พุทธวจน

หมวดธรรม

เปิดธรรมที่ถูกปิด

สารีบุตร ประการอื่นยังมีอีก ภิกษุพึงพิจารณาดังนี้ว่า
เราเจริญสมถะและวิปัสสนาแล้วหรือหนอ

สารีบุตร ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่ รู้อย่างนี้ว่า

เรายังไม่ได้เจริญสมถะและวิปัสสนาเลย
ภิกษุนั้นพึงพยายามเจริญสมถะและวิปัสสนา

สารีบุตร แต่ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่ รู้อย่างนี้ว่า

เราเจริญสมถะและวิปัสสนาแล้ว
ภิกษุนั้นพึงอยู่ด้วยปีติและปราโมทย์
ตามศึกษาในกุศลธรรมทั้งหลายเนืองๆ
ทั้งกลางวันและกลางคืนเถิด.

–บาลี อุปริ. ม. ๑๔/๕๓๙/๘๕๐.

พุทธวจน-หมวดธรรม

เปิดธรรมที่ถูกปิด

ฉบับ

๑๕

ปฏิบัติ

สมถะ วิปัสสนา

พุทธวจนสถาบัน

ร่วมกันมุ่งมั่นศึกษา ปฏิบัติ เผยแผ่คำของตถาคต

พุทธวจน

ฉบับ ๑๕ ปฏิบัติสมถะวิปัสสนา

เปิดธรรมที่ถูกปิด
สืบค้นและรวบรวมโดย
พระอาจารย์คึกฤทธิ์ โสตฺถิผโล (วัดนาป่าพง)

ข้อมูลธรรมะนี้ จัดทำเพื่อประโยชน์ทางการศึกษาสู่สาธารณชน
เป็นธรรมทาน

ลิขสิทธิ์ในต้นฉบับนี้ได้รับการสงวนไว้
ในการจะจัดทำหรือเผยแผ่ โปรดใช้ความละเอียดรอบคอบ
เพื่อรักษาความถูกต้องของข้อมูล ให้ขออนุญาตเป็นลายลักษณ์อักษร
และปรึกษาด้านข้อมูลในการจัดทำเพื่อความสะดวกและประหยัด
ติดต่อได้ที่

พุทธวจนภิกขุคึกฤทธิ์มูลนิธิ
โทร. ๐๙ ๒๕๒๖ ๑๒๓๖

ตัวแทนคณะศิษย์วัดนาป่าพง
คุณสหัทญา คุ้มชนะ โทร. ๐๙ ๒๕๒๖ ๑๒๓๖

มูลนิธิพุทธโฆษณ์
โทร. ๐๘ ๒๒๒๒ ๕๗๙๐-๙๔

ปีที่พิมพ์ ๒๕๖๕

จัดทำโดย
มูลนิธิพุทธโฆษณ์

คำอนุโมทนา

ขออนุโมทนากับคณะงานธัมมะ ผู้จัดทำหนังสือ พุทธวจน ฉบับ ปฏิบัติสมถะวิปัสสนา ที่มีความตั้งใจและมีเจตนาอันเป็นกุศลในการเผยแผ่คำสอนของตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธะที่ออกจากพระโอษฐ์ของพระองค์เอง ในการรวบรวมคำสอนของตถาคต อันเกี่ยวข้องกับการปฏิบัติตนในการออกจากทุกข์

ด้วยเหตุอันดีที่ได้กระทำมาแล้วนี้ ขอจงเป็นเหตุปัจจัยให้ผู้มีส่วนร่วมในการทำหนังสือ และผู้ที่ได้อ่าน ได้ศึกษา ได้นำไปปฏิบัติ พึงสำเร็จสมหวัง พบความเจริญรุ่งเรืองของชีวิตได้จริงในทางโลก และได้ดวงตาเห็นธรรมสำเร็จผลยังนิพพาน สมดังความปรารถนา ตามเหตุปัจจัยที่ได้สร้างมาอย่างดีแล้วด้วยเทอญ.

ขออนุโมทนา

ภิกขุศึกฤทธิ์ โสตฺถิผโล

คำนำ

เพราะว่าสงสารนี้กำหนดที่สุด เบื้องต้น เบื้องปลาย ไม่ได้ เหล่าสัตว์ผู้มีอวิชชาเป็นเครื่องกั้น มีตัณหาเป็นเครื่องผูก จึงได้ท่องเที่ยวไปมาอยู่ ตลอดกาลยืดยาวนานถึงเพียงนี้

น้ำตาที่หลั่งไหลออกของพวกเธอ ผู้ท่องเที่ยวไปมาคร่ำครวญร้องไห้อยู่ เพราะประสบสิ่งที่ไม่พอใจ เพราะพลัดพรากจากสิ่งที่พอใจ โดยกาลนานนี้แหละมากกว่าส่วนน้ำในมหาสมุทรทั้ง ๔ ไม่มากกว่าเลย

เพราะไม่รู้ถึง ไม่แทงตลอดซึ่งอริยสัจทั้งสี่ เราทั้งหลายจึงเป็นผู้ถูกหยั่งเอาแล้ว โดยชาติชรามรณะโสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสทั้งหลาย เป็นผู้มีความเกิด ความแก่ ความเจ็บไข้ ความตาย ความโศก ความเศร้าหมองโดยรอบด้าน เป็นธรรมดาอยู่แล้ว ก็ยังมัวหลงแสวงหาสิ่งที่มีความเกิด ความแก่ ความเจ็บไข้ ความตาย ความโศก ความเศร้าหมองโดยรอบด้านเป็นธรรมดาอยู่นั่นเอง

พุทธวจน ฉบับ ปฏิบัติสมถะวิปัสสนา จึงเป็นการรวบรวมตถาคตภาษิต ในข้อปฏิบัติอันเป็นมัชฌิมาปฏิปทา เพื่อเข้าถึงความดับสนิทของชาติ ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลาย ที่ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธะ

ศาสดาผู้เอ็นดู แสวงหาประโยชน์เกื้อกูล อาศัยความเอ็นดูแล้ว ได้แสดงแก่สาวกทั้งหลาย

นี่แหละ ทางเพื่อความหมดจดแห่งทัสสนะ ทางอื่นมิได้มี เธอทั้งหลาย จงเดินตามทางนั้น อันเป็นที่หลงแห่งมาร เธอทั้งหลาย เดินตามทางนั้นแล้ว จักกระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้

ประตูนครแห่งความไม่ตาย ตถาคตเปิดโล่งไว้แล้ว เพื่อสัตว์ทั้งหลายเข้าถึงถิ่นอันเกษม ... สัตว์เหล่าใด มีโสตประสาท สัตว์เหล่านั้น จงปลงศรัทธาลงไปเถิด ...

... ความเพียร เป็นกิจอันเธอทั้งหลายพึงกระทำ ตถาคตทั้งหลายเป็นเพียงผู้บอก ผู้มุ่งปฏิบัติแล้ว ย่อมพ้นจากเครื่องผูกแห่งมาร

... นั่น โคนไม้ นั่น เรือนว่าง พวกเธอจงเพียรเผากิเลส อย่าได้ประมาท อย่าเป็นผู้ที่ต้องร้อนใจ ในภายหลังเลย.

คณะงานธัมมะ วัดนาป่าพง

อักษรย่อ

เพื่อความสะดวกแก่ผู้ที่ยังไม่เข้าใจเรื่องอักษรย่อ
ที่ใช้หมายแทนชื่อคัมภีร์ ซึ่งมีอยู่โดยมาก

มหาวิ. วิ.	มหาวิภังค์	วินัยปิฎก.
ภิกฺขุนี. วิ.	ภิกขุนีวิภังค์	วินัยปิฎก.
มหา. วิ.	มหาวรรค	วินัยปิฎก.
จุลฺล. วิ.	จุลวรรค	วินัยปิฎก.
ปริวาร. วิ.	ปริวารวรรค	วินัยปิฎก.
สี. ที.	สีลขันธวรรค	ทีฆนิกาย.
มหา. ที.	มหาวรรค	ทีฆนิกาย.
ปา. ที.	ปาฏิกวรรค	ทีฆนิกาย.
มู. ม.	มูลปัณณาสก์	มัชฌิมนิกาย.
ม. ม.	มัชฌิมปัณณาสก์	มัชฌิมนิกาย.
อุปริ. ม.	อุปริปัณณาสก์	มัชฌิมนิกาย.
สคาถ. สํ.	สคาถวรรค	สังยุตตนิกาย.
นิทาน. สํ.	นิทานวรรค	สังยุตตนิกาย.
ขนฺธ. สํ.	ขันธวารวรรค	สังยุตตนิกาย.
สฬา. สํ.	สฬายตนวรรค	สังยุตตนิกาย.
มหาวาร. สํ.	มหาวารวรรค	สังยุตตนิกาย.
เอก. อํ.	เอกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
ทุก. อํ.	ทุกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
ติก. อํ.	ติกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
จตุกฺก. อํ.	จตุกกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.

ปญฺจก. อ.	ปัญจกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
ฉกฺก. อ.	ฉักกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
สตฺตก. อ.	สัตตกนิบาต	อังคุตตรนิกาย
อฏฺฐก. อ.	อัฏฐกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
นวก. อ.	นวกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
ทสก. อ.	ทสกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
เอกาทสก. อ.	เอกาทสกนิบาต	อังคุตตรนิกาย.
ขุ. ขุ.	ขุททกปาฐะ	ขุททกนิกาย.
ธ. ขุ.	ธรรมบท	ขุททกนิกาย.
อุ. ขุ.	อุทาน	ขุททกนิกาย.
อิติวุ. ขุ.	อิติวุตตกะ	ขุททกนิกาย.
สุตฺต. ขุ.	สุตตนิบาต	ขุททกนิกาย.
วิมาน. ขุ.	วิมานวัตถุ	ขุททกนิกาย.
เปต. ขุ.	เปตวัตถุ	ขุททกนิกาย.
เถร. ขุ.	เถรคาถา	ขุททกนิกาย.
เถรี. ขุ.	เถรีคาถา	ขุททกนิกาย.
ชา. ขุ.	ชาดก	ขุททกนิกาย.
มหานิ. ขุ.	มหานิทเทส	ขุททกนิกาย.
จูฬนิ. ขุ.	จูฬนิทเทส	ขุททกนิกาย.
ปฏิสมฺ. ขุ.	ปฏิสัมภิทามรรค	ขุททกนิกาย.
อปท. ขุ.	อปทาน	ขุททกนิกาย.
พุทฺธว. ขุ.	พุทธวงส์	ขุททกนิกาย.
จริยา. ขุ.	จริยาปิฎก	ขุททกนิกาย.

ตัวอย่าง : ๑๔/๑๗๑/๒๔๕ ให้อ่านว่า
ไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ เล่ม ๑๔ หน้า ๑๗๑ ข้อที่ ๒๔๕

สารบัญ

ความสำคัญของ สมถะ วิปัสสนา ๑

๑. ธรรมที่เป็นส่วนแห่งวิชชา ๓

๒. เจริญสมถะและวิปัสสนา ย่อมแทงตลอดซึ่งธาตุเป็นอเนก ๔

๓. สมถะและวิปัสสนา ต้องเป็นธรรมที่เคียงคู่กันไป ๘

๔. ธรรมที่ควรกำหนดรู้, ควรละ, ควรทำให้เจริญ, ควรทำให้แจ้ง (นัยที่ ๑) ๑๓

๕. ธรรมที่ควรกำหนดรู้, ควรละ, ควรทำให้เจริญ, ควรทำให้แจ้ง (นัยที่ ๒) ๑๔

๖. เพราะไม่รู้อริยสัจ จึงต้องท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏ ๑๘

๗. เจริญสมาธิแล้ว จักรู้ได้ตามเป็นจริง (นัยที่ ๑) ๒๐

๘. เจริญสมาธิแล้ว จักรู้ได้ตามเป็นจริง (นัยที่ ๒) ๒๑

๙. เจริญสมาธิแล้ว จักรู้ได้ตามเป็นจริง (นัยที่ ๓) ๒๒

๑๐. เจริญสมาธิ ได้ชื่อว่ากำลังโน้มเอียงไปสู่นิพพาน ๒๕

๑๑. เจริญสมาธิ ได้ความอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน และที่สุดแม้แต่ความสิ้นอาสวะ ๒๗

๑๒. อานิสงส์ของการหลีกเร้น (นัยที่ ๑) ๓๐

๑๓. อานิสงส์ของการหลีกเร้น (นัยที่ ๒) ๓๑

๑๔. ตถาคตตรัสให้ “พึ่งตน พึ่งธรรม” ๓๒

ทำความเข้าใจ ก่อนลงมือปฏิบัติ ๓๕

๑๕. การแสวงหา ๒ แบบ ๓๖

- การแสวงหาที่ไม่ประเสริฐ ๓๖
- การแสวงหาที่ประเสริฐ ๓๙

๑๖. โอกาสในการเกิดเป็นมนุษย์นั้นยาก ๔๑
๑๗. สมัยเพื่อการอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ ๔๔
๑๘. สิ่งที่ใคร ๆ ในโลกไม่ได้ตามปรารถนา ๔๘
๑๙. สิ่งที่ควรพิจารณาเนือง ๆ ๕๓
๒๐. เพราะแตกสลาย จึงได้ชื่อว่า “โลก” ๖๐
๒๑. เป็นทุกข์เพราะติดอยู่ในอายตนะ ๖๒
๒๒. ความเพลินในอายตนะ เท่ากับเพลินอยู่ในทุกข์ ๖๔
๒๓. ความไม่เพลินในอายตนะ คือความหลุดพ้นจากทุกข์ ๖๖
๒๔. ฉันทะ เป็นมูลเหตุแห่งทุกข์ ๖๘
๒๕. ทิ้งเสียนั่นแหละกลับจะเป็นประโยชน์ ๗๑
๒๖. ความเร่าร้อนเพราะกามตัณหา ๗๓
๒๗. สิ่งทั้งปวงที่ต้องรู้จัก เพื่อความสิ้นทุกข์ (นัยที่ ๑) ๗๕
๒๘. สิ่งทั้งปวงที่ต้องรู้จัก เพื่อความสิ้นทุกข์ (นัยที่ ๒) ๗๙
๒๙. สิ่งทั้งปวงที่ต้องรู้จัก เพื่อความสิ้นทุกข์ (นัยที่ ๓) ๘๓
๓๐. ธรรมที่ละได้ด้วยกาย ละได้ด้วยวาจา และไม่อาจละได้ด้วยกายหรือวาจา ๘๔
๓๑. ปัจจัยแห่งทุกข์ และความดับแห่งทุกข์โดยอเนกปริยาย ๙๐
๓๒. เหตุให้ได้ปัญญา อันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ ๑๐๐
๓๓. ทางให้ถึงความหลุดพ้นห้าทาง ๑๐๔
๓๔. ทัศนะต่างกัน แต่หลุดพ้นเหมือนกัน ๑๐๙
๓๕. ลำดับการปฏิบัติเพื่ออรหัตตผล ๑๑๔
๓๖. อานิสงส์ของธรรม ๔ ประการ ๑๑๖
๓๗. ธรรมย่อมไหลไปสู่ธรรม ๑๑๘
๓๘. ความไม่ประมาท เป็นยอดแห่งกุศลธรรม ๑๒๑
๓๙. ลักษณะของผู้ไม่ประมาท (นัยที่ ๑) ๑๒๒
๔๐. ลักษณะของผู้ไม่ประมาท (นัยที่ ๒) ๑๒๓

ทำความเข้าใจเกี่ยวกับ อริยมรรคมีองค์ ๘ **๑๒๕**

๔๑. กระทำให้มากซึ่งอริยมรรคมีองค์ ๘ ย่อมน้อมไปสู่นิพพาน ๑๒๖

๔๒. อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นทางสายกลาง ๑๒๘
อันเป็นเหตุให้เกิดจักษุและญาณเพื่อนิพพาน

๔๓. ปรารภโพชฌงค์แล้ว มรรคก็เป็นอันปรารภด้วย ๑๒๙

๔๔. ปรารภสติปัฏฐานแล้ว มรรคก็เป็นอันปรารภด้วย ๑๓๑

๔๕. ความถึงพร้อมด้วยศีล เป็นเบื้องต้น ๑๓๓
เพื่อความเกิดขึ้นแห่งอริยมรรคมีองค์ ๘

๔๖. หนทางมีอยู่ เมื่อปฏิบัติตามแล้ว จะรู้ได้เอง (หลักการเลือกครู) ๑๓๔

ทำความเข้าใจเกี่ยวกับ ขันธ์ ๕ **๑๔๓**

๔๗. ความหมายของคำว่า “รูป” ๑๔๔

๔๘. อุปมาแห่งรูป ๑๔๕

๔๙. มหาภูต ๔ และรูปอาศัย ๑๔๖

๕๐. รายละเอียดของธาตุสี่ ๑๔๗

๕๑. อัสสาทะและอาทีนวะของรูป ๑๕๐

๕๒. อริยมรรคมีองค์ ๘ คือข้อปฏิบัติ ให้ถึงความดับแห่งรูป ๑๕๑

๕๓. ความหมายของคำว่า “เวทนา” ๑๕๓

๕๔. อุปมาแห่งเวทนา ๑๕๔

๕๕. หลักที่ควรรู้เกี่ยวกับ เวทนา ๑๕๕

๕๖. เวทนา เป็นทางมาแห่งอนุสัย ๑๕๗

๕๗. เวทนามีธรรมดาไม่เที่ยง ๑๕๙

๕๘. อาการเกิดดับแห่งเวทนา ๑๖๑

๕๙. เวทนา ๑๐๘ (นัยที่ ๑) ๑๖๓

๖๐. เวทนา ๑๐๘ (นัยที่ ๒) ๑๖๕

๖๑. อินทรีย์ ๕ - เวทนา ๓ ๑๖๗

๖๒. เวทนาใด ๆ ต่างประมวลลงใน “ทุกข์” ๑๖๙
๖๓. ความเป็นทุกข์สามลักษณะ ๑๗๐
๖๔. อัสสาทะและอาทีนวะของเวทนา ๑๗๑
๖๕. อริยมรรคมีองค์ ๘ คือข้อปฏิบัติ ให้ถึงความดับแห่งเวทนา ๑๗๒
๖๖. ความหมายของคำว่า “สัญญา” ๑๗๔
๖๗. อุปมาแห่งสัญญา ๑๗๕
๖๘. หลักที่ควรรู้เกี่ยวกับสัญญา ๑๗๖
๖๙. อัสสาทะและอาทีนวะของสัญญา ๑๗๘
๗๐. อริยมรรคมีองค์ ๘ คือข้อปฏิบัติ ให้ถึงความดับแห่งสัญญา ๑๗๙
๗๑. ความหมายของคำว่า “สังขาร” ๑๘๑
๗๒. อุปมาแห่งสังขาร ๑๘๒
๗๓. อัสสาทะและอาทีนวะของสังขาร ๑๘๓
๗๔. อริยมรรคมีองค์ ๘ คือข้อปฏิบัติ ให้ถึงความดับแห่งสังขาร ๑๘๔
๗๕. ความหมายของคำว่า “วิญญาณ” ๑๘๖
๗๖. อุปมาแห่งวิญญาณ ๑๘๗
๗๗. ปัจจัยแห่งการเกิดขึ้นของวิญญาณ ๑๘๘
๗๘. ที่ตั้งอาศัยของวิญญาณ ๑๙๑
๗๙. วิญญาณ ไม่ใช่สิ่งที่ท่องเที่ยว ๑๙๔
๘๐. วิญญาณ ไม่เที่ยง ๒๐๑
๘๑. วิญญาณ เป็นสิ่งที่เกิดดับ ๒๐๔
๘๒. อัสสาทะและอาทีนวะของวิญญาณ ๒๐๖
๘๓. อริยมรรคมีองค์ ๘ คือข้อปฏิบัติ ให้ถึงความดับแห่งวิญญาณ ๒๐๗
๘๔. ความลับของขันธ์ ๕ ๒๐๙
๘๕. สัญโญชน์และที่ตั้งแห่งสัญโญชน์ ๒๑๒
๘๖. ทุกข์เกิด เพราะเห็นสัญโญชนิยธรรม โดยความเป็นอัสสาทะ (นัยที่ ๑) ๒๑๔

๘๗. ทุกข์ดับ เพราะเห็นสัญโญชนิยธรรม โดยความเป็นอาทีนวะ (นัยที่ ๑) ๒๑๗
๘๘. ทุกข์เกิด เพราะเห็นสัญโญชนิยธรรม โดยความเป็นอัสสาทะ (นัยที่ ๒) ๒๑๙
๘๙. ทุกข์ดับ เพราะเห็นสัญโญชนิยธรรม โดยความเป็นอาทีนวะ (นัยที่ ๒) ๒๒๑
๙๐. อุปาทานและที่ตั้งแห่งอุปาทาน ๒๒๓
๙๑. อุปาทานกับอุปาทานขันธ์ มิใช่อันเดียวกัน ๒๒๕
๙๒. รากเง่าแห่งอุปาทานขันธ์ ๒๒๖
๙๓. ขันธ์ ๕ และอุปาทานขันธ์ ๕ ๒๒๗
๙๔. ทุกข์เกิด เพราะเห็นอุปาทานิยธรรม โดยความเป็นอัสสาทะ ๒๓๐
๙๕. ทุกข์ดับ เพราะเห็นอุปาทานิยธรรม โดยความเป็นอาทีนวะ ๒๓๒
๙๖. เพลินในขันธ์ ๕ เท่ากับเพลินในทุกข์ ไม่เพลินในขันธ์ ๕ เท่ากับพ้นไปจากทุกข์ ๒๓๔
๙๗. ต้องละฉันทราคะในขันธ์ ๕ ๒๓๗
๙๘. วิญญาณไม่เที่ยง ๒๓๘
๙๙. ลักษณะความเป็นอนัตตา ๒๔๑
๑๐๐. ขันธ์ ๕ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ๒๔๓
๑๐๑. ความเกิดขึ้น และความดับไปของขันธ์ ๕ ๒๔๗
๑๐๒. ขันธ์ ๕ คือ มาร (นัยที่ ๑) ๒๕๑
๑๐๓. ขันธ์ ๕ คือ มาร (นัยที่ ๒) ๒๕๒
๑๐๔. รอบรู้ซึ่งสักกายะ ๒๕๔
๑๐๕. เหตุเกิดแห่งสักกายทิฏฐิ ๒๕๖
๑๐๖. สิ่งที่ยึดถือ (นัยที่ ๑) ๒๕๘
๑๐๗. สิ่งที่ยึดถือ (นัยที่ ๒) ๒๕๙

๑๐๘. ความหมายของอวิชชา-วิชชา (นัยที่ ๑) ๒๖๒
๑๐๙. ความหมายของอวิชชา-วิชชา (นัยที่ ๒) ๒๖๔
๑๑๐. ความหมายของอวิชชา-วิชชา (นัยที่ ๓) ๒๖๖

ข้อแนะนำ ในการปรารภความเพียร ๒๖๙

๑๑๑. ความเพียรสามารถทำได้ในทุกอิริยาบถ ๒๗๐
๑๑๒. ลักษณะของผู้เกียจคร้าน ๒๗๒
๑๑๓. ที่ตั้งแห่งความเกียจคร้าน ๒๗๔
๑๑๔. ที่ตั้งแห่งการปรารภความเพียร ๒๗๗
๑๑๕. เพียรละอกุศลแข่งกับความตาย ๒๘๑
๑๑๖. ทำความเพียรแข่งกับอนาคตภัย (นัยที่ ๑) ๒๘๔
๑๑๗. ทำความเพียรแข่งกับอนาคตภัย (นัยที่ ๒) ๒๘๙
๑๑๘. สมัยที่ไม่สมควร และที่สมควรกระทำความเพียร ๒๙๔
๑๑๙. ทำอย่างไร ความเพียรพยายามจึงมีผล ๒๙๗
๑๒๐. สิ่งที่ควรเสพ-ไม่ควรเสพ ๓๐๐
๑๒๑. หลักการเลือกสถานที่และบุคคล ที่ควรเสพ และไม่ควรเสพ ๓๐๓
๑๒๒. เครื่องผูกพันจิต ๕ อย่าง ๓๐๙
๑๒๓. อุปกิเลสแห่งจิต ๓๑๖
๑๒๔. มนสิการโดยไม่แยบคาย นิวรณ์ ๕ ย่อมเกิด ๓๑๙
๑๒๕. เจริญสมาธิให้ได้ ๓๒๐
อย่างน้อยวันละ ๓ ครั้ง
๑๒๖. ลักษณะของผู้ที่ง่ายต่อการเข้าสมาธิ ๓๒๒
๑๒๗. เจริญสมาธิแม้เพียงชั่วลัดนิ้วมือ ชื่อว่าไม่เหินห่างจากฌาน ๓๒๓
๑๒๘. ธรรมเป็นอุปการะเฉพาะแก่ อานาปานสติภาวนา (นัยที่ ๑) ๓๒๔
๑๒๙. ธรรมเป็นอุปการะเฉพาะแก่ อานาปานสติภาวนา (นัยที่ ๒) ๓๒๕
๑๓๐. ธรรมเป็นอุปการะเฉพาะแก่ อานาปานสติภาวนา (นัยที่ ๓) ๓๒๗

๑๓๑. ผู้ตามประกอบในธรรมเป็นเครื่องตื่น ๓๒๘
๑๓๒. ต้องปรารภความเพียรแต่พอดี ๓๒๙
๑๓๓. ความหมายของทางสายกลาง (นัยที่ ๑) ๓๓๑
๑๓๔. ความหมายของทางสายกลาง (นัยที่ ๒) ๓๓๒
๑๓๕. ความหมายของทางสายกลาง (นัยที่ ๓) ๓๓๕
๑๓๖. อานิสงส์ของกายคตาสติ (นัยที่ ๑) ๓๓๗
๑๓๗. อานิสงส์ของกายคตาสติ (นัยที่ ๒) ๓๔๑
๑๓๘. ลักษณะของผู้ตั้งจิตในกายคตาสติ ๓๔๗
๑๓๙. ลักษณะของผู้ไม่ตั้งจิตในกายคตาสติ ๓๔๙
๑๔๐. ให้ตั้งจิตในกายคตาสติ เสมือนบุรุษผู้ถือภาชนะน้ำมัน ๓๕๑
๑๔๑. ที่สำหรับเที่ยวไป ของนักปฏิบัติ ๓๕๔
๑๔๒. การเจริญสติปัฏฐานของคนฉลาด ๓๕๕
๑๔๓. อานิสงส์ของการเดินจงกรม ๓๖๐
๑๔๔. การอยู่ป่าเหมาะกับภิกษุบางรูป ๓๖๑
๑๔๕. ลักษณะของบุคคลสี่ประเภท ๓๖๔
๑๔๖. ไม่ต้องร้อนใจ หากยังไม่ประสบผล ๓๖๖
๑๔๗. สิ้นกิเลสก็แล้วกัน ไม่ต้องรู้ว่าสิ้นไปเท่าไร ๓๖๘
๑๔๘. หากประพฤติถูกต้อง จะหวังผลหรือไม่หวังผล ย่อมได้รับผล ๓๖๙
๑๔๙. บทอธิษฐานจิตเพื่อทำความเพียร ๓๗๒

ตัวอย่าง วิธีการปฏิบัติ ๓๗๕

๑๕๐. สมาธิทุกระดับ สามารถอาศัยเพื่อสิ้นอาสวะได้ ๓๗๖
๑๕๑. อานาปานสติ ๓๘๓
๑๕๒. เจริญอานาปานสติ เป็นเหตุให้สติปัฏฐาน ๔ โพชฌงค์ ๗ วิชชาและวิมุตติบริบูรณ์ ๓๘๗
๑๕๓. สัญญา ๑๐ ประการ ๓๙๘
๑๕๔. ลักษณะของสัญญา ๑๐ ประการ ๓๙๙
๑๕๕. อานิสงส์แห่งการภาวนาแบบต่าง ๆ ๔๐๖

๑๕๖. ปฏิปทาที่เป็นสัปปายะแก่การบรรลุนิพพาน (นัยที่ ๑) ๔๐๗
๑๕๗. ปฏิปทาที่เป็นสัปปายะแก่การบรรลุนิพพาน (นัยที่ ๒) ๔๐๘
๑๕๘. ปฏิปทาที่เป็นสัปปายะแก่การบรรลุนิพพาน (นัยที่ ๓) ๔๐๙
๑๕๙. ปฏิปทาที่เป็นสัปปายะแก่การบรรลุนิพพาน (นัยที่ ๔) ๔๑๐
๑๖๐. ธรรมโดยย่อ เพื่อการหลุดพ้น (นัยที่ ๑) ๔๑๒
๑๖๑. ธรรมโดยย่อ เพื่อการหลุดพ้น (นัยที่ ๒) ๔๑๔
๑๖๒. ข้อปฏิบัติสำหรับผู้ผ่านราตรีนาน ๔๑๕
๑๖๓. ข้อปฏิบัติเพื่อบรรลุมรรคผล ของคนเจ็บไข้ ๔๑๙
๑๖๔. ข้อปฏิบัติเพื่อบรรลุมรรคผล ของบุคคลทั่วไป (นัยที่ ๑) ๔๒๐
๑๖๕. ข้อปฏิบัติเพื่อบรรลุมรรคผล ของบุคคลทั่วไป (นัยที่ ๒) ๔๒๑
๑๖๖. ธรรมอย่างหนึ่ง เพื่อละอวิชชา (นัยที่ ๑) ๔๒๕
๑๖๗. ธรรมอย่างหนึ่ง เพื่อละอวิชชา (นัยที่ ๒) ๔๒๖
๑๖๘. ย่อมยุบ ย่อมไม่ก่อ ย่อมขว้างทิ้ง ย่อมไม่ถือเอา ๔๒๘
๑๖๙. การดับเหตุแห่งสุขและทุกข์ภายใน ๔๓๕
๑๗๐. ความดับทุกข์มี เพราะความดับแห่งนันทิ ๔๓๗
๑๗๑. สิ้นนันทิ สิ้นราคะ จิตหลุดพ้น (นัยที่ ๑) ๔๓๘
๑๗๒. สิ้นนันทิ สิ้นราคะ จิตหลุดพ้น (นัยที่ ๒) ๔๓๙
๑๗๓. เห็นตามความเป็นจริง จึงหลุดพ้น ๔๔๐
๑๗๔. การเห็นชนิดที่ละมิจฉาทิฏฐิได้ ๔๔๒
๑๗๕. การเห็นชนิดที่ละสักกายทิฏฐิได้ ๔๔๔
๑๗๖. การเห็นชนิดละอัตตานุทิฏฐิได้ ๔๔๕
๑๗๗. การเห็นเพื่อความหลุดพ้น (นัยที่ ๑) ๔๔๖
๑๗๘. การเห็นเพื่อความหลุดพ้น (นัยที่ ๒) ๔๕๑
๑๗๙. ลักษณะของผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ๔๕๓
๑๘๐. ธรรมที่สมควรแก่ผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม (นัยที่ ๑) ๔๕๕
๑๘๑. ธรรมที่สมควรแก่ผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม (นัยที่ ๒) ๔๕๖
๑๘๒. ธรรมอันสมควรแก่กุลบุตรผู้บวชด้วยศรัทธา ๔๕๗

การแก้ปัญหา และข้อควรระวัง ขณะปฏิบัติ ๔๕๙
๑๘๓. เข้าใจนิวรณ์ ๕ ๔๖๐
๑๘๔. อาหารของนิวรณ์ ๕ ๔๖๒
๑๘๕. อาหารของอวิชชา ๔๖๖
๑๘๖. อาหารของวิชชาและวิมุตติ ๔๗๑
๑๘๗. อาหารของภวตัณหา ๔๗๕
๑๘๘. ที่เกิดแห่งอุปธิ ๔๗๙
๑๘๙. วิธีแก้ความง่วง ๔๘๙
๑๙๐. เครื่องกั้นจิตจากกามคุณในอดีต ๔๙๑
๑๙๑. วิธีกำจัดอกุศลวิตก ๕ ประการ ๔๙๓
๑๙๒. เมื่อตรึกถึงอารมณ์ใดมาก จิตย่อมน้อมไปโดยอาการอย่างนั้น ๕๐๐
๑๙๓. วิธีแก้ความหดหู่ และความฟุ้งซ่านแห่งจิต ๕๐๘
๑๙๔. เหตุให้สมาธิเคลื่อน ๕๑๒
๑๙๕. การทำสมาธิมีเคล็ดลับ เหมือนโคปีนภูเขาที่ลาดชัน ๕๒๑
๑๙๖. ประโยชน์ของการระลึกถึงสิ่งที่ตนเองเลื่อมใส ๕๒๖
๑๙๗. ข้อควรระวัง ในการเจริญสติปัฏฐานสี่ ๕๒๘
๑๙๘. ภิกษุอาชาไนย-ภิกษุกระจอก ๕๓๓
๑๙๙. ลักษณะของการอยู่อย่างมีตัณหาเป็นเพื่อน ๕๓๗
๒๐๐. ท่อนไม้ที่ลอยออกไปได้ถึงทะเล ๕๔๐
๒๐๑. เครื่องกีดขวางการละสัญโญชน์ ๕๔๓
๒๐๒. ไม่มีผู้อยาก ไม่มีผู้ยึดมั่น ๕๔๕
วิธีวัดความก้าวหน้าของการปฏิบัติ ๕๕๑
๒๐๓. ความสามารถในการทิ้งอารมณ์ได้เร็ว ๕๕๒
๒๐๔. ความสามารถในการละ ๕๕๗
๒๐๕. แว่นส่องความเป็นพระโสดาบัน ๕๖๙

๒๐๖. ธรรม ๗ ประการ ของผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล ๕๗๑
๒๐๗. ฐานะที่เป็นไปไม่ได้ของโสดาบัน (นัยที่ ๑) ๕๗๖
๒๐๘. ฐานะที่เป็นไปไม่ได้ของโสดาบัน (นัยที่ ๒) ๕๗๗
๒๐๙. ฐานะที่เป็นไปไม่ได้ของโสดาบัน (นัยที่ ๓) ๕๗๙
๒๑๐. ฐานะที่เป็นไปไม่ได้ของโสดาบัน (นัยที่ ๔) ๕๘๐
๒๑๑. ความหมายของคำว่า เสขะ ๕๘๒
๒๑๒. ผู้เป็นเสขะ-อเสขะ ๕๘๓
๒๑๓. เหตุให้เป็นคนดุร้าย หรือคนสงบเสี่ยม ๕๘๖
๒๑๔. ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพระอริยะ ๕๘๘

ปัจจัยที่ส่งผลต่อ ความเร็วในการบรรลุธรรม ๕๙๕

๒๑๕. ปฏิปทาการบรรลุมรรคผล ๔ แบบ ๕๙๖
- แบบปฏิบัติลำบาก รู้ได้ช้า ๕๙๖
- แบบปฏิบัติลำบาก รู้ได้เร็ว ๕๙๗
- แบบปฏิบัติสบาย รู้ได้ช้า ๕๙๘
- แบบปฏิบัติสบาย รู้ได้เร็ว ๕๙๙

๒๑๖. อินทรีย์ ๖ ๖๐๐
๒๑๗. อินทรีย์ ๕ (นัยที่ ๑) ๖๐๑
๒๑๘. อินทรีย์ ๕ (นัยที่ ๒) ๖๐๓
๒๑๙. อินทรีย์ ๕ (นัยที่ ๓) ๖๐๖
๒๒๐. อินทรีย์ ๕ กับ พละ ๕ ๖๐๘
๒๒๑. ปัจจัยต่อความลดหลั่นของความเป็นอริยบุคคล (นัยที่ ๑) ๖๑๐
๒๒๒. ปัจจัยต่อความลดหลั่นของความเป็นอริยบุคคล (นัยที่ ๒) ๖๑๔
๒๒๓. สิกขา ๓ ๖๑๗
๒๒๔. ลักษณะของผู้เป็นธรรมกถึก ๖๑๙
๒๒๕. การวางจิตเมื่อถูกเบียดเบียนทางวาจา ๖๒๑

ความสำคัญของ

สมถะ วิปัสสนา

ธรรมที่เป็นส่วนแห่งวิชชา ๐๑

–บาลี ทุก. อ. ๒๐/๗๗–๗๘/๒๗๕–๒๗๖.

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างเหล่านี้เป็นไปในส่วนแห่งวิชชา ธรรม ๒ อย่างอะไรเล่า คือ **สมถะและวิปัสสนา.**

ภิกษุทั้งหลาย **สมถะที่อบรมแล้ว** ย่อมได้ประโยชน์อะไร (สมถะที่อบรมแล้ว) **ย่อมอบรมจิต** จิตที่อบรมแล้ว ย่อมได้ประโยชน์อะไร (จิตที่อบรมแล้ว) **ย่อมละราคะได้.**

ภิกษุทั้งหลาย **วิปัสสนาที่อบรมแล้ว** ย่อมได้ประโยชน์อะไร (วิปัสสนาที่อบรมแล้ว) **ย่อมอบรมปัญญา** ปัญญาที่อบรมแล้ว ย่อมได้ประโยชน์อะไร (ปัญญาที่อบรมแล้ว) **ย่อมละอวิชชาได้.**

ภิกษุทั้งหลาย จิตที่เศร้าหมองด้วยราคะ ย่อมไม่หลุดพ้น หรือปัญญาที่เศร้าหมองด้วยอวิชชา ย่อมไม่เจริญด้วยอาการอย่างนี้แล.

ภิกษุทั้งหลาย **เพราะสำรอกราคะได้ จึงชื่อว่าเจโตวิมุตติ เพราะสำรอกอวิชชาได้ จึงชื่อว่าปัญญาวิมุตติ.**

เจริญสมถะและวิปัสสนา ย่อมแทงตลอดซึ่งธาตุเป็นอเนก ๐๒

-บาลี ม. ม. ๑๓/๒๕๗-๒๖๑/๒๖๐-๒๖๖.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ผลที่กำหนดไว้เท่าใด ที่บุคคลพึงบรรลุด้วยญาณของพระเสขะ ด้วยวิชชาของพระเสขะ ผลนั้นทั้งหมดข้าพระองค์ได้บรรลุแล้ว ขอพระผู้มีพระภาคทรงแสดงธรรมที่ยิ่งขึ้นไปแก่ข้าพระองค์เถิด.

วัจฉะ ถ้าเช่นนั้น เธอจงเจริญธรรมทั้งสอง คือ สมถะและวิปัสสนาให้ยิ่งขึ้นไปเถิด วัจฉะ ธรรมทั้งสอง คือ **สมถะและวิปัสสนานี้ เมื่อเธอเจริญให้ยิ่งขึ้นไปแล้ว จักเป็นไปเพื่อแทงตลอดซึ่งธาตุเป็นอเนก.**

(๑) วัจฉะ เธอนั้นเพียงหวังว่า เราพึงบรรลุอิทธิวิธีหลายประการ คือ คนเดียวเป็นหลายคนก็ได้ หลายคนเป็นคนเดียวก็ได้ ทำให้ปรากฏก็ได้ ทำให้หายไปก็ได้ ทะลุฝา กำแพงภูเขาไปได้ไม่ติดขัดดุจไปในที่ว่างก็ได้ ผุดขึ้นดำลงแม้ในแผ่นดินเหมือนในน้ำก็ได้ เดินบนน้ำไม่แตกเหมือนเดินบนแผ่นดินก็ได้ เหาะไปในอากาศเหมือนนกก็ได้ ลูบคลำพระจันทร์พระอาทิตย์ ซึ่งมีฤทธิ์มีอานุภาพมากด้วยฝ่ามือก็ได้ ใช้อำนาจทางกายไปตลอดพรหมโลกก็ได้ ดังนี้ **ในอิทธิวิธีนั้น ๆ นั่นแหละ เธอก็จักถึงความสามารถทำได้จนเป็นสักขีพยาน ในขณะที่อายตนะยังมีอยู่.**

(๒) วัจฉะ เธอนั้นเพียงหวังว่า เราพึงฟังเสียงทั้งสองคือเสียงทิพย์และเสียงของมนุษย์ ทั้งที่ไกลและที่ใกล้ด้วยทิพยโสตธาตุอันบริสุทธิ์ ล่วงโสตธาตุของมนุษย์ดังนี้ **ในทิพยโสตธาตุนั้น ๆ นั่นแหละ เธอก็จักถึงความสามารถทำได้จนเป็นสักขีพยาน ในขณะที่อายตนะยังมีอยู่.**

(๓) วัจฉะ เธอนั้นเพียงหวังว่า เราพึงกำหนดรู้ใจของสัตว์อื่น ของบุคคลอื่นด้วย คือ จิตมีราคะ พึงรู้ว่าจิตมีราคะ หรือจิตปราศจากราคะ พึงรู้ว่าจิตปราศจากราคะ จิตมีโทสะ พึงรู้ว่าจิตมีโทสะ หรือจิตปราศจากโทสะ พึงรู้ว่าจิตปราศจากโทสะ จิตมีโมหะ พึงรู้ว่าจิตมีโมหะ หรือจิตปราศจากโมหะ พึงรู้ว่าจิตปราศจากโมหะ จิตหดหู่ พึงรู้ว่าจิตหดหู่ หรือจิตฟุ้งซ่าน พึงรู้ว่าจิตฟุ้งซ่าน จิตถึงซึ่งคุณอันใหญ่ พึงรู้ว่าจิตถึงซึ่งคุณอันใหญ่ หรือจิตไม่ถึงซึ่งคุณอันใหญ่ พึงรู้ว่าจิตไม่ถึงซึ่งคุณอันใหญ่ จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า พึงรู้ว่าจิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า หรือจิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า พึงรู้ว่าจิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า จิตเป็นสมาธิ พึงรู้ว่าจิตเป็นสมาธิ หรือจิตไม่เป็นสมาธิ พึงรู้ว่าจิตไม่เป็นสมาธิ จิตหลุดพ้น พึงรู้ว่าจิตหลุดพ้น หรือจิตไม่หลุดพ้น พึงรู้ว่าจิตไม่หลุดพ้น ดังนี้ **ในเจโตปริยญาณนั้น ๆ นั่นแหละ เธอก็จักถึงความสามารถทำได้จนเป็นสักขีพยาน ในขณะที่อายตนะยังมีอยู่.**

(๔) วัจฉะ เธอนั้นเพียงหวังว่า เราพึงระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือ พึงระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง สามชาติบ้าง สี่ชาติบ้าง ห้าชาติบ้าง สิบชาติบ้าง ยี่สิบชาติบ้าง สามสิบชาติบ้าง สี่สิบชาติบ้าง ห้าสิบชาติบ้าง ร้อยชาติบ้าง พันชาติบ้าง แสนชาติบ้าง ตลอดสังวัฏฏกัปเป็นอันมากบ้าง ตลอดวิวัฏฏกัปเป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวัฏฏวิวัฏฏกัปเป็นอันมากบ้าง ว่าในภพโน้นเรามีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้น มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้ไปเกิดในภพโน้น แม้ในภพนั้น เราก็ได้มีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้มาเกิดในภพนี้ เราพึงระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศด้วยอาการอย่างนี้ ดังนี้ **ในบุพเพนิวาสานุสติญาณนั้น ๆ นั่นแหละ เธอก็จักถึงความสามารถทำได้จนเป็นสักขีพยานในขณะที่อายตนะยังมีอยู่.**

(๕) วัจฉะ เธอนั้นเพียงหวังว่า เราพึงเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณ

ทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักษุของมนุษย์ พึงรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า สัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ติเตียนพระอริยะ เป็นมิจฉาทิฏฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจมิจฉาทิฏฐิ เบื้องหน้าแต่การตายเพราะการทำลายแห่งกาย ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ส่วนสัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต ไม่ติเตียนพระอริยะ เป็นสัมมาทิฏฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจสัมมาทิฏฐิ เบื้องหน้าแต่การตายเพราะการทำลายแห่งกาย ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ดังนี้ เราพึงเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักษุของมนุษย์ พึงรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมด้วยอาการอย่างนี้ ดังนี้ **ในจุตูปปาตญาณนั้น ๆ นั่นแหละ เธอก็จักถึงความสามารถทำได้จนเป็นสักขีพยาน ในขณะที่อายตนะยังมีอยู่.**

(๖) วัจฉะ เธอนั้นเพียงหวังว่า เราพึงทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ ดังนี้ **ในอาสวักขยญาณนั้น ๆ นั่นแหละ เธอก็จักถึงความสามารถทำได้จนเป็นสักขีพยาน ในขณะที่อายตนะยังมีอยู่.**

สมถะและวิปัสสนา ต้องเป็นธรรมที่เคียงคู่กันไป

๐๓

-บาลี จตุกฺก. อ. ๒๑/๑๒๑-๑๒๔/๙๓-๙๔.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก ๔ จำพวกเป็นอย่างไร คือ

(๑) บุคคลบางคนในโลกนี้ มีปกติได้ความสงบแห่งใจในภายใน (เจโตสมถะ) แต่ไม่ได้ความเห็นแจ้งในธรรม ด้วยปัญญาอันยิ่ง (อธิปัญญาธัมมวิปัสสนา).

(๒) บุคคลบางคนในโลกนี้ มีปกติได้ความเห็นแจ้งในธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง แต่ไม่ได้ความสงบแห่งใจในภายใน.

(๓) บุคคลบางคนในโลกนี้ มีปกติไม่ได้ความสงบแห่งใจในภายใน ทั้งไม่ได้ความเห็นแจ้งในธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง.

(๔) บุคคลบางคนในโลกนี้ มีปกติได้ความสงบแห่งใจในภายใน ทั้งได้ความเห็นแจ้งในธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง.

ภิกษุทั้งหลาย ในบุคคลเหล่านั้น

(๑) บุคคลผู้มีปกติได้ความสงบแห่งใจในภายใน แต่ไม่ได้ความเห็นแจ้งในธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง บุคคลนั้น **พึงตั้งอยู่ในความสงบแห่งใจในภายใน แล้วกระทำความเพียรในความเห็นแจ้งในธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง** สมัยต่อมา

เขาย่อมเป็นผู้มีปกติได้ทั้งความสงบแห่งใจในภายใน และได้ทั้งความเห็นแจ้งในธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง.

(๒) บุคคลผู้มีปกติได้ความเห็นแจ้งในธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง แต่ไม่ได้ความสงบแห่งใจในภายใน บุคคลนั้น **พึงตั้งอยู่ในความเห็นแจ้งในธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง แล้วกระทำความเพียรในความสงบแห่งใจในภายใน** สมัยต่อมา เขาย่อมเป็นผู้มีปกติได้ทั้งความเห็นแจ้งในธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง และได้ทั้งความสงบแห่งใจในภายใน.

(๓) บุคคลผู้มีปกติไม่ได้ความสงบแห่งใจในภายใน ทั้งไม่ได้ความเห็นแจ้งในธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง บุคคลนั้น**พึงกระทำฉันทะ ความพยายาม ความอุตสาหะ ความขะมักเขม้น ความไม่ย่อท้อ สติและสัมปชัญญะ ให้มีประมาณยิ่ง เพื่อให้ได้กุศลธรรมเหล่านั้น** ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนบุคคลผู้มีเสื้อผ้าถูกไฟไหม้ หรือมีศีรษะถูกไฟไหม้ เขาพึงกระทำฉันทะ ความพยายาม ความอุตสาหะ ความขะมักเขม้น ความไม่ย่อท้อ สติและสัมปชัญญะ ให้มีประมาณยิ่ง เพื่อดับไฟที่ผ้าหรือที่ศีรษะ ฉันใด บุคคลนั้นก็พึงทำฉันทะ ความพยายาม ความอุตสาหะ ความขะมักเขม้น ความไม่ย่อท้อ สติและ

สัมปชัญญะ ให้มีประมาณยิ่ง เพื่อให้ได้กุศลธรรมเหล่านั้น ก็ฉันนั้นเหมือนกัน สมัยต่อมา เขาย่อมเป็นผู้มีปกติ ได้ทั้งความสงบแห่งใจในภายใน และได้ทั้งความเห็นแจ้งในธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง.

(๔) ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีปกติได้ทั้งความสงบแห่งใจในภายใน และได้ทั้งความเห็นแจ้งในธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง บุคคลนั้น**พึงตั้งอยู่ในกุศลธรรมเหล่านั้นแหละ แล้วกระทำความเพียรให้ยิ่งขึ้น เพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย...**

ภิกษุทั้งหลาย ในบุคคลเหล่านั้น

(๑) บุคคลผู้มีปกติได้ความสงบแห่งใจในภายใน แต่ไม่ได้ความเห็นแจ้งในธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง **พึงเข้าไปหาบุคคลผู้มีปกติได้ความเห็นแจ้งในธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง แล้วถามอย่างนี้ว่า ท่านผู้มีอายุ พึงเห็นสังขารอย่างไร พึงพิจารณาสังขารอย่างไร พึงเห็นแจ้งสังขารอย่างไร** ผู้ถูกถามนั้น ย่อมตอบเขาตามที่ตนเห็นแล้ว ตามที่ตนรู้แล้วว่า ท่านผู้มีอายุ พึงเห็นสังขารอย่างนี้ พึงพิจารณาสังขารอย่างนี้ พึงเห็นแจ้งสังขารอย่างนี้ สมัยต่อมา เขาย่อมเป็นผู้มีปกติได้ทั้งความสงบแห่งใจในภายใน และได้ทั้งความเห็นแจ้งในธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง.

(๒) ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีปกติได้ความเห็นแจ้งในธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง แต่ไม่ได้ความสงบแห่งใจในภายใน **พึงเข้าไปหาบุคคลผู้มีปกติได้ความสงบแห่งใจในภายใน แล้วถามอย่างนี้ว่า ท่านผู้มีอายุ พึงตั้งจิตไว้อย่างไร พึงน้อมจิตไปอย่างไร พึงทำจิตมีอารมณ์เดียวให้เกิดขึ้นได้อย่างไร พึงชักจูงจิตให้เป็นสมาธิได้อย่างไร** ผู้ถูกถามนั้นย่อมตอบเขาตามที่ตนเห็นแล้ว ตามที่ตนรู้แล้วว่า พึงตั้งจิตไว้อย่างนี้ พึงน้อมจิตไปอย่างนี้ พึงทำจิตมีอารมณ์เดียวให้เกิดขึ้นอย่างนี้ พึงชักจูงจิตให้เป็นสมาธิได้อย่างนี้ สมัยต่อมาเขาย่อมเป็นผู้มีปกติได้ทั้งความเห็นแจ้งในธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง และได้ทั้งความสงบแห่งใจในภายใน.

(๓) ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีปกติไม่ได้ความสงบแห่งใจในภายใน ทั้งไม่ได้ความเห็นแจ้งในธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง **พึงเข้าไปหาบุคคลผู้มีปกติได้ทั้งความสงบแห่งใจในภายใน และได้ทั้งความเห็นแจ้งในธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง แล้วถามอย่างนี้ว่า ท่านผู้มีอายุ พึงตั้งจิตไว้อย่างไร พึงน้อมจิตไปอย่างไร พึงทำจิตมีอารมณ์เดียวให้เกิดขึ้นได้อย่างไร พึงชักจูงจิตให้เป็นสมาธิได้อย่างไร พึงเห็นสังขารนั้นอย่างไร พึงพิจารณาสังขารอย่างไร พึงเห็นแจ้ง**

สังขารอย่างไร ผู้ถูกถามนั้น ย่อมตอบเขาตามที่ตนเห็นแล้ว ตามที่ตนรู้แล้วว่า พึงตั้งจิตไว้อย่างนี้ พึงน้อมจิตไปอย่างนี้ พึงทำจิตมีอารมณ์เดียวให้เกิดขึ้นอย่างนี้ พึงชักจูงจิตให้เป็นสมาธิได้อย่างนี้ พึงเห็นสังขารอย่างนี้ พึงพิจารณาสังขารอย่างนี้ พึงเห็นแจ้งสังขารอย่างนี้ สมัยต่อมา เขาย่อมเป็นผู้มีปกติได้ทั้งความสงบแห่งใจในภายใน และได้ทั้งความเห็นแจ้งในธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง.

(๔) ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีปกติได้ความสงบแห่งใจในภายใน และได้ทั้งความเห็นแจ้งในธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง บุคคลนั้น**พึงตั้งอยู่ในกุศลธรรมเหล่านั้นแหละ แล้วกระทำความเพียรให้ยิ่งขึ้น เพื่อความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย.**

ภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกเหล่านี้แล มีปรากฏอยู่ในโลก.

ธรรมที่ควรกำหนดรู้, ควรละ, ควรทำให้เจริญ, ควรทำให้แจ้ง (นัยที่ ๑) ๐๔

–บาลี จตุกฺก. อ. ๒๑/๓๓๓–๓๓๔/๒๕๔.

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๔ ประการเหล่านี้ ๔ ประการเป็นอย่างไร คือ **ธรรมที่รู้ยิ่งด้วยปัญญาแล้วพึงกำหนดรู้** ก็มี **ธรรมที่รู้ยิ่งด้วยปัญญาแล้วพึงละเสีย** ก็มี **ธรรมที่รู้ยิ่งด้วยปัญญาแล้วพึงทำให้เจริญ** ก็มี **ธรรมที่รู้ยิ่งด้วยปัญญาแล้วพึงทำให้แจ้ง** ก็มี.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่รู้ยิ่งด้วยปัญญาแล้วพึงกำหนดรู้เป็นอย่างไร คือ **อุปาทานขันธ์ ๕** ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า ธรรมที่รู้ยิ่งด้วยปัญญาแล้ว **พึงกำหนดรู้**.

ก็ธรรมที่รู้ยิ่งด้วยปัญญาแล้ว พึงละเสียเป็นอย่างไร คือ **อวิชชาและภวตัณหา** ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า ธรรมที่รู้ยิ่งด้วยปัญญาแล้ว **พึงละเสีย**.

ก็ธรรมที่รู้ยิ่งด้วยปัญญาแล้ว พึงทำให้เจริญเป็นอย่างไร คือ **สมถะและวิปัสสนา** ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า ธรรมที่รู้ยิ่งด้วยปัญญาแล้ว **พึงทำให้เจริญ**.

ก็ธรรมที่รู้ยิ่งด้วยปัญญาแล้ว พึงทำให้แจ้งเป็นอย่างไร คือ **วิชชาและวิมุตติ** ภิกษุทั้งหลาย นี้เราเรียกว่า ธรรมที่รู้ยิ่งด้วยปัญญาแล้ว **พึงทำให้แจ้ง**.

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แลธรรม ๔ ประการ.

ธรรมที่ควรกำหนดรู้, ควรละ, ควรทำให้เจริญ, ควรทำให้แจ้ง (นัยที่ ๒) ๐๕

-บาลี อุปริ. ม. ๑๔/๕๒๓-๕๒๖/๘๒๘-๘๓๑.

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนบุคคลเมื่อรู้เมื่อเห็น**จักษุ** ตามความเป็นจริง เมื่อรู้เมื่อเห็น**รูป** ตามความเป็นจริง เมื่อรู้เมื่อเห็น**จักษุวิญญาณ** ตามความเป็นจริง เมื่อรู้เมื่อเห็น**จักษุสัมผัส** ตามความเป็นจริง เมื่อรู้เมื่อเห็น**เวทนาที่เกิดขึ้นเพราะจักษุสัมผัสเป็นปัจจัย** เป็นสุขก็ตาม อันเป็นทุกข์ก็ตาม มิใช่ทุกข์มิใช่สุขก็ตาม ตามความเป็นจริง เขา**ย่อมไม่กำหนัด**ในจักษุ ไม่กำหนัดในรูป ไม่กำหนัดในจักษุวิญญาณ ไม่กำหนัดในจักษุสัมผัส ไม่กำหนัดในเวทนาที่เกิดขึ้นเพราะจักษุสัมผัสเป็นปัจจัย อันเป็นสุขก็ตาม เป็นทุกข์ก็ตาม มิใช่ทุกข์มิใช่สุขก็ตาม เมื่อบุคคลนั้นไม่กำหนัดแล้ว ไม่ติดพันแล้ว ไม่ลุ่มหลงแล้ว มีปกติเห็นโทษอยู่ **อุปาทานขันธ์ ๕ ย่อมถึงซึ่งความไม่ก่อเกิดต่อไป** และ**ตัณหาอันเป็นเครื่องนำไปสู่ภพใหม่** อันประกอบด้วยความกำหนัดด้วยอำนาจความเพลิน มีปกติเพลิดเพลินอย่างยิ่งในอารมณ์นั้น ๆ เขาย่อมละเสียได้ **ความกระวนกระวายแม้ทางกาย** เขาย่อมละเสียได้ **ความกระวนกระวาย**

แม้ทางจิต เขาย่อมละเสียได้ **ความแผดเผาแม้ทางกาย** เขาย่อมละเสียได้ **ความแผดเผาแม้ทางจิต** เขาย่อมละเสียได้ **ความเร่าร้อน แม้ทางกาย** เขาย่อมละเสียได้ **ความเร่าร้อน แม้ทางจิต** เขาย่อมละเสียได้ บุคคลนั้น ย่อม**เสวยซึ่งความสุข** อันเป็นไป**ทางกายด้วย** ซึ่งความสุขอันเป็นไป**ทางจิตด้วย.**

เมื่อบุคคลเป็นเช่นนั้นแล้ว **ทิฏฐิของเขา ย่อมเป็นสัมมาทิฏฐิ ความดำริของเขา ย่อมเป็นสัมมาสังกัปปะ ความพยายามของเขา ย่อมเป็นสัมมาวายามะ สติของเขา ย่อมเป็นสัมมาสติ สมาธิของเขา ย่อมเป็นสัมมาสมาธิ ส่วนกายกรรม วจีกรรม และอาชีวะของเขา ย่อมบริสุทธิ์ อยู่ก่อนแล้วนั่นเทียว** ด้วยอาการอย่างนี้ เป็นอันว่า **อริยอัฏฐังคิกมรรคของเขานั้น ย่อมถึงซึ่งความเจริญบริบูรณ์.**

เมื่อเขาทำอริยอัฏฐังคิกมรรค ให้เจริญอยู่ด้วยอาการอย่างนี้ **สติปัฏฐาน**ทั้ง ๔ ย่อมถึงซึ่งความเจริญบริบูรณ์ **สัมมัปปธาน**ทั้ง ๔ ย่อมถึงซึ่งความเจริญบริบูรณ์ **อิทธิบาท** ทั้ง ๔ ย่อมถึงซึ่งความเจริญบริบูรณ์ **อินทรีย์**ทั้ง ๕ ย่อมถึงซึ่งความเจริญบริบูรณ์ **พละ**ทั้ง ๕ ย่อมถึงซึ่งความเจริญบริบูรณ์ **โพชฌงค์**ทั้ง ๗ ย่อมถึงซึ่งความเจริญบริบูรณ์

ธรรมทั้งสอง คือ **สมถะและวิปัสสนา** ของเขานั้น ย่อมเป็นธรรมเคียงคู่กันไป เขาชื่อว่า **ย่อมกำหนดรู้ซึ่งธรรม**ทั้งหลายที่ควรกำหนดรู้ด้วยปัญญาอันยิ่ง **ย่อมละด้วยปัญญาอันยิ่ง** ซึ่งธรรมทั้งหลายอันบุคคลพึงละด้วยปัญญาอันยิ่ง **ย่อมทำให้เจริญด้วยปัญญาอันยิ่ง** ซึ่งธรรมทั้งหลายอันบุคคลพึงทำให้เจริญด้วยปัญญาอันยิ่ง **ย่อมทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่ง** ซึ่งธรรมทั้งหลายอันบุคคลพึงทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่ง.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่ควรกำหนดรู้ด้วยปัญญาอันยิ่งเป็นอย่างไร กล่าวคือ อุปาทานขันธ์ทั้ง ๕ ได้แก่ **อุปาทานขันธ์คือรูป อุปาทานขันธ์คือเวทนา อุปาทานขันธ์คือสัญญา อุปาทานขันธ์คือสังขาร อุปาทานขันธ์คือวิญญาณ เหล่านี้ชื่อว่า ธรรมที่ควรกำหนดรู้ด้วยปัญญาอันยิ่ง.**

ภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่ควรละด้วยปัญญาอันยิ่งเป็นอย่างไร กล่าวคือ **อวิชชาและภวตัณหา เหล่านี้ชื่อว่าธรรมที่ควรละด้วยปัญญาอันยิ่ง.**

ภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่ควรทำให้เจริญด้วยปัญญาอันยิ่งเป็นอย่างไร กล่าวคือ **สมถะและวิปัสสนา เหล่านี้ชื่อว่า ธรรมที่ควรเจริญด้วยปัญญาอันยิ่ง.**

ภิกษุทั้งหลาย ก็**ธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยปัญญา**อันยิ่งเป็นอย่างไร กล่าวคือ **วิชชาและวิมุตติ เหล่านี้ชื่อว่า ธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่ง.**

(ในกรณีแห่งหมวด โสตะ ฆานะ ชิวหา กายะ และ มนะ ก็มีข้อความที่ตรัสไว้อย่างเดียวกัน พึงขยายความเอาเองให้เต็มตามนั้น).

เพราะไม่รู้อริยสัจ จึงต้องท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏ ๐๖

-บาลี จตุกฺก. อ. ๒๑/๑/๑, บาลี มหาวาร. สํ. ๑๙/๕๔๑/๑๖๙๘.

ภิกษุทั้งหลาย **เพราะไม่รู้ตามลำดับ เพราะไม่แทงตลอดซึ่งอริยสัจทั้ง ๔** เราและพวกเธอทั้งหลาย **จึงได้ท่องเที่ยวไปแล้วในสังสารวัฏ ตลอดกาลยืดยาวนานถึงเพียงนี้.**

ภิกษุทั้งหลาย ก็อริยสัจทั้ง ๔ เป็นอย่างไร คือ ทุกขอริยสัจ ทุกขสมุทยอริยสัจ (เหตุให้เกิดทุกข์) ทุกขนิโรธอริยสัจ (ความดับไม่เหลือของทุกข์) ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสัจ (ทางดำเนินให้ถึงความดับไม่เหลือของทุกข์) ที่เมื่อไม่รู้ตามลำดับและไม่แทงตลอดแล้ว เราและพวกเธอทั้งหลายจึงได้ท่องเที่ยวไปแล้ว ในสังสารวัฏตลอดกาลยืดยาวนานถึงเพียงนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อทุกขอริยสัจ อันเราและพวกเธอทั้งหลาย รู้ตามลำดับและแทงตลอดแล้ว เมื่อทุกขสมุทย-อริยสัจ อันเราและพวกเธอทั้งหลาย รู้ตามลำดับและแทงตลอดแล้ว เมื่อทุกขนิโรธอริยสัจ อันเราและพวกเธอทั้งหลาย รู้ตามลำดับและแทงตลอดแล้ว เมื่อทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา-

อริยสัจ อันเราและพวกเธอทั้งหลาย รู้ตามลำดับและแทงตลอดแล้ว ตัณหาในภพก็ถูกถอนขึ้นได้ ตัณหาที่จะนำไปสู่ภพใหม่ก็สิ้นไป บัดนี้ ภพใหม่ไม่มีอีกต่อไป.

(สูตรอื่นได้ตรัสเหตุที่ทำให้ ต้องท่องเที่ยวไปในสังสารวัฏ เพราะไม่รู้อริยธรรมสี่ประการ ดังต่อไปนี้)

ภิกษุทั้งหลาย เพราะไม่รู้ตามลำดับ เพราะไม่แทงตลอด**ซึ่งธรรม ๔ ประการ เราและพวกเธอทั้งหลาย จึงได้ท่องเที่ยวไปแล้วในสังสารวัฏ ตลอดกาลยืดยาวนานถึงเพียงนี้.**

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๔ ประการเป็นอย่างไร คือ **ศีลที่เป็นอริยะ สมาธิที่เป็นอริยะ ปัญญาที่เป็นอริยะ** และ **วิมุตติที่เป็นอริยะ ที่เมื่อไม่รู้ตามลำดับและไม่แทงตลอดแล้ว** เราและพวกเธอทั้งหลาย จึงได้ท่องเที่ยวไปแล้ว ในสังสารวัฏตลอดกาลยืดยาวนานถึงเพียงนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อศีลที่เป็นอริยะ สมาธิที่เป็นอริยะ ปัญญาที่เป็นอริยะ และวิมุตติที่เป็นอริยะ อันเราและพวกเธอทั้งหลาย รู้ตามลำดับและแทงตลอดแล้ว ตัณหาในภพก็ถูกถอนขึ้นได้ ตัณหาที่จะนำไปสู่ภพใหม่ก็สิ้นไป บัดนี้ ภพใหม่ไม่มีอีกต่อไป.

เจริญสมาธิแล้ว จักรู้ได้ตามเป็นจริง (นัยที่ ๑)

๐๗

-บาลี มหาวาร. สํ. ๑๙/๕๒๐/๑๖๕๔.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย **จงเจริญสมาธิเถิด ภิกษุผู้มีจิตตั้งมั่นแล้ว ย่อมรู้ได้ตามความเป็นจริง** ก็ภิกษุย่อมรู้อะไรได้ตามความเป็นจริง คือ ย่อมรู้ได้ตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย (เหตุให้เกิดขึ้นแห่งทุกข์) นี้ทุกขนิโรธ (ความดับไม่เหลือแห่งทุกข์) นี้ทุกขนิโรธคามินี-ปฏิปทา (ทางดำเนินให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งทุกข์).

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย จงเจริญสมาธิเถิด ภิกษุผู้มีจิตเป็นสมาธิแล้ว ย่อมรู้ได้ตามความเป็นจริง.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นแหละ เธอทั้งหลายพึงกระทำความเพียรเพื่อรู้ตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา.

เจริญสมาธิแล้ว จักรู้ได้ตามเป็นจริง (นัยที่ ๒)

๐๘

–บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๑๘๑/๒๔๙.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย จงเจริญสมาธิเถิด ภิกษุผู้มีจิตตั้งมั่นแล้ว สิ่งทั้งปวงย่อมปรากฏตามความเป็นจริง ก็อะไรเล่า ย่อมปรากฏตามความเป็นจริง คือ

จักษุ ย่อมปรากฏตามความเป็นจริงว่า **ไม่เที่ยง**

รูป ย่อมปรากฏตามความเป็นจริงว่า **ไม่เที่ยง**

จักษุวิญญาณ ย่อมปรากฏตามความเป็นจริงว่า **ไม่เที่ยง**

จักษุสัมผัส ย่อมปรากฏตามความเป็นจริงว่า **ไม่เที่ยง**

แม้สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะจักษุสัมผัสเป็นปัจจัย ย่อมปรากฏตามความเป็นจริงว่า **ไม่เที่ยง.**

(ในกรณีแห่งหมวด โสตะ ฆานะ ชิวหา กายะ และ มนะ ก็มีข้อความที่ตรัสไว้อย่างเดียวกัน พึงขยายความเอาเองให้เต็มตามนั้น).

ภิกษุทั้งหลาย **เธอทั้งหลาย จงเจริญสมาธิเถิด เพราะเมื่อภิกษุมีจิตตั้งมั่นแล้ว สิ่งทั้งปวงย่อมปรากฏตามความเป็นจริง.**

เจริญสมาธิแล้ว จักรู้ได้ตามเป็นจริง (นัยที่ ๓)

๐๙

-บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๑๘-๒๐/๒๗-๒๙.

ภิกษุทั้งหลาย **เธอทั้งหลาย จงเจริญสมาธิเถิด ภิกษุผู้มีจิตตั้งมั่นแล้ว ย่อมรู้ชัดตามเป็นจริง** ก็ภิกษุย่อมรู้ชัดตามเป็นจริงซึ่งอะไร คือ **ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งความเกิดและความดับแห่งรูป** ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งความเกิดและความดับแห่ง**เวทนา** ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งความเกิดและความดับแห่ง**สัญญา** ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งความเกิดและความดับแห่ง**สังขาร** ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งความเกิดและความดับแห่ง**วิญญาณ.**

ภิกษุทั้งหลาย ก็**อะไรเป็นความเกิดแห่งรูป** ... แห่งเวทนา ...แห่งสัญญา ...แห่งสังขาร ...แห่งวิญญาณ ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในกรณีนี้ ย่อมเพลิดเพลิน ย่อมพร่ำถึง ย่อมดื่มด่ำอยู่ ก็บุคคลย่อมเพลิดเพลิน ย่อมพร่ำถึง ย่อมดื่มด่ำอยู่ ซึ่งอะไร **ย่อมเพลิดเพลิน ย่อมพร่ำถึง ย่อมดื่มด่ำอยู่ซึ่งรูป** เมื่อเขาเพลิดเพลิน พร่ำถึง ดื่มด่ำอยู่ซึ่งรูป ความเพลินก็เกิดขึ้น ความเพลินใดในรูป ความเพลินนั้นเป็นอุปาทาน เพราะอุปาทานของเขานั้น

เป็นปัจจัย จึงมีภพ เพราะภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลายจึงเกิดขึ้นครบถ้วน ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

(ในกรณีของ การเกิดขึ้นแห่งเวทนา แห่งสัญญา แห่งสังขาร และแห่งวิญญาณ ก็มีข้อความที่ตรัสอย่างเดียวกัน เปลี่ยนแต่ชื่อขันธ์ เท่านั้น).

ภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นความเกิดแห่งรูป ความเกิดแห่งเวทนา ความเกิดแห่งสัญญา ความเกิดแห่งสังขาร และความเกิดแห่งวิญญาณ.

ภิกษุทั้งหลาย ก็**อะไรเป็นความดับแห่งรูป** ... แห่งเวทนา ...แห่งสัญญา ...แห่งสังขาร ...แห่งวิญญาณ ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในกรณีนี้ ย่อมไม่เพลิดเพลิน ย่อมไม่พร่ำถึง ย่อมไม่ดื่มด่ำอยู่ ก็บุคคลย่อมไม่เพลิดเพลิน ย่อมไม่พร่ำถึง ย่อมไม่ดื่มด่ำอยู่ซึ่งอะไร **ย่อมไม่เพลิดเพลิน ย่อมไม่พร่ำถึง ย่อมไม่ดื่มด่ำอยู่ซึ่งรูป** เมื่อเขาไม่เพลิดเพลิน ไม่พร่ำถึง ไม่ดื่มด่ำอยู่ซึ่งรูป ความเพลินในรูปย่อมดับ เพราะมีความดับแห่งความเพลิน จึงมีความดับแห่งอุปาทาน เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความ

ดับแห่งชาติ เพราะมีความดับแห่งชาตินั่นแล ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลายจึงดับสิ้น ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

(ในกรณีของ การดับแห่งเวทนา แห่งสัญญา แห่งสังขาร และแห่งวิญญาณ ก็มีข้อความที่ตรัสอย่างเดียวกัน เปลี่ยนแต่ชื่อขันธ์ เท่านั้น).

ภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นความดับแห่งรูป ความดับแห่งเวทนา ความดับแห่งสัญญา ความดับแห่งสังขาร และความดับแห่งวิญญาณ.

เจริญสมาธิ ได้ชื่อว่ากำลังโน้มเอียงไปสู่นิพพาน

๑๐

-บาลี มหาวาร. สำ. ๑๙/๓๙๒-๓๙๓/๑๓๐๑-๑๓๐๒.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนแม่น้ำคงคา ไหลไปสู่ทิศปราจีน หลั่งไปสู่ทิศปราจีน บ่าไปสู่ทิศปราจีน ฉันใด.

ภิกษุเจริญ กระทำให้มาก ซึ่งฌานทั้ง ๔ ย่อมเป็นผู้น้อมไปสู่นิพพาน โน้มไปสู่นิพพาน โอนไปสู่นิพพาน ก็ฉันนั้นเหมือนกัน.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุเจริญ กระทำให้มากซึ่งฌานทั้ง ๔ อย่างไร ย่อมเป็นผู้น้อมไปสู่นิพพาน โน้มไปสู่นิพพาน โอนไปสู่นิพพาน.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในกรณีนี้ สงัดแล้วจากกาม และจากอกุศลธรรมทั้งหลาย เข้าถึง **ปฐมฌาน** อันมีวิตก วิจาร มีปีติและสุข อันเกิดจากวิเวกแล้วแลอยู่ เพราะความที่วิตกวิจารทั้งสองระงับลง เข้าถึง **ทุติยฌาน** เป็นเครื่องผ่องใสใจในภายใน ให้สมาธิเป็นธรรมอันเอกผุดมีขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร มีแต่ปีติและสุข อันเกิดจากสมาธิแล้วแลอยู่ เพราะความจางคลายไปแห่งปีติ ย่อมเป็นผู้อยู่อุเบกขา มีสติและสัมปชัญญะ และย่อมเสวยความสุขด้วยกาย

ชนิดที่พระอริยเจ้าทั้งหลาย ย่อมกล่าวสรรเสริญผู้นั้นว่า เป็นผู้อยู่อุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข เข้าถึง **ตติยฌาน** แล้วแลอยู่ เพราะละสุขเสียได้ และเพราะละทุกข์เสียได้ เพราะความดับไปแห่งโสมนัสและโทมนัสทั้งสองในกาลก่อน เข้าถึง **จตุตถฌาน** อันไม่มีทุกข์ไม่มีสุข มีแต่ความที่สติเป็นธรรมชาติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขา แล้วแลอยู่.

ภิกษุทั้งหลาย **ภิกษุเจริญ กระทำให้มากซึ่งฌานทั้ง ๔ อย่างนี้แล ย่อมเป็นผู้น้อมไปสู่นิพพาน โน้มไปสู่นิพพาน โอนไปสู่นิพพาน.**

เจริญสมาธิ ได้ความอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน และที่สุดแม้แต่ความสิ้นอาสวะ ๑๑

–บาลี จตุกฺก. อ. ๒๑/๕๗–๕๘/๔๑.

ภิกษุทั้งหลาย สมาธิภาวนา ๔ ประการนี้ ๔ ประการเป็นอย่างไร คือ

(๑) สมาธิภาวนาอันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว **ย่อมเป็นไปเพื่ออยู่เป็นสุขในปัจจุบัน** (ทิฏฺฐธมฺมสุขวิหาร) มีอยู่

(๒) สมาธิภาวนาอันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว **ย่อมเป็นไปเพื่อได้เฉพาะซึ่งญาณทัสสนะ** (ญาณทสฺสนปฏิลาภ) มีอยู่

(๓) สมาธิภาวนาอันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว **ย่อมเป็นไปเพื่อสติสัมปชัญญะ** (สติสมฺปชญฺญ) มีอยู่

(๔) สมาธิภาวนาอันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว **ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นอาสวะ** (อาสวกฺขย) มีอยู่.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมาธิภาวนาอันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่ออยู่เป็นสุขในปัจจุบัน เป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในกรณีนี้ สงัดแล้วจากกาม และจากอกุศลธรรมทั้งหลาย เข้าถึง **ปฐมฌาน** อันมีวิตกวิจาร มีปีติและสุข อันเกิดจากวิเวกแล้วแลอยู่ เพราะความที่วิตกวิจารทั้งสองระงับลง เข้าถึง **ทุติยฌาน** เป็นเครื่องผ่องใสใจในภายใน ให้สมาธิเป็นธรรมอันเอกผุดมีขึ้น ไม่มี

วิตก ไม่มีวิจาร มีแต่ปีติและสุข อันเกิดจากสมาธิแล้วแลอยู่ เพราะความจางคลายไปแห่งปีติ ย่อมเป็นผู้อยู่อุเบกขา มีสติและสัมปชัญญะ และย่อมเสวยความสุขด้วยกาย ชนิดที่พระอริยเจ้าทั้งหลาย ย่อมกล่าวสรรเสริญผู้นั้นว่า เป็นผู้อยู่อุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข เข้าถึง **ตติยฌาน** แล้วแลอยู่ เพราะละสุขเสียได้ และเพราะละทุกข์เสียได้ เพราะความดับไปแห่งโสมนัสและโทมนัสทั้งสองในกาลก่อน เข้าถึง **จตุตถฌาน** อันไม่มีทุกข์ไม่มีสุข มีแต่ความที่สติเป็นธรรมชาติบริสุทธิ์ เพราะอุเบกขา แล้วแลอยู่ ภิกษุทั้งหลาย นี้คือ**สมาธิภาวนา อันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน.**

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมาธิภาวนาอันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อได้เฉพาะซึ่งญาณทัสสนะ เป็นอย่างไร ภิกษุในกรณีนี้ ย่อมกระทำไว้ในใจซึ่งอาโลก-สัญญา อธิษฐานทิวาสัญญา ว่ากลางคืนฉันใด กลางวันก็ฉันนั้น กลางวันฉันใด กลางคืนก็ฉันนั้น เธอมีใจอันสงัดปราศจากเครื่องรัดรึง อบรมจิตให้มีความสว่างอยู่ ภิกษุทั้งหลาย นี้คือ**สมาธิภาวนา อันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อได้ญาณทัสสนะ.**

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมาธิภาวนาอันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อสติสัมปชัญญะเป็น

อย่างไร ภิกษุทั้งหลาย ในกรณีนี้ **เวทนาเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป ก็เป็นที่แจ่มแจ้งแก่ภิกษุ สัญญา** เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป ก็เป็นที่แจ่มแจ้งแก่ภิกษุ **วิตก**เกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป ก็เป็นที่แจ่มแจ้งแก่ภิกษุ ภิกษุทั้งหลาย นี้คือ**สมาธิภาวนา อันบุคคลเจริญ กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อสติสัมปชัญญะ.**

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมาธิภาวนาอันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นอาสวะเป็นอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ มีปกติพิจารณาเห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปในอุปาทานขันธ์ ๕ อยู่ว่า รูปเป็นดังนี้ ความเกิดขึ้นแห่งรูปเป็นดังนี้ ความดับแห่งรูปเป็นดังนี้ เวทนาเป็นดังนี้ ความเกิดขึ้นแห่งเวทนาเป็นดังนี้ ความดับแห่งเวทนาเป็นดังนี้ สัญญาเป็นดังนี้ ความเกิดขึ้นแห่งสัญญาเป็นดังนี้ ความดับแห่งสัญญาเป็นดังนี้ สังขารเป็นดังนี้ ความเกิดขึ้นแห่งสังขารเป็นดังนี้ ความดับแห่งสังขารเป็นดังนี้ วิญญาณเป็นดังนี้ ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณเป็นดังนี้ ความดับแห่งวิญญาณเป็นดังนี้ ภิกษุทั้งหลาย นี้คือ **สมาธิภาวนา อันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นอาสวะ.**

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล สมาธิภาวนา ๔ ประการ.

อานิสงส์ของการหลีกเร้น (นัยที่ ๑) ๑๒

-บาลี มหาวาร. สํ. ๑๙/๕๒๐-๕๒๑/๑๖๕๕.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย จงประกอบความเพียรในการหลีกเร้นเถิด ภิกษุ**ผู้หลีกเร้นย่อมรู้ได้ตามเป็นจริง** ภิกษุย่อมรู้ได้ตามเป็นจริงซึ่งอะไร ย่อมรู้ได้ตามเป็นจริง**ซึ่งความจริงอันประเสริฐว่า นี้ทุกข์ นี้เหตุให้เกิดทุกข์ นี้ความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ นี้ทางดำเนินให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งทุกข์** ดังนี้ ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอทั้งหลายจงประกอบความเพียร ในการหลีกเร้นเถิด ภิกษุผู้หลีกเร้นย่อมรู้ได้ตามเป็นจริง.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นในเรื่องนี้ พวกเธอพึงทำความเพียร เพื่อให้รู้ตามเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้เหตุให้เกิดขึ้นแห่งทุกข์ นี้ความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ นี้ทางดำเนินให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งทุกข์ ดังนี้เถิด.

อานิสงส์ของการหลีกเร้น (นัยที่ ๒) ๑๓

–บาลี อิติวุ. ขุ. ๒๕/๒๖๐/๒๒๓.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย **จงเป็นผู้มีความหลีกเร้น** (ปฏิสลฺลาน) **เป็นที่มายินดี ยินดีแล้วในความหลีกเร้น เป็นผู้ประกอบซึ่งความสงบจิตของตนในภายใน มีฌานอันไม่เสื่อม ประกอบด้วยวิปัสสนา พอกพูนสุญญาคารอยู่เถิด.**

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเธอทั้งหลายมีความหลีกเร้นเป็นที่มายินดี ยินดีแล้วในความหลีกเร้น เป็นผู้ประกอบซึ่งความสงบจิตของตนในภายใน มีฌานอันไม่เสื่อม ประกอบด้วยวิปัสสนา พอกพูนสุญญาคารอยู่ **พึงหวังได้ผล ๒ อย่าง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีความยึดมั่นเหลืออยู่ก็จะเป็นอนาคามี.**

(ในสูตรอื่น (–บาลี ขนฺธ สํ. ๑๗/๒๐/๓๐.) แสดงอานิสงส์แห่งการหลีกเร้นไว้ด้วยการรู้ชัดการเกิดขึ้นและความดับไปแห่งขันธ์ห้า ก็มี. ในสูตรอื่น (–บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๑๐๐/๑๔๘.) แสดงไว้ด้วยการรู้ชัดอายตนิกธรรม ๖ หมวด ๆ ละ ๕ อย่าง คือ จักษุ รูป จักษุวิญญาณ จักษุสัมผัส เวทนาที่เกิดขึ้นจากจักษุสัมผัส ฯลฯ รวมเป็นรู้ชัดอายตนิกธรรม ๓๐ อย่าง ว่าเป็นอนิจจัง ก็มี. ในสูตรอื่น (–บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๑๘๑/๒๕๐.) แสดงไว้ด้วยการปรากฏของอายตนิกธรรมทั้ง ๖ หมวดนั้น โดยความเป็นอนิจจังก็มี).

ตถาคตตรัสให้ "พึ่งตน พึ่งธรรม" ๑๔

-บาลี มหาวาร. สํ. ๑๙/๒๑๖-๒๑๗//๗๓๖-๗๔๐.

(ทรงตรัสแก่พระอานนท์ที่เสียใจต่อข่าวการปรินิพพานของพระสารีบุตร)

อานนท์ เราได้กล่าวเตือนไว้ก่อนแล้วมิใช่หรือว่า ความเป็นต่างๆ ความพลัดพราก ความเป็นอย่างอื่นจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น ย่อมมี.

อานนท์ ข้อนั้นจักได้มาแต่ไหนเล่า สิ่งใดเกิดขึ้นแล้ว เป็นแล้ว อันปัจจัยปรุงแล้ว มีความชำรุดไปเป็นธรรมดา **สิ่งนั้นอย่าชำรุดไปเลย ดังนี้ ข้อนั้น ย่อมเป็นฐานะที่มีไม่ได้.**

อานนท์ เพราะเหตุนั้นในเรื่องนี้ **พวกเธอทั้งหลายจงมีตนเป็นประทีป มีตนเป็นสรณะ ไม่เอาสิ่งอื่นเป็นสรณะ จงมีธรรมเป็นประทีป มีธรรมเป็นสรณะ ไม่เอาสิ่งอื่นเป็นสรณะ.**

อานนท์ ภิกษุ มีตนเป็นประทีป มีตนเป็นสรณะ ไม่เอาสิ่งอื่นเป็นสรณะ มีธรรมเป็นประทีป มีธรรมเป็นสรณะ ไม่เอาสิ่งอื่นเป็นสรณะนั้น เป็นอย่างไรเล่า.

อานนท์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อม**พิจารณาเห็นกาย ในกายอยู่ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย.**

อานนท์ ภิกษุ อย่างนี้แล ชื่อว่ามีตนเป็นประทีป มีตนเป็นสรณะ ไม่เอาสิ่งอื่นเป็นสรณะ มีธรรมเป็นประทีป มีธรรมเป็นสรณะ ไม่เอาสิ่งอื่นเป็นสรณะ เป็นอยู่.

อานนท์ ในกาลบัดนี้ก็ดี ในกาลล่วงไปแห่งเราก็ดี ใครก็ตาม จักต้องมีตนเป็นประทีป มีตนเป็นสรณะ ไม่เอาสิ่งอื่นเป็นสรณะ มีธรรมเป็นประทีป มีธรรมเป็นสรณะ ไม่เอาสิ่งอื่นเป็นสรณะ.

อานนท์ **ภิกษุพวกใด เป็นผู้ใคร่ในสิกขา** (สนใจศึกษาและปฏิบัติตาม) **ภิกษุพวกนั้นจักเป็นผู้อยู่ในสถานะอันเลิศที่สุดแล.**

ทำความเข้าใจ

ก่อนลงมือปฏิบัติ

การแสวงหา ๒ แบบ ๑๕

-บาลี มู. ม. ๑๒/๓๑๔-๓๑๖/๓๑๔-๓๑๕.

การแสวงหาที่ไม่ประเสริฐ

ภิกษุทั้งหลาย การแสวงหาที่ไม่ประเสริฐ เป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ตนเองเป็น**ผู้มีความเกิด**เป็นธรรมดาอยู่แล้ว ก็ยังแสวงหาสิ่งที่มีความเกิดเป็นธรรมดาอยู่นั่นเอง ตนเองเป็น**ผู้มีความแก่**เป็นธรรมดาอยู่แล้ว ก็ยังแสวงหาสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดาอยู่นั่นเอง ตนเองเป็น**ผู้มีความเจ็บไข้**เป็นธรรมดาอยู่แล้ว ก็ยังแสวงหาสิ่งที่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดาอยู่นั่นเอง ตนเองเป็น**ผู้มีความตาย**เป็นธรรมดาอยู่แล้ว ก็ยังแสวงหาสิ่งที่มีความตายเป็นธรรมดาอยู่นั่นเอง ตนเองเป็น**ผู้มีความโศก**เป็นธรรมดาอยู่แล้ว ก็ยังแสวงหาสิ่งที่มีความโศกเป็นธรรมดาอยู่นั่นเอง ตนเองเป็น**ผู้มีความเศร้าหมอง**เป็นธรรมดาอยู่แล้ว ก็ยังแสวงหาสิ่งที่มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดาอยู่นั่นเอง.

ภิกษุทั้งหลาย ก็อะไรเล่าเรากล่าวว่า มีความเกิดเป็นธรรมดา ภิกษุทั้งหลาย บุตร ภรรยา ทาสหญิง ทาสชาย แพะ แกะ ไก่ สุกร ช้าง โค ม้า ลา ทอง เงิน เรากล่าวว่าเป็นสิ่งที่มีความเกิดเป็นธรรมดา ภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่มีความเกิดเป็นธรรมดาเหล่านั้นเป็นอุปธิ ซึ่งบุคคลในโลกนี้ พากันจมติดอยู่ พากันมัวเมาอยู่ในอุปธิเหล่านั้น จึงทำให้ตนทั้งที่มีความเกิดเป็นธรรมดาอยู่เองแล้ว ก็ยัง**แสวงหาสิ่งที่มีความเกิดเป็นธรรมดา**อยู่นั่นเองอีก.

ภิกษุทั้งหลาย ก็อะไรเล่าเรากล่าวว่า มีความแก่เป็นธรรมดา ภิกษุทั้งหลาย บุตร ภรรยา ทาสหญิง ทาสชาย แพะ แกะ ไก่ สุกร ช้าง โค ม้า ลา ทอง เงิน เรากล่าวว่าเป็นสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา ภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดาเหล่านั้นเป็นอุปธิ ซึ่งบุคคลในโลกนี้ พากันจมติดอยู่ พากันมัวเมาอยู่ พากันสยบอยู่ในอุปธิเหล่านั้น จึงทำให้ตนทั้งที่มีความแก่เป็นธรรมดาอยู่เองแล้ว ก็ยัง**แสวงหาสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา**อยู่นั่นเองอีก.

ภิกษุทั้งหลาย ก็อะไรเล่าเรากล่าวว่า มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ภิกษุทั้งหลาย บุตร ภรรยา ทาสหญิง ทาสชาย แพะ แกะ ไก่ สุกร ช้าง โค ม้า ลา ทอง เงิน เรากล่าวว่าเป็น

สิ่งที่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดาเหล่านั้นเป็นอุปธิ ซึ่งบุคคลในโลกนี้พากันจมติดอยู่ พากันมัวเมาอยู่ พากันสยบอยู่ในอุปธิเหล่านั้น จึงทำให้ตนทั้งที่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดาอยู่เองแล้ว ก็ยัง**แสวงหาสิ่งที่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา**อยู่นั่นเองอีก.

ภิกษุทั้งหลาย ก็อะไรเล่าเรากล่าวว่า มีความตายเป็นธรรมดา ภิกษุทั้งหลาย บุตร ภรรยา ทาสหญิง ทาสชาย แพะ แกะ ไก่ สุกร ช้าง โค ม้า ลา ทอง เงิน เรากล่าวว่าเป็นสิ่งที่มีความตายเป็นธรรมดา ภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่มีความตายเป็นธรรมดาเหล่านั้นเป็นอุปธิ ซึ่งบุคคลในโลกนี้ พากันจมติดอยู่ พากันมัวเมาอยู่ พากันสยบอยู่ในอุปธิเหล่านั้น จึงทำให้ตนทั้งที่มีความตายเป็นธรรมดาอยู่เองแล้ว ก็ยัง**แสวงหาสิ่งที่มีความตายเป็นธรรมดา**อยู่นั่นเองอีก.

ภิกษุทั้งหลาย ก็อะไรเล่าเรากล่าวว่า มีความโศกเป็นธรรมดา ภิกษุทั้งหลาย บุตร ภรรยา ทาสหญิง ทาสชาย แพะ แกะ ไก่ สุกร ช้าง โค ม้า ลา ทอง เงิน เรากล่าวว่าเป็นสิ่งที่มีความโศกเป็นธรรมดา ภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่มีความโศกเป็นธรรมดาเหล่านั้นเป็นอุปธิ ซึ่งบุคคลในโลกนี้ พากันจมติดอยู่ พากันมัวเมาอยู่ พากันสยบอยู่ในอุปธิเหล่านั้น

จึงทำให้ตนทั้งที่มีความโศกเป็นธรรมดาอยู่เองแล้ว ก็ยัง**แสวงหาสิ่งที่มีความโศกเป็นธรรมดา**อยู่นั่นเองอีก.

ภิกษุทั้งหลาย ก็อะไรเล่าเรากล่าวว่า มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา ภิกษุทั้งหลาย บุตร ภรรยา ทาสหญิง ทาสชาย แพะ แกะ ไก่ สุกร ช้าง โค ม้า ลา ทอง เงิน เรากล่าวว่าเป็นสิ่งที่มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา ภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดาเหล่านั้นเป็นอุปธิ ซึ่งบุคคลในโลกนี้ พากันจมติดอยู่ พากันมัวเมาอยู่ พากันสยบอยู่ในอุปธิเหล่านั้น จึงทำให้ตนทั้งที่มีความเศร้าหมองโดยรอบด้านเป็นธรรมดาอยู่เองแล้ว ก็ยัง**แสวงหาสิ่งที่มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา**อยู่นั่นเองอีก.

ภิกษุทั้งหลาย **นี้คือ การแสวงหาที่ไม่ประเสริฐ.**

การแสวงหาที่ประเสริฐ

ภิกษุทั้งหลาย การแสวงหาที่ประเสริฐ เป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ตนเองมีความเกิดเป็นธรรมดา ก็**ทราบชัดโทษในสิ่งที่มีความเกิดเป็นธรรมดา แล้วแสวงหานิพพาน**อันเป็นธรรมไม่เกิด เป็นธรรมเกษมจากโยคะ ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า ตนเองมีความแก่

เป็นธรรมดา ก็**ทราบชัดโทษในสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา แล้วแสวงหานิพพาน**อันเป็นธรรมไม่แก่ เป็นธรรมเกษม จากโยคะ ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า ตนเองมีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ก็**ทราบชัดโทษในสิ่งที่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา แล้วแสวงหานิพพาน**อันเป็นธรรมไม่เจ็บไข้ เป็นธรรมเกษม จากโยคะ ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า ตนเองมีความตายเป็นธรรมดา ก็**ทราบชัดโทษในสิ่งที่มีความตายเป็นธรรมดา แล้วแสวงหานิพพาน**อันเป็นธรรมไม่ตาย เป็นธรรมเกษม จากโยคะ ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า ตนเองมีความโศกเป็นธรรมดา ก็**ทราบชัดโทษในสิ่งที่มีความโศกเป็นธรรมดา แล้วแสวงหานิพพาน**อันเป็นธรรมไม่โศก เป็นธรรมเกษม จากโยคะ ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า ตนเองมีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา ก็**ทราบชัดโทษในสิ่งที่มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา แล้วแสวงหานิพพาน**อันเป็นธรรมไม่เศร้าหมอง เป็นธรรมเกษมจากโยคะไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า.

ภิกษุทั้งหลาย **นี้คือ การแสวงหาที่ประเสริฐ.**

โอกาสในการเกิดเป็นมนุษย์นั้นยาก ๑๖

–บาลี มหาวาร. สํ. ๑๙/๕๖๘-๕๖๙/๑๗๔๔.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนมหาปฐพีอันใหญ่หลวงนี้ มีน้ำท่วมถึงเป็นอันเดียวกันทั้งหมด บุรุษคนหนึ่งทิ้งแอก ซึ่งมีรูเจาะเพียงรูเดียว ลงไปในน้ำนั้น ลมตะวันออกพัดให้ลอยไปทางทิศตะวันตก ลมตะวันตกพัดให้ลอยไปทางทิศตะวันออก ลมเหนือพัดให้ลอยไปทางทิศใต้ ลมใต้พัดให้ลอยไปทางทิศเหนืออยู่ดังนี้ ในน้ำนั้น มีเต่าตัวหนึ่งตาบอดล่วงไปร้อยปี ๆ มันจะผุดขึ้นมาสักครั้งหนึ่ง.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย จะสำคัญความข้อนี้ว่าอย่างไร จะเป็นไปได้ไหม ที่เต่าตาบอด ร้อยปีจึงจะผุดขึ้นสักครั้งหนึ่ง จะพึงยื่นคอเข้าไปในรูซึ่งมีอยู่เพียงรูเดียวในแอกนั้น.

ข้อนี้ยากที่จะเป็นไปได้ พระเจ้าข้า ที่เต่าตาบอดนั้น ร้อยปีผุดขึ้นเพียงครั้งเดียว จะพึงยื่นคอเข้าไปในรูซึ่งมีอยู่เพียงรูเดียวในแอกนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย **ยากที่จะเป็นไปได้ ฉันเดียวกัน ที่ใคร ๆ จะพึงได้ความเป็นมนุษย์ ยากที่จะเป็นไปได้ฉันเดียวกัน ที่ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธะ จะเกิดขึ้น**

ในโลก ยากที่จะเป็นไปได้ ฉันเดียวกัน ที่ธรรมวินัยอันตถาคตประกาศแล้วจะรุ่งเรืองไปทั่วโลก.

ภิกษุทั้งหลาย แต่ว่าบัดนี้ ความเป็นมนุษย์ ก็ได้แล้ว ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธะก็บังเกิดขึ้นในโลกแล้ว และธรรมวินัยอันตถาคตประกาศแล้ว ก็รุ่งเรืองไปทั่วโลกแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น ในกรณีนี้ พวกเธอพึงทำความเพียรเพื่อให้รู้ตามเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้เหตุให้เกิดทุกข์ นี้ความดับแห่งทุกข์ นี้หนทางให้ถึงความดับแห่งทุกข์ ดังนี้เถิด.

สมัยเพื่อการอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ ๑๗

-บาลี อฏฐก. อ. ๒๓/๒๒๙-๒๓๑/๑๑๙.

ภิกษุทั้งหลาย ปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ ย่อมกล่าวว่าโลกได้ขณะจึงทำกิจ แต่เขาไม่รู้ขณะหรือมิใช่ขณะ ภิกษุทั้งหลาย **กาลมิใช่ขณะมิใช่สมัยในการอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ ๘ ประการนี้** ๘ ประการเป็นอย่างไร คือ.

ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตอุบัติขึ้นแล้วในโลกนี้ เป็นอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ เสด็จไปดีแล้ว รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม และแสดงธรรมอันนำความสงบมาให้ เป็นไปเพื่อปรินิพพาน ให้ถึงการตรัสรู้ ที่พระสุคตประกาศแล้ว **แต่บุคคลผู้นี้เข้าถึงนรกเสีย** ภิกษุทั้งหลาย นี้มิใช่ขณะ มิใช่สมัยในการอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ข้อที่ ๑.

อีกประการหนึ่ง ตถาคตอุบัติขึ้นในโลก ... เป็นผู้จำแนกธรรม และแสดงธรรมอันนำความสงบมาให้ ... **แต่บุคคลผู้นี้เข้าถึงกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานเสีย** ภิกษุทั้งหลาย นี้มิใช่ขณะ มิใช่สมัยในการอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ข้อที่ ๒.

อีกประการหนึ่ง ... **แต่บุคคลนี้เข้าถึงเปรตวิสัยเสีย** ภิกษุทั้งหลาย นี้มิใช่ขณะ มิใช่สมัยในการอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ข้อที่ ๓.

อีกประการหนึ่ง ... **แต่บุคคลนี้เข้าถึงเทพนิกายผู้มีอายุยืน เหล่าใดเหล่าหนึ่งเสีย** ภิกษุทั้งหลาย นี้มิใช่ขณะ มิใช่สมัยในการอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ข้อที่ ๔.

อีกประการหนึ่ง ... **แต่บุคคลนี้กลับมาเกิดในปัจจันตชนบทและอยู่ในพวกมิลักขะ ไม่รู้ดีรู้ชอบ อันเป็นสถานที่ไม่มีภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกาไปมา** ภิกษุทั้งหลาย นี้มิใช่ขณะ มิใช่สมัยในการอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ข้อที่ ๕.

อีกประการหนึ่ง ... **บุคคลนี้กลับมาเกิดในมัชฌิมชนบท แต่เขาเป็นมิจฉาทิฏฐิ มีความเห็นวิปริตว่า ทานที่ให้แล้วไม่มีผล ยัญที่บูชาแล้วไม่มีผล การบวงสรวงไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมดี กรรมชั่วไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาไม่มี บิดาไม่มี สัตว์ทั้งหลายที่ผุดเกิดขึ้นไม่มี สมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ กระทำให้แจ้งซึ่งโลกนี้และโลกอื่นด้วยปัญญาอันยิ่งเอง แล้วสั่งสอนผู้อื่นให้รู้ตามไม่มี** ภิกษุทั้งหลาย นี้มิใช่ขณะ มิใช่สมัยในการอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ข้อที่ ๖.

อีกประการหนึ่ง ... **บุคคลนี้กลับมาเกิดในมัชฌิม-ชนบท แต่เขามีปัญญาทราม บ้าใบ้ ไม่สามารถรู้อรรถแห่งสุภาษิตและทุพภาษิต** ภิกษุทั้งหลาย นี้มิใช่ขณะ มิใช่สมัยในการอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ข้อที่ ๗.

อีกประการหนึ่ง ตถาคตไม่ได้อุบัติขึ้นในโลก เป็นอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ เสด็จไปดีแล้ว รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม และ**ไม่ได้แสดงธรรมอัน**นำความสงบมาให้ เป็นไปเพื่อปรินิพพาน ให้ถึงการตรัสรู้ที่พระสุคตทรงประกาศแล้ว **ถึงบุคคลผู้นี้จะเกิดในมัชฌิม-ชนบทและมีปัญญา ไม่บ้าใบ้ ทั้งสามารถจะรู้อรรถแห่งสุภาษิตและทุพภาษิต** ภิกษุทั้งหลาย นี้มิใช่ขณะ มิใช่สมัยในการอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ข้อที่ ๘.

ภิกษุทั้งหลาย **นี้แล กาลอันมิใช่ขณะ มิใช่สมัยในการอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ ๘ ประการนี้แล.**

ภิกษุทั้งหลาย ส่วน**ขณะและสมัยในการอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ มีประการเดียว** ประการเดียวเป็น

อย่างไร คือ ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตอุบัติขึ้นแล้วในโลกนี้ เป็นอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ เสด็จไปดีแล้ว รู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งไปกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม และแสดงธรรมอันนำความสงบมาให้ เป็นไปเพื่อปรินิพพานให้ถึงการตรัสรู้ที่พระสุคตประกาศแล้ว และบุคคลนี้เกิดในมัชฌิมชนบท ทั้งมีปัญญา ไม่บ้าใบ้ สามารถเพื่อจะรู้อรรถแห่งสุภาษิตและทุพภาษิตได้.

ภิกษุทั้งหลาย **นี้เป็นขณะและสมัยในการอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ประการเดียว.**

สิ่งที่ใครๆ ในโลกไม่ได้ตามปรารถนา | ๑๘

-บาลี ปญฺจก. อ. ๒๒/๕๙-๖๒/๔๘.

ภิกษุทั้งหลาย **ฐานะ ๕ ประการเหล่านี้ อันสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใครๆ ในโลก ไม่พึงได้ตามปรารถนา** ๕ ประการเป็นอย่างไร คือ สมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใครๆ ในโลก ไม่อาจได้ตามปรารถนาว่า

(๑) สิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา **อย่าแก่เลย**

(๒) สิ่งที่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา **อย่าเจ็บไข้เลย**

(๓) สิ่งที่มีความตายเป็นธรรมดา **อย่าตายเลย**

(๔) สิ่งที่มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา **อย่าสิ้นไปเลย**

(๕) สิ่งที่มีความวินาศเป็นธรรมดา **อย่าวินาศเลย**

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา ก็ย่อมแก่สำหรับปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ เมื่อสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดาแก่แล้ว เขาก็ไม่พิจารณาเห็นโดยประจักษ์ว่า ไม่ใช่สิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา จะแก่สำหรับเราผู้เดียวเท่านั้น โดยที่แท้แล้ว สิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา ย่อมแก่สำหรับสัตว์ทั้งปวง ที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ก็เมื่อสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา แก่แล้ว เราจะมามัวเศร้าโศก กระวนกระวาย

ร่ำไรรำพัน ทุบอกร่ำไห้ ถึงความหลงใหล แม้อาหารก็ไม่ย่อย กายก็เศร้าหมอง การงานก็หยุดชะงัก พวกอมิตรก็ดีใจ มิตรสหายก็เศร้าใจ ดังนี้ ปุถุชนนั้น เมื่อสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา แก่แล้ว ย่อมเศร้าโศก กระวนกระวาย ร่ำไรรำพัน เป็นผู้ทุบอกร่ำไห้ ย่อมถึงความหลงใหล ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่า ปุถุชนผู้ไม่ได้สดับนี้ ถูกลูกศรแห่งความโศกอันมีพิษเสียบแทงแล้ว ทำตนเองให้เดือดร้อนอยู่.

ภิกษุทั้งหลาย ข้ออื่นยังมีอีก สิ่งที่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ก็ย่อมเจ็บไข้สำหรับปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ ... สิ่งที่มีความตายเป็นธรรมดา ก็ย่อมตายสำหรับปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ ... สิ่งที่มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา ก็ย่อมสิ้นไปสำหรับปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ ... สิ่งที่มีความวินาศเป็นธรรมดา ก็ย่อมวินาศสำหรับปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ เมื่อสิ่งที่มีความวินาศเป็นธรรมดาวินาศแล้ว เขาก็ไม่พิจารณาเห็นโดยประจักษ์ว่า ไม่ใช่สิ่งที่มีความวินาศเป็นธรรมดา จะวินาศสำหรับเราผู้เดียวเท่านั้น โดยที่แท้แล้ว สิ่งที่มีความวินาศเป็นธรรมดา ย่อมวินาศสำหรับสัตว์ทั้งปวง ที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ก็เมื่อสิ่งที่มีความวินาศเป็นธรรมดา วินาศแล้ว เราจะมามัวเศร้าโศก กระวนกระวาย ร่ำไรรำพัน ทุบอกร่ำไห้ ถึงความ

หลงใหล แม้อาหารก็ไม่ย่อย กายก็เศร้าหมอง การงานก็หยุดชะงัก พวกอมิตรก็ดีใจ มิตรสหายก็เศร้าใจ ดังนี้ ปุถุชนนั้นเมื่อสิ่งที่มีความวินาศเป็นธรรมดา วินาศแล้ว ย่อมเศร้าโศก กระวนกระวาย ร่ำไรรำพัน เป็นผู้ทุบอกร่ำไห้ ย่อมถึงความหลงใหล ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่า ปุถุชนผู้มิได้สดับนี้ ถูกลูกศรแห่งความโศก อันมีพิษเสียบแทงแล้ว ทำตนเองให้เดือดร้อนอยู่.

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา ก็ย่อมแก่สำหรับอริยสาวกผู้ได้สดับ เมื่อสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดาแก่แล้ว อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่สิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา จะแก่สำหรับเราผู้เดียวเท่านั้น โดยที่แท้แล้ว สิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา ย่อมแก่สำหรับสัตว์ทั้งปวงที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ก็เมื่อสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา แก่แล้ว เราจะมามัวเศร้าโศก กระวนกระวาย ร่ำไรรำพัน ทุบอกร่ำไห้ ถึงความหลงใหล แม้อาหารก็ไม่ย่อย กายก็เศร้าหมอง การงานก็หยุดชะงัก พวกอมิตรก็ดีใจ มิตรสหายก็เศร้าใจ ดังนี้ อริยสาวกนั้น เมื่อสิ่งที่มีความแก่เป็นธรรมดา แก่แล้ว ย่อมไม่เศร้าโศก ไม่กระวนกระวาย ไม่ร่ำไรรำพัน ไม่เป็นผู้ทุบอกร่ำไห้ ไม่ถึงความหลงใหล ภิกษุ

ทั้งหลาย เรากล่าวว่า อริยสาวกผู้ได้สดับนี้ ถอนลูกศรแห่งความโศก ของปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ อันมีพิษเสียบแทงแล้ว ทำตนเองให้เดือดร้อน อริยสาวกผู้ไม่มีความโศก ถอนลูกศรได้แล้ว ย่อมปรินิพพานด้วยตน.

ภิกษุทั้งหลาย ข้ออื่นยังมีอีก สิ่งที่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ก็ย่อมเจ็บไข้สำหรับอริยสาวกผู้ได้สดับ ... สิ่งที่มีความตายเป็นธรรมดา ก็ย่อมตายสำหรับอริยสาวกผู้ได้สดับ ... สิ่งที่มีความสิ้นไปเป็นธรรมดา ก็ย่อมสิ้นไปสำหรับอริยสาวกผู้ได้สดับ ... สิ่งที่มีความวินาศเป็นธรรมดา ก็ย่อมวินาศสำหรับอริยสาวกผู้ได้สดับ เมื่อสิ่งที่มีความวินาศเป็นธรรมดา วินาศแล้ว อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่สิ่งที่มีความวินาศเป็นธรรมดา จะวินาศสำหรับเราผู้เดียวเท่านั้น โดยที่แท้แล้ว สิ่งที่มีความวินาศเป็นธรรมดา ย่อมวินาศสำหรับสัตว์ทั้งปวงที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ก็เมื่อสิ่งที่มีความวินาศเป็นธรรมดาวินาศแล้ว เราจะมามัวเศร้าโศก กระวนกระวาย ร่ำไรรำพัน ทุบอกร่ำไห้ ถึงความหลงใหล แม้อาหารก็ไม่ย่อย กายก็เศร้าหมอง การงานก็หยุดชะงัก พวกอมิตรก็ดีใจ มิตรสหายก็เศร้าใจ ดังนี้ อริยสาวกนั้น เมื่อสิ่งที่มีความวินาศเป็นธรรมดา วินาศแล้ว

ย่อมไม่เศร้าโศก ไม่กระวนกระวาย ไม่ร่ำไรรำพัน ไม่เป็นผู้ทุบอกร่ำไห้ ไม่ถึงความหลงใหล ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวว่าอริยสาวกผู้ได้สดับนี้ ถอนลูกศรแห่งความโศก อันมีพิษเสียบแทงแล้ว ของปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ อันทำตนเองให้เดือดร้อนอยู่ อริยสาวกผู้ไม่มีความโศก ถอนลูกศรได้แล้ว ย่อมปรินิพพานด้วยตน.

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แลฐานะ ๕ ประการนี้ อันสมณะ พราหมณ์ เทวดา มาร พรหม หรือใครๆ ในโลก ไม่พึงได้ตามปรารถนา.

สิ่งที่ควรพิจารณาเนือง ๆ ๑๙

–บาลี ปญฺจก. อ. ๒๒/๘๑–๘๖/๕๗.

ภิกษุทั้งหลาย **ฐานะ ๕ ประการนี้ อันสตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต ควรพิจารณาเนือง ๆ** ๕ ประการ เป็นอย่างไร คือ สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต ควรพิจารณาเนือง ๆ ว่า

(๑) เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้

(๒) เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้

(๓) เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้

(๔) เราจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น

(๕) เรามีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่ง ทำกรรมใดไว้ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เราจะเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนือง ๆ ว่า เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ ภิกษุทั้งหลาย ความมัวเมาในความเป็นหนุ่มสาวมีอยู่แก่สัตว์ทั้งหลาย ซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลายประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต เมื่อเขาพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนือง ๆ ย่อมละความมัวเมาในความเป็นหนุ่มสาวนั้นได้โดยสิ้นเชิง หรือว่าทำให้เบาบางลงได้ ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์นี้แล สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนือง ๆ ว่า เรามีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนือง ๆ ว่า เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้ ภิกษุทั้งหลาย ความมัวเมาในความไม่มีโรคมีอยู่แก่สัตว์ทั้งหลาย ซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลาย ประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต เมื่อเขาพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนือง ๆ ย่อมละความมัวเมาในความไม่มีโรคนั้นได้โดยสิ้นเชิง หรือว่าทำให้เบาบางลงได้ ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจ

ประโยชน์นี้แล สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนือง ๆ ว่า เรามีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไปได้.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนือง ๆ ว่า เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ ภิกษุทั้งหลาย ความมัวเมาในชีวิตมีอยู่แก่สัตว์ทั้งหลาย ซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลายประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต เมื่อเขาพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนือง ๆ ย่อมละความมัวเมาในชีวิตนั้นได้โดยสิ้นเชิง หรือว่าทำให้เบาบางลงได้ ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์นี้แล สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนือง ๆ ว่า เรามีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนือง ๆ ว่า เราจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น ภิกษุทั้งหลาย ความพอใจ ความรักใคร่ในของรักมีอยู่แก่สัตว์ทั้งหลาย ซึ่งเป็นเหตุให้สัตว์ทั้งหลายประพฤติกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต เมื่อเขาพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนือง ๆ

ย่อมละความพอใจ ความรักใคร่นั้นได้โดยสิ้นเชิง หรือว่าทำให้เบาบางลงได้ ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์นี้แล สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนือง ๆ ว่า เราจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนือง ๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่ง ทำกรรมใดไว้ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เราจักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น ภิกษุทั้งหลาย กายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต มีอยู่แก่สัตว์ทั้งหลาย เมื่อเขาพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนือง ๆ ย่อมละทุจริตเหล่านั้นได้โดยสิ้นเชิง หรือว่าทำให้เบาบางลงได้ ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยอำนาจประโยชน์นี้แล สตรี บุรุษ คฤหัสถ์ หรือบรรพชิต จึงควรพิจารณาเนือง ๆ ว่า เรามีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่ง ทำกรรมใดไว้ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เราจักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่เราแต่ผู้เดียวเท่านั้นที่มีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ โดยที่แท้ สัตว์ทั้งปวงที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ล้วนมีความแก่เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความแก่ไปได้ เมื่ออริยสาวกนั้นพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนือง ๆ มรรคย่อมเกิดขึ้น อริยสาวกนั้นย่อมเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้น เมื่อเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป.

อริยสาวกนั้น ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่เราแต่ผู้เดียวเท่านั้นที่มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้ โดยที่แท้ สัตว์ทั้งปวงที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ล้วนมีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความเจ็บไข้ไปได้ เมื่ออริยสาวกนั้นพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนือง ๆ มรรคย่อมเกิดขึ้น อริยสาวกนั้นย่อมเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้น เมื่อเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป.

อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่เราแต่ผู้เดียวเท่านั้นที่มีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ โดยที่แท้ สัตว์ทั้งปวงที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ

ล้วนมีความตายเป็นธรรมดา ไม่ล่วงพ้นความตายไปได้ เมื่ออริยสาวกนั้นพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนือง ๆ มรรคย่อมเกิดขึ้น อริยสาวกนั้นย่อมเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้น เมื่อเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป.

อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่เรา แต่ผู้เดียวเท่านั้นที่จะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น โดยที่แท้ สัตว์ทั้งปวงที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ล้วนจะต้องพลัดพรากจากของรักของชอบใจทั้งสิ้น เมื่ออริยสาวกนั้นพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนือง ๆ มรรคย่อมเกิดขึ้น อริยสาวกนั้นย่อมเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้น เมื่อเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป.

อริยสาวกนั้นย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ไม่ใช่เราแต่ผู้เดียวเท่านั้นที่มีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่ง ทำกรรมใดไว้ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เราจักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น โดยที่แท้สัตว์ทั้งปวงที่มีการมา การไป การจุติ การอุบัติ ล้วนมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทแห่งกรรม มีกรรม

เป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่ง ทำกรรมใดไว้ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม จักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น เมื่ออริยสาวกนั้นพิจารณาฐานะนั้นอยู่เนือง ๆ มรรคย่อมเกิดขึ้น อริยสาวกนั้นย่อมเสพ อบรม ทำให้มากซึ่งมรรคนั้นอยู่ ย่อมละสังโยชน์ได้ อนุสัยย่อมสิ้นไป.

สัตว์ทั้งหลาย ย่อมมีความแก่เป็นธรรมดา มีความเจ็บไข้เป็นธรรมดา มีความตายเป็นธรรมดา สัตว์ทั้งหลายย่อมเป็นไปตามธรรมดา พวกปุถุชนย่อมเกลียด ถ้าเราพึงเกลียดธรรมนั้น ในพวกสัตว์ผู้มีอย่างนั้นเป็นธรรมดา ข้อนั้นไม่สมควรแก่เราผู้เป็นอยู่อย่างนี้ เรานั้นเป็นอยู่อย่างนี้ ทราบธรรมที่หาอุปธิมิได้ เห็นการออกบวชโดยเป็นธรรมเกษม ครอบงำความมัวเมาทั้งปวงในความไม่มีโรค ในความเป็นหนุ่มสาวและในชีวิต ความอุตสาหะได้มีแล้วแก่เราผู้เห็นเฉพาะซึ่งนิพพาน บัดนี้ เราไม่ควรเพื่อเสพกามทั้งหลาย จักเป็นผู้ประพฤติไม่ถอยหลัง ตั้งหน้าประพฤติพรหมจรรย์.

เพราะแตกสลาย จึงได้ชื่อว่า “โลก” ๒๐

-บาลี สพา. สํ. ๑๘/๖๔/๙๘.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่กล่าวกันว่า โลก โลก ดังนี้ อันว่าโลกมีได้ด้วยเหตุเพียงเท่าไร พระเจ้าข้า.

ภิกษุ เพราะจะต้องแตกสลาย เราจึงกล่าวว่าโลก ก็อะไรเล่าจะต้องแตกสลาย.

ภิกษุ จักษุแตกสลาย รูปแตกสลาย จักษุวิญญาณแตกสลาย จักษุสัมผัสแตกสลาย แม้สุขเวทนาก็ดี ทุกขเวทนาก็ดี หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะจักษุสัมผัสเป็นปัจจัยก็แตกสลาย.

ภิกษุ โสตะแตกสลาย เสียงแตกสลาย โสตวิญญาณแตกสลาย โสตสัมผัสแตกสลาย แม้สุขเวทนาก็ดี ทุกขเวทนาก็ดี หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะโสตสัมผัสเป็นปัจจัยก็แตกสลาย.

ภิกษุ ฆานะแตกสลาย กลิ่นแตกสลาย ฆานวิญญาณแตกสลาย ฆานสัมผัสแตกสลาย แม้สุขเวทนาก็ดี ทุกขเวทนาก็ดี หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะฆานสัมผัสเป็นปัจจัยก็แตกสลาย.

ภิกษุ ชิวหาแตกสลาย รสแตกสลาย ชิวหาวิญญาณแตกสลาย ชิวหาสัมผัสแตกสลาย แม้สุขเวทนาก็ดีทุกขเวทนาก็ดี หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะชิวหาสัมผัสเป็นปัจจัยก็แตกสลาย.

ภิกษุ กายแตกสลาย โผฏฐัพพะแตกสลาย กายวิญญาณแตกสลาย กายสัมผัสแตกสลาย แม้สุขเวทนาก็ดี ทุกขเวทนาก็ดี หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะกายสัมผัสเป็นปัจจัยก็แตกสลาย.

ภิกษุ ใจแตกสลาย ธรรมแตกสลาย มโนวิญญาณแตกสลาย มโนสัมผัสแตกสลาย แม้สุขเวทนาก็ดี ทุกขเวทนาก็ดี หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัยก็แตกสลาย.

ภิกษุ เพราะจะต้องแตกสลาย เราจึงกล่าวว่าโลก ดังนี้.

เป็นทุกข์เพราะติดอยู่ในอายตนะ ๒๑

-บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๑๖๑/๒๑๘.

ภิกษุทั้งหลาย เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย มีรูปเป็นที่มายินดี ยินดีแล้วในรูป เพลิดเพลินแล้วในรูป เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย **ย่อมอยู่เป็นทุกข์ เพราะความแปรปรวน เสื่อมสลาย และความดับไปของรูป.**

เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย มีเสียงเป็นที่มายินดี ยินดีแล้วในเสียง เพลิดเพลินแล้วในเสียง เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย **ย่อมอยู่เป็นทุกข์ เพราะความแปรปรวน เสื่อมสลาย และความดับไปของเสียง.**

เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย มีกลิ่นเป็นที่มายินดี ยินดีแล้วในกลิ่น เพลิดเพลินแล้วในกลิ่น เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย **ย่อมอยู่เป็นทุกข์ เพราะความแปรปรวน เสื่อมสลาย และความดับไปของกลิ่น.**

เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย มีรสเป็นที่มายินดี ยินดีแล้วในรส เพลิดเพลินแล้วในรส เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย **ย่อมอยู่เป็นทุกข์ เพราะความแปรปรวน เสื่อมสลาย และความดับไปของรส.**

เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย มีโผฏฐัพพะเป็นที่มายินดี ยินดีแล้วในโผฏฐัพพะ เพลิดเพลินแล้วในโผฏฐัพพะ เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย **ย่อมอยู่เป็นทุกข์ เพราะความแปรปรวน เสื่อมสลาย และความดับไปของโผฏฐัพพะ.**

เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย มีธรรมเป็นที่มายินดี ยินดีแล้วในธรรม เพลิดเพลินแล้วในธรรม เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย **ย่อมอยู่เป็นทุกข์ เพราะความแปรปรวน เสื่อมสลาย และความดับไปของธรรม.**

ความเพลินในอายตนะ เท่ากับเพลินอยู่ในทุกข์ ๒๒

-บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๑๖/๑๙.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดยัง**เพลิดเพลินอยู่ กับตา** (จักษุ) ผู้นั้นชื่อว่าย่อมเพลิดเพลินอยู่ในสิ่งที่เป็นทุกข์ ผู้ใดเพลิดเพลินในสิ่งที่เป็นทุกข์ เรากล่าวว่า ผู้นั้นยังไม่พ้นไปได้จากทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดยัง**เพลิดเพลินอยู่ กับหู** (โสตะ) ผู้นั้นชื่อว่าย่อมเพลิดเพลินอยู่ในสิ่งที่เป็นทุกข์ ผู้ใดเพลิดเพลินอยู่ในสิ่งที่เป็นทุกข์ เรากล่าวว่า ผู้นั้นยังไม่พ้นไปได้จากทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดยัง**เพลิดเพลินอยู่ กับจมูก** (ฆานะ) ผู้นั้นชื่อว่าย่อมเพลิดเพลินอยู่ในสิ่งที่เป็นทุกข์ ผู้ใดเพลิดเพลินอยู่ในสิ่งที่เป็นทุกข์ เรากล่าวว่า ผู้นั้นยังไม่พ้นไปได้จากทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดยัง**เพลิดเพลินอยู่ กับลิ้น** (ชิวหา) ผู้นั้นชื่อว่าย่อมเพลิดเพลินอยู่ในสิ่งที่เป็นทุกข์ ผู้ใดเพลิดเพลินอยู่ในสิ่งที่เป็นทุกข์ เรากล่าวว่า ผู้นั้นยังไม่พ้นไปได้จากทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดยัง**เพลิดเพลินอยู่ กับกาย** (กายะ) ผู้นั้นชื่อว่าย่อมเพลิดเพลินอยู่ในสิ่งที่เป็นทุกข์ ผู้ใดเพลิดเพลินอยู่ในสิ่งที่เป็นทุกข์ เรากล่าวว่า ผู้นั้นยังไม่พ้นไปได้จากทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดยัง**เพลิดเพลินอยู่ กับใจ** (มนะ) ผู้นั้นชื่อว่า ย่อมเพลิดเพลินอยู่ในสิ่งที่เป็นทุกข์ ผู้ใดเพลิดเพลินอยู่ในสิ่งที่เป็นทุกข์ เรากล่าวว่า ผู้นั้นยังไม่พ้นไปได้จากทุกข์.

(ในสูตรต่อไป ได้ตรัสถึงในกรณีแห่ง อายตนะภายนอกหก ซึ่งมีข้อความเหมือนในกรณีแห่งอายตนะภายในข้างบนนี้ทุกประการ ต่างแต่ชื่ออายตนะเท่านั้น).

ความไม่เพลินในอายตนะ คือความหลุดพ้นจากทุกข์ ๒๓

-บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๑๖/๑๙.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใด**ไม่เพลิดเพลินกับตา** ผู้นั้นชื่อว่าไม่เพลิดเพลินอยู่ในสิ่งที่เป็นทุกข์ ผู้ใดไม่เพลิดเพลินอยู่ในสิ่งที่เป็นทุกข์ เรากล่าวว่า ผู้นั้นย่อมหลุดพ้นไปได้จากทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใด**ไม่เพลิดเพลินกับหู** ผู้นั้นชื่อว่าไม่เพลิดเพลินอยู่ในสิ่งที่เป็นทุกข์ ผู้ใดไม่เพลิดเพลินอยู่ในสิ่งที่เป็นทุกข์ เรากล่าวว่า ผู้นั้นย่อมหลุดพ้นไปได้จากทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใด**ไม่เพลิดเพลินกับจมูก** ผู้นั้นชื่อว่าไม่เพลิดเพลินอยู่ในสิ่งที่เป็นทุกข์ ผู้ใดไม่เพลิดเพลินอยู่ในสิ่งที่เป็นทุกข์ เรากล่าวว่า ผู้นั้นย่อมหลุดพ้นไปได้จากทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใด**ไม่เพลิดเพลินกับลิ้น** ผู้นั้นชื่อว่าไม่เพลิดเพลินอยู่ในสิ่งที่เป็นทุกข์ ผู้ใดไม่เพลิดเพลินอยู่ในสิ่งที่เป็นทุกข์ เรากล่าวว่า ผู้นั้นย่อมหลุดพ้นไปได้จากทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใด**ไม่เพลิดเพลินกับกาย** ผู้นั้นชื่อว่าไม่เพลิดเพลินอยู่ในสิ่งที่เป็นทุกข์ ผู้ใดไม่เพลิดเพลินอยู่ในสิ่งที่เป็นทุกข์ เรากล่าวว่า ผู้นั้นย่อมหลุดพ้นไปได้จากทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใด**ไม่เพลิดเพลินกับใจ** ผู้นั้นชื่อว่าไม่เพลิดเพลินอยู่ในสิ่งที่เป็นทุกข์ ผู้ใดไม่เพลิดเพลินอยู่ในสิ่งที่เป็นทุกข์ เรากล่าวว่า ผู้นั้นย่อมหลุดพ้นไปได้จากทุกข์.

(ในสูตรต่อไป ได้ตรัสถึงในกรณีแห่งอายตนะภายนอกหก ซึ่งมีข้อความเหมือนในกรณีแห่งอายตนะภายในข้างบนนี้ทุกประการ ต่างแต่ชื่ออายตนะเท่านั้น).

ฉันทะ เป็นมูลเหตุแห่งทุกข์ ๒๔

-บาลี สฬา. สัง. ๑๘/๔๐๓-๔๐๕/๖๒๗.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอโอกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดทรงแสดงซึ่งเหตุเกิดและเหตุดับแห่งทุกข์แก่ข้าพระองค์เถิด.

คามณิ ถ้าเราพึงปรารภอดีตกาลแสดงความเกิดและความดับแห่งทุกข์แก่ท่านว่า ในอดีตกาลได้มีแล้วอย่างนี้ ความสงสัย ความเคลือบแคลงในข้อนั้นจะพึงมีแก่ท่าน ถ้าเราปรารภอนาคตกาลแสดงความเกิดและความดับแห่งทุกข์แก่ท่านว่า ในอนาคตกาลจักมีอย่างนี้ แม้ในข้อนั้นความสงสัย ความเคลือบแคลงจะพึงมีแก่ท่าน อนึ่งเล่า เรานั่งอยู่ ณ ที่นี้แหละ จักแสดงความเกิดและความดับแห่งทุกข์แก่ท่านซึ่งนั่งอยู่ที่นี่เหมือนกัน ท่านจงฟังคำนั้น จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว.

คามณิ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นอย่างไร โสกะ ปริเทวะ ทุกขะ โทมนัส อุปายาสะ จะพึงเกิดขึ้นแก่ท่านเพราะหมู่มนุษย์ในอุรุเวลกัปปนิคม ที่ถูกฆ่า ถูกจองจำ ถูกทำให้เสื่อมเสีย หรือถูกติเตียน มีแก่ท่านหรือ.

มีอยู่ พระเจ้าข้า.

คามณิ ก็โสกะ ปริเทวะ ทุกขะ โทมนัส อุปายาสะ จะไม่พึงเกิดขึ้นแก่ท่าน เพราะหมู่มนุษย์ในอุรุเวลกัปปนิคม ที่ถูกฆ่า ถูกจองจำ ถูกทำให้เสื่อมเสีย หรือถูกติเตียน มีอยู่แก่ท่านหรือ.

มีอยู่ พระเจ้าข้า.

คามณิ อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัย ที่โสกะ ปริเทวะทุกขะ โทมนัส อุปายาสะ จะพึงเกิดขึ้นแก่ท่าน เพราะหมู่มนุษย์ชาวอุรุเวลกัปปนิคมบางพวกถูกฆ่า ถูกจองจำ ถูกทำให้เสื่อมเสีย หรือถูกติเตียน หรือว่าอะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัย ที่โสกะ ปริเทวะ ทุกขะ โทมนัส อุปายาสะ จะไม่พึงเกิดมีขึ้นแก่ท่าน เพราะหมู่มนุษย์ชาวอุรุเวลกัปปนิคมบางพวก ถูกฆ่า ถูกจองจำ ถูกทำให้เสื่อมเสีย หรือถูกติเตียน.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสะ จะพึงเกิดขึ้นแก่ข้าพระองค์ เพราะหมู่มนุษย์ชาวอุรุเวลกัปปนิคมเหล่าใดที่ถูกฆ่า ถูกจองจำ ถูกทำให้เสื่อมเสีย หรือถูกติเตียน ก็เพราะข้าพระองค์มีฉันทราคะ ในหมู่มนุษย์ชาวอุรุเวลกัปปนิคมเหล่านั้น ส่วนโสกะปริ-เทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสะ จะไม่พึงเกิดขึ้นแก่ข้าพระองค์ เพราะหมู่มนุษย์ชาวอุรุเวลกัปปนิคมเหล่าใด ถูกฆ่า ถูกจองจำ ถูกทำให้เสื่อมเสีย หรือถูกติเตียน ก็เพราะข้าพระองค์ไม่มีฉันทราคะในหมู่มนุษย์ชาวอุรุเวล-กัปปนิคมเหล่านั้น พระเจ้าข้า.

คามณิ ด้วยธรรมนี้ อันท่านเห็นแล้ว รู้แจ้งแล้ว บรรลุแล้ว หยั่งลงทั่วถึงแล้ว อันไม่ขึ้นอยู่กับเวลา ท่านจงนำไปซึ่งนัยนี้สู่อดีตและอนาคตว่า **ทุกข์ใด ๆ ที่เกิดขึ้นแล้วในอดีต ทุกข์ทั้งหมดนั้นมีฉันทะเป็นมูล มีฉันทะ เป็นเหตุ เพราะว่า ฉันทะเป็นมูลเหตุแห่งทุกข์ และทุกข์ใด ๆ อันจะเกิดขึ้นในอนาคต ทุกข์ทั้งหมดนั้นก็มีฉันทะเป็นมูล มีฉันทะเป็นเหตุ เพราะว่าฉันทะเป็นมูลเหตุแห่งทุกข์** ดังนี้.

ทิ้งเสียนั่นแหละกลับจะเป็นประโยชน์ ๒๕

-บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๑๖๑-๑๖๒/๒๑๙.

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดไม่ใช่ของพวกเธอ พวกเธอจงละสิ่งนั้นเสีย สิ่งนั้นอันพวกเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย อะไรเล่าไม่ใช่ของพวกเธอ.

ภิกษุทั้งหลาย ตาไม่ใช่ของพวกเธอ พวกเธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันพวกเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย หูไม่ใช่ของพวกเธอ พวกเธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันพวกเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย จมูกไม่ใช่ของพวกเธอ พวกเธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันพวกเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย ลิ้นไม่ใช่ของพวกเธอ พวกเธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันพวกเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย กายไม่ใช่ของพวกเธอ พวกเธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันพวกเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย ใจไม่ใช่ของพวกเธอ พวกเธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันพวกเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เธอ.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนคนเขาพึงนำหญ้า กิ่งไม้ และใบไม้ที่มีอยู่ในเชตวันนี้ไป หรือพึงเผา หรือพึงทำตามสมควรแก่เหตุ เธอทั้งหลายพึงมีความคิดอย่างนี้ว่า คนเขานำพวกเราไป หรือเผาเรา หรือทำพวกเราตามสมควรแก่เหตุดังนี้บ้างหรือหนอ.

หาเป็นดังนั้นไม่ พระเจ้าข้า.

ข้อนั้น เพราะเหตุอะไร.

เพราะเหตุว่า ความรู้สึกว่าตัวตน (อตฺตา) ของตน (อตฺตนิยา) ของข้าพระองค์ไม่มีในสิ่งเหล่านั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย ฉันนั้นก็เหมือนกัน ตาไม่ใช่ของพวกเธอ พวกเธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันพวกเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เธอ หู ... จมูก ... ลิ้น ... กาย ... ใจ ไม่ใช่ของพวกเธอ พวกเธอจงละมันเสีย สิ่งนั้นอันพวกเธอละได้แล้ว จักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เธอ.

ความเร่าร้อนเพราะกามตัณหา ๒๖

–บาลี ม. ม. ๑๓/๒๗๔/๒๘๕.

มาคัณฑิยะ เปรียบเหมือนบุรุษโรคเรื้อน มีตัวเป็นแผล สุกปลั่ง ถูกเชื้อโรคแทะกัดอยู่ เกาปากแผลอยู่ด้วยเล็บย่างกายให้ร้อนที่หลุมถ่านเพลิง.

มาคัณฑิยะ เขาทำเช่นนั้นอยู่เพียงใด ปากแผลเหล่านั้นของเขา ยิ่งเป็นของไม่สะอาด มีกลิ่นเหม็นขึ้นและเน่าขึ้นด้วยประการนั้น ๆ และจะมีความรู้สึกว่าน่ายินดี น่าพอใจสักหน่อยหนึ่ง ก็คือปากแผลทั้งหลาย ได้รับการเกาหรือการอบอุ่นด้วยไฟเป็นเหตุเท่านั้น ข้อนี้ฉันใด.

มาคัณฑิยะ สัตว์ทั้งหลายก็ฉันนั้นเหมือนกัน ยังเป็นผู้ไม่ปราศจากความกำหนัดในกาม ถูกกามตัณหาเคี้ยวกินอยู่ ถูกความเร่าร้อนที่เกิดขึ้นเพราะกามแผดเผาอยู่ ก็ยังขืนเสพกามอยู่นั่นเอง.

มาคัณฑิยะ สัตว์เหล่านั้นทำเช่นนั้นอยู่เพียงใด กามตัณหาก็ย่อมเจริญขึ้นแก่สัตว์เหล่านั้น และสัตว์เหล่านั้นก็ถูกความเร่าร้อนที่เกิด เพราะความปรารภกามแผดเผาอยู่ด้วยประการนั้น ๆ และจะมีความรู้สึกว่าน่ายินดี น่าพอใจสักหน่อยหนึ่ง ก็เพราะอาศัยกามคุณทั้ง ๕ เป็นเหตุเท่านั้น.

สิ่งทั้งปวงที่ต้องรู้จัก เพื่อความสิ้นทุกข์ (นัยที่ ๑) ๒๗

-บาลี สฬา. สัง. ๑๘/๒๑/๒๗-๒๘.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อไม่รู้ยิ่ง ไม่รอบรู้ ไม่คลายกำหนัด ไม่ละขาดซึ่งสิ่งทั้งปวง ย่อมเป็นผู้ไม่สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สิ่งทั้งปวงนั้นคืออะไรเล่า อันบุคคลเมื่อยังไม่รู้ยิ่ง ไม่รอบรู้ ยังไม่คลายกำหนัด ยังละไม่ได้ ย่อมเป็นผู้ไม่สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ตา ... รูป ... จักษุวิญญาณ ... จักษุสัมผัส ... สุขเวทนา หรือทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนาที่เกิดขึ้นเพราะจักษุสัมผัสเป็นปัจจัย อันบุคคลเมื่อยังไม่รู้ยิ่ง ไม่รอบรู้ ยังไม่คลายกำหนัด ยังละไม่ได้ ย่อมเป็นผู้ไม่สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย หู ... เสียง ... โสตวิญญาณ ... โสตสัมผัส ... สุขเวทนา หรือทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนาที่เกิดขึ้นเพราะโสตสัมผัสเป็นปัจจัย อันบุคคลเมื่อยังไม่รู้ยิ่ง ไม่รอบรู้ ยังไม่คลายกำหนัด ยังละไม่ได้ ย่อมเป็นผู้ไม่สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย จมูก ... กลิ่น ... ฆานวิญญาณ ... ฆานสัมผัส ... สุขเวทนา หรือทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุข-เวทนาที่เกิดขึ้นเพราะฆานสัมผัสเป็นปัจจัย อันบุคคลเมื่อยังไม่รู้ยิ่ง ไม่รอบรู้ ยังไม่คลายกำหนัด ยังละไม่ได้ ย่อมเป็นผู้ไม่สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ลิ้น ... รส ... ชิวหาวิญญาณ ... ชิวหาสัมผัส ... สุขเวทนา หรือทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุข-เวทนาที่เกิดขึ้นเพราะชิวหาสัมผัสเป็นปัจจัย อันบุคคลเมื่อยังไม่รู้ยิ่ง ไม่รอบรู้ ยังไม่คลายกำหนัด ยังละไม่ได้ ย่อมเป็นผู้ไม่สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย กาย ... โผฏฐัพพะ ... กายวิญญาณ ... กายสัมผัส ... สุขเวทนา หรือทุกขเวทนา หรืออทุกขม-สุขเวทนาที่เกิดขึ้นเพราะกายสัมผัสเป็นปัจจัย อันบุคคลเมื่อยังไม่รู้ยิ่ง ไม่รอบรู้ ยังไม่คลายกำหนัด ยังละไม่ได้ ย่อมเป็นผู้ไม่สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ใจ ... ธรรม ... มโนวิญญาณ ... มโนสัมผัส ... สุขเวทนา หรือทุกขเวทนา หรืออทุกขม-สุขเวทนาที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย อันบุคคลเมื่อยังไม่รู้ยิ่ง ไม่รอบรู้ ยังไม่คลายกำหนัด ยังละไม่ได้ซึ่งสิ่งทั้งปวง ย่อมเป็นผู้ไม่สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แลคือสิ่งทั้งปวง อันบุคคลเมื่อยังไม่รู้ยิ่ง ยังไม่รอบรู้ ยังไม่คลายกำหนัด ยังละไม่ได้ ย่อมเป็นผู้ไม่สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนบุคคล เมื่อรู้ยิ่ง รอบรู้ คลายกำหนัด ละได้ซึ่งสิ่งทั้งปวง เป็นผู้สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สิ่งทั้งปวงนั้นคืออะไรเล่า อันบุคคลเมื่อรู้ยิ่ง รอบรู้ คลายกำหนัด ละได้ ย่อมเป็นผู้สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ตา ... รูป ... จักษุวิญญาณ ... จักษุสัมผัส ... สุขเวทนา หรือทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนาที่เกิดขึ้นเพราะจักษุสัมผัสเป็นปัจจัย อันบุคคลเมื่อรู้ยิ่ง รอบรู้ คลายกำหนัด ละได้ ย่อมเป็นผู้สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย หู ... เสียง ... โสตวิญญาณ ... โสตสัมผัส ... สุขเวทนา หรือทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนาที่เกิดขึ้นเพราะโสตสัมผัสเป็นปัจจัย อันบุคคลเมื่อรู้ยิ่ง รอบรู้ คลายกำหนัด ละได้ ย่อมเป็นผู้สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย จมูก ... กลิ่น ... ฆานวิญญาณ ... ฆานสัมผัส ... สุขเวทนา หรือทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุข-เวทนาที่เกิดขึ้นเพราะฆานสัมผัสเป็นปัจจัย อันบุคคลเมื่อรู้ยิ่ง รอบรู้ คลายกำหนัด ละได้ ย่อมเป็นผู้สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ลิ้น ... รส ... ชิวหาวิญญาณ ... ชิวหาสัมผัส ... สุขเวทนา หรือทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุข-เวทนาที่เกิดขึ้นเพราะชิวหาสัมผัสเป็นปัจจัย อันบุคคลเมื่อรู้ยิ่ง รอบรู้ คลายกำหนัด ละได้ ย่อมเป็นผู้สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย กาย ... โผฏฐัพพะ ... กายวิญญาณ ... กายสัมผัส ... สุขเวทนา หรือทุกขเวทนา หรืออทุกขม-สุขเวทนาที่เกิดขึ้นเพราะกายสัมผัสเป็นปัจจัย อันบุคคลเมื่อรู้ยิ่ง รอบรู้ คลายกำหนัด ละได้ ย่อมเป็นผู้สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ใจ ... ธรรม ... มโนวิญญาณ ... มโนสัมผัส ... สุขเวทนา หรือทุกขเวทนา หรืออทุกขม-สุขเวทนาที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย อันบุคคลเมื่อรู้ยิ่ง รอบรู้ คลายกำหนัด ละได้ ย่อมเป็นผู้สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล คือสิ่งทั้งปวง อันบุคคลเมื่อรู้ยิ่ง รอบรู้ คลายกำหนัด ละได้ ย่อมเป็นผู้สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

สิ่งทั้งปวงที่ต้องรู้จัก เพื่อความสิ้นทุกข์ (นัยที่ ๒) ๒๘

-บาลี สฬา. สัง. ๑๘/๒๒-๒๓/๒๙-๓๐.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อไม่รู้ยิ่ง ไม่รอบรู้ ไม่คลายกำหนัด ไม่ละขาดซึ่งสิ่งทั้งปวง ก็เป็นผู้ไม่สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สิ่งทั้งปวงนั้นคืออะไรเล่า อันบุคคลเมื่อยังไม่รู้ยิ่ง ไม่รอบรู้ ยังไม่คลายกำหนัด ยังละไม่ได้ ย่อมเป็นผู้ไม่สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ตา ... รูป ... จักษุวิญญาณ ... ธรรมอันจะพึงรู้แจ้งด้วยจักษุวิญญาณ อันบุคคลเมื่อยังไม่รู้ยิ่ง ไม่รอบรู้ ยังไม่คลายกำหนัด ยังละไม่ได้ ย่อมเป็นผู้ไม่สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย หู ... เสียง ... โสตวิญญาณ ... ธรรมอันจะพึงรู้แจ้งด้วยโสตวิญญาณ อันบุคคลเมื่อยังไม่รู้ยิ่ง ไม่รอบรู้ ยังไม่คลายกำหนัด ยังละไม่ได้ ย่อมเป็นผู้ไม่สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย จมูก ... กลิ่น ... ฆานวิญญาณ ... ธรรมอันจะพึงรู้แจ้งด้วยฆานวิญญาณ อันบุคคลเมื่อยังไม่

รู้ยิ่ง ไม่รอบรู้ ยังไม่คลายกำหนัด ยังละไม่ได้ ย่อมเป็นผู้ไม่สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ลิ้น ... รส ... ชิวหาวิญญาณ ... ธรรมอันจะพึงรู้แจ้งด้วยชิวหาวิญญาณ อันบุคคลเมื่อยังไม่รู้ยิ่ง ไม่รอบรู้ ยังไม่คลายกำหนัด ยังละไม่ได้ ย่อมเป็นผู้ไม่สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย กาย ... โผฏฐัพพะ ... กายวิญญาณ ... ธรรมอันจะพึงรู้แจ้งด้วยกายวิญญาณ อันบุคคลเมื่อยังไม่รู้ยิ่ง ไม่รอบรู้ ยังไม่คลายกำหนัด ยังละไม่ได้ ย่อมเป็นผู้ไม่สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ใจ ... ธรรมารมณ์ ... มโนวิญญาณ ... ธรรมอันจะพึงรู้แจ้งด้วยมโนวิญญาณ อันบุคคลเมื่อยังไม่รู้ยิ่ง ไม่รอบรู้ ยังไม่คลายกำหนัด ยังละไม่ได้ ย่อมเป็นผู้ไม่สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แลคือสิ่งทั้งปวง อันบุคคลเมื่อยังไม่รู้ยิ่ง ยังไม่รอบรู้ ยังไม่คลายกำหนัด ยังละไม่ได้ ย่อมเป็นผู้ไม่สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนบุคคล เมื่อรู้ยิ่ง รอบรู้ คลายกำหนัด ละได้ซึ่งสิ่งทั้งปวง เป็นผู้ควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สิ่งทั้งปวงนั้นคืออะไรเล่า อันบุคคลเมื่อรู้ยิ่ง รอบรู้ คลายกำหนัด ละได้ ย่อมเป็นผู้สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ตา ... รูป ... จักษุวิญญาณ ... ธรรมอันจะพึงรู้แจ้งด้วยจักษุวิญญาณ อันบุคคลเมื่อรู้ยิ่ง รอบรู้ คลายกำหนัด ละได้ ย่อมเป็นผู้สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย หู ... เสียง ... โสตวิญญาณ ... ธรรมอันจะพึงรู้แจ้งด้วยโสตวิญญาณ อันบุคคลเมื่อรู้ยิ่ง รอบรู้ คลายกำหนัด ละได้ ย่อมเป็นผู้สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย จมูก ... กลิ่น ... ฆานวิญญาณ ... ธรรมอันจะพึงรู้แจ้งด้วยฆานวิญญาณ อันบุคคลเมื่อรู้ยิ่ง รอบรู้ คลายกำหนัด ละได้ ย่อมเป็นผู้สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ลิ้น ... รส ... ชิวหาวิญญาณ ... ธรรมอันจะพึงรู้แจ้งด้วยชิวหาวิญญาณ อันบุคคลเมื่อรู้ยิ่ง รอบรู้ คลายกำหนัด ละได้ ย่อมเป็นผู้สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย กาย ... โผฏฐัพพะ ... กายวิญญาณ ... ธรรมอันจะพึงรู้แจ้งด้วยกายวิญญาณ อันบุคคลเมื่อรู้ยิ่ง รอบรู้ คลายกำหนัด ละได้ ย่อมเป็นผู้สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ใจ ... ธรรม ... มโนวิญญาณ ... ธรรมอันจะพึงรู้แจ้งด้วยมโนวิญญาณ อันบุคคลเมื่อรู้ยิ่ง รอบรู้ คลายกำหนัด ละได้ ย่อมเป็นผู้สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล คือสิ่งทั้งปวง อันบุคคลเมื่อรู้ยิ่ง รอบรู้ คลายกำหนัด ละได้ ย่อมเป็นผู้สมควรเพื่อความสิ้นไปแห่งทุกข์.

สิ่งทั้งปวงที่ต้องรู้จัก เพื่อความสิ้นทุกข์ (นัยที่ ๓)

๒๙

–บาลี ขนฺธ. สี. ๑๗/๓๓/๕๖–๕๗.

ภิกษุทั้งหลาย **บุคคลเมื่อไม่รู้ยิ่ง ไม่รอบรู้ ไม่คลายกำหนัด ไม่ละขาดซึ่งรูป** เป็นผู้ไม่สมควรเพื่อความสิ้นทุกข์ บุคคลเมื่อไม่รู้ยิ่ง ไม่รอบรู้ ไม่คลายกำหนัด ไม่ละขาด**ซึ่งเวทนา** เป็นผู้ไม่สมควรเพื่อความสิ้นทุกข์ บุคคลเมื่อไม่รู้ยิ่ง ไม่รอบรู้ ไม่คลายกำหนัด ไม่ละขาด**ซึ่งสัญญา** เป็นผู้ไม่สมควรเพื่อความสิ้นทุกข์ บุคคลเมื่อไม่รู้ยิ่ง ไม่รอบรู้ ไม่คลายกำหนัด ไม่ละขาด**ซึ่งสังขาร** เป็นผู้ไม่สมควรเพื่อความสิ้นทุกข์ บุคคลเมื่อไม่รู้ยิ่ง ไม่รอบรู้ ไม่คลายกำหนัด ไม่ละขาด**ซึ่งวิญญาณ เป็นผู้ไม่สมควรเพื่อความสิ้นทุกข์.**

ภิกษุทั้งหลาย **ก็บุคคลเมื่อรู้ยิ่ง รอบรู้ คลายกำหนัด ละขาดซึ่งรูป** จึงเป็นผู้สมควรเพื่อความสิ้นทุกข์ บุคคลเมื่อรู้ยิ่ง รอบรู้ คลายกำหนัด ละขาด**ซึ่งเวทนา** จึงเป็นผู้สมควรเพื่อความสิ้นทุกข์ บุคคลเมื่อรู้ยิ่ง รอบรู้ คลายกำหนัด ละขาด**ซึ่งสัญญา** จึงเป็นผู้สมควรเพื่อความสิ้นทุกข์ บุคคลเมื่อรู้ยิ่ง รอบรู้ คลายกำหนัด ละขาด**ซึ่งสังขาร** จึงเป็นผู้สมควรเพื่อความสิ้นทุกข์ บุคคลเมื่อรู้ยิ่ง รอบรู้ คลายกำหนัด ละขาด**ซึ่งวิญญาณ จึงเป็นผู้สมควรเพื่อความสิ้นทุกข์.**

ธรรมที่ละได้ด้วยกาย ละได้ด้วยวาจา และไม่อาจละได้ด้วยกายหรือวาจา ๓๐

-บาลี ทสก. อ. ๒๔/๔๑/๒๓.

ภิกษุทั้งหลาย ธรรมอันบุคคลพึงละได้ด้วยกาย ไม่ใช่ละด้วยวาจาก็มีอยู่ ธรรมอันบุคคลพึงละได้ด้วยวาจา ไม่ใช่ละด้วยกายก็มีอยู่ ธรรมอันบุคคลพึงละด้วยกายก็ไม่ได้ ละด้วยวาจาไม่ได้ แต่เมื่อเห็นด้วยปัญญาแล้วจึงจะละได้ ก็มีอยู่

ภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมอันบุคคลพึงละด้วยกาย ไม่ใช่ละด้วยวาจาเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในกรณีนี้เป็นผู้ต้องอาบัติบางส่วน อันเป็นอกุศลด้วยกาย เพื่อนพรหมจารีผู้รู้ทั้งหลายใคร่ครวญแล้ว ได้กล่าวกะภิกษุนั้นอย่างนี้ว่า ท่านนั้นแลเป็นผู้ต้องแล้วซึ่งอาบัติบางส่วน อันเป็นอกุศลด้วยกาย จะเป็นการดีหนอ ที่ท่านจะละกายทุจริต ประพฤติกายสุจริต ภิกษุนั้นอันเพื่อนพรหมจารีผู้รู้ทั้งหลายใคร่ครวญแล้วว่ากล่าวอยู่ ย่อมละกายทุจริต ประพฤติกายสุจริต ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า ธรรมอันบุคคลพึงละได้ด้วยกาย ไม่ใช่ละด้วยวาจา.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมอันบุคคลพึงละได้ด้วยวาจา ไม่ใช่ละด้วยกายเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในกรณีนี้ เป็นผู้ต้องอาบัติบางส่วน อันเป็นอกุศลด้วยวาจา เพื่อนพรหมจารีผู้รู้ทั้งหลายใคร่ครวญแล้ว ได้กล่าวกะภิกษุนั้นอย่างนี้ว่า ท่านนั้นแลเป็นผู้ต้องแล้วซึ่งอาบัติบางส่วน อันเป็นอกุศลด้วยวาจา จะเป็นการดีหนอ ที่ท่านผู้นี้จะละวจีทุจริต ประพฤติวจีสุจริต ภิกษุนั้นอันเพื่อนพรหมจารีผู้รู้ทั้งหลายใคร่ครวญแล้วว่ากล่าวอยู่ ย่อมละวจีทุจริต ประพฤติวจีสุจริต ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า ธรรมอันบุคคลจะพึงละได้ด้วยวาจา มิใช่ละด้วยกาย.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมอันบุคคลพึงละด้วยกายไม่ได้ ละด้วยวาจาไม่ได้ แต่เมื่อเห็นด้วยปัญญาแล้วจึงจะละได้ เป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย โลภะ (ความโลภ) บุคคลพึงละด้วยกายไม่ได้ ละด้วยวาจาไม่ได้ แต่เมื่อเห็นด้วยปัญญาแล้วจึงจะละได้ โทสะ (ความประทุษร้าย) ... โมหะ (ความหลง) ... โกธะ (ความโกรธ) ... อุปนาหะ (ความผูกโกรธ) ... มักขะ (ความลบหลู่คุณ) ... ปฬาสะ (ความตีตนเสมอท่าน) ... มัจฉริยะ (ความตระหนี่) บุคคลพึงละด้วยกายไม่ได้ ละด้วยวาจาไม่ได้ แต่เมื่อเห็นด้วยปัญญาแล้วจึงจะละได้.

ภิกษุทั้งหลาย ความริษยาอันชั่วช้า (ปาปิกา อิสฺสา) บุคคลพึงละด้วยกายไม่ได้ ละด้วยวาจาไม่ได้ แต่เมื่อเห็นด้วยปัญญาแล้วจึงจะละได้ ภิกษุทั้งหลาย ก็ความริษยาอันชั่วช้าเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย คหบดีหรือบุตรแห่งคหบดีในกรณีนี้ ย่อมสมบูรณ์ด้วยทรัพย์ ด้วยข้าวเปลือก เงินหรือทอง ทาสหรือคนเข้าไปอาศัยของคหบดีหรือบุตรแห่งคหบดีผู้ใดผู้หนึ่งย่อมคิดอย่างนี้ว่า โอหนอ คหบดีหรือบุตรแห่งคหบดีนี้ ไม่พึงสมบูรณ์ด้วยทรัพย์ ไม่พึงสมบูรณ์ด้วยข้าวเปลือก ไม่พึงสมบูรณ์ด้วยเงินหรือทอง อนึ่ง สมณะหรือพราหมณ์เป็นผู้ได้จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และเภสัชบริขารอันเป็นปัจจัยแก่คนไข้ สมณะหรือพราหมณ์ผู้ใดผู้หนึ่ง ย่อมคิดอย่างนี้ว่า โอหนอ ท่านผู้นี้ ไม่พึงได้จีวร ไม่พึงได้บิณฑบาต ไม่พึงได้เสนาสนะ และไม่พึงได้เภสัชบริขารอันเป็นปัจจัยแก่คนไข้ ภิกษุทั้งหลายนี้เรียกว่าความริษยาอันชั่วช้า ภิกษุทั้งหลาย ความริษยาอันชั่วช้านี้ บุคคลพึงละด้วยกายไม่ได้ ด้วยวาจาไม่ได้ แต่เมื่อเห็นด้วยปัญญาแล้วจึงจะละได้.

ภิกษุทั้งหลาย ความปรารถนาอันชั่วช้า (ปาปิกา อิจฺฉา) บุคคลพึงละด้วยกายไม่ได้ ละด้วยวาจาไม่ได้ แต่เมื่อเห็น

ด้วยปัญญาแล้วจึงจะละได้ ภิกษุทั้งหลาย ก็ความปรารถนาอันชั่วช้าเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในกรณีนี้เป็นผู้ไม่มีศรัทธา ย่อมปรารถนาว่า คนทั้งหลายพึงรู้จักว่าเราเป็นผู้มีศรัทธา บุคคลเป็นผู้ทุศีลย่อมปรารถนาว่า คนทั้งหลายพึงรู้จักว่า เราเป็นผู้มีศีล บุคคลเป็นผู้ได้สดับน้อย ย่อมปรารถนาว่า คนทั้งหลายพึงรู้จักว่า เราเป็นผู้ได้สดับมาก บุคคลเป็นผู้มีความยินดีในการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ย่อมปรารถนาว่า คนทั้งหลายพึงรู้จักว่า เราเป็นผู้ชอบสงัด บุคคลเป็นผู้เกียจคร้าน ย่อมปรารถนาว่า คนทั้งหลายพึงรู้จักว่า เราเป็นผู้ปรารภความเพียร บุคคลเป็นผู้มีสติหลงลืม ย่อมปรารถนาว่า คนทั้งหลายพึงรู้จักว่า เราเป็นผู้มีสติตั้งมั่น บุคคลเป็นผู้มีจิตไม่ตั้งมั่น ย่อมปรารถนาว่า คนทั้งหลายพึงรู้จักว่า เราเป็นผู้มีจิตตั้งมั่น บุคคลเป็นผู้มีปัญญาทราม ย่อมปรารถนาว่า คนทั้งหลายพึงรู้จักว่า เราเป็นผู้มีปัญญา บุคคลเป็นผู้ยังไม่สิ้นอาสวะ ย่อมปรารถนาว่า คนทั้งหลายพึงรู้จักว่า เราเป็นผู้สิ้นอาสวะ ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าความปรารถนาอันชั่วช้า ภิกษุทั้งหลาย ความปรารถนาอันชั่วช้านี้ บุคคลพึงละด้วยกายไม่ได้ ละด้วยวาจาไม่ได้ แต่เมื่อเห็นด้วยปัญญาแล้วจึงจะละได้.

ภิกษุทั้งหลาย หากว่าโลภะย่อมครอบงำภิกษุนั้นเป็นไป หากว่าโทสะ ... หากว่าโมหะ ... หากว่าโกธะ ... หากว่าอุปนาหะ ... หากว่ามักขะ ... หากว่าปฬาสะ ... หากว่ามัจฉริยะ ... หากว่าความริษยาอันชั่วช้า ... หากว่าความปรารถนาอันชั่วช้า ครอบงำภิกษุนั้นเป็นไป ภิกษุนั้นอันบุคคลพึงรู้อย่างนี้ว่า โลภะย่อมไม่มีแก่ผู้รู้ชัด และท่านผู้นี้หาได้รู้ชัดอย่างนั้นไม่ เพราะเหตุนั้นโลภะจึงครอบงำท่านผู้นี้ได้ ภิกษุนั้นอันบุคคลพึงรู้อย่างนี้ว่าโทสะ ... โมหะ ... โกธะ ... อุปนาหะ ... มักขะ ... ปฬาสะ ... มัจฉริยะ ... ความริษยาอันชั่วช้า ... ความปรารถนาอันชั่วช้าย่อมไม่มีแก่ผู้รู้ชัด และท่านผู้นี้หาได้รู้ชัดอย่างนั้นไม่ เพราะเหตุนั้นความปรารถนาอันชั่วช้าจึงครอบงำท่านผู้นี้ได้

ภิกษุทั้งหลาย หากว่าโลภะไม่ครอบงำภิกษุนั้นเป็นไป หากว่าโทสะ ... หากว่าโมหะ ... หากว่าโกธะ ... หากว่าอุปนาหะ ... หากว่ามักขะ ... หากว่าปฬาสะ ... หากว่ามัจฉริยะ ... หากว่าความริษยาอันชั่วช้า ... หากว่าความปรารถนาอันชั่วช้า ย่อมไม่ครอบงำภิกษุนั้นเป็นไป ภิกษุนั้นอันบุคคลพึงรู้อย่างนี้ว่า โลภะย่อมไม่มีแก่ผู้รู้ชัด และท่านผู้นี้ย่อมเป็นผู้รู้ชัด เพราะเหตุนั้นโลภะจึงครอบงำ

ท่านผู้นี้ไม่ได้ ภิกษุนั้นอันบุคคลพึงรู้อย่างนี้ว่าโทสะ (ความประทุษร้าย) ... โมหะ (ความหลง) ... โกธะ (ความโกรธ) ... อุปนาหะ (ความผูกโกรธ) ... มักขะ (ความลบหลู่คุณ) ... ปฬาสะ (ความตีตนเสมอท่าน) ... มัจฉริยะ (ความตระหนี่) ... ความริษยาอันชั่วช้า (ปาปิกา อิสฺสา) ... ความปรารถนาอันชั่วช้า (ปาปิกา อิจฺฉา) ย่อมไม่มีแก่ผู้รู้ชัด และท่านผู้นี้ย่อมเป็นผู้รู้ชัด เพราะเหตุนั้นความปรารถนาอันชั่วช้า จึงครอบงำท่านผู้นี้ไม่ได้ ดังนี้.

ปัจจัยแห่งทุกข์ และความดับแห่งทุกข์โดยอเนกปริยาย ๓๑

-บาลี สุตฺต. ขุ. ๒๕/๔๗๓-๔๘๒/๓๙๐-๔๐๖.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าจะพึงมีผู้ถามเธอทั้งหลายอย่างนี้ว่า จะมีประโยชน์อะไร เพื่อการฟังกุศลธรรมอันเป็นอริยะ เป็นเครื่องนำออก อันให้ถึงปัญญาเป็นเครื่องตรัสรู้ เธอทั้งหลายพึงตอบเขาอย่างนี้ว่า **มีประโยชน์เพื่อรู้ธรรมอันเป็นธรรม ๒ อย่างตามความเป็นจริง** ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า ท่านทั้งหลายกล่าวอะไรว่าเป็นธรรม ๒ อย่าง เธอทั้งหลายพึงตอบเขาอย่างนี้ว่า การพิจารณาเห็นเนืองๆ (อนุปสฺสนา) ว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย **นี้เป็นอย่างที่ ๑** การพิจารณาเห็นเนืองๆ (อนุปสฺสนา) ว่า นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินี-ปฏิปทา **นี้เป็นอย่างที่ ๒** ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นธรรมอันเป็นธรรม ๒ อย่างโดยชอบเนืองๆ อย่างนี้ เป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่ **พึงหวังผล ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีความยึดมั่นเหลืออยู่ ก็จะเป็นอนาคามี.**

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า การพิจารณาเห็นธรรมอันเป็นธรรม ๒ อย่างโดยชอบเนืองๆ จะพึงมีโดย

ปริยายอย่างอื่นอีกบ้างไหม ให้ตอบเขาว่า **พึงมี** ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า พึงมีอย่างไรเล่า ให้ตอบเขาว่า การพิจารณาเห็นเนือง ๆ ว่า ทุกข์ใด ๆ ที่เกิดขึ้น ทุกข์ทั้งหมดนั้น ย่อมเกิดขึ้นเพราะอุปธิเป็นปัจจัย **นี้เป็นอย่างที่ ๑** การพิจารณาเห็นเนือง ๆ ว่า เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งอุปธินั่นเอง ทุกข์จึงไม่เกิด **นี้เป็นอย่างที่ ๒** ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นเนือง ๆ ซึ่งธรรมอันเป็นธรรม ๒ อย่าง โดยชอบเนือง ๆ อย่างนี้ ... **พึงหวังผล ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีความยึดมั่นเหลืออยู่ ก็จะเป็นอนาคามี.**

ภิกษุทั้งหลาย ... ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า พึงมีอย่างไรเล่า ให้ตอบเขาว่า การพิจารณาเห็นเนือง ๆ ว่า ทุกข์ใด ๆ ที่เกิดขึ้น ทุกข์ทั้งหมดนั้น ย่อมเกิดขึ้นเพราะอวิชชาเป็นปัจจัย **นี้เป็นอย่างที่ ๑** การพิจารณาเห็นเนือง ๆ ว่า เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งอวิชชานั่นเอง ทุกข์จึงไม่เกิด **นี้เป็นอย่างที่ ๒** ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นเนือง ๆ ซึ่งธรรมอันเป็นธรรม ๒ อย่างโดยชอบเนือง ๆ อย่างนี้ ... **พึงหวังผล ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีความยึดมั่นเหลืออยู่ ก็จะเป็นอนาคามี.**

ภิกษุทั้งหลาย ... ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า พึงมีอย่างไรเล่า ให้ตอบเขาว่า การพิจารณาเห็นเนืองๆ ว่า ทุกข์ใดๆ ที่เกิดขึ้น ทุกข์ทั้งหมดนั้น ย่อมเกิดขึ้นเพราะสังขารเป็นปัจจัย **นี้เป็นอย่างที่ ๑** การพิจารณาเห็นเนืองๆ ว่า เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งสังขารนั่นเอง ทุกข์จึงไม่เกิด **นี้เป็นอย่างที่ ๒** ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นเนืองๆ ซึ่งธรรมอันเป็นธรรม ๒ อย่างโดยชอบเนืองๆ อย่างนี้ ... **พึงหวังผล ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผล ในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีความยึดมั่นเหลืออยู่ ก็จะเป็นอนาคามี.**

ภิกษุทั้งหลาย ... ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า พึงมีอย่างไรเล่า ให้ตอบเขาว่า การพิจารณาเห็นเนืองๆ ว่า ทุกข์ใดๆ ที่เกิดขึ้น ทุกข์ทั้งหมดนั้น ย่อมเกิดขึ้นเพราะวิญญาณเป็นปัจจัย **นี้เป็นอย่างที่ ๑** การพิจารณาเห็นเนืองๆ ว่า เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งวิญญาณนั่นเอง ทุกข์จึงไม่เกิด **นี้เป็นอย่างที่ ๒** ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นเนืองๆ ซึ่งธรรมอันเป็นธรรม ๒ อย่างโดยชอบเนืองๆ อย่างนี้ ... **พึงหวังผล ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผล ในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีความยึดมั่นเหลืออยู่ ก็จะเป็นอนาคามี.**

ภิกษุทั้งหลาย ... ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า พึงมีอย่างไรเล่า ให้ตอบเขาว่า การพิจารณาเห็นเนืองๆ ว่า ทุกข์ใดๆ ที่เกิดขึ้น ทุกข์ทั้งหมดนั้น ย่อมเกิดขึ้นเพราะผัสสะเป็นปัจจัย **นี้เป็นอย่างที่ ๑** การพิจารณาเห็นเนืองๆ ว่า เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งผัสสะนั่นเอง ทุกข์จึงไม่เกิด **นี้เป็นอย่างที่ ๒** ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นเนืองๆ ซึ่งธรรมอันเป็นธรรม ๒ อย่างโดยชอบเนืองๆ อย่างนี้ ... **พึงหวังผล ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผล ในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีความยึดมั่นเหลืออยู่ ก็จะเป็นอนาคามี.**

ภิกษุทั้งหลาย ... ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า พึงมีอย่างไรเล่า ให้ตอบเขาว่า การพิจารณาเห็นเนืองๆ ว่า ทุกข์ใดๆ ที่เกิดขึ้น ทุกข์ทั้งหมดนั้น ย่อมเกิดขึ้นเพราะเวทนาเป็นปัจจัย **นี้เป็นอย่างที่ ๑** การพิจารณาเห็นเนืองๆ ว่า เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งเวทนานั่นเอง ทุกข์จึงไม่เกิด **นี้เป็นอย่างที่ ๒** ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นเนืองๆ ซึ่งธรรมอันเป็นธรรม ๒ อย่างโดยชอบเนืองๆ อย่างนี้ ... **พึงหวังผล ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผล ในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีความยึดมั่นเหลืออยู่ ก็จะเป็นอนาคามี.**

ภิกษุทั้งหลาย ... ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า พึงมีอย่างไรเล่า ให้ตอบเขาว่า การพิจารณาเห็นเนืองๆ ว่า ทุกข์ใดๆ ที่เกิดขึ้น ทุกข์ทั้งหมดนั้น ย่อมเกิดขึ้นเพราะตัณหาเป็นปัจจัย **นี้เป็นอย่างที่ ๑** การพิจารณาเห็นเนืองๆ ว่า เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งตัณหานั่นเอง ทุกข์จึงไม่เกิด **นี้เป็นอย่างที่ ๒** ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นเนืองๆ ซึ่งธรรมอันเป็นธรรม ๒ อย่างโดยชอบเนืองๆ อย่างนี้ ... **พึงหวังผล ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีความยึดมั่นเหลืออยู่ ก็จะเป็นอนาคามี.**

ภิกษุทั้งหลาย ... ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า พึงมีอย่างไรเล่า ให้ตอบเขาว่า การพิจารณาเห็นเนืองๆ ว่า ทุกข์ใดๆ ที่เกิดขึ้น ทุกข์ทั้งหมดนั้น ย่อมเกิดขึ้นเพราะอุปาทานเป็นปัจจัย **นี้เป็นอย่างที่ ๑** การพิจารณาเห็นเนืองๆ ว่า เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งอุปาทานนั่นเอง ทุกข์จึงไม่เกิด **นี้เป็นอย่างที่ ๒** ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นเนืองๆ ซึ่งธรรมอันเป็นธรรม ๒ อย่างโดยชอบเนืองๆ อย่างนี้ ... **พึงหวังผล ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผลในปัจจุบันหรือเมื่อยังมีความยึดมั่นเหลืออยู่ ก็จะเป็นอนาคามี.**

ภิกษุทั้งหลาย ... ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า พึงมีอย่างไรเล่า ให้ตอบเขาว่า การพิจารณาเห็นเนืองๆ ว่า ทุกข์ใดๆ ที่เกิดขึ้น ทุกข์ทั้งหมดนั้น ย่อมเกิดขึ้นเพราะความริเริ่ม (อารมฺภ) เป็นปัจจัย **นี้เป็นอย่างที่ ๑** การพิจารณาเห็นเนืองๆ ว่า เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งความริเริ่มนั่นเอง ทุกข์จึงไม่เกิด **นี้เป็นอย่างที่ ๒** ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นเนืองๆ ซึ่งธรรมอันเป็นธรรม ๒ อย่าง โดยชอบเนืองๆ อย่างนี้ ... **พึงหวังผล ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีความยึดมั่นเหลืออยู่ ก็จะเป็นอนาคามี.**

ภิกษุทั้งหลาย ... ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า พึงมีอย่างไรเล่า ให้ตอบเขาว่า การพิจารณาเห็นเนืองๆ ว่า ทุกข์ใดๆ ที่เกิดขึ้น ทุกข์ทั้งหมดนั้น ย่อมเกิดขึ้นเพราะอาหารเป็นปัจจัย **นี้เป็นอย่างที่ ๑** การพิจารณาเห็นเนืองๆ ว่า เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งอาหารทั้งหมดนั่นเอง ทุกข์จึงไม่เกิด **นี้เป็นอย่างที่ ๒** ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นเนืองๆ ซึ่งธรรมอันเป็นธรรม ๒ อย่าง โดยชอบเนืองๆ อย่างนี้ ... **พึงหวังผล ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีความยึดมั่นเหลืออยู่ ก็จะเป็นอนาคามี.**

ภิกษุทั้งหลาย ... ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า พึงมีอย่างไรเล่า ให้ตอบเขาว่า การพิจารณาเห็นเนืองๆ ว่า ทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งหมดย่อมเกิดขึ้นเพราะความหวั่นไหวเป็นปัจจัย **นี้เป็นอย่างที่ ๑** การพิจารณาเห็นเนืองๆ ว่า เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือแห่งความหวั่นไหวทั้งหลายนั่นเอง ทุกข์จึงไม่เกิด **นี้เป็นอย่างที่ ๒** ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นเนืองๆ ซึ่งธรรมอันเป็นธรรม ๒ อย่าง โดยชอบเนืองๆ อย่างนี้ ... **พึงหวังผล ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีความยึดมั่นเหลืออยู่ ก็จะเป็นอนาคามี.**

ภิกษุทั้งหลาย ... ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า พึงมีอย่างไรเล่า ให้ตอบเขาว่า การพิจารณาเห็นเนืองๆ ว่า ความดิ้นรนย่อมมีแก่ผู้อันตัณหา ทิฏฐิ และมานะอาศัยแล้ว **นี้เป็นอย่างที่ ๑** การพิจารณาเห็นเนืองๆ ว่า ผู้ที่ตัณหา ทิฏฐิ และมานะไม่อาศัยแล้ว ย่อมไม่ดิ้นรน **นี้เป็นอย่างที่ ๒** ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นเนืองๆ ซึ่งธรรมอันเป็นธรรม ๒ อย่างโดยชอบเนืองๆ อย่างนี้ ... **พึงหวังผล ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีความยึดมั่นเหลืออยู่ ก็จะเป็นอนาคามี.**

ภิกษุทั้งหลาย ... ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า พึงมีอย่างไรเล่า ให้ตอบเขาว่า การพิจารณาเห็นเนืองๆ ว่า อรูปภพละเอียดกว่ารูปภพ **นี้เป็นอย่างที่ ๑** การพิจารณาเห็นเนืองๆ ว่านิโรธละเอียดกว่าอรูปภพ **นี้เป็นอย่างที่ ๒** ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นเนืองๆ ซึ่งธรรมอันเป็นธรรม ๒ อย่าง โดยชอบเนืองๆ อย่างนี้ ... **พึงหวังผล ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีความยึดมั่นเหลืออยู่ ก็จะเป็นอนาคามี.**

ภิกษุทั้งหลาย ... ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า พึงมีอย่างไรเล่า ให้ตอบเขาว่า การพิจารณาเห็นเนืองๆ ว่า นามรูปที่โลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ที่หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์เล็งเห็นว่า นามรูปนี้เป็นของจริง พระอริยเจ้าทั้งหลายเห็นด้วยดีแล้วด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงว่า นามรูปนั่นเป็นของเท็จ **นี้เป็นอย่างที่ ๑** การพิจารณาเห็นเนืองๆ ว่า นิพพานที่โลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ที่หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณ-พราหมณ์ เทวดาและมนุษย์เล็งเห็นว่า นิพพานนี้เป็นของเท็จ พระอริยเจ้าทั้งหลายเห็นด้วยดีแล้วด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงว่า นิพพานนั้นเป็นของจริง **นี้เป็นอย่างที่ ๒**

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นเนือง ๆ ซึ่งธรรมอันเป็นธรรม ๒ อย่างโดยชอบเนือง ๆ อย่างนี้ ... **พึงหวังผล ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีความยึดมั่นเหลืออยู่ ก็จะเป็นอนาคามี.**

ภิกษุทั้งหลาย ... ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า การพิจารณาเห็นธรรมอันเป็นธรรม ๒ อย่างเนือง ๆ โดยชอบ จะพึงมีโดยปริยายอย่างอื่นบ้างไหม ให้ตอบเขาว่า **พึงมี** ถ้าเขาถามต่อไปอีกว่า พึงมีอย่างไรเล่า ให้ตอบเขาว่า การพิจารณาเห็นเนือง ๆ ว่า อิฏฐารมณ์ (อารมณ์หรือสิ่งที่น่าปรารถนาน่าพอใจ) ที่โลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ที่หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์เล็งเห็นว่า เป็นสุข พระอริยเจ้าทั้งหลายเห็นด้วยดีแล้วด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงว่า นั่นเป็นทุกข์ **นี้เป็นอย่างที่ ๑** การพิจารณาเห็นเนือง ๆ ว่า นิพพานที่โลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลกที่หมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์เล็งเห็นว่านี้เป็นทุกข์ พระอริยะเจ้าทั้งหลายเห็นด้วยดีแล้วด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงว่า นั่นเป็นสุข **นี้เป็นอย่างที่ ๒** ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้พิจารณาเห็นธรรมอันเป็นธรรม ๒ อย่างโดยชอบเนือง ๆ อย่างนี้ เป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจ

เด็ดเดี่ยวอยู่ พึงหวังผล ๒ อย่าง อย่างใดอย่างหนึ่ง คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีความยึดมั่นเหลืออยู่ ก็จะเป็นอนาคามี.

(สำหรับบทนี้มีเนื้อหาค่อนข้างยาว ผู้รวบรวมจึงได้นำมาใส่ไว้บางส่วน ผู้สนใจพึงตามอ่านเนื้อความเต็มได้จากที่มาของพระสูตร).

เหตุให้ได้ปัญญา อันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ ๓๒

-บาลี อฏฺฐก. อ. ๒๓/๑๕๒-๑๕๖/๙๒.

ภิกษุทั้งหลาย เหตุ ๘ ประการ ปัจจัย ๘ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อได้ปัญญาอันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ (อาทิพฺรหฺมจริยิกา) ที่ยังไม่ได้ เพื่อความงอกงามไพบูลย์ ความเจริญบริบูรณ์แห่งปัญญาที่ได้แล้ว ๘ ประการเป็นอย่างไร คือ

(๑) ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ อาศัยพระศาสดาหรือเพื่อนพรหมจรรย์รูปใดรูปหนึ่ง ผู้ตั้งอยู่ในฐานะครู อันเป็นที่ซึ่งความละอาย ความเกรงกลัว ความรัก และความเคารพของภิกษุนั้นจะตั้งไว้อย่างแรงกล้า ภิกษุทั้งหลาย **นี้เป็นเหตุ เป็นปัจจัยข้อที่ ๑** ย่อมเป็นไปเพื่อได้ปัญญาอันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ที่ยังไม่ได้ เพื่อความงอกงามไพบูลย์ ความเจริญบริบูรณ์แห่งปัญญาที่ได้แล้ว.

(๒) ภิกษุนั้นอาศัยพระศาสดา หรือเพื่อนพรหมจรรย์รูปใดรูปหนึ่ง ผู้ตั้งอยู่ในฐานะครู จนกระทั่งความละอาย ความเกรงกลัว ความรัก และความเคารพของภิกษุนั้นตั้งขึ้นไว้อย่างแรงกล้าแล้ว เธอนั้นเข้าไปหาแล้วไต่ถาม สอบถามตามกาลสมควรว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ภาษิตนี้เป็นอย่างไร

เนื้อความแห่งภาษิตนี้เป็นอย่างไร ท่านเหล่านั้นย่อมเปิดเผยข้อที่ยังไม่ได้เปิดเผย ทำให้แจ้งข้อที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง และบรรเทาความสงสัยในธรรม อันเป็นที่ตั้งแห่งความสงสัยหลายประการแก่เธอ ภิกษุทั้งหลาย **นี้เป็นเหตุ เป็นปัจจัยข้อที่ ๒** ย่อมเป็นไปเพื่อได้ปัญญาอันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ที่ยังไม่ได้ เพื่อความงอกงามไพบูลย์ ความเจริญบริบูรณ์แห่งปัญญาที่ได้แล้ว.

(๓) ภิกษุนั้น ครั้นฟังธรรมนั้นแล้ว ย่อมยังความสงบ ๒ อย่าง คือ ความสงบกายและความสงบจิตให้ถึงพร้อม ภิกษุทั้งหลาย **นี้เป็นเหตุ เป็นปัจจัยข้อที่ ๓** ย่อมเป็นไปเพื่อได้ปัญญาอันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ที่ยังไม่ได้ เพื่อความงอกงามไพบูลย์ ความเจริญบริบูรณ์แห่งปัญญาที่ได้แล้ว.

(๔) ภิกษุนั้น เป็นผู้มีศีล สำรวมระวังในปาติโมกข์ ถึงพร้อมด้วยมรรยาทและโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษแม้มีประมาณน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ภิกษุทั้งหลาย **นี้เป็นเหตุ เป็นปัจจัยข้อที่ ๔** ย่อมเป็นไปเพื่อได้ปัญญาอันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ที่ยังไม่ได้ เพื่อความงอกงามไพบูลย์ ความเจริญบริบูรณ์แห่งปัญญาที่ได้แล้ว.

(๕) ภิกษุนั้น เป็นพหูสูต ทรงจำสุตะ สั่งสมสุตะ เป็นผู้ได้ยินได้ฟังมาก ทรงจำได้ คล่องปาก ขึ้นใจ แทงตลอดด้วยดีด้วยทิฏฐิ ซึ่งธรรมทั้งหลายอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์ บริบูรณ์สิ้นเชิง ภิกษุทั้งหลาย **นี้เป็นเหตุ เป็นปัจจัยข้อที่ ๕** ย่อมเป็นไปเพื่อได้ปัญญาอันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ที่ยังไม่ได้ เพื่อความงอกงามไพบูลย์ ความเจริญบริบูรณ์แห่งปัญญาที่ได้แล้ว.

(๖) ภิกษุนั้น ย่อมปรารภความเพียรเพื่อละอกุศลธรรม เพื่อความถึงพร้อมแห่งกุศลธรรม เป็นผู้มีกำลัง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลาย **นี้เป็นเหตุ เป็นปัจจัยข้อที่ ๖** ย่อมเป็นไปเพื่อได้ปัญญาอันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ที่ยังไม่ได้ เพื่อความงอกงามไพบูลย์ ความเจริญบริบูรณ์แห่งปัญญาที่ได้แล้ว.

(๗) ภิกษุนั้น เข้าสู่ที่ประชุมสงฆ์แล้ว ไม่พูดเรื่องนอกเรื่อง ไม่พูดเรื่องไม่เป็นประโยชน์ (ติรจฺฉานกถา) ย่อมแสดงธรรมเองบ้าง ย่อมเชื้อเชิญผู้อื่นให้แสดงธรรมบ้าง ย่อมไม่ดูหมิ่นการนิ่งอย่างพระอริยเจ้า ภิกษุทั้งหลาย **นี้เป็นเหตุ เป็นปัจจัยข้อที่ ๗** ย่อมเป็นไปเพื่อได้ปัญญา

อันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ที่ยังไม่ได้ เพื่อความงอกงามไพบูลย์ ความเจริญบริบูรณ์แห่งปัญญาที่ได้แล้ว.

(๘) เธอพิจารณาเห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมในอุปาทานขันธ์ ๕ ว่า รูปเป็นอย่างนี้ ความเกิดขึ้นแห่งรูปเป็นอย่างนี้ ความดับแห่งรูปเป็นอย่างนี้ เวทนาเป็นอย่างนี้ ... สัญญาเป็นอย่างนี้ ... สังขารทั้งหลายเป็นอย่างนี้ ... วิญญาณเป็นอย่างนี้ ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณเป็นอย่างนี้ ความดับแห่งวิญญาณเป็นอย่างนี้ ภิกษุทั้งหลาย **นี้เป็นเหตุเป็นปัจจัยข้อที่ ๘** ย่อมเป็นไปเพื่อได้ปัญญาอันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ที่ยังไม่ได้ เพื่อความงอกงามไพบูลย์ ความเจริญบริบูรณ์แห่งปัญญาที่ได้แล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย นี้แลเหตุ ๘ ประการ ปัจจัย ๘ ประการ ย่อมเป็นไปเพื่อได้ปัญญาอันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ที่ยังไม่ได้ เพื่อความงอกงามไพบูลย์ ความเจริญบริบูรณ์แห่งปัญญาที่ได้แล้ว.

ทางให้ถึงความหลุดพ้นห้าทาง | ๓๓

-บาลี ปญฺจก. อ. ๒๒/๒๒-๒๕/๒๖.

ภิกษุทั้งหลาย เหตุแห่งวิมุตติ ๕ ประการนี้ ซึ่งเป็นเหตุให้ภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว จิตที่ยังไม่หลุดพ้น ย่อมหลุดพ้น อาสวะที่ยังไม่สิ้น ย่อมถึงความสิ้นไป หรือเธอย่อมบรรลุธรรมอันเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม ที่ยังไม่ได้บรรลุ เหตุแห่งวิมุตติ ๕ ประการเป็นอย่างไร คือ

(๑) ภิกษุทั้งหลาย พระศาสดาหรือเพื่อนสพรหมจารี ผู้อยู่ในฐานะครูบางรูป แสดงธรรมแก่ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เธอย่อมเข้าใจอรรถ เข้าใจธรรมในธรรมนั้น ตามที่พระศาสดาหรือเพื่อนสพรหมจารี ผู้อยู่ในฐานะครูแสดงแก่เธอ เมื่อเธอเข้าใจอรรถ เข้าใจธรรม ย่อมเกิดปราโมทย์ เมื่อเกิดปราโมทย์แล้ว ย่อมเกิดปีติ เมื่อใจเกิดปีติ กายย่อมสงบ ผู้มีกายสงบแล้ว ย่อมได้เสวยสุข เมื่อมีสุข จิตย่อมตั้งมั่น ภิกษุทั้งหลาย **นี้เป็นเหตุแห่งวิมุตติข้อที่ ๑** ซึ่งเป็นเหตุให้ภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่ จิตที่ยังไม่หลุดพ้น ย่อมหลุดพ้น อาสวะที่ยังไม่สิ้นไป ย่อมถึงความสิ้นไป หรือเธอย่อมได้บรรลุธรรมอันเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม ที่ยังไม่ได้บรรลุ.

(๒) ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง พระศาสดา หรือเพื่อนสพรหมจารีผู้อยู่ในฐานะครูบางรูป ก็ไม่ได้แสดงธรรมแก่ภิกษุ ก็แต่ว่าภิกษุย่อมแสดงธรรมตามที่ได้ฟังมา ได้เล่าเรียนมาแก่ชนเหล่าอื่นโดยพิสดาร เธอนั้นย่อมเข้าใจอรรถ เข้าใจธรรมในธรรมนั้น ตามที่เธอได้ทำการแสดงธรรมตามที่ได้ฟังมาแล้ว ได้เล่าเรียนมาแล้ว แก่ชนเหล่าอื่นโดยพิสดาร เมื่อเธอเข้าใจอรรถ เข้าใจธรรม ย่อมเกิดปราโมทย์ ... เมื่อมีสุข จิตย่อมตั้งมั่น ภิกษุทั้งหลาย **นี้เป็นเหตุแห่งวิมุตติข้อที่ ๒ ...**

(๓) ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง พระศาสดา หรือเพื่อนสพรหมจารีผู้อยู่ในฐานะครูบางรูป ก็ไม่ได้แสดงธรรมแก่ภิกษุ และภิกษุนั้นก็ไม่ได้แสดงธรรมตามที่ได้ฟังมา ได้เล่าเรียนมาแก่ชนเหล่าอื่นโดยพิสดาร ก็แต่ว่าภิกษุย่อมทำการสาธยายธรรมตามที่ได้ฟังมา ได้เล่าเรียนมาโดยพิสดาร เธอย่อมเข้าใจอรรถ เข้าใจธรรมในธรรมนั้น ตามที่เธอได้ทำการสาธยายธรรม ตามที่ได้ฟังมาแล้ว ได้เล่าเรียนมาแล้วโดยพิสดาร เมื่อเธอเข้าใจอรรถ เข้าใจธรรม ย่อมเกิดปราโมทย์ ... เมื่อมีสุข จิตย่อมตั้งมั่น ภิกษุทั้งหลาย **นี้เป็นเหตุแห่งวิมุตติข้อที่ ๓ ...**

(๔) ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง พระศาสดา หรือเพื่อนสพรหมจารีผู้อยู่ในฐานะครูบางรูป ก็ไม่ได้แสดงธรรมแก่ภิกษุ ภิกษุนั้นก็ไม่ได้แสดงธรรมตามที่ได้ฟังมา ได้เล่าเรียนมาแก่ชนเหล่าอื่นโดยพิสดาร และภิกษุนั้นก็ไม่ได้ทำการสาธยายธรรมตามที่ได้ฟังมา ได้เล่าเรียนมาโดยพิสดาร ก็แต่ว่าภิกษุย่อมตรึกตรอง ใคร่ครวญธรรมตามที่ได้ฟังมา ได้เล่าเรียนมาด้วยใจ เธอย่อมเข้าใจอรรถ เข้าใจธรรมในธรรมนั้น ตามที่เธอได้ทำการตรึกตรอง ใคร่ครวญธรรมตามที่ได้ฟังมาแล้ว ได้เล่าเรียนมาแล้วด้วยใจ เมื่อเธอเข้าใจอรรถ เข้าใจธรรม ย่อมเกิดปราโมทย์ ... เมื่อมีสุข จิตย่อมตั้งมั่น ภิกษุทั้งหลาย **นี้เป็นเหตุแห่งวิมุตติข้อที่ ๔ ...**

(๕) ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง พระศาสดา หรือเพื่อนสพรหมจารีผู้อยู่ในฐานะครูบางรูป ก็ไม่ได้แสดงธรรมแก่ภิกษุ ภิกษุนั้นก็ไม่ได้แสดงธรรมตามที่ได้ฟังมา ได้เล่าเรียนมาแก่ชนเหล่าอื่นโดยพิสดาร ภิกษุนั้นก็ไม่ได้สาธยายธรรมตามที่ได้ฟังมา ได้เล่าเรียนมาโดยพิสดาร และภิกษุนั้นก็ไม่ได้ตรึกตรอง ใคร่ครวญธรรมตามที่ได้ฟังมา ได้ศึกษาเล่าเรียนมาด้วยใจ ก็แต่ว่าสมาธินิมิตอย่างใดอย่างหนึ่ง เธอเล่าเรียนมาด้วยดี ทำไว้ในใจด้วยดี ทรงไว้

ด้วยดี แทงตลอดด้วยดีด้วยปัญญา เธอย่อมเข้าใจอรรถ เข้าใจธรรมในธรรมนั้น ตามที่เธอเล่าเรียนสมาธินิมิตอย่างใดอย่างหนึ่งมาด้วยดี ทำไว้ในใจด้วยดี ทรงไว้ด้วยดี แทงตลอดด้วยดี ด้วยปัญญา เมื่อเธอเข้าใจอรรถ เข้าใจธรรม ย่อมเกิดปราโมทย์ เมื่อเกิดปราโมทย์แล้ว ย่อมเกิดปีติ เมื่อมีใจเกิดปีติ กายย่อมสงบ ผู้มีกายสงบแล้ว ย่อมได้เสวยสุข เมื่อมีสุขจิตย่อมตั้งมั่น ภิกษุทั้งหลาย **นี้เป็นเหตุแห่งวิมุตติข้อที่ ๕** ซึ่งเป็นเหตุให้ภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่ จิตที่ยังไม่หลุดพ้น ย่อมหลุดพ้น อาสวะที่ยังไม่สิ้น ย่อมถึงความสิ้นไป หรือเธอย่อมได้บรรลุธรรมอันเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม ที่ยังไม่ได้บรรลุ .

ภิกษุทั้งหลาย นี้แลเหตุแห่งวิมุตติ ๕ ประการ ซึ่งเป็นเหตุให้ภิกษุผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่ จิตที่ยังไม่หลุดพ้น ย่อมหลุดพ้น อาสวะที่ยังไม่สิ้น ย่อมถึงความสิ้นไป หรือเธอย่อมได้บรรลุธรรมอันเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม ที่ยังไม่ได้บรรลุ.

ทัศนะต่างกัน แต่หลุดพ้นเหมือนกัน ๓๔

–บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๒๓๙–๒๔๒/๓๔๐–๓๔๒.

ภิกษุรูปหนึ่งได้เข้าไปถามปัญหากับภิกษุหลายรูป แต่ก็ไม่ยินดีการพยากรณ์ปัญหาของภิกษุเหล่านั้น จึงได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคแล้วทูลว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอโอกาส ข้าพระองค์เข้าไปหาภิกษุรูปหนึ่งถึงที่อยู่ แล้วได้ถามว่า อาวุโส ทัศนะของภิกษุเป็นอันหมดจดดีด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ เมื่อข้าพระองค์ถามอย่างนี้แล้ว ภิกษุนั้นได้กล่าวกะข้าพระองค์ว่า อาวุโส ทัศนะของภิกษุเป็นอันหมดจดดีด้วยเหตุที่ภิกษุรู้ชัดเหตุเกิด และความดับแห่งผัสสายตนะ ๖ ตามความเป็นจริง.

ทีนั้นแล ข้าพระองค์ไม่ยินดีด้วยการพยากรณ์ปัญหาของภิกษุนั้น จึงเข้าไปหาภิกษุอีกรูปหนึ่งถึงที่อยู่ แล้วได้ถามว่า อาวุโส ทัศนะของภิกษุเป็นอันหมดจดดีด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ เมื่อข้าพระองค์ถามอย่างนี้แล้ว ภิกษุนั้นได้กล่าวกะข้าพระองค์ว่า อาวุโส ทัศนะของภิกษุเป็นอันหมดจดดีด้วยเหตุที่ภิกษุรู้ชัดเหตุเกิด และความดับแห่งอุปาทานขันธ์ ๕ ตามความเป็นจริง.

ทีนั้นแล ข้าพระองค์ไม่ยินดีด้วยการพยากรณ์ปัญหาของภิกษุนั้น จึงเข้าไปหาภิกษุอีกรูปหนึ่งถึงที่อยู่ แล้วได้ถามว่า อาวุโส ทัศนะของภิกษุเป็นอันหมดจดดีด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ เมื่อข้าพระองค์ถามอย่างนี้แล้ว

ภิกษุนั้นได้กล่าวกะข้าพระองค์ว่า อาวุโส ทัศนะของภิกษุเป็นอันหมดจดดีด้วยเหตุที่ภิกษุรู้ชัดเหตุเกิด และความดับแห่งมหาภูตรูป ๔ ตามความเป็นจริง.

ทีนั้นแล ข้าพระองค์ไม่ยินดีด้วยการพยากรณ์ปัญหาของภิกษุนั้น จึงเข้าไปหาภิกษุอีกรูปหนึ่งถึงที่อยู่ แล้วได้ถามว่า อาวุโส ทัศนะของภิกษุเป็นอันหมดจดดีด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ เมื่อข้าพระองค์ถามอย่างนี้แล้ว ภิกษุนั้นได้กล่าวกะข้าพระองค์ว่า อาวุโส ทัศนะของภิกษุเป็นอันหมดจดดีด้วยเหตุที่ภิกษุรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมดย่อมมีความดับไปเป็นธรรมดา.

ทีนั้นแล ข้าพระองค์ไม่ยินดีด้วยการพยากรณ์ปัญหาของภิกษุนั้น จึงเข้ามาเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ขอทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ทัศนะของภิกษุเป็นอันหมดจดดีด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอแล.

ภิกษุ บุรุษผู้ยังไม่เคยเห็นต้นทองกวาว บุรุษนั้นพึงเข้าไปหาบุรุษคนใดคนหนึ่งผู้เคยเห็นต้นทองกวาวถึงที่อยู่ แล้วถามอย่างนี้ว่า บุรุษผู้เจริญ ต้นทองกวาวเป็นเช่นไร บุรุษนั้นพึงตอบว่า บุรุษผู้เจริญ ต้นทองกวาวดำเหมือนตอไม้ไหม้ ก็สมัยนั้นแล ต้นทองกวาวเป็นดังที่บุรุษนั้นเห็น.

ทีนั้นแล บุรุษนั้นไม่ยินดีด้วยการพยากรณ์ปัญหาของบุรุษนั้น พึงเข้าไปหาบุรุษคนหนึ่งผู้เคยเห็นต้นทองกวาวถึงที่อยู่ แล้วถามอย่างนี้ว่า บุรุษผู้เจริญ ต้นทองกวาวเป็นเช่นไร บุรุษนั้นพึงตอบว่า บุรุษผู้เจริญ ต้นทองกวาวแดงเหมือนชิ้นเนื้อ ก็สมัยนั้นแล ต้นทองกวาวเป็นดังที่บุรุษนั้นเห็น.

ทีนั้นแล บุรุษนั้นไม่ยินดีด้วยการพยากรณ์ปัญหาของบุรุษนั้น พึงเข้าไปหาบุรุษคนหนึ่งผู้เคยเห็นต้นทองกวาวถึงที่อยู่ แล้วถามอย่างนี้ว่า บุรุษผู้เจริญ ต้นทองกวาวเป็นเช่นไร บุรุษนั้นพึงตอบว่า บุรุษผู้เจริญ ต้นทองกวาวที่เกิดนานมีฝักเหมือนต้นซึก ก็สมัยนั้นแล ต้นทองกวาวเป็นดังที่บุรุษนั้นเห็น.

ทีนั้นแล บุรุษนั้นไม่ยินดีด้วยการพยากรณ์ปัญหาของบุรุษนั้น พึงเข้าไปหาบุรุษคนหนึ่งผู้เคยเห็นต้นทองกวาวถึงที่อยู่ แล้วถามอย่างนี้ว่า บุรุษผู้เจริญ ต้นทองกวาวเป็นเช่นไร บุรุษนั้นพึงตอบว่า บุรุษผู้เจริญ ต้นทองกวาวมีใบแก่และใบอ่อนหนาแน่น มีร่มทึบเหมือนต้นไทร ก็สมัยนั้นแล ต้นทองกวาวเป็นดังที่บุรุษนั้นเห็น แม้ฉันใด.

ภิกษุ ข้อนี้ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ที่ทัศนะของสัปบุรุษเหล่านั้น ผู้น้อมไปแล้วเป็นอันหมดจดดีด้วยประการใด ๆ ก็เป็นอันว่า สัปบุรุษผู้ฉลาดเหล่านั้นพยากรณ์แล้วด้วยอาการอย่างนั้น ๆ.

ภิกษุ เปรียบเหมือน เมืองชายแดนของพระราชาเป็นเมืองที่มั่นคง มีกำแพงและเชิงเทิน มีประตู ๖ ประตู นายประตูเมืองนั้นเป็นคนฉลาด เฉียบแหลม มีปัญญา คอยห้ามคนที่ตนไม่รู้จัก อนุญาตให้คนที่ตนรู้จักเข้าไปในเมืองนั้น ราชทูตคู่หนึ่งมีราชการด่วนมาแต่ทิศตะวันออก พึงถามนายประตูนั้นว่า แน่ะบุรุษผู้เจริญ เจ้าเมืองนี้อยู่ที่ไหน นายประตูนั้นตอบว่า แน่ะท่านผู้เจริญ นั่นเจ้าเมืองนั่งอยู่ ณ ทางสี่แพร่งกลางเมือง ทีนั้นแล ราชทูตคู่นั้นมอบถ้อยคำตามความเป็นจริงแก่เจ้าเมืองแล้ว พึงดำเนินกลับไปตามทางที่มาแล้ว ราชทูตคู่หนึ่งมีราชการด่วนมาแต่ทิศตะวันตก ... ราชทูตคู่หนึ่งมีราชการด่วนมาแต่ทิศเหนือ ... ราชทูตคู่หนึ่งมีราชการด่วนมาแต่ทิศใต้ พึงถามนายประตูนั้นว่า แน่ะบุรุษผู้เจริญ เจ้าเมืองนี้อยู่ที่ไหน นายประตูนั้นตอบว่า แน่ะท่านผู้เจริญ นั่นเจ้าเมืองนั่งอยู่ ณ ทางสี่แพร่งกลางเมือง ทีนั้นแล

ราชทูตคู่นั้นมอบถ้อยคำตามความเป็นจริงแก่เจ้าเมืองแล้ว พึงดำเนินกลับไปตามทางที่มาแล้ว.

ภิกษุ อุปมานี้แล เรากระทำแล้วเพื่อจะให้เนื้อความแจ่มแจ้ง ก็ในอุปมานั้นมีเนื้อความดังต่อไปนี้ คำว่า**เมือง** เป็นชื่อของ**กายนี้ที่ประกอบด้วยมหาภูตรูป ๔** ซึ่งมีมารดาและบิดาเป็นแดนเกิด เจริญขึ้นด้วยข้าวสุกและขนมสด มีอันต้องอบ ต้องนวดฟั้นเป็นนิตย์ มีอันทำลายและกระจัดกระจายเป็นธรรมดา คำว่า**ประตู ๖ ประตู** เป็นชื่อของ**อายตนะภายใน ๖** คำว่า**นายประตู** เป็นชื่อของ**สติ** คำว่า**ราชทูตคู่หนึ่งมีราชการด่วน** เป็นชื่อของ**สมถะและวิปัสสนา** คำว่า**เจ้าเมือง** เป็นชื่อของ**วิญญาณ** คำว่า**ทางสี่แพร่งกลางเมือง** เป็นชื่อของ**มหาภูตรูป ๔** คือ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ คำว่า**ถ้อยคำตามความเป็นจริง** เป็นชื่อของ**นิพพาน** คำว่า**ตามทางที่มาแล้ว** เป็นชื่อของ**อริยมรรคมีองค์ ๘** คือสัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ.

ลำดับการปฏิบัติเพื่ออรหัตตผล ๓๕

-บาลี ม. ม. ๑๓/๒๓๓/๒๓๔.

ภิกษุทั้งหลาย เราย่อมไม่กล่าวการตั้งอยู่ในอรหัตตผล ด้วยการกระทำเพียงอันดับแรกเท่านั้น แต่การตั้งอยู่ในอรหัตตผลนั้น ย่อมมีได้ด้วยการศึกษาโดยลำดับ ด้วยการกระทำโดยลำดับ ด้วยการปฏิบัติโดยลำดับ.

ภิกษุทั้งหลาย ก็การตั้งอยู่ในอรหัตตผล ย่อมมีได้ด้วยการศึกษาโดยลำดับ ด้วยการกระทำโดยลำดับ ด้วยการปฏิบัติโดยลำดับอย่างไรเล่า

ภิกษุทั้งหลาย **กุลบุตรในกรณีนี้**
เกิดศรัทธาแล้ว ย่อมเข้าไปหา
เมื่อเข้าไปหา ย่อมเข้าไปนั่งใกล้
เมื่อเข้าไปนั่งใกล้ ย่อมเงี่ยโสตลง
เมื่อเงี่ยโสตลงแล้ว ย่อมได้ฟังซึ่งธรรม
ครั้นได้ฟังธรรมแล้ว ย่อมทรงจำธรรมนั้นไว้
ย่อมพิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ทรงจำไว้แล้ว
เมื่อพิจารณาเนื้อความอยู่ ธรรมทั้งหลายย่อมทนต่อการเพ่งพิสูจน์
เมื่อธรรมทนต่อการเพ่งพิสูจน์ได้อยู่ ฉันทะย่อมเกิด

เมื่อเกิดฉันทะแล้ว ย่อมมีอุตสาหะ
ครั้นมีอุตสาหะแล้ว ย่อมไตร่ตรอง
ครั้นไตร่ตรองแล้ว ย่อมตั้งความเพียร
เมื่อมีตนส่งไปแล้ว ย่อมทำให้แจ้งชัดซึ่งบรมสัจจะด้วยกาย และย่อมเห็นแจ้งแทงตลอดบรมสัจจะนั้นด้วยปัญญา.

อานิสงส์ของธรรม ๔ ประการ ๓๖

-บาลี มหาวาร. สี. ๑๙/๕๑๖-๕๑๘/๑๖๓๔-๑๖๕๓.

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๔ ประการนี้ อันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งโสดาปัตติผล ธรรม ๔ ประการเป็นอย่างไร คือ

(๑) **การคบสัตบุรุษ**

(๒) **การฟังสัทธรรม**

(๓) **การกระทำไว้ในใจโดยแยบคาย**

(๔) **การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม.**

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๔ ประการเหล่านี้แล อันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว **ย่อมเป็นไปเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งโสดาปัตติผล. ... ย่อมเป็นไปเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งสกทาคามิผล ... . ย่อมเป็นไปเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งอนาคามิผล ... . ย่อมเป็นไปเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งอรหัตตผล ... . ย่อมเป็นไปเพื่อได้เฉพาะซึ่งปัญญา ... . ย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญแห่งปัญญา** (ปญฺญาวุฑฺฒิยา) **... . ... ย่อมเป็นไปเพื่อความไพบูลย์แห่งปัญญา** (ปญฺญา-เวปุลฺลาย) **... . ... ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาใหญ่** (มหาปญฺญตาย) **... . ... ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มี**

ปัญญาแน่นหนา (ปุถุปญฺญตาย) ... . **ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาไพบูลย์** (วิปุลปญฺญตาย) ... . **ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาลึกซึ้ง** (คมฺภีรปญฺญตาย) ... . **ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาประมาณมิได้** (อปฺปมตฺตปญฺญตาย) ... . **ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาเพียงดังแผ่นดิน** (ภูริปญฺญตาย) ... . **ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญามาก** (ปญฺญาพาหุลฺลาย) ... . **ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาเร็ว** (สีฆปญฺญตาย) ... . **ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาเบา** (ลหุ-ปญฺญตาย) ... . **ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาร่าเริง** (หาสปญฺญตาย) ... . **ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาไว** (ชวนปญฺญตาย) ... . **ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาคมกล้า** (ติกฺขปญฺญตาย) ... . **ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาเป็นเครื่องชำแรกกิเลส** (นิพฺเพธิกปญฺญตาย).

ธรรมย่อมไหลไปสู่ธรรม ๓๗

-บาลี เอกาทสก. อ. ๒๔/๓๓๖/๒๐๙.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์แล้วด้วยศีล ไม่ต้องทำเจตนาว่า ขอความไม่เดือดร้อนจงเกิดขึ้นแก่เราเถิด ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ความไม่เดือดร้อนเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้มีศีล สมบูรณ์แล้วด้วยศีลนี้ เป็นธรรมดา.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ไม่มีความเดือดร้อน ไม่ต้องทำเจตนาว่า ขอความปราโมทย์จงเกิดขึ้นแก่เราเถิด ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ความปราโมทย์เกิดขึ้นแก่บุคคลผู้ไม่มีความเดือดร้อนนี้ เป็นธรรมดา.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีความปราโมทย์ไม่ต้องทำเจตนาว่า ขอปีติจงเกิดขึ้นแก่เราเถิด ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่ปีติเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้มีความปราโมทย์นี้ เป็นธรรมดา.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีใจประกอบด้วยปีติไม่ต้องทำเจตนาว่า ขอกายของเราจงสงบเถิด ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่กายของบุคคลผู้มีใจประกอบด้วยปีติสงบนี้ เป็นธรรมดา.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีกายสงบแล้วไม่ต้องทำเจตนาว่า ขอเราจงเสวยสุขเถิด ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคลผู้มีกายสงบแล้ว เสวยสุขนี้ เป็นธรรมดา.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีสุขไม่ต้องทำเจตนาว่า ขอจิตของเราจงตั้งมั่นเถิด. ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่จิตของบุคคลผู้มีสุขแล้วตั้งมั่นนี้ เป็นธรรมดา.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีจิตตั้งมั่นไม่ต้องทำเจตนาว่า ขอเราจงรู้จงเห็นตามเป็นจริงเถิด ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคลผู้มีจิตตั้งมั่นแล้วรู้เห็นตามเป็นจริงนี้ เป็นธรรมดา.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้รู้เห็นตามเป็นจริง ไม่ต้องทำเจตนาว่า ขอเราจงเบื่อหน่ายเถิด ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคลผู้รู้เห็นตามเป็นจริงแล้วเบื่อหน่ายนี้ เป็นธรรมดา.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้เบื่อหน่าย ไม่ต้องทำเจตนาว่า ขอเราจงคลายกำหนัดเถิด ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคลผู้เบื่อหน่ายแล้วคลายกำหนัดนี้ เป็นธรรมดา.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้มีจิตคลายกำหนัดแล้วไม่ต้องทำเจตนาว่า ขอเราจงทำให้แจ้งซึ่งวิมุตติญาณทัสสนะเถิด ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคลคลายกำหนัดแล้ว ทำให้แจ้งซึ่งวิมุตติญาณทัสสนะนี้ เป็นธรรมดา.

ภิกษุทั้งหลาย **วิราคะ** มีวิมุตติญาณทัสสนะเป็นผล มีวิมุตติญาณทัสสนะเป็นอานิสงส์

นิพพิทา มีวิราคะเป็นผล มีวิราคะเป็นอานิสงส์

ยถาภูตญาณทัสสนะ มีนิพพิทาเป็นผล มีนิพพิทาเป็นอานิสงส์

สมาธิ มียถาภูตญาณทัสสนะเป็นผล มียถาภูตญาณทัสนะเป็นอานิสงส์

สุข มีสมาธิเป็นผล มีสมาธิเป็นอานิสงส์

ปัสสัทธิ มีสุขเป็นผล มีสุขเป็นอานิสงส์

ปีติ มีปัสสัทธิเป็นผล มีปัสสัทธิเป็นอานิสงส์

ความปราโมทย์ มีปีติเป็นผล มีปีติเป็นอานิสงส์

ความไม่เดือดร้อน มีความปราโมทย์เป็นผล มีความปราโมทย์เป็นอานิสงส์

ศีลที่เป็นกุศล มีความไม่เดือดร้อนเป็นผล มีความไม่เดือดร้อนเป็นอานิสงส์ ด้วยประการดังนี้แล.

ภิกษุทั้งหลาย ธรรมย่อมไหลไปสู่ธรรม ธรรมย่อมยังธรรมให้บริบูรณ์ เพื่อการถึงฝั่ง (คือนิพพาน) จากที่อันมิใช่ฝั่ง (สังสารวัฏ) ด้วยอาการอย่างนี้แล.

ความไม่ประมาท เป็นยอดแห่งกุศลธรรม ๓๘

–บาลี มหาวาร. สํ. ๑๙/๖๒/๒๔๕.

ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายที่ไม่มีเท้าก็ดี มี ๒ เท้าก็ดี มี ๔ เท้าก็ดี มีเท้ามากก็ดี มีรูปก็ดี ไม่มีรูปก็ดี มีสัญญาก็ดี ไม่มีสัญญาก็ดี มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มีสัญญาก็มิใช่ก็ดี มีประมาณเท่าใด **ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธะ บัณฑิตกล่าวว่าเป็นผู้เลิศกว่าสัตว์เหล่านั้น** ฉันใด.

ภิกษุทั้งหลาย กุศลธรรมเหล่าใดเหล่าหนึ่งทั้งหมดนั้น มีความไม่ประมาทเป็นมูล รวมลงในความไม่ประมาท **ความไม่ประมาท บัณฑิตกล่าวว่าเลิศกว่ากุศลธรรมเหล่านั้น** ฉันนั้นเหมือนกัน.

ภิกษุทั้งหลาย อันภิกษุผู้ไม่ประมาทแล้ว พึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ จักกระทำให้มากซึ่งอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘.

ลักษณะของผู้ไม่ประมาท (นัยที่ ๑) ๓๙

-บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๙๘/๑๔๔.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้อยู่ด้วยความไม่ประมาท เป็นอย่างไรเล่า.

ภิกษุทั้งหลาย **เมื่อภิกษุสำรวมอินทรีย์คือตาอยู่ จิตก็ไม่ซ่านไปในรูปทั้งหลายที่พึงรู้แจ้งด้วยตา**

เมื่อภิกษุนั้นมีจิตไม่ซ่านไปแล้ว **ปราโมทย์ก็เกิด**

เมื่อภิกษุเกิดปราโมทย์แล้ว **ปีติก็เกิด**

เมื่อภิกษุมีใจเกิดปีติ **แม้กายก็สงบ แม้จิตก็สงบ** ภิกษุผู้มีกายและจิตสงบ ย่อมอยู่เป็นสุข **จิตของภิกษุผู้มีสุขก็ตั้งมั่น**

เมื่อจิตตั้งมั่นแล้ว **ธรรมทั้งหลายก็ปรากฏ** เพราะธรรมทั้งหลายปรากฏ **ภิกษุนั้นก็ถึงความนับว่า เป็นผู้อยู่ด้วยความไม่ประมาทแท้จริง.**

(ในกรณีแห่งอินทรีย์ คือ หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ก็มีนัยอย่างเดียวกัน)

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้อยู่ด้วยความไม่ประมาท ด้วยอาการอย่างนี้.

ลักษณะของผู้ไม่ประมาท (นัยที่ ๒) ๔๐

–บาลี อฏฺฐก. อ. ๒๗/๓๒๗/๑๗๐.

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนภิกษุใดเจริญมรณสติอย่างนี้ว่า **โอหนอ เราอาจมีชีวิตอยู่ชั่วระยะเวลาเคี้ยวข้าวคำหนึ่งแล้วกลืนกิน เราพึงมนสิการถึงคำสอนของพระผู้มีพระภาคเถิด การกระทำตามคำสอนของพระผู้มีพระภาคเราควรทำให้มากหนอ** และภิกษุใดเจริญมรณสติอย่างนี้ว่า **โอหนอ เราอาจมีชีวิตอยู่ชั่วระยะเวลาหายใจออกแล้วหายใจเข้า หรือหายใจเข้าแล้วหายใจออก เราพึงมนสิการถึงคำสอนของพระผู้มีพระภาคเถิด การกระทำตามคำสอนของพระผู้มีพระภาคเราควรทำให้มากหนอ.**

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านี้**เรากล่าวว่าเป็นผู้ไม่ประมาทอยู่ ย่อมเจริญมรณสติ เพื่อความสิ้นอาสวะ.**

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นแหละ เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราทั้งหลายจักไม่เป็นผู้ประมาทอยู่ จักเจริญมรณสติเพื่อความสิ้นอาสวะ.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แล.

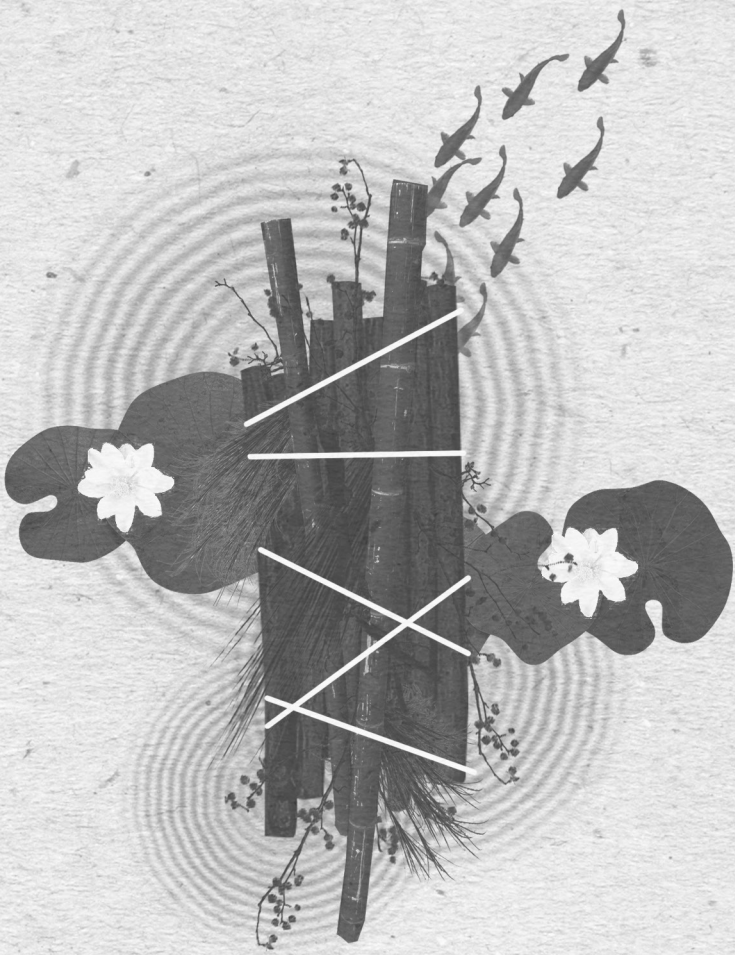

ทำความเข้าใจเกี่ยวกับ

อริยมรรคมีองค์ ๘

กระทำให้มากซึ่งอริยมรรคมีองค์ ๘ ย่อมน้อมไปสู่นิพพาน

๔๑

-บาลี มหาวาร. สํ. ๑๙/๔๙/๑๘๙-๑๙๐.

ภิกษุทั้งหลาย แม่น้ำใหญ่ๆ สายใดสายหนึ่งนี้ คือ แม่น้ำคงคา แม่น้ำยมุนา แม่น้ำอจิรวดี แม่น้ำสรภู แม่น้ำมหี ทั้งหมดนั้นไหลไปสู่ทิศปราจีน หลั่งไปสู่ทิศปราจีน บ่าไปสู่ทิศปราจีน แม้ฉันใด ภิกษุเมื่อเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ เมื่อกระทำให้มากซึ่งอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ ก็เป็นผู้น้อมไปสู่นิพพาน โน้มไปสู่นิพพาน โอนไปสู่นิพพาน ฉันนั้นเหมือนกัน.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุเมื่อเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ เมื่อกระทำให้มากซึ่งอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ อย่างไรเล่า จึงเป็นผู้น้อมไปสู่นิพพาน โน้มไปสู่นิพพาน โอนไปสู่นิพพาน.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เจริญสัมมาทิฏฐิ ... สัมมาสังกัปปะ ... สัมมาวาจา ... สัมมากัมมันตะ ... สัมมาอาชีวะ ... สัมมาวายามะ ... สัมมาสติ ... สัมมาสมาธิ อันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ โน้มไปในการสละ.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ เมื่อกระทำให้มากซึ่งอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ อย่างนี้แล จึงเป็นผู้น้อมไปสู่นิพพาน โน้มไปสู่นิพพาน โอนไปสู่นิพพาน.

(คำว่า เจริญกระทำให้มากซึ่งองค์มรรค ชนิดที่อาศัยวิเวก อาศัยวิราคะเป็นต้น ดังที่กล่าวข้างบนนั้น ในบางสูตรตรัสว่า เจริญกระทำให้มากซึ่งองค์มรรคชนิดที่มีการนำออกซึ่งราคะ - โทสะ - โมหะ เป็นปริโยสาน ดังนี้ก็มี -บาลี มหาวาร. สำ. ๑๙/๕๒/๒๐๕. ในบางสูตรตรัสว่า ชนิดที่มีการหยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่ไปในเบื้องหน้า มีอมตะเป็นปริโยสาน ดังนี้ก็มี -บาลี มหาวาร. สำ. ๑๙/๕๕/๒๒๐. และในบางสูตรตรัสว่า ชนิดที่น้อมไปสู่นิพพาน โน้มไปสู่นิพพาน โอนไปสู่นิพพาน ดังนี้ก็มี -บาลี มหาวาร. สำ. ๑๙/๕๘/๒๓๖. คำที่ว่า ไหล หลั่ง บ่า ไปทางทิศปราจีนนั้น ในบางสูตรทรงใช้คำว่า ไหล หลั่ง บ่า ไปสู่สมุทร ก็มี -บาลี มหาวาร. สำ. ๑๙/๕๐,๕๔,๕๗,๖๐/๑๙๗,๒๑๒,๒๒๗,๒๔๓.).

อริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นทางสายกลาง อันเป็นเหตุให้เกิดจักษุและญาณเพื่อนิพพาน ๔๒

-บาลี มหาวาร. สํ. ๑๙/๕๒๘/๑๖๖๔.

ภิกษุทั้งหลาย ส่วน**ข้อปฏิบัติอันเป็นทางสายกลาง** (มัชฌิมาปฏิปทา) ไม่เข้าไปใกล้ส่วนสุด ๒ อย่างเหล่านี้ อันตถาคตได้ตรัสรู้แล้ว กระทำให้เกิดจักษุ กระทำให้เกิดญาณ ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ข้อปฏิบัติอันเป็นทางสายกลาง ที่ตถาคตได้ตรัสรู้แล้ว กระทำให้เกิดจักษุ กระทำให้เกิดญาณ ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพานนั้นเป็นอย่างไร คือ **อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘** นี้แหละ ซึ่งได้แก่ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ วาจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีพชอบ เพียรชอบ ระลึกชอบ ตั้งใจชอบ.

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล **คือ ข้อปฏิบัติอันเป็นทางสายกลาง ที่ตถาคตได้ตรัสรู้แล้ว เป็นข้อปฏิบัติกระทำให้เกิดจักษุ กระทำให้เกิดญาณ ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน.**

ปรารภโพชฌงค์แล้ว มรรคก็เป็นอันปรารภด้วย ๔๓

–บาลี มหาวาร. สํ. ๑๙/๑๑๗–๑๑๘/๔๓๑–๔๓๔.

ภิกษุทั้งหลาย โพชฌงค์ทั้ง ๗ อันบุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่งไม่ปรารภแล้ว อริยมรรคอันยังสัตว์ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ ก็เป็นอันบุคคลเหล่านั้นไม่ปรารภแล้ว **โพชฌงค์ทั้ง ๗ อันบุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่งปรารภแล้ว อริยมรรคอันยังสัตว์ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ ก็เป็นอันบุคคลเหล่านั้นปรารภแล้ว.**

โพชฌงค์ทั้ง ๗ เป็นอย่างไร คือ สติสัมโพชฌงค์ ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ วิริยะสัมโพชฌงค์ ปีติสัมโพชฌงค์ ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ สมาธิสัมโพชฌงค์ อุเบกขาสัมโพชฌงค์.

ภิกษุทั้งหลาย โพชฌงค์ทั้ง ๗ เหล่านี้ อันบุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่งไม่ปรารภแล้ว อริยมรรคอันยังสัตว์ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ ก็เป็นอันบุคคลเหล่านั้นไม่ปรารภแล้ว โพชฌงค์ทั้ง ๗ เหล่านี้ อันบุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่งปรารภแล้ว อริยมรรคอันยังสัตว์ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ ก็เป็นอันบุคคลเหล่านั้นปรารภแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย โพชฌงค์ทั้ง ๗ เหล่านี้ อันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว เป็นธรรมเครื่องนำออกอันประเสริฐ ย่อมนำไปเพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบ แก่ผู้กระทำ ซึ่งโพชฌงค์ทั้ง ๗ นั้น.

ภิกษุทั้งหลาย โพชฌงค์ทั้ง ๗ เหล่านี้ อันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความหน่าย โดยส่วนเดียว เพื่อคลายกำหนัด เพื่อความดับ เพื่อความสงบระงับ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน.

ปรารภสติปัฏฐานแล้ว มรรคก็เป็นอันปรารภด้วย ๔๔

–บาลี มหาวาร. สี. ๑๙/๒๔๐–๒๔๑/๔๐๑.

ภิกษุทั้งหลาย สติปัฏฐานทั้ง ๔ อันบุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่งไม่ปรารภแล้ว อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘[๑] อันยังสัตว์ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ ก็เป็นอันบุคคลเหล่านั้นไม่ปรารภแล้ว **สติปัฏฐานทั้ง ๔ อันบุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่งปรารภแล้ว อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ อันยังสัตว์ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ ก็เป็นอันบุคคลเหล่านั้นปรารภแล้ว.**

ภิกษุทั้งหลาย สติปัฏฐานทั้ง ๔ เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย ย่อมพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย ย่อมพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย ย่อมพิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย.

๑. บาลีฉบับมอญและอักษรโรมัน ไม่ปรากฏคำว่า ประกอบด้วยองค์ ๘ *–ผู้รวบรวม*

ภิกษุทั้งหลาย สติปัฏฐานทั้ง ๔ เหล่านี้ อันบุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่งไม่ปรารภแล้ว อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ อันยังสัตว์ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ ก็เป็นอันบุคคลเหล่านั้นไม่ปรารภแล้ว สติปัฏฐาน ๔ เหล่านี้ อันบุคคลเหล่าใดเหล่าหนึ่งปรารภแล้ว อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ อันยังสัตว์ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ ก็เป็นอันบุคคลเหล่านั้นปรารภแล้ว.

ความถึงพร้อมด้วยศีล เป็นเบื้องต้น เพื่อความเกิดขึ้นแห่งอริยมรรคมีองค์ ๘ ๔๕

–บาลี มหาวาร. สํ. ๑๙/๓๖/๑๓๑.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อพระอาทิตย์จะขึ้น สิ่งที่ขึ้นก่อน สิ่งที่เป็นนิมิตมาก่อน คือ แสงเงินแสงทอง.

ภิกษุทั้งหลาย **สิ่งที่เป็นเบื้องต้น เป็นนิมิตมาก่อน เพื่อความบังเกิดแห่งอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ ของภิกษุ คือ ความถึงพร้อมแห่งศีล** ก็ฉันนั้นเหมือนกัน.

ภิกษุทั้งหลาย อันภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยศีล พึงหวังข้อนี้ได้ว่าจักเจริญอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ จักทำให้มาก ซึ่งอริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ ....

หนทางมีอยู่ เมื่อปฏิบัติตามแล้ว จะรู้ได้เอง (หลักการเลือกครู) ๔๖

-บาลี สี. ที. ๙/๒๐๕-๒๑๐/๒๖๐-๒๖๕.

ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ข้าพเจ้าได้ฟังมาว่า พระสมณโคดมทรงติตบะทุกอย่าง ทรงคัดค้าน กล่าวโทษ บุคคลผู้ประพฤติตบะทั้งปวง ผู้มีอาชีพเศร้าหมองโดยส่วนเดียว ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ สมณพราหมณ์พวกที่กล่าวอย่างนี้ว่า พระสมณโคดมทรงติตบะทุกอย่าง ทรงคัดค้าน กล่าวโทษ บุคคลผู้ประพฤติตบะทั้งปวง ผู้มีอาชีพเศร้าหมองโดยส่วนเดียว เป็นผู้กล่าวตามคำที่พระโคดมผู้เจริญตรัสไว้ ไม่ชื่อว่ากล่าวตู่พระโคดมผู้เจริญด้วยคำไม่จริง และชื่อว่าพยากรณ์ธรรมตามสมควรแก่ธรรม อนึ่ง การกล่าวและกล่าวตามที่ชอบแก่เหตุแม้น้อยหนึ่ง จะไม่ถึงฐานะที่ควรติเตียนแลหรือ ความจริงข้าพเจ้ามิได้มีความประสงค์ที่จะกล่าวตู่พระโคดมผู้เจริญ.

กัสสปะ สมณพราหมณ์ผู้ที่กล่าวอย่างนี้ว่า พระสมณโคดมทรงติตบะทุกอย่าง ทรงคัดค้าน กล่าวโทษ บุคคลผู้ประพฤติตบะทั้งปวง ผู้มีอาชีพเศร้าหมองโดยส่วนเดียว ไม่เป็นอันกล่าวตามเรา และชื่อว่ากล่าวตู่เราด้วยคำที่ไม่มีจริง ไม่เป็นจริง เราเห็นบุคคลผู้ประพฤติตบะมีอาชีพเศร้าหมองบางคนในโลกนี้ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะ

การทำลายแห่งกาย ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักษุมนุษย์ก็มี เราเห็นบุคคลผู้ประพฤติตบะ มีอาชีพเศร้าหมองบางคนในโลกนี้ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะการทำลายแห่งกาย ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักษุมนุษย์ก็มี เราเห็นบุคคลผู้ประพฤติตบะบางคนในโลกนี้ อยู่เป็นทุกข์เพราะบุญน้อย เบื้องหน้าแต่ตายเพราะการทำลายแห่งกาย ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักษุมนุษย์ก็มี เราเห็นบุคคลผู้ประพฤติตบะบางคนในโลกนี้ อยู่เป็นทุกข์เพราะบุญน้อย เบื้องหน้าแต่ตายเพราะการทำลายแห่งกาย ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักษุมนุษย์ก็มี เรารู้การมา การไป จุติและอุบัติของบุคคลผู้ประพฤติตบะเหล่านี้ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ เหตุไร เราจักติตบะทุกอย่าง จักคัดค้าน กล่าวโทษ บุคคลผู้ประพฤติตบะทั้งปวง ผู้มีอาชีพเศร้าหมองโดยส่วนเดียวเล่า.

กัสสปะ มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง เป็นบัณฑิต มีปัญญา ละเอียด ทำการโต้เถียงผู้อื่น มีท่าทางเหมือนคนแม่นธนู เขาน่าจะเที่ยวทำลายทิฏฐิทั้งหลายด้วยปัญญา

สมณพราหมณ์พวกนั้น ย่อมลงกับเราในฐานะบางอย่าง ไม่ลงกับเราในฐานะบางอย่าง บางอย่างที่เขากล่าวว่าดี แม้เราก็กล่าวว่าดี บางอย่างที่เขากล่าวว่าไม่ดี แม้เราก็กล่าวว่าไม่ดี บางอย่างที่เขากล่าวว่าดี เรากล่าวว่าไม่ดี บางอย่างที่เขากล่าวว่าไม่ดี เรากล่าวว่าดี บางอย่างที่เรากล่าวว่าดี แม้สมณพราหมณ์พวกอื่นก็กล่าวว่าดี บางอย่างที่เรากล่าวว่าไม่ดี แม้สมณพราหมณ์พวกอื่นก็กล่าวว่าไม่ดี บางอย่างที่เรากล่าวว่าดี สมณพราหมณ์พวกอื่นกล่าวว่าไม่ดี บางอย่างที่เรากล่าวว่าไม่ดี สมณพราหมณ์พวกอื่นกล่าวว่าดี เราเข้าไปหาสมณพราหมณ์พวกนั้นแล้วกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านผู้มีอายุ ฐานะที่เราไม่ลงกันจงงดไว้ ในฐานะทั้งหลายที่ลงกัน วิญญูชนจงซักไซ้ไล่เลียง สอบสวน เปรียบเทียบครูด้วยครู เปรียบเทียบหมู่ด้วยหมู่ ว่าธรรมของท่านพวกนี้ เหล่าใดเป็นอกุศล นับว่าเป็นอกุศล มีโทษ นับว่ามีโทษ ไม่ควรเสพ นับว่าไม่ควรเสพ ไม่เป็นธรรมประเสริฐ นับว่าไม่เป็นธรรมประเสริฐ และเป็นฝ่ายดำ นับว่าเป็นฝ่ายดำ ใครละธรรมเหล่านี้ได้ไม่มีเหลือ ประพฤติอยู่ จะเป็นพระสมณโคดม หรือคณาจารย์ผู้เจริญเหล่าอื่น.

กัสสปะ ก็ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ คือ วิญญูชนเมื่อซักไซ้ไล่เลียงสอบสวน พึงกล่าวอย่างนี้ว่า ธรรมของท่านพวกนี้เหล่าใดเป็นอกุศล นับว่าเป็นอกุศล มีโทษ นับว่ามีโทษ ไม่ควรเสพ นับว่าไม่ควรเสพ ไม่เป็นธรรมประเสริฐ นับว่าไม่เป็นธรรมประเสริฐ และเป็นฝ่ายดำ นับว่าเป็นฝ่ายดำ พระสมณโคดม หรือว่าท่านคณาจารย์ผู้เจริญเหล่าอื่น ละธรรมเหล่านี้ได้ไม่มีเหลือประพฤติอยู่ กัสสปะ วิญญูชนในโลกนี้ เมื่อซักไซ้ไล่เลียงสอบสวนดังนี้ โดยมากพึงสรรเสริญพวกเราพวกเดียวในข้อนั้น.

กัสสปะ อีกข้อหนึ่งเล่า วิญญูชนจงซักไซ้ไล่เลียงสอบสวนพวกเรา เปรียบเทียบครูด้วยครู เปรียบเทียบหมู่ด้วยหมู่ ว่าธรรมของท่านพวกนี้เหล่าใดเป็นกุศล นับว่าเป็นกุศล ไม่มีโทษ นับว่าไม่มีโทษ ควรเสพ นับว่าควรเสพ เป็นธรรมประเสริฐ นับว่าเป็นธรรมประเสริฐ และเป็นฝ่ายขาว นับว่าเป็นฝ่ายขาว ใครสมาทานประพฤติธรรมเหล่านี้ได้ครบถ้วนไม่มีเหลือ จะเป็นพระสมณโคดม หรือคณาจารย์ผู้เจริญเหล่าอื่น.

กัสสปะ ก็ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ คือ วิญญูชน เมื่อซักไซ้ไล่เลียงสอบสวน พึงกล่าวอย่างนี้ว่า ธรรมของท่านพวกนี้ เหล่าใดเป็นกุศล นับว่าเป็นกุศล ไม่มีโทษ นับว่าไม่มีโทษ ควรเสพ นับว่าควรเสพ เป็นธรรมประเสริฐ นับว่าเป็นธรรมประเสริฐ และเป็นฝ่ายขาว นับว่าเป็นฝ่ายขาว พระสมณโคดม หรือคณาจารย์ผู้เจริญเหล่าอื่น สมาทานประพฤติธรรมเหล่านี้ได้ครบถ้วนไม่มีเหลือ กัสสปะ วิญญูชนในโลกนี้ เมื่อซักไซ้ไล่เลียงสอบสวนดังนี้ โดยมาก พึงสรรเสริญพวกเราพวกเดียวในข้อนั้น.

กัสสปะ อีกข้อหนึ่งเล่า วิญญูชนจงซักไซ้ไล่เลียงสอบสวนพวกเรา เปรียบเทียบครูด้วยครู เปรียบเทียบหมู่ด้วยหมู่ ว่าธรรมของท่านพวกนี้ เหล่าใดเป็นอกุศล นับว่าเป็นอกุศล มีโทษ นับว่ามีโทษ ไม่ควรเสพ นับว่าไม่ควรเสพ ไม่เป็นธรรมประเสริฐ นับว่าไม่เป็นธรรมประเสริฐ และเป็นฝ่ายดำ นับว่าเป็นฝ่ายดำ ใครละธรรมเหล่านี้ได้ไม่มีเหลือประพฤติอยู่ จะเป็นหมู่สาวกของพระโคดม หรือหมู่สาวกของคณาจารย์ผู้เจริญเหล่าอื่น.

กัสสปะ ก็ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ คือ วิญญูชน เมื่อซักไซ้ไล่เลียงสอบสวน พึงกล่าวอย่างนี้ว่า ธรรมของท่านพวกนี้ เหล่าใดเป็นอกุศล นับว่าเป็นอกุศล มีโทษ นับว่ามีโทษ ไม่ควรเสพ นับว่าไม่ควรเสพ ไม่เป็นธรรมประเสริฐ นับว่าไม่เป็นธรรมประเสริฐ และเป็นฝ่ายดำ นับว่าเป็นฝ่ายดำ หมู่สาวกของพระโคดม หรือหมู่สาวกของคณาจารย์ผู้เจริญเหล่าอื่น ละธรรมเหล่านี้ได้ไม่มีเหลือประพฤติอยู่ กัสสปะ วิญญูชนในโลกนี้ เมื่อซักไซ้ไล่เลียงสอบสวนดังนี้ โดยมาก พึงสรรเสริญพวกเราพวกเดียวในข้อนั้น.

กัสสปะ อีกข้อหนึ่งเล่า วิญญูชนจงซักไซ้ไล่เลียงสอบสวนพวกเรา เปรียบเทียบครูด้วยครู เปรียบเทียบหมู่ด้วยหมู่ว่า ธรรมของท่านพวกนี้ เหล่าใดเป็นกุศล นับว่าเป็นกุศล ไม่มีโทษ นับว่าไม่มีโทษ ควรเสพ นับว่าควรเสพ เป็นธรรมประเสริฐ นับว่าเป็นธรรมประเสริฐ และเป็นฝ่ายขาว นับว่าเป็นฝ่ายขาว ใครสมาทานประพฤติธรรมเหล่านี้ได้ครบถ้วนไม่มีเหลือ จะเป็นหมู่สาวกของพระโคดม หรือหมู่สาวกของคณาจารย์ผู้เจริญเหล่าอื่น.

กัสสปะ ก็ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ คือ วิญญูชน เมื่อซักไซ้ไล่เลียงสอบสวน พึงกล่าวอย่างนี้ว่า ธรรมของท่านพวกนี้ เหล่าใดเป็นกุศล นับว่าเป็นกุศล ไม่มีโทษ นับว่าไม่มีโทษ ควรเสพ นับว่าควรเสพ เป็นธรรมประเสริฐ นับว่าเป็นธรรมประเสริฐ และเป็นฝ่ายขาว นับว่าเป็นฝ่ายขาว หมู่สาวกของพระโคดม หรือหมู่สาวกของคณาจารย์ผู้เจริญเหล่าอื่น สมาทานประพฤติธรรมเหล่านี้ได้ครบถ้วนไม่มีเหลือ กัสสปะ วิญญูชนในโลกนี้ เมื่อซักไซ้ไล่เลียงสอบสวนดังนี้ โดยมาก พึงสรรเสริญพวกเราพวกเดียวในข้อนั้น.

กัสสปะ หนทางมีอยู่ ปฏิปทามีอยู่ บุคคลเมื่อปฏิบัติตามแล้ว จักรู้ได้เอง จักเห็นได้เองว่า พระสมณโคดมกล่าวตามกาล (กาลวาที) กล่าวคำจริง (ภูตวาที) กล่าวโดยอรรถ (อตฺถวาที) กล่าวโดยธรรม (ธมฺมวาที) กล่าวโดยวินัย (วินยวาที) กัสสปะ หนทางเป็นอย่างไร ปฏิปทาเป็นอย่างไร ที่บุคคลเมื่อปฏิบัติตามแล้ว จักรู้ได้เอง จักเห็นได้เองว่า พระสมณโคดมกล่าวตามกาล กล่าวคำจริง กล่าวโดยอรรถ กล่าวโดยธรรม กล่าวโดยวินัย หนทางนั้นคือ หนทางอันประกอบ

ด้วยองค์ ๘ อันประเสริฐ ได้แก่สิ่งเหล่านี้คือ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ เจรจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีพชอบ พยายามชอบ ระลึกชอบ ตั้งใจชอบ.

กัสสปะ **มรรคานี้แล ปฏิปทานี้แล ที่บุคคลปฏิบัติตามแล้ว จักรู้ได้เอง จักเห็นได้เองว่า พระสมณโคดมกล่าวตามกาล กล่าวคำจริง กล่าวโดยอรรถ กล่าวโดยธรรม กล่าวโดยวินัย.**

ทำความเข้าใจเกี่ยวกับ

ขันธ์ ๕

ความหมายของคำว่า “รูป” ๔๗

-บาลี ขนฺธ. สำ. ๑๗/๑๐๕/๑๕๙.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอะไรจึงเรียกว่า รูป.

ภิกษุทั้งหลาย **เพราะสิ่งนั้นแตกสลาย ดังนั้นจึงเรียกว่า รูป** แตกสลายไปเพราะอะไร **แตกสลายไปเพราะความหนาวบ้าง แตกสลายไปเพราะความร้อนบ้าง แตกสลายไปเพราะความหิวบ้าง แตกสลายไปเพราะกระหายบ้าง แตกสลายไปเพราะสัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลานบ้าง.**

ภิกษุทั้งหลาย เพราะสิ่งนั้นแตกสลาย ดังนั้นจึงเรียกว่า รูป.

อุปมาแห่งรูป ๔๘

–บาลี ขนฺธ. สำ. ๑๗/๑๗๑/๒๔๒.

ภิกษุทั้งหลาย แม่น้ำคงคานี้ไหลพากลุ่มฟองน้ำก้อนใหญ่มา บุรุษผู้มีจักษุเห็นกลุ่มฟองน้ำนั้น ย่อมเพ่งพินิจพิจารณาโดยแยบคาย เมื่อบุรุษนั้นเห็นอยู่ เพ่งพินิจพิจารณาอยู่โดยแยบคายอยู่ กลุ่มฟองน้ำนั้น พึงปรากฏเป็นของว่างของเปล่า เป็นของหาแก่นสารมิได้เลย ก็แก่นสารในกลุ่มฟองน้ำนั้น จะพึงมีได้อย่างไร แม้ฉันใด.

ภิกษุทั้งหลาย ฉันนั้นก็เหมือนกัน รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม ทั้งที่เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือในที่ใกล้ก็ตาม ภิกษุเห็นรูปนั้น ย่อมเพ่งพินิจพิจารณาโดยแยบคาย เมื่อภิกษุนั้นเห็นอยู่ เพ่งพินิจพิจารณาอยู่โดยแยบคายอยู่ **รูปนั้นย่อมปรากฏเป็นของว่างของเปล่า เป็นของหาแก่นสารมิได้เลย** ก็แก่นสารในรูปนั้นจะพึงมีได้อย่างไร.

มหาภูต ๔ และรูปอาศัย ๔๙

-บาลี นิทาน. สำ. ๑๖/๒๐๓/๔๐๓, -บาลี ขนฺธ. สำ. ๑๗/๗๒/๑๑๓.

ภิกษุทั้งหลาย ก็รูปเป็นอย่างไร คือ **มหาภูต ๔ และรูปที่อาศัยมหาภูต นี้เรียกว่า รูป.**

ภิกษุทั้งหลาย ธาตุมี ๔ อย่างเหล่านี้ คือ ปฐวีธาตุ (ธาตุดิน) อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ) เตโชธาตุ (ธาตุไฟ) วาโยธาตุ (ธาตุลม) ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล ธาตุ ๔ อย่าง ดังนี้.

รายละเอียดของธาตุสี่ ๕๐

-บาลี อุปริ. ม. ๑๔/๔๓๗-๔๓๙/๖๘๔-๖๘๗.

ภิกษุ ปฐวีธาตุ (ธาตุดิน) เป็นอย่างไร คือ ปฐวีธาตุภายในก็มี ปฐวีธาตุภายนอกก็มี ภิกษุ ก็ปฐวีธาตุภายในเป็นอย่างไร ได้แก่ สิ่งที่เป็นของแข็ง ของหยาบ ถูกต้องได้ มีในตน อาศัยตน คือ ผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม หัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไส้ใหญ่ ไส้น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า หรือแม้สิ่งอื่นไม่ว่าชนิดไร ๆ ที่เป็นของแข็ง เป็นของหยาบ ถูกต้องได้ มีในตน เฉพาะตน **นี้เรียกว่า ปฐวีธาตุภายใน** ก็ปฐวีธาตุทั้งภายในและภายนอกเหล่านี้แล ต่างก็เป็นปฐวีธาตุทั้งนั้น ปฐวีธาตุนั้นบุคคลพึงเห็นด้วยปัญญาอันถูกต้องตามที่เป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา ครั้นเห็นอยู่ด้วยปัญญาอันถูกต้องตามที่เป็นจริงอย่างนี้แล้ว ย่อมเบื่อหน่ายในปฐวีธาตุ ย่อมยังจิตให้คลายกำหนัดในปฐวีธาตุได้.

ภิกษุ ก็อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ) เป็นอย่างไร คือ อาโปธาตุภายในก็มี อาโปธาตุภายนอกก็มี ภิกษุ ก็อาโปธาตุภายในเป็นอย่างไร ได้แก่ สิ่งที่เอิบอาบ ซึมซาบไป ถูกต้องได้ มีในตน อาศัยตน คือ ดี เสลด น้ำเหลือง เลือด เหงื่อ มันข้น

น้ำตา เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร หรือแม้สิ่งอื่นไม่ว่าชนิดไร ๆ ที่เอิบอาบ ซึมซาบไป ถูกต้องได้ มีในตน อาศัยตน **นี้เรียกว่า อาโปธาตุภายใน** ก็อาโปธาตุทั้งภายในและภายนอกเหล่านี้แล ต่างก็เป็นอาโปธาตุทั้งนั้น อาโปธาตุนั้นบุคคลพึงเห็นด้วยปัญญาอันถูกต้องตามที่เป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา ครั้นเห็นอยู่ด้วยปัญญาอันถูกต้องตามที่เป็นจริงอย่างนี้แล้ว ย่อมเบื่อหน่ายในอาโปธาตุ ย่อมยังจิตให้คลายกำหนัดในอาโปธาตุได้.

ภิกษุ ก็เตโชธาตุ (ธาตุไฟ) เป็นอย่างไร คือ เตโชธาตุภายในก็มี เตโชธาตุภายนอกก็มี ก็เตโชธาตุภายใน เป็นอย่างไร ได้แก่ สิ่งที่เป็นของร้อน มีลักษณะร้อน ถูกต้องได้ มีในตน อาศัยตน คือ ไฟที่ยังกายให้อบอุ่น ยังกายให้ทรุดโทรม ยังกายให้กระวนกระวาย และไฟที่เป็นเหตุให้ของที่กิน ที่ดื่ม ที่เคี้ยว ที่ลิ้มแล้ว ถึงความย่อยไปด้วยดี หรือแม้สิ่งอื่นไม่ว่าชนิดไร ๆ ที่เป็นของมีลักษณะร้อน ถูกต้องได้ มีในตน อาศัยตน **นี้เรียกว่า เตโชธาตุภายใน** ก็เตโชธาตุทั้งภายในและภายนอกเหล่านี้แล ต่างก็เป็นเตโชธาตุทั้งนั้น เตโชธาตุนั้นบุคคลพึงเห็นด้วยปัญญาอัน

ถูกต้องตามที่เป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา ครั้นเห็นอยู่ด้วยปัญญาอันถูกต้องตามที่เป็นจริงอย่างนี้แล้ว ย่อมเบื่อหน่ายในเตโชธาตุ ย่อมยังจิตให้คลายกำหนัดในเตโชธาตุได้.

ภิกษุ ก็วาโยธาตุ (ธาตุลม) เป็นอย่างไร คือ วาโยธาตุภายในก็มี วาโยธาตุภายนอกก็มี ก็วาโยธาตุภายใน เป็นอย่างไร ได้แก่ สิ่งที่พัดไปมา ถูกต้องได้ มีในตน อาศัยตน คือ ลมพัดขึ้นเบื้องบน ลมพัดลงเบื้องต่ำ ลมในท้อง ลมในลำไส้ ลมแล่นไปตามอวัยวะน้อยใหญ่ ลมหายใจเข้า ลมหายใจออก หรือแม้สิ่งอื่นไม่ว่าชนิดไร ๆ ที่พัดไปมา ถูกต้องได้ มีในตน อาศัยตน **นี้เรียกว่า วาโยธาตุภายใน** ก็วาโยธาตุทั้งภายในและภายนอกเหล่านี้แล ต่างก็เป็นวาโยธาตุทั้งนั้น วาโยธาตุนั้นบุคคลพึงเห็นด้วยปัญญาอันถูกต้องตามที่เป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา ครั้นเห็นอยู่ด้วยปัญญาอันถูกต้องตามที่เป็นจริงอย่างนี้แล้ว ย่อมเบื่อหน่ายในวาโยธาตุ ย่อมยังจิตให้คลายกำหนัดในวาโยธาตุได้.

อัสสาทะและอาทีนวะของรูป ๕๑

–บาลี ขนฺธ. สำ. ๑๗/๓๔/๕๙.

ภิกษุทั้งหลาย ครั้งก่อนแต่การตรัสรู้ เมื่อเรายังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นโพธิสัตว์อยู่ ได้มีความปริวิตกอย่างนี้ว่า อะไรหนอเป็นคุณ (อสฺสาโท) ของรูป อะไรเป็นโทษ (อาทีนโว) ของรูป อะไรเป็นอุบายเครื่องสลัดออก (นิสฺสรณ์) ของรูป.

ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นได้ปริวิตกต่อไปว่า สุขโสมนัสอันใด อาศัยรูปแล้วเกิดขึ้น **นี้เป็นคุณของรูป** รูปไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา **นี้เป็นโทษของรูป** การกำจัดฉันทราคะ การละฉันทราคะในรูปเสียได้ **นี้เป็นอุบายเครื่องสลัดออกแห่งรูป.**

อริยมรรคมีองค์ ๘ คือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งรูป ๕๒

–บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๗๒/๑๑๓.

ภิกษุทั้งหลาย รูป เป็นอย่างไร คือ มหาภูต ๔ และรูปที่อาศัยมหาภูต ๔ เหล่านั้นด้วย นี้เรียกว่า รูป ความเกิดขึ้นแห่งรูปย่อมมี เพราะความเกิดขึ้นแห่งอาหาร ความดับแห่งรูปย่อมมี เพราะความดับแห่งอาหาร **อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ นี้นั่นเอง เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับไม่เหลือแห่งรูป** คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง รู้ยิ่งแล้วซึ่งรูปอย่างนี้ รู้ยิ่งแล้วซึ่งความเกิดขึ้นแห่งรูปอย่างนี้ รู้ยิ่งแล้วซึ่งความดับแห่งรูปอย่างนี้ รู้ยิ่งแล้วซึ่งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งรูปอย่างนี้ แล้วปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับแห่งรูป สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าปฏิบัติดีแล้ว ชนเหล่าใด ปฏิบัติดีแล้ว ชนเหล่านั้นชื่อว่า ย่อมหยั่งลงในธรรมวินัยนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง รู้ยิ่งแล้วซึ่งรูปอย่างนี้ รู้ยิ่งแล้วซึ่งความเกิดขึ้นแห่งรูปอย่างนี้ รู้ยิ่งแล้วซึ่งความดับแห่งรูปอย่างนี้ รู้ยิ่งแล้วซึ่งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งรูปอย่างนี้ แล้วเป็นผู้หลุดพ้น เพราะเบื่อหน่าย เพราะคลายกำหนัด เพราะความดับ เพราะไม่ถือมั่นในรูป สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่า หลุดพ้นดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด หลุดพ้นดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นเป็นเกพลี สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเป็นเกพลี ความเวียนวนเพื่อความปรากฏ ย่อมไม่มีแก่สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น.

ความหมายของคำว่า “เวทนา” ๕๓

–บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๑๐๕/๑๕๙.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอะไรจึงเรียกว่า เวทนา.

ภิกษุทั้งหลาย **เพราะสิ่งนั้นรู้สึก ดังนั้นจึงเรียกว่า เวทนา** รู้สึกได้ซึ่งอะไร **รู้สึกได้ซึ่งสุขบ้าง รู้สึกได้ซึ่งทุกข์บ้าง รู้สึกได้ซึ่งอทุกขมสุขบ้าง.**

ภิกษุทั้งหลาย เพราะสิ่งนั้นรู้สึก ดังนั้นจึงเรียกว่าเวทนา.

อุปมาแห่งเวทนา ๕๔

-บาลี ขนฺธ. สำ. ๑๗/๑๗๑-๑๗๒/๒๔๓.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อฝนเมล็ดหยาบตกอยู่ในสรทสมัย (ท้ายฤดูฝน) ฟองอากาศในน้ำ ย่อมบังเกิดขึ้นและดับไปบนผิวน้ำ บุรุษผู้มีจักษุเห็นฟองอากาศนั้น ย่อมเพ่งพินิจพิจารณาโดยแยบคาย เมื่อบุรุษนั้นเห็นอยู่ เพ่งพินิจพิจารณาอยู่โดยแยบคายอยู่ ฟองอากาศนั้น พึงปรากฏเป็นของว่าง ของเปล่า เป็นของหาแก่นสารมิได้เลย ก็แก่นสารในฟองอากาศนั้นจะพึงมีได้อย่างไร แม้ฉันใด.

ภิกษุทั้งหลาย ฉันนั้นก็เหมือนกัน เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม ทั้งที่เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือในที่ใกล้ก็ตาม ภิกษุเห็นเวทนานั้น ย่อมเพ่งพินิจพิจารณาโดยแยบคาย เมื่อภิกษุนั้นเห็นอยู่ เพ่งพินิจพิจารณาโดยแยบคายอยู่ **เวทนานั้นย่อมปรากฏเป็นของว่างของเปล่า เป็นของหาแก่นสารมิได้เลย** ก็แก่นสารในเวทนานั้นจะพึงมีได้อย่างไร.

หลักที่ควรรู้เกี่ยวกับ เวทนา ๕๕

–บาลี ฉกฺก. อ. ๒๒/๔๖๑–๔๖๒/๓๓๔.

ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่เรากล่าวว่า เธอทั้งหลาย พึงรู้จักเวทนา พึงรู้จักเหตุเกิดแห่งเวทนา พึงรู้จักความต่างกันแห่งเวทนา พึงรู้จักวิบากแห่งเวทนา พึงรู้จักความดับแห่งเวทนา พึงรู้จักข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งเวทนา ดังนี้นั้น เราอาศัยอะไรกล่าว.

ภิกษุทั้งหลาย ข้อนั้นเรากล่าวหมายถึง **เวทนา ๓ ประการนี้ คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา.**

ภิกษุทั้งหลาย ก็เหตุเกิดแห่งเวทนาเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย **ผัสสะ เป็นเหตุเกิดแห่งเวทนา.**

ภิกษุทั้งหลาย ก็ความต่างกันแห่งเวทนาเป็นอย่างไร คือ **สุขเวทนาที่เจือด้วยอามิส** (กามคุณ ๕) มีอยู่ **สุขเวทนาที่ไม่เจือด้วยอามิส** (ไม่มีกามคุณ ๕) มีอยู่ **ทุกขเวทนาที่เจือด้วยอามิส** มีอยู่ **ทุกขเวทนาที่ไม่เจือด้วยอามิส** มีอยู่ **อทุกขมสุขเวทนาที่เจือด้วยอามิส** มีอยู่ **อทุกขมสุขเวทนาที่ไม่เจือด้วยอามิส** มีอยู่ **นี้เรียกว่า ความต่างแห่งเวทนา.**

ภิกษุทั้งหลาย ก็วิบากแห่งเวทนาเป็นอย่างไร คือ **การที่บุคคลผู้เสวยเวทนาอยู่ ย่อมยังอัตภาพที่เกิดขึ้นจาก**

เวทนานั้น ๆ ให้เกิดขึ้น เป็นส่วนแห่งบุญก็ดี หรือเป็นส่วนมิใช่บุญ นี้เรียกว่า วิบากแห่งเวทนา.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ความดับแห่งเวทนาเป็นอย่างไร คือ **ความดับแห่งเวทนาย่อมมี เพราะความดับแห่งผัสสะ.**

ภิกษุทั้งหลาย **อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ นี้นั่นเอง เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งเวทนา** ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ.

ภิกษุทั้งหลาย ก็เมื่อใดอริยสาวกย่อมรู้ชัดซึ่งเวทนา รู้ชัดเหตุเกิดแห่งเวทนา รู้ชัดความต่างกันแห่งเวทนา รู้ชัดวิบากแห่งเวทนา รู้ชัดความดับแห่งเวทนา รู้ชัดข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งเวทนา ว่าเป็นอย่างนี้ ๆ เมื่อนั้นอริยสาวกนั้น ย่อมทราบชัดพรหมจรรย์อันเป็นไปในส่วนแห่งการชำแรกกิเลส อันเป็นที่ดับเวทนานี้ ข้อที่เรากล่าวว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย พึงรู้จักเวทนา พึงรู้จักเหตุเกิดแห่งเวทนา พึงรู้จักความต่างกันแห่งเวทนา พึงรู้จักวิบากแห่งเวทนา พึงรู้จักความดับแห่งเวทนา พึงรู้จักข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งเวทนา ดังนี้นั้น เราอาศัยข้อนี้กล่าวแล้ว.

เวทนา เป็นทางมาแห่งอนุสัย ๕๖

-บาลี อุปริ. ม. ๑๔/๕๑๖-๕๑๘/๘๒๒.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอาศัยตาและรูป จึงเกิดจักขุวิญญาณ การประจวบพร้อมของธรรม ๓ ประการ นั่นคือ ผัสสะ เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย ... .

เพราะอาศัยหูและเสียง จึงเกิดโสตวิญญาณ การประจวบพร้อมของธรรม ๓ ประการ นั่นคือ ผัสสะ เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย ... .

เพราะอาศัยจมูกและกลิ่น จึงเกิดฆานวิญญาณ การประจวบพร้อมของธรรม ๓ ประการ นั่นคือ ผัสสะ เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย ... .

เพราะอาศัยลิ้นและรส จึงเกิดชิวหาวิญญาณ การประจวบพร้อมของธรรม ๓ ประการ นั่นคือ ผัสสะ เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย ... .

เพราะอาศัยกายและโผฏฐัพพะ จึงเกิดกายวิญญาณ การประจวบพร้อมของธรรม ๓ ประการ นั่นคือ ผัสสะ เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย ... .

เพราะอาศัยใจและธรรม จึงเกิดมโนวิญญาณ การประจวบพร้อมของธรรม ๓ ประการ นั่นคือ ผัสสะ

เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงเกิดเวทนา อันเป็นสุขบ้าง เป็นทุกข์บ้าง ไม่ใช่ทุกข์ไม่ใช่สุขบ้าง.

เขาอันสุขเวทนาถูกต้องแล้ว ย่อมเพลิดเพลินพร่ำสรรเสริญ เมาหมกอยู่ ราคานุสัยย่อมนอนเนื่องในบุคคลนั้น เขาอันทุกขเวทนาถูกต้องแล้ว ย่อมเศร้าโศกคร่ำครวญ ทุบอกร่ำไห้ ถึงความหลงไหล ปฏิฆานุสัยย่อมนอนเนื่องอยู่ในบุคคลนั้น เขาอันอทุกขมสุขเวทนาถูกต้องแล้ว ย่อมไม่ทราบชัดตามความเป็นจริง ซึ่งความเกิดขึ้น ความดับไป คุณ โทษ และอุบายเครื่องสลัดออกแห่งเวทนานั้น อวิชชานุสัยย่อมนอนเนื่องอยู่ในบุคคลนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย **ข้อที่บุคคลนั้นยังไม่ละราคานุสัยเพราะสุขเวทนา ยังไม่บรรเทาปฏิฆานุสัยเพราะทุกขเวทนา ยังไม่ถอนอวิชชานุสัยเพราะอทุกขมสุขเวทนา ยังไม่ทำวิชชาให้เกิดเพราะไม่ละอวิชชาเสีย แล้วจักเป็นผู้กระทำที่สุดแห่งทุกข์ในปัจจุบันได้นั้น นั่นไม่ใช่ฐานะที่มีได้.**

เวทนามีธรรมดาไม่เที่ยง ๕๗

–บาลี ม. ม. ๑๓/๒๖๗–๒๖๘/๒๗๓.

อัคคิเวสสนะ เวทนาสามอย่างเหล่านี้ คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา.

อัคคิเวสสนะ **สมัยใดได้เสวยสุขเวทนา** ในสมัยนั้น ไม่ได้เสวยทุกขเวทนา ไม่ได้เสวยอทุกขมสุขเวทนา ได้เสวยแต่สุขเวทนาเท่านั้น ใน**สมัยใดได้เสวยทุกขเวทนา** ในสมัยนั้น ไม่ได้เสวยสุขเวทนา ไม่ได้เสวยอทุกขมสุขเวทนา ได้เสวยแต่ทุกขเวทนาเท่านั้น ใน**สมัยใดได้เสวยอทุกขมสุขเวทนา** ในสมัยนั้นไม่ได้เสวยสุขเวทนา ไม่ได้เสวยทุกขเวทนา ได้เสวยแต่อทุกขมสุขเวทนาเท่านั้น.

อัคคิเวสสนะ **สุขเวทนาไม่เที่ยง** อันปัจจัยปรุงแต่งขึ้น อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น มีความสิ้นไป เสื่อมไป คลายไป ดับไป เป็นธรรมดา แม้**ทุกขเวทนาก็ไม่เที่ยง** อันปัจจัยปรุงแต่งขึ้น อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น มีความสิ้นไป เสื่อมไป คลายไป ดับไป เป็นธรรมดา แม้**อทุกขมสุขเวทนาก็ไม่เที่ยง** อันปัจจัยปรุงแต่งขึ้น อาศัยปัจจัยเกิดขึ้น มีความสิ้นไป เสื่อมไป คลายไป ดับไปเป็นธรรมดา.

อัคคิเวสสนะ อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เมื่อเห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายทั้งในสุขเวทนา ทั้งในทุกขเวทนา ทั้งในอทุกขมสุขเวทนา เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด ย่อมหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ก็มีญาณหยั่งรู้ว่าหลุดพ้นแล้ว ย่อมรู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้สำเร็จแล้ว กิจอื่นที่ต้องทำเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี.

อัคคิเวสสนะ ภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วอย่างนี้แล ย่อมไม่วิวาทแก่งแย่งกับใคร ๆ โวหารใดที่ชาวโลกพูดกัน ก็พูดไปตามโวหารนั้น แต่ไม่ยึดมั่นด้วยทิฏฐิ.

อาการเกิดดับแห่งเวทนา ๕๘

–บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๒๖๖–๒๖๗/๓๘๙–๓๙๐.

ภิกษุทั้งหลาย **เวทนา ๓ นี้ เกิดแต่ผัสสะ มีผัสสะเป็นมูล มีผัสสะเป็นเหตุ มีผัสสะเป็นปัจจัย** เวทนา ๓ เป็นอย่างไร คือ **สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา.**

ภิกษุทั้งหลาย **สุขเวทนา** ย่อมเกิดขึ้นเพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนา เพราะความดับแห่งผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนา สุขเวทนาอันเกิดขึ้นเพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนานั้น ย่อมดับ ย่อมระงับไป.

ภิกษุทั้งหลาย **ทุกขเวทนา** ย่อมเกิดขึ้นเพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งทุกขเวทนา เพราะความดับแห่งผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งทุกขเวทนา ทุกขเวทนาอันเกิดขึ้นเพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งทุกขเวทนานั้น ย่อมดับ ย่อมระงับไป.

ภิกษุทั้งหลาย **อทุกขมสุขเวทนา** ย่อมเกิดขึ้นเพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งอทุกขมสุขเวทนา เพราะความดับแห่งผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งอทุกขมสุขเวทนา อทุกขมสุขเวทนาอันเกิดขึ้นเพราะอาศัยผัสสะอันเป็นที่ตั้งแห่งอทุกขมสุขเวทนานั้น ย่อมดับ ย่อมระงับไป.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนไม้สองอันเสียดสีกัน เพราะการเสียดสีกันจึงเกิดไออุ่น จึงเกิดไฟ เมื่อแยกไม้สองอันนั้นแหละออกจากกัน ไออุ่นที่เกิดเพราะการเสียดสีนั้นย่อมดับย่อมระงับไป ฉันใด.

ภิกษุทั้งหลาย เวทนา ๓ อย่างนี้ก็ฉันนั้นเหมือนกัน **เกิดจากผัสสะ มีผัสสะเป็นมูล มีผัสสะเป็นเหตุ มีผัสสะเป็นปัจจัย** เวทนาอาศัยผัสสะแล้วย่อมเกิดขึ้น ย่อมดับไปเพราะผัสสะดับ ดังนี้แล.

เวทนา ๑๐๘ (นัยที่ ๑) ๕๙

–บาลี ม. ม. ๑๓/๙๔–๙๖/๘๘–๙๙.

นายช่างไม้ชื่อปัญจกังคะ ได้กล่าวกับท่านพระอุทายีว่า ท่านพระอุทายี พระผู้มีพระภาคตรัสเวทนาไว้เท่าไร.

ท่านพระอุทายีตอบว่า คหบดี พระผู้มีพระภาคตรัสเวทนาไว้ ๓ คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา คหบดี พระผู้มีพระภาคตรัสเวทนาไว้ ๓ ประการดังนี้.

ข้าแต่ท่านพระอุทายี พระผู้มีพระภาคไม่ได้ตรัสเวทนาไว้ ๓ ประการ พระผู้มีพระภาคตรัสเวทนาไว้ ๒ ประการ คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา เพราะอทุกขมสุขเวทนา พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในสุขอันสงบ อันประณีตแล้ว.

ท่านพระอุทายีได้กล่าวคำเดิมเป็นครั้งที่ ๒ และนายช่างไม้ชื่อปัญจกังคะก็ได้กล่าวยืนยันคำของตัวเองเป็นครั้งที่ ๒.

ท่านพระอุทายีได้กล่าวคำเดิมเป็นครั้งที่ ๓ และนายช่างไม้ชื่อปัญจกังคะได้กล่าวยืนยันคำของตัวเองเป็นครั้งที่ ๓.

ท่านพระอุทายีไม่สามารถจะให้นายช่างไม้ชื่อปัญจกังคะยินยอมได้ นายช่างไม้ชื่อปัญจะกังคะก็ไม่สามารถจะให้ท่านพระอุทายียินยอมได้.

ท่านพระอานนท์ได้สดับถ้อยคำเจรจาของท่านพระอุทายีกับนายช่างไม้ชื่อปัญจกังคะ จึงได้กราบทูลถ้อยคำเจรจาของท่านพระอุทายีกับนายช่างไม้ชื่อปัญจกังคะทั้งหมดแด่พระผู้มีพระภาค เมื่อท่านพระอานนท์กราบทูลอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่า

อานนท์ นายช่างไม้ชื่อปัญจกังคะไม่ยอมตามบรรยายอันมีอยู่ของพระอุทายี และอุทายีก็ไม่ยอมตามบรรยายอันมีอยู่ของนายช่างไม้ชื่อปัญจกังคะ.

อานนท์ แม้เวทนา ๒ เราได้กล่าวโดยปริยาย ถึงเวทนา ๓ เวทนา ๔[๑] เวทนา ๕ เวทนา ๖ เวทนา ๑๘ เวทนา ๓๖ เวทนา ๑๐๘ เราก็กล่าวแล้วโดยปริยาย.

อานนท์ ธรรมอันเราแสดงแล้วโดยปริยายอย่างนี้แล ผู้ใดไม่รู้ตามด้วยดี ไม่สำคัญตามด้วยดี ไม่ยินดีตามด้วยดี ซึ่งคำที่กล่าวดี พูดดี ของกันและกัน ในธรรมที่เราแสดงโดยปริยายอย่างนี้แล้ว ผู้นั้นจะได้ผลอันนี้ คือ จักบาดหมางทะเลาะวิวาท ทิ่มแทงกันและกันด้วยหอกคือปากอยู่.

อานนท์ ธรรมอันเราแสดงแล้วโดยปริยายอย่างนี้ ผู้ใดรู้ตามด้วยดี สำคัญตามด้วยดี ยินดีตามด้วยดี ซึ่งคำที่กล่าวดี พูดดี ของกันและกัน ในธรรมที่แสดงโดยปริยายอย่างนี้แล้ว ผู้นั้นจะได้ผลอันนี้ คือ จักพร้อมเพรียง บันเทิงไม่วิวาทกัน เป็นเหมือนน้ำนมระคนกับน้ำ แลดูกันด้วยสายตาเป็นที่รักอยู่.

---

๑. บาลีฉบับมอญและอักษรโรมัน ไม่มีเวทนา ๔ *-ผู้รวบรวม*

เวทนา ๑๐๘ (นัยที่ ๒) ๖๐

–บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๒๘๖–๒๘๘/๔๓๐–๔๓๗.

ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมปริยายอันมีปริยาย ๑๐๘ แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟังธรรมปริยายนั้น ก็ธรรมปริยายอันมีปริยาย ๑๐๘ เป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย โดยปริยายหนึ่ง เรากล่าวเวทนา ๒ ก็มี โดยปริยายหนึ่ง เรากล่าวเวทนา ๓ ก็มี โดยปริยายหนึ่ง เรากล่าวเวทนา ๑๘ ก็มี โดยปริยายหนึ่ง เรากล่าวเวทนา ๓๖ ก็มี โดยปริยายหนึ่ง เรากล่าวเวทนา ๑๐๘ ก็มี.

ภิกษุทั้งหลาย ก็เวทนา ๒ เป็นอย่างไร เวทนา ๒ คือ **เวทนาทางกาย เวทนาทางใจ** เหล่านี้เราเรียกว่า **เวทนา ๒.**

ภิกษุทั้งหลาย ก็เวทนา ๓ เป็นอย่างไร เวทนา ๓ คือ **สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา** เหล่านี้เราเรียกว่า **เวทนา ๓.**

ภิกษุทั้งหลาย ก็เวทนา ๕ เป็นอย่างไร เวทนา ๕ คือ **อินทรีย์คือสุข** อินทรีย์คือ**ทุกข์** อินทรีย์คือ**โสมนัส** อินทรีย์คือ**โทมนัส** อินทรีย์คือ**อุเบกขา** เหล่านี้เราเรียกว่า **เวทนา ๕.**

ภิกษุทั้งหลาย ก็เวทนา ๖ เป็นอย่างไร เวทนา ๖ คือ **เวทนาอันเกิดจากสัมผัสทางตา** เวทนาอันเกิดจาก**สัมผัสทางหู** เวทนาอันเกิดจาก**สัมผัสทางจมูก** เวทนาอันเกิดจาก**สัมผัสทางลิ้น** เวทนาอันเกิดจาก**สัมผัสทางกาย** เวทนาอันเกิดจาก**สัมผัสทางใจ** เหล่านี้เราเรียกว่า **เวทนา ๖.**

ก็เวทนา ๑๘ เป็นอย่างไร เวทนา ๑๘ คือ **เวทนาที่เกิดร่วมกับโสมนัส ๖** เวทนาที่เกิดร่วมกับ**โทมนัส ๖** เวทนาที่เกิดร่วมกับ**อุเบกขา ๖** เหล่านี้เราเรียกว่า **เวทนา ๑๘.**

ก็เวทนา ๓๖ เป็นอย่างไร เวทนา ๓๖ คือ **เคหสิต-โสมนัส ๖** (โสมนัสอาศัยเรือน) **เนกขัมมโสมนัส ๖** (โสมนัสอาศัยการหลีกออกจากกาม) **เคหสิตโทมนัส ๖** (โทมนัสอาศัยเรือน) **เนกขัมมสิตโทมนัส ๖** (โทมนัสอาศัยการหลีกออกจากกาม) **เคหสิต-อุเบกขา ๖** (อุเบกขาอาศัยเรือน) **เนกขัมมสิตอุเบกขา ๖** (อุเบกขาอาศัยการหลีกออกจากกาม) เหล่านี้เราเรียกว่า **เวทนา ๓๖.**

เวทนา ๑๐๘ เป็นอย่างไร เวทนา ๑๐๘ คือ **เวทนาที่เป็นอดีต ๓๖** เวทนา**ที่เป็นอนาคต ๓๖** เวทนา**ที่เป็นปัจจุบัน ๓๖** เหล่านี้เราเรียกว่า **เวทนา ๑๐๘.**

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล ธรรมปริยายอันมีปริยาย ๑๐๘.

อินทรีย์ ๕ – เวทนา ๓ | ๖๑

–บาลี มหาวาร. สำ. ๑๙/๒๗๕/๙๔๐.

ภิกษุทั้งหลาย **อินทรีย์ ๕** ประการนี้ ๕ ประการเป็นอย่างไร **คือ สุขินทรีย์ ทุกขินทรีย์ โสมนัสสินทรีย์ โทมนัสสินทรีย์ อุเปกขินทรีย์.**

ภิกษุทั้งหลาย ก็สุขินทรีย์เป็นอย่างไร ความสุขทางกาย ความสำราญทางกาย เวทนาอันเป็นสุขสำราญที่เกิดจากกายสัมผัส **นี้เรียกว่าสุขินทรีย์.**

ภิกษุทั้งหลาย ก็ทุกขินทรีย์เป็นอย่างไร ความทุกข์ทางกาย ความไม่สำราญทางกาย เวทนาอันเป็นทุกข์ไม่สำราญ ที่เกิดจากกายสัมผัส **นี้เรียกว่าทุกขินทรีย์.**

ภิกษุทั้งหลาย ก็โสมนัสสินทรีย์เป็นอย่างไร ความสุขทางใจ ความสำราญทางใจ เวทนาอันเป็นสุขสำราญที่เกิดจากมโนสัมผัส **นี้เรียกว่าโสมนัสสินทรีย์.**

ภิกษุทั้งหลาย ก็โทมนัสสินทรีย์เป็นอย่างไร ความทุกข์ทางใจ ความไม่สำราญทางใจ เวทนาอันเป็นทุกข์ไม่สำราญ ที่เกิดจากมโนสัมผัส **นี้เรียกว่าโทมนัสสินทรีย์.**

ภิกษุทั้งหลาย ก็อุเปกขินทรีย์เป็นอย่างไร เวทนาทางกายหรือทางใจ อันสำราญก็ไม่ใช่ ไม่สำราญก็ไม่ใช่ **นี้เรียกว่าอุเปกขินทรีย์.**

ภิกษุทั้งหลาย ในอินทรีย์ ๕ ประการนั้น **สุขินทรีย์และโสมนัสสินทรีย์ พึงเห็นว่าเป็นสุขเวทนา.**

ภิกษุทั้งหลาย ในอินทรีย์ ๕ ประการนั้น **ทุกขินทรีย์และโทมนัสสินทรีย์ พึงเห็นว่าเป็นทุกขเวทนา.**

ภิกษุทั้งหลาย ในอินทรีย์ ๕ ประการนั้น **อุเปกขินทรีย์พึงเห็นว่าเป็นอทุกขมสุขเวทนา.**

ภิกษุทั้งหลาย อินทรีย์มี ๕ ประการนี้ เป็น ๕ แล้วย่นเข้าเป็น ๓ เป็น ๓ แล้ว ขยายออกเป็น ๕ ก็ได้ โดยปริยาย ด้วยอาการอย่างนี้.

เวทนาใด ๆ ต่างประมวลลงใน “ทุกข์” ๖๒

–บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๒๖๘/๓๙๑.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอโอกาส ความปริวิตกแห่งใจเกิดขึ้นแก่ข้าพระองค์ผู้หลีกเร้นอยู่ในที่ลับอย่างนี้ว่า พระผู้มีพระภาคตรัสเวทนา ๓ อย่าง คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา พระผู้มีพระภาคตรัสเวทนา ๓ อย่างนี้ ก็พระผู้มีพระภาคตรัสพระดำรัสนี้ว่า เวทนาใด ๆ ก็ตาม เวทนานั้น ๆ ประมวลลงในความทุกข์ ดังนี้ ข้อที่พระองค์ตรัสว่า เวทนาใด ๆ ก็ตาม เวทนานั้น ๆ ประมวลลงในความทุกข์ ดังนี้ ทรงหมายถึงอะไรหนอ.

สาธุ สาธุ ภิกษุ เรากล่าวเวทนาไว้ ๓ คือ สุขเวทนา ทุกขเวทนา อทุกขมสุขเวทนา เรากล่าวเวทนาไว้ ๓ อย่างนี้ ภิกษุ เรากล่าวคำนี้ว่า **เวทนาใด ๆ ก็ตาม เวทนานั้น ๆ ประมวลลงในความทุกข์** ดังนี้.

ภิกษุ ก็คำนี้ว่า เวทนาใด ๆ ก็ตาม เวทนานั้น ๆ ประมวลลงในความทุกข์ ดังนี้ **เรากล่าวหมายเอาความที่สังขารทั้งหลายนั่นเองไม่เที่ยง.**

ภิกษุ ก็คำนี้ว่า เวทนาใด ๆ ก็ตาม เวทนานั้น ๆ ประมวลลงในความทุกข์ ดังนี้ **เรากล่าวหมายเอาความที่สังขารทั้งหลายนั่นแหละ มีความสิ้นไป เสื่อมไป จางคลายไป ดับไป และมีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา.**

ความเป็นทุกข์สามลักษณะ ๖๓

-บาลี มหาวาร. สํ. ๑๙/๘๕/๓๑๙.

ภิกษุทั้งหลาย ความเป็นทุกข์ ๓ อย่างนี้ ๓ อย่าง เป็นอย่างไร คือ

(๑) **ความเป็นทุกข์ เพราะทนได้ยาก** (ทุกฺขทุกฺขตา)

(๒) **ความเป็นทุกข์ เพราะเป็นของปรุงแต่ง** (สงฺขารทุกฺขตา)

(๓) **ความเป็นทุกข์ เพราะมีความแปรปรวนเปลี่ยนไปเป็นประการอื่น** (วิปริณามทุกฺขตา)

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แลความเป็นทุกข์ ๓ อย่าง.

อัสสาทะและอาทีนวะของเวทนา ๖๔

–บาลี ขนฺธ. สำ. ๑๗/๓๔/๕๙.

ภิกษุทั้งหลาย สุขโสมนัสใด อาศัยเวทนาเกิดขึ้น **นี้เป็นคุณแห่งเวทนา** (อสฺสาโท)

เวทนาไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา **นี้เป็นโทษแห่งเวทนา** (อาทีนโว)

การกำจัดฉันทราคะ การละฉันทราคะในเวทนาเสียได้ **นี้เป็นอุบายเครื่องสลัดออกแห่งเวทนา** (นิสฺสรณํ).

อริยมรรคมีองค์ ๘ คือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งเวทนา ๖๕

-บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๗๓-๗๔/๑๑๔.

ภิกษุทั้งหลาย ก็เวทนาเป็นอย่างไร เวทนา ๖ หมวดนี้ คือ เวทนาเกิดจากจักขุสัมผัส เวทนาเกิดจากโสตสัมผัส เวทนาเกิดจากฆานสัมผัส เวทนาเกิดจากชิวหาสัมผัส เวทนาเกิดจากกายสัมผัส เวทนาเกิดจากมโนสัมผัส ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าเวทนา ความเกิดขึ้นแห่งเวทนาย่อมมี เพราะความเกิดขึ้นแห่งผัสสะ ความดับแห่งเวทนาย่อมมี เพราะความดับแห่งผัสสะ **อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ นี้นั่นเองเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งเวทนา** คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง รู้ยิ่งแล้วซึ่งเวทนาอย่างนี้ รู้ยิ่งแล้วซึ่งความเกิดขึ้นแห่งเวทนาอย่างนี้ รู้ยิ่งแล้วซึ่งความดับแห่งเวทนาอย่างนี้ รู้ยิ่งแล้วซึ่งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งเวทนาอย่างนี้ แล้วปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับแห่งเวทนา สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าปฏิบัติดีแล้ว ชนเหล่าใด ปฏิบัติดีแล้ว ชนเหล่านั้นชื่อว่า ย่อมหยั่งลงในธรรมวินัยนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง รู้ยิ่งแล้วซึ่งเวทนาอย่างนี้ รู้ยิ่งแล้วซึ่งความเกิดขึ้นแห่งเวทนาอย่างนี้ รู้ยิ่งแล้วซึ่งความดับแห่งเวทนาอย่างนี้ รู้ยิ่งแล้วซึ่งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งเวทนาอย่างนี้ แล้วเป็นผู้หลุดพ้นเพราะเบื่อหน่าย เพราะคลายกำหนัด เพราะความดับ เพราะไม่ถือมั่นในเวทนา สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่า หลุดพ้นดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด หลุดพ้นดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นเป็นเกพลี สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเป็นเกพลี ความเวียนวนเพื่อความปรากฏย่อมไม่มีแก่สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น.

ความหมายของคำว่า “สัญญา” ๖๖

-บาลี ขนฺธ. สำ. ๑๗/๗๔,๑๐๕-๑๐๖/๑๑๕,๑๕๙.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สัญญาเป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย สัญญา ๖ หมวดนี้ คือ **สัญญาในรูป สัญญาในเสียง สัญญาในกลิ่น สัญญาในรส สัญญาในโผฏฐัพพะ สัญญาในธรรม** ภิกษุทั้งหลาย **นี้เรียกว่าสัญญา.**

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอะไรจึงเรียกว่า สัญญา **เพราะจำได้หมายรู้ จึงเรียกว่าสัญญา** จำได้หมายรู้อะไร จำได้หมายรู้สีเขียวบ้าง สีเหลืองบ้าง สีแดงบ้าง สีขาวบ้าง.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะจำได้หมายรู้ จึงเรียกว่าสัญญา.

อุปมาแห่งสัญญา ๖๗

–บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๑๗๒/๒๔๔.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเดือนสุดท้ายแห่งฤดูร้อนยังอยู่ พยับแดด ย่อมไหวระยิบระยับในเวลากลางวัน บุรุษผู้มีจักษุเห็นพยับแดดนั้น ย่อมเพ่งพินิจพิจารณาโดยแยบคาย เมื่อบุรุษนั้นเห็นอยู่ เพ่งพินิจพิจารณาโดยแยบคายอยู่ พยับแดดนั้นพึงปรากฏเป็นของว่างของเปล่า เป็นของหาแก่นสารมิได้เลย ก็แก่นสารในพยับแดดนั้นจะพึงมีได้อย่างไร แม้ฉันใด.

ภิกษุทั้งหลาย ฉันนั้นก็เหมือนกัน สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือในที่ใกล้ก็ตาม ภิกษุเห็นสัญญานั้น ย่อมเพ่งพินิจพิจารณาโดยแยบคาย เมื่อภิกษุนั้นเห็นอยู่ เพ่งพินิจพิจารณาโดยแยบคายอยู่ **สัญญานั้นย่อมปรากฏเป็นของว่างของเปล่า เป็นของหาแก่นสารมิได้เลย** ก็แก่นสารในสัญญานั้นจะพึงมีได้อย่างไร.

หลักที่ควรรู้เกี่ยวกับสัญญา ๖๘

-บาลี ฉกฺก. อ. ๒๒/๔๖๒-๔๖๓/๓๓๔.

ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่เรากล่าวว่า เธอทั้งหลาย พึงรู้จักสัญญา พึงรู้จักเหตุเกิดแห่งสัญญา พึงรู้จักความต่างกันแห่งสัญญา พึงรู้จักวิบากแห่งสัญญา พึงรู้จักความดับแห่งสัญญา พึงรู้จักข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งสัญญา ดังนี้นั้น เราอาศัยอะไรกล่าว ภิกษุทั้งหลาย สัญญา ๖ ประการนี้ คือ สัญญาในรูป สัญญาในเสียง สัญญาในกลิ่น สัญญาในรส สัญญาในโผฏฐัพพะ และสัญญาในธรรม.

ภิกษุทั้งหลาย เหตุเกิดแห่งสัญญา เป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย **ผัสสะ เป็นเหตุเกิดแห่งสัญญา.**

ภิกษุทั้งหลาย ก็ความต่างกันแห่งสัญญา เป็นอย่างไร คือ สัญญาในรูปเป็นอย่างหนึ่ง สัญญาในเสียงเป็นอย่างหนึ่ง สัญญาในกลิ่นเป็นอย่างหนึ่ง สัญญาในรสเป็นอย่างหนึ่ง สัญญาในโผฏฐัพพะเป็นอย่างหนึ่ง สัญญาในธรรมเป็นอย่างหนึ่ง นี้เรียกว่า **ความต่างกันแห่งสัญญา.**

ภิกษุทั้งหลาย ก็วิบากแห่งสัญญา เป็นอย่างไร คือ เราย่อมกล่าวสัญญาว่ามีคำพูดเป็นผล (เพราะว่า) บุคคลย่อมหมายรู้โดยประการใด ๆ ก็ย่อมพูดโดยประการนั้น ๆ ว่า เราเป็นผู้มีสัญญาอย่างนั้น นี้เรียกว่า **วิบากแห่งสัญญา.**

ภิกษุทั้งหลาย ก็ความดับแห่งสัญญา เป็นอย่างไร คือ **ความดับแห่งสัญญาย่อมมี เพราะความดับแห่งผัสสะ.**

ภิกษุทั้งหลาย **อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ นี้นั่นเอง เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งสัญญา** ได้แก่ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ.

ภิกษุทั้งหลาย ก็เมื่อใดอริยสาวกย่อมรู้ชัดซึ่งสัญญา รู้ชัดเหตุเกิดแห่งสัญญา รู้ชัดความต่างกันแห่งสัญญา รู้ชัดวิบากแห่งสัญญา รู้ชัดความดับแห่งสัญญา รู้ชัดข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งสัญญา ว่าเป็นอย่างนี้ ๆ เมื่อนั้นอริยสาวกนั้น ย่อมทราบชัดพรหมจรรย์อันเป็นไปในส่วนแห่งการชำแรกกิเลส อันเป็นที่ดับแห่งสัญญา ข้อที่เรากล่าวว่า ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงรู้จักสัญญา พึงรู้จักเหตุเกิดแห่งสัญญา พึงรู้จักความต่างกันแห่งสัญญา พึงรู้จักวิบากแห่งสัญญา พึงรู้จักความดับแห่งสัญญา พึงรู้จักข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งสัญญา ดังนี้นั้น เราอาศัยข้อนี้กล่าวแล้ว.

อัสสาทะและอาทีนวะของสัญญา ๖๙

-บาลี ขนฺธ. สำ. ๑๗/๓๔/๕๙.

ภิกษุทั้งหลาย สุขโสมนัสอันใด อาศัยสัญญาเกิดขึ้น **นี้เป็นคุณของสัญญา** (อสฺสาโท)

สัญญาไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา **นี้เป็นโทษของสัญญา** (อาทีนโว)

การกำจัดฉันทราคะ การละฉันทราคะในสัญญาเสียได้ **นี้เป็นอุบายเครื่องสลัดออกแห่งสัญญา** (นิสฺสรณ์).

อริยมรรคมีองค์ ๘ คือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งสัญญา ๗๐

–บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๗๔/๑๑๕.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สัญญาเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย สัญญา ๖ หมวดนี้ คือ สัญญาในรูป สัญญาในเสียง สัญญาในกลิ่น สัญญาในรส สัญญาในโผฏฐัพพะ และสัญญาในธรรม ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าสัญญา ความเกิดขึ้นแห่งสัญญาย่อมมีเพราะความเกิดขึ้นแห่งผัสสะ ความดับแห่งสัญญาย่อมมีเพราะความดับแห่งผัสสะ **อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ นี้นั่นเอง เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งสัญญา** คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง รู้ยิ่งแล้วซึ่งสัญญาอย่างนี้ รู้ยิ่งแล้วซึ่งความเกิดขึ้นแห่งสัญญาอย่างนี้ รู้ยิ่งแล้วซึ่งความดับแห่งสัญญาอย่างนี้ รู้ยิ่งแล้วซึ่งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งสัญญาอย่างนี้ แล้วปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับแห่งสัญญา สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าปฏิบัติดีแล้ว ชนเหล่าใด ปฏิบัติดีแล้ว ชนเหล่านั้นชื่อว่า ย่อมหยั่งลงในธรรมวินัยนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง รู้ยิ่งแล้วซึ่งสัญญาอย่างนี้ รู้ยิ่งแล้วซึ่งความเกิดขึ้นแห่งสัญญาอย่างนี้ รู้ยิ่งแล้วซึ่งความดับแห่งสัญญาอย่างนี้ รู้ยิ่งแล้วซึ่งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งสัญญาอย่างนี้ แล้วเป็นผู้หลุดพ้นเพราะเบื่อหน่าย เพราะคลายกำหนัด เพราะความดับ เพราะไม่ถือมั่นในสัญญา สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่า หลุดพ้นดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด หลุดพ้นดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นเป็นเกพลี สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเป็นเกพลี ความเวียนวนเพื่อความปรากฏย่อมไม่มีแก่สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น.

ความหมายของคำว่า “สังขาร” ๗๑

–บาลี ขนฺธ. สำ. ๑๗/๗๔,๑๐๖/๑๑๖,๑๕๙.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สังขาร เป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย **เจตนา ๖ หมวดนี้** คือ **สัญเจตนาในรูป** สัญเจตนาในเสียง สัญเจตนา**ในกลิ่น** สัญเจตนา**ในรส** สัญเจตนา**ในโผฏฐัพพะ** สัญเจตนา**ในธรรม** ภิกษุทั้งหลาย **นี้เรียกว่า สังขาร.**

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอะไรจึงเรียกว่า สังขาร **เพราะปรุงแต่งสังขตธรรม จึงเรียกว่าสังขาร** ปรุงแต่งสังขตธรรมอะไร ปรุงแต่งสังขตธรรมคือรูปโดยความเป็นรูป ปรุงแต่งสังขตธรรมคือเวทนาโดยความเป็นเวทนา ปรุงแต่งสังขตธรรมคือสัญญาโดยความเป็นสัญญา ปรุงแต่งสังขตธรรมคือสังขารโดยความเป็นสังขาร ปรุงแต่งสังขตธรรมคือวิญญาณโดยความเป็นวิญญาณ.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะปรุงแต่งสังขตธรรม จึงเรียกว่าสังขาร

อุปมาแห่งสังขาร ๗๒

-บาลี ขนฺธ. สำ. ๑๗/๑๗๒-๑๗๓/๒๔๕.

ภิกษุทั้งหลาย บุรุษผู้มีความต้องการด้วยแก่นไม้ เสาะหาแก่นไม้ เที่ยวแสวงหาแก่นไม้อยู่ เขาถือเอาจอบอันคม เข้าไปสู่ป่า บุรุษนั้นเห็นต้นกล้วยใหญ่ ลำต้นตรง ยังอ่อน ยังไม่เกิดแกนไส้ ในป่านั้น เขาพึงตัดโคนต้นกล้วยนั้นแล้วจึงตัดปลาย แล้วจึงปอกกาบใบออก บุรุษนั้นปอกกาบใบออกก็ไม่พบแม้กระพี้ในต้นกล้วยใหญ่นั้น จะพบแก่นได้อย่างไร บุรุษผู้มีจักษุเห็นต้นกล้วยนั้น ย่อมเพ่งพินิจพิจารณาโดยแยบคาย เมื่อบุรุษนั้นเห็นอยู่ เพ่งพินิจพิจารณาโดยแยบคายอยู่ ต้นกล้วยใหญ่นั้น พึงปรากฏเป็นของว่างของเปล่า เป็นของหาแก่นสารมิได้เลย ก็แก่นสารในต้นกล้วยใหญ่นั้นจะพึงมีได้อย่างไร แม้ฉันใด.

ภิกษุทั้งหลาย ฉันนั้นก็เหมือนกัน สังขารอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือในที่ใกล้ก็ตาม ภิกษุเห็นสังขารนั้น ย่อมเพ่งพินิจพิจารณาโดยแยบคาย เมื่อภิกษุนั้นเห็นอยู่ เพ่งพินิจพิจารณาโดยแยบคายอยู่ **สังขารนั้นย่อมปรากฏเป็นของว่างของเปล่า เป็นของหาแก่นสารมิได้เลย** ก็แก่นสารในสังขารนั้นจะพึงมีได้อย่างไร.

อัสสาทะและอาทีนวะของสังขาร ๗๓

–บาลี ขนฺธ. สำ. ๑๗/๓๕/๕๙.

ภิกษุทั้งหลาย สุขโสมนัสใด ๆ ที่อาศัยสังขารเกิดขึ้น **นี้เป็นคุณของสังขาร** (อสฺสาโท)

สังขารทั้งหลาย ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวน เป็นธรรมดา **นี้เป็นโทษของสังขาร** (อาทีนโว)

การกำจัดฉันทราคะ การละฉันทราคะในสังขารเสียได้ **นี้เป็นอุบายเครื่องสลัดออกแห่งสังขาร** (นิสฺสรณำ).

อริยมรรคมีองค์ ๘ คือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งสังขาร ๗๔

-บาลี ขนฺ. สำ. ๑๗/๗๔-๗๕/๑๑๖.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สังขารเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย เจตนา ๖ หมวดนี้ คือ สัญเจตนาในรูป สัญเจตนาในเสียง สัญเจตนาในกลิ่น สัญเจตนาในรส สัญเจตนาในโผฏฐัพพะ สัญเจตนาในธรรม ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าสังขาร ความเกิดขึ้นแห่งสังขารย่อมมี เพราะความเกิดขึ้นแห่งผัสสะ ความดับแห่งสังขารย่อมมี เพราะความดับแห่งผัสสะ **อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ นี้นั่นเอง เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งสังขาร** คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง รู้ยิ่งแล้วซึ่งสังขารอย่างนี้ รู้ยิ่งแล้วซึ่งความเกิดขึ้นแห่งสังขารอย่างนี้ รู้ยิ่งแล้วซึ่งความดับแห่งสังขารอย่างนี้ รู้ยิ่งแล้วซึ่งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งสังขารอย่างนี้ แล้วปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับแห่งสังขาร สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าปฏิบัติดีแล้ว ชนเหล่าใด ปฏิบัติดีแล้ว ชนเหล่านั้นชื่อว่า ย่อมหยั่งลงในธรรมวินัยนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง รู้ยิ่งแล้วซึ่งสังขารอย่างนี้ รู้ยิ่งแล้วซึ่งความเกิดขึ้นแห่งสังขารอย่างนี้ รู้ยิ่งแล้วซึ่งความดับแห่งสังขารอย่างนี้ รู้ยิ่งแล้วซึ่งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งสังขารอย่างนี้ แล้วเป็นผู้หลุดพ้นเพราะเบื่อหน่าย เพราะคลายกำหนัด เพราะความดับ เพราะไม่ถือมั่นในสังขาร สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่า หลุดพ้นดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด หลุดพ้นดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นเป็นเกพลี สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเป็นเกพลี ความเวียนวนเพื่อความปรากฏย่อมไม่มีแก่สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น.

ความหมายของคำว่า “วิญญาณ” ๗๕

-บาลี ขนฺธ. สำ. ๑๗/๑๐๖/๑๕๙.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอะไรจึงเรียกว่า วิญญาณ.

ภิกษุทั้งหลาย **เพราะรู้แจ้ง จึงเรียกว่า วิญญาณ** รู้แจ้งซึ่งอะไร รู้แจ้งรสเปรี้ยวบ้าง รู้แจ้งรสขมบ้าง รู้แจ้งรสเผ็ดบ้าง รู้แจ้งรสหวานบ้าง รู้แจ้งรสขื่นบ้าง รู้แจ้งรสไม่ขื่นบ้าง รู้แจ้งรสเค็มบ้าง รู้แจ้งรสไม่เค็มบ้าง.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะรู้แจ้ง จึงเรียกว่าวิญญาณ.

อุปมาแห่งวิญญาณ ๗๖

–บาลี ขนฺธ. สำ. ๑๗/๑๗๓/๒๔๖.

ภิกษุทั้งหลาย นักเล่นกลหรือลูกมือนักเล่นกล พึงแสดงกลที่หนทางใหญ่สี่แพร่ง บุรุษผู้มีจักษุเห็นกลนั้น ย่อมเพ่งพินิจพิจารณาโดยแยบคาย เมื่อบุรุษนั้นเห็นอยู่ เพ่งพินิจพิจารณาโดยแยบคายอยู่ กลนั้น พึงปรากฏเป็นของว่างของเปล่า เป็นของหาแก่นสารมิได้เลย ก็แก่นสารในกลนั้นจะพึงมีได้อย่างไร แม้ฉันใด.

ภิกษุทั้งหลาย ฉันนั้นก็เหมือนกัน วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือในที่ใกล้ก็ตาม ภิกษุเห็นวิญญาณนั้น ย่อมเพ่งพินิจพิจารณาโดยแยบคาย เมื่อภิกษุนั้นเห็นอยู่ เพ่งพินิจพิจารณาโดยแยบคายอยู่ **วิญญาณนั้นย่อมปรากฏเป็นของว่างของเปล่า เป็นของหาแก่นสารมิได้เลย** ก็แก่นสารในวิญญาณนั้นจะพึงมีได้อย่างไร.

ปัจจัยแห่งการเกิดขึ้นของวิญญาณ ๗๗

-บาลี มหา. ที. ๑๐/๗๒-๗๕/๖๐.

อานนท์ ก็คำนี้ว่า เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป เรากล่าวอธิบายดังต่อไปนี้.

อานนท์ เธอพึงทราบความข้อนี้โดยปริยายแม้นี้ เหมือนที่เราได้กล่าวไว้ว่า เพราะวิญญาณเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป.

อานนท์ ก็วิญญาณจักไม่หยั่งลงในท้องแห่งมารดา นามรูปจะก่อขึ้นในท้องแห่งมารดาได้บ้างไหม.

ไม่ได้เลย พระเจ้าข้า.

อานนท์ ก็ถ้าวิญญาณหยั่งลงในท้องแห่งมารดาแล้ว จักสลายลงเสีย นามรูปจักบังเกิดเพื่อความเป็นอย่างนี้ได้บ้างไหม.

ไม่ได้เลย พระเจ้าข้า.

อานนท์ ก็ถ้าวิญญาณของกุมารก็ดี ของกุมารีก็ดี ผู้ยังเยาว์วัยอยู่ จักขาดความสืบต่อ นามรูปจักถึงความเจริญงอกงามไพบูลย์ ได้บ้างไหม.

ไม่ได้เลย พระเจ้าข้า.

อานนท์ เพราะเหตุนั้นในเรื่องนี้ นั่นแหละคือเหตุ นั่นแหละคือนิทาน นั่นแหละคือสมุทัย นั่นแหละคือปัจจัยแห่งนามรูป ก็คือวิญญาณนั่นเอง.

อานนท์ ก็คำนี้ว่า เพราะนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ เรากล่าวอธิบายดังต่อไปนี้

อานนท์ เธอพึงทราบความข้อนี้โดยปริยายแม้นี้ เหมือนที่เราได้กล่าวไว้ว่า เพราะนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ.

อานนท์ ก็ถ้าวิญญาณจักไม่ได้อาศัยในนามรูปแล้ว ความเกิดขึ้นแห่งชาติ ชรามรณะ และกองทุกข์ พึงปรากฏต่อไปได้บ้างไหม.

ไม่ได้เลย พระเจ้าข้า.

อานนท์ เพราะเหตุนั้นในเรื่องนี้ นั่นแหละคือเหตุ นั่นแหละคือนิทาน นั่นแหละคือสมุทัย นั่นแหละคือปัจจัยแห่งวิญญาณ ก็คือนามรูปนั่นเอง.

อานนท์ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ สัตว์โลกจึงเกิดบ้าง จึงแก่บ้าง จึงตายบ้าง จึงจุติบ้าง จึงอุบัติบ้าง ทางแห่งการเรียกก็มีเพียงเท่านี้ ทางแห่งการพูดจาก็มีเพียงเท่านี้ ทางแห่งการบัญญัติก็มีเพียงเท่านี้ เรื่องที่ต้องกำหนดรู้ด้วยปัญญาก็มีเพียงเท่านี้ ความเวียนว่ายในวัฏฏะก็มีเพียงเท่านี้ นามรูปพร้อมทั้งวิญญาณตั้งอยู่ เพื่อการบัญญัติซึ่งความเป็นอย่างนี้.

ที่ตั้งอาศัยของวิญญาณ ๗๘

–บาลี ขนฺธ. สำ. ๑๗/๖๗–๖๘/๑๐๖–๑๐๗.

ภิกษุทั้งหลาย พืช ๕ อย่างเหล่านี้ ๕ อย่าง เป็นอย่างไร คือ

(๑) พืชเกิดจากเหง้าหรือราก (มูลพีช)

(๒) พืชเกิดจากต้น (ขนฺธพีช)

(๓) พืชเกิดจากตาหรือผล (ผลพีช)

(๔) พืชเกิดจากยอด (อคฺคพีช)

(๕) พืชเกิดจากเมล็ด (พีชพีช)

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าพืช ๕ อย่างเหล่านี้ ยังไม่ถูกทำลาย ยังไม่เน่า ยังไม่แห้งเพราะลมและแดด ยังมีเชื้องอกบริบูรณ์อยู่ อันเจ้าของเก็บไว้ด้วยดี แต่ดิน น้ำ ไม่มี ภิกษุทั้งหลาย พืช ๕ อย่างเหล่านั้น จะพึงเจริญงอกงามไพบูลย์ได้หรือ.

ข้อนั้นไม่ได้ พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าพืช ๕ อย่างเหล่านี้ ยังไม่ถูกทำลาย ยังไม่เน่า ยังไม่แห้งเพราะลมและแดด ยังมีเชื้องอกบริบูรณ์อยู่ อันเจ้าของเก็บไว้ด้วยดี และมีดิน มีน้ำ ภิกษุทั้งหลาย พืช ๕ อย่างเหล่านั้น จะพึงเจริญงอกงามไพบูลย์ได้หรือ.

ได้ พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย พึงเห็นวิญญาณฐิติทั้ง ๔ ว่าเหมือนกับดิน (ปฐวีธาตุ) พึงเห็นความกำหนัดด้วยอำนาจความเพลิน (นันทิราคะ) เหมือนกับน้ำ (อาโปธาตุ) พึงเห็นวิญญาณพร้อมด้วยอาหารเหมือนพืชทั้ง ๕ นั่น.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณ ซึ่งเข้าถือเอารูป ตั้งอยู่ก็ตั้งอยู่ได้ เป็นวิญญาณที่มีรูปเป็นอารมณ์ มีรูปเป็นที่ตั้งอาศัย มีนันทิเป็นที่เข้าไปซ่องเสพ ก็ถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ได้.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณ ซึ่งเข้าถือเอาเวทนา ตั้งอยู่ก็ตั้งอยู่ได้ เป็นวิญญาณที่มีเวทนาเป็นอารมณ์ มีเวทนาเป็นที่ตั้งอาศัย มีนันทิเป็นที่เข้าไปซ่องเสพ ก็ถึงความเจริญงอกงาม ไพบูลย์ได้.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณ ซึ่งเข้าถือเอาสัญญา ตั้งอยู่ก็ตั้งอยู่ได้ เป็นวิญญาณที่มีสัญญาเป็นอารมณ์ มีสัญญาเป็นที่ตั้งอาศัย มีนันทิเป็นที่เข้าไปซ่องเสพ ก็ถึงความเจริญงอกงาม ไพบูลย์ได้.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณ ซึ่งเข้าถือเอาสังขาร ตั้งอยู่ก็ตั้งอยู่ได้ เป็นวิญญาณที่มีสังขารเป็นอารมณ์ มีสังขารเป็นที่ตั้งอาศัย มีนันทิเป็นที่เข้าไปซ่องเสพ ก็ถึงความเจริญงอกงาม ไพบูลย์ได้.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดพึงกล่าวอย่างนี้ว่า เราจักบัญญัติการมา การไป การจุติ การอุบัติ หรือความเจริญ ความงอกงาม ความไพบูลย์แห่งวิญญาณ โดยเว้นจากรูป เว้นจากเวทนา เว้นจากสัญญา เว้นจากสังขาร **ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้.**

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าความกำหนัดในรูปธาตุ ในเวทนาธาตุ ในสัญญาธาตุ ในสังขารธาตุ ในวิญญาณธาตุ เป็นอันภิกษุละได้แล้ว เพราะละความกำหนัดได้ อารมณ์ย่อมขาดลง ที่ตั้งแห่งวิญญาณย่อมไม่มี วิญญาณอันไม่มีที่ตั้งนั้น ย่อมไม่งอกงาม หลุดพ้นไป เพราะไม่ปรุงแต่ง เพราะหลุดพ้นไป จึงดำรงอยู่ เพราะดำรงอยู่ จึงยินดีพร้อม เพราะยินดีพร้อม จึงไม่สะดุ้ง เมื่อไม่สะดุ้ง ย่อมปรินิพพานเฉพาะตน เธอย่อมทราบชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี.

วิญญาณ ไม่ใช่สิ่งที่ท่องเที่ยว ๗๙

-บาลี มู. ม. ๑๒/๔๗๕-๔๗๙/๔๔๒-๔๔๕.

สาติ ได้ยินว่าเธอมีทิฏฐิอันชั่วเห็นปานนี้เกิดขึ้นว่า เราย่อมรู้ทั่วถึงธรรมตามที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้วว่า วิญญาณนี้นั่นแหละ ย่อมแล่นไป ย่อมท่องเที่ยวไป หาใช่สิ่งอื่นไม่ดังนี้ จริงหรือ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ย่อมรู้ทั่วถึงธรรมตามที่พระผู้มีพระภาคทรงแสดงแล้วว่า วิญญาณนี้แหละ ย่อมแล่นไป ย่อมท่องเที่ยวไป หาใช่สิ่งอื่นไม่ดังนี้ จริง.

สาติ วิญญาณนั้นเป็นอย่างไร.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สภาวะที่พูดได้ รับรู้ได้ ย่อมเสวยวิบากของกรรมทั้งหลายทั้งส่วนดี ทั้งส่วนชั่วในที่นั้น ๆ นั่นเป็นวิญญาณ.

โมฆบุรุษ เธอรู้ทั่วถึงธรรมอย่างนี้ที่เราแสดงแล้วแก่ใครเล่า โมฆบุรุษ วิญญาณเป็นปฏิจจสมุปปันนธรรม (สิ่งที่อาศัยปัจจัยแล้วเกิดขึ้น) เราได้กล่าวแล้วโดยอเนกปริยาย ถ้าเว้นจากปัจจัยแล้ว ความที่เกิดขึ้นแห่งวิญญาณ มิได้มีดังนี้มิใช่หรือ โมฆบุรุษ ก็เมื่อเป็นดังนั้น เธอกล่าวตู่เราด้วยขุดตนเสียด้วย จะประสบสิ่งมิใช่บุญเป็นอันมากด้วย เพราะทิฏฐิที่ตนถือชั่วแล้ว โมฆบุรุษ ก็ความเห็นนั้นของเธอจักเป็นไปเพื่อความทุกข์ ไม่เกื้อกูลแก่เธอตลอดกาลนาน.

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า

ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจะสำคัญความนั้นเป็นอย่างไร ภิกษุสาติเกวัฏฏบุตรนี้ จะเป็นผู้ทำความเจริญในธรรมวินัยนี้ได้บ้างหรือไม่.

ข้อนี้จะมีได้อย่างไร ข้อนี้มีไม่ได้เลย พระเจ้าข้า.

เมื่อภิกษุทั้งหลายทูลอย่างนี้แล้ว ภิกษุสาติเกวัฏฏบุตร นั่งนิ่ง ก้อเขิน คอตก ก้มหน้า ซบเซา ไม่มีปฏิภาณ พระผู้มีพระภาคทอดพระเนตรเห็นดังนั้นแล้ว ได้ตรัสว่า

โมฆบุรุษ เธอจักปรากฏด้วยทิฏฐิอันชั่วของตนนั้น เราจักสอบถามภิกษุทั้งหลายในที่นี้.

ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอย่อมรู้ทั่วถึงธรรมที่เราแสดงแล้วเหมือนสาติภิกษุ กล่าวตู่เราด้วย ขุดตนเสียด้วย จะประสบสิ่งมิใช่บุญเป็นอันมากด้วย เพราะทิฏฐิที่ตนถือชั่วแล้วดังนี้หรือ.

ข้อนี้ไม่มีเลย พระเจ้าข้า เพราะวิญญาณอาศัยปัจจัยแล้วเกิดขึ้น พระผู้มีพระภาคตรัสแล้วแก่พวกข้าพระองค์ โดยอเนกปริยาย ถ้าเว้นจากปัจจัยแล้ว ความเกิดแห่งวิญญาณมิได้มี.

ภิกษุทั้งหลาย ดีละ พวกเธอรู้ทั่วถึงธรรมที่เราแสดงอย่างนี้ ถูกแล้ว ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณอาศัยปัจจัยแล้วเกิดขึ้น เราได้กล่าวแล้วโดยอเนกปริยาย ถ้าเว้นจากปัจจัยแล้ว ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณมิได้มี ก็แต่ภิกษุสาติเกวัฏฏบุตรนี้

กล่าวตู่เราด้วย ขุดตนเสียด้วย จะประสบสิ่งมิใช่บุญเป็นอันมากด้วย เพราะทิฏฐิที่ตนถือชั่วแล้ว ความเห็นนั้นของโมฆบุรุษนั้น จักเป็นไปเพื่อความทุกข์ ไม่เกื้อกูลแก่เธอตลอดกาลนาน.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณอาศัยปัจจัยใด ๆ เกิดขึ้น ก็ถึงความนับด้วยปัจจัยนั้น ๆ วิญญาณอาศัยจักษุและรูปทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่าจักษุวิญญาณ วิญญาณอาศัยโสตและเสียงทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่าโสตวิญญาณ วิญญาณอาศัยฆานะและกลิ่นทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่าฆานวิญญาณ วิญญาณอาศัยชิวหาและรสทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่าชิวหาวิญญาณ วิญญาณอาศัยกายและโผฏฐัพพะทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่ากายวิญญาณ วิญญาณอาศัยมนะและธรรมทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่ามโนวิญญาณ เปรียบเหมือนไฟอาศัยเชื้อใด ๆ ติดขึ้น ก็ถึงความนับด้วยเชื้อนั้น ๆ ไฟอาศัยไม้ติดขึ้น ก็ถึงความนับว่าไฟไม้ ไฟอาศัยป่าติดขึ้น ก็ถึงความนับว่าไฟป่า ไฟอาศัยหญ้าติดขึ้น ก็ถึงความนับว่าไฟหญ้า ไฟอาศัยโคมัยติดขึ้น ก็ถึงความนับว่าไฟโคมัย ไฟอาศัยแกลบติดขึ้น ก็ถึงความนับว่าไฟแกลบ ไฟอาศัยหยากเยื่อติดขึ้น ก็ถึงความนับว่าไฟหยากเยื่อ ฉันใด.

ภิกษุทั้งหลาย ฉันนั้นก็เหมือนกัน วิญญาณอาศัยปัจจัยใด ๆ เกิดขึ้น ก็ถึงความนับด้วยปัจจัยนั้น ๆ วิญญาณอาศัยจักษุและรูปทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่า **จักษุ-วิญญาณ** วิญญาณอาศัยโสตและเสียงทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่า **โสตวิญญาณ** วิญญาณอาศัยฆานะและกลิ่นทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่า **ฆานวิญญาณ** วิญญาณอาศัยชิวหาและรสทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่า**ชิวหา-วิญญาณ** วิญญาณอาศัยกายและโผฏฐัพพะทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่า **กายวิญญาณ** วิญญาณอาศัยมนะและธรรมทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ถึงความนับว่า **มโนวิญญาณ.**

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายย่อมเห็นขันธ์ ๕ ที่เกิดขึ้นแล้วหรือไม่.

เห็น พระเจ้าข้า.

เธอทั้งหลายย่อมเห็นว่าขันธ์ ๕ นั้น เกิดขึ้นเพราะอาหารเช่นนั้นหรือ.

เห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

เธอทั้งหลายย่อมเห็นว่าขันธ์ ๕ นั้น มีความดับเป็นธรรมดา เพราะความดับแห่งอาหารเช่นนั้นหรือ.

เห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ความสงสัยย่อมเกิดขึ้น เพราะความเคลือบแคลงว่า ขันธ์ ๕ นี้ มีอยู่หรือไม่หนอ.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ความสงสัยย่อมเกิดขึ้น เพราะความเคลือบแคลงว่า ขันธ์ ๕ เกิดขึ้นเพราะอาหารนั้นหรือไม่หนอ.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ความสงสัยย่อมเกิดขึ้น เพราะความเคลือบแคลงว่า ขันธ์ ๕ นั้น มีความดับเป็นธรรมดา เพราะความดับแห่งอาหารนั้นหรือไม่หนอ.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

บุคคลเห็นอยู่ด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงว่า ขันธ์ ๕ นี้เกิดขึ้นแล้ว ย่อมละความสงสัยที่เกิดขึ้นเสียได้เช่นนั้นหรือ.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

บุคคลเห็นอยู่ด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงว่าขันธ์ ๕ เกิดเพราะอาหารนั้น ย่อมละความสงสัยที่เกิดขึ้นเสียได้เช่นนั้นหรือ.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

บุคคลเห็นอยู่ด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงว่า ขันธ์ ๕ นั้น มีความดับเป็นธรรมดา เพราะความดับแห่งอาหารนั้น ย่อมละความสงสัยที่เกิดขึ้นเสียได้หรือ.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

เธอทั้งหลายหมดความสงสัยในข้อว่า ขันธ์ ๕ นี้เกิดแล้ว แม้ดังนี้หรือ.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

เธอทั้งหลายหมดความสงสัยในข้อว่า ขันธ์ ๕ เกิดเพราะอาหารนั้น แม้ดังนี้หรือ.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

เธอทั้งหลายหมดความสงสัยในข้อว่า ขันธ์ ๕ นั้น มีความดับเป็นธรรมดา เพราะความดับแห่งอาหารนั้น แม้ดังนี้หรือ.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

เธอทั้งหลายเห็นดีแล้วด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงว่า ขันธ์ ๕ นี้เกิดแล้ว ดังนี้หรือ.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

เธอทั้งหลายเห็นดีแล้วด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงว่า ขันธ์ ๕ เกิดเพราะอาหารนั้น ดังนี้หรือ.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

เธอทั้งหลายเห็นดีแล้วด้วย ปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงว่า ขันธ์ ๕ นั้น มีความดับเป็นธรรมดา เพราะความดับแห่งอาหารนั้น ดังนี้หรือ.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

หากว่าเธอทั้งหลาย พึงติดอยู่ เพลินอยู่ ปรารถนาอยู่ ยึดถือเป็นของเราอยู่ ซึ่งทิฏฐินี้อันบริสุทธิ์ผุดผ่องอย่างนี้ (ด้วยตัณหาและทิฏฐิ) เธอทั้งหลายพึงรู้ทั่วถึงธรรมที่เปรียบได้กับพ่วงแพ อันเราแสดงแล้ว เพื่อประโยชน์ในอันสลัดออก มิใช่แสดงแล้ว เพื่อประโยชน์ในอันถือไว้บ้างหรือหนอ.

ข้อนี้ไม่อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

หากว่าเธอทั้งหลาย ไม่ติดอยู่ ไม่เพลินอยู่ ไม่ปรารถนาอยู่ ไม่ยึดถือเป็นของเราอยู่ ซึ่งทิฏฐิอันบริสุทธิ์ผุดผ่องอย่างนี้ เธอทั้งหลายพึงรู้ทั่วถึงธรรมที่เปรียบได้กับพ่วงแพอันเราแสดงแล้ว เพื่อประโยชน์ในอันสลัดออก มิใช่แสดงแล้ว เพื่อประโยชน์ในอันถือไว้ บ้างหรือหนอ.

เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

(จากนั้นทรงแสดงเรื่องอาหาร ๔ ปฏิจจสมุปบาท และธรรมะอื่นอีกหลายประการ ผู้อ่านสามารถศึกษาได้จากความเต็มของพระสูตรนี้).

วิญญาณ ไม่เที่ยง ๘๐

-บาลี สฬา. สัง. ๑๘/๘๕-๘๗/๑๒๔-๑๒๗.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณเกิดขึ้นเพราะอาศัยส่วนสอง วิญญาณเกิดขึ้นเพราะอาศัยส่วนสอง เป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย จักษุวิญญาณเกิดขึ้น เพราะอาศัยจักษุและรูป จักษุไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น รูปไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น ส่วนสองอย่างนี้ หวั่นไหวและอาพาธ ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น จักษุวิญญาณไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น แม้เหตุปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่งจักษุวิญญาณก็ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น ภิกษุทั้งหลาย ก็จักษุวิญญาณที่เกิดขึ้นแล้ว เพราะอาศัยปัจจัยอันไม่เที่ยง จักเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย ความประจวบ ความประชุม ความพร้อมกันแห่งธรรมทั้ง ๓ ประการนี้แลเรียกว่า จักษุสัมผัส ถึงจักษุสัมผัสก็ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น แม้เหตุปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่งจักษุสัมผัสก็ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น

ภิกษุทั้งหลาย ก็จักษุสัมผัสที่เกิดขึ้นแล้ว เพราะอาศัยปัจจัยอันไม่เที่ยง จักเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลอันผัสสะกระทบแล้วย่อมรู้สึก อันผัสสะกระทบแล้วย่อมคิด อันผัสสะกระทบแล้วย่อมจำได้หมายรู้ แม้ธรรมเหล่านี้ก็หวั่นไหวและอาพาธ ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น.

(ในกรณีแห่งโสตวิญญาณก็ดี, ฆานวิญญาณก็ดี, ชิวหาวิญญาณก็ดี, กายวิญญาณก็ดี, ก็มีนัยอย่างเดียวกัน).

ภิกษุทั้งหลาย มโนวิญญาณเกิดขึ้น เพราะอาศัยใจและธรรม ใจไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น ธรรมทั้งหลายก็ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น ส่วนสองอย่างนี้ หวั่นไหวและอาพาธ ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น มโนวิญญาณไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น แม้เหตุปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่งมโนวิญญาณก็ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น ภิกษุทั้งหลาย มโนวิญญาณที่เกิดขึ้นแล้ว เพราะอาศัยปัจจัยอันไม่เที่ยง จักเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย ความประจวบ ความประชุม ความพร้อมกันแห่งธรรม ๓ ประการนี้แลเรียกว่า มโนสัมผัส แม้มโนสัมผัสก็ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น แม้เหตุปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่งมโนสัมผัสก็ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น ภิกษุทั้งหลาย ก็มโนสัมผัสที่เกิดขึ้นแล้ว เพราะอาศัยปัจจัยอันไม่เที่ยง จักเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย **บุคคลอันผัสสะกระทบแล้วย่อมรู้สึก อันผัสสะกระทบแล้วย่อมคิด อันผัสสะกระทบแล้วย่อมจำได้หมายรู้ แม้ธรรมเหล่านี้ก็หวั่นไหวและอาพาธ ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น.**

วิญญาณ เป็นสิ่งที่เกิดดับ ๘๑

-บาลี นิทาน. สํ. ๑๖/๑๑๖/๒๓๕.

ภิกษุทั้งหลาย ปุถุชนผู้มิได้สดับแล้ว จะพึงเบื่อหน่ายได้บ้าง พึงคลายกำหนัดได้บ้าง พึงปล่อยวางได้บ้าง ในกายอันเป็นที่ประชุมแห่งมหาภูตทั้ง ๔ นี้ ข้อนั้นเพราะเหตุไรเล่า ภิกษุทั้งหลาย ข้อนั้นเพราะเหตุว่า ความก่อขึ้นก็ดี ความสิ้นไปก็ดี การถือเอาก็ดี การทอดทิ้งร่างไว้ก็ดี แห่งกายอันเป็นที่ประชุมแห่งมหาภูตทั้ง ๔ นี้ ย่อมปรากฏอยู่ เพราะเหตุนั้น ปุถุชนผู้มิได้สดับแล้ว จึงเบื่อหน่ายได้บ้าง จึงคลายกำหนัดได้บ้าง จึงปล่อยวางได้บ้าง ในกายนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนสิ่งที่เรียกกันว่า จิตบ้าง มโนบ้าง วิญญาณบ้าง ปุถุชนผู้มิได้สดับแล้ว ไม่อาจจะเบื่อหน่าย ไม่อาจจะคลายกำหนัด ไม่อาจจะปล่อยวางซึ่งสิ่งนั้น ข้อนั้นเพราะเหตุไรเล่า ภิกษุทั้งหลาย ข้อนั้นเพราะเหตุว่า สิ่งที่เรียกว่า จิตบ้าง มโนบ้าง วิญญาณบ้าง เป็นสิ่งที่ปุถุชนผู้มิได้สดับแล้ว ได้ถึงทับแล้วด้วยตัณหา ได้ยึดถือแล้วด้วยทิฏฐิ โดยความเป็นตัวตนมาตลอดกาลช้านานว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา ดังนี้ เพราะเหตุนั้น ปุถุชนผู้มิได้สดับแล้ว จึงไม่อาจจะเบื่อหน่าย ไม่อาจจะคลาย

กำหนัด ไม่อาจจะปล่อยวาง ซึ่งสิ่งที่เรียกว่า จิตบ้าง มโนบ้าง วิญญาณบ้าง นั้นได้เลย.

ภิกษุทั้งหลาย ปุถุชนผู้มิได้สดับแล้ว จะพึงเข้าไปยึดถือเอากาย อันเป็นที่ประชุมแห่งมหาภูตทั้ง ๔ นี้ โดยความเป็นตัวตนยังดีกว่า แต่จะเข้าไปยึดถือเอาจิต โดยความเป็นตัวตนไม่ดีเลย ข้อนั้นเพราะเหตุไรเล่า ภิกษุทั้งหลาย ข้อนั้นเพราะเหตุว่า กายอันเป็นที่ประชุมแห่งมหาภูตทั้ง ๔ นี้ ดำรงอยู่ ปีหนึ่งบ้าง สองปีบ้าง สามปีบ้าง สี่ปีบ้าง ห้าปีบ้าง สิบปีบ้าง ยี่สิบปีบ้าง สามสิบปีบ้าง สี่สิบปีบ้าง ห้าสิบปีบ้าง ร้อยปีบ้าง เกินกว่าร้อยปีบ้าง ก็ยังมีปรากฏอยู่ ภิกษุทั้งหลาย ส่วนสิ่งที่เรียกกันว่า จิตบ้าง มโนบ้าง วิญญาณบ้างนั้น ดวงอื่นเกิดขึ้น ดวงอื่นดับไป ตลอดวัน ตลอดคืน. ...

(จากนั้นทรงตรัสถึงปฏิจจสมุปบาท เหตุเกิดขึ้นและเหตุดับไปของเวทนา อุปมาเปรียบเหมือนไม้สองอันสีกัน ผู้อ่านสามารถศึกษาได้จากความเต็มของพระสูตรนี้).

อัสสาทะและอาทีนวะของวิญญาณ ๘๒

-บาลี ขนฺธ. สำ. ๑๗/๘๐/๑๒๓.

ภิกษุทั้งหลาย สุขโสมนัสใด ๆ อาศัยวิญญาณเกิดขึ้น **นี้เป็นคุณแห่งวิญญาณ** (อสฺสาโท)

วิญญาณไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา **นี้เป็นโทษแห่งวิญญาณ** (อาทีนโว)

การกำจัดฉันทราคะ การละฉันทราคะในวิญญาณ **นี้เป็นอุบายเครื่องสลัดออกแห่งวิญญาณ** (นิสฺสรณํ).

อริยมรรคมีองค์ ๘ คือข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งวิญญาณ ๘๓

–บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๗๕–๗๖/๑๑๗.

ภิกษุทั้งหลาย ก็วิญญาณเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณ ๖ หมวดนี้ คือ จักขุวิญญาณ โสตวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ กายวิญญาณ มโนวิญญาณ ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าวิญญาณ ความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณย่อมมี เพราะความเกิดขึ้นแห่งนามรูป ความดับแห่งวิญญาณย่อมมี เพราะความดับแห่งนามรูป **อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘ นี้นั่นเอง เป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งวิญญาณ** คือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง รู้ยิ่งแล้วซึ่งวิญญาณอย่างนี้ รู้ยิ่งแล้วซึ่งความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณอย่างนี้ รู้ยิ่งแล้วซึ่งความดับแห่งวิญญาณอย่างนี้ รู้ยิ่งแล้วซึ่งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งวิญญาณอย่างนี้ แล้วปฏิบัติเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับแห่งวิญญาณ สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นชื่อว่า

ปฏิบัติดีแล้ว ชนเหล่าใด ปฏิบัติดีแล้ว ชนเหล่านั้นชื่อว่าย่อมหยั่งลงในธรรมวินัยนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง รู้ยิ่งแล้วซึ่งวิญญาณอย่างนี้ รู้ยิ่งแล้วซึ่งความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณอย่างนี้ รู้ยิ่งแล้วซึ่งความดับแห่งวิญญาณอย่างนี้ รู้ยิ่งแล้วซึ่งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งวิญญาณอย่างนี้ แล้วเป็นผู้หลุดพ้น เพราะเบื่อหน่าย เพราะคลายกำหนัด เพราะความดับ เพราะไม่ถือมั่นในวิญญาณ สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าหลุดพ้นดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดหลุดพ้นดีแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นเป็นเกพลี สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเป็นเกพลี ความเวียนวนเพื่อความปรากฏ ย่อมไม่มีแก่สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น.

ความลับของขันธ์ ๕ | ๘๔

-บาลี ขนฺธ. สำ. ๑๗/๓๗-๓๙/๖๒-๖๓.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้า**อัสสาทะของรูป**จักไม่ได้มี สัตว์ทั้งหลายก็จะไม่พึงกำหนัดในรูป แต่เพราะอัสสาทะของรูปมีอยู่ ดังนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงกำหนัดในรูป ถ้าโทษของรูปจักไม่ได้มี สัตว์ทั้งหลายก็จะไม่พึงเบื่อหน่ายในรูป แต่เพราะโทษของรูปมีอยู่ ดังนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงเบื่อหน่ายในรูป ถ้าอุบายเครื่องสลัดออกของรูปจักไม่ได้มี สัตว์ทั้งหลายก็จะไม่พึงออกไปได้จากรูป แต่เพราะอุบายเครื่องสลัดออกของรูปมีอยู่ ดังนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงออกไปได้จากรูป.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้า**อัสสาทะของเวทนา**จักไม่ได้มี สัตว์ทั้งหลายก็จะไม่พึงกำหนัดในเวทนา แต่เพราะอัสสาทะของเวทนามีอยู่ ดังนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงกำหนัดในเวทนา ถ้าโทษของเวทนาจักไม่ได้มี สัตว์ทั้งหลายก็จะไม่พึงเบื่อหน่ายในเวทนา แต่เพราะโทษของเวทนามีอยู่ ดังนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงเบื่อหน่ายในเวทนา ถ้าอุบายเครื่องสลัดออกแห่งเวทนาจักไม่ได้มี สัตว์ทั้งหลายก็จะไม่พึงออกไปได้จากเวทนา แต่เพราะอุบายเครื่องสลัดออกแห่งเวทนามีอยู่ ดังนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงออกไปได้จากเวทนา.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้า**อัสสาทะของสัญญา**จักไม่ได้มี สัตว์ทั้งหลายก็จะไม่พึงกำหนัดในสัญญา แต่เพราะอัสสาทะของสัญญามีอยู่ ดังนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงกำหนัดในสัญญา ถ้าโทษของสัญญาจักไม่ได้มี สัตว์ทั้งหลายก็จะไม่พึงเบื่อหน่ายในสัญญา แต่เพราะโทษของสัญญามีอยู่ ดังนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงเบื่อหน่ายในสัญญา ถ้าอุบายเครื่องสลัดออกแห่งสัญญาจักไม่ได้มี สัตว์ทั้งหลายก็จะไม่พึงออกไปได้จากสัญญา แต่เพราะอุบายเครื่องสลัดออกแห่งสัญญามีอยู่ ดังนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงออกไปได้จากสัญญา.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้า**อัสสาทะของสังขาร**จักไม่ได้มี สัตว์ทั้งหลายก็จะไม่พึงกำหนัดในสังขาร แต่เพราะอัสสาทะของสังขารมีอยู่ ดังนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงกำหนัดในสังขาร ถ้าโทษของสังขารจักไม่ได้มี สัตว์ทั้งหลายก็จะไม่พึงเบื่อหน่ายในสังขาร แต่เพราะโทษของสังขารมีอยู่ ดังนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงเบื่อหน่ายในสังขาร ถ้าอุบายเครื่องสลัดออกแห่งสังขารจักไม่ได้มี สัตว์ทั้งหลายก็จะไม่พึงออกไปได้จากสังขาร แต่เพราะอุบายเครื่องสลัดออกแห่งสังขารมีอยู่ ดังนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงออกไปได้จากสังขาร.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้า**อัสสาทะของวิญญาณ**จักไม่ได้มี สัตว์ทั้งหลายก็จะไม่พึงกำหนัดในวิญญาณ แต่เพราะอัสสาทะของวิญญาณมีอยู่ ดังนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงกำหนัดในวิญญาณ

ถ้าโทษของวิญญาณจักไม่ได้มี สัตว์ทั้งหลายก็จะไม่พึงเบื่อหน่ายในวิญญาณ แต่เพราะโทษของวิญญาณมีอยู่ ดังนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงเบื่อหน่ายในวิญญาณ ถ้าอุบายเครื่องสลัดออกแห่งวิญญาณจักไม่ได้มี สัตว์ทั้งหลายก็จะไม่พึงออกไปได้จากวิญญาณ แต่เพราะอุบายเครื่องสลัดออกแห่งวิญญาณมีอยู่ ดังนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงออกไปได้จากวิญญาณ.

ภิกษุทั้งหลาย หากสัตว์ทั้งหลาย ยังไม่รู้ยิ่งซึ่งอัสสาทะโดยความเป็นอัสสาทะ ยังไม่รู้ยิ่งซึ่งโทษโดยความเป็นโทษ และยังไม่รู้ยิ่งซึ่งอุบายเครื่องสลัดออกโดยความเป็นอุบายเครื่องสลัดออก แห่งอุปาทานขันธ์ ๕ เหล่านี้ตามความเป็นจริงเพียงใด สัตว์ทั้งหลาย ก็ยังไม่เป็นผู้ออกไป ยังไม่พรากไป ยังไม่หลุดพ้นไป ยังไม่มีใจอันหาขอบเขตมิได้ อยู่ในโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์เพียงนั้น ภิกษุทั้งหลาย เมื่อใด สัตว์ทั้งหลาย รู้ยิ่งซึ่งอัสสาทะโดยความเป็นอัสสาทะ รู้ยิ่งซึ่งโทษโดยความเป็นโทษ รู้ยิ่งซึ่งอุบายเครื่องสลัดออกโดยความเป็นอุบายเครื่องสลัดออกแห่งอุปาทานขันธ์ ๕ เหล่านี้ตามความเป็นจริง เมื่อนั้น สัตว์ทั้งหลายจึงเป็นผู้ออกไป เป็นผู้พรากไป หลุดพ้นไป มีใจอันหาขอบเขตมิได้ อยู่ในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์.

สัญโญชน์และที่ตั้งแห่งสัญโญชน์ ๘๕

-บาลี ขนฺธ. สำ. ๑๗/๒๐๒/๓๐๘.

ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสัญโญชน์และสัญโญชน์ เธอทั้งหลายจงฟัง.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสัญโญชน์เป็นอย่างไร และสัญโญชน์เป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย **รูป เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสัญโญชน์ ความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจในรูป ชื่อว่า สัญโญชน์.**

ภิกษุทั้งหลาย **เวทนา เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสัญโญชน์ ความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจในเวทนา ชื่อว่า สัญโญชน์.**

ภิกษุทั้งหลาย **สัญญา เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสัญโญชน์ ความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจในสัญญา ชื่อว่า สัญโญชน์.**

ภิกษุทั้งหลาย **สังขาร เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสัญโญชน์ ความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจในสังขาร ชื่อว่า สัญโญชน์.**

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณ เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสัญโญชน์ ความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจในวิญญาณ ชื่อว่า สัญโญชน์.

ภิกษุทั้งหลาย ขันธ์เหล่านี้เรียกว่า ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งสัญโญชน์ ฉันทราคะ นี้เรียกว่า สัญโญชน์.

(ในสูตรอื่นทรงแสดง สัญโญชนิยธรรม ด้วยอายตนะภายในหก -บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๑๑๐/๑๕๙. และอายตนะภายนอกหก -บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๑๓๕/๑๘๙.).

ทุกข์เกิด เพราะเห็นสัญโญชนิยธรรม โดยความเป็นอัสสาทะ (นัยที่ ๑) ๘๖

-บาลี นิทาน. สํ. ๑๖/๑๐๓-๑๐๔/๒๐๐-๒๐๑.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุเห็นอัสสาทะเนือง ๆ ในธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งสัญโญชน์[๑] อยู่ ตัณหาย่อมเจริญ เพราะตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ เพราะภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลาย จึงเกิดขึ้นครบถ้วน ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนประทีปน้ำมันพึงลุกอยู่ได้เพราะอาศัยน้ำมันและไส้ บุรุษพึงเติมน้ำมันและเปลี่ยนไส้ใหม่อยู่ ตลอดเวลาที่ควรเติมควรเปลี่ยนทุกระยะ ๆ เมื่อเป็นอย่างนี้ประทีปน้ำมัน ซึ่งมีอาหารอย่างนั้น มีเชื้ออย่างนั้น ก็พึงลุกโพลงตลอดกาลนาน แม้ฉันใด ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุเห็นอัสสาทะเนือง ๆ ในธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่ง

๑. ธรรมอันเป็นที่ตั้งสัญโญชน์ หรือสัญโญชนิยธรรมนั้น ได้แก่ รูป, เวทนา, สัญญา, สังขาร, วิญญาณ (-บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๒๐๒/๓๐๘.); ตา, หู, จมูก, ลิ้น, กาย, ใจ (-บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๑๑๐/๑๕๙.); รูป, เสียง, กลิ่น, รส, โผฏฐัพพะ, ธรรม (-บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๑๓๕/๑๘๙.). *-ผู้รวบรวม*

สัญโญชน์อยู่ ตัณหาย่อมเจริญ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เพราะตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ เพราะภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลาย จึงเกิดขึ้นครบถ้วน ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

(ในสูตรหนึ่ง มีข้อความเหมือนสูตรข้างบนนี้ ผิดกันแต่ว่าทรงเริ่มต้นสูตรด้วยคำอุปมาก่อน แล้วจึงกล่าวถึงข้อธรรมซึ่งเป็นตัวอุปไมย -บาลี นิทาน. สำ. ๑๖/๑๐๔/๒๐๔.).

(ในสูตรหนึ่ง แสดงข้อธรรมอย่างเดียวกันกับสูตรข้างบนนี้ ต่างกันแต่อุปมา โดยทรงอุปมาด้วยต้นไม้ยังอ่อนอยู่ มีผู้คอยพรวนดิน รดน้ำ ใส่ปุ๋ย จึงเจริญเติบโต -บาลี นิทาน. สำ. ๑๖/๑๐๗/๒๑๒.).

ทุกข์ดับ เพราะเห็นสัญโญชนิยธรรม โดยความเป็นอาทีนวะ (นัยที่ ๑) ๘๗

-บาลี นิทาน. สํ. ๑๖/๑๐๔/๒๐๒-๒๐๓.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุเห็นอาทีนวะเนือง ๆ ในธรรมทั้งหลาย อันเป็นที่ตั้งแห่งสัญโญชน์อยู่ ตัณหาย่อมดับ เพราะมีความดับแห่งตัณหา จึงมีความดับแห่งอุปาทาน เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ เพราะมีความดับแห่งชาตินั่นแล ชรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลายจึงดับสิ้น ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนประทีปน้ำมันพึงลุกอยู่ได้เพราะอาศัยน้ำมันและไส้ บุรุษไม่พึงเติมน้ำมันและไม่เปลี่ยนไส้ใหม่ ตลอดเวลาที่ควรเติมควรเปลี่ยนทุกระยะ ๆ ก็เมื่อเป็นอย่างนี้ เพราะหมดอาหาร เพราะสิ้นเชื้อเก่า ก็เป็นประทีปน้ำมันที่หมดเชื้อแล้วดับไป แม้ฉันใด ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุเห็นอาทีนวะเนือง ๆ ในธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งสัญโญชน์อยู่ ตัณหาย่อมดับ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เพราะมีความดับแห่งตัณหา จึงมีความดับแห่งอุปาทาน เพราะมี

ความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ เพราะมีความดับแห่งชาตินั่นแล ชรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลายจึงดับสิ้น ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

(ในสูตรหนึ่ง มีข้อความเหมือนสูตรข้างบนนี้ ผิดกันแต่ว่าทรงเริ่มต้นสูตรด้วยคำอุปมาก่อน แล้วจึงกล่าวถึงข้อธรรมซึ่งเป็นตัวอุปไมย -บาลี นิทาน. สำ. ๑๖/๑๐๔/๒๐๕.).

(ในสูตรหนึ่ง แสดงข้อธรรมอย่างเดียวกันกับสูตรข้างบนนี้ ต่างกันแต่อุปมา โดยทรงอุปมาด้วยต้นไม้ยังอ่อนอยู่ มีผู้ตัดที่โคน ขุดเอารากออก ตัดเป็นท่อนน้อยท่อนใหญ่ ผ่าให้เป็นชิ้น ๆ ตากลม ตากแดด เอาไฟเผาจนเป็นเขม่า แล้วนำไปโปรยลงในลม หรือลอยในแม่น้ำ -บาลี นิทาน. สำ. ๑๖/๑๐๗/๒๑๔.).

ทุกข์เกิด เพราะเห็นสัญโญชนิยธรรม โดยความเป็นอัสสาทะ (นัยที่ ๒) ๘๘

-บาลี นิทาน. สํ. ๑๖/๑๐๘/๒๑๖-๒๑๗.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุเห็นอัสสาทะเนือง ๆ ในธรรมทั้งหลาย อันเป็นที่ตั้งแห่งสัญโญชน์อยู่ นามรูปก็หยั่งลง เพราะนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีสฬายตนะ เพราะมีสฬายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา เพราะมีตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน เพราะมีอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะมีชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลาย จึงเกิดขึ้นครบถ้วน ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนต้นไม้ใหญ่มีรากหยั่งลงและแผ่ไปข้าง ๆ รากทั้งหมดนั้นย่อมดูดโอชารสไปเบื้องบน ก็เมื่อเป็นอย่างนี้ ต้นไม้ใหญ่นั้น มีอาหารอย่างนั้น มีเชื้ออย่างนั้น พึงเป็นอยู่ตลอดกาลนาน แม้ฉันใด ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุเห็นความพอใจเนือง ๆ ในธรรมทั้งหลาย อันเป็นปัจจัยแห่งสัญโญชน์อยู่ นามรูปก็หยั่งลง ฉันนั้นเหมือนกัน

เพราะนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีสฬายตนะ เพราะมีสฬายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา เพราะมีตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน เพราะมีอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะมีชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลาย จึงเกิดขึ้นครบถ้วน ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

(ในสูตรหนึ่ง มีข้อความคล้ายสูตรข้างบนนี้ ผิดกันแต่ที่ทรงตรัสว่า วิญญาณก็หยั่งลง แทนจะเป็นนามรูปก็หยั่งลง แล้วไล่เรียงข้อธรรมไปตามแนวของปฏิจจสมุปบาท -บาลี นิทาน. สํ. ๑๖/๑๐๙/๒๒๐. ผู้ศึกษาพึงเทียบเคียงได้เอง).

ทุกข์ดับ เพราะเห็นสัญโญชนิยธรรม โดยความเป็นอาทีนวะ (นัยที่ ๒) ๘๙

–บาลี นิทาน. สํ. ๑๖/๑๐๙/๒๑๘–๒๑๙.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุเห็นอาทีนวะเนือง ๆ ในธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งสัญโญชน์อยู่ นามรูปก็ไม่หยั่งลง เพราะมีความดับแห่งนามรูป จึงมีความดับแห่งสฬายตนะ เพราะมีความดับแห่งสฬายตนะ จึงมีความดับแห่งผัสสะ เพราะมีความดับแห่งผัสสะ จึงมีความดับแห่งเวทนา เพราะมีความดับแห่งเวทนา จึงมีความดับแห่งตัณหา เพราะมีความดับแห่งตัณหา จึงมีความดับแห่งอุปาทาน เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ เพราะมีความดับแห่งชาตินั่นแล ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลายจึงดับสิ้น ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนต้นไม้ใหญ่ยืนต้นอยู่อย่างนั้น ทีนั้นบุรุษเอาจอบและภาชนะมา ตัดต้นไม้นั้นที่โคนต้นแล้ว ขุดลงไป ครั้นขุดลงไปแล้ว คุ้ยเอารากใหญ่เล็กแม้เท่าก้านแฝกขึ้น บุรุษนั้นพึงทอนต้นไม้นั้นเป็นท่อนเล็กท่อนใหญ่แล้วพึงผ่า ครั้นผ่าแล้วจักให้เป็นชิ้น ๆ ครั้นจักให้เป็นชิ้น ๆ แล้ว พึงผึ่งลม ตากแดด ครั้นผึ่งลม ตากแดดแล้ว

พึงเอาไฟเผา ครั้นเอาไฟเผาแล้ว พึงทำให้เป็นเขม่า ครั้นทำให้เป็นเขม่าแล้ว พึงโปรยที่ลมแรงหรือลอยในแม่น้ำมีกระแสอันเชี่ยว ก็เมื่อเป็นอย่างนี้ ต้นไม้ใหญ่นั้น ถูกตัดเอารากขึ้นแล้ว ถูกทำให้เป็นดังตาลยอดด้วน ถึงความไม่มี ไม่เกิดอีกต่อไป แม้ฉันใด

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุเห็นโทษเนือง ๆ ในธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งสัญโญชน์อยู่ นามรูปก็ไม่หยั่งลง ฉันนั้นเหมือนกัน เพราะมีความดับแห่งนามรูป จึงมีความดับแห่งสฬายตนะ เพราะมีความดับแห่งสฬายตนะ จึงมีความดับแห่งผัสสะ เพราะมีความดับแห่งผัสสะ จึงมีความดับแห่งเวทนา เพราะมีความดับแห่งเวทนา จึงมีความดับแห่งตัณหา เพราะมีความดับแห่งตัณหา จึงมีความดับแห่งอุปาทาน เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ เพราะมีความดับแห่งชาตินั่นแล ชรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะ โทมนัสอุปายาสะทั้งหลายจึงดับสิ้น ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

(ในสูตรหนึ่ง มีข้อความคล้ายสูตรข้างบนนี้ ผิดกันแต่ที่ทรงตรัสว่า วิญญาณก็ไม่หยั่งลง แทนจะเป็นนามรูปก็ไม่หยั่งลง แล้วไล่เรียงข้อธรรมไปตามแนวของปฏิจจสมุปบาท –บาลี นิทาน. สํ. ๑๖/๑๑๐/๒๒๒. ผู้ศึกษาพึงเทียบเคียงได้เอง).

อุปาทานและที่ตั้งแห่งอุปาทาน ๙๐

-บาลี ขนฺธ. สำ. ๑๗/๒๐๒-๒๐๓/๓๐๙.

ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน และอุปาทาน เธอทั้งหลายจงฟัง.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทานเป็นอย่างไร อุปาทานเป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย **รูป เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน ความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจในรูป ชื่อว่า อุปาทาน.**

ภิกษุทั้งหลาย **เวทนา เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน ความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจในเวทนา ชื่อว่า อุปาทาน.**

ภิกษุทั้งหลาย **สัญญา เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน ความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจในสัญญา ชื่อว่า อุปาทาน.**

ภิกษุทั้งหลาย **สังขาร เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน ความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจในสังขาร ชื่อว่า อุปาทาน.**

ภิกษุทั้งหลาย **วิญญาณ เป็นธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน ความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจในวิญญาณ ชื่อว่า อุปาทาน.**

ภิกษุทั้งหลาย ขันธ์เหล่านี้เรียกว่า ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน ฉันทราคะนี้เรียกว่า อุปาทาน.

(ในสูตรอื่นทรงแสดง อุปาทานิยธรรม ด้วยอายตนะภายในหก -บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๑๑๐/๑๖๐. และอายตนะภายนอกหก -บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๑๓๖/๑๙๐).

อุปาทานกับอุปาทานขันธ์ มิใช่อันเดียวกัน

๙๑

–บาลี อุปริ. ม. ๑๔/๑๐๑-๑๐๒/๒๑๑.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อุปาทานกับอุปาทานขันธ์ ๕ นั้น อย่างเดียวกันหรือ หรือว่าอุปาทานเป็นอื่นไปจากอุปาทานขันธ์ ๕.

ภิกษุ **อุปาทานกับอุปาทานขันธ์ ๕ นั้น ไม่ใช่อย่างเดียวกัน** แต่อุปาทานนั้นก็ไม่ได้มีในอื่นนอกไปจากอุปาทานขันธ์ ๕ ภิกษุ ความกำหนัดด้วยอำนาจความพอใจ (ฉันทราคะ) ในอุปาทานขันธ์ ๕ นั่นแล เป็นตัวอุปาทานในอุปาทานขันธ์ ๕ นั้น.

รากเง่าแห่งอุปาทานขันธ์ ๙๒

-บาลี อุปริ. ม. ๑๔/๑๐๑/๑๒๑.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อุปาทานขันธ์ คือ รูปูปาทานขันธ์ เวทนูปาทานขันธ์ สัญญูปาทานขันธ์ สังขารูปาทานขันธ์ วิญญาณูปาทานขันธ์ มี ๕ ประการเท่านี้หรือหนอแล.

ภิกษุ อุปาทานขันธ์ มี ๕ ประการเท่านี้ คือ

รูปูปาทานขันธ์ (ขันธ์อันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น คือ รูป)
เวทนูปาทานขันธ์ (ขันธ์อันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น คือ เวทนา)
สัญญูปาทานขันธ์ (ขันธ์อันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น คือ สัญญา)
สังขารูปาทานขันธ์ (ขันธ์อันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น คือ สังขาร)
วิญญาณูปาทานขันธ์ (ขันธ์อันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่น คือ วิญญาณ).

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็อุปาทานขันธ์ ๕ เหล่านี้ มีอะไรเป็นมูล.

ภิกษุ อุปาทานขันธ์ ๕ เหล่านี้ มีฉันทะ (ความพอใจ) เป็นมูล.

ขันธ์ ๕ และอุปาทานขันธ์ ๕ ๙๓

-บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๕๘-๖๐/๙๕-๙๖.

ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงขันธ์ ๕ และอุปาทานขันธ์ ๕ เธอทั้งหลายจงฟัง.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ขันธ์ ๕ เป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม **นี้เรียกว่า รูปขันธ์.**

ภิกษุทั้งหลาย เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม **นี้เรียกว่า เวทนาขันธ์.**

ภิกษุทั้งหลาย สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม **นี้เรียกว่า สัญญาขันธ์.**

ภิกษุทั้งหลาย สังขารอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอก

ก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม **นี้เรียกว่า สังขารขันธ์.**

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม **นี้เรียกว่า วิญญาณขันธ์.**

ภิกษุทั้งหลาย **เหล่านี้เรียกว่า ขันธ์ ๕.**

ภิกษุทั้งหลาย ก็อุปาทานขันธ์ ๕ เป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม อันเป็นไปกับด้วยอาสวะ เป็นปัจจัยแก่อุปาทาน **นี้เรียกว่า อุปาทานขันธ์คือรูป.**

ภิกษุทั้งหลาย เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม อันเป็นไปกับด้วยอาสวะ เป็นปัจจัยแก่อุปาทาน **นี้เรียกว่า อุปาทานขันธ์คือเวทนา.**

ภิกษุทั้งหลาย สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตามหยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม อันเป็นไปกับด้วยอาสวะ เป็นปัจจัยแก่อุปาทาน **นี้เรียกว่า อุปาทานขันธ์คือสัญญา.**

ภิกษุทั้งหลาย สังขารอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตามหยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม อันเป็นไปกับด้วยอาสวะ เป็นปัจจัยแก่อุปาทาน **นี้เรียกว่า อุปาทานขันธ์คือสังขาร.**

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตามหยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม อันเป็นไปกับด้วยอาสวะ เป็นปัจจัยแก่อุปาทาน **นี้เรียกว่า อุปาทานขันธ์คือวิญญาณ.**

ภิกษุทั้งหลาย **เหล่านี้เรียกว่า อุปาทานขันธ์ ๕.**

ทุกข์เกิด เพราะเห็นอุปาทานิยธรรม โดยความเป็นอัสสาทะ ๙๔

-บาลี นิทาน. สํ. ๑๖/๑๐๒/๑๙๖-๑๙๗.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุเห็นอัสสาทะเนืองๆ ในธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทานอยู่ ตัณหาย่อมเจริญ เพราะมีตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน เพราะมีอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะมีชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลายจึงเกิดขึ้นครบถ้วน ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนไฟกองใหญ่ซึ่งลุกโพลงขึ้นได้ ด้วยไม้สิบเล่มเกวียนบ้าง ยี่สิบเล่มเกวียนบ้าง สามสิบเล่มเกวียนบ้าง สี่สิบเล่มเกวียนบ้าง บุรุษพึงใส่หญ้าแห้ง ใส่โคมัยแห้ง และใส่ไม้แห้ง ลงในไฟกองนั้นตลอดเวลาที่ควรเติมอยู่เป็นระยะๆ ก็เมื่อเป็นอย่างนี้ ไฟกองใหญ่นั้นมีอาหารอย่างนั้น มีเชื้ออย่างนั้น พึงลุกโพลงตลอดกาลนาน แม้ฉันใด.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุเห็นอัสสาทะเนืองๆ ในธรรมทั้งหลายอันเป็นปัจจัยแห่งอุปาทานอยู่ ตัณหาย่อมเจริญ

ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เพราะมีตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน เพราะมีอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะมีชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะ โทมนัสอุปายาสะทั้งหลายจึงเกิดขึ้นครบถ้วน ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

(ในสูตรหนึ่ง แสดงข้อธรรมข้อเดียวกันกับสูตรข้างบนนี้ ต่างกันแต่อุปมา แทนที่จะอุปมาด้วยไฟกองใหญ่มีเชื้อเพลิงมาก ดังในสูตรข้างบนนี้ แต่ทรงอุปมาด้วยต้นไม้ใหญ่ มีรากมั่นคง -บาลี นิทาน. สํ. ๑๖/๑๐๕/๒๐๖.).

(ในสูตรหนึ่ง มีใจความเหมือนสูตรข้างบนนี้ทุกประการ ผิดกันแต่ว่าทรงเริ่มต้นสูตรด้วยคำอุปมา แล้วจึงกล่าวถึงข้อธรรมซึ่งเป็นตัวอุปไมย -บาลี นิทาน. สํ. ๑๖/ ๑๐๖/๒๑๐.).

ทุกข์ดับ เพราะเห็นอุปาทานิยธรรม โดยความเป็นอาทีนวะ ๙๕

-บาลี นิทาน. สํ. ๑๖/๑๐๒-๑๐๓/๑๙๘-๑๙๙.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุเห็นอาทีนวะเนือง ๆ ในธรรมทั้งหลายอันเป็นปัจจัยแห่งอุปาทานอยู่ ตัณหาย่อมดับ เพราะมีความดับแห่งตัณหา จึงมีความดับแห่งอุปาทาน เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ เพราะมีความดับแห่งชาตินั่นแล ชรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลายจึงดับสิ้น ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนไฟกองใหญ่ซึ่งลุกโพลงขึ้นได้ ด้วยไม้สิบเล่มเกวียนบ้าง ยี่สิบเล่มเกวียนบ้าง สามสิบเล่มเกวียนบ้าง สี่สิบเล่มเกวียนบ้าง บุรุษไม่ใส่หญ้าแห้ง ไม่ใส่โคมัยแห้ง และไม่ใส่ไม้แห้งลงในไฟกองนั้นตลอดเวลาที่ควรเติมอยู่เป็นระยะ ๆ ภิกษุทั้งหลาย ก็เมื่อเป็นอย่างนี้ ไฟกองใหญ่นั้น เมื่อไม่มีอาหาร เพราะสิ้นเชื้อเก่า และเพราะไม่เติมเชื้อใหม่ ก็เป็นไฟที่หมดเชื้อแล้วดับไป แม้ฉันใด.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเมื่อเห็นโทษเนือง ๆ ในธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งอุปาทานอยู่ ตัณหาย่อมดับ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เพราะมีความดับแห่งตัณหา จึงมีความดับแห่งอุปาทาน เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ เพราะมีความดับแห่งชาตินั่นแล ชรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะ โทมนัสอุปายาสะทั้งหลายจึงดับสิ้น ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

(ในสูตรหนึ่ง แสดงข้อธรรมข้อเดียวกันกับสูตรข้างบนนี้ ต่างกันแต่อุปมา แทนที่จะอุปมาด้วยไฟกองใหญ่หมดเชื้อดังในสูตรข้างบนนี้ แต่ทรงอุปมาด้วยต้นไม้ใหญ่ที่ถูกทำลายหมดสิ้น -บาลี นิทาน. สำ. ๑๖/๑๐๖/๒๐๘.).

(ในสูตรหนึ่ง มีใจความเหมือนสูตรข้างบนนี้ทุกประการ ผิดกันแต่ว่าทรงเริ่มข้อความด้วยคำอุปมาก่อน แล้วจึงกล่าวถึงข้อธรรมซึ่งเป็นตัวอุปไมย -บาลี นิทาน. สำ. ๑๖/๑๐๗/๒๑๑.).

เพลินในขันธ์ ๕ เท่ากับเพลินในทุกข์ ไม่เพลินในขันธ์ ๕ เท่ากับพ้นไปจากทุกข์ ๙๖

-บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๓๙/๖๔.

ภิกษุทั้งหลาย **ผู้ใดเพลิดเพลินในรูป** ผู้นั้นชื่อว่าเพลิดเพลินในทุกข์ ผู้ใดเพลิดเพลินในทุกข์ เรากล่าวว่า **ผู้นั้นไม่พ้นไปจากทุกข์.**

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดเพลิดเพลินใน**เวทนา** ผู้นั้นชื่อว่าเพลิดเพลินในทุกข์ ผู้ใดเพลิดเพลินในทุกข์ เรากล่าวว่าผู้นั้นไม่พ้นไปจากทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดเพลิดเพลินใน**สัญญา** ผู้นั้นชื่อว่าเพลิดเพลินในทุกข์ ผู้ใดเพลิดเพลินในทุกข์ เรากล่าวว่าผู้นั้นไม่พ้นไปจากทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดเพลิดเพลินใน**สังขาร** ผู้นั้นชื่อว่าเพลิดเพลินในทุกข์ ผู้ใดเพลิดเพลินในทุกข์ เรากล่าวว่าผู้นั้นไม่พ้นไปจากทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดเพลิดเพลินใน**วิญญาณ** ผู้นั้นชื่อว่าเพลิดเพลินในทุกข์ ผู้ใดเพลิดเพลินในทุกข์ เรากล่าวว่าผู้นั้นไม่พ้นไปจากทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย **ผู้ใดไม่เพลิดเพลินในรูป** ผู้นั้นชื่อว่าไม่เพลิดเพลินในทุกข์ ผู้ใดไม่เพลิดเพลินในทุกข์ เรากล่าวว่า **ผู้นั้นพ้นไปจากทุกข์.**

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดไม่เพลิดเพลินใน**เวทนา** ผู้นั้นชื่อว่าไม่เพลิดเพลินในทุกข์ ผู้ใดไม่เพลิดเพลินในทุกข์ เรากล่าวว่าผู้นั้นพ้นไปจากทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดไม่เพลิดเพลินใน**สัญญา** ผู้นั้นชื่อว่าไม่เพลิดเพลินในทุกข์ ผู้ใดไม่เพลิดเพลินในทุกข์ เรากล่าวว่าผู้นั้นพ้นไปจากทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดไม่เพลิดเพลินใน**สังขาร** ผู้นั้นชื่อว่าไม่เพลิดเพลินในทุกข์ ผู้ใดไม่เพลิดเพลินในทุกข์ เรากล่าวว่าผู้นั้นพ้นไปจากทุกข์.

ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดไม่เพลิดเพลินใน**วิญญาณ** ผู้นั้นชื่อว่าไม่เพลิดเพลินในทุกข์ ผู้ใดไม่เพลิดเพลินในทุกข์ เรากล่าวว่า ผู้นั้นพ้นไปจากทุกข์.

(ในสูตรอื่น ได้ตรัสถึงในกรณีแห่งอายตนะภายในหก -บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๑๖/๑๙. ได้ตรัสถึงอายตนะภายนอกหก -บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๑๖/๒๐. ซึ่งมีข้อความเหมือนกันกับในกรณีแห่งขันธ์ ๕ ข้างบนนี้ทุกประการ ผู้ศึกษาพึงเทียบเคียงได้เอง).

ต้องละฉันทราคะในขันธ์ ๕ ๙๗

-บาลี ขนฺธ. สำ. ๑๗/๒๑๗-๒๑๙/๓๓๗-๓๔๑.

ภิกษุทั้งหลาย **สิ่งใดไม่เที่ยง เธอทั้งหลายพึงละฉันทราคะในสิ่งนั้นเสีย** ก็อะไรเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง รูปเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง เวทนาเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง สัญญาเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง สังขารเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง วิญญาณเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดที่ไม่เที่ยง เธอทั้งหลายพึงละฉันทราคะในสิ่งนั้นแหละ.

ภิกษุทั้งหลาย **สิ่งใดเป็นทุกข์ เธอทั้งหลายพึงละฉันทราคะในสิ่งนั้นเสีย** ก็อะไรเป็นสิ่งที่เป็นทุกข์ รูปเป็นสิ่งที่เป็นทุกข์ เวทนาเป็นสิ่งที่เป็นทุกข์ สัญญาเป็นสิ่งที่เป็นทุกข์ สังขารเป็นสิ่งที่เป็นทุกข์ วิญญาณเป็นสิ่งที่เป็นทุกข์ ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดที่เป็นทุกข์ เธอทั้งหลายพึงละฉันทราคะในสิ่งนั้นแหละ.

ภิกษุทั้งหลาย **สิ่งใดเป็นอนัตตา เธอทั้งหลายพึงละฉันทราคะในสิ่งนั้นเสีย** ก็อะไรเป็นสิ่งที่เป็นอนัตตา รูปเป็นสิ่งที่เป็นอนัตตา เวทนาเป็นสิ่งที่เป็นอนัตตา สัญญาเป็นสิ่งที่เป็นอนัตตา สังขารเป็นสิ่งที่เป็นอนัตตา วิญญาณเป็นสิ่งที่เป็นอนัตตา ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดที่เป็นอนัตตา เธอทั้งหลายพึงละฉันทราคะในสิ่งนั้นแหละ.

วิญญาณไม่เที่ยง ๙๘

-บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๘๕-๘๗/๑๒๔-๑๒๗.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณเกิดขึ้นเพราะอาศัยส่วนสอง วิญญาณเกิดขึ้นเพราะอาศัยส่วนสอง เป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย จักษุวิญญาณเกิดขึ้น เพราะอาศัยจักษุและรูป จักษุไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น รูปไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น ส่วนสองอย่างนี้ หวั่นไหวและอาพาธ ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น จักษุวิญญาณไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น แม้เหตุปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่งจักษุวิญญาณก็ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น ภิกษุทั้งหลาย ก็จักษุวิญญาณที่เกิดขึ้นแล้ว เพราะอาศัยปัจจัยอันไม่เที่ยง จักเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย ความประจวบ ความประชุม ความพร้อมกันแห่งธรรมทั้ง ๓ ประการนี้แลเรียกว่า จักษุสัมผัส ถึงจักษุสัมผัสก็ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น แม้เหตุปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่งจักษุสัมผัสก็ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น

ภิกษุทั้งหลาย ก็จักษุสัมผัสที่เกิดขึ้นแล้ว เพราะอาศัยปัจจัยอันไม่เที่ยง จักเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลอันผัสสะกระทบแล้วย่อมรู้สึก อันผัสสะกระทบแล้วย่อมคิด อันผัสสะกระทบแล้วย่อมจำได้หมายรู้ แม้ธรรมเหล่านี้ก็หวั่นไหวและอาพาธ ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น.

(ในกรณีแห่งโสตวิญญาณก็ดี, ฆานวิญญาณก็ดี, ชิวหาวิญญาณก็ดี, กายวิญญาณก็ดี, ก็มีนัยอย่างเดียวกัน).

ภิกษุทั้งหลาย มโนวิญญาณเกิดขึ้น เพราะอาศัยใจและธรรม ใจไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น ธรรมทั้งหลายก็ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น ส่วนสองอย่างนี้ หวั่นไหวและอาพาธ ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น มโนวิญญาณไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น แม้เหตุปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่งมโนวิญญาณก็ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น ภิกษุทั้งหลาย มโนวิญญาณที่เกิดขึ้นแล้ว เพราะอาศัยปัจจัยอันไม่เที่ยง จักเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย ความประจวบ ความประชุม ความพร้อมกันแห่งธรรม ๓ ประการนี้แลเรียกว่า มโนสัมผัส แม้มโนสัมผัสก็ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น แม้เหตุปัจจัยเพื่อความเกิดขึ้นแห่งมโนสัมผัส ก็ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น ภิกษุทั้งหลาย ก็มโนสัมผัสที่เกิดขึ้นแล้ว เพราะอาศัยปัจจัยอันไม่เที่ยง จักเป็นของเที่ยงแต่ไหน.

ภิกษุทั้งหลาย **บุคคลอันผัสสะกระทบแล้วย่อมรู้สึก อันผัสสะกระทบแล้วย่อมคิด อันผัสสะกระทบแล้วย่อมจำได้หมายรู้ แม้ธรรมเหล่านี้ก็หวั่นไหวและอาพาธ ไม่เที่ยง มีความแปรปรวน มีความเปลี่ยนเป็นอย่างอื่น.**

ลักษณะความเป็นอนัตตา ๙๙

–บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๘๒–๘๔/๑๒๗–๑๒๙.

ภิกษุทั้งหลาย **รูปเป็นอนัตตา** ก็หากว่ารูปนี้จักเป็นอัตตาแล้วไซร้ รูปก็คงไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ ทั้งสัตว์ย่อมจะได้ตามความปรารถนาในรูปว่า ขอรูปของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะเหตุที่รูปเป็นอนัตตา ดังนั้น รูปจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และสัตว์ย่อมไม่ได้ตามความปรารถนาในรูปว่า ขอรูปของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย.

ภิกษุทั้งหลาย **เวทนาเป็นอนัตตา** ก็หากเวทนานี้จักเป็นอัตตาแล้วไซร้ เวทนาก็คงไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ ทั้งสัตว์ย่อมจะได้ตามความปรารถนาในเวทนาว่า ขอเวทนาของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะเหตุที่เวทนาเป็นอนัตตา ดังนั้น เวทนาจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และสัตว์ย่อมไม่ได้ตามความปรารถนาในเวทนาว่า ขอเวทนาของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย.

ภิกษุทั้งหลาย **สัญญาเป็นอนัตตา** ก็หากสัญญานี้จักเป็นอัตตาแล้วไซร้ สัญญาก็คงไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ ทั้งสัตว์ย่อมจะได้ตามความปรารถนาในสัญญาว่า ขอสัญญา

ของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะเหตุที่สัญญาเป็นอนัตตา ดังนั้น สัญญาจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และสัตว์ย่อมไม่ได้ตามความปรารถนาในสัญญาว่า ขอสัญญาของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย.

ภิกษุทั้งหลาย **สังขารเป็นอนัตตา** ก็หากสังขารนี้จักเป็นอัตตาแล้วไซร้ สังขารก็คงไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ ทั้งสัตว์ย่อมจะได้ตามความปรารถนาในสังขารว่า ขอสังขารของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะเหตุที่สังขารเป็นอนัตตา ดังนั้น สังขารจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และสัตว์ย่อมไม่ได้ตามความปรารถนาในสังขารว่า ขอสังขารของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย.

ภิกษุทั้งหลาย **วิญญาณเป็นอนัตตา** ก็หากวิญญาณนี้จักเป็นอัตตาแล้วไซร้ วิญญาณก็คงไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ ทั้งสัตว์ย่อมจะได้ตามความปรารถนาในวิญญาณว่า ขอวิญญาณของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะเหตุที่วิญญาณเป็นอนัตตา ดังนั้น วิญญาณจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และสัตว์ย่อมไม่ได้ตามความปรารถนาในวิญญาณว่า ขอวิญญาณของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย.

ขันธ์ ๕ ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา ๑๐๐

-บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๒๘-๓๐/๔๒,๔๕-๔๗.

ภิกษุทั้งหลาย **รูปไม่เที่ยง** แม้เหตุปัจจัยที่ให้รูปเกิดขึ้น ก็ไม่เที่ยง รูปที่เกิดจากสิ่งที่ไม่เที่ยง จะเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

เวทนาไม่เที่ยง แม้เหตุปัจจัยที่ให้เวทนาเกิดขึ้น ก็ไม่เที่ยง เวทนาที่เกิดจากสิ่งที่ไม่เที่ยง จะเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

สัญญาไม่เที่ยง แม้เหตุปัจจัยที่ให้สัญญาเกิดขึ้น ก็ไม่เที่ยง สัญญาที่เกิดจากสิ่งที่ไม่เที่ยง จะเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

สังขารไม่เที่ยง แม้เหตุปัจจัยที่ให้สังขารเกิดขึ้น ก็ไม่เที่ยง สังขารที่เกิดจากสิ่งที่ไม่เที่ยง จะเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

วิญญาณไม่เที่ยง แม้เหตุปัจจัยที่ให้วิญญาณเกิดขึ้น ก็ไม่เที่ยง วิญญาณที่เกิดจากสิ่งที่ไม่เที่ยง จะเป็นของเที่ยงได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย **รูปเป็นทุกข์** แม้เหตุปัจจัยที่ให้รูปเกิดขึ้น ก็เป็นทุกข์ รูปที่เกิดจากสิ่งที่เป็นทุกข์ จะเป็นสุขได้อย่างไร.

เวทนาเป็นทุกข์ แม้เหตุปัจจัยที่ให้เวทนาเกิดขึ้น ก็เป็นทุกข์ เวทนาที่เกิดจากสิ่งที่เป็นทุกข์ จะเป็นสุขได้อย่างไร.

สัญญาเป็นทุกข์ แม้เหตุปัจจัยที่ให้สัญญาเกิดขึ้น ก็เป็นทุกข์ สัญญาที่เกิดจากสิ่งที่เป็นทุกข์ จะเป็นสุขได้อย่างไร.

สังขารเป็นทุกข์ แม้เหตุปัจจัยที่ให้สังขารเกิดขึ้น ก็เป็นทุกข์ สังขารที่เกิดจากสิ่งที่เป็นทุกข์ จะเป็นสุขได้อย่างไร.

วิญญาณเป็นทุกข์ แม้เหตุปัจจัยที่ให้วิญญาณเกิดขึ้น ก็เป็นทุกข์ วิญญาณที่เกิดจากสิ่งที่เป็นทุกข์ จะเป็นสุขได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย **รูปเป็นอนัตตา** แม้เหตุปัจจัยที่ให้รูปเกิดขึ้น ก็เป็นอนัตตา รูปที่เกิดจากสิ่งที่เป็นอนัตตา จะเป็นอัตตาได้อย่างไร.

เวทนาเป็นอนัตตา แม้เหตุปัจจัยที่ให้เวทนาเกิดขึ้น ก็เป็นอนัตตา เวทนาที่เกิดจากสิ่งที่เป็นอนัตตา จะเป็นอัตตาได้อย่างไร.

สัญญาเป็นอนัตตา แม้เหตุปัจจัยที่ให้สัญญาเกิดขึ้น ก็เป็นอนัตตา สัญญาที่เกิดจากสิ่งที่เป็นอนัตตา จะเป็นอัตตาได้อย่างไร.

สังขารเป็นอนัตตา แม้เหตุปัจจัยที่ให้สังขารเกิดขึ้น ก็เป็นอนัตตา สังขารที่เกิดจากสิ่งที่เป็นอนัตตา จะเป็นอัตตาได้อย่างไร.

วิญญาณเป็นอนัตตา แม้เหตุปัจจัยที่ให้วิญญาณเกิดขึ้น ก็เป็นอนัตตา วิญญาณที่เกิดจากสิ่งที่เป็นอนัตตา จะเป็นอัตตาได้อย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย รูปไม่เที่ยง **สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา ข้อนี้อริยสาวก พึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้.**

เวทนาไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา ข้อนี้อริยสาวก พึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้.

สัญญาไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา ข้อนี้อริยสาวกพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้.

สังขารไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา ข้อนี้อริยสาวกพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้.

วิญญาณไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา ข้อนี้อริยสาวก พึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้.

อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป แม้ในเวทนา แม้ในสัญญา แม้ในสังขาร แม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด จึงหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่าหลุดพ้นแล้ว อริยสาวกนั้น ย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นที่ต้องทำเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี.

ความเกิดขึ้นและความดับไปของขันธ์ ๕ ๑๐๑

-บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๑๘-๒๐/๒๘-๒๙.

ภิกษุทั้งหลาย ก็อะไรเป็นความเกิดขึ้นแห่งรูป อะไรเป็นความเกิดขึ้นแห่งเวทนา อะไรเป็นความเกิดขึ้นแห่งสัญญา อะไรเป็นความเกิดขึ้นแห่งสังขาร อะไรเป็นความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณ.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในกรณีนี้ ย่อมเพลิดเพลิน ย่อมพร่ำถึง ย่อมดื่มด่ำอยู่ ก็บุคคลย่อมเพลิดเพลิน ย่อมพร่ำถึง ย่อมดื่มด่ำอยู่ ซึ่งอะไร.

เขาย่อมเพลิดเพลิน ย่อมพร่ำถึง ย่อมดื่มด่ำอยู่ซึ่ง**รูป** เมื่อเพลิดเพลิน พร่ำถึง ดื่มด่ำอยู่ซึ่งรูป ความยินดีก็เกิดขึ้น ความยินดีใดในรูป ความยินดีนั้นเป็นอุปาทาน เพราะอุปาทานของเขานั้นเป็นปัจจัย จึงมีภพ เพราะภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะมีชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลาย จึงเกิดขึ้นครบถ้วน ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

เขาย่อมเพลิดเพลิน ย่อมพร่ำถึง ย่อมดื่มด่ำอยู่ซึ่ง**เวทนา** เมื่อเพลิดเพลิน พร่ำถึง ดื่มด่ำอยู่ซึ่งเวทนา ความยินดีก็เกิดขึ้น ความยินดีใดในเวทนา ความยินดีนั้นเป็น

อุปาทาน ... ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

เขาย่อมเพลิดเพลิน ย่อมพร่ำถึง ย่อมดื่มด่ำอยู่ซึ่ง **สัญญา** เมื่อเพลิดเพลิน พร่ำถึง ดื่มด่ำอยู่ซึ่งสัญญา ความยินดีก็เกิดขึ้น ความยินดีใดในสัญญา ความยินดีนั้นเป็นอุปาทาน ... ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

เขาย่อมเพลิดเพลิน ย่อมพร่ำถึง ย่อมดื่มด่ำอยู่ซึ่ง **สังขาร** เมื่อเพลิดเพลิน พร่ำถึง ดื่มด่ำอยู่ซึ่งสังขาร ความยินดีก็เกิดขึ้น ความยินดีใดในสังขาร ความยินดีนั้นเป็นอุปาทาน ... ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

เขาย่อมเพลิดเพลิน ย่อมพร่ำถึง ย่อมดื่มด่ำอยู่ซึ่ง **วิญญาณ** เมื่อเพลิดเพลิน พร่ำถึง ดื่มด่ำอยู่ซึ่งวิญญาณ ความยินดีย่อมเกิดขึ้น ความยินดีใดในวิญญาณ ความยินดีนั้นเป็นอุปาทาน ... ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นความเกิดแห่งรูป ความเกิดขึ้นแห่งเวทนา ความเกิดขึ้นแห่งสัญญา ความเกิดขึ้นแห่งสังขาร และความเกิดขึ้นแห่งวิญญาณ.

ภิกษุทั้งหลาย ก็อะไรเป็นความดับแห่งรูป อะไรเป็นความดับแห่งเวทนา อะไรเป็นความดับแห่งสัญญา อะไรเป็นความดับแห่งสังขาร อะไรเป็นความดับแห่งวิญญาณ.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในกรณีนี้ ย่อมไม่เพลิดเพลิน ย่อมไม่พร่ำถึง ย่อมไม่ดื่มด่ำอยู่ ก็บุคคลย่อมไม่เพลิดเพลิน ย่อมไม่พร่ำถึง ย่อมไม่ดื่มด่ำอยู่ซึ่งอะไร.

เขาย่อมไม่เพลิดเพลิน ย่อมไม่พร่ำถึง ย่อมไม่ดื่มด่ำอยู่ซึ่งรูป เมื่อเขาไม่เพลิดเพลิน ไม่พร่ำถึง ไม่ดื่มด่ำอยู่ซึ่งรูป ความยินดีในรูปย่อมดับไป เพราะความยินดีของเขานั้นดับไป อุปาทานจึงดับ เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ เพราะมีความดับแห่งชาตินั่นแล ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลาย จึงดับสิ้น ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

เขาย่อมไม่เพลิดเพลิน ย่อมไม่พร่ำถึง ย่อมไม่ดื่มด่ำอยู่ซึ่งเวทนา เมื่อเขาไม่เพลิดเพลิน ไม่พร่ำถึง ไม่ดื่มด่ำอยู่ซึ่งเวทนา ความยินดีในเวทนาย่อมดับไป เพราะความยินดีของเขานั้นดับไป อุปาทานจึงดับ ... ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

เขาย่อมไม่เพลิดเพลิน ย่อมไม่พร่ำถึง ย่อมไม่ดื่มด่ำอยู่ซึ่งสัญญา เมื่อเขาไม่เพลิดเพลิน ไม่พร่ำถึง ไม่ดื่มด่ำอยู่ซึ่งสัญญา ความยินดีในสัญญาย่อมดับไป เพราะความยินดีของเขานั้นดับไป อุปาทานจึงดับ ... ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

เขาย่อมไม่เพลิดเพลิน ย่อมไม่พร่ำถึง ย่อมไม่ดื่มด่ำอยู่ซึ่งสังขาร เมื่อเขาไม่เพลิดเพลิน ไม่พร่ำถึง ไม่ดื่มด่ำอยู่ซึ่งสังขาร ความยินดีในสังขารย่อมดับไป เพราะความยินดีของเขานั้นดับไป อุปาทานจึงดับ ... ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

เขาย่อมไม่เพลิดเพลิน ย่อมไม่พร่ำถึง ย่อมไม่ดื่มด่ำอยู่ซึ่งวิญญาณ เมื่อเขาไม่เพลิดเพลิน ไม่พร่ำถึง ไม่ดื่มด่ำอยู่ซึ่งวิญญาณ ความยินดีในวิญญาณย่อมดับไป เพราะความยินดีของเขานั้นดับไป อุปาทานจึงดับ ... ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย นี้เป็นความดับแห่งรูป ความดับแห่งเวทนา ความดับแห่งสัญญา ความดับแห่งสังขาร ความดับแห่งวิญญาณ.

ขันธ์ ๕ คือ มาร (นัยที่ ๑) ๑๐๒

–บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๒๓๙/๓๗๗.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่เรียกว่า มาร มาร ดังนี้ ก็มารเป็นอย่างไร พระเจ้าข้า.

ราธะ รูปเป็นมาร เวทนาเป็นมาร สัญญาเป็นมาร สังขารเป็นมาร วิญญาณเป็นมาร

ราธะ อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายทั้งในรูป ย่อมเบื่อหน่ายทั้งในเวทนา ย่อมเบื่อหน่ายทั้งในสัญญา ย่อมเบื่อหน่ายทั้งในสังขาร ย่อมเบื่อหน่ายทั้งในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด ย่อมหลุดพ้น ครั้นหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว เธอย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นที่ต้องทำเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี.

ขันธ์ ๕ คือ มาร (นัยที่ ๒) ๑๐๓

-บาลี ขนฺธ. สำ. ๑๗/๒๓๑/๓๖๖.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่เรียกว่า มาร มาร ดังนี้ ด้วยเหตุเพียงเท่าไร จึงถูกเรียกว่ามาร พระเจ้าข้า.

ราธะ **เมื่อรูปมีอยู่ มารจึงมี ผู้ทำให้ตายจึงมี ผู้ตายจึงมี** ราธะ เพราะเหตุนั้นแหละ เธอจงพิจารณาเห็นรูปว่า เป็นมาร เป็นผู้ทำให้ตาย เป็นผู้ตาย เป็นโรค เป็นหัวฝี เป็นลูกศร เป็นความยากลำบาก เป็นเหตุเกิดแห่งความยากลำบาก บุคคลเหล่าใดพิจารณาเห็นรูปนั้นอย่างนี้ บุคคลเหล่านั้นชื่อว่า ย่อมเห็นชอบ เมื่อเวทนามีอยู่ ... เมื่อสัญญามีอยู่ ... เมื่อสังขารมีอยู่ ... เมื่อวิญญาณมีอยู่ มารจึงมี ผู้ทำให้ตายจึงมี ผู้ตายจึงมี ราธะ เพราะเหตุนั้นแหละ เธอจงพิจารณาเห็นวิญญาณว่า เป็นมาร เป็นผู้ทำให้ตาย เป็นผู้ตาย เป็นโรค เป็นหัวฝี เป็นลูกศร เป็นความยากลำบาก เป็นเหตุเกิดแห่งความยากบำลาก บุคคลเหล่าใดพิจารณาเห็นวิญญาณนั้นอย่างนี้ บุคคลเหล่านั้นชื่อว่าย่อมเห็นชอบ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ความเห็นชอบมีประโยชน์อย่างไร พระเจ้าข้า.

ราธะ ความเห็นชอบมีประโยชน์ให้เบื่อหน่าย.

ความเบื่อหน่ายมีประโยชน์อย่างไร พระเจ้าข้า.

ราธะ ความเบื่อหน่ายมีประโยชน์ให้คลายกำหนัด.

ก็ความคลายกำหนัดเล่ามีประโยชน์อย่างไร พระเจ้าข้า

ราธะ ความคลายกำหนัดมีประโยชน์ให้หลุดพ้น.

ความหลุดพ้นเล่า มีประโยชน์อย่างไร พระเจ้าข้า.

ราธะ ความหลุดพ้นมีประโยชน์เพื่อนิพพาน.

นิพพานเล่ามีประโยชน์อย่างไร พระเจ้าข้า.

ราธะ เธอถามเลยปัญหาไปเสียแล้ว เธอไม่อาจเพื่อถือเอาที่สุดของปัญหาได้ ราธะ อันพรหมจรรย์ที่ประพฤติกันอยู่นี้ หยั่งลงสู่นิพพาน มีนิพพานเป็นที่สุด.

รอบรู้ซึ่งสักกายะ ๑๐๔

-บาลี ขนฺธ. สำ. ๑๗/๑๙๓-๑๙๔/๒๘๔-๒๘๘.

ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงสักกายะ สักกายสมุทัย สักกายนิโรธ และสักกายนิโรธคามินีปฏิปทา แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สักกายะเป็นอย่างไร.

สักกายะนั้น ควรจะกล่าวว่าคือ อุปาทานขันธ์ ๕ อุปาทานขันธ์ ๕ เป็นอย่างไร อุปาทานขันธ์ ๕ นั้น ได้แก่ อุปาทานขันธ์คือรูป (รูปูปาทานขันธ์) อุปาทานขันธ์คือเวทนา (เวทนูปาทานขันธ์) อุปาทานขันธ์คือสัญญา (สัญญูปาทานขันธ์) อุปาทานขันธ์คือสังขาร (สังขารูปาทานขันธ์) อุปาทานขันธ์คือวิญญาณ (วิญญาณูปาทานขันธ์) ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า สักกายะ.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สักกายสมุทัยเป็นอย่างไร.

สักกายสมุทัยนั้น คือ ตัณหาอันนำให้เกิดในภพใหม่ ประกอบด้วยความกำหนัดด้วยอำนาจความเพลินทำให้เพลินอย่างยิ่งในอารมณ์นั้น ๆ กล่าวคือ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า สักกายสมุทัย.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สักกายนิโรธเป็นอย่างไร.

สักกายนิโรธ คือ ความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือ ความสละทิ้ง ความสละคืน ความหลุดพ้น ความไม่อาลัยซึ่งตัณหานั้น ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า สักกายนิโรธ.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สักกายนิโรธคามินีปฏิปทา เป็นอย่างไร.

สักกายนิโรธคามินีปฏิปทา คือ อริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ นี้ กล่าวคือ สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ และสัมมาสมาธิ ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า สักกายนิโรธคามินีปฏิปทา.

เหตุเกิดแห่งสักกายทิฏฐิ ๑๐๕

-บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๒๒๕-๒๒๖/๓๕๖-๓๕๗.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่ออะไรมีอยู่ เพราะอาศัยอะไร เพราะยึดมั่นอะไร จึงเกิดมีสักกายทิฏฐิ.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อรูปมีอยู่ เพราะอาศัยรูป เพราะยึดมั่นรูป จึงเกิดมีสักกายทิฏฐิ

เมื่อเวทนามีอยู่ ... เมื่อสัญญามีอยู่ ... เมื่อสังขารมีอยู่ ... เมื่อวิญญาณมีอยู่ เพราะอาศัยวิญญาณ เพราะยึดมั่นวิญญาณ จึงเกิดมีสักกายทิฏฐิ.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา เพราะไม่อาศัยสิ่งนั้น สักกายทิฏฐิจะพึงเกิดมีขึ้นบ้างหรือ.

ไม่ใช่เช่นนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นอย่างไร เวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณเที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา เพราะไม่อาศัยสิ่งนั้น สักกายทิฏฐิจะพึงเกิดมีขึ้นบ้างหรือ.

ไม่ใช่เช่นนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในเวทนา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสัญญา ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสังขาร ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด จึงหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว ย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นที่ต้องทำเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี.

(ในสูตรหนึ่ง ได้ตรัสถึงเหตุเกิดของอัตตานุทิฏฐิ ก็มีลักษณะอย่างเดียวกัน –บาลี ขนฺธ. สำ. ๑๗/๒๒๖/๓๕๘.).

สิ่งที่ยึดถือ (นัยที่ ๑) ๑๐๖

-บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๑๘๓/๒๕๔.

ภิกษุทั้งหลาย สงสารนี้กำหนดที่สุดเบื้องต้นเบื้องปลายไม่ได้ เมื่อเหล่าสัตว์ผู้มีอวิชชาเป็นเครื่องกั้น มีตัณหาเป็นเครื่องผูก ท่องเที่ยวไปมาอยู่ ที่สุดเบื้องต้น ย่อมไม่ปรากฏ.

ภิกษุทั้งหลาย สุนัขที่เขาผูกไว้ด้วยเชือก ถูกล่ามไว้ที่หลักหรือเสาอันมั่นคง ถ้าแม้มันเดิน มันก็ย่อมเดินใกล้หลักหรือเสานั้นเอง ถ้าแม้มันยืน มันก็ย่อมยืนใกล้หลักหรือเสานั้นเอง ถ้าแม้มันนั่ง มันก็ย่อมนั่งใกล้หลักหรือเสานั้นเอง ถ้าแม้มันนอน มันก็ย่อมนอนใกล้หลักหรือเสานั้นเอง แม้ฉันใด.

ภิกษุทั้งหลาย ปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ย่อมตามเห็นรูปว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา ย่อมตามเห็นเวทนา ... สัญญา ... สังขาร ... วิญญาณว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ปุถุชนนั้น **ถ้าแม้เดิน** เขาก็ย่อมเดินใกล้อุปาทานขันธ์ ๕ เหล่านี้นั้นเอง **ถ้าแม้ยืน** เขาก็ย่อมยืนใกล้อุปาทานขันธ์ ๕ เหล่านี้นั้นเอง **ถ้าแม้นั่ง** เขาก็ย่อมนั่งใกล้อุปาทานขันธ์ ๕ เหล่านี้นั้นเอง **ถ้าแม้นอน** เขาย่อมนอนใกล้อุปาทานขันธ์ ๕ เหล่านี้นั้นเอง.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นแล เธอทั้งหลาย **พึงพิจารณาจิตของตนเนือง ๆ ว่า จิตนี้เศร้าหมองแล้วด้วยราคะ โทสะ โมหะ สิ้นกาลนาน.**

สิ่งที่ยึดถือ (นัยที่ ๒) ๑๐๗

-บาลี ม. ม. ๑๓/๒๘๔-๒๘๕/๒๙๐.

มาคัณฑิยะ เปรียบเหมือนบุรุษตาบอดมาแต่กำเนิด เขาไม่ได้เห็นรูปดำและขาว (กณหสุกฺกานิ รูปานิ) ไม่ได้เห็นรูปสีเขียว ไม่ได้เห็นรูปสีเหลือง ไม่ได้เห็นรูปสีแดง ไม่ได้เห็นรูปสีชมพู ไม่ได้เห็นที่อันเสมอและขรุขระ ไม่ได้เห็นดวงดาว ไม่ได้เห็นดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ แต่เขาได้ฟังต่อคนที่มีจักษุซึ่งกล่าวอยู่ว่า ท่านผู้เจริญ ผ้าขาวผ่องงามไม่มีมลทินสะอาดหนอ บุรุษตาบอดแต่กำเนิดนั้น พึงเที่ยวแสวงหาผ้าขาวผ่อง มีบุรุษคนหนึ่ง เอาผ้าเนื้อเลวเปื้อนเขม่ามาลวงเขานั้นว่า บุรุษผู้เจริญ ผ้าของท่านผืนนี้ขาวผ่องงามไม่มีมลทินสะอาด เขารับผ้านั้นมาห่ม มิตรอำมาตย์ญาติสาโลหิตของเขาตั้งแพทย์ผู้ชำนาญการผ่าตัดให้รักษา แพทย์ผู้ชำนาญการผ่าตัดนั้น ทำยาถอนให้อาเจียน ยาถ่ายให้ลง ยาหยอด ยาป้าย และยานัตถุ์ เขาอาศัยยานั้นแล้วเห็นได้ ชำระตาให้ใสได้ เขาย่อมละความพอใจและความยินดีในผ้าเนื้อเลวเปื้อนเขม่าโน้นได้ พร้อมกับตาเห็น เขาพึงเบียดเบียนบุรุษที่ลวงตนนั้นโดยความเป็นศัตรู โดยความเป็นข้าศึก อนึ่ง เขาพึงสำคัญบุรุษที่ลวงตนนั้นว่าควรปลงชีวิตเสียด้วยความแค้น

ว่า บุรุษผู้เจริญ เราถูกบุรุษผู้นี้ เอาผ้าเนื้อเลวเปื้อนเขม่ามาลวงให้หลงว่า บุรุษผู้เจริญ ผ้าของท่านนี้ขาวผ่องงามไม่มีมลทินสะอาดดังนี้ มานานหนอ ฉันใด.

มาคัณฑิยะ เราก็ฉันนั้นเหมือนกัน ถ้าแสดงธรรมแก่ท่านว่า ความไม่มีโรคนั้นคือข้อนี้ นิพพานนั้นคือข้อนี้ ท่านนั้นพึงรู้ ความไม่มีโรค พึงเห็นนิพพานได้ ก็ต่อเมื่อท่านละฉันทราคะในอุปาทานขันธ์ ๕ ได้ พร้อมกับความเกิดขึ้นแห่งจักษุ อนึ่ง ท่านพึงมีความดำริอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญ เราถูกจิตนี้ล่อลวงให้หลงมานานแล้วหนอ เราเมื่อจะยึดมั่นก็ยึดมั่นแล้วแต่ในรูป ยึดมั่นแล้วแต่ในเวทนา ยึดมั่นแล้วแต่ในสัญญา ยึดมั่นแล้วแต่ในสังขาร ยึดมั่นแล้วแต่ในวิญญาณ เพราะความยึดมั่น (อุปาทาน) เป็นปัจจัยภพจึงมีแก่เรา เพราะภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะมีชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลาย จึงเกิดขึ้นครบถ้วน ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้.

ความหมายของอวิชชา-วิชชา (นัยที่ ๑) ๑๐๘

-บาลี มหาวาร. สำ. ๑๙/๕๓๘-๕๓๙/๑๖๙๔-๑๖๙๕.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่กล่าวกันว่า อวิชชา อวิชชา ดังนี้ ก็อวิชชานั้นเป็นอย่างไร และด้วยเหตุเพียงเท่าไร บุคคลจึงเป็นผู้ถึงแล้วซึ่งอวิชชา พระเจ้าข้า.

ภิกษุ ความไม่รู้อันใด เป็นความไม่รู้ในทุกข์ เป็นความไม่รู้ในเหตุให้เกิดทุกข์ เป็นความไม่รู้ในความดับแห่งทุกข์ และเป็นความไม่รู้ในหนทางให้ถึงความดับแห่งทุกข์

ภิกษุ นี้เรียกว่า อวิชชา และบุคคลเป็นผู้ถึงแล้วซึ่งอวิชชา ด้วยเหตุเพียงเท่านี้.

ภิกษุ เพราะเหตุนั้นในเรื่องนี้ พวกเธอพึงทำความเพียรเพื่อให้รู้ตามเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้เหตุให้เกิดทุกข์ นี้ความดับแห่งทุกข์ นี้หนทางให้ถึงความดับแห่งทุกข์ ดังนี้เถิด.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่กล่าวกันว่า วิชชา วิชชา ดังนี้ ก็วิชชานั้นเป็นอย่างไร และด้วยเหตุเพียงเท่าไร บุคคลจึงเป็นผู้ถึงแล้วซึ่งวิชชา พระเจ้าข้า.

ภิกษุ ความรู้อันใด เป็นความรู้ในทุกข์ เป็นความรู้ในเหตุให้เกิดทุกข์ เป็นความรู้ในความดับแห่งทุกข์ และเป็นความรู้ในหนทางให้ถึงความดับแห่งทุกข์

ภิกษุ นี้เรียกว่า วิชชา และบุคคลเป็นผู้ถึงแล้วซึ่งวิชชา ด้วยเหตุเพียงเท่านี้.

ภิกษุ เพราะเหตุนั้นในเรื่องนี้ พวกเธอพึงทำความเพียรเพื่อให้รู้ตามเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้เหตุให้เกิดทุกข์ นี้ความดับแห่งทุกข์ นี้หนทางให้ถึงความดับแห่งทุกข์ ดังนี้เถิด.

ความหมายของอวิชชา-วิชชา (นัยที่ ๒) ๑๐๙

-บาลี ขนฺ. สำ. ๑๙/๒๐๙/๓๒๐.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่กล่าวกันว่า อวิชชา อวิชชา ดังนี้ ก็อวิชชานั้นเป็นอย่างไร และด้วยเหตุเพียงเท่าไร บุคคลจึงเป็นผู้ถึงแล้วซึ่งอวิชชา พระเจ้าข้า.

ภิกษุ ปุถุชนผู้ไม่ได้สดับแล้วในโลกนี้ ย่อมไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งรูปอันมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดาว่า รูปมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา ย่อมไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งรูปอันมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดาว่า รูปมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ย่อมไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งรูปอันมีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดาว่า รูปมีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ย่อมไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งเวทนา ... ซึ่งสัญญา ... ซึ่งสังขาร ... ซึ่งวิญญาณอันมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดาว่า วิญญาณมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา ย่อมไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งวิญญาณอันมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดาว่า วิญญาณมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ย่อมไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งวิญญาณ อันมีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดาว่า วิญญาณมีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดา.

ภิกษุ นี้เรียกว่า อวิชชา และบุคคลเป็นผู้ถึงแล้วซึ่งอวิชชาด้วยเหตุเพียงเท่านี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่กล่าวกันว่า วิชชา วิชชา ดังนี้ ก็วิชชานั้นเป็นอย่างไร และด้วยเหตุเพียงเท่าไร บุคคลจึงเป็นผู้ถึงแล้วซึ่งวิชชา พระเจ้าข้า.

ภิกษุ อริยสาวกผู้ได้สดับแล้วในกรณีนี้ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งรูป อันมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดาว่า รูปมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งรูป อันมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดาว่า รูปมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดาย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งรูป อันมีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดาว่า รูปมีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งเวทนา ... ซึ่งสัญญา ... ซึ่งสังขาร ... ซึ่งวิญญาณ อันมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดาว่า วิญญาณมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งวิญญาณ อันมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดาว่า วิญญาณมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงซึ่งวิญญาณ อันมีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดาว่า วิญญาณมีความเกิดขึ้นและความเสื่อมไปเป็นธรรมดา.

ภิกษุ นี้เรียกว่า วิชชา และบุคคลเป็นผู้ถึงแล้วซึ่งวิชชา ด้วยเหตุเพียงเท่านี้.

ความหมายของอวิชชา-วิชชา (นัยที่ ๓) ๑๑๐

-บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๑๙๘/๓๐๐-๓๐๑.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่กล่าวกันว่า อวิชชา อวิชชา ดังนี้ ก็อวิชชานั้นเป็นอย่างไร และด้วยเหตุเพียงเท่าไร บุคคลจึงเป็นผู้ถึงแล้วซึ่งอวิชชา พระเจ้าข้า.

ภิกษุ ปุถุชนผู้ไม่ได้สดับในกรณีนี้ ย่อมไม่รู้ชัดซึ่งรูป ไม่รู้ชัดซึ่งเหตุเกิดแห่งรูป ไม่รู้ชัดซึ่งความดับแห่งรูป ไม่รู้ชัดซึ่งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งรูป ไม่รู้ชัดซึ่งเวทนา ... ไม่รู้ชัดซึ่งสัญญา ... ไม่รู้ชัดซึ่งสังขาร ... ไม่รู้ชัดซึ่งวิญญาณ ไม่รู้ชัดซึ่งเหตุเกิดแห่งวิญญาณ ไม่รู้ชัดซึ่งความดับแห่งวิญญาณ ไม่รู้ชัดซึ่งปฏิปทาอันให้ถึงความดับแห่งวิญญาณ.

ภิกษุ นี้เราเรียกว่า อวิชชา และบุคคลเป็นผู้ถึงแล้วซึ่งอวิชชา ด้วยเหตุเพียงเท่านี้.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่กล่าวกันว่า วิชชา วิชชา ดังนี้ ก็วิชชานั้นเป็นอย่างไร และด้วยเหตุเพียงเท่าไร บุคคลจึงเป็นผู้ถึงแล้วซึ่งวิชชา พระเจ้าข้า.

ภิกษุ อริยสาวกผู้ได้สดับแล้วในกรณีนี้ ย่อมรู้ชัดซึ่งรูป รู้ชัดซึ่งเหตุเกิดแห่งรูป รู้ชัดซึ่งความดับแห่งรูป รู้ชัดซึ่งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งรูป ย่อมรู้ชัดซึ่งเวทนา ... ย่อมรู้ชัดซึ่งสัญญา ... ย่อมรู้ชัดซึ่งสังขาร ... ย่อมรู้ชัดซึ่งวิญญาณ รู้ชัดซึ่งเหตุเกิดแห่งวิญญาณ รู้ชัดซึ่งความดับแห่งวิญญาณ รู้ชัดซึ่งข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งวิญญาณ.

ภิกษุ นี้เราเรียกว่า วิชชา และบุคคลเป็นผู้ถึงแล้วซึ่งวิชชา ด้วยเหตุเพียงเท่านี้.

ข้อแนะนำในการ

ปรารภความเพียร

ความเพียร สามารถทำได้ในทุกอิริยาบถ ๑๑๑

-บาลี จตุกฺก. อ. ๒๑/๑๗/๑๑.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุกำลัง**เดินอยู่** ถ้าแม้กามวิตก พยาบาทวิตก หรือวิหิงสาวิตกเกิดขึ้น และภิกษุก็ไม่รับเอาวิตกนั้นไว้ สละทิ้งไป ทำให้บรรเทา ทำให้สิ้นสุดลงไปจนไม่มีเหลือ ภิกษุที่เป็นเช่นนี้ แม้กำลังเดินอยู่ เราก็เรียกว่าเป็นผู้มีความเพียร มีโอตตัปปะ มีความเพียรอันปรารภแล้ว มีตนส่งไปแล้วในธรรมนั้นอยู่เนืองนิตย์.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุกำลัง**ยืนอยู่** ถ้าแม้กามวิตก พยาบาทวิตก หรือวิหิงสาวิตกเกิดขึ้น และภิกษุก็ไม่รับเอาวิตกนั้นไว้ สละทิ้งไป ทำให้บรรเทา ทำให้สิ้นสุดลงไปจนไม่มีเหลือ ภิกษุที่เป็นเช่นนี้ แม้กำลังยืนอยู่ เราก็เรียกว่าเป็นผู้มีความเพียร มีโอตตัปปะ มีความเพียรอันปรารภแล้ว มีตนส่งไปแล้วในธรรมนั้นอยู่เนืองนิตย์.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุกำลัง**นั่งอยู่** ถ้าแม้กามวิตก พยาบาทวิตก หรือวิหิงสาวิตกเกิดขึ้น และภิกษุก็ไม่รับเอาวิตกนั้นไว้ สละทิ้งไป ทำให้บรรเทา ทำให้สิ้นสุดลงไปจนไม่มีเหลือ ภิกษุที่เป็นเช่นนี้ แม้กำลังนั่งอยู่ เราก็เรียกว่า เป็น

ผู้มีความเพียร มีโอตตัปปะ มีความเพียรอันปรารภแล้วมีตนส่งไปแล้วในธรรมนั้นอยู่เนืองนิตย์.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุกำลัง**นอนตื่นอยู่** ถ้าแม้กามวิตก พยาบาทวิตก หรือวิหิงสาวิตกเกิดขึ้น และภิกษุก็ไม่รับเอาวิตกนั้นไว้ สละทิ้งไป ทำให้บรรเทา ทำให้สิ้นสุดลงไปจนไม่มีเหลือ ภิกษุที่เป็นเช่นนี้ แม้กำลังนอนตื่นอยู่ เราก็เรียกว่า เป็นผู้มีความเพียร มีโอตตัปปะ มีความเพียรอันปรารภแล้ว มีตนส่งไปแล้วในธรรมนั้นอยู่เนืองนิตย์.

ลักษณะของผู้เกียจคร้าน ๑๑๒

-บาลี จตุกฺก. อ. ๒๑/๑๖-๑๗/๑๑.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุ**ผู้กำลังเดินอยู่** ถ้าแม้กามวิตก พยาบาทวิตก หรือวิหิงสาวิตกเกิดขึ้น และภิกษุก็รับเอาวิตกนั้นไว้ ไม่สละทิ้ง ไม่บรรเทา ไม่ทำให้สิ้นสุดลงไปจนไม่มีเหลือ ภิกษุที่เป็นเช่นนี้ แม้กำลังเดินอยู่ เราก็เรียกว่า เป็นผู้ไม่มีความเพียร ไม่มีโอตตัปปะ เกียจคร้าน มีความเพียรอันเลวทรามอยู่เนืองนิตย์.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุ**ผู้กำลังยืนอยู่** ถ้าแม้กามวิตก พยาบาทวิตก หรือวิหิงสาวิตกเกิดขึ้น และภิกษุก็รับเอาวิตกนั้นไว้ ไม่สละทิ้ง ไม่บรรเทา ไม่ทำให้สิ้นสุดลงไปจนไม่มีเหลือ ภิกษุที่เป็นเช่นนี้ แม้กำลังยืนอยู่ เราก็เรียกว่า เป็นผู้ไม่มีความเพียร ไม่มีโอตตัปปะ เกียจคร้าน มีความเพียรอันเลวทรามอยู่เนืองนิตย์.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุ**ผู้กำลังนั่งอยู่** ถ้าแม้กามวิตก พยาบาทวิตก หรือวิหิงสาวิตกเกิดขึ้น และภิกษุก็รับเอาวิตกนั้นไว้ ไม่สละทิ้ง ไม่บรรเทา ไม่ทำให้สิ้นสุดลงไปจนไม่มีเหลือ ภิกษุที่เป็นเช่นนี้ แม้กำลังนั่งอยู่ เราก็เรียกว่า เป็นผู้ไม่มีความเพียร ไม่มีโอตตัปปะ เกียจคร้าน มีความเพียรอันเลวทรามอยู่เนืองนิตย์.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุ**ผู้กำลังนอนตื่นอยู่** ถ้าแม้กามวิตก พยาบาทวิตก หรือวิหิงสาวิตกเกิดขึ้น และภิกษุก็รับเอาวิตกนั้นไว้ ไม่สละทิ้ง ไม่บรรเทา ไม่ทำให้สิ้นสุดลงไปจนไม่มีเหลือ ภิกษุที่เป็นเช่นนี้ แม้กำลังนอนตื่นอยู่ เราก็เรียกว่า เป็นผู้ไม่มีความเพียร ไม่มีโอตตัปปะ เกียจคร้าน มีความเพียรอันเลวทรามอยู่เนืองนิตย์.

ที่ตั้งแห่งความเกียจคร้าน ๑๑๓

-บาลี อฏฐก. อ. ๒๓/๓๔๓-๓๔๕/๑๘๕.

ภิกษุทั้งหลาย กุสีตวัตถุ (ที่ตั้งแห่งความเกียจคร้าน) ๘ ประการนี้ ๘ ประการเป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในกรณีนี้ การงานที่จะต้องทำมีอยู่ เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า เราจะต้องทำการงาน ก็เมื่อเราทำการงานอยู่ กายก็จะลำบาก เอาเถิด ถ้ากระไรเราจะนอน เธอก็นอนเสีย ไม่ปรารภความเพียร เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เพื่อกระทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง ภิกษุทั้งหลาย **นี้เป็นกุสีตวัตถุประการที่ ๑.**

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุทำการงานเสร็จแล้ว เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า เราได้ทำการงานเสร็จแล้ว ก็เมื่อเราทำการงานอยู่ กายก็ลำบากแล้ว เอาเถิด ถ้ากระไรเราจะนอน เธอก็นอนเสีย ไม่ปรารภความเพียร เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เพื่อกระทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง ภิกษุทั้งหลาย **นี้เป็นกุสีตวัตถุประการที่ ๒.**

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง หนทางอันภิกษุจะต้องเดินทาง มีอยู่ เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า เราจะต้องเดินทาง ก็เมื่อเราเดินทางอยู่ กายก็จะลำบาก เอาเถิด ถ้ากระไรเราจะนอน เธอก็นอนเสีย ไม่ปรารภความเพียร เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง

เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เพื่อกระทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง ภิกษุทั้งหลาย **นี้เป็นกุสีตวัตถุประการที่ ๓.**

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุเดินทางเสร็จแล้ว เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า เราได้เดินทางเสร็จแล้ว ก็เมื่อเราเดินทางอยู่ กายก็ลำบากแล้ว เอาเถิด ถ้ากระไรเราจะนอน เธอก็นอนเสีย ไม่ปรารภความเพียร เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เพื่อกระทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง ภิกษุทั้งหลาย **นี้เป็นกุสีตวัตถุประการที่ ๔.**

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุเที่ยวบิณฑบาตตามบ้านหรือนิคม ไม่ได้โภชนะอันเศร้าหมองหรือประณีตพอแก่ความต้องการ เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า เมื่อเราเที่ยวเดินบิณฑบาตตามบ้านหรือนิคม ไม่ได้โภชนะอันเศร้าหมองหรือประณีตพอแก่ความต้องการ กายของเรานั้นลำบากแล้ว ไม่ควรแก่การงาน เอาเถิด ถ้ากระไรเราจะนอน เธอก็นอนเสีย ไม่ปรารภความเพียร เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เพื่อกระทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง ภิกษุทั้งหลาย **นี้เป็นกุสีตวัตถุประการที่ ๕.**

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุเที่ยวบิณฑบาตตามบ้านหรือนิคม ได้โภชนะเศร้าหมองหรือประณีตพอแก่ความต้องการ เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า เราเที่ยวบิณฑบาต

ตามบ้านหรือนิคม ได้โภชนะเศร้าหมองหรือประณีต พอแก่ความต้องการแล้ว กายของเรานั้นหนัก ไม่ควรแก่การงาน เหมือนถั่วชุ่มด้วยน้ำ เอาเถิด ถ้ากระไรเราจะนอน เธอก็นอนเสีย ไม่ปรารภความเพียร เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เพื่อกระทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง ภิกษุทั้งหลาย **นี้เป็นกุสีตวัตถุประการที่ ๖.**

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง อาพาธเล็กน้อยเกิดขึ้นแล้วแก่ภิกษุ เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า อาพาธเล็กน้อยนี้เกิดแก่เราแล้ว เรามีข้ออ้างเพื่อจะนอน เอาเถิด ถ้ากระไรเราจะนอน เธอก็นอนเสีย ไม่ปรารภความเพียร เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เพื่อกระทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง ภิกษุทั้งหลาย **นี้เป็นกุสีตวัตถุประการที่ ๗.**

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุหายจากอาพาธแล้ว แต่ยังหายไม่นาน เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า เราหายจากอาพาธแล้ว แต่ยังหายไม่นาน กายของเรายังอ่อนเพลีย ไม่ควรแก่การงาน เอาเถิด ถ้ากระไรเราจะนอน เธอก็นอนเสีย ไม่ปรารภความเพียร เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เพื่อกระทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง ภิกษุทั้งหลาย **นี้เป็น กุสีตวัตถุประการที่ ๘.**

ภิกษุทั้งหลาย กุสีตวัตถุ ๘ ประการนี้แล.

ที่ตั้งแห่งการปรารภความเพียร ๑๑๔

-บาลี อฏฐก. อ. ๒๓/๓๔๕-๓๔๗/๑๘๖.

ภิกษุทั้งหลาย อารัพภวัตถุ (ที่ตั้งแห่งการปรารภความเพียร) ๘ ประการนี้ ๘ ประการเป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในกรณีนี้ การงานอันภิกษุจะต้องทำมีอยู่ เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า เราจะต้องทำการงาน ก็เมื่อเราทำการงานอยู่ มันไม่เป็นการง่ายที่จะมนสิการถึงคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ถ้ากระไร เราจะรีบปรารภความเพียรเสียก่อน เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง เธอจึงปรารภความเพียรเพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง ภิกษุทั้งหลาย **นี้เป็นอารัพภวัตถุประการที่ ๑.**

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุทำการงานเสร็จแล้ว เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า เราได้ทำการงานเสร็จแล้ว ก็เมื่อเราทำการงานอยู่ มันไม่เป็นการง่ายที่จะมนสิการถึงคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ถ้ากระไร เราจะรีบปรารภความเพียรเสียก่อน เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง เธอจึงปรารภความเพียร เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยัง

ไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง ภิกษุทั้งหลาย **นี้เป็นอารัพภวัตถุประการที่ ๒.**

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง หนทางอันภิกษุต้องเดินทางมีอยู่ เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า เราจะต้องเดินทาง ก็เมื่อเราเดินทางอยู่ มันไม่เป็นการง่ายที่จะมนสิการถึงคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ถ้ากระไร เราจะรีบปรารภความเพียรเสียก่อน เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง เธอจึงปรารภความเพียร เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง ภิกษุทั้งหลาย **นี้เป็นอารัพภวัตถุประการที่ ๓.**

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุเดินทางเสร็จแล้ว เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า เราได้เดินทางเสร็จแล้ว ก็เมื่อเราเดินทางอยู่ มันไม่เป็นการง่ายที่จะมนสิการถึงคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ถ้ากระไร เราจะรีบปรารภความเพียรเสียก่อน เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง เธอจึงปรารภความเพียร เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง ภิกษุทั้งหลาย **นี้เป็นอารัพภวัตถุประการที่ ๔.**

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุเที่ยวบิณฑบาตตามบ้านหรือนิคม ไม่ได้โภชนะเศร้าหมอง หรือประณีตพอแก่ความต้องการ เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า เราเที่ยวบิณฑบาตตามบ้านหรือนิคม ไม่ได้โภชนะเศร้าหมองหรือประณีต พอแก่ความต้องการ กายของเรานั้นเบาควรแก่การงาน ถ้ากระไร เราจะรีบปรารภความเพียรเสียก่อน เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง เธอจึงปรารภความเพียร เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง ภิกษุทั้งหลาย **นี้เป็นอารัพภวัตถุประการที่ ๕.**

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุเที่ยวบิณฑบาตตามบ้านหรือนิคม ได้โภชนะเศร้าหมองหรือประณีต พอแก่ความต้องการ เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า เราเที่ยวบิณฑบาตตามบ้านหรือนิคม ได้โภชนะเศร้าหมองหรือประณีต พอแก่ความต้องการ กายของเรานั้นก็เบาควรแก่การงาน ถ้ากระไร เราจะรีบปรารภความเพียรเสียก่อน เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง เธอจึงปรารภความเพียรเพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง ภิกษุทั้งหลาย **นี้เป็นอารัพภวัตถุประการที่ ๖.**

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง อาพาธเล็กน้อยเกิดขึ้นแล้วแก่ภิกษุ เธอมีความคิดอย่างนี้ ว่าอาพาธเล็กน้อยนี้เกิดขึ้นแก่เราแล้ว การที่อาพาธของเราจะพึงกลับกำเริบนั้น เป็นฐานะที่จะมีได้ ถ้ากระไร เราจะรีบปรารภความเพียรเสียก่อน เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง เธอจึงปรารภความเพียร เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง ภิกษุทั้งหลาย **นี้เป็นอารัพภวัตถุประการที่ ๗.**

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุหายจากอาพาธแล้ว แต่ยังหายไม่นาน เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า เราหายจากอาพาธแล้ว แต่ยังหายไม่นาน การที่อาพาธของเราจะพึงกลับกำเริบนั้น เป็นฐานะที่จะมีได้ ถ้ากระไร เราจะรีบปรารภความเพียรเสียก่อน เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง เธอจึงปรารภความเพียร เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้ง ภิกษุทั้งหลาย **นี้เป็นอารัพภวัตถุประการที่ ๘.**

ภิกษุทั้งหลาย อารัพภวัตถุ ๘ ประการนี้แล.

เพียรละอกุศลแข่งกับความตาย ๑๑๕

–บาลี อฏฐก. อ. ๒๓/๓๓๑–๓๓๓/๑๗๑.

ภิกษุทั้งหลาย มรณสติอันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด.

ภิกษุทั้งหลาย ก็มรณสติอันบุคคลเจริญแล้วอย่างไร กระทำให้มากแล้วอย่างไร จึงมีผลมาก มีอานิสงส์มากหยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เมื่อกลางวันสิ้นไป กลางคืนเวียนมา ย่อมพิจารณาดังนี้ว่า ปัจจัยแห่งความตายของเรามีมากหนอ คือ งูพึงกัดเราก็ได้ แมลงป่องพึงต่อยเราก็ได้ ตะขาบพึงกัดเราก็ได้ เพราะเหตุนั้นเราพึงทำกาลกิริยา อันตรายนั้นพึงมีแก่เรา เราพึงพลาดล้มลงก็ได้ อาหารที่เราบริโภคแล้วไม่ย่อยเสียก็ได้ ดีของเราพึงซ่านก็ได้ เสมหะของเราพึงกำเริบก็ได้ ลมมีพิษดังศาตราของเราพึงกำเริบก็ได้ มนุษย์ทั้งหลายพึงเบียดเบียนเราก็ได้ พวกอมนุษย์พึงเบียดเบียนเราก็ได้ เพราะเหตุนั้นเราพึงทำกาลกิริยา อันตรายนั้นพึงมีแก่เรา.

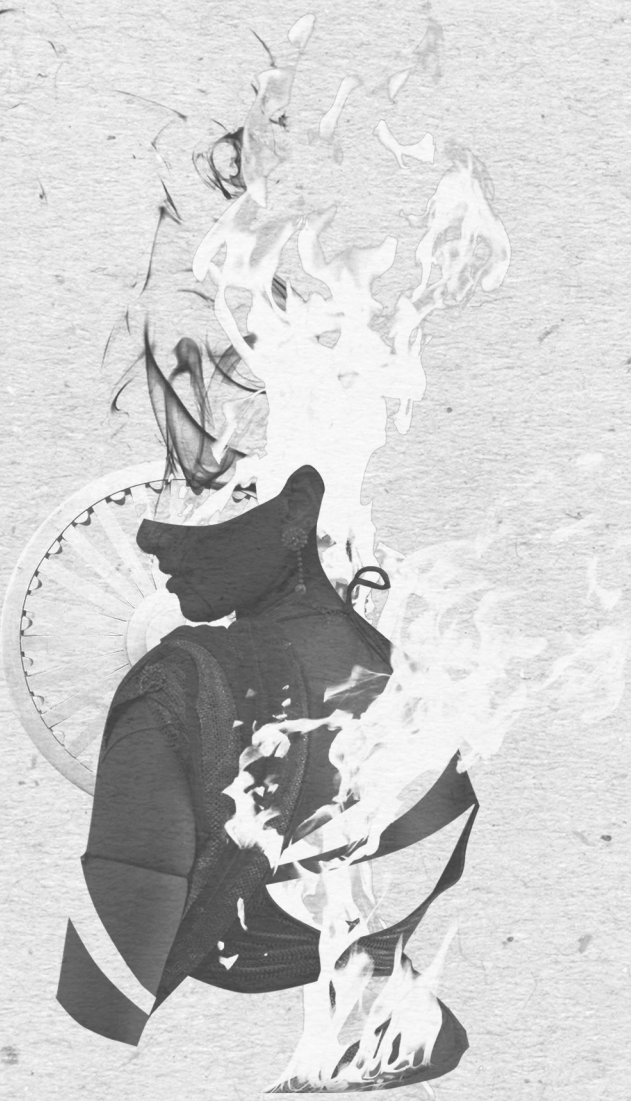

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้นพึงพิจารณาดังนี้ว่า ธรรมอันเป็นบาปอกุศลอันเรายังละไม่ได้ ที่จะพึงเป็นอันตรายแก่เราผู้ทำกาละในกลางคืน มีอยู่หรือหนอแล ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า ธรรมอันเป็นบาปอกุศลอันเรายังละไม่ได้ ที่จะพึงเป็นอันตรายแก่เราผู้ทำกาละในกลางคืน มีอยู่ ภิกษุนั้น พึงกระทำความพอใจ ความพยายาม ความอุตสาหะ ความเพียร ความไม่ท้อถอย สติและสัมปชัญญะให้ยิ่ง เพื่อละธรรมอันเป็นบาปอกุศลเหล่านั้นเสีย เปรียบเหมือนคนที่มีผ้าไฟไหม้ หรือศีรษะถูกไฟไหม้ พึงกระทำความพอใจ ความพยายาม ความอุตสาหะ ความเพียร ความไม่ท้อถอย สติและสัมปชัญญะให้ยิ่ง เพื่อดับไฟไหม้ผ้าหรือศีรษะนั้น ฉะนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า ธรรมอันเป็นบาปอกุศลอันเรายังละไม่ได้ ที่จะเป็นอันตรายแก่เราผู้ทำกาละในกลางคืนไม่มี ภิกษุนั้นพึงเป็นผู้มีปีติและปราโมทย์หมั่นศึกษาทั้งกลางวันและกลางคืนในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่.

(ในกรณีแห่งภิกษุผู้ผ่านกลางคืนมาถึงกลางวัน ก็มีข้อความที่ตรัสไว้ให้ปฏิบัติอย่างเดียวกัน ผิดกันแต่เวลาเท่านั้น).

ภิกษุทั้งหลาย มรณสติอันภิกษุเจริญแล้วอย่างนี้ กระทำให้มากแล้วอย่างนี้ จึงมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด.

ทำความเพียรแข่งกับอนาคตภัย (นัยที่ ๑)

๑๑๖

-บาลี ปญฺจก. อ. ๒๒/๑๑๗-๑๒๑/๗๘.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เห็นภัยในอนาคต ๕ ประการนี้ ก็ควรเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง ภัย ๕ ประการเป็นอย่างไร คือ

ภิกษุในกรณีนี้ ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บัดนี้ เรายังเป็นหนุ่มแน่น มีผมดำสนิท ประกอบด้วยความเป็นหนุ่มอันเจริญ ตั้งอยู่ในปฐมวัย ถึงกระนั้น ก็มีสมัยที่ความชราย่อมจะถูกต้องกายนี้ได้ ก็ผู้ที่แก่แล้ว ถูกความชราครอบงำแล้วจะมนสิการคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ไม่ใช่ทำได้โดยง่าย และจะเสพเสนาสนะอันสงัดคือป่าและป่าชัฏ ก็ไม่ใช่ทำได้โดยง่าย ก่อนที่สิ่งอันไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจนั้นจะมาถึงเรา เราจะรีบปรารภความเพียร เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้งเสียโดยเร็ว ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้ถึงแล้ว แม้จะแก่เฒ่าก็จักอยู่เป็นผาสุก ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เห็น**ภัยในอนาคตข้อที่ ๑** นี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจ

เด็ดเดี่ยวอยู่ เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บัดนี้ เรามีอาพาธน้อย มีโรคเบาบาง ประกอบด้วยไฟธาตุสำหรับย่อยอาหารสม่ำเสมอ ไม่เย็นนัก ไม่ร้อนนัก พอปานกลาง ควรแก่การกระทำความเพียร แต่ย่อมมีสมัยที่พยาธิจะถูกต้องกายนี้ ก็ผู้ที่ป่วยไข้อันความป่วยไข้ครอบงำแล้ว จะมนสิการคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ไม่ใช่ทำได้โดยง่าย และจะเสพเสนาสนะอันสงัดคือป่าและป่าชัฏ ก็ไม่ใช่ทำได้โดยง่าย ก่อนที่สิ่งอันไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจนั้นจะมาถึงเรา เราจะรีบปรารภความเพียร เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ทำให้แจ้งเสียโดยเร็ว ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้ถึงแล้ว แม้จะเจ็บไข้ก็จักอยู่เป็นผาสุก ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เห็น**ภัยในอนาคตข้อที่ ๒** นี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่ เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บัดนี้ ข้าวกล้างามดี บิณฑบาตก็หาได้ง่าย สะดวกแก่การแสวงหา

บิณฑบาตเลี้ยงชีวิต แต่ก็ย่อมมีสมัยที่มีข้าวแพง ข้าวกล้าเสียหาย บิณฑบาตหาได้ยาก ไม่สะดวกแก่การแสวงหาบิณฑบาตเลี้ยงชีพ อนึ่ง ในสมัยข้าวแพง พวกมนุษย์ย่อมหลั่งไหลไป ในที่ที่มีอาหารดี ในที่นั้นย่อมมีการอยู่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ มีการอยู่พลุกพล่านกัน เมื่อมีการอยู่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ อยู่พลุกพล่านกัน จะมนสิการคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไม่ใช่ทำได้โดยง่าย และจะเสพเสนาสนะอันสงัด คือป่าและป่าชัฏ ก็ไม่ใช่ทำได้โดยง่าย ก่อนที่สิ่งอันไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจนั้น จะมาถึงเรา เราจะรีบปรารภความเพียร เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้งเสียโดยเร็ว ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้ถึงแล้ว จักอยู่เป็นผาสุก แม้ในคราวที่เกิดทุพภิกขภัย ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เห็น**ภัยในอนาคตข้อที่ ๓** นี้ควรเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่ เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บัดนี้มนุษย์ทั้งหลายย่อมเป็นผู้พร้อมเพรียงกัน ชื่นชมต่อกัน ไม่วิวาทกัน เป็นดังน้ำนมกับน้ำ มองดูกันด้วยสายตาแสดง

ความรักอยู่ แต่ย่อมมีสมัยที่มีภัย มีความปั่นป่วนในดงประชาชนวุ่นวาย และเมื่อมีภัยพวกมนุษย์ย่อมหลั่งไหลไปในที่ที่ปลอดภัย ในที่นั้นย่อมมีการอยู่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ มีการอยู่พลุกพล่านกัน เมื่อมีการอยู่คลุกคลีด้วยหมู่คณะอยู่พลุกพล่านกัน จะมนสิการคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไม่ใช่ทำได้โดยง่าย จะเสพเสนาสนะอันสงัดคือป่าและป่าชัฏก็ไม่ใช่ทำได้โดยง่าย ก่อนที่สิ่งอันไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ไม่น่าพอใจนั้นจะมาถึงเรา เราจะรีบปรารภความเพียร เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้งเสียโดยเร็ว ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้ถึงแล้วจักอยู่เป็นผาสุก แม้ในคราวที่เกิดโจรภัย ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เห็น**ภัยในอนาคตข้อที่ ๔** นี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่ เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บัดนี้สงฆ์เป็นผู้พร้อมเพรียงกัน ชื่นชมต่อกัน ไม่วิวาทกัน มีอุเทศร่วมกัน อยู่เป็นผาสุก แต่ก็ย่อมมีสมัยที่สงฆ์แตกกัน ก็เมื่อสงฆ์แตกกันแล้ว จะมนสิการคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไม่ใช่ทำได้โดยง่าย จะเสพเสนาสนะอันสงัดคือป่าและป่าชัฏ

ก็ไม่ใช่ทำได้โดยง่าย ก่อนที่สิ่งอันไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจนั้น จะมาถึงเรา เราจะรีบปรารภความเพียร เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้งเสียโดยเร็ว ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้ถึงแล้วจักอยู่เป็นผาสุก แม้ในคราวเมื่อสงฆ์แตกกัน ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เห็น**ภัยในอนาคตข้อที่ ๕** นี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่ เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง.

ภิกษุทั้งหลาย **ภิกษุเห็นภัยในอนาคต ๕ ประการเหล่านี้แล ควรเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่ เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง.**

ทำความเพียรแข่งกับอนาคตภัย (นัยที่ ๒)

๑๑๗

–บาลี ปญฺจก. อ. ๒๒/๑๑๕–๑๑๗/๗๗.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้อยู่ป่า เห็นภัยในอนาคต ๕ ประการนี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง ภัย ๕ ประการเป็นอย่างไร คือ

ภิกษุผู้อยู่ป่าในกรณีนี้ ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บัดนี้เราอยู่ในป่าผู้เดียว เมื่อเราอยู่ในป่าผู้เดียว งูพึงกัดเรา แมลงป่องพึงต่อยเรา หรือตะขาบพึงกัดเรา เราพึงทำกาละได้ด้วยเหตุนั้น อันตรายนั้นจะพึงมีแก่เรา เอาเถิด เราจะปรารภความเพียร เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้อยู่ป่าเห็น**ภัยในอนาคตข้อที่ ๑** นี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้อยู่ป่า ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บัดนี้เราอยู่ในป่าผู้เดียว เมื่อเราอยู่ในป่าผู้เดียว พึงพลาดล้มลง อาหารที่ฉันแล้วไม่ย่อย ดีของเราพึงกำเริบ

เสมหะพึงกำเริบ หรือลมมีพิษเพียงดังศัตราพึงกำเริบ เราพึงทำกาละได้ด้วยเหตุนั้น อันตรายนั้นจะพึงมีแก่เรา เอาเถิด เราจะปรารภความเพียร เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้อยู่ป่าเห็น**ภัยในอนาคตข้อที่ ๒** นี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้อยู่ป่า ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บัดนี้เราอยู่ในป่าผู้เดียว เมื่อเราอยู่ในป่าผู้เดียว พึงพบสัตว์ร้าย คือสีหะ เสือโคร่ง เสือเหลือง หมี หรือเสือดาว สัตว์เหล่านั้นพึงทำร้ายเราถึงตาย เราพึงทำกาละได้ด้วยเหตุนั้น อันตรายนั้นจะพึงมีแก่เรา เอาเถิด เราจะปรารภความเพียร เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้อยู่ป่าเห็น**ภัยในอนาคตข้อที่ ๓** นี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้อยู่ป่า ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บัดนี้เราอยู่ในป่าผู้เดียว เมื่อเราอยู่ในป่าผู้เดียว เราพึงพบคนร้ายผู้ก่อคดีแล้ว หรือมีคดียังไม่ได้ก่อ คนร้ายเหล่านั้นพึงปลงชีวิตเรา เราพึงทำกาละได้ด้วยเหตุนั้น อันตรายนั้นจะพึงมีแก่เรา เอาเถิด เราจะปรารภความเพียร เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้อยู่ป่าเห็น**ภัยในอนาคตข้อที่ ๔** นี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้อยู่ป่า ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บัดนี้เราอยู่ในป่าผู้เดียว เมื่อเราอยู่ในป่าผู้เดียว ในป่าย่อมมีพวกอมนุษย์ดุร้าย อมนุษย์เหล่านั้นพึงปลงชีวิตเรา เราพึงทำกาละได้ด้วยเหตุนั้น อันตรายนั้นจะพึงมีแก่เรา เอาเถิด เราจะปรารภความเพียร เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้อยู่ป่าเห็น**ภัยในอนาคตข้อที่ ๕** นี้ ควรเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว

เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง.

ภิกษุทั้งหลาย **ภิกษุผู้อยู่ป่า เห็นภัยในอนาคต ๕ ประการเหล่านี้แล ควรเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่ เพื่อถึงสิ่งที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุสิ่งที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งสิ่งที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง.**

สมัยที่ไม่สมควร และที่สมควรกระทำความเพียร ๑๑๘

-บาลี ปญฺจก. อ. ๒๒/๗๕-๗๖/๕๔.

ภิกษุทั้งหลาย สมัยที่ไม่ควรกระทำความเพียร ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นอย่างไร คือ

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ **เป็นคนแก่ ถูกชราครอบงำ** นี้เป็นสมัยที่ไม่ควรกระทำความเพียรข้อที่ ๑.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุ**เป็นผู้อาพาธ ถูกพยาธิครอบงำ** นี้เป็นสมัยที่ไม่ควรกระทำความเพียรข้อที่ ๒.

อีกประการหนึ่ง **สมัยที่มีข้าวแพง ข้าวกล้าเสียหาย มีบิณฑบาตหาได้ยาก ไม่สะดวกที่จะยังอัตภาพให้เป็นไปด้วยการแสวงหาบิณฑบาต** นี้เป็นสมัยที่ไม่ควรกระทำความเพียรข้อที่ ๓.

อีกประการหนึ่ง **สมัยที่มีภัย มีความกำเริบในป่าดง ชาวชนบทพากันขึ้นยานพาหนะอพยพไป** นี้เป็นสมัยที่ไม่ควรกระทำความเพียรข้อที่ ๔.

อีกประการหนึ่ง **สมัยที่สงฆ์แตกกัน** ภิกษุทั้งหลาย **ก็เมื่อสงฆ์แตกกันแล้ว ย่อมมีการด่ากันและกัน บริภาษกันและกัน มีการใส่ร้ายกันและกัน มีการทอดทิ้งกันและกัน**

คนผู้ไม่เลื่อมใสในสงฆ์หมู่นั้น ย่อมไม่เลื่อมใส และคนบางพวกที่เลื่อมใส ย่อมเป็นอย่างอื่นไป นี้เป็นสมัยที่ไม่ควรกระทำความเพียรข้อที่ ๕.

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล **สมัยที่ไม่ควรกระทำความเพียร ๕ ประการ.**

ภิกษุทั้งหลาย สมัยที่ควรกระทำความเพียร ๕ ประการนี้ ๕ ประการ เป็นอย่างไร คือ

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ **เป็นหนุ่มแน่น มีผมดำสนิท ประกอบด้วยความเป็นหนุ่ม ตั้งอยู่ในปฐมวัย** นี้เป็นสมัยที่ควรกระทำความเพียรข้อที่ ๑.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุ**เป็นผู้มีอาพาธน้อย มีโรคเบาบาง ประกอบด้วยไฟธาตุที่เผาอาหารให้ย่อยสม่ำเสมอ ไม่เย็นนัก ไม่ร้อนนัก เป็นปานกลาง ควรแก่การกระทำความเพียร** นี้เป็นสมัยที่ควรกระทำความเพียรข้อที่ ๒.

อีกประการหนึ่ง **สมัยที่ข้าวกล้างามดี มีบิณฑบาตหาได้ง่าย สะดวกที่จะยังอัตภาพให้เป็นไปด้วยการแสวงหาบิณฑบาต** นี้เป็นสมัยที่ควรกระทำความเพียรข้อที่ ๓.

อีกประการหนึ่ง **สมัยที่พวกมนุษย์พร้อมเพรียงกัน** (สามัคคีกัน) **ยินดีต่อกัน ไม่วิวาทกัน เป็นเหมือนน้ำนมกับน้ำ**

มองดูกันและกันด้วยสายตาที่ประกอบด้วยความรัก นี้เป็นสมัยที่ควรกระทำความเพียรข้อที่ ๔.

อีกประการหนึ่ง **สมัยที่สงฆ์พร้อมเพรียงกัน ยินดีต่อกัน ไม่วิวาทกัน มีอุเทศร่วมกัน ย่อมอยู่เป็นผาสุก.** ภิกษุทั้งหลาย **เมื่อสงฆ์สมัครสมานกัน ย่อมไม่มีการด่ากันและกัน ไม่บริภาษกันและกัน ไม่มีการใส่ร้ายกันและกัน ไม่มีการทอดทิ้งกันและกัน คนผู้ไม่เลื่อมใสในสงฆ์หมู่นั้น ย่อมเลื่อมใส และคนที่เลื่อมใสแล้ว ย่อมเลื่อมใสยิ่งขึ้นไป** นี้เป็นสมัยที่ควรกระทำความเพียรข้อที่ ๕.

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล **สมัยที่ควรกระทำความเพียร ๕ ประการ.**

ทำอย่างไร ความเพียรพยายามจึงมีผล ๑๑๙

–บาลี อุปริ. ม. ๑๔/๑๓,๑๖/๑๒,๑๕.

ภิกษุทั้งหลาย ก็อย่างไร ความพยายามจึงจะมีผล ความเพียรจึงจะมีผล.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ **ไม่เอาทุกข์ทับถมตนที่ไม่มีทุกข์ทับถม ไม่สละความสุขที่เกิดโดยธรรม ไม่เป็นผู้หมกมุ่นในความสุขนั้น** เธอย่อมทราบชัดอย่างนี้ว่า ถึงเรานี้จักยังมีเหตุแห่งทุกข์ เมื่อเริ่มตั้งความเพียร วิราคะย่อมมีได้เพราะการตั้งความเพียร อนึ่ง ถึงเรานี้จะยังมีเหตุแห่งทุกข์ เมื่อวางเฉย บำเพ็ญอุเบกขาอยู่ วิราคะก็ย่อมมีได้ เธอพึงเริ่มตั้งความเพียร ในทำนองที่ภิกษุยังมีเหตุแห่งทุกข์ เริ่มตั้งความเพียร ย่อมมีวิราคะเพราะการเริ่มตั้งความเพียร และบำเพ็ญอุเบกขาในทำนองที่ภิกษุยังมีเหตุแห่งทุกข์ วางเฉย บำเพ็ญอุเบกขาอยู่ ย่อมมีวิราคะ เมื่อเธอนั้นยังมีเหตุแห่งทุกข์ เริ่มตั้งความเพียร วิราคะย่อมมีได้เพราะการตั้งความเพียร แม้อย่างนี้ ทุกข์นั้นก็เป็นอันเธอสลัดได้แล้ว เมื่อเธอนั้นยังมีเหตุแห่งทุกข์ วางเฉย บำเพ็ญอุเบกขาอยู่ วิราคะย่อมมีได้ แม้อย่างนี้ ทุกข์นั้นก็เป็นอันเธอสลัดได้แล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุพิจารณาเห็นดังนี้ว่า **เมื่อเราอยู่ตามสบาย อกุศลธรรมย่อมเจริญยิ่ง กุศลธรรมย่อมเสื่อม แต่เมื่อเราเริ่มตั้งตนเพื่อความลำบาก อกุศลธรรมย่อมเสื่อม กุศลธรรมย่อมเจริญยิ่ง** อย่ากระนั้นเลย เราพึงเริ่มตั้งตนเพื่อความลำบากเถิด เธอจึงเริ่มตั้งตนเพื่อความลำบาก เมื่อเธอเริ่มตั้งตนเพื่อความลำบากอยู่ อกุศลธรรมย่อมเสื่อม กุศลธรรมย่อมเจริญยิ่ง สมัยต่อมา เธอไม่ต้องเริ่มตั้งตนเพื่อความลำบากได้ ข้อนั้นเพราะเหตุไร ภิกษุทั้งหลาย เพราะภิกษุนั้นเริ่มตั้งตนเพื่อความลำบาก เพื่อประโยชน์ใด ประโยชน์นั้นของเธอเป็นอันสำเร็จแล้ว ฉะนั้น สมัยต่อมา เธอจึงไม่ต้องเริ่มตั้งตนเพื่อความลำบากได้.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนช่างศร ย่างลนลูกศรบนข่าไฟ ๒ อัน ดัดให้ตรงจนใช้การได้ เพราะเหตุที่ลูกศรเป็นของอันช่างศรย่างลนบนข่าไฟ ๒ อัน ดัดให้ตรงจนใช้การได้แล้ว สมัยต่อมา ช่างศรนั้นไม่ต้องย่างลนลูกศรนั้นบนข่าไฟ ๒ อัน ดัดให้ตรงจนใช้การได้ ข้อนั้นเพราะเหตุไร ภิกษุทั้งหลาย เพราะช่างศรนั้นพึงย่างลนลูกศรบนข่าไฟ ๒ อัน ดัดให้ตรงจนใช้การได้ เพื่อประโยชน์ใด ประโยชน์นั้นของ

เขาเป็นอันสำเร็จแล้ว ฉะนั้น สมัยต่อมา ช่างศรจึงไม่ต้องย่างลนลูกศรบนข่าไฟ ๒ อัน ดัดให้ตรงจนใช้การได้ ฉันใด.

ภิกษุทั้งหลาย ฉันนั้นเหมือนกันแล ภิกษุย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า เมื่อเราอยู่ตามสบาย อกุศลธรรมย่อมเจริญยิ่ง กุศลธรรมย่อมเสื่อม แต่เมื่อเราเริ่มตั้งตนเพื่อความลำบาก อกุศลธรรมย่อมเสื่อมกุศลธรรมย่อมเจริญยิ่ง อย่ากระนั้นเลย เราพึงเริ่มตั้งตนเพื่อความลำบากเถิด เธอจึงเริ่มตั้งตนเพื่อความลำบาก เมื่อเธอเริ่มตั้งตนเพื่อความลำบากอยู่ อกุศลธรรมย่อมเสื่อม กุศลธรรมย่อมเจริญยิ่ง สมัยต่อมา เธอไม่ต้องเริ่มตั้งตนเพื่อความลำบากได้ ข้อนั้นเพราะเหตุไร ภิกษุทั้งหลาย เพราะภิกษุนั้นเริ่มตั้งตนเพื่อความลำบาก เพื่อประโยชน์ใด ประโยชน์นั้นของเธอเป็นอันสำเร็จแล้ว ฉะนั้น สมัยต่อมา เธอจึงไม่ต้องเริ่มตั้งตนเพื่อความลำบากแล.

ภิกษุทั้งหลาย **ความพยายามมีผล ความเพียรมีผล แม้อย่างนี้.**

สิ่งที่ควรเสพ-ไม่ควรเสพ ๑๒๐

-บาลี อุปริ. ม. ๑๔/๑๖๐-๑๖๕/๒๒๙-๒๓๓.

สารีบุตร เมื่อเสพรูปที่รู้ได้ด้วยจักษุเช่นใด อกุศลธรรมย่อมเจริญยิ่ง กุศลธรรมย่อมเสื่อมไป รูปที่รู้ได้ด้วยจักษุเช่นนี้**ไม่ควรเสพ** และเมื่อเสพรูปที่รู้ด้วยจักษุเช่นใด อกุศลธรรมย่อมเสื่อมไป กุศลธรรมย่อมเจริญยิ่ง รูปที่รู้ได้ด้วยจักษุเช่นนี้**ควรเสพ.**

(ในกรณีแห่งอารมณ์ห้าที่เหลือคือ เสียงที่จะพึงรู้แจ้งด้วยหู กลิ่นที่จะพึงรู้แจ้งด้วยจมูก รสที่จะพึงรู้แจ้งด้วยลิ้น โผฏฐัพพะที่จะพึงรู้แจ้งด้วยผิวกาย และธรรมที่จะพึงรู้แจ้งด้วยใจ ก็มีหลักเกณฑ์ที่ได้ตรัสไว้ทำนองเดียวกันกับในกรณีแห่งรูปที่จะพึงรู้แจ้งด้วยจักษุข้างบนนี้).

สารีบุตร เมื่อเสพจีวรเช่นใด อกุศลธรรมย่อมเจริญยิ่ง กุศลธรรมย่อมเสื่อมไป จีวรเช่นนี้**ไม่ควรเสพ** และเมื่อภิกษุเสพจีวรเช่นใด อกุศลธรรมย่อมเสื่อมไป กุศลธรรมย่อมเจริญยิ่ง จีวรเช่นนี้**ควรเสพ.**

(ในกรณีแห่งปัจจัย คือ บิณฑบาต และเสนาสนะ ก็มีหลักเกณฑ์ที่ได้ตรัสไว้ทำนองเดียวกันกับในกรณีแห่งจีวรข้างบนนี้).

สารีบุตร เมื่อเสพหมู่บ้านเช่นใด อกุศลธรรมย่อมเจริญยิ่ง กุศลธรรมย่อมเสื่อมไป หมู่บ้านเช่นนี้**ไม่ควรเสพ** และเมื่อเสพหมู่บ้านเช่นใด อกุศลธรรมย่อมเสื่อมไป กุศลธรรมย่อมเจริญยิ่ง หมู่บ้านเช่นนี้**ควรเสพ.**

(ในกรณีแห่งปัจจัย คือ นิคม นคร ชนบท ก็มีหลักเกณฑ์ที่ได้ตรัสไว้ทำนองเดียวกันกับในกรณีแห่งคามข้างบนนี้).

สารีบุตร เมื่อเสพบุคคลเช่นใด อกุศลธรรมย่อมเจริญยิ่ง กุศลธรรมย่อมเสื่อมไป บุคคลเช่นนี้**ไม่ควรเสพ** และเมื่อบุคคลเสพบุคคลเช่นใด อกุศลธรรมย่อมเสื่อมไป กุศลธรรมย่อมเจริญยิ่ง บุคคลเช่นนี้**ควรเสพ.**

สารีบุตร ถ้ากษัตริย์ทั้งปวง พึงรู้ทั่วถึงอรรถแห่งธรรมบรรยาย ที่เรากล่าวโดยย่อนี้ได้โดยพิสดารอย่างนี้ นั่นจะพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่กษัตริย์แม้ทั้งปวงตลอดกาลนาน.

ถ้าพราหมณ์ทั้งปวง...

ถ้าแพศย์ทั้งปวง...

ถ้าศูทรทั้งปวง พึงรู้ทั่วถึงอรรถแห่งธรรมบรรยายที่เรากล่าวโดยย่อนี้ได้โดยพิสดารอย่างนี้ นั่น จะพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่ศูทร แม้ทั้งปวงตลอดกาลนาน.

สารีบุตร ถ้าแม้โลกพร้อมทั้งเทวดา มาร พรหมและหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณะและพราหมณ์ พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์ พึงรู้ทั่วถึงอรรถแห่งธรรมบรรยายที่เรากล่าวโดยย่อนี้ได้โดยพิสดารอย่างนี้ นั่น จะพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่โลก พร้อมทั้งเทวดา มาร พรหม และหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณะและพราหมณ์ พร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์ ตลอดกาลนาน.

หลักการเลือกสถานที่และบุคคลที่ควรเสพ และไม่ควรเสพ ๑๒๑

–บาลี มู. ม. ๑๒/๒๑๒–๒๑๙/๒๓๕–๒๔๒.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในกรณีนี้ ย่อมเข้าไปอาศัยป่าชัฏแห่งใดแห่งหนึ่งอยู่ **เมื่อเธอเข้าไปอาศัยป่าชัฏนั้นอยู่ สติที่ยังไม่ปรากฏก็ไม่ปรากฏ จิตที่ยังไม่ตั้งมั่นก็ไม่ตั้งมั่น อาสวะที่ยังไม่สิ้นไปก็ไม่ถึงความสิ้นไป และภิกษุนั้นไม่ได้บรรลุธรรมอันปลอดโปร่งจากโยคะอย่างสูงที่ยังไม่บรรลุด้วย ส่วนปัจจัยเครื่องอุดหนุนชีวิต คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขารเหล่าใดที่บรรพชิตจำต้องนำมาบริโภค ปัจจัยเหล่านั้น ย่อมเกิดขึ้นได้โดยยาก** ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้นพึงพิจารณาเห็นดังนี้ว่า เราเข้ามาอาศัยป่าชัฏนี้อยู่ เมื่อเราเข้ามาอาศัยป่าชัฏนี้อยู่ สติที่ยังไม่ปรากฏก็ไม่ปรากฏ จิตที่ยังไม่ตั้งมั่นก็ไม่ตั้งมั่น อาสวะที่ยังไม่สิ้นไปก็ไม่ถึงความสิ้นไป และเราไม่ได้บรรลุธรรมอันปลอดโปร่งจากโยคะอย่างสูงที่ยังไม่บรรลุด้วย ส่วนปัจจัยเครื่องอุดหนุนชีวิต คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขารเหล่าใด ที่บรรพชิตจำต้องนำมาบริโภค ปัจจัยเหล่านั้นย่อมเกิดขึ้นได้โดยยาก ภิกษุทั้งหลาย

ภิกษุนั้นควรหลีกไปเสียจากป่าชัฏนั้น ในเวลากลางคืน หรือในเวลากลางวันก็ตาม ไม่ควรอยู่.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในกรณีนี้ เข้าไปอาศัยป่าชัฏแห่งใดแห่งหนึ่งอยู่ **เมื่อเธอเข้าไปอาศัยป่าชัฏนั้นอยู่ สติที่ยังไม่ปรากฏก็ไม่ปรากฏ จิตที่ยังไม่ตั้งมั่นก็ไม่ตั้งมั่น อาสวะที่ยังไม่สิ้นไปก็ไม่ถึงความสิ้นไป และภิกษุนั้นไม่ได้บรรลุธรรมอันปลอดโปร่งจากโยคะอย่างสูงที่ยังไม่บรรลุด้วย ส่วนปัจจัยเครื่องอุดหนุนชีวิต คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขารเหล่าใด ที่บรรพชิตจำเป็นต้องนำมาบริโภค ปัจจัยเหล่านั้น ย่อมเกิดขึ้นโดยไม่ยาก** ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้นพึงพิจารณาเห็นดังนี้ว่า เราเข้ามาอาศัยป่าชัฏนี้อยู่ เมื่อเราเข้ามาอาศัยป่าชัฏนี้อยู่ สติที่ยังไม่ปรากฏก็ไม่ปรากฏ จิตที่ยังไม่ตั้งมั่นก็ไม่ตั้งมั่น อาสวะที่ยังไม่สิ้นไปก็ไม่ถึงความสิ้นไป และเราไม่ได้บรรลุธรรมอันปลอดโปร่งจากโยคะอย่างสูงที่ยังไม่บรรลุด้วย ส่วนปัจจัยเครื่องอุดหนุนชีวิต คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขารเหล่าใด ที่บรรพชิตจำต้องนำมาบริโภค ปัจจัยเหล่านั้น ย่อมเกิดขึ้นได้โดยไม่ยาก แต่ว่าเราไม่ได้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต เพราะเหตุแห่งจีวร

เพราะเหตุแห่งบิณฑบาต เพราะเหตุแห่งเสนาสนะ เพราะเหตุแห่งคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร ก็ครั้นเป็นเช่นนั้น เมื่อเราเข้ามาอาศัยป่าชัฏนี้อยู่ สติที่ยังไม่ปรากฏ ก็ไม่ปรากฏ จิตที่ยังไม่ตั้งมั่น ก็ไม่ตั้งมั่น อาสวะที่ยังไม่สิ้นไปก็ไม่ถึงความสิ้นไป และเราไม่ได้บรรลุธรรมอันปลอดโปร่งจากโยคะอย่างสูงที่ยังไม่บรรลุด้วย ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้น**แม้รู้แล้วควรหลีกไปเสียจากป่าชัฏนั้น ไม่ควรอยู่.**

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในกรณีนี้ เข้าไปอาศัยป่าชัฏแห่งใดแห่งหนึ่งอยู่ เมื่อเธอเข้าไปอาศัยป่าชัฏนั้นอยู่ สติที่ยังไม่ปรากฏก็ปรากฏ จิตที่ยังไม่ตั้งมั่นก็ตั้งมั่น อาสวะที่ยังไม่สิ้นไปก็ถึงความสิ้นไป และภิกษุนั้นย่อมได้บรรลุธรรมอันปลอดโปร่งจากโยคะอย่างสูงที่ยังไม่บรรลุด้วย ส่วนปัจจัยเครื่องอุดหนุนชีวิต คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขารเหล่าใด ที่บรรพชิตจำต้องนำมาบริโภค ปัจจัยเหล่านั้น ย่อมเกิดขึ้นได้โดยยาก ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้น**พึงพิจารณาเห็นดังนี้ว่า เราเข้ามาอาศัยป่าชัฏนี้อยู่ เมื่อเราเข้ามาอาศัยป่าชัฏนี้อยู่ สติที่ยังไม่ปรากฏก็ปรากฏ จิตที่ยังไม่ตั้งมั่นก็ตั้งมั่น อาสวะที่ยังไม่สิ้นไปก็ถึงความสิ้นไป และเราย่อมได้บรรลุธรรมอันปลอดโปร่งจาก**

โยคะอย่างสูงที่ยังไม่บรรลุด้วย ส่วนปัจจัยเครื่องอุดหนุนชีวิต คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขารเหล่าใด ที่บรรพชิตจำต้องนำมาบริโภค ปัจจัยเหล่านั้น ย่อมเกิดขึ้นได้โดยยาก แต่ว่าเราไม่ได้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต เพราะเหตุแห่งจีวร เพราะเหตุแห่งบิณฑบาต เพราะเหตุแห่งเสนาสนะ เพราะเหตุแห่งคิลานปัจจัยเภสัชบริขาร ก็ครั้นเป็นเช่นนั้น เมื่อเราเข้ามาอาศัยป่าชัฏนี้อยู่ สติที่ยังไม่ปรากฏก็ปรากฏ จิตที่ยังไม่ตั้งมั่นก็ตั้งมั่น อาสวะที่ยังไม่สิ้นไปก็ถึงความสิ้นไป และเราย่อมได้บรรลุธรรมอันปลอดโปร่งจากโยคะอย่างสูงที่ยังไม่บรรลุด้วย ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้นแม้รู้แล้ว **ก็ควรอยู่ในป่าชัฏนั้น ไม่ควรหลีกไปเสีย.**

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในกรณีนี้ เข้าไปอาศัยป่าชัฏแห่งใดแห่งหนึ่งอยู่ **เมื่อเธอเข้าไปอาศัยป่าชัฏนั้นอยู่ สติที่ยังไม่ปรากฏก็ปรากฏ จิตที่ยังไม่ตั้งมั่นก็ตั้งมั่น อาสวะที่ยังไม่สิ้นไปก็ถึงความสิ้นไป และภิกษุนั้นได้บรรลุธรรมอันปลอดโปร่งจากโยคะอย่างสูงที่ยังไม่บรรลุด้วย ส่วนปัจจัยเครื่องอุดหนุนชีวิต คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขารเหล่าใดที่บรรพชิตจำต้องนำมา**

บริโภค ปัจจัยเหล่านั้นย่อมเกิดขึ้นได้โดยไม่ยาก ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้นพึงพิจารณาเห็นดังนี้ว่า เราเข้ามาอาศัยป่าชัฏนี้อยู่ เมื่อเราเข้ามาอาศัยป่าชัฏนี้อยู่ สติที่ยังไม่ปรากฏก็ปรากฏ จิตที่ยังไม่ตั้งมั่นก็ตั้งมั่น อาสวะที่ยังไม่สิ้นไปก็ถึงความสิ้นไป และเราย่อมได้บรรลุความปลอดโปร่งจากโยคะอย่างสูงที่ยังไม่บรรลุด้วย ส่วนปัจจัยเครื่องอุดหนุนชีวิต คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริขารเหล่าใด ที่บรรพชิตจำต้องนำมาบริโภคปัจจัยเหล่านั้นย่อมเกิดขึ้นได้โดยไม่ยาก ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้น**ควรอยู่ในป่าชัฏนั้นจนตลอดชีวิต ไม่ควรหลีกไปเสีย.**

(ในกรณีแห่งการเลือกหมู่บ้าน นิคม นคร ชนบท และบุคคลที่ควรเสพหรือไม่ควรเสพ ก็ได้ตรัสไว้โดยหลักเกณฑ์อย่างเดียวกัน).

เครื่องผูกพันจิต ๕ อย่าง ๑๒๒

-บาลี มู. ม. ๑๒/๒๐๕-๒๑๐/๒๒๗-๒๓๒.

ภิกษุทั้งหลาย **ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง ไม่ละตะปูตรึงใจ ๕ ประการ ไม่ถอนเครื่องผูกพันใจ ๕ ประการ ภิกษุนั้นหนอจักถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ในธรรมวินัยนี้ ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้.**

ตะปูตรึงใจ ๕ ประการ อันเธอยังละไม่ได้เป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในกรณีนี้ **สงสัย เคลือบแคลง ไม่ปลงใจเชื่อ ไม่เลื่อมใสในพระศาสดา** ภิกษุทั้งหลาย จิตของภิกษุที่สงสัย เคลือบแคลง ไม่ปลงใจเชื่อ ไม่เลื่อมใสในพระศาสดานั้น ย่อมไม่น้อมไปเพื่อความเพียรเครื่องเผากิเลส เพื่อความประกอบเนืองๆ เพื่อความทำติดต่อ เพื่อความเพียรที่ตั้งมั่น ข้อที่จิตของภิกษุไม่น้อมไปเพื่อความเพียรเครื่องเผากิเลส เพื่อความประกอบเนืองๆ เพื่อความทำติดต่อ เพื่อความเพียรที่ตั้งมั่น อย่างนี้ **ชื่อว่าตะปูตรึงใจประการที่ ๑** ที่ภิกษุนั้นยังละไม่ได้แล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุ**สงสัย เคลือบแคลง ไม่ปลงใจเชื่อ ไม่เลื่อมใสในพระธรรม** ภิกษุทั้งหลาย จิตของภิกษุที่สงสัย เคลือบแคลง ไม่ปลงใจเชื่อ ไม่เลื่อมใสในพระธรรมนั้น ย่อมไม่น้อมไปเพื่อความเพียรเครื่องเผากิเลส เพื่อความประกอบเนืองๆ เพื่อความทำติดต่อ เพื่อความเพียรที่ตั้งมั่น ข้อที่จิตของภิกษุไม่น้อมไปเพื่อความเพียรเครื่องเผากิเลส เพื่อความประกอบเนืองๆ เพื่อความทำติดต่อ เพื่อความเพียรที่ตั้งมั่น อย่างนี้ **ชื่อว่าตะปูตรึงใจประการที่ ๒** ที่ภิกษุนั้นยังละไม่ได้แล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุ**สงสัย เคลือบแคลง ไม่ปลงใจเชื่อ ไม่เลื่อมใสในพระสงฆ์** ภิกษุทั้งหลาย จิตของภิกษุที่สงสัย เคลือบแคลง ไม่ปลงใจเชื่อ ไม่เลื่อมใสในพระสงฆ์นั้น ย่อมไม่น้อมไปเพื่อความเพียรเครื่องเผากิเลส เพื่อความประกอบเนืองๆ เพื่อความทำติดต่อ เพื่อความเพียรที่ตั้งมั่น ข้อที่จิตของภิกษุไม่น้อมไปเพื่อความเพียรเครื่องเผากิเลส เพื่อความประกอบเนืองๆ เพื่อความทำติดต่อ เพื่อความเพียรที่ตั้งมั่น อย่างนี้ **ชื่อว่าตะปูตรึงใจประการที่ ๓** ที่ภิกษุนั้นยังละไม่ได้แล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุ**สงสัย เคลือบแคลง ไม่ปลงใจเชื่อ ไม่เลื่อมใสในสิกขา** ภิกษุ

ทั้งหลาย จิตของภิกษุที่สงสัย เคลือบแคลง ไม่ปลงใจเชื่อ ไม่เลื่อมใสในสิกขานั้น ย่อมไม่น้อมไปเพื่อความเพียร เครื่องเผากิเลส เพื่อความประกอบเนืองๆ เพื่อความทำติดต่อ เพื่อความเพียรที่ตั้งมั่น ข้อที่จิตของภิกษุไม่น้อมไปเพื่อความเพียรเครื่องเผากิเลส เพื่อความประกอบเนืองๆ เพื่อความทำติดต่อ เพื่อความเพียรที่ตั้งมั่น อย่างนี้ **ชื่อว่าตะปูตรึงใจประการที่ ๔** ที่ภิกษุนั้นยังละไม่ได้แล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุ**เป็นผู้โกรธเคือง ไม่พอใจ มีจิตอันโทสะกระทบกระทั่ง มีใจดุจตะปูในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย** ภิกษุทั้งหลาย จิตของภิกษุที่โกรธเคือง ไม่พอใจ มีจิตอันโทสะกระทบกระทั่ง มีใจดุจตะปูในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายนั้น ย่อมไม่น้อมไปเพื่อความเพียรเครื่องเผากิเลส เพื่อความประกอบเนืองๆ เพื่อความทำติดต่อ เพื่อความเพียรที่ตั้งมั่น ข้อที่จิตของภิกษุไม่น้อมไปเพื่อความเพียรเครื่องเผากิเลส เพื่อความประกอบเนืองๆ เพื่อความทำติดต่อ เพื่อความเพียรที่ตั้งมั่น อย่างนี้ **ชื่อว่าตะปูตรึงใจ ประการที่ ๕** ที่ภิกษุนั้นยังละไม่ได้แล้ว.

ตะปูตรึงใจ ๕ ประการเหล่านี้ ชื่อว่าอันภิกษุนั้นยังละไม่ได้แล้ว.

เครื่องผูกพันใจ ๕ ประการ อันภิกษุนั้นยังถอนไม่ได้เป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในกรณีนี้ **เป็นผู้ไม่ปราศจากความกำหนัด ไม่ปราศจากความพอใจ ไม่ปราศจากความรัก ไม่ปราศจากความระหาย ไม่ปราศจากความเร่าร้อน ไม่ปราศจากความทะเยอทะยานอยากในกาม** ภิกษุทั้งหลาย จิตของภิกษุผู้ไม่ปราศจากความกำหนัด ไม่ปราศจากความพอใจ ไม่ปราศจากความรักไม่ปราศจากความระหาย ไม่ปราศจากความเร่าร้อน ไม่ปราศจากความทะเยอทะยานอยากในกาม ย่อมไม่น้อมไปเพื่อความเพียรเครื่องเผากิเลส เพื่อความประกอบเนือง ๆ เพื่อความทำติดต่อ เพื่อความเพียรที่ตั้งมั่น ข้อที่จิตของภิกษุไม่น้อมไปเพื่อความเพียรเครื่องเผากิเลส เพื่อความประกอบเนือง ๆ เพื่อความทำติดต่อ เพื่อความเพียรที่ตั้งมั่น อย่างนี้ **ชื่อว่าเครื่องผูกพันใจประการที่ ๑** ที่ภิกษุนั้นยังถอนไม่ได้แล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุ**เป็นผู้ไม่ปราศจากความกำหนัด ไม่ปราศจากความพอใจ ไม่ปราศจากความรัก ไม่ปราศจากความระหาย ไม่ปราศจากความเร่าร้อน ไม่ปราศจากความทะเยอทะยานอยากในร่างกาย** ภิกษุ

ทั้งหลาย จิตของภิกษุผู้ไม่ปราศจากความกำหนัด ไม่ปราศจากความพอใจ ไม่ปราศจากความรัก ไม่ปราศจากความระหาย ไม่ปราศจากความเร่าร้อน ไม่ปราศจากความทะเยอทะยานอยากในร่างกายนั้น ย่อมไม่น้อมไปเพื่อความเพียรเครื่องเผากิเลสเพื่อความประกอบเนือง ๆ เพื่อความทำติดต่อ เพื่อความเพียรที่ตั้งมั่น ข้อที่จิตของภิกษุไม่น้อมไปเพื่อความเพียรเครื่องเผากิเลส เพื่อความประกอบเนือง ๆ เพื่อความทำติดต่อ เพื่อความเพียรที่ตั้งมั่น อย่างนี้ **ชื่อว่าเครื่องผูกพันใจประการที่ ๒** ที่ภิกษุนั้นยังถอนไม่ได้แล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุ**เป็นผู้ไม่ปราศจากความกำหนัด ไม่ปราศจากความพอใจ ไม่ปราศจากความรัก ไม่ปราศจากความระหาย ไม่ปราศจากความเร่าร้อน ไม่ปราศจากความทะเยอทะยานอยากในรูป** ภิกษุทั้งหลาย จิตของภิกษุผู้ไม่ปราศจากความกำหนัด ไม่ปราศจากความพอใจ ไม่ปราศจากความรัก ไม่ปราศจากความระหาย ไม่ปราศจากความเร่าร้อน ไม่ปราศจากความทะเยอทะยานอยากในรูปนั้น ย่อมไม่น้อมไปเพื่อความเพียรเครื่องเผากิเลส เพื่อความประกอบเนือง ๆ เพื่อความทำติดต่อ เพื่อความเพียรที่ตั้งมั่น ข้อที่จิตของภิกษุไม่น้อมไปเพื่อความเพียรเครื่อง

เผากิเลส เพื่อความประกอบเนือง ๆ เพื่อความทำติดต่อ เพื่อความเพียรที่ตั้งมั่นอย่างนี้ **ชื่อว่าเครื่องผูกพันใจประการที่ ๓** ที่ภิกษุนั้นยังถอนไม่ได้แล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุ**บริโภคอิ่มพอความประสงค์แล้ว ประกอบความสุขในการนอน ความสุขในการเอน ความสุขในความหลับอยู่** ภิกษุทั้งหลาย จิตของภิกษุผู้บริโภคอิ่มพอความประสงค์แล้ว ประกอบความสุขในการนอน ความสุขในการเอน ความสุขในความหลับอยู่นั้น ย่อมไม่น้อมไปเพื่อความเพียรเครื่องเผากิเลส เพื่อความประกอบเนือง ๆ เพื่อความทำติดต่อ เพื่อความเพียรที่ตั้งมั่น ข้อที่จิตของภิกษุไม่น้อมไปเพื่อความเพียรเครื่องเผากิเลส เพื่อความประกอบเนือง ๆ เพื่อความทำติดต่อ เพื่อความเพียรที่ตั้งมั่น อย่างนี้ **ชื่อว่าเครื่องผูกพันใจประการที่ ๔** ที่ภิกษุนั้นยังถอนไม่ได้แล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุ**จักประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อปรารถนาเทพนิกายอันใดอันหนึ่งว่า เราจักได้เป็นเทพเจ้าหรือเทพองค์ใดองค์หนึ่งด้วยศีลอันนี้ ด้วยข้อวัตรอันนี้ ด้วยตบะอันนี้ หรือด้วยพรหมจรรย์อันนี้** ภิกษุทั้งหลาย จิตของภิกษุผู้จักประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อ

ปรารถนาเทพนิกายอันใดอันหนึ่งว่า เราจักได้เป็นเทพเจ้าหรือเทพองค์ใดองค์หนึ่ง ด้วยศีลอันนี้ ด้วยข้อวัตรอันนี้ ด้วยตบะอันนี้ หรือด้วยพรหมจรรย์อันนี้นั้นย่อมไม่น้อมไปเพื่อความเพียรเครื่องเผากิเลส เพื่อความประกอบเนือง ๆ เพื่อความทำติดต่อ เพื่อความเพียรที่ตั้งมั่น ข้อที่จิตของภิกษุไม่น้อมไปเพื่อความเพียรเครื่องเผากิเลส เพื่อความประกอบเนือง ๆ เพื่อความทำติดต่อ เพื่อความเพียรที่ตั้งมั่น อย่างนี้ **ชื่อว่าเครื่องผูกพันใจประการที่ ๕** ที่ภิกษุนั้นยังถอนไม่ได้แล้ว.

เครื่องผูกพันใจ ๕ ประการเหล่านี้ ชื่อว่าอันภิกษุนั้นยังถอนไม่ได้แล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งไม่ละตะปูตรึงใจ ๕ ประการเหล่านี้ ไม่ถอนเครื่องผูกพันใจ ๕ ประการเหล่านี้ ภิกษุนั้นหนอ จักถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ ในธรรมวินัยนี้ ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้.

(ยังมีการตรัสโดย ปฏิปักขนัยฝ่ายตรงกันข้าม ซึ่งเป็นการส่งเสริมการประกอบความเพียร ผู้ศึกษาพึงเทียบเคียงได้ด้วยตนเอง จึงไม่ได้นำมาใส่ไว้ในที่นี้.)

อุปกิเลสแห่งจิต ๑๒๓

-บาลี มหาวาร. สํ. ๑๙/๑๓๐/๔๖๗.

ภิกษุทั้งหลาย อุปกิเลสของทอง ๕ อย่างเหล่านี้ เป็นเครื่องทำทองไม่ให้อ่อน ไม่ให้ควรแก่การงาน ไม่ให้มีสีสุก ให้เปราะ และให้ใช้การไม่ได้ดี อุปกิเลส ๕ อย่าง เป็นอย่างไร คือ

ภิกษุทั้งหลาย เหล็กเป็นอุปกิเลสของทอง ทำทองไม่ให้อ่อน ไม่ให้ควรแก่การงาน ไม่ให้มีสีสุก ให้เปราะ และให้ใช้การไม่ได้ดี โลหะ ... ดีบุก ... ตะกั่ว ... เงิน เป็นอุปกิเลสของทอง ทำทองไม่ให้อ่อน ไม่ให้ควรแก่การงาน ไม่ให้มีสีสุก ให้เปราะ และให้ใช้การไม่ได้ดี.

ภิกษุทั้งหลาย อุปกิเลสของทอง ๕ อย่างเหล่านี้แล เป็นเครื่องทำทองไม่ให้อ่อน ไม่ให้ควรแก่การงาน ไม่ให้มีสีสุก ให้เปราะ และให้ใช้การไม่ได้ดี.

ภิกษุทั้งหลาย ฉันนั้นก็เหมือนกัน อุปกิเลสของจิต ๕ อย่างเหล่านี้ เป็นเครื่องทำจิตไม่ให้อ่อน ไม่ให้ควรแก่การงาน ไม่ให้ผุดผ่อง ให้เสียไป และไม่ให้ตั้งมั่นด้วยดี เพื่อความสิ้นอาสวะ อุปกิเลส ๕ อย่างเป็นอย่างไร คือ

ภิกษุทั้งหลาย กามฉันทะ เป็นอุปกิเลสของจิต เป็นเครื่องทำจิตไม่ให้อ่อน ไม่ให้ควรแก่การงาน ไม่ให้ผุดผ่อง ให้เสียไป และไม่ให้ตั้งมั่นด้วยดีเพื่อความสิ้นอาสวะ พยาบาท ... ถีนมิทธะ ... อุทธัจจะกุกกุจจะ ... วิจิกิจฉา เป็นอุปกิเลสแห่งจิต เป็นเครื่องทำจิตไม่ให้อ่อน ไม่ให้ควรแก่การงาน ไม่ให้ผุดผ่อง ให้เสียไป และไม่ให้ตั้งมั่นด้วยดีเพื่อความสิ้นอาสวะ

ภิกษุทั้งหลาย อุปกิเลสของจิต ๕ อย่างเหล่านี้แล เป็นเครื่องทำจิตไม่ให้อ่อน ไม่ให้ควรแก่การงาน ไม่ให้ผุดผ่อง ให้เสียไป และไม่ให้ตั้งมั่นด้วยดีเพื่อความสิ้นอาสวะ.

ภิกษุทั้งหลาย โพชฌงค์ ๗ เหล่านี้ ไม่เป็นธรรมกั้น ไม่เป็นธรรมห้าม ไม่เป็นอุปกิเลสของจิต อันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งผล คือ วิชชาและวิมุตติ โพชฌงค์ ๗ เป็นอย่างไร คือ

ภิกษุทั้งหลาย สติสัมโพชฌงค์ไม่เป็นธรรมกั้น ไม่เป็นธรรมห้าม ไม่เป็นอุปกิเลสของจิต อันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งผล คือ

วิชชาและวิมุตติ ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ ... วิริยสัมโพชฌงค์ ... ปีติสัมโพชฌงค์ ... ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ ... สมาธิ-สัมโพชฌงค์ ... อุเบกขาสัมโพชฌงค์ ไม่เป็นธรรมกั้น ไม่เป็นธรรมห้าม ไม่เป็นอุปกิเลสของจิต อันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งผล คือ วิชชาและวิมุตติ

ภิกษุทั้งหลาย โพชฌงค์ ๗ เหล่านี้แล ไม่เป็นธรรมกั้น ไม่เป็นธรรมห้าม ไม่เป็นอุปกิเลสของจิต อันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งผล คือ วิชชาและวิมุตติ.

(ในสูตรอื่น ทรงตรัสว่า เมื่อละอุปกิเลสแห่งจิต ๕ อย่างเหล่านี้ได้ ภิกษุหวังจะแสดงอิทธิวิธี, ได้ทิพโสต, บรรลุเจโตปริยญาณ, บรรลุปุพเพ-นิวาสานุสสติญาณ, บรรลุจุตูปปาตญาณ หรือกระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ ก็สามารถทำได้ -บาลี ปญฺจก. อ. ๒๒/๑๗/๒๓.).

มนสิการโดยไม่แยบคาย นิวรณ์ ๕ ย่อมเกิด

๑๒๔

–บาลี มหาวาร. สี. ๑๙/๑๓๒/๔๘๒–๔๘๖.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุมนสิการโดยไม่แยบคาย **กามฉันทะ**ที่ยังไม่เกิด ย่อมเกิดขึ้น และที่เกิดแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความไพบูลย์ยิ่งขึ้น เมื่อภิกษุมนสิการโดยไม่แยบคาย **พยาบาท**ที่ยังไม่เกิด ย่อมเกิดขึ้น และที่เกิดแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความไพบูลย์ยิ่งขึ้น เมื่อภิกษุมนสิการโดยไม่แยบคาย **ถีนมิทธะ**ที่ยังไม่เกิด ย่อมเกิดขึ้น และที่เกิดแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความไพบูลย์ยิ่งขึ้น เมื่อภิกษุมนสิการโดยไม่แยบคาย **อุทธัจจกุกกุจจะ**ที่ยังไม่เกิด ย่อมเกิดขึ้น และที่เกิดแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความไพบูลย์ยิ่งขึ้น เมื่อภิกษุมนสิการโดยไม่แยบคาย **วิจิกิจฉา**ที่ยังไม่เกิด ย่อมเกิดขึ้น และที่เกิดแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น.

(ดูเพิ่มเติมในเรื่อง อาหารของนิวรณ์ ๕ ในหน้า ๔๖๒)

เจริญสมาธิให้ได้ อย่างน้อยวันละ ๓ ครั้ง

๑๒๕

-บาลี ติก. อ. ๒๐/๑๔๕-๑๔๖/๔๕๘.

ภิกษุทั้งหลาย พ่อค้าผู้ประกอบด้วยองค์ ๓ ประการนี้ สมควรจะได้โภคทรัพย์ที่ยังไม่ได้ หรือเพื่อทำโภคทรัพย์ที่ได้แล้วให้ทวีมากขึ้น องค์ ๓ ประการ เป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย พ่อค้าในโลกนี้ เวลาเช้าจัดแจงการงานโดยเอื้อเฟื้อ เวลาเที่ยงจัดแจงการงานโดยเอื้อเฟื้อ เวลาเย็นจัดแจงการงานโดยเอื้อเฟื้อ.

ภิกษุทั้งหลาย พ่อค้าผู้ประกอบด้วยองค์ ๓ ประการนี้แล สมควรจะได้โภคทรัพย์ที่ยังไม่ได้ หรือเพื่อทำโภคทรัพย์ที่ได้แล้วให้ทวีมากขึ้น ฉันใด.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการก็ฉันนั้นเหมือนกัน เป็นผู้สมควรจะได้บรรลุกุศลธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ หรือทำกุศลธรรมที่ได้บรรลุแล้วให้เจริญมากขึ้น ธรรม ๓ ประการ เป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ **เวลาเช้า**กำหนดสมาธินิมิตโดยเคารพ **เวลาเที่ยง**กำหนดสมาธินิมิตโดยเคารพ **เวลาเย็นกำหนดสมาธินิมิตโดยเคารพ.**

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ**ผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการเหล่านี้แล ย่อมสมควรจะบรรลุกุศลธรรมที่ยังไม่บรรลุ หรือเพื่อทำกุศลธรรมที่ได้บรรลุแล้วให้เจริญมากขึ้น.**

ลักษณะของผู้ที่ง่ายต่อการเข้าสมาธิ ๑๒๖

-บาลี ปญฺจก. อ. ๒๒/๑๕๕/๑๓.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ**ผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมไม่ควรเพื่อบรรลุสัมมาสมาธิ** ธรรม ๕ ประการ เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ไม่อดทนต่อรูป เป็นผู้ไม่อดทนต่อเสียง เป็นผู้ไม่อดทนต่อกลิ่น เป็นผู้ไม่อดทนต่อรส เป็นผู้ไม่อดทนต่อโผฏฐัพพะ.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการเหล่านี้แล ย่อมไม่ควรเพื่อบรรลุสัมมาสมาธิ.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ**ผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมควรเพื่อบรรลุสัมมาสมาธิ** ธรรม ๕ ประการ เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้อดทนต่อรูป เป็นผู้อดทนต่อเสียง เป็นผู้อดทนต่อกลิ่น เป็นผู้อดทนต่อรส เป็นผู้อดทนต่อโผฏฐัพพะ.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการเหล่านี้แล ย่อมควรเพื่อบรรลุสัมมาสมาธิ.

เจริญสมาธิแม้เพียงชั่วลัดนิ้วมือ ชื่อว่าไม่เห็นห่างจากฌาน

๑๒๗

–บาลี เอก. อ. ๒๐/๕๔–๕๕/๒๒๔.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าภิกษุเจริญ**อานาปานสติ** แม้ชั่วกาลเพียงลัดนิ้วมือ ภิกษุนี้เรากล่าวว่า อยู่ไม่เห็นห่างจากฌาน ทำตามคำสอนของพระศาสดา ปฏิบัติตามโอวาท ไม่ฉันบิณฑบาตของชาวแว่นแคว้นเปล่า ก็จะป่วยการกล่าวไปไยถึงผู้กระทำให้มากซึ่งอานาปานสตินั้นเล่า

ถ้าภิกษุเจริญอสุภสัญญา ... เจริญมรณสัญญา ... เจริญอาหาเรปฏิกูลสัญญา ... เจริญสัพพโลเกอนภิรตสัญญา ... เจริญอนิจจสัญญา ... เจริญอนิจเจทุกขสัญญา ... เจริญทุกเขอนัตตสัญญา ... เจริญปหานสัญญา ... เจริญวิราคสัญญา ... เจริญนิโรธสัญญา ... เจริญพุทธานุสสติ ... เจริญธัมมานุสสติ ... เจริญสังฆานุสสติ ... เจริญสีลานุสสติ ... เจริญจาคานุสสติ ... เจริญเทวตานุสสติ ... เจริญมรณสติ ... เจริญกายคตาสติ ... เจริญอุปสมานุสสติ แม้ชั่วกาลเพียงลัดนิ้วมือ ภิกษุนี้เรากล่าวว่า อยู่ไม่เห็นห่างจากฌาน ทำตามคำสอนของพระศาสดา ปฏิบัติตามโอวาท ไม่ฉันบิณฑบาตของชาวแว่นแคว้นเปล่า จะป่วยการกล่าวไปไยถึงผู้กระทำให้มากซึ่งอุปสมานุสสตินั้นเล่า. ...

ธรรมเป็นอุปการะเฉพาะแก่อานาปานสติภาวนา (นัยที่ ๑)

-บาลี ปญฺจก. อ. ๒๒/๑๓๕-๑๓๖/๙๖.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้กระทำให้มาก ซึ่งอานาปานสติอันประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมแทงตลอดธรรมที่ไม่กำเริบ ได้ต่อกาลไม่นานเทียว ๕ ประการเป็นอย่างไร คือ ภิกษุในกรณีนี้

(๑) เป็นผู้มีความต้องการน้อย มีกิจน้อย เลี้ยงง่าย สันโดษในบริขารแห่งชีวิต

(๒) เป็นผู้มีอาหารน้อย ประกอบตนอยู่ในความเป็นผู้มีท้องอันพร่อง

(๓) เป็นผู้ไม่มีความมึนซา ประกอบตนอยู่ในความตื่น

(๔) เป็นผู้มีสุตะมาก ทรงสุตะ สั่งสมสุตะ คือ ธรรมเหล่าใดอันงดงามในเบื้องต้น งดงามในท่ามกลาง งดงามในที่สุด แสดงอยู่ซึ่งพรหมจรรย์อันบริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง พร้อมทั้งอรรถะและพยัญชนะ ธรรมเหล่านั้นอันเธอสดับแล้วมาก ทรงจำไว้ คล่องปาก ขึ้นใจ แทงตลอดด้วยดีด้วยทิฏฐิ

(๕) ย่อมพิจารณาจิตตามที่หลุดพ้นแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้กระทำให้มาก ซึ่งอานาปานสติอันประกอบด้วยธรรม ๕ ประการเหล่านี้แล ย่อมแทงตลอดธรรมที่ไม่กำเริบ ได้ต่อกาลไม่นานเทียว.

ธรรมเป็นอุปการะเฉพาะแก่อานาปานสติภาวนา (นัยที่ ๒) ๑๒๙

–บาลี ปญฺจก. อ. ๒๒/๑๓๖/๙๗.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้กระทำให้มาก ซึ่งอานาปานสติอันประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมแทงตลอดธรรมที่ไม่กำเริบ ได้ต่อกาลไม่นานเทียว ๕ ประการเป็นอย่างไร คือ ภิกษุในกรณีนี้

(๑) เป็นผู้มีความต้องการน้อย มีกิจน้อย เลี้ยงง่าย สันโดษในบริขารแห่งชีวิต

(๒) เป็นผู้มีอาหารน้อย ประกอบตนอยู่ในความเป็นผู้มีท้องอันพร่อง

(๓) เป็นผู้ไม่มีความมึนชา ประกอบตนอยู่ในความตื่น

(๔) ย่อมเป็นผู้ได้ตามปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบาก ซึ่งกถาอันเป็นไปเพื่อขัดเกลากิเลส เป็นที่สบายแก่ธรรมเครื่องเปิดโล่งแห่งจิต คือ อัปปิจฉกถา (เรื่องปรารถนาน้อย) สันตุฏฐิกถา (เรื่องสันโดษ) ปวิเวกกถา (เรื่องความสงัด) อสังสัคคกถา (เรื่องไม่คลุกคลี) วิริยารัมภกถา (เรื่องมีความเพียร) สีลกถา (เรื่องศีล) สมาธิกถา (เรื่องสมาธิ) ปัญญากถา (เรื่องปัญญา) วิมุตติกถา (เรื่องวิมุตติ) วิมุตติญาณทัสสนกถา (เรื่องวิมุตติญาณทัสสนะ)

(๕) ย่อมพิจารณาจิตตามที่หลุดพ้นแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้กระทำให้มาก ซึ่งอานาปานสติ อันประกอบด้วยธรรม ๕ ประการเหล่านี้แล ย่อมแทงตลอดธรรมที่ไม่กำเริบ ได้ต่อกาลไม่นานเทียว.

ธรรมเป็นอุปการะเฉพาะแก่อานาปานสติภาวนา (นัยที่ ๓) ๑๓๐

–บาลี ปญฺจก. อ. ๒๒/๑๓๖–๑๓๗/๙๘.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้กระทำให้มากซึ่ง อานาปานสติ ซึ่งประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ ย่อมแทงตลอดธรรมที่ไม่กำเริบ ได้ต่อกาลไม่นานเทียว ๕ ประการเป็นอย่างไร คือ ภิกษุในกรณีนี้

(๑) เป็นผู้มีความต้องการน้อย มีกิจน้อย เลี้ยงง่าย สันโดษในบริขารแห่งชีวิต

(๒) เป็นผู้มีอาหารน้อย ประกอบตนอยู่ในความเป็นผู้มีท้องอันพร่อง

(๓) เป็นผู้ไม่มีความมึนชา ประกอบตนอยู่ในความตื่น

(๔) ย่อมเป็นผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร เป็นผู้อยู่ในเสนาสนะอันสงัด

(๕) ย่อมพิจารณาจิตตามที่หลุดพ้นแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้กระทำให้มาก ซึ่งอานาปานสติ อันประกอบด้วยธรรม ๕ ประการเหล่านี้แล ย่อมแทงตลอดธรรมที่ไม่กำเริบ ได้ต่อกาลไม่นานเทียว

ผู้ตามประกอบในธรรมเป็นเครื่องตื่น ๑๓๑

-บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๒๒๑-๒๒๒/๓๑๙.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้ประกอบความเพียรเป็นเครื่องตื่นอยู่เป็นอย่างไร.

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากธรรมที่เป็นเครื่องกั้นจิต ด้วยการเดิน การนั่ง **ตลอดวัน**

ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากธรรมที่เป็นเครื่องกั้นจิตด้วยการเดิน การนั่ง **ตลอดปฐมยามแห่งราตรี**

ย่อมสำเร็จสีหไสยาโดยข้างเบื้องขวา ซ้อนเท้าเหลื่อมเท้า มีสติสัมปชัญญะ ทำไว้ในใจซึ่งอุฏฐานสัญญา (หมายใจว่าจะลุกขึ้น) **ตลอดมัชฌิมยามแห่งราตรี**

พอถึง**ปัจฉิมยามแห่งราตรี** ก็ลุกขึ้นชำระจิตให้บริสุทธิ์จากธรรมที่เป็นเครื่องกั้นจิตด้วยการเดิน การนั่ง.

ภิกษุทั้งหลาย อย่างนี้แลภิกษุชื่อว่า เป็นผู้ประกอบความเพียรเป็นเครื่องตื่นอยู่.

ต้องปรารภความเพียรแต่พอดี ๑๓๒

–บาลี ฉกฺก. อ. ๒๒/๔๒๐/๓๒๖.

โสณะ ฉันนั้นก็เหมือนกันแล **ความเพียรที่ปรารภมากเกินไป ย่อมเป็นไปเพื่อความฟุ้งซ่าน ความเพียรที่ย่อหย่อนเกินไป ย่อมเป็นไปเพื่อความเกียจคร้าน.**

โสณะ เพราะเหตุนั้นแหละ **เธอจงตั้งความเพียรให้แต่พอดี** จงเข้าใจความที่อินทรีย์ทั้งหลาย ต้องเป็นธรรมชาติที่เสมอ ๆ กัน จงกำหนดหมายในความพอดีนั้นไว้เถิด.

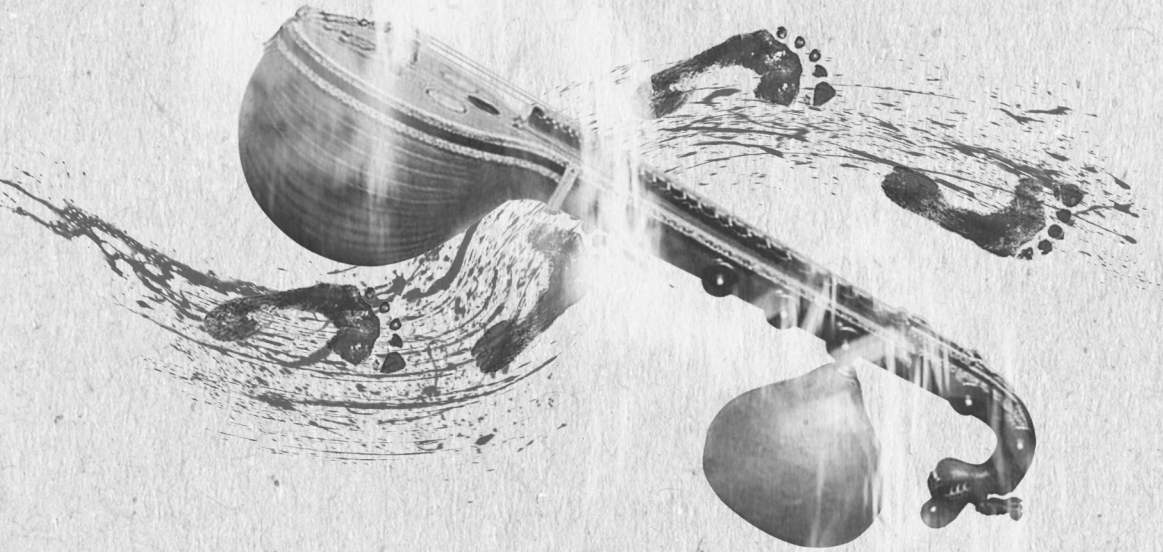

ความหมายของทางสายกลาง (นัยที่ ๑) ๑๓๓

–บาลี มหาวาร. สํ. ๑๙/๕๒๘/๑๖๖๔.

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนสุด ๒ อย่างนี้ อันบรรพชิตไม่ควรเสพ ส่วนสุด ๒ อย่างนั้นเป็นอย่างไร คือ

(๑) การประกอบตนให้พัวพันด้วยกามสุขในกามทั้งหลาย อันเป็นของเลว เป็นของชาวบ้าน เป็นของปุถุชน ไม่ประเสริฐ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์.

(๒) การประกอบความลำบากแก่ตน เป็นทุกข์ ไม่ประเสริฐ ไม่ประกอบด้วยประโยชน์.

ภิกษุทั้งหลาย ส่วน**ข้อปฏิบัติอันเป็นทางสายกลาง** (มัชฌิมาปฏิปทา) ไม่เข้าไปใกล้ส่วนสุด ๒ อย่างเหล่านี้ อันตถาคตได้ตรัสรู้แล้ว กระทำให้เกิดจักษุ กระทำให้เกิดญาณ ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ข้อปฏิบัติอันเป็นทางสายกลางที่ตถาคตได้ตรัสรู้แล้ว กระทำให้เกิดจักษุ กระทำให้เกิดญาณ ย่อมเป็นไปเพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพานนั้นเป็นอย่างไร **คือ อริยมรรคอันประกอบด้วยองค์ ๘** นี้แหละ ซึ่งได้แก่ ความเห็นชอบ ความดำริชอบ วาจาชอบ การงานชอบ เลี้ยงชีพชอบ เพียรชอบ ระลึกชอบ ตั้งใจชอบ.

ความหมายของทางสายกลาง (นัยที่ ๒) ๑๓๔

-ปาลี ติก. อ. ๒๐/๓๘๑-๓๘๓/๕๙๖-๕๙๗.

ภิกษุทั้งหลาย ก็มัชฌิมาปฏิปทา เป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ เป็นผู้มีความเพียรมีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้ พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ ... พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ ... พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่ เป็นผู้มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกได้.

ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ยังฉันทะให้เกิด พยายามปรารภความเพียร ประคองจิตตั้งจิตไว้ เพื่อยังธรรมอันเป็นบาปอกุศลที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น เพื่อละธรรมอันเป็นบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว เพื่อยังกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น เพื่อความตั้งมั่น ไม่เสื่อมสูญ เพิ่มพูน ไพบูลย์ เจริญ บริบูรณ์แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยฉันทะสมาธิและปธานสังขาร เจริญอิทธิบาท

อันประกอบด้วยวิริยสมาธิและปธานสังขาร เจริญอิทธิบาท อันประกอบด้วยจิตสมาธิและปธานสังขาร เจริญอิทธิบาท อันประกอบด้วยวิมังสาสมาธิและปธานสังขาร.

ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญสัทธินทรีย์ วิริยินทรีย์ สตินทรีย์ สมาธินทรีย์ ปัญญินทรีย์.

ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญสัทธาพละ วิริยพละ สมาธิพละ ปัญญาพละ.

ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญสติสัมโพชฌงค์ ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ วิริยะสัมโพชฌงค์ ปีติสัมโพชฌงค์ ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ สมาธิสัมโพชฌงค์ อุเบกขาสัมโพชฌงค์.

ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเจริญสัมมา-ทิฏฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ.

ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า มัชฌิมาปฏิปทา.

ความหมายของทางสายกลาง (นัยที่ ๓) ๑๓๕

–บาลี นิทาน. สํ. ๑๖/๗๒–๗๔/๑๒๘–๑๓๒.

พราหมณ์ ตถาคต ย่อมแสดงธรรมโดยสายกลาง (มชฺเฌน) ไม่เข้าไปหาส่วนสุดทั้งสองนั้น คือตถาคตย่อมแสดงดังนี้ว่า

เพราะมีอวิชชาเป็นปัจจัย จึงมีสังขารทั้งหลาย
เพราะมีสังขารเป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ
เพราะมีวิญญาณเป็นปัจจัย จึงมีนามรูป
เพราะมีนามรูปเป็นปัจจัย จึงมีสฬายตนะ
เพราะมีสฬายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ
เพราะมีผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา
เพราะมีเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา
เพราะมีตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน
เพราะมีอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ
เพราะมีภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ
เพราะมีชาติเป็นปัจจัย ชรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลาย จึงเกิดขึ้นครบถ้วน ความเกิดขึ้นพร้อมแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้

เพราะความจางคลายดับไปโดยไม่เหลือ แห่งอวิชชานั้นนั่นเทียว จึงมีความดับแห่งสังขารทั้งหลาย

เพราะมีความดับแห่งสังขาร จึงมีความดับแห่งวิญญาณ

เพราะมีความดับแห่งวิญญาณ จึงมีความดับแห่งนามรูป

เพราะมีความดับแห่งนามรูป จึงมีความดับแห่งสฬายตนะ

เพราะมีความดับแห่งสฬายตนะ จึงมีความดับแห่งผัสสะ

เพราะมีความดับแห่งผัสสะ จึงมีความดับแห่งเวทนา

เพราะมีความดับแห่งเวทนา จึงมีความดับแห่งตัณหา

เพราะมีความดับแห่งตัณหา จึงมีความดับแห่งอุปาทาน

เพราะมีความดับแห่งอุปาทาน จึงมีความดับแห่งภพ

เพราะมีความดับแห่งภพ จึงมีความดับแห่งชาติ

เพราะมีความดับแห่งชาตินั่นเอง ชรามรณะ โสกะ ปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสะทั้งหลาย จึงดับสิ้น ความดับลงแห่งกองทุกข์ทั้งสิ้นนี้ ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้ ดังนี้.

อานิสงส์ของกายคตาสติ (นัยที่ ๑) ๑๓๖

-บาลี อุปริ. ม. ๑๔/๒๑๐-๒๑๕/๓๐๖-๓๑๗.

...เมื่อภิกษุนั้นเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปแล้วในธรรมนั้นอยู่อย่างนี้ ย่อมละความระลึก และความดำริอันอาศัยเรือนเสียได้ เพราะละความระลึกและความดำรินั้นได้ จิตของเธอก็ตั้งอยู่ด้วยดี สงบรำงับอยู่ด้วยดี เป็นธรรมเอกผุดมีขึ้น เป็นสมาธิอยู่ในภายในนั่นเทียว ภิกษุทั้งหลาย แม้อย่างนี้ ภิกษุนั้นก็ชื่อว่า เจริญกายคตาสติ.

ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว กุศลธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งอันเป็นส่วนวิชชา ย่อมหยั่งลงในภายในของภิกษุนั้น ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนมหาสมุทรอันผู้ใดผู้หนึ่งถูกต้องด้วยใจแล้วแม่น้ำน้อยสายใดสายหนึ่งซึ่งไหลไปสู่สมุทร ย่อมหยั่งลงในภายในของผู้นั้น ฉันใด ภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้ก็ฉันนั้นเหมือนกัน กายคตาสติอันภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง เจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว กุศลธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งอันเป็นส่วนแห่งวิชชา ย่อมหยั่งลงในภายในของภิกษุนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันภิกษุรูปใดรูปหนึ่งไม่เจริญ ไม่กระทำให้มากแล้ว มารย่อมได้ช่อง ย่อมได้โอกาส...

ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง เจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว มารย่อมไม่ได้ช่อง ย่อมไม่ได้โอกาส...

ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง เจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว เธอย่อมบรรลุถึงความเป็นผู้สามารถในธรรมที่ควรทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่ง ซึ่งเธอน้อมจิตไปเพื่อทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งนั้น ๆ ได้ ในเมื่อมีสติเป็นเหตุ.

ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันภิกษุเสพแล้ว ทำให้เจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยานที่เทียมดีแล้ว ทำให้เป็นที่ตั้ง ประพฤติสั่งสมเนือง ๆ ปรารภสม่ำเสมอดีแล้ว พึงหวังอานิสงส์ ๑๐ ประการนี้ คือ

(๑) เป็นผู้อดกลั้นต่อความไม่ยินดีและความยินดีได้ ไม่ถูกความไม่ยินดีครอบงำ ย่อมครอบงำความไม่ยินดีที่เกิดขึ้นแล้วได้.

(๒) เป็นผู้อดกลั้นต่อภัยและความหวาดกลัวได้ ไม่ถูกภัยและความหวาดกลัวครอบงำ ย่อมครอบงำภัยและความหวาดกลัว ที่เกิดขึ้นแล้วได้.

(๓) เป็นผู้มีปกติอดทนต่อความหนาว ความร้อน ความหิว ความกระหาย ต่อสัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด และ สัตว์เสือกคลาน ต่อทำนองคำพูดที่กล่าวร้าย ใส่ร้าย เป็นผู้อดทนต่อเวทนาประจำสรีระที่เกิดขึ้นแล้ว อันเป็นทุกข์กล้า เจ็บแสบ ไม่ใช่ความสำราญ ไม่เป็นที่ชอบใจ พอจะสังหารชีวิตได้.

(๔) เป็นผู้ได้ตามต้องการ ได้ไม่ยาก ได้ไม่ลำบาก ซึ่งฌานทั้ง ๔ อันเป็นไปในจิตอันยิ่ง เป็นทิฏฐธรรมสุขวิหาร.

(๕) ย่อมแสดงฤทธิ์ได้หลายประการ คือ คนเดียวเป็นหลายคนก็ได้ ... ใช้อำนาจทางกายไปจนถึงพรหมโลกก็ได้.

(๖) ย่อมฟังเสียงทั้งสอง คือ เสียงทิพย์และเสียงมนุษย์ ทั้งที่ไกลและที่ใกล้ได้ด้วยทิพยโสตธาตุอันบริสุทธิ์ล่วงโสตของมนุษย์.

(๗) ย่อมกำหนดรู้ใจของสัตว์อื่น ของบุคคลอื่นได้ด้วยใจ ... หรือจิตยังไม่หลุดพ้นก็รู้ว่า จิตยังไม่หลุดพ้น.

(๘) ย่อมระลึกถึงขันธ์ ที่เคยอยู่อาศัยในชาติก่อนได้เป็นอันมาก ... พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยอาการอย่างนี้.

(๙) ย่อมเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลังอุบัติ ... ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักษุของมนุษย์ ย่อมทราบชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ด้วยอาการอย่างนี้.

(๑๐) ย่อมเข้าถึงเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบันเข้าถึงอยู่.

ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันภิกษุเสพแล้ว ทำให้เจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ทำให้เป็นดุจยานที่เทียมดีแล้ว ทำให้เป็นที่ตั้ง ประพฤติสั่งสมเนือง ๆ ปรารภสม่ำเสมอดีแล้ว พึงหวังอานิสงส์ ๑๐ ประการได้ ดังนี้.

(วิธีการปฏิบัติที่ตถาคตจัดเป็นกายคตาสติ มีค่อนข้างมาก เช่น การเจริญอานาปานสติ, การเป็นผู้มีสติสัมปชัญญะ, การพิจารณาอสุภะ, การพิจารณาโดยความเป็นธาตุ, การเจริญฌานทั้ง ๔ เป็นต้น นอกจากนี้ยังได้ตรัสถึงอุปมาต่าง ๆ ไว้ด้วย ผู้อ่านสามารถศึกษารายละเอียดได้จากความเต็มของพระสูตรนี้

อานิสงส์ของกายคตาสติ (นัยที่ ๒) ๑๓๗

–บาลี เอก. อ. ๒๐/๕๗–๖๐/๒๓๓–๒๔๖.

ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันภิกษุรูปใดรูปหนึ่งเจริญแล้วกระทำให้มากแล้ว กุศลธรรมอย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งเป็นไปในส่วนวิชชา ย่อมหยั่งลงในภายในของภิกษุนั้น เปรียบเหมือนมหาสมุทรอันผู้ใดผู้หนึ่งถูกต้องด้วยใจแล้ว แม่น้ำน้อยสายใดสายหนึ่งซึ่งไหลไปสู่สมุทร ย่อมหยั่งลงในภายในของผู้นั้นฉะนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อธรรมข้อหนึ่งบุคคลเจริญแล้วกระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อทำโสดาปัตติผลให้แจ้ง ย่อมเป็นไปเพื่อทำสกทาคามิผลให้แจ้ง ย่อมเป็นไปเพื่อทำอนาคามิผลให้แจ้ง ย่อมเป็นไปเพื่อทำอรหัตตผลให้แจ้ง.

ธรรมข้อหนึ่ง คืออะไร คือ **กายคตาสติ**.

ภิกษุทั้งหลาย ธรรมข้อหนึ่งนี้แล บุคคลเจริญแล้วกระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อทำโสดาปัตติผลให้แจ้ง ย่อมเป็นไปเพื่อทำสกทาคามิผลให้แจ้ง ย่อมเป็นไปเพื่อทำอนาคามิผลให้แจ้ง ย่อมเป็นไปเพื่อทำอรหัตตผลให้แจ้ง.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อธรรมข้อหนึ่งบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อได้ปัญญา ย่อมเป็นไปเพื่อความเจริญแห่งปัญญา ย่อมเป็นไปเพื่อความไพบูลย์แห่งปัญญา ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาใหญ่ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญามาก ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาไพบูลย์ ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาลึกซึ้ง ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาสามารถยิ่ง ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญากว้างขวาง ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มากด้วยปัญญา ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาว่องไว ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาเร็ว ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาร่าเริง ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาแล่น ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาคม ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาชำแรกกิเลส.

ธรรมข้อหนึ่ง คืออะไร คือ **กายคตาสติ**.

ภิกษุทั้งหลาย ธรรมข้อหนึ่งนี้แล บุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อได้ปัญญา ... ย่อมเป็นไปเพื่อความเป็นผู้มีปัญญาชำแรกกิเลส.

ภิกษุทั้งหลาย ชนเหล่าใดไม่บริโภคกายคตาสติ ชนเหล่านั้นชื่อว่าย่อมไม่บริโภคอมตะ ภิกษุทั้งหลาย ชนเหล่าใดบริโภคกายคตาสติ ชนเหล่านั้นชื่อว่าย่อมบริโภคอมตะ.

ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันชนเหล่าใดไม่บริโภคแล้ว อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นไม่บริโภคแล้ว ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันชนเหล่าใดบริโภคแล้ว อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นบริโภคแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติของชนเหล่าใดเสื่อมแล้ว อมตะของชนเหล่านั้นชื่อว่าเสื่อมแล้ว ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติของชนเหล่าใดไม่เสื่อมแล้ว อมตะของชนเหล่านั้นชื่อว่าไม่เสื่อมแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันชนเหล่าใดเบื่อแล้ว อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นเบื่อแล้ว ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันชนเหล่าใดชอบใจแล้ว อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นชอบใจแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย ชนเหล่าใดประมาทกายคตาสติ ชนเหล่านั้นชื่อว่าประมาทอมตะ ภิกษุทั้งหลาย ชนเหล่าใดไม่ประมาทกายคตาสติ ชนเหล่านั้นชื่อว่าไม่ประมาทอมตะ.

ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันชนเหล่าใดหลงลืม อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นหลงลืม ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันชนเหล่าใดไม่หลงลืม อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นไม่หลงลืม.

ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันชนเหล่าใดไม่ซ่องเสพแล้ว อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นไม่ซ่องเสพแล้ว ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันชนเหล่าใดซ่องเสพแล้ว อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นซ่องเสพแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันชนเหล่าใดไม่เจริญแล้ว อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นไม่เจริญแล้ว ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันชนเหล่าใดเจริญแล้ว อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นเจริญแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันชนเหล่าใดไม่ทำให้มากแล้ว อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นไม่ทำให้มากแล้ว ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันชนเหล่าใดทำให้มากแล้ว อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นทำให้มากแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันชนเหล่าใดไม่รู้ด้วยปัญญาอันยิ่ง อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นไม่รู้ด้วยปัญญาอันยิ่ง ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันชนเหล่าใดรู้ด้วยปัญญาอันยิ่ง อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นรู้ด้วยปัญญาอันยิ่ง.

ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันชนเหล่าใดไม่กำหนดรู้แล้ว อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นไม่กำหนดรู้แล้ว ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันชนเหล่าใดกำหนดรู้แล้ว อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นกำหนดรู้แล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันชนเหล่าใดไม่ทำให้แจ้งแล้ว อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นไม่ทำให้แจ้งแล้ว ภิกษุทั้งหลาย กายคตาสติอันชนเหล่าใดทำให้แจ้งแล้ว อมตะชื่อว่าอันชนเหล่านั้นทำให้แจ้งแล้ว.

ลักษณะของผู้ตั้งจิตในกายคตาสติ ๑๓๘

-บาลี สพา. สํ. ๑๘/๒๔๘-๒๔๙/๓๕๐.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนบุรุษจับสัตว์ ๖ ชนิดซึ่งมีวิสัยต่างกัน มีโคจรต่างกัน คือ พึงจับงู จระเข้ นก สุนัขบ้าน สุนัขจิ้งจอก ลิง แล้วผูกด้วยเชือกอันเหนียวแน่น ครั้นแล้วพึงผูกไว้ที่หลักหรือที่เสาอันมั่นคง

ทีนั้นแล สัตว์ ๖ ชนิดเหล่านั้น ซึ่งมีวิสัยต่างกัน มีโคจรต่างกัน พึงดึงมาสู่โคจรและวิสัยของตน ๆ คือ งูพึงดึงมาด้วยคิดว่าเราจักเข้าไปสู่จอมปลวก จระเข้พึงดึงมาด้วยคิดว่าเราจักลงแม่น้ำ นกพึงดึงมาด้วยคิดว่าเราจักบินขึ้นสู่อากาศ สุนัขบ้านพึงดึงมาด้วยคิดว่าเราจักเข้าไปบ้าน สุนัขจิ้งจอกพึงดึงมาด้วยคิดว่าเราจักเข้าสู่ป่าช้า ลิงพึงดึงมาด้วยคิดว่าเราจักเข้าไปสู่ป่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อใดแล สัตว์ ๖ ชนิดเหล่านั้นต่างก็จะไปตามวิสัยของตน ๆ พึงลำบาก เมื่อนั้นสัตว์เหล่านั้นพึงยืนแนบ นั่งแนบ นอนแนบหลักหรือเสานั้นเอง แม้ฉันใด.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุรูปใดรูปหนึ่งอบรม กระทำให้มากซึ่งกายคตาสติ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ตาย่อมไม่ฉุดภิกษุนั้นไปในรูปอันเป็นที่พอใจ รูปอันไม่เป็นที่พอใจ ย่อมไม่เป็น

ของปฏิกูล หูย่อมไม่ฉุดภิกษุนั้นไปในเสียงอันเป็นที่พอใจ เสียงอันไม่เป็นที่พอใจ ย่อมไม่เป็นของปฏิกูล จมูกย่อมไม่ฉุดภิกษุนั้นไปในกลิ่นอันเป็นที่พอใจ กลิ่นอันไม่เป็นที่พอใจ ย่อมไม่เป็นของปฏิกูล ลิ้นย่อมไม่ฉุดภิกษุนั้นไปในรสอันเป็นที่พอใจ รสอันไม่เป็นที่พอใจ ย่อมไม่เป็นของปฏิกูล กายย่อมไม่ฉุดภิกษุนั้นไปในโผฏฐัพพะอันเป็นที่พอใจ โผฏฐัพพะอันไม่เป็นที่พอใจ ย่อมไม่เป็นของปฏิกูล ใจย่อมไม่ฉุดภิกษุนั้นไปในธรรมอันเป็นที่พอใจ ธรรมอันไม่เป็นที่พอใจ ย่อมไม่เป็นของปฏิกูล.

ภิกษุทั้งหลาย **ความสำรวม** (สังวร) **ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้แล.**

ภิกษุทั้งหลาย คำว่า หลักหรือเสาอันมั่นคงนั้น เป็นชื่อของกายคตาสติ เพราะเหตุนั้นแล เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า กายคตาสติ เราทั้งหลายจักอบรม กระทำให้มาก กระทำให้เป็นดังยาน กระทำให้เป็นที่ตั้ง ให้มั่นคง สั่งสมแล้ว ปรารภดีแล้ว ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แล.

ลักษณะของผู้ไม่ตั้งจิตในกายคตาสติ ๑๓๙

–บาลี สพา. สํ. ๑๘/๒๔๖–๒๔๗/๓๙๘.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนบุรุษจับสัตว์ ๖ ชนิด ซึ่งมีวิสัยต่างกัน มีโคจรต่างกัน คือ จับงู จระเข้ นก สุนัขบ้าน สุนัขจิ้งจอก ลิง แล้วผูกด้วยเชือกอันเหนียวแน่น ครั้นแล้ว พึงขมวดปมไว้ตรงกลางปล่อยไป

ทีนั้นแล สัตว์ ๖ ชนิดซึ่งมีวิสัยต่างกัน มีโคจรต่างกัน เหล่านั้น พึงดึงมาหาโคจรและวิสัยของตน ๆ งูพึงดึงมาด้วยคิดว่าเราจักเข้าไปสู่จอมปลวก จระเข้พึงดึงมาด้วยคิดว่าเราจักลงน้ำ นกพึงดึงมาด้วยคิดว่าเราจักบินขึ้นสู่อากาศ สุนัขบ้านพึงดึงมาด้วยคิดว่าเราจักเข้าบ้าน สุนัขจิ้งจอกพึงดึงมาด้วยคิดว่าเราจักไปสู่ป่าช้า ลิงพึงดึงมาด้วยคิดว่าเราจักเข้าไปสู่ป่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อใดแล สัตว์ ๖ ชนิดเหล่านั้นต่างก็จะไปตามวิสัยของตน ๆ พึงลำบาก เมื่อนั้น บรรดาสัตว์เหล่านั้น สัตว์ใดมีกำลังมากกว่าสัตว์ทั้งหลาย สัตว์เหล่านั้นพึงอนุวัตรคล้อยตามไปสู่อำนาจแห่งสัตว์นั้น แม้ฉันใด.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุรูปใดรูปหนึ่ง**ไม่**ได้อบรม **ไม่**กระทำให้มากซึ่งกายคตาสติ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ตาย่อมฉุดภิกษุนั้นไปในรูปอันเป็นที่พอใจ รูปอันไม่เป็นที่พอใจ ย่อม

เป็นของปฏิกูล หูย่อมฉุดภิกษุนั้นไปในเสียงอันเป็นที่พอใจ เสียงอันไม่เป็นที่พอใจ ย่อมเป็นของปฏิกูล จมูกย่อมฉุดภิกษุนั้นไปในกลิ่นอันเป็นที่พอใจ กลิ่นอันไม่เป็นที่พอใจ ย่อมเป็นของปฏิกูล ลิ้นย่อมฉุดภิกษุนั้นไปในรสอันเป็นที่พอใจ รสอันไม่เป็นที่พอใจ ย่อมเป็นของปฏิกูล กายย่อมฉุดภิกษุนั้นไปในโผฏฐัพพะอันเป็นที่พอใจ โผฏฐัพพะอันไม่เป็นที่พอใจ ย่อมเป็นของปฏิกูล ใจย่อมฉุดภิกษุนั้นไปในธรรมอันเป็นที่พอใจ ธรรมอันไม่เป็นที่พอใจ ย่อมเป็นของปฏิกูล.

ภิกษุทั้งหลาย **ความไม่สำรวม** (อสังวร) **ย่อมมีได้ด้วยอาการอย่างนี้แล.**

ให้ตั้งจิตในกายคตาสติ เสมือนบุรุษผู้ถือภาชนะน้ำมัน ๑๔๐

–บาลี มหาวาร. สํ. ๑๙/๒๒๖–๒๒๗/๗๖๓–๗๖๖.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนหมู่มหาชนได้ทราบข่าวว่า ‘มีนางงามชนบท มีนางงามชนบท’ จึงมาชุมนุมกัน ก็นางงามชนบทนั้น น่าดูอย่างยิ่งในเวลาฟ้อนรำ น่าดูอย่างยิ่งในเวลาขับร้อง หมู่มหาชนนั้นได้ทราบข่าวอีกว่า นางงามชนบทจะฟ้อนรำ จะขับร้อง จึงมาชุมนุมกันมีประมาณยิ่งขึ้น ครั้งนั้น บุรุษผู้อยากมีชีวิตอยู่ไม่อยากตาย ปรารถนาความสุข เกลียดทุกข์ก็มา หมู่มหาชนนั้นพึงกล่าวกับบุรุษนั้นอย่างนี้ว่า บุรุษผู้เจริญ ท่านจงนำภาชนะน้ำมันอันเต็มเปี่ยมนี้ผ่านไปในระหว่างที่ประชุมใหญ่กับนางงามในชนบท และจะมีบุรุษเงื้อดาบตามท่านไปข้างหลัง ๆ ท่านจักทำน้ำมันนั้นหกแม้หน่อยหนึ่งในที่ใด เขาจักตัดศีรษะของท่านให้ขาดตกลงไปในที่นั้นทีเดียว

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย จะสำคัญความข้อนั้นเป็นอย่างไร บุรุษผู้นั้นจะไม่ใส่ใจภาชนะน้ำมันนั้น แล้วพึงเป็นผู้ประมาทในภายนอกหรือ

ไม่เป็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย เรายกอุปมานี้ ก็เพื่อให้เข้าใจเนื้อความนี้ชัดขึ้น เนื้อความในข้อนั้นมีอย่างนี้ คำว่า **ภาชนะน้ำมันอันเต็มเปี่ยม เป็นชื่อของกายคตาสติ.**

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นในเรื่องนี้ เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า กายคตาสติ จักเป็นสิ่งอันเราเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว กระทำให้เป็นดุจยานที่เทียมดีแล้ว กระทำให้เป็นที่ตั้ง ประพฤติสั่งสมเนือง ๆ ปรารภสม่ำเสมอดีแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ แล.

ที่สำหรับเที่ยวไป ของนักปฏิบัติ ๑๔๑

-บาลี มหาวาร. สำ. ๑๙/๑๙๔/๗๐๐.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย**จงเที่ยวไปในที่ที่ควรเที่ยวไป ซึ่งเป็นวิสัยแห่งบิดาตนเถิด** เมื่อเธอทั้งหลายเที่ยวไปในที่ที่ควรเที่ยวไป ซึ่งเป็นวิสัยแห่งบิดาตน มารจักไม่ได้ช่อง มารจักไม่ได้โอกาส ก็ที่ที่ควรเที่ยวไป ซึ่งเป็นวิสัยแห่งบิดาตน คืออะไร คือ **สติปัฏฐาน ๔.**

สติปัฏฐาน ๔ เป็นอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อม**พิจารณาเห็นกายในกายอยู่** มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย

ย่อม**พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่** มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย

ย่อม**พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่** มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย

ย่อม**พิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่** มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย.

ภิกษุทั้งหลาย **นี้คือที่ที่ควรเที่ยวไป ซึ่งเป็นวิสัยแห่งบิดาตนของภิกษุ.**

การเจริญสติปัฏฐานของคนฉลาด ๑๔๒

–บาลี มหาวาร. สํ. ๑๙/๒๐๐–๒๐๓/๗๐๔–๗๐๗.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนพ่อครัวผู้เขลา ไม่ฉลาด เฉียบแหลม บำรุงพระราชาหรืออมหาอำมาตย์ของพระราชา ด้วยสูปะต่างชนิด มีรสเปรี้ยวจัดบ้าง ขมจัดบ้าง เผ็ดจัดบ้าง หวานจัดบ้าง มีรสเฝื่อนบ้าง ไม่เฝื่อนบ้าง เค็มบ้าง จืดบ้าง พ่อครัวนั้นไม่สังเกตรสอาหารของตนว่า วันนี้ภัตและสูปะของเราชนิดนี้ท่านชอบใจ หรือท่านรับสูปะนี้มาก หรือท่านชมสูปะนี้ วันนี้ภัตและสูปะของเรามีรสเปรี้ยวจัด ท่านชอบใจ หรือท่านรับสูปะมีรสเปรี้ยวจัด หรือท่านหยิบเอาสูปะมีรสเปรี้ยวจัดมาก หรือท่านชมสูปะมีรสเปรี้ยวจัด วันนี้ภัตและสูปะของเรามีรสขมจัด ... มีรสเผ็ดจัด ... มีรสหวานจัด ... มีรสเฝื่อน ... มีรสไม่เฝื่อน ... มีรสเค็ม ... วันนี้ ภัตและสูปะของเรามีรสจืดท่านชอบใจ หรือท่านรับสูปะมีรสจืด หรือท่านหยิบเอาสูปะมีรสจืดมาก หรือท่านชมสูปะมีรสจืด ดังนี้ พ่อครัวนั้นย่อมไม่ได้เครื่องนุ่งห่ม ไม่ได้ค่าจ้าง ไม่ได้รางวัล ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะพ่อครัวนั้นเป็นคนเขลา ไม่ฉลาด เฉียบแหลม ไม่สังเกตเครื่องหมายอาหารของตน ฉันใด.

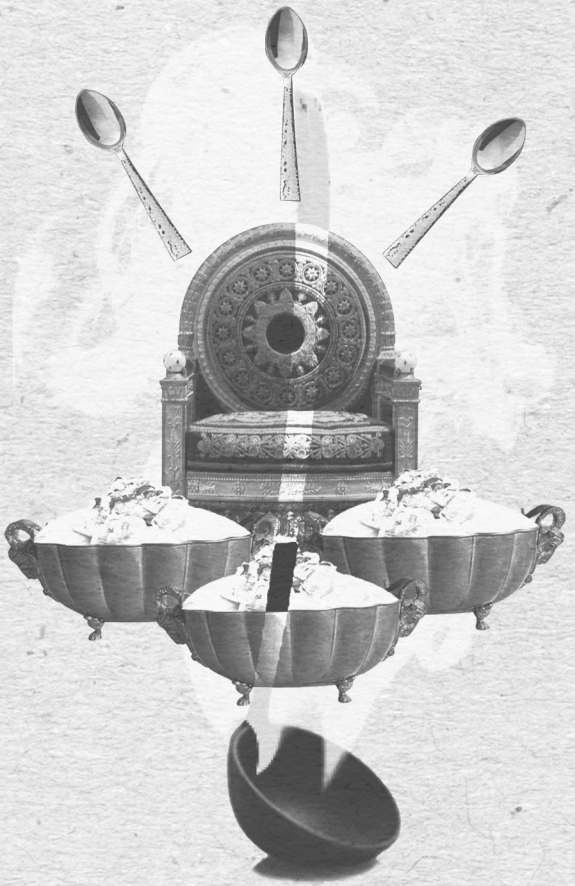

ฉันนั้นเหมือนกัน ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้เขลา ไม่ฉลาดเฉียบแหลม ย่อมพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย เมื่อเธอพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ จิตย่อมไม่ตั้งมั่น ยังละอุปกิเลสไม่ได้ เธอไม่สำเหนียกนิมิตนั้น ย่อมพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ ... ย่อมพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ ... ย่อมพิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย เมื่อพิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ จิตย่อมไม่ตั้งมั่น ยังละอุปกิเลสไม่ได้ เธอไม่สำเหนียกนิมิตนั้น ภิกษุนั้นย่อมไม่ได้ธรรมเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบันและไม่ได้สติสัมปชัญญะ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะภิกษุนั้นเป็นผู้เขลา ไม่ฉลาดเฉียบแหลม ไม่สำเหนียกนิมิตแห่งจิตของตน.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนพ่อครัวผู้มีปัญญาฉลาดเฉียบแหลม บำรุงพระราชาหรือมหาอำมาตย์ของพระราชาด้วยสูปะต่างชนิด มีรสเปรี้ยวจัดบ้าง ขมจัดบ้าง เผ็ดจัดบ้าง หวานจัดบ้าง มีรสเผื่อนบ้าง ไม่เผื่อนบ้าง มีรสเค็มบ้าง จืดบ้าง พ่อครัวนั้นย่อมสังเกตรสอาหารของตนว่า วันนี้ภัต

และสูปะของเราชนิดนี้ ท่านชอบใจ หรือท่านรับสูปะนี้ หรือหยิบเอาสูปะนี้มาก หรือท่านชมสูปะนี้ วันนี้ภัตและสูปะของเรามีรสเปรี้ยวจัด ... วันนี้ภัตและสูปะของเรามีรสขมจัด ... มีรสเผ็ดจัด ... มีรสหวานจัด ... มีรสเฝื่อน ... มีรสไม่เฝื่อน ... มีรสเค็ม ... วันนี้ภัตและสูปะของเรามีรสจืดท่านชอบใจ หรือท่านรับสูปะมีรสจืด หรือท่านหยิบเอาสูปะมีรสจืดมาก หรือท่านชมสูปะมีรสจืด ดังนี้ พ่อครัวนั้นย่อมได้เครื่องนุ่งห่ม ได้ค่าจ้าง ได้รางวัล ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะพ่อครัวนั้นเป็นคนมีปัญญา ฉลาด เฉียบแหลม สังเกตรสอาหารของตนฉันใด.

ฉันนั้นเหมือนกัน ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ เป็น**ผู้มีปัญญา ฉลาด เฉียบแหลม ย่อมพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย เมื่อเธอพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ จิตย่อมตั้งมั่น ละอุปกิเลสได้ เธอย่อมสำเหนียกนิมิตนั้น** ย่อมพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ ... ย่อมพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ ... ย่อมพิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย เมื่อเธอพิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่

จิตย่อมตั้งมั่น ละอุปกิเลสได้ เธอย่อมสำเหนียกในนิมิตนั้น ภิกษุนั้น**ย่อมได้ธรรมเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน และได้สติสัมปชัญญะ** ข้อนั้นเป็นเพราะเหตุไร เพราะภิกษุนั้นเป็นผู้มีปัญญา ฉลาด เฉียบแหลม สำเหนียกนิมิตแห่งจิตของตน.

อานิสงส์ของการเดินจงกรม ๑๔๓

-บาลี ปญฺจก. อ. ๒๒/๓๑/๒๙.

ภิกษุทั้งหลาย **อานิสงส์ในการจงกรม ๕ ประการนี้** ๕ ประการเป็นอย่างไร คือ ภิกษุผู้เดินจงกรม

(๑) ย่อมเป็นผู้อดทนต่อการเดินทางไกล

(๒) ย่อมเป็นผู้อดทนต่อการปรารภความเพียร

(๓) ย่อมเป็นผู้มีอาพาธน้อย

(๔) อาหารที่กิน ดื่ม เคี้ยว ลิ้มแล้ว ย่อมย่อยไปโดยดี

(๕) สมาธิที่ได้เพราะการเดินจงกรมย่อมตั้งอยู่ได้นาน

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล อานิสงส์ในการเดินจงกรม ๕ ประการ.

การอยู่ป่าเหมาะกับภิกษุบางรูป ๑๔๔

–บาลี ทสก. อ. ๒๔/๒๑๖/๙๙.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ปรารถนาเพื่อซ่องเสพเสนาสนะ คือ ป่าและราวป่าอันสงัด.

อุบาลี เสนาสนะคือป่าและราวป่าอันสงัด อยู่ลำบาก ทำความวิเวกได้ยาก ยากที่จะอภิรมย์ในการอยู่ผู้เดียว ป่าทั้งหลายเห็นจะนำใจของภิกษุผู้ไม่ได้สมาธิไปเสีย.

อุบาลี ผู้ใดพึงกล่าวอย่างนี้ว่า **เราเมื่อไม่ได้สมาธิ จักซ่องเสพเสนาสนะ คือ ป่าและราวป่าอันสงัด ผู้นั้นจำต้องหวังข้อนี้ คือจักจมลงหรือจักฟุ้งซ่าน.**

อุบาลี เปรียบเหมือนมีห้วงน้ำใหญ่อยู่ มีช้างใหญ่สูง ๗ ศอก หรือ ๗ ศอกกึ่ง มาถึงเข้า ช้างตัวนั้นพึงคิดอย่างนี้ว่า ไฉนหนอ เราลงสู่ห้วงน้ำนี้แล้วพึงขัดถูหูเล่นบ้าง พึงขัดถูหลังเล่นบ้าง ครั้นแล้ว จึงอาบ ดื่ม ขึ้นมาแล้วกลับไปตามต้องการ ช้างนั้นลงสู่ห้วงน้ำนั้นแล้วพึงขัดถูหูเล่นบ้าง ขัดถูหลังเล่นบ้าง ครั้นแล้วจึงอาบ ดื่ม ขึ้นมาแล้วกลับไปตามต้องการ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะว่าช้างนั้นเป็นสัตว์มีร่างกายใหญ่ ย่อมได้การลงในน้ำลึก ครั้นกระต่ายหรือเสือปลามาถึง (ห้วงน้ำนั้น) เข้า กระต่ายหรือเสือปลาพึงคิดอย่างนี้ว่า เราเป็น

อะไรและช้างใหญ่เป็นอะไร ไฉนหนอ เราพึงลงสู่ห้วงน้ำนี้แล้ว พึงขัดถูหูเล่นบ้าง พึงขัดถูหลังเล่นบ้าง ครั้นแล้ว จึงอาบ ดื่ม ขึ้นมาแล้วกลับไปตามต้องการ กระต่ายหรือเสือปลานั้นก็ลงสู่ห้วงน้ำนั้นโดยพลัน ไม่ทันได้พิจารณา กระต่ายหรือเสือปลานั้น จำต้องหวังข้อนี้ คือจักจมลงหรือจักลอยขึ้น ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะว่ากระต่ายหรือเสือปลานั้นเป็นสัตว์มีร่างกายเล็ก ย่อมไม่ได้การลงในห้วงน้ำลึก แม้ฉันใด.

อุบาลี ผู้ใดพึงกล่าวอย่างนี้ว่า เราเมื่อไม่ได้สมาธิจักซ่องเสพเสนาสนะ คือ ป่าและราวป่าอันสงัด ผู้นั้นจำต้องหวังข้อนี้ คือ จักจมลงหรือฟุ้งซ่าน ฉันนั้นเหมือนกัน.

อุบาลี **เธอจงอยู่ในหมู่สงฆ์เถิด เมื่อเธออยู่ในหมู่สงฆ์ ความสำราญจักมี.**

(เนื้อความข้อนี้แสดงว่า การออกไปอยู่ป่ามิได้เหมาะสำหรับทุกคน.)

ลักษณะของบุคคลสี่ประเภท ๑๔๕

-บาลี จตุกฺก. อ. ๒๑/๑๘๕-๑๘๖/๑๓๘.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก ๔ จำพวกเป็นอย่างไร คือ

(๑) บุคคลมีกายออกไปแล้ว มีจิตยังไม่ออก

(๒) บุคคลมีกายยังไม่ออก มีจิตออกไปแล้ว

(๓) บุคคลมีกายยังไม่ออกด้วย มีจิตยังไม่ออกด้วย

(๔) บุคคลมีกายออกไปแล้วด้วย มีจิตออกไปแล้วด้วย

ภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลเป็นผู้มีกายออกไปแล้ว มีจิตยังไม่ออก เป็นอย่างไร **บุคคลบางคนในโลกนี้ เสพเสนาสนะอันสงัด คือ ป่าและราวป่า เขาตรึกถึงกามวิตกบ้าง ตรึกถึงพยาบาทวิตกบ้าง ตรึกถึงวิหิงสาวิตกบ้างในเสนาสนะนั้น** ภิกษุทั้งหลาย **บุคคลเป็นผู้มีกายออกไปแล้วมีจิตยังไม่ออกอย่างนี้แล.**

ภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลเป็นผู้มีกายยังไม่ออก มีจิตออกไปแล้ว เป็นอย่างไร **บุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่เสพเสนาสนะอันสงัด คือ ป่าและราวป่า เขาตรึกถึงเนกขัมมวิตกบ้าง อัพยาบาทวิตกบ้าง อวิหิงสาวิตกบ้างในที่นั้น** ภิกษุทั้งหลาย **บุคคลเป็นผู้มีกายยังไม่ออก มีจิตออกไปแล้วอย่างนี้แล.**

ภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลเป็นผู้มีกายยังไม่ออกด้วย มีจิตยังไม่ออกด้วย เป็นอย่างไร **บุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่เสพเสนาสนะอันสงัด คือ ป่าและราวป่า เขาตรึกถึงกามวิตกบ้าง ตรึกถึงพยาบาทวิตกบ้าง ตรึกถึงวิหิงสาวิตกบ้าง** ภิกษุทั้งหลาย **บุคคลเป็นผู้มีกายยังไม่ออกด้วย มีจิตยังไม่ออกด้วยอย่างนี้แล.**

ภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลเป็นผู้มีกายออกไปแล้วด้วย มีจิตออกไปแล้วด้วย เป็นอย่างไร **บุคคลบางคนในโลกนี้ เสพเสนาสนะอันสงัด คือ ป่าและราวป่า เขาตรึกถึงเนกขัมมวิตกบ้าง อัพยาบาทวิตกบ้าง อวิหิงสาวิตกบ้าง ในเสนาสนะนั้น** ภิกษุทั้งหลาย **บุคคลเป็นผู้มีกายออกไปแล้วด้วย มีจิตออกไปแล้วด้วยอย่างนี้แล.**

ภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๔ จำพวกเหล่านี้แล มีปรากฏอยู่ในโลก.

ไม่ต้องร้อนใจ หากยังไม่ประสบผล ๑๔๖

-บาลี ติก. อ. ๒๐/๓๐๙-๓๑๐/๕๓๒.

ภิกษุทั้งหลาย กิจที่ควรรีบด่วนทำของคหบดีชาวนา ๓ อย่างเหล่านี้ ๓ อย่าง เป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย คหบดีชาวนาในโลกนี้ต้องรีบเร่งไถนาให้ดี คราดนาให้เรียบร้อย ครั้นแล้วต้องรีบเร่งเพาะพืชลงไป ครั้นแล้วรีบเร่งไขเอาน้ำเข้าบ้าง ระบายเอาน้ำออกเสียบ้าง.

ภิกษุทั้งหลาย กิจที่ควรรีบด่วนทำของคหบดีชาวนา ๓ อย่างนี้แล ภิกษุทั้งหลาย คหบดีชาวนานั้น ไม่มีฤทธิ์หรืออานุภาพจะบันดาลว่า ข้าวเปลือกของเราจงเกิดในวันนี้ พรุ่งนี้จงมีท้อง มะรืนนี้จงหุงได้ ภิกษุทั้งหลาย โดยที่แท้ สมัยที่ข้าวเปลือกของคหบดีชาวนานั้น มีความแปรของฤดู เกิดก็ดี มีท้องก็ดี หุงได้ก็ดี มีอยู่.

ภิกษุทั้งหลาย ฉันนั้นเหมือนกันแล กิจที่ควรรีบทำของภิกษุ ๓ อย่างนี้ ๓ อย่าง เป็นอย่างไร.

คือ **การสมาทานอธิศีลสิกขา** (การปฏิบัติในศีลอันยิ่ง) **การสมาทานอธิจิตตสิกขา** (การปฏิบัติในจิตอันยิ่ง) **การสมาทานอธิปัญญาสิกขา** (การปฏิบัติในปัญญาอันยิ่ง) .

ภิกษุทั้งหลาย **กิจที่ควรรีบด่วนทำของภิกษุ ๓ อย่าง** เหล่านี้แล.

ภิกษุทั้งหลาย **ภิกษุนั้นไม่มีฤทธิ์หรืออานุภาพที่จะบันดาลว่า จิตของเราจงพ้นจากอาสวะทั้งหลาย เพราะไม่ถือมั่นด้วยอุปาทาน ในวันนี้แหละ หรือมิฉะนั้นก็ในวันพรุ่งนี้ หรือในวันมะรืนนี้.**

ภิกษุทั้งหลาย โดยที่แท้ สมัยที่จิตของภิกษุนั้น ผู้ศึกษาอธิศีลอยู่ก็ดี ผู้ศึกษาอธิจิตอยู่ก็ดี ผู้ศึกษาอธิปัญญาอยู่ก็ดี หลุดพ้นจากอาสวะทั้งหลายเพราะไม่ถือมั่น มีอยู่.

เพราะเหตุนั้นแหละ ภิกษุทั้งหลาย **เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราจักมีฉันทะอย่างแรงกล้าในการสมาทานอธิศีลสิกขา เราจักมีฉันทะอย่างแรงกล้าในการสมาทานอธิจิตตสิกขา เราจักมีฉันทะอย่างแรงกล้าในการสมาทานอธิปัญญาสิกขา.**

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แล.

สิ้นกิเลสก็แล้วกัน ไม่ต้องรู้ว่าสิ้นไปเท่าไร

๑๔๗

-บาลี สตฺตก. อ. ๒๓/๑๒๘/๖๘.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนรอยนิ้วมือ หรือรอยนิ้วหัวแม่มือที่ด้ามมีด ย่อมปรากฏแก่นายช่างไม้หรือลูกมือนายช่างไม้ แต่เขาไม่รู้อย่างนี้ว่า วันนี้ด้ามมีดของเราสึกไปเท่านี้ เมื่อวานสึกไปเท่านี้ หรือเมื่อวานซืนสึกไปเท่านี้ ที่จริงเมื่อด้ามมีดสึกไปเขาก็รู้ว่าสึกไปนั่นเทียว ฉันใด.

ภิกษุทั้งหลาย **เมื่อภิกษุหมั่นเจริญภาวนาอยู่** ก็ฉันนั้นเหมือนกัน **แม้จะไม่รู้อย่างนี้ว่า วันนี้ อาสวะของเราสิ้นไปเท่านี้ เมื่อวานสิ้นไปเท่านี้ หรือเมื่อวานซืนสิ้นไปเท่านี้ แต่ที่จริง เมื่ออาสวะสิ้นไป ภิกษุนั้นก็รู้ว่าสิ้นไป** นั่นเทียว.

หากประพฤติถูกต้อง จะหวังผลหรือไม่หวังผล ย่อมได้รับผล ๑๔๘

-บาลี อุปริ. ม. ๑๔/๒๗๙-๒๘๐/๔๑๔-๔๑๕.

ภูมิชะ ส่วนสมณะหรือพราหมณ์พวกใดพวกหนึ่งที่มีสัมมาทิฏฐิ มีสัมมาสังกัปปะ มีสัมมาวาจา มีสัมมากัมมันตะ มีสัมมาอาชีวะ มีสัมมาวายามะ มีสัมมาสติ มีสัมมาสมาธิ ถ้าแม้ทำความหวังแล้วประพฤติพรหมจรรย์ เขาก็สามารถบรรลุผล ถ้าแม้ทำความไม่หวัง แล้วประพฤติพรหมจรรย์ เขาก็สามารถบรรลุผล **ถ้าแม้ทำทั้งความหวังและความไม่หวัง แล้วประพฤติพรหมจรรย์ เขาก็สามารถบรรลุผล** ถ้าแม้ทำความหวังก็มิใช่ ความไม่หวังก็มิใช่ แล้วประพฤติพรหมจรรย์ เขาก็สามารถบรรลุผล นั่นเพราะเหตุไร ภูมิชะ เพราะเขาสามารถบรรลุผลได้โดยอุบายแยบคาย.

ภูมิชะ เปรียบเหมือนบุรุษผู้ต้องการน้ำมัน แสวงหาน้ำมันจึงเที่ยวเสาะหาน้ำมัน เขาเกลี่ยงาป่นลงในราง ประพรมด้วยน้ำแล้วคั้นเรื่อยไป ถ้าแม้ทำความหวัง แล้วเกลี่ยงาป่นลงในราง ประพรมด้วยน้ำแล้วคั้นเรื่อยไป เขาก็สามารถได้น้ำมัน ถ้าแม้ทำความไม่หวัง แล้วเกลี่ยงาป่นลงในราง ประพรมด้วยน้ำแล้วคั้นเรื่อยไป เขาก็สามารถได้น้ำมัน

ถ้าแม้ทำทั้งความหวังและความไม่หวัง แล้วเกลี่ยงาปั่นลงในราง ประพรมด้วยน้ำแล้วคั้นเรื่อยไป เขาก็สามารถได้น้ำมัน ถ้าแม้ทำความหวังก็มิใช่ ความไม่หวังก็มิใช่ แล้วเกลี่ยงาปั่นลงในราง ประพรมด้วยน้ำแล้วคั้นเรื่อยไป เขาก็สามารถได้น้ำมัน ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร ภูมิชะ เพราะเหตุแห่งการได้น้ำมันนั้น เป็นสิ่งที่บุรุษนั้นได้ทำแล้ว โดยวิธีการที่แยบคาย ฉันใด ก็ฉันนั้น.

(ทรงให้อุปมาโดยทำนองนี้อีกสามข้อ คือบุรุษผู้ต้องการน้ำนม รีดน้ำนมจากแม่โคลูกอ่อน บุรุษผู้ต้องการเนย ปั่นเนยจากนมที่หมักเป็นเยื่อแล้ว บุรุษผู้ต้องการไฟ สีไฟจากไม้แห้ง ก็ย่อมได้ผลตามที่ตนต้องการ แม้จะทำความหวังหรือความไม่หวังก็ตาม ผลนั้น ๆ ก็ย่อมมีให้เอง เพราะได้มีการทำที่ถูกต้องลงไปแล้ว).

บทอธิษฐานจิตเพื่อทำความเพียร ๑๔๙

-บาลี ทุก. อ. ๒๐/๖๔/๒๕๑.

ภิกษุทั้งหลาย เรารู้ทั่วถึงคุณของธรรม ๒ อย่าง ๒ อย่าง เป็นอย่างไร คือ ความเป็นผู้ไม่สันโดษในกุศลธรรม และความเป็นผู้ไม่ย่อหย่อนในความเพียร.

ภิกษุทั้งหลาย เราย่อมตั้งไว้ซึ่งความเพียรอันไม่ถอยกลับ ด้วยการตั้งจิตว่า หนัง เอ็น กระดูก จักเหลืออยู่ เนื้อและเลือดในสรีระจักเหือดแห้งไปก็ตามที ประโยชน์ใด อันบุคคลจะพึงบรรลุได้ด้วยกำลัง ด้วยความเพียร ด้วยความบากบั่น ของบุรุษ ถ้ายังไม่บรรลุประโยชน์นั้นแล้ว จักหยุดความเพียรเสียเป็นไม่มี ดังนี้ ภิกษุทั้งหลาย การตรัสรู้เป็นสิ่งที่เรานั้นได้บรรลุแล้วด้วยความไม่ประมาท ธรรมอันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม ก็เป็นสิ่งที่เรานั้นได้บรรลุแล้วด้วยความไม่ประมาท.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าแม้เธอทั้งหลายจะพึงตั้งไว้ซึ่งความเพียรอันไม่ถอยกลับ ด้วยการตั้งจิตว่า หนัง เอ็น กระดูก จักเหลืออยู่ เนื้อและเลือดในสรีระจักเหือดแห้งไปก็ตามที ประโยชน์ใด อันบุคคลจะพึงบรรลุได้ด้วยกำลัง ด้วยความเพียร ด้วยความบากบั่น ของบุรุษ ถ้ายังไม่บรรลุประโยชน์

นั้นแล้ว จักหยุดความเพียรเสียเป็นไม่มี ดังนี้ ภิกษุทั้งหลาย แม้เธอทั้งหลายก็จักทำให้แจ้ง ซึ่งที่สุดแห่งพรหมจรรย์อันยอดเยี่ยม ที่กุลบุตรทั้งหลายผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ต้องการนั้น ด้วยความรู้ยิ่งเองในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ ได้ต่อกาลไม่นานเลย.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นแล เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า **เราจักตั้งไว้ซึ่งความเพียรอันไม่ถอยกลับ ด้วยการตั้งจิตว่า หนัง เอ็น กระดูก จักเหลืออยู่ เนื้อและเลือดในสรีระจักเหือดแห้งไปก็ตามที ประโยชน์ใดอันบุคคลจะพึงบรรลุได้ด้วยกำลัง ด้วยความเพียร ด้วยความบากบั่น ของบุรุษ ถ้ายังไม่บรรลุประโยชน์นั้นแล้ว จักหยุดความเพียรเสียเป็นไม่มี ดังนี้.**

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แล.

ตัวอย่าง

วิธีการปฏิบัติ

สมาธิทุกระดับ สามารถอาศัยเพื่อสิ้นอาสวะได้ ๑๕๐

-บาลี นวก. อ. ๒๓/๔๓๘-๔๔๔/๒๔๐.

ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวความสิ้นไปแห่งอาสวะ เพราะอาศัยปฐมฌานบ้าง เพราะอาศัยทุติยฌานบ้าง เพราะอาศัยตติยฌานบ้าง เพราะอาศัยจตุตถฌานบ้าง เพราะอาศัยอากาสานัญจายตนะบ้าง เพราะอาศัยวิญญาณัญจายตนะบ้าง เพราะอาศัยอากิญจัญญายตนะบ้าง เพราะอาศัยเนวสัญญา-นาสัญญายตนะบ้าง.[๑]

ภิกษุทั้งหลาย ก็ข้อที่เรากล่าวว่า ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวความสิ้นไปแห่งอาสวะ เพราะอาศัยปฐมฌานบ้าง ดังนี้นั้น เราอาศัยอะไรกล่าวเล่า ภิกษุทั้งหลาย ในกรณีนี้ ภิกษุสงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรม เข้าถึงปฐมฌาน อันมีวิตกวิจาร มีปีติและสุขอันเกิดจากวิเวก แล้วแลอยู่ เธอย่อมพิจารณาเห็นธรรมทั้งหลาย คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อันมีอยู่ในปฐมฌานนั้น โดยความเป็นของไม่เที่ยง โดยความเป็นทุกข์ เป็นโรค เป็นดังหัวฝี เป็นดังลูกศร เป็นความยากลำบาก เป็นอาพาธ เป็นของผู้อื่น เป็นของ

๑. บาลีฉบับมอญ กล่าวลงเลยไปถึงว่า “เพราะอาศัยสัญญาเวทยิตนิโรธบ้าง” แต่ฉบับบาลีสยามรัฐหยุดเสียเพียงแค่เนวสัญญานาสัญญายตนะนี้เท่านั้น. -ผู้รวบรวม

แตกสลาย เป็นของว่าง เป็นอนัตตา เธอดำรงจิตด้วยธรรมเหล่านั้น แล้วจึงน้อมจิตไปสู่อมตธาตุว่า นั่นสงบ นั่นระงับ นั่นประณีต นั่นคือธรรมเป็นที่สงบระงับแห่งสังขารทั้งปวง เป็นที่สลัดคืนซึ่งอุปธิทั้งปวง เป็นที่สิ้นไปแห่งตัณหา เป็นความจางคลาย เป็นความดับ เป็นนิพพาน ดังนี้ เธอดำรงอยู่ในปฐมฌาณนั้น ย่อมถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ถ้าไม่ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ก็เป็นโอปปาติกะ ผู้ปรินิพพานในภพนั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ สิ้นไป และเพราะอำนาจแห่งธัมมราคะ ธัมมนันทินั้น ๆ นั่นเอง.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนนายขมังธนูหรือลูกมือของเขา ประกอบการฝึกยิงรูปหุ่นที่ทำด้วยหญ้าหรือก้อนดิน สมัยต่อมา เขาก็เป็นนายขมังธนูผู้ยิงได้ไกล ยิงได้เร็ว ทำลายหมู่พลอันใหญ่ได้ ภิกษุทั้งหลาย ฉันใดก็ฉันนั้น ที่ภิกษุสงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรม เข้าถึงปฐมฌาณ อันมีวิตกวิจาร มีปีติ และสุขอันเกิดจากวิเวกแล้วแลอยู่ เธอย่อมพิจารณาเห็นธรรมทั้งหลาย คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อันมีอยู่ในปฐมฌานนั้น โดยความเป็นของไม่เที่ยง โดยความเป็นทุกข์ เป็นโรค เป็นดังหัวฝี เป็นดังลูกศร เป็นความยากลำบาก เป็นอาพาธ เป็นของผู้อื่น เป็นของ

แตกสลาย เป็นของว่าง เป็นอนัตตา เธอดำรงจิตด้วยธรรมเหล่านั้น แล้วจึงน้อมจิตไปสู่อมตธาตุว่า นั่นสงบ นั่นระงับ นั่นประณีต นั่นคือธรรมเป็นที่สงบระงับแห่งสังขารทั้งปวง เป็นที่สลัดคืนซึ่งอุปธิทั้งปวง เป็นที่สิ้นไปแห่งตัณหา เป็นความจางคลาย เป็นความดับ เป็นนิพพาน ดังนี้ เธอดำรงอยู่ในปฐมฌาณนั้น ย่อมถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ถ้าไม่ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ก็เป็นโอปปาติกะ ผู้ปรินิพพานในภพนั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ สิ้นไป และเพราะอำนาจแห่งธัมมราคะ ธัมมนันทินั้น ๆ นั่นเอง ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่เรากล่าวแล้วว่า ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวความสิ้นไปแห่งอาสวะเพราะอาศัยปฐมฌานบ้าง ดังนี้นั้น เราอาศัยความข้อนี้กล่าวแล้ว.

(ในกรณีแห่งการสิ้นอาสวะ เพราะอาศัยทุติยฌานบ้าง เพราะอาศัยตติยฌานบ้าง เพราะอาศัยจตุตถฌานบ้าง ก็มีคำอธิบายที่ตรัสไว้โดยทำนองเดียวกันกับในกรณีแห่งปฐมฌานข้างบนนี้ ทุกตัวคำพูดทั้งในส่วนอุปไมยและส่วนอุปมา ผิดกันแต่ชื่อแห่งฌานเท่านั้น ผู้ศึกษาพึงเทียบเคียงได้เอง).

ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่เรากล่าวแล้วว่า ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวความสิ้นไปแห่งอาสวะ เพราะอาศัยอากาสานัญ-

จายตนะบ้าง ดังนี้นั้น เราอาศัยอะไรกล่าวเล่า ภิกษุทั้งหลาย ในกรณีนี้ ภิกษุเพราะก้าวล่วงรูปสัญญาเสียได้โดยประการทั้งปวง เพราะความดับไปแห่งปฏิฆสัญญา เพราะการไม่ใส่ใจซึ่งนานัตตสัญญา จึงเข้าถึงอากาสานัญจายตนะ อันมีการทำในใจว่า อากาศไม่มีที่สิ้นสุด ดังนี้แล้วแลอยู่ เธอย่อมพิจารณาเห็นธรรมทั้งหลาย คือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อันมีอยู่ในอากาสานัญจายตนะนั้น โดยความเป็นของไม่เที่ยง โดยความเป็นทุกข์ เป็นโรค เป็นดังหัวฝี เป็นดังลูกศร เป็นความยากลำบาก เป็นอาพาธ เป็นของผู้อื่น เป็นของแตกสลาย เป็นของว่าง เป็นอนัตตา เธอดำรงจิตด้วยธรรมเหล่านั้น แล้วจึงน้อมจิตไปสู่อมตธาตุว่า นั่นสงบ นั่นระงับ นั่นประณีต นั่นคือธรรมเป็นที่สงบระงับแห่งสังขารทั้งปวง เป็นที่สลัดคืนซึ่งอุปธิทั้งปวง เป็นที่สิ้นไปแห่งตัณหา เป็นความจางคลาย เป็นความดับ เป็นนิพพาน ดังนี้ เธอดำรงอยู่ในอากาสานัญจายตนะนั้น ย่อมถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ถ้าไม่ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ก็เป็นโอปปาติกะ ผู้ปรินิพพานในภพนั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดาเพราะโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ สิ้นไป และเพราะอำนาจแห่ง ธัมมราคะ ธัมมนันทินั้น ๆ นั่นเอง.

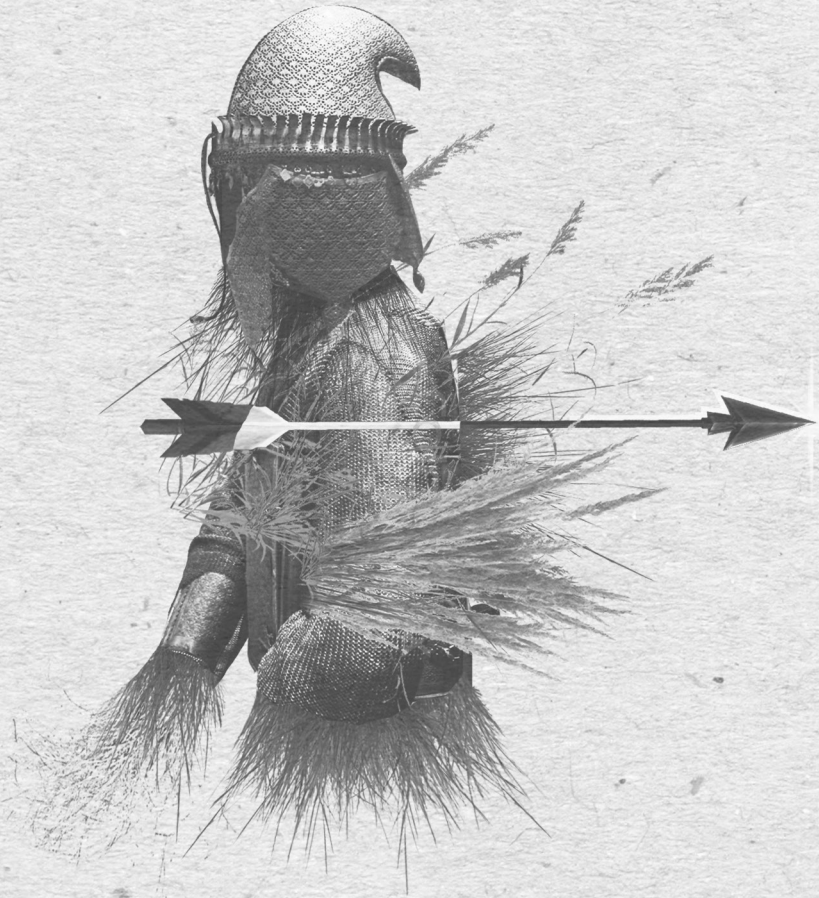

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนนายขมังธนูหรือลูกมือของเขา ประกอบการฝึกยิงรูปหุ่นที่ทำด้วยหญ้าหรือก้อนดิน สมัยต่อมา เขาก็เป็นนายขมังธนูผู้ยิงได้ไกล ยิงได้เร็ว ทำลายหมู่พลอันใหญ่ได้ ภิกษุทั้งหลาย ฉันใดก็ฉันนั้น ที่ภิกษุเพราะก้าวล่วงซึ่งรูปสัญญาเสียได้โดยประการทั้งปวง เพราะความดับไปแห่งปฏิฆสัญญา เพราะการไม่ใส่ใจซึ่งนานัตต-สัญญา จึงเข้าถึงอากาสานัญจายตนะ อันมีการทำในใจว่า อากาศไม่มีที่สิ้นสุด ดังนี้แล้วแลอยู่ เธอย่อมพิจารณาเห็นธรรมทั้งหลาย คือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อันมีอยู่ในอากาสานัญจายตนะนั้น โดยความเป็นของไม่เที่ยง โดยความเป็นทุกข์ เป็นโรค เป็นดังหัวฝี เป็นดังลูกศร เป็นความยากลำบาก เป็นอาพาธ เป็นของผู้อื่น เป็นของแตกสลาย เป็นของว่าง เป็นอนัตตา เธอดำรงจิตด้วยธรรมเหล่านั้นแล้วจึงน้อมจิตไปสู่อมตธาตุว่า นั่นสงบระงับ นั่นประณีต นั่นคือธรรมเป็นที่สงบระงับแห่งสังขารทั้งปวง เป็นที่สลัดคืนซึ่งอุปธิทั้งปวง เป็นที่สิ้นไปแห่งตัณหา เป็นความจางคลาย เป็นความดับ เป็นนิพพาน ดังนี้ เธอดำรงอยู่ในอากาสานัญ-จายตนะนั้น ย่อมถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ถ้าไม่ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ก็เป็นโอปปาติกะ ผู้ปรินิพพานในภพนั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา

เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ สิ้นไป และเพราะอำนาจแห่งธัมมราคะ ธัมมนันทินั้น ๆ นั่นเอง ภิกษุทั้งหลาย ข้อที่เรากล่าวแล้วว่า ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวความสิ้นอาสวะ เพราะอาศัยอากาสานัญจายตนะบ้าง ดังนี้นั้น เราอาศัยความข้อนี้กล่าวแล้ว.

(ในกรณีแห่งการสิ้นอาสวะ เพราะอาศัยวิญญาณัญจายตนะบ้าง เพราะอาศัยอากิญจัญญายตนะบ้าง ก็มีคำอธิบายที่ตรัสไว้โดยทำนองเดียวกันกับในกรณีแห่งอากาสานัญจายตนะข้างบนนี้ ทุกตัวคำพูดทั้งในส่วนอุปไมยและส่วนอุปมา ผิดกันแต่ชื่อแห่งสมาธิเท่านั้น ผู้ศึกษาพึงเทียบเคียงได้เอง ครั้นตรัสข้อความในกรณีแห่งอากิญจัญญายตนะจบแล้ว ได้ตรัสข้อความนี้ ต่อไปว่า).

ภิกษุทั้งหลาย ด้วยเหตุดังกล่าวมานี้แล เป็นอันกล่าวได้ว่า สัญญาสมาบัติ มีประมาณเท่าใด อัญญาปฏิเวธ (การบรรลุอรหัตตผล) ก็มีประมาณเท่านั้น.

ภิกษุทั้งหลาย ส่วนว่า อายตนะอีก ๒ ประการ กล่าวคือ เนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ และ สัญญาเวทยิตนิโรธ ซึ่งอาศัยสัญญาสมาบัติเหล่านั้น เรากล่าวว่าเป็นสิ่งที่ฌายีภิกษุ[๑] ผู้ฉลาดในการเข้าสมาบัติ ฉลาดในการออกจากสมาบัติ จะพึงเข้าสมาบัติ ออกจากสมาบัติ แล้วกล่าวว่าเป็นอะไรได้เองโดยชอบ ดังนี้.

๑. ฌายีภิกษุ คือภิกษุผู้เพ่งอยู่ *-ผู้รวบรวม*

อานาปานสติ ๑๕๑

–บาลี มหาวาร. สํ. ๑๙/๓๙๖–๓๙๗/๑๓๑๑–๑๓๑๓.

ภิกษุทั้งหลาย **อานาปานสติอันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลใหญ่ มีอานิสงส์ใหญ่** ก็อานาปานสติ อันบุคคลเจริญแล้วอย่างไร กระทำให้มากแล้วอย่างไร จึงมีผลใหญ่ มีอานิสงส์ใหญ่.

ภิกษุทั้งหลาย ในกรณีนี้ ภิกษุไปแล้วสู่ป่า หรือโคนไม้ หรือเรือนว่างก็ตาม นั่งคู้ขาเข้ามาโดยรอบ ตั้งกายตรง ดำรงสติเฉพาะหน้า เธอนั้น มีสติหายใจเข้า มีสติหายใจออก

เมื่อหายใจเข้ายาว ก็รู้ชัดว่าเราหายใจเข้ายาว เมื่อหายใจออกยาว ก็รู้ชัดว่าเราหายใจออกยาว

เมื่อหายใจเข้าสั้น ก็รู้ชัดว่าเราหายใจเข้าสั้น เมื่อหายใจออกสั้น ก็รู้ชัดว่าเราหายใจออกสั้น

เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้**รู้พร้อมเฉพาะซึ่งกายทั้งปวง** หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งกายทั้งปวง หายใจออก

เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้**ทำกายสังขารให้รำงับอยู่** หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้ทำกายสังขารให้รำงับอยู่ หายใจออก

เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้**รู้พร้อมเฉพาะซึ่งปีติ** หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งปีติ หายใจออก

เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้**รู้พร้อมเฉพาะซึ่งสุข** หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งสุข หายใจออก

เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้**รู้พร้อมเฉพาะซึ่งจิตตสังขาร** หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งจิตตสังขาร หายใจออก

เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้**ทำจิตตสังขารให้รำงับอยู่** หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้ทำจิตตสังขารให้รำงับอยู่ หายใจออก

เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้**รู้พร้อมเฉพาะซึ่งจิต** หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งจิต หายใจออก

เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้**ทำจิตให้ปราโมทย์ยิ่งอยู่** หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้ทำจิตให้ปราโมทย์ยิ่งอยู่ หายใจออก

เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้**ทำจิตให้ตั้งมั่นอยู่** หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้ทำจิตให้ตั้งมั่นอยู่ หายใจออก

เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้**ทำจิตให้ปล่อยอยู่** หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้ทำจิตให้ปล่อยอยู่ หายใจออก

เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้**เห็นซึ่งความไม่เที่ยงอยู่เป็นประจำ** หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้เห็นซึ่งความไม่เที่ยงอยู่เป็นประจำ หายใจออก

เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้**เห็นซึ่งความจางคลายอยู่เป็นประจำ** หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้เห็นซึ่งความจางคลายอยู่เป็นประจำ หายใจออก

เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้**เห็นซึ่งความดับไม่เหลืออยู่เป็นประจำ** หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้เห็นซึ่งความดับไม่เหลืออยู่เป็นประจำ หายใจออก

เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้**เห็นซึ่งความสลัดคืนอยู่เป็นประจำ** หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้เห็นซึ่งความสลัดคืนอยู่เป็นประจำ หายใจออก

ภิกษุทั้งหลาย **อานาปานสติ อันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว อย่างนี้แล ย่อมมีผลใหญ่ มีอานิสงส์ใหญ่.**

ภิกษุทั้งหลาย เมื่ออานาปานสติ อันบุคคลเจริญทำให้มากแล้วอยู่อย่างนี้ ผลอย่างใดอย่างหนึ่ง ในบรรดาผล ๒ ประการ เป็นสิ่งที่หวังได้ คือ **อรหัตตผลในปัจจุบัน** หรือว่าถ้ายังมีอุปาทิเหลืออยู่ ก็จักเป็น**อนาคามี.**

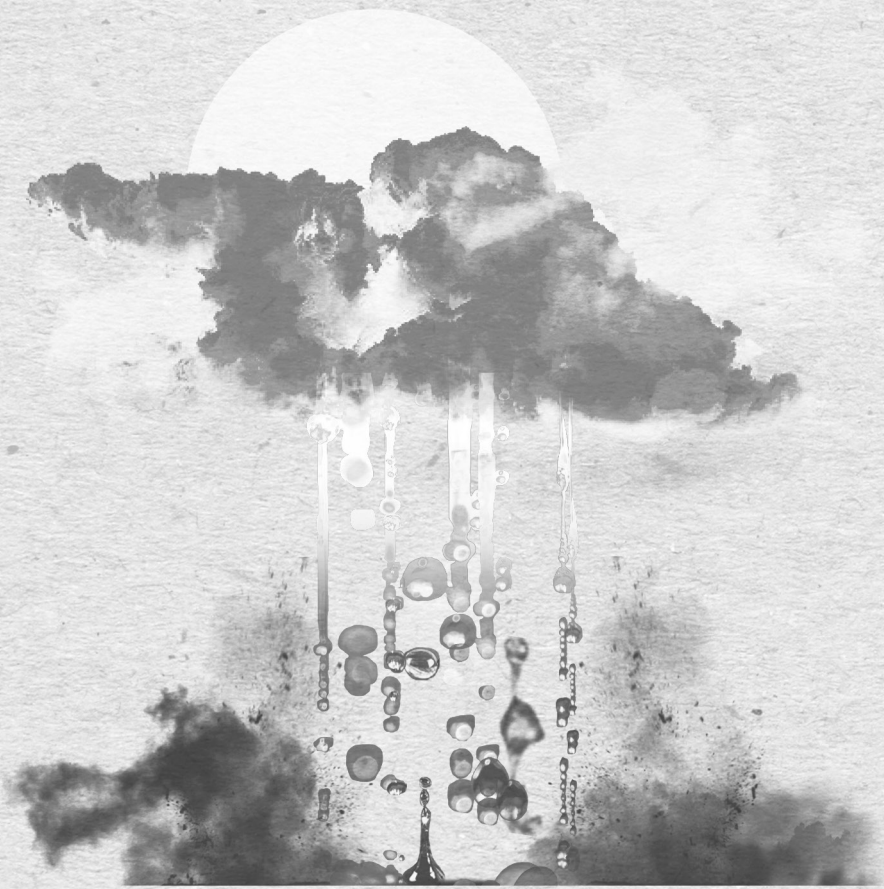

เจริญอานาปานสติ เป็นเหตุให้สติปัฏฐาน ๔ โพชฌงค์ ๗ วิชชาและวิมุตติบริบูรณ์

–บาลี มหาวาร. สี. ๑๙/๔๒๔/๑๔๐๒–๑๔๐๓.

ภิกษุทั้งหลาย ธรรมอันเอกนั้นมีอยู่ ซึ่งเมื่อบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมทำธรรมทั้ง ๔ ให้บริบูรณ์ ครั้นธรรมทั้ง ๔ นั้น อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมทำธรรมทั้ง ๗ ให้บริบูรณ์ ครั้นธรรมทั้ง ๗ นั้น อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมทำธรรมทั้ง ๒ ให้บริบูรณ์ได้.

ภิกษุทั้งหลาย **อานาปานสติสมาธินี้แล เป็นธรรมอันเอก ซึ่งเมื่อบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมทำสติปัฏฐานทั้ง ๔ ให้บริบูรณ์ สติปัฏฐานทั้ง ๔ อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมทำโพชฌงค์ทั้ง ๗ ให้บริบูรณ์ โพชฌงค์ทั้ง ๗ อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมทำวิชชาและวิมุตติให้บริบูรณ์ได้.**

ภิกษุทั้งหลาย ก็อานาปานสติ อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้วอย่างไรเล่า จึงทำสติปัฏฐานทั้ง ๔ ให้บริบูรณ์ได้.

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุ **เมื่อหายใจเข้ายาว** ก็รู้ชัดว่าเราหายใจเข้ายาว เมื่อหายใจออกยาว ก็รู้ชัดว่าเราหายใจออกยาว **เมื่อหายใจเข้าสั้น** ก็รู้ชัดว่าเราหายใจเข้าสั้น เมื่อหายใจออกสั้น ก็รู้ชัดว่าเราหายใจออกสั้น ย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้**รู้พร้อมเฉพาะซึ่งกายทั้งปวง** หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งกายทั้งปวง หายใจออก ย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้**ทำกายสังขารให้รำงับ** หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้ทำกายสังขารให้รำงับ หายใจออก.

ภิกษุทั้งหลาย สมัยนั้น ภิกษุนั้นชื่อว่า **เป็นผู้เห็นกายในกายอยู่เป็นประจำ** มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ นำอภิชฌาและโทมนัสในโลกออกเสียได้ ภิกษุทั้งหลาย เราย่อมกล่าว **ลมหายใจเข้าและลมหายใจออก ว่าเป็นกายอันหนึ่ง ๆ ในกายทั้งหลาย** ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น ในเรื่องนี้ ภิกษุนั้นย่อมชื่อว่าเป็นผู้เห็นกายในกายอยู่เป็นประจำ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ นำอภิชฌาและโทมนัสในโลกออกเสียได้.

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้**รู้พร้อมเฉพาะซึ่งปีติ** หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งปีติ หายใจออก ย่อมทำการฝึกหัดศึกษา

ว่า เราเป็นผู้**รู้พร้อมเฉพาะซึ่งสุข** หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งสุข หายใจออก ย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้**รู้พร้อมเฉพาะซึ่งจิตตสังขาร** หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งจิตตสังขาร หายใจออก ย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้**ทำจิตตสังขารให้รำงับ** หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้ทำจิตตสังขารให้รำงับ หายใจออก.

ภิกษุทั้งหลาย สมัยนั้น ภิกษุนั้นชื่อว่า **เป็นผู้เห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่เป็นประจำ** มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ นำอภิชฌาและโทมนัสในโลกออกเสียได้ ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าว**การทำในใจเป็นอย่างดีต่อลมหายใจเข้า และลมหายใจออก ว่าเป็นเวทนาอันหนึ่ง ๆ ในเวทนาทั้งหลาย** ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นในเรื่องนี้ ภิกษุนั้น ย่อมชื่อว่าเป็นผู้เห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่เป็นประจำ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ นำอภิชฌาและโทมนัสในโลกออกเสียได้.

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้**รู้พร้อมเฉพาะซึ่งจิต** หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งจิต หายใจออก ย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า

เราเป็นผู้**ทำจิตให้ปราโมทย์ยิ่ง** หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้ทำจิตให้ปราโมทย์ยิ่ง หายใจออก ย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็น**ผู้ทำจิตให้ตั้งมั่น** หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้ทำจิตให้ตั้งมั่น หายใจออก ย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็น**ผู้ทำจิตให้ปล่อยอยู่** หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้ทำจิตให้ปล่อยอยู่ หายใจออก.

ภิกษุทั้งหลาย สมัยนั้น ภิกษุนั้นชื่อว่า เป็นผู้เห็นจิตในจิตอยู่เป็นประจำ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ นำอภิชฌาและโทมนัสในโลกออกเสียได้ ภิกษุทั้งหลาย **เราไม่กล่าวอานาปานสติ ว่าเป็นสิ่งที่มีได้แก่บุคคลผู้มีสติอันลืมหลงแล้ว ไม่มีสัมปชัญญะ** ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น ในเรื่องนี้ ภิกษุนั้นย่อมชื่อว่าเป็นผู้เห็นจิตในจิตอยู่เป็นประจำ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ นำอภิชฌาและโทมนัสในโลกออกเสียได้.

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้**เห็นซึ่งความไม่เที่ยงอยู่เป็นประจำ** หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้เห็นซึ่งความไม่เที่ยงอยู่เป็นประจำ หายใจออก ย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็น**ผู้เห็นซึ่งความจางคลายอยู่เป็นประจำ** หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้เห็นซึ่งความจางคลาย

อยู่เป็นประจำ หายใจออก ย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็น**ผู้เห็นซึ่งความดับไม่เหลืออยู่เป็นประจำ** หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้เห็นซึ่งความดับไม่เหลืออยู่เป็นประจำ หายใจออก ย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็น**ผู้เห็นซึ่งความสลัดคืนอยู่เป็นประจำ** หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้เห็นซึ่งความสลัดคืนอยู่เป็นประจำ หายใจออก.

ภิกษุทั้งหลาย สมัยนั้น ภิกษุนั้นชื่อว่า **เป็นผู้เห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่เป็นประจำ** มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ นำอภิชฌาและโทมนัสในโลกออกเสียได้ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้น **เป็นผู้เข้าไปเพ่งเฉพาะเป็นอย่างดีแล้ว เพราะเธอเห็นการละอภิชฌาและโทมนัสทั้งหลายของเธอนั้นด้วยปัญญา** ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นในเรื่องนี้ ภิกษุนั้นย่อมชื่อว่าเป็นผู้เห็นธรรมในธรรมทั้งหลายอยู่เป็นประจำ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ นำอภิชฌาและโทมนัสในโลกออกเสียได้.

ภิกษุทั้งหลาย **อานาปานสติ อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว อย่างนี้แล ย่อมทำสติปัฏฐานทั้ง ๔ ให้บริบูรณ์ได้.**

ภิกษุทั้งหลาย ก็สติปัฏฐานทั้ง ๔ อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้วอย่างไรเล่า จึงทำโพชฌงค์ทั้ง ๗ ให้บริบูรณ์ได้.

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุเป็นผู้**เห็นกายในกาย**อยู่ เป็นประจำ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ นำอภิชฌาและโทมนัสในโลกออกเสียได้ **สมัยนั้นสติที่ภิกษุเข้าไปตั้งไว้แล้วก็เป็นธรรมชาติไม่ลืมหลง.**

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด สติของภิกษุผู้เข้าไปตั้งไว้แล้ว เป็นธรรมชาติไม่ลืมหลง สมัยนั้น **สติสัมโพชฌงค์** ก็เป็นอันว่าภิกษุนั้นปรารภแล้ว สมัยนั้น ภิกษุชื่อว่าย่อมเจริญสติสัมโพชฌงค์ สมัยนั้นสติสัมโพชฌงค์ของภิกษุชื่อว่าถึงความเต็มรอบแห่งการเจริญ **ภิกษุนั้น เมื่อเป็นผู้มีสติเช่นนั้นอยู่ ย่อมทำการเลือก ย่อมทำการเฟ้น ย่อมทำการใคร่ครวญซึ่งธรรมนั้นด้วยปัญญา.**

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุเป็นผู้มีสติเช่นนั้นอยู่ ทำการเลือกเฟ้น ใคร่ครวญธรรมนั้นอยู่ด้วยปัญญา สมัยนั้น **ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์** ก็เป็นอันว่าภิกษุนั้นปรารภแล้ว สมัยนั้น ภิกษุชื่อว่าย่อมเจริญธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ สมัยนั้นธัมมวิจย-สัมโพชฌงค์ของภิกษุชื่อว่าถึงความเต็มรอบแห่งการเจริญ **ภิกษุนั้น เมื่อเลือกเฟ้น ใคร่ครวญอยู่ซึ่งธรรมนั้น**

ด้วยปัญญา ความเพียรอันไม่ย่อหย่อน ชื่อว่าเป็นธรรมอันภิกษุนั้นปรารภแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ความเพียรไม่ย่อหย่อนอันภิกษุผู้เลือกเฟ้น ใคร่ครวญในธรรมนั้นด้วยปัญญา สมัยนั้น **วิริยสัมโพชฌงค์** ก็เป็นอันว่าภิกษุนั้นปรารภแล้ว สมัยนั้น ภิกษุชื่อว่าย่อมเจริญวิริยสัมโพชฌงค์ สมัยนั้น วิริยสัมโพชฌงค์ของภิกษุชื่อว่าถึงความเต็มรอบแห่งการเจริญ **ภิกษุนั้น เมื่อมีความเพียรอันปรารภแล้ว ปีติอันไม่อิงอามิสก็เกิดขึ้น.**

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ปีติอันไม่อิงอามิส เกิดขึ้นแก่ภิกษุผู้มีความเพียรอันปรารภแล้ว สมัยนั้น **ปีติสัมโพชฌงค์** ก็เป็นอันว่าภิกษุนั้นปรารภแล้ว สมัยนั้น ภิกษุชื่อว่าย่อมเจริญปีติสัมโพชฌงค์ สมัยนั้นปีติสัมโพชฌงค์ของภิกษุชื่อว่าถึงความเต็มรอบแห่งการเจริญ **ภิกษุนั้น เมื่อมีใจประกอบด้วยปีติ แม้กายก็รำงับ แม้จิตก็รำงับ.**

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ทั้งกายและทั้งจิตของภิกษุผู้มีใจประกอบด้วยปีติ ย่อมรำงับ สมัยนั้น **ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์** ก็เป็นอันว่าภิกษุนั้นปรารภแล้ว สมัยนั้น ภิกษุชื่อว่าย่อมเจริญปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ สมัยนั้น ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์

ของภิกษุชื่อว่าถึงความเต็มรอบแห่งการเจริญ **ภิกษุนั้น เมื่อมีกายอันรำงับแล้ว มีความสุขอยู่ จิตย่อมตั้งมั่น.**

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด จิตของภิกษุผู้มีกายอันรำงับแล้วมีความสุขอยู่ ย่อมตั้งมั่น สมัยนั้น **สมาธิสัมโพชฌงค์** ก็เป็นอันว่าภิกษุนั้นปรารภแล้ว สมัยนั้นภิกษุชื่อว่าย่อมเจริญสมาธิสัมโพชฌงค์ สมัยนั้นสมาธิสัมโพชฌงค์ของภิกษุชื่อว่าถึงความเต็มรอบแห่งการเจริญ **ภิกษุนั้น ย่อมเป็นผู้เข้าไปเพ่งเฉพาะซึ่งจิตอันตั้งมั่นแล้วอย่างนั้นเป็นอย่างดี.**

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุเป็นผู้เข้าไปเพ่งเฉพาะซึ่งจิตอันตั้งมั่นแล้วอย่างนั้น เป็นอย่างดี สมัยนั้น **อุเบกขาสัมโพชฌงค์** ก็เป็นอันว่าภิกษุนั้นปรารภแล้ว สมัยนั้นภิกษุชื่อว่าย่อมเจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์ สมัยนั้นอุเบกขาสัมโพชฌงค์ของภิกษุชื่อว่าถึงความเต็มรอบแห่งการเจริญ.

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุเป็นผู้**เห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลาย** อยู่เป็นประจำ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ นำอภิชฌาและโทมนัสในโลกออกเสียได้ **สมัยนั้น สติของภิกษุผู้เข้าไปตั้งไว้แล้ว ก็เป็นธรรมชาติไม่ลืมหลง.**

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด สติของภิกษุผู้เข้าไปตั้งไว้แล้ว เป็นธรรมชาติไม่ลืมหลง สมัยนั้น **สติสัมโพชฌงค์** ก็เป็นอันว่าภิกษุนั้นปรารภแล้ว สมัยนั้นภิกษุชื่อว่าย่อมเจริญสติสัมโพชฌงค์ สมัยนั้นสติสัมโพชฌงค์ของภิกษุชื่อว่าถึงความเต็มรอบแห่งการเจริญ.

(ต่อไปนี้ มีข้อความอย่างเดียวกันกับในกรณีของผู้เห็นกายในกาย ผู้อ่านพึงเทียบเคียงได้เอง).

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุเป็น**ผู้เห็นจิตในจิต อยู่เป็นประจำ** มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ นำอภิชฌาและโทมนัสในโลกออกเสียได้ **สมัยนั้น สติของภิกษุผู้เข้าไปตั้งไว้แล้ว ก็เป็นธรรมชาติไม่ลืมหลง.**

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด สติของภิกษุผู้เข้าไปตั้งไว้แล้ว เป็นธรรมชาติไม่ลืมหลง สมัยนั้น **สติสัมโพชฌงค์** ก็เป็นอันว่าภิกษุนั้นปรารภแล้ว สมัยนั้นภิกษุชื่อว่าย่อมเจริญสติสัมโพชฌงค์ สมัยนั้นสติสัมโพชฌงค์ของภิกษุชื่อว่าถึงความเต็มรอบแห่งการเจริญ.

(ต่อไปนี้ มีข้อความอย่างเดียวกันกับในกรณีของผู้เห็นกายในกาย ผู้อ่านพึงเทียบเคียงได้เอง).

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุเป็น**ผู้เห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย** อยู่เป็นประจำ มีความเพียรเผากิเลส มีสัมปชัญญะ มีสติ นำอภิชฌาและโทมนัสในโลกออกเสียได้ **สมัยนั้น สติของภิกษุผู้เข้าไปตั้งไว้แล้ว ก็เป็นธรรมชาติไม่ลืมหลง** ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด สติของภิกษุผู้เข้าไปตั้งไว้แล้ว เป็นธรรมชาติไม่ลืมหลง สมัยนั้น **สติสัมโพชฌงค์** ก็เป็นอันว่าภิกษุนั้นปรารภแล้ว สมัยนั้นภิกษุชื่อว่าย่อมเจริญสติสัมโพชฌงค์ สมัยนั้นสติสัมโพชฌงค์ของภิกษุชื่อว่าถึงความเต็มรอบแห่งการเจริญ.

(ต่อไปนี้ มีข้อความอย่างเดียวกันกับในกรณีของผู้เห็นกายในกาย ผู้อ่านพึงเทียบเคียงได้เอง).

ภิกษุทั้งหลาย สติปัฏฐานทั้ง ๔ อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว อย่างนี้แล ย่อมทำโพชฌงค์ทั้ง ๗ ให้บริบูรณ์ได้.

ภิกษุทั้งหลาย โพชฌงค์ทั้ง ๗ อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้วอย่างไรเล่า จึงจะทำวิชชาและวิมุตติให้บริบูรณ์ได้.

ภิกษุทั้งหลาย ในกรณีนี้ ภิกษุย่อมเจริญ **สติสัมโพชฌงค์** อันอาศัยวิเวก อันอาศัยวิราคะ (ความจางคลาย) อันอาศัยนิโรธ (ความดับ) อันน้อมไปเพื่อโวสสัคคะ (ความสละความปล่อย)

ย่อมเจริญ **ธัมมวิจยสัมโพชฌงค์** อันอาศัยวิเวก อันอาศัยวิราคะ อันอาศัยนิโรธ อันน้อมไปเพื่อโวสสัคคะ

ย่อมเจริญ **วิริยสัมโพชฌงค์** อันอาศัยวิเวก อันอาศัยวิราคะ อันอาศัยนิโรธ อันน้อมไปเพื่อโวสสัคคะ

ย่อมเจริญ **ปีติสัมโพชฌงค์** อันอาศัยวิเวก อันอาศัยวิราคะ อันอาศัยนิโรธ อันน้อมไปเพื่อโวสสัคคะ

ย่อมเจริญ **ปัสสัทธิสัมโพชฌงค์** อันอาศัยวิเวก อันอาศัยวิราคะ อันอาศัยนิโรธ อันน้อมไปเพื่อโวสสัคคะ

ย่อมเจริญ **สมาธิสัมโพชฌงค์** อันอาศัยวิเวก อันอาศัยวิราคะ อันอาศัยนิโรธ อันน้อมไปเพื่อโวสสัคคะ

ย่อมเจริญ **อุเบกขาสัมโพชฌงค์** อันอาศัยวิเวก อันอาศัยวิราคะ อันอาศัยนิโรธ อันน้อมไปเพื่อโวสสัคคะ.

ภิกษุทั้งหลาย โพชฌงค์ทั้ง ๗ อันบุคคลเจริญแล้วทำให้มากแล้ว อย่างนี้แล ย่อมทำวิชชาและวิมุตติให้บริบูรณ์ได้ดังนี้.

สัญญา ๑๐ ประการ

-บาลี ทสก. อ. ๒๔/๑๑๒/๕๖.

ภิกษุทั้งหลาย สัญญา ๑๐ ประการนี้ อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตธรรม มีอมตธรรมเป็นที่สุด ๑๐ ประการเป็นอย่างไร คือ

อสุภสัญญา (ความหมายรู้ในความไม่งาม) **มรณสัญญา** (ความหมายรู้ในความตาย) **อาหารเรปฏิกูลสัญญา** (ความหมายรู้ในความเป็นปฏิกูลของอาหาร) **สัพพโลเกอนภิรตสัญญา** (ความหมายรู้ในความไม่ยินดีในโลกทั้งปวง) **อนิจจสัญญา** (ความหมายรู้ในความไม่เที่ยง) **อนิจเจทุกขสัญญา** (ความหมายรู้ในความเป็นของไม่เที่ยงและเป็นทุกข์) **ทุกเขอนัตตสัญญา** (ความหมายรู้ในความเป็นทุกข์และไม่ใช่ตัวตน) **ปหานสัญญา** (ความหมายรู้ในการละเสีย) **วิราคสัญญา** (ความหมายรู้ในความคลายกำหนัด) **นิโรธสัญญา** (ความหมายรู้ในความดับไม่เหลือ).

ภิกษุทั้งหลาย สัญญา ๑๐ ประการนี้แล อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด.

ลักษณะของสัญญา ๑๐ ประการ ๑๕๔

–บาลี ทสก. อ. ๒๔/๑๑๕–๑๒๐/๖๐.

อานนท์ ถ้าเธอพึงเข้าไปหาภิกษุคิริมานนท์แล้วกล่าวสัญญา ๑๐ ประการแก่เธอ ข้อที่อาพาธของภิกษุคิริมานนท์ จะพึงสงบระงับไป เพราะได้ฟังสัญญา ๑๐ ประการนั้น **เป็นฐานะที่จะมีได้.**

สัญญา ๑๐ ประการ เป็นอย่างไร คือ อนิจจสัญญา อนัตตสัญญา อสุภสัญญา อาทีนวสัญญา ปหานสัญญา วิราคสัญญา นิโรธสัญญา สัพพโลเกอนภิรตสัญญา สัพพสังขาเรสุอนิจจสัญญา อานาปานสติ.

อานนท์ ก็อนิจจสัญญา เป็นอย่างไร อานนท์ ภิกษุในกรณีนี้ ไปสู่ป่า สู่โคนไม้ หรือสู่เรือนว่าง **ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่ารูปไม่เที่ยง เวทนาไม่เที่ยง สัญญาไม่เที่ยง สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง วิญญาณไม่เที่ยง** ย่อมเป็นผู้พิจารณาเห็นโดยความเป็นของไม่เที่ยงในอุปาทานขันธ์ ๕ เหล่านี้ ด้วยอาการอย่างนี้ อานนท์ นี้เรียกว่า **อนิจจสัญญา.**

อานนท์ ก็อนัตตสัญญา เป็นอย่างไร อานนท์ ภิกษุในกรณีนี้ ไปสู่ป่า สู่โคนไม้ หรือสู่เรือนว่าง ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่าจักษุเป็นอนัตตา รูปเป็นอนัตตา หูเป็นอนัตตา

เสียงเป็นอนัตตา จมูกเป็นอนัตตา กลิ่นเป็นอนัตตา ลิ้นเป็นอนัตตา รสเป็นอนัตตา กายเป็นอนัตตา โผฏฐัพพะเป็นอนัตตา ใจเป็นอนัตตา ธรรมเป็นอนัตตา **ย่อมพิจารณาเห็นโดยความเป็นอนัตตาในอายตนะทั้งหลาย ทั้งภายในและภายนอก** ๖ ประการเหล่านี้ ด้วยอาการอย่างนี้ อานนท์ นี้เรียกว่า **อนัตตสัญญา.**

อานนท์ ก็อสุภสัญญา เป็นอย่างไร อานนท์ ภิกษุในกรณีนี้ ย่อมพิจารณาเห็นกายนี้ เบื้องบนแต่พื้นเท้าขึ้นไป เบื้องต่ำแต่ปลายผมลงมา มีหนังหุ้มอยู่โดยรอบ เต็มด้วยของไม่สะอาด มีประการต่าง ๆ ว่า ในกายนี้มีผม ขน เล็บ ฟัน หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก ม้าม เนื้อหัวใจ ตับ พังผืด ไต ปอด ไส้ใหญ่ ไส้น้อย อาหารใหม่ อาหารเก่า ดี เสลด หนอง เลือด เหงื่อ มันข้น น้ำตา เปลวมัน น้ำลาย น้ำมูก ไขข้อ มูตร **ย่อมพิจารณาเห็นโดยความเป็นของไม่งามในกายนี้** ด้วยอาการอย่างนี้ อานนท์ นี้เรียกว่า **อสุภสัญญา.**

อานนท์ ก็อาทีนวสัญญา เป็นอย่างไร อานนท์ ภิกษุในกรณีนี้ ไปสู่ป่า สู่โคนไม้ หรือสู่เรือนว่าง ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า กายนี้มีทุกข์มาก มีโทษมาก เพราะฉะนั้น อาพาธต่าง ๆ จึงเกิดขึ้นในกายนี้ คือ โรคตา โรคหู โรคจมูก โรคลิ้น

โรคกาย โรคศีรษะ โรคที่ใบหู โรคปาก โรคฟัน โรคไอ โรคหืด โรคไข้หวัด โรคไข้พิษ โรคไข้เซื่องซึม โรคในท้อง โรคลมสลบ โรคบิด โรคจุกเสียด โรคลงราก โรคเรื้อน โรคฝี โรคกลาก โรคมองคร่อ โรคลมบ้าหมู โรคหิดเปื่อย โรคหิดด้าน โรคคุดทะราด หูด โรคละอองบวม โรคอาเจียนโลหิต โรคดีเดือด โรคเบาหวาน โรคเริม โรคพุพอง โรคริดสีดวง อาพาธมีดีเป็นสมุฏฐาน อาพาธมีเสมหะเป็นสมุฏฐาน อาพาธมีลมเป็นสมุฏฐาน อาพาธมีไข้สันนิบาต อาพาธอันเกิดแต่ฤดูแปรปรวน อาพาธอันเกิดแต่การบริหารไม่สม่ำเสมอ อาพาธอันเกิดแต่ความเพียรเกินกำลัง อาพาธอันเกิดแต่วิบากของกรรม ความหนาว ความร้อน ความหิว ความระหาย ปวดอุจจาระ ปวดปัสสาวะ **ย่อมพิจารณาเห็นโดยความเป็นโทษในกายนี้** ด้วยอาการอย่างนี้ อานนท์ นี้เรียกว่า **อาทีนวสัญญา.**

อานนท์ ก็ปหานสัญญา เป็นอย่างไร อานนท์ ภิกษุในกรณีนี้ ย่อมไม่ยินดี ย่อมละ ย่อมบรรเทา ย่อมทำให้หมดสิ้นไป **ย่อมทำให้ถึงความไม่มีซึ่งกามวิตกอันเกิดขึ้นแล้ว** ย่อมไม่ยินดี ย่อมละ ย่อมบรรเทา ย่อมทำให้หมดสิ้นไป **ย่อมทำให้ถึงความไม่มีซึ่งพยาบาทวิตกอันเกิดขึ้นแล้ว**

ย่อมไม่ยินดี ย่อมละ ย่อมบรรเทา ย่อมทำให้หมดสิ้นไป **ย่อมให้ถึงความไม่มีซึ่งวิหิงสาวิตกอันเกิดขึ้นแล้ว** ย่อมไม่ยินดี ย่อมละ ย่อมบรรเทา ย่อมทำให้หมดสิ้นไป **ย่อมให้ถึงความไม่มีซึ่งอกุศลธรรมทั้งหลายอันชั่วช้าอันเกิดขึ้นแล้ว** อานนท์ นี้เรียกว่า **ปหานสัญญา.**

อานนท์ ก็วิราคสัญญา เป็นอย่างไร อานนท์ ภิกษุในกรณีนี้ ไปสู่ป่า สู่โคนไม้ หรือสู่เรือนว่าง ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า นั่นสงบ นั่นประณีต นั่นคือ **ธรรมเป็นที่สงบระงับแห่งสังขารทั้งปวง เป็นที่สละคืนซึ่งอุปธิทั้งปวง เป็นที่สิ้นไปแห่งตัณหา เป็นความคลายกำหนัด เป็นนิพพาน** อานนท์ นี้เรียกว่า **วิราคสัญญา.**

อานนท์ ก็นิโรธสัญญา เป็นอย่างไร อานนท์ ภิกษุในกรณีนี้ ไปสู่ป่า สู่โคนไม้ หรือสู่เรือนว่าง ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า นั่นสงบ นั่นประณีต นั่นคือ**ธรรมเป็นที่สงบระงับแห่งสังขารทั้งปวง เป็นที่สละคืนซึ่งอุปธิทั้งปวง เป็นที่สิ้นไปแห่งตัณหา เป็นความดับ เป็นนิพพาน** อานนท์ นี้เรียกว่า **นิโรธสัญญา.**

อานนท์ ก็สัพพโลเกอนภิรสัญญา เป็นอย่างไร อานนท์ ภิกษุในกรณีนี้ **ละอุปาทานในโลก อันเป็นเหตุ**

ในการตั้งมั่น ในการถือมั่น และเป็นอนุสัย (ความเคยชิน) **แห่งจิต เธอย่อมงดเว้น ไม่ถือมั่น** อานนท์ นี้เรียกว่า **สัพพโลเกอนภิรตสัญญา.**

อานนท์ ก็สัพพสังขาเรสุอนิจจสัญญา เป็นอย่างไร อานนท์ ภิกษุในกรณีนี้ **ย่อมอึดอัด ย่อมระอา ย่อมเกลียดชัง ต่อสังขารทั้งปวง** อานนท์ นี้เรียกว่า **สัพพสังขาเรสุ-อนิจจสัญญา.**

อานนท์ ก็อานาปานสติ เป็นอย่างไร อานนท์ ภิกษุในกรณีนี้ ไปสู่ป่า สู่โคนไม้ หรือสู่เรือนว่าง นั่งคู้ขาเข้ามาโดยรอบ ตั้งกายตรง ดำรงสติเฉพาะหน้า เธอนั้น มีสติหายใจเข้า มีสติหายใจออก **เมื่อหายใจเข้ายาว** ก็รู้ชัดว่าเราหายใจเข้ายาว เมื่อหายใจออกยาว ก็รู้ชัดว่าเราหายใจออกยาว **เมื่อหายใจเข้าสั้น** ก็รู้ชัดว่าเราหายใจเข้าสั้น เมื่อหายใจออกสั้น ก็รู้ชัดว่าเราหายใจออกสั้น เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้**รู้พร้อมเฉพาะซึ่งกายทั้งปวง** หายใจเข้าว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งกายทั้งปวง หายใจออก เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้**ทำกายสังขารให้รำงับอยู่** หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้ทำกายสังขารให้รำงับอยู่ หายใจออก เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้รู้

พร้อมเฉพาะซึ่งปีติ หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งปีติ หายใจออก เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็น**ผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งสุข** หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งสุข หายใจออก เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้**รู้พร้อมเฉพาะซึ่งจิตตสังขาร** หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งจิตตสังขาร หายใจออก เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้**ทำจิตตสังขารให้รำงับอยู่** หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้ทำจิตตสังขารให้รำงับอยู่ หายใจออก เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้**รู้พร้อมเฉพาะซึ่งจิต** หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้รู้พร้อมเฉพาะซึ่งจิต หายใจออก เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้**ทำจิตให้ปราโมทย์ยิ่งอยู่** หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้ทำจิตให้ปราโมทย์ยิ่งอยู่ หายใจออก เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้**ทำจิตให้ตั้งมั่นอยู่** หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้ทำจิตให้ตั้งมั่นอยู่ หายใจออก เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้**ทำจิตให้ปล่อยอยู่** หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้ทำจิตให้ปล่อยอยู่ หายใจออก เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้**เห็นซึ่งความไม่เที่ยงอยู่เป็นประจำ** หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้เห็นซึ่งความไม่เที่ยงอยู่เป็นประจำ หายใจออก เธอย่อม

ทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้**เห็นซึ่งความจางคลายอยู่เป็นประจำ** หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้เห็นซึ่งความจางคลายอยู่เป็นประจำ หายใจออก เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้**เห็นซึ่งความดับไม่เหลืออยู่เป็นประจำ** หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้เห็นซึ่งความดับไม่เหลืออยู่เป็นประจำ หายใจออก เธอย่อมทำการฝึกหัดศึกษาว่า เราเป็นผู้**เห็นซึ่งความสลัดคืนอยู่เป็นประจำ** หายใจเข้า ว่า เราเป็นผู้เห็นซึ่งความสลัดคืนอยู่เป็นประจำ หายใจออก อานนท์ นี้เรียกว่า **อานาปานสติ.**

อานนท์ **ถ้าเธอพึงเข้าไปหาภิกษุคิริมานนท์แล้วกล่าวสัญญา ๑๐ ประการนี้แก่เธอ ข้อที่อาพาธของภิกษุคิริมานนท์จะพึงสงบระงับไป เพราะได้ฟังสัญญา ๑๐ ประการนี้ นั่นเป็นฐานะที่จะมีได้.**

ลำดับนั้นแล ท่านพระอานนท์ได้เรียนสัญญา ๑๐ ประการนี้ในสำนักของพระผู้มีพระภาคแล้ว ได้เข้าไปหาท่านพระคิริมานนท์ยังที่อยู่ครั้นแล้วได้กล่าวสัญญา ๑๐ ประการแก่ท่านพระคิริมานนท์ ครั้งนั้นแล อาพาธนั้นของท่านพระคิริมานนท์สงบระงับโดยพลัน เพราะได้ฟังสัญญา ๑๐ ประการนี้ ท่านพระคิริมานนท์หายจากอาพาธนั้น ก็แล อาพาธนั้นเป็นโรคอันท่านพระคิริมานนท์ละได้แล้ว ด้วยประการนั้นแล.

อานิสงส์แห่งการภาวนาแบบต่าง ๆ ๑๕๕

-บาลี ม. ม. ๑๓/๑๔๐/๑๔๕.

ราหุล เธอจงเจริญเมตตาภาวนาเถิด เพราะเมื่อเธอ**เจริญเมตตาภาวนาอยู่ จักละพยาบาทได้.**

ราหุล เธอจงเจริญกรุณาภาวนาเถิด เพราะเมื่อเธอ**เจริญกรุณาภาวนาอยู่ จักละวิหิงสา** (ความคิดเบียดเบียน) **ได้.**

ราหุล เธอจงเจริญมุทิตาภาวนาเถิด เพราะเมื่อเธอ**เจริญมุทิตาภาวนาอยู่ จักละอรติ** (ความไม่ยินดีด้วยใคร ๆ) **ได้.**

ราหุล เธอจงเจริญอุเบกขาภาวนาเถิด เพราะเมื่อเธอ**เจริญอุเบกขาภาวนาอยู่ จักละปฏิฆะ** (ความหงุดหงิดแห่งจิต) **ได้.**

ราหุล เธอจงเจริญอสุภภาวนาเถิด เพราะเมื่อเธอ**เจริญอสุภภาวนาอยู่ จักละราคะได้.**

ราหุล เธอจงเจริญอนิจจสัญญาภาวนาเถิด เพราะเมื่อเธอ**เจริญอนิจจสัญญาภาวนาอยู่ จักละอัสมิมานะ** (ความสำคัญว่าตัวตนและของตน) **ได้.**

ปฏิปทาที่เป็นสัปปายะ แก่การบรรลุนิพพาน (นัยที่ ๑)

–บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๑๖๗/๒๓๒.

ภิกษุทั้งหลาย เราจะแสดงปฏิปทาที่เป็นสัปปายะ (สบาย) แก่นิพพาน แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว.

ภิกษุทั้งหลาย ปฏิปทาที่เป็นสัปปายะแก่นิพพาน นั้นเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในกรณีนี้ ย่อม**เห็นว่า จักษุไม่เที่ยง รูปทั้งหลายไม่เที่ยง จักษุวิญญาณไม่เที่ยง จักษุสัมผัสไม่เที่ยง แม้สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขม-สุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะจักษุสัมผัสเป็นปัจจัยก็ไม่เที่ยง.**

(ในกรณีแห่งธรรมหมวด โสตะ ฆานะ ชิวหา กายะ และมนะ ก็ได้ตรัสต่อไปด้วยข้อความอย่างเดียวกันทุกตัวอักษร ต่างกันแต่ชื่อเท่านั้น).

ภิกษุทั้งหลาย **นี้เป็นปฏิปทาที่เป็นสัปปายะแก่นิพพาน.**

ปฏิปทาที่เป็นสัปปายะแก่การบรรลุนิพพาน (นัยที่ ๒) ๑๕๗

-บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๑๖๘/๒๓๓.

ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงปฏิปทาที่เป็นสัปปายะแก่นิพพานแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว.

ภิกษุทั้งหลาย ปฏิปทาที่เป็นสัปปายะแก่นิพพานนั้นเป็นอย่างไร ภิกษุในกรณีนี้ ย่อมเห็นว่า **จักษุเป็นทุกข์ รูปเป็นทุกข์ จักษุวิญญาณเป็นทุกข์ จักษุสัมผัสเป็นทุกข์ แม้สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะจักษุสัมผัสเป็นปัจจัยก็เป็นทุกข์.**

(ในกรณีแห่งธรรมหมวด โสตะ ฆานะ ชิวหา กายะ และมนะ ก็ได้ตรัสต่อไปด้วยข้อความอย่างเดียวกันทุกตัวอักษร ต่างกันแต่ชื่อเท่านั้น).

ภิกษุทั้งหลาย **นี้แล ปฏิปทาที่เป็นสัปปายะแก่นิพพาน.**

ปฏิปทาที่เป็นสัปปายะ แก่การบรรลุนิพพาน (นัยที่ ๓)

–บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๑๖๘/๒๓๔.

ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงปฏิปทาที่เป็นสัปปายะแก่นิพพานแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว.

ภิกษุทั้งหลาย ปฏิปทาที่เป็นสัปปายะแก่นิพพานนั้น เป็นอย่างไร ภิกษุในกรณีนี้ ย่อมเห็นว่า **จักษุเป็นอนัตตา รูปเป็นอนัตตา จักษุวิญญาณเป็นอนัตตา จักษุสัมผัสเป็นอนัตตา แม้สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนาที่เกิดขึ้นเพราะจักษุสัมผัสเป็นปัจจัย ก็เป็นอนัตตา.**

(ในกรณีแห่งธรรมหมวด โสตะ ฆานะ ชิวหา กายะ และมนะ ก็ได้ตรัสต่อไปด้วยข้อความอย่างเดียวกันทุกตัวอักษร ต่างกันแต่ชื่อเท่านั้น).

ภิกษุทั้งหลาย **นี้แล ปฏิปทาที่เป็นสัปปายะแก่นิพพาน.**

ปฏิปทาที่เป็นสัปปายะแก่การบรรลุนิพพาน (นัยที่ ๔) ๑๕๙

-บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๑๖๙/๒๓๕.

ภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงปฏิปทาที่เป็นสัปปายะแก่นิพพานแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุทั้งหลาย ปฏิปทาที่เป็นสัปปายะแก่นิพพานนั้นเป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจักสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน จักษุเที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือหนอที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

(ต่อไปได้ตรัสถามและภิกษุตอบ เกี่ยวกับรูป ... จักษุวิญญาณ ... จักษุสัมผัส ... เวทนาอันเกิดจากจักษุสัมผัสเป็นปัจจัย ซึ่งมีข้อความอย่างเดียวกันกับในกรณีแห่งจักษุนั้นทุกประการต่างกันแต่ชื่อเท่านั้น.

เมื่อตรัสข้อความในกรณีแห่งธรรมหมวดจักษุ จบลงดังนี้แล้ว ได้ตรัสข้อความในกรณีแห่งธรรมหมวดโสตะ หมวดฆานะ หมวดชิวหา หมวดกายะ และหมวดมนะ ต่อไปอีก ซึ่งมีข้อความที่ตรัสอย่างเดียวกันกับในกรณีแห่งธรรมหมวดจักษุนั้นทุกประการ ต่างกันแต่เพียงชื่อเท่านั้น ผู้ศึกษาพึงเทียบเคียงได้เอง).

ภิกษุทั้งหลาย **อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในจักษุ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในจักษุวิญญาณ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในจักษุสัมผัส ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในสุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะจักษุสัมผัสเป็นปัจจัย.**

(ในกรณีแห่งธรรมหมวดโสตะ ฆานะ ชิวหา กายะ มนะ ก็ได้ตรัสต่อไปอีก โดยนัยอย่างเดียวกันกับกรณีแห่งอายตนิกธรรมหมวดจักษุนี้)

เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัดจึงหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่าหลุดพ้นแล้ว เธอย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี.

ภิกษุทั้งหลาย **นี้แล ปฏิปทาที่เป็นสัปปายะแก่นิพพาน.**

ธรรมโดยย่อ เพื่อการหลุดพ้น (นัยที่ ๑) ๑๖๐

-บาลี ขนฺ. สำ. ๑๗/๒๒๘-๒๒๙/๓๖๔-๓๖๕.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอโอกาส ขอพระผู้มีพระภาคโปรดทรงแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์โดยย่อ ซึ่งเมื่อข้าพระองค์ได้ฟังแล้วจะเป็นผู้หลีกออกผู้เดียว เป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่เถิด.

อานนท์ เธอจะสำคัญความข้อนี้ ว่าอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือหนอที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา ดังนี้.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

อานนท์ เพราะเหตุนั้น ในเรื่องนี้ รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม อันมีอยู่ในภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือ

ประณีตก็ตาม มีในที่ไกลหรือในที่ใกล้ก็ตาม รูปทั้งหมดนั้น เธอพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา.

(ในกรณีแห่งเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็มีการตรัสถามและการทูลตอบ ซึ่งได้ตรัสอย่างเดียวกันทุกตัวอักษร กับในกรณีแห่งรูป ต่างกันแต่เพียงชื่อแห่งขันธ์แต่ละขันธ์เท่านั้น).

อานนท์ อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป แม้ในเวทนา แม้ในสัญญา แม้ในสังขาร แม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด จึงหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่าหลุดพ้นแล้ว เธอย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี.

ธรรมโดยย่อ เพื่อการหลุดพ้น (นัยที่ ๒) ๑๖๑

-บาลี อุ. ปุ. ๒๕/๘๓-๘๔/๔๙.

พาหิยะ เพราะเหตุนั้นแล เธอพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เมื่อเห็นแล้ว สักว่าเห็น เมื่อฟังแล้ว สักว่าฟัง เมื่อรู้สึกแล้ว สักว่ารู้สึก (ทางจมูก ลิ้น กาย) เมื่อรู้แจ้งแล้วสักว่ารู้แจ้ง (ทางวิญญาณ) พาหิยะ เธอพึงศึกษาอย่างนี้แล.

พาหิยะ ในกาลใด **เมื่อเธอเห็นจักเป็นเพียงสักว่าเห็น เมื่อฟังจักเป็นเพียงสักว่าฟัง เมื่อรู้สึกจักเป็นเพียงสักว่ารู้สึก เมื่อรู้แจ้งจักเป็นเพียงสักว่ารู้แจ้ง** ในกาลนั้น เธอ ย่อมไม่มี.

ในกาลใด เธอไม่มี เธอก็ไม่ปรากฏในโลกนี้ ไม่ปรากฏในโลกอื่น ไม่ปรากฏในระหว่างแห่งโลกทั้งสอง นั่นแหละ คือที่สุดแห่งทุกข์.

ข้อปฏิบัติสำหรับผู้ผ่านราตรีนาน ๑๖๒

–บาลี สพา. สํ. ๑๘/๙๐–๙๕/๑๓๒–๑๓๙.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เป็นคนชรา เป็นคนแก่คนเฒ่ามานาน ผ่านวัยมาตามลำดับ ถึงกระนั้น ขอพระผู้มีพระภาคผู้สุคตโปรดแสดงธรรมโดยย่อแก่ข้าพระองค์เถิด โดยประการที่ข้าพระองค์จะพึงรู้ทั่วถึงพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค พึงเป็นผู้ได้รับพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค.

มาลุงก์ยบุตร เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นอย่างไร รูปที่พึงรู้แจ้งด้วยตาเหล่าใด อันเธอไม่ได้เห็น ไม่เคยเห็น ที่กำลังเห็นอยู่ก็ไม่มี ที่เธอคิดว่าควรจะได้เห็นก็ไม่มี ดังนี้แล้ว เธอย่อมมีความพอใจ มีความกำหนัด หรือมีความรักในรูปเหล่านั้นหรือ.

ไม่มีเลย พระเจ้าข้า.

(ต่อไปนี้ ได้มีการตรัสถามและการทูลตอบในทำนองเดียวกันนี้ทุกตัวอักษร ผิดกันแต่ชื่อของสิ่งที่นำมากล่าว คือในกรณีแห่งเสียงที่รู้แจ้งได้ทางหู กลิ่นที่รู้แจ้งได้ทางจมูก รสที่รู้แจ้งได้ทางลิ้น โผฏฐัพพะที่รู้แจ้งได้ทางผิวกาย และธรรมที่รู้แจ้งได้ทางใจ).

มาลุงก์ยบุตร ก็ในธรรมเหล่านั้น คือ ในสิ่งที่เธอเห็นแล้ว จักเป็นแต่เพียงสักว่าเห็น ในสิ่งที่เธอฟังแล้ว จักเป็นแต่

เพียงสักว่าได้ยิน ในสิ่งที่เธอรู้สึกแล้ว จักเป็นแต่เพียงสักว่ารู้สึก ในสิ่งที่เธอรู้แจ้งแล้ว ก็จักเป็นแต่เพียงสักว่ารู้แจ้ง.

มาลุงก์ยบุตร ในกาลใด เมื่อเธอเห็นจักเป็นเพียงสักว่าเห็น เมื่อฟังจักเป็นเพียงสักว่าฟัง เมื่อรู้สึกจักเป็นเพียงสักว่ารู้สึก เมื่อรู้แจ้งจักเป็นเพียงสักว่ารู้แจ้ง ในกาลนั้น เธอย่อมไม่มี.

ในกาลใด เธอไม่มี เธอก็ไม่ปรากฏในโลกนี้ ไม่ปรากฏในโลกอื่น ไม่ปรากฏในระหว่างแห่งโลกทั้งสองนั่นแหละ คือที่สุดแห่งทุกข์

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเจ้าข้า ข้าพระองค์ย่อมรู้ทั่วถึงเนื้อความแห่งธรรม ที่พระผู้มีพระภาคตรัสแล้วโดยย่อนี้ได้โดยพิสดารว่า

สติหลงลืมแล้วเพราะเห็นรูป บุคคลเมื่อใส่ใจถึงนิมิตแห่งรูปว่าน่ารัก ก็มีจิตกำหนัด เสวยอารมณ์นั้น ทั้งมีความติดใจในอารมณ์นั้นตั้งอยู่ เวทนาอันเกิดจากรูปเป็นอเนกประการย่อมเจริญแก่เขานั้น อภิชฌาและวิหิงสาย่อมเข้าไปกลุ้มรุมจิตของเขา เมื่อสั่งสมทุกข์อยู่อย่างนี้ บัณฑิตกล่าวว่าห่างไกลนิพพาน.

(ในกรณีแห่งการฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโผฏฐัพพะ รู้แจ้งธรรม ก็มีข้อความที่กล่าวไว้อย่างเดียวกัน).

บุคคลนั้นเห็นรูปแล้วมีสติ ไม่กำหนัดในรูปทั้งหลาย มีจิตไม่กำหนัดเสวยอารมณ์นั้น ทั้งไม่มีความติดใจอารมณ์นั้นตั้งอยู่ บุคคลนั้นเมื่อเห็นรูปและเสวยเวทนาอยู่ ทุกข์ก็สิ้นไปไม่เพิ่มพูนขึ้น เขาเป็นผู้มีสติประพฤติอยู่ด้วยอาการอย่างนี้ เมื่อไม่สั่งสมทุกข์อยู่อย่างนี้ บัณฑิตกล่าวว่า ใกล้นิพพาน.

(ในกรณีแห่งการฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโผฏฐัพพะ รู้แจ้งธรรม ก็มีข้อความที่กล่าวไว้อย่างเดียวกัน).

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์รู้ทั่วถึงเนื้อความแห่งธรรมที่พระผู้มีพระภาคตรัสโดยย่อนี้ได้โดยพิสดาร ด้วยประการฉะนี้.

มาลุงก์ยบุตร สาธุ ๆ เธอรู้ทั่งถึงเนื้อความแห่งธรรมที่เรากล่าวโดยย่อนี้ได้โดยพิสดาร. ...

ครั้งนั้นแล ท่านพระมาลุงก์ยบุตรชื่นชมยินดีพระภาษิตของพระผู้มีพระภาค ลุกจากอาสนะ ถวายอภิวาท กระทำประทักษิณแล้วหลีกไป ครั้งนั้นแล ท่านพระมาลุงก์ยบุตรเป็นผู้ ๆ เดียว หลีกออกจากหมู่ ไม่ประมาท มีความเพียร มีจิตเด็ดเดี่ยว ไม่ช้าก็กระทำให้แจ้งซึ่งที่สุดแห่งพรหมจรรย์อันยอดเยี่ยม ก็แลท่านพระมาลุงก์ยบุตรได้เป็นอรหันต์องค์หนึ่งในจำนวนพระอรหันต์ทั้งหลาย.

ข้อปฏิบัติเพื่อบรรลุมรรคผลของคนเจ็บไข้ ๑๖๓

-บาลี ปญฺจก. อ. ๒๒/๑๖๐-๑๖๑/๑๒๑.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าธรรม ๕ ประการ ไม่เว้นห่างไปเสียจากคนเจ็บไข้ทุพพลภาพคนใด เธอนั้นพึงหวังผลข้อนี้ คือ จักทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ ได้ต่อกาลไม่นานเลย ธรรม ๕ ประการเป็นอย่างไร คือ ภิกษุในกรณีนี้

(๑) พิจารณาเห็นความไม่งามในกาย

(๒) มีความสำคัญว่าเป็นของปฏิกูลในอาหาร

(๓) มีความสำคัญว่าโลกทั้งปวงไม่มีอะไรที่น่ายินดี

(๔) พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงในสังขารทั้งปวง

(๕) มีมรณสัญญาอันตั้งไว้ดีแล้วในภายใน

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการเหล่านี้ ไม่เว้นห่างไปเสียจากคนเจ็บไข้ทุพพลภาพคนใด เธอนั้นพึงหวังผลข้อนี้ คือ จักทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ได้ต่อกาลไม่นานเลย.

ข้อปฏิบัติเพื่อบรรลุมรรคผล ของบุคคลทั่วไป (นัยที่ ๑) ๑๖๔

-บาลี ปญฺจก. อ. ๒๒/๑๖๑/๑๒๒.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุหรือภิกษุณีรูปใด เจริญแล้ว กระทำให้มาก ซึ่งธรรม ๕ ประการเหล่านี้ ผลอย่างใด อย่างหนึ่งในบรรดาผล ๒ ประการ เป็นสิ่งที่เธอหวังได้ คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือถ้ายังมีอุปาทิเหลืออยู่ ก็จะเป็น อนาคามี ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนั้น เป็นอย่างไร ๕ ประการ คือ ภิกษุในกรณีนี้

(๑) เป็นผู้มีสติอันเข้าไปตั้งไว้ด้วยดีเฉพาะตน เพื่อปัญญาอันให้หยั่งถึงความเกิดขึ้นและดับไปแห่งธรรมทั้งหลาย.

(๒) พิจารณาเห็นความไม่งามในกาย

(๓) มีความสำคัญว่าเป็นของปฏิกูลในอาหาร

(๔) มีความสำคัญว่าโลกทั้งปวงไม่มีอะไรที่น่ายินดี

(๕) พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงในสังขารทั้งปวง

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุหรือภิกษุณีรูปใด เจริญแล้ว กระทำให้มาก ซึ่งธรรม ๕ ประการเหล่านี้ ผลอย่างใด อย่างหนึ่งในบรรดาผล ๒ ประการ เป็นสิ่งที่เธอหวังได้ คือ อรหัตตผลในปัจจุบัน หรือถ้ายังมีอุปาทิเหลืออยู่ ก็จะเป็น อนาคามี.

ข้อปฏิบัติเพื่อบรรลุมรรคผล ของบุคคลทั่วไป (นัยที่ ๒)

–บาลี ปญฺจก. อ. ๒๒/๙๕–๙๗/๗๑.

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๕ ประการนี้ อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมมีเจโตวิมุตติเป็นผล และมีเจโตวิมุตติเป็นอานิสงส์ ย่อมมีปัญญาวิมุตติเป็นผล และมีปัญญาวิมุตติเป็นอานิสงส์.

ธรรม ๕ ประการเป็นอย่างไร คือ ภิกษุในกรณีนี้

(๑) พิจารณาเห็นความไม่งามในกาย

(๒) มีความสำคัญว่าเป็นของปฏิกูลในอาหาร

(๓) มีความสำคัญว่าโลกทั้งปวงไม่มีอะไรที่น่ายินดี

(๔) พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงในสังขารทั้งปวง

(๕) มีมรณสัญญาอันตั้งไว้ดีแล้วในภายใน

ภิกษุทั้งหลาย **ธรรม ๕ ประการนี้เหล่านี้ อันบุคคลเจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว ย่อมมีเจโตวิมุตติเป็นผล และมีเจโตวิมุตติเป็นอานิสงส์ ย่อมมีปัญญาวิมุตติเป็นผล และมีปัญญาวิมุตติเป็นอานิสงส์.**

เมื่อใด ภิกษุเป็น**ผู้มีเจโตวิมุตติและปัญญาวิมุตติ** เมื่อนั้น ภิกษุนี้เรียกว่า**เป็นผู้ถอนลิ่มสลักขึ้นได้**ดังนี้บ้าง

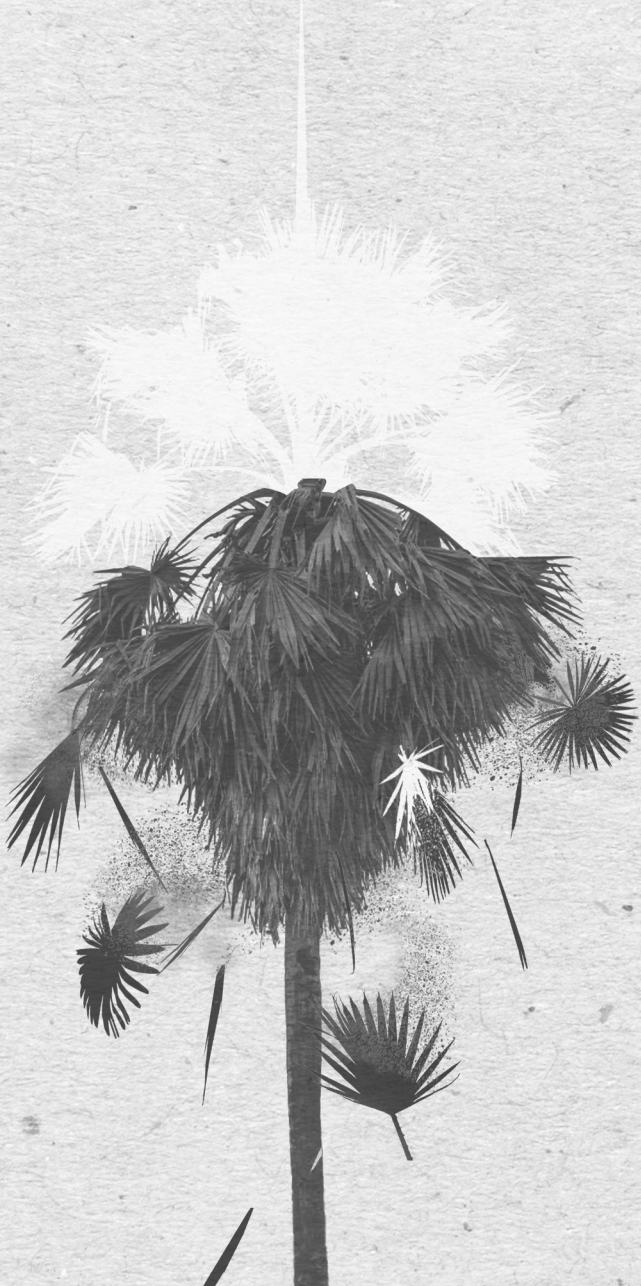

เป็นผู้รื้อเครื่องแวดล้อมได้ดังนี้บ้าง เป็นผู้ถอนเสาระเนียดขึ้นได้ดังนี้บ้าง เป็นผู้ถอดกลอนออกได้ดังนี้บ้าง เป็นผู้ไกลจากข้าศึกปลดธงลงได้ ปลงภาระลงได้ ไม่ประกอบด้วยวัฏฏะ ดังนี้บ้าง.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้ถอนลิ่มสลักขึ้นได้เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในกรณีนี้เป็น**ผู้ละอวิชชาเสียได้ ถอนรากขึ้นแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ทำไม่ให้มี ไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา** ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ**ชื่อว่าเป็นผู้ถอนลิ่มสลักขึ้นได้** เป็นอย่างนี้แล.

ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้รื้อเครื่องแวดล้อมได้เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในกรณีนี้ เป็น**ผู้ละชาติสงสารที่เป็นเหตุนำให้เกิดในภพใหม่ต่อไปได้ ถอนรากขึ้นแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ทำไม่ให้มี ไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา** ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ**ชื่อว่าเป็นผู้รื้อเครื่องแวดล้อมได้** เป็นอย่างนี้แล.

ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้ถอนเสาระเนียดขึ้นได้เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในกรณีนี้ เป็น**ผู้ละตัณหาเสียได้ถอนรากขึ้นแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ทำไม่ให้มี ไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา** ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ**ชื่อว่าเป็นผู้ถอนเสาระเนียดขึ้นได้** เป็นอย่างนี้แล.

ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้ถอดกลอนออกได้เป็นอย่างไร คือ ภิกษุในกรณีนี้ เป็น**ผู้ละโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ประการเสียได้ ถอนรากขึ้นแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ทำไม่ให้มี ไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา** ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ**ชื่อว่าเป็นผู้ถอดกลอนออกได้** เป็นอย่างนี้แล.

ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้ไกลจากข้าศึก ปลดธงลงได้ ปลงภาระลงได้ ไม่ประกอบด้วยวัฏฏะเป็นอย่างไร คือ ภิกษุในกรณีนี้ เป็น**ผู้ละอัสมิมานะเสียได้ ถอนรากขึ้นแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ทำไม่ให้มี ไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา ภิกษุชื่อว่าเป็นผู้ไกลจากข้าศึก ปลดธงลงได้ ปลงภาระลงได้ ไม่ประกอบด้วยวัฏฏะใด ๆ** เป็นอย่างนี้แล.

(ในสูตรอื่นตรัสว่า ธรรม ๕ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายโดยส่วนเดียว เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับ เพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความตรัสรู้ เพื่อนิพพาน -บาลี ปญฺจก. อ. ๒๒/๙๔/๖๙. และอีกสูตรตรัสว่าเป็นไป เพื่อความสิ้นอาสวะทั้งหลาย -บาลี ปญฺจก. อ. ๒๒/๙๕/๗๐.).

ธรรมอย่างหนึ่ง เพื่อละอวิชชา (นัยที่ ๑) ๑๖๖

–บาลี สพา. สํ. ๑๘/๖๑-๖๒/๙๕.

ภิกษุรูปหนึ่ง ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมอย่างหนึ่งซึ่งเมื่อภิกษุละได้แล้ว ย่อมละอวิชชาได้ วิชชาย่อมเกิดขึ้น มีอยู่หรือไม่หนอ.

ภิกษุ **เมื่อภิกษุรู้อยู่เห็นอยู่ ซึ่งจักษุโดยความเป็นของไม่เที่ยง ย่อมละอวิชชาได้ วิชชาย่อมเกิดขึ้น.**

เมื่อภิกษุรู้อยู่ เห็นอยู่ซึ่งรูปทั้งหลาย ... .

เมื่อภิกษุรู้อยู่ เห็นอยู่ซึ่งจักษุวิญญาณ ... .

เมื่อภิกษุรู้อยู่ เห็นอยู่ซึ่งจักษุสัมผัส ... .

เมื่อภิกษุรู้อยู่ เห็นอยู่ซึ่งสุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะจักษุสัมผัสเป็นปัจจัย โดยความเป็นของไม่เที่ยง ย่อมละอวิชชาได้ วิชชาย่อมเกิดขึ้น.

(ในกรณีแห่งธรรมหมวด โสตะ ฆานะ ชิวหา กายะ และมนะ ก็มีข้อความอย่างเดียวกัน).

ภิกษุ เมื่อภิกษุรู้อยู่อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้แล ย่อมละอวิชชาได้ วิชชาย่อมเกิดขึ้น.

ธรรมอย่างหนึ่ง เพื่อละอวิชชา (นัยที่ ๒) ๑๖๗

-บาลี สพา. สํ. ๑๘/๖๒-๖๓/๙๖.

ภิกษุรูปหนึ่ง ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคดังนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมอย่างหนึ่งซึ่งเมื่อภิกษุละได้แล้ว ย่อมละอวิชชาได้ วิชชาย่อมเกิดขึ้น มีอยู่หรือไม่หนอ.

ภิกษุ ธรรมอย่างหนึ่ง ซึ่งภิกษุละได้แล้ว ย่อมละอวิชชาได้ วิชชาย่อมเกิดขึ้น มีอยู่.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมอย่างหนึ่งซึ่งเมื่อภิกษุละได้แล้ว ย่อมละอวิชชาได้ วิชชาย่อมเกิดขึ้นเป็นอย่างไร พระเจ้าข้า.

ภิกษุ **ธรรมข้อหนึ่ง คือ อวิชชาแล ซึ่งเมื่อภิกษุละได้แล้ว ย่อมละอวิชชาได้ วิชชาย่อมเกิดขึ้น.**

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็เมื่อภิกษุรู้อย่างไร เห็นอยู่อย่างไร จึงละอวิชชาได้ วิชชาจึงเกิดขึ้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุ ภิกษุในกรณีนี้ได้สดับว่า **สิ่งทั้งหลายทั้งปวงอันใคร ๆ ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น** (สพฺเพ ธมฺมา นาลํ อภินิเวสาย) ครั้นเธอได้สดับว่า สิ่งทั้งหลายทั้งปวงอันใคร ๆ ไม่ควรยึดมั่นถือมั่นอย่างนี้แล้ว เธอนั้นย่อมรู้ยิ่งซึ่งธรรมทั้งปวง ครั้นรู้ยิ่งซึ่งธรรมทั้งปวงแล้ว ย่อมรอบรู้ซึ่งธรรมทั้งปวง ครั้นรอบรู้ซึ่งธรรมทั้งปวงแล้ว ย่อมเห็นนิมิตของสิ่งทั้งปวง

โดยประการอื่น คือ ย่อมเห็นจักษุโดยประการอื่น ย่อมเห็นรูปโดยประการอื่น ย่อมเห็นจักษุวิญญาณโดยประการอื่น ย่อมเห็นจักษุสัมผัสโดยประการอื่น ย่อมเห็นสุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะจักษุสัมผัสเป็นปัจจัย โดยประการอื่น.

(ในกรณีแห่งโสตะก็ดี ฆานะก็ดี ชิวหาก็ดี กายะก็ดี มนะก็ดี และธรรมทั้งหลายที่เนื่องด้วยโสตะ ฆานะ ชิวหา กายะ และมนะ นั้น ๆ ก็ดี ก็ได้ตรัสไว้ มีนัยอย่างเดียวกันกับในกรณีแห่งการเห็นด้วยจักษุและธรรมทั้งหลายที่เนื่องด้วยจักษุ).

ภิกษุ เมื่อภิกษุรู้อยู่อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้แล จึงละอวิชชาได้ วิชชาจึงจะเกิดขึ้น.

ย่อมยุบ ย่อมไม่ก่อ ย่อมขว้างทิ้ง ย่อมไม่ถือเอา ๑๖๘

-บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๑๐๕-๑๑๐/๑๕๘-๑๖๔.

ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง เมื่อตามระลึก ย่อมตามระลึกถึงชาติก่อน ได้เป็นอันมาก สมณะหรือพราหมณ์ทั้งหมดนั้น ก็ย่อมตามระลึกถึงอุปาทานขันธ์ ๕ หรือขันธ์ใดขันธ์หนึ่งแห่งอุปาทานขันธ์ อุปาทานขันธ์ ๕ เป็นอย่างไร คือ

ภิกษุทั้งหลาย ย่อมตามระลึกถึงรูปดังนี้ว่า ในอดีตกาล เราเป็นผู้มีรูปอย่างนี้ ย่อมตามระลึกถึงเวทนาดังนี้ว่า ในอดีตกาล เราเป็นผู้มีเวทนาอย่างนี้ ย่อมตามระลึกถึงสัญญาดังนี้ว่า ในอดีตกาล เราเป็นผู้มีสัญญาอย่างนี้ ย่อมตามระลึกถึงสังขารดังนี้ว่า ในอดีตกาล เราเป็นผู้มีสังขารอย่างนี้ ย่อมตามระลึกถึงวิญญาณดังนี้ว่า ในอดีตกาล เราเป็นผู้มีวิญญาณอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอะไรจึงเรียกว่า รูป **เพราะสิ่งนั้นแตกสลาย ดังนั้นจึงเรียกว่า รูป** แตกสลายไปเพราะอะไร **แตกสลายไปเพราะความหนาวบ้าง แตกสลายไปเพราะความร้อนบ้าง แตกสลายไปเพราะความหิวบ้าง แตกสลาย**

ไปเพราะกระหายบ้าง แตกสลายไปเพราะสัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลานบ้าง ภิกษุทั้งหลาย เพราะสิ่งนั้นแตกสลาย ดังนั้นจึงเรียกว่า รูป.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอะไรจึงเรียกว่า เวทนา **เพราะสิ่งนั้นรู้สึก ดังนั้นจึงเรียกว่า เวทนา** รู้สึกได้ซึ่งอะไร **รู้สึกได้ซึ่งสุขบ้าง รู้สึกได้ซึ่งทุกข์บ้าง รู้สึกได้ซึ่งอทุกขมสุขบ้าง** ภิกษุทั้งหลาย เพราะสิ่งนั้นรู้สึก ดังนั้นจึงเรียกว่า เวทนา.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอะไรจึงเรียกว่า สัญญา **เพราะจำได้หมายรู้ จึงเรียกว่าสัญญา** จำได้หมายรู้อะไร จำได้หมายรู้สีเขียวบ้าง สีเหลืองบ้าง สีแดงบ้าง สีขาวบ้าง ภิกษุทั้งหลาย เพราะจำได้หมายรู้ จึงเรียกว่าสัญญา.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอะไรจึงเรียกว่า สังขาร **เพราะปรุงแต่งสังขตธรรม จึงเรียกว่าสังขาร** ปรุงแต่งสังขตธรรมอะไร ปรุงแต่งสังขตธรรมคือรูปโดยความเป็นรูป ปรุงแต่งสังขตธรรมคือเวทนาโดยความเป็นเวทนา ปรุงแต่งสังขตธรรมคือสัญญาโดยความเป็นสัญญา ปรุงแต่งสังขตธรรมคือสังขารโดยความเป็นสังขาร ปรุงแต่งสังขตธรรมคือวิญญาณโดยความเป็นวิญญาณ ภิกษุทั้งหลาย เพราะปรุงแต่งสังขตธรรม จึงเรียกว่าสังขาร

ภิกษุทั้งหลาย เพราะอะไรจึงเรียกว่า วิญญาณ **เพราะรู้แจ้ง จึงเรียกว่า วิญญาณ** รู้แจ้งซึ่งอะไร รู้แจ้งรสเปรี้ยวบ้าง รู้แจ้งรสขมบ้าง รู้แจ้งรสเผ็ดบ้าง รู้แจ้งรสหวานบ้าง รู้แจ้งรสขื่นบ้าง รู้แจ้งรสไม่ขื่นบ้าง รู้แจ้งรสเค็มบ้าง รู้แจ้งรสไม่เค็มบ้าง ภิกษุทั้งหลาย เพราะรู้แจ้ง จึงเรียกว่าวิญญาณ.

ภิกษุทั้งหลาย ในข้อนั้น อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า ในกาลนี้เราถูกรูปเคี้ยวกินอยู่ แม้ในอดีตกาล เราก็ถูกรูปเคี้ยวกินแล้ว เหมือนกับที่ถูกรูปอันเป็นปัจจุบันเคี้ยวกินอยู่ในบัดนี้ ก็เรานี้แล พึงชื่นชมรูปในอนาคต แม้ในอนาคตกาล เราก็พึงถูกรูปเคี้ยวกิน เหมือนกับที่ถูกรูปอันเป็นปัจจุบันเคี้ยวกินอยู่ในบัดนี้.

เธอพิจารณาเห็นดังนี้แล้ว ย่อมไม่มีความอาลัยในรูปอันเป็นอดีต ย่อมไม่ชื่นชมรูปในอนาคต ย่อมเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อความดับไม่เหลือแห่งรูปในปัจจุบัน.

(ในกรณีแห่งเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ทรงตรัสไว้อย่างเดียวกัน แล้วตรัสต่อไปว่า)

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์ หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือหนอ ที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

(ในกรณีแห่งเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ มีการถามตอบแบบเดียวกัน แล้วตรัสต่อไปว่า)

ภิกษุทั้งหลาย รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม รูปทั้งหมดนั้น เธอทั้งหลาย พึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา.

(ในกรณีแห่งเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ทรงตรัสไว้อย่างเดียวกันแล้วตรัสต่อไปว่า)

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกนี้ เราเรียกว่า ย่อมทำให้พินาศ ย่อมไม่ก่อ ย่อมละทิ้ง ย่อมไม่ถือมั่น ย่อมเรี่ยราย ย่อมไม่รวบรวมเข้าไว้ ย่อมทำให้มอด ไม่ก่อให้ลุกโพลงขึ้น.

อริยสาวก ย่อมทำอะไรให้พินาศ ย่อมไม่ก่อซึ่งอะไร เธอย่อมทำรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณให้พินาศ ย่อมไม่ก่อซึ่งรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ.

ย่อมละทิ้งอะไร ย่อมไม่ถือมั่นอะไร เธอย่อมละทิ้งซึ่งรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ย่อมไม่ถือมั่นซึ่งรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ.

ย่อมเรี่ยรายอะไร ย่อมไม่รวบรวมอะไรไว้ เธอย่อมเรี่ยรายซึ่งรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ย่อมไม่รวบรวมซึ่งรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ.

ย่อมทำอะไรให้มอด ย่อมไม่ก่ออะไรให้ลุกโพลงขึ้น เธอย่อมทำรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ให้มอด ย่อมไม่ก่อรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ให้ลุกโพลงขึ้น.

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายทั้งในรูป ทั้งในเวทนา ทั้งในสัญญา ทั้งในสังขาร ทั้งในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด ย่อมหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นที่จะต้องทำเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี.

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกนี้ เราเรียกว่า ย่อมไม่ก่อ ย่อมไม่ทำให้พินาศ แต่เป็นอันว่าทำให้พินาศได้แล้วตั้งอยู่ ย่อมไม่ละ ย่อมไม่ถือมั่น แต่เป็นอันว่าละได้แล้วตั้งอยู่ ย่อมไม่เรี่ยราย ย่อมไม่รวบรวมไว้ แต่เป็นอันว่าเรี่ยรายได้แล้วตั้งอยู่ ย่อมไม่ทำให้มอด ย่อมไม่ก่อให้ลุกโพลงขึ้น แต่เป็นอันว่าทำให้มอดได้แล้วตั้งอยู่.

อริยสาวก ย่อมไม่ก่อ ย่อมไม่ทำอะไรให้พินาศ แต่เป็นอันว่าทำให้พินาศได้แล้วตั้งอยู่ ย่อมไม่ก่อ ย่อมไม่ทำให้พินาศซึ่งรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ แต่เป็นอันว่าทำให้พินาศได้แล้วตั้งอยู่.

ย่อมไม่ละ ย่อมไม่ถือมั่นซึ่งอะไร แต่เป็นอันว่าละได้แล้วตั้งอยู่ ย่อมไม่ละ ย่อมไม่ถือมั่นซึ่งรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ แต่เป็นอันว่าละได้แล้วตั้งอยู่.

ย่อมไม่เรี่ยราย ย่อมไม่รวบรวมซึ่งอะไรไว้ แต่เป็นอันว่าเรี่ยรายได้แล้วตั้งอยู่ ย่อมไม่เรี่ยราย ย่อมไม่รวบรวมซึ่งรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ แต่เป็นอันว่าเรี่ยรายได้แล้วตั้งอยู่.

ย่อมไม่ทำให้มอด ย่อมไม่ก่อให้ลุกโพลงขึ้นซึ่งอะไร แต่เป็นอันว่าทำให้มอดได้แล้วตั้งอยู่ ย่อมไม่ทำให้มอด ย่อม

ไม่ก่อให้ลุกโพลงขึ้นซึ่งรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ แต่เป็นอันว่าทำให้มอดได้แล้วตั้งอยู่.

ภิกษุทั้งหลาย เทวดาพร้อมด้วยอินทร์ พรหม และปชาบดีย่อมนมัสการภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วอย่างนี้ มาจากที่ไกลเทียว กล่าวว่า ข้าแต่ท่านบุรุษอาชาไนย ข้าแต่ท่านบุรุษผู้สูงสุด ข้าพเจ้าขอนมัสการท่าน เพราะข้าพเจ้าไม่อาจจะทราบสิ่งซึ่งท่านอาศัยแล้วเพ่ง ของท่านนี้.

การดับเหตุแห่งสุขและทุกข์ภายใน ๑๖๙

–บาลี ขนฺธ. สำ. ๑๗/๒๒๑/๓๔๖.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่ออะไรมีอยู่ เพราะอาศัยซึ่งอะไร สุขและทุกข์ภายในจึงเกิดขึ้น.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อรูปมีอยู่ เพราะอาศัยรูป สุขและทุกข์ภายในจึงเกิดขึ้น.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา สุขและทุกข์ภายในพึงบังเกิดขึ้น เพราะไม่อาศัยสิ่งนั้นบ้างหรือ.

ไม่ใช่เช่นนั้น พระเจ้าข้า.

(ในกรณีแห่งเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ก็มีการตรัสถามและภิกษุทั้งหลายทูลตอบ อย่างเดียวกันทุกตัวอักษร กับในกรณีแห่งรูป ต่างกันแต่เพียงชื่อแห่งขันธ์ แต่ละขันธ์ เท่านั้น).

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายทั้งในรูป ทั้งในเวทนา ทั้งในสัญญา ทั้งในสังขาร ทั้งในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด ย่อมหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว เธอย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นที่จะต้องทำเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี.

ความดับทุกข์มี เพราะความดับแห่งนันทิ ๑๗๐

–บาลี อุปริ. ม. ๑๔/๔๘๒/๗๕๖–๓๔๗.

ปุณณะ รูปที่รู้ได้ด้วยตา อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เป็นที่ยวนตา ยวนใจให้รัก เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัดมีอยู่ ถ้าภิกษุไม่เพลิดเพลิน ไม่พร่ำถึง ไม่เมาหมกอยู่ซึ่งรูปนั้น นันทิ (ความเพลิน) ของเธอผู้เป็นเช่นนั้นย่อมดับไป ปุณณะ เพราะนันทิดับ เราจึงกล่าวว่า ทุกข์ดับ ดังนี้.

ปุณณะ เสียงที่รู้ได้ด้วยโสตะ ...

ปุณณะ กลิ่นที่รู้ได้ด้วยฆานะ ...

ปุณณะ รสที่รู้ได้ด้วยชิวหา ...

ปุณณะ โผฏฐัพพะที่รู้ได้ด้วยกายะ ...

ปุณณะ ธรรมที่รู้ได้ด้วยมนะ อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เป็นที่ยวนตา ยวนใจให้รัก เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัดมีอยู่ ถ้าภิกษุไม่เพลิดเพลิน ไม่พร่ำถึง ไม่เมาหมกอยู่ซึ่งธรรมนั้น นันทิของเธอผู้เป็นเช่นนั้น ย่อมดับไป ปุณณะ เพราะนันทิดับ เราจึงกล่าวว่า ทุกข์ดับ ดังนี้.

สิ้นนันทิ สิ้นราคะ จิตหลุดพ้น (นัยที่ ๑)

-บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๑๗๙/๒๔๕-๒๔๖.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเห็นจักษุอันไม่เที่ยงนั่นแลว่าไม่เที่ยง ความเห็นของภิกษุนั้น ชื่อว่าเป็นสัมมาทิฏฐิ

เมื่อเห็นอยู่โดยถูกต้อง ย่อมเบื่อหน่าย

(สมฺมา ปสฺสํ นิพฺพินฺทติ)

เพราะสิ้นความเพลิดเพลิน จึงสิ้นราคะ

(นนฺทิกฺขยา ราคกฺขโย)

เพราะสิ้นราคะ จึงสิ้นความเพลิดเพลิน

(ราคกฺขยา นนฺทิกฺขโย)

เพราะสิ้นความเพลิดเพลินและราคะ เราจึงเรียกว่า จิตหลุดพ้นดีแล้ว

(นนฺทิราคกฺขยา จิตฺตํ สุวิมุตฺตนฺติ วุจฺจติ).

(ในกรณีแห่งอายตนะภายในที่เหลืออีก ๕ คือ โสตะ ฆานะ ชิวหา กายะ มนะ และในกรณีแห่งอายตนะภายนอก ๖ คือ เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรม ก็ตรัสอย่างเดียวกันกับในกรณีแห่งจักษุทุกประการ).

สิ้นนันทิ สิ้นราคะ จิตหลุดพ้น (นัยที่ ๒)

–บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๑๗๙–๑๘๐/๒๔๗–๒๔๘.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงใส่ใจถึงจักษุโดยอุบายอันแยบคาย และจงพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงแห่งจักษุตามความเป็นจริง เมื่อใส่ใจถึงจักษุโดยอุบายอันแยบคายและพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงแห่งจักษุตามความเป็นจริง ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในจักษุ

เพราะสิ้นความเพลิดเพลิน จึงสิ้นราคะ

เพราะสิ้นราคะ จึงสิ้นความเพลิดเพลิน

เพราะสิ้นความเพลิดเพลินและราคะ เราจึงเรียกว่าจิตหลุดพ้นดีแล้ว.

(ในกรณีแห่งอายตนะภายในที่เหลืออีก ๕ คือ โสตะ ฆานะ ชิวหา กายะ มนะ และในกรณีแห่งอายตนะภายนอก ๖ คือ เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรม ก็ตรัสอย่างเดียวกันกับในกรณีแห่งจักษุทุกประการ).

เห็นตามความเป็นจริง จึงหลุดพ้น ๑๗๓

-บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๒๗-๒๘/๓๙-๔๑.

ภิกษุทั้งหลาย รูปไม่เที่ยง เวทนาไม่เที่ยง สัญญาไม่เที่ยง สังขารไม่เที่ยง วิญญาณไม่เที่ยง ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป แม้ในเวทนา แม้ในสัญญา แม้ในสังขาร แม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัดจึงหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่าหลุดพ้นแล้ว อริยสาวกนั้น ย่อมรู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี.

ภิกษุทั้งหลาย รูปเป็นทุกข์ เวทนาเป็นทุกข์ สัญญาเป็นทุกข์ สังขารเป็นทุกข์ วิญญาณเป็นทุกข์ อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป แม้ในเวทนา แม้ในสัญญา แม้ในสังขาร แม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัดจึงหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่าหลุดพ้นแล้ว อริยสาวกนั้น ย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี.

ภิกษุทั้งหลาย รูปเป็นอนัตตา เวทนาเป็นอนัตตา สัญญาเป็นอนัตตา สังขารเป็นอนัตตา วิญญาณเป็นอนัตตา ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป แม้ในเวทนา แม้ในสัญญา แม้ในสังขาร แม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด จึงหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว ย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี.

การเห็นชนิดที่ละมิจฉาทิฏฐิได้ ๑๗๔

-บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๑๘๕/๒๕๔.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุคคลรู้อยู่อย่างไร เห็นอยู่อย่างไร จึงจะละมิจฉาทิฏฐิได้.

ภิกษุ บุคคลรู้อยู่เห็นอยู่ซึ่งจักษุ โดยความเป็นของไม่เที่ยง จึงจะละมิจฉาทิฏฐิได้ เมื่อรู้อยู่เห็นอยู่ซึ่งรูปทั้งหลายโดยความเป็นของไม่เที่ยง จึงจะละมิจฉาทิฏฐิได้ เมื่อรู้อยู่เห็นอยู่ซึ่งจักษุวิญญาณโดยความเป็นของไม่เที่ยง จึงจะละมิจฉาทิฏฐิได้ เมื่อรู้อยู่เห็นอยู่ซึ่งจักษุสัมผัสโดยความเป็นของไม่เที่ยง จึงจะละมิจฉาทิฏฐิได้ เมื่อรู้อยู่เห็นอยู่ซึ่งสุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะจักษุสัมผัสเป็นปัจจัย โดยความเป็นของไม่เที่ยง จึงจะละมิจฉาทิฏฐิได้.

บุคคลเมื่อรู้อยู่เห็นอยู่ซึ่งหู... เมื่อรู้อยู่เห็นอยู่ซึ่งจมูก... เมื่อรู้อยู่เห็นอยู่ซึ่งลิ้น... เมื่อรู้อยู่เห็นอยู่ซึ่งกาย... เมื่อรู้อยู่เห็นอยู่ซึ่งใจ โดยความเป็นของไม่เที่ยง จึงจะละมิจฉาทิฏฐิได้

บุคคลเมื่อรู้อยู่เห็นอยู่ซึ่งเสียงทั้งหลาย... กลิ่นทั้งหลาย... รสทั้งหลาย... โผฏฐัพพะทั้งหลาย... ธรรมทั้งหลาย โดยความเป็นของไม่เที่ยงจึงจะละมิจฉาทิฏฐิได้

บุคคลเมื่อรู้อยู่เห็นอยู่ซึ่งโสตวิญญาณ... ฆานวิญญาณ... ชิวหาวิญญาณ... กายวิญญาณ... มโนวิญญาณ โดยความเป็นของไม่เที่ยง จึงจะละมิจฉาทิฏฐิได้

บุคคลเมื่อรู้อยู่เห็นอยู่ซึ่งโสตสัมผัส... ฆานสัมผัส... ชิวหาสัมผัส... กายสัมผัส... มโนสัมผัส โดยความเป็นของไม่เที่ยง จึงจะละมิจฉาทิฏฐิได้

บุคคลเมื่อรู้อยู่เห็นอยู่ซึ่งสุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนาที่เกิดขึ้นเพราะโสตสัมผัสเป็นปัจจัย... เพราะฆานสัมผัสเป็นปัจจัย... เพราะชิวหาสัมผัสเป็นปัจจัย... เพราะกายสัมผัสเป็นปัจจัย... เพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย โดยความเป็นของไม่เที่ยง จึงจะละมิจฉาทิฏฐิได้.

ภิกษุ เมื่อบุคคลรู้อยู่อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้แล จึงจะละมิจฉาทิฏฐิได้.

การเห็นชนิดที่ละสักกายทิฏฐิได้ ๑๗๕

-บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๑๘๕/๒๕๕.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุคคลรู้อยู่อย่างไร เห็นอยู่อย่างไร จึงจะละสักกายทิฏฐิได้.

ภิกษุ บุคคลเมื่อรู้อยู่เห็นอยู่ซึ่งจักษุ โดยความเป็นทุกข์ จึงจะละสักกายทิฏฐิได้ เมื่อรู้อยู่เห็นอยู่ซึ่งรูปโดยความเป็นทุกข์ จึงจะละสักกายทิฏฐิได้ เมื่อรู้อยู่เห็นอยู่ซึ่งจักษุวิญญาณ โดยความเป็นทุกข์ จึงจะละสักกายทิฏฐิได้ เมื่อรู้อยู่เห็นอยู่ซึ่งจักษุสัมผัส โดยความเป็นทุกข์ จึงจะละสักกายทิฏฐิได้ เมื่อรู้อยู่เห็นอยู่ซึ่งสุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนาที่เกิดขึ้น เพราะจักษุสัมผัสเป็นปัจจัย โดยความเป็นทุกข์ จึงจะละสักกายทิฏฐิได้.

(ในกรณีแห่งอายตนิกธรรมอีก ๕ หมวดถัดไป คือ หมวดโสตะ ฆานะ ชิวหา กายะ และมนะ ก็มีข้อความอย่างเดียวกันกับข้างบนนี้ ต่างแต่ชื่อธรรมที่ต้องเปลี่ยนไปตามหมวดนั้น ๆ เท่านั้น).

ภิกษุ เมื่อบุคคลรู้อยู่อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้แล จึงจะละสักกายทิฏฐิได้.

การเห็นชนิดละอัตตานุทิฏฐิได้ ๑๗๖

–บาลี สพา. สํ. ๑๘/๑๘๖/๒๕๖.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุคคลรู้อยู่อย่างไร เห็นอยู่อย่างไร จึงจะละอัตตานุทิฏฐิได้.

ภิกษุ บุคคลเมื่อรู้อยู่เห็นอยู่ซึ่งจักษุ โดยความเป็นอนัตตา จึงจะละอัตตานุทิฏฐิได้ เมื่อรู้อยู่เห็นอยู่ซึ่งรูปโดยความเป็นอนัตตา จึงจะละอัตตานุทิฏฐิได้ เมื่อรู้อยู่เห็นอยู่ซึ่งจักษุวิญญาณ โดยความเป็นอนัตตา จึงจะละอัตตานุทิฏฐิได้ เมื่อรู้อยู่เห็นอยู่ซึ่งจักษุสัมผัสโดยความเป็นอนัตตา จึงจะละอัตตานุทิฏฐิได้ เมื่อรู้อยู่เห็นอยู่ซึ่งสุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนาที่เกิดขึ้น เพราะจักษุสัมผัสเป็นปัจจัย โดยความเป็นอนัตตา จึงจะละอัตตานุทิฏฐิได้.

(ในกรณีแห่ง อายตนิกธรรมอีก ๕ หมวดถัดไป คือ หมวดโสตะ ฆานะ ชิวหา กายะ และมนะ ก็มีข้อความอย่างเดียวกันกับข้างบนนี้ ต่างแต่ชื่อธรรมที่ต้องเปลี่ยนไปตามหมวดนั้น ๆ เท่านั้น).

ภิกษุ เมื่อบุคคลรู้อยู่อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้แล จึงจะละอัตตานุทิฏฐิได้.

การเห็นเพื่อความหลุดพ้น (นัยที่ ๑) ๑๗๗

-บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๘๒-๘๕/๑๒๗-๑๓๐.

ภิกษุทั้งหลาย **รูปเป็นอนัตตา** ก็หากว่ารูปนี้จักเป็นอัตตาแล้วไซร้ รูปก็คงไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ ทั้งสัตว์ย่อมจะได้ตามความปรารถนาในรูปว่า ขอรูปของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะเหตุที่รูปเป็นอนัตตา ดังนั้น รูปจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และสัตว์ย่อมไม่ได้ตามความปรารถนาในรูปว่า ขอรูปของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย.

ภิกษุทั้งหลาย **เวทนาเป็นอนัตตา** ก็หากเวทนานี้จักเป็นอัตตาแล้วไซร้ เวทนาก็คงไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ ทั้งสัตว์ย่อมจะได้ตามความปรารถนาในเวทนาว่า ขอเวทนาของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะเหตุที่เวทนาเป็นอนัตตา ดังนั้น เวทนาจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และสัตว์ย่อมไม่ได้ตามความปรารถนาในเวทนาว่า ขอเวทนาของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย.

ภิกษุทั้งหลาย **สัญญาเป็นอนัตตา** ก็หากสัญญานี้จักเป็นอัตตาแล้วไซร้ สัญญาก็คงไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ ทั้งสัตว์ย่อมจะได้ตามความปรารถนาในสัญญาว่า ขอสัญญา

ของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะเหตุที่สัญญาเป็นอนัตตา ดังนั้น สัญญาจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และสัตว์ย่อมไม่ได้ตามความปรารถนาในสัญญาว่า ขอสัญญาของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย.

ภิกษุทั้งหลาย **สังขารเป็นอนัตตา** ก็หากสังขารนี้จักเป็นอัตตาแล้วไซร้ สังขารก็คงไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ ทั้งสัตว์ย่อมจะได้ตามความปรารถนาในสังขารว่า ขอสังขารของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะเหตุที่สังขารเป็นอนัตตา ดังนั้น สังขารจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และสัตว์ไม่ได้ตามความปรารถนาในสังขารว่า ขอสังขารของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย.

ภิกษุทั้งหลาย **วิญญาณเป็นอนัตตา** ก็หากวิญญาณนี้จักเป็นอัตตาแล้วไซร้ วิญญาณก็คงไม่เป็นไปเพื่ออาพาธ ทั้งสัตว์ย่อมจะได้ตามความปรารถนาในวิญญาณว่า ขอวิญญาณของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย แต่เพราะเหตุที่วิญญาณเป็นอนัตตา ดังนั้น วิญญาณจึงเป็นไปเพื่ออาพาธ และสัตว์ย่อมไม่ได้ตามความปรารถนาในวิญญาณว่า ขอวิญญาณของเรา จงเป็นอย่างนี้เถิด อย่าได้เป็นอย่างนั้นเลย.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นอย่างไร รูปเที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือหนอ ที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นอย่างไร เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เที่ยงหรือไม่เที่ยง.

ไม่เที่ยง พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง สิ่งนั้นเป็นทุกข์หรือเป็นสุขเล่า.

เป็นทุกข์ พระเจ้าข้า.

ก็สิ่งใดไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ควรหรือหนอ ที่จะตามเห็นสิ่งนั้นว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นตัวตนของเรา.

ไม่ควรเห็นอย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นในเรื่องนี้ รูปอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคตหรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม รูปทั้งหมดนั้น เธอทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา.

ภิกษุทั้งหลาย เวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม เวทนาทั้งหมดนั้น เธอทั้งหลาย พึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา.

ภิกษุทั้งหลาย สัญญาอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม สัญญาทั้งหมดนั้น เธอทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา.

ภิกษุทั้งหลาย สังขารอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม สังขารทั้งหมดนั้น เธอทั้งหลาย พึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา.

ภิกษุทั้งหลาย วิญญาณอย่างใดอย่างหนึ่ง ทั้งที่เป็นอดีต อนาคต หรือปัจจุบันก็ตาม เป็นภายในหรือภายนอกก็ตาม หยาบหรือละเอียดก็ตาม เลวหรือประณีตก็ตาม อยู่ในที่ไกลหรือใกล้ก็ตาม วิญญาณทั้งหมดนั้น เธอทั้งหลาย พึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา.

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่ายแม้ในรูป แม้ในเวทนา แม้ในสัญญา แม้ในสังขาร แม้ในวิญญาณ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด จึงหลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่าหลุดพ้นแล้ว เธอย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นที่จะต้องทำเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี.

การเห็นเพื่อความหลุดพ้น (นัยที่ ๒) ๑๗๘

-บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๑-๒/๑-๓.

ภิกษุทั้งหลาย ตา... หู... จมูก... ลิ้น... กาย... ใจ เป็นของไม่เที่ยง สิ่งใดไม่เที่ยงสิ่งนั้นเป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งนั้นท่านทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา.

ภิกษุทั้งหลาย ตา... หู... จมูก... ลิ้น... กาย... ใจ เป็นทุกข์ สิ่งใดเป็นทุกข์ สิ่งนั้นเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นท่านทั้งหลาย พึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบตามเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา.

ภิกษุทั้งหลาย ตา... หู... จมูก... ลิ้น... กาย... ใจ เป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นท่านทั้งหลายพึงเห็นด้วยปัญญาอันชอบ ตามความเป็นจริงอย่างนี้ว่า นั่นไม่ใช่ของเรา ไม่ใช่เป็นเรา ไม่ใช่ตัวตนของเรา.

ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว เห็นอยู่อย่างนี้ ย่อมเบื่อหน่าย แม้ในตา... หู... จมูก... ลิ้น... กาย... ใจ เมื่อเบื่อหน่าย ย่อมคลายกำหนัด เพราะคลายกำหนัด ย่อม

หลุดพ้น เมื่อหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว เธอย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นที่จะต้องทำเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี.

(ในสูตรอื่นทรงแสดงโดย อายตนะภายในหก อายตนะภายนอกหก ซึ่งมีหลักวิธีพิจารณาอย่างเดียวกับนัยแห่งสูตรดังกล่าวนี้. -บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๑-๓/๑-๖).

ลักษณะของผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม

–บาลี นิทาน. สํ. ๑๖/๒๒/๔๖.

ภิกษุ ถ้าภิกษุเป็นผู้ปฏิบัติ เพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับไม่เหลือ**แห่งชรามรณะ** ควรจะกล่าวว่า ภิกษุ**ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม.**

ภิกษุ ถ้าภิกษุเป็นผู้ปฏิบัติ เพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับไม่เหลือ**แห่งชาติ** ควรจะกล่าวว่า ภิกษุปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม.

ภิกษุ ถ้าภิกษุเป็นผู้ปฏิบัติ เพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับไม่เหลือ**แห่งภพ** ควรจะกล่าวว่า ภิกษุปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม.

ภิกษุ ถ้าภิกษุเป็นผู้ปฏิบัติ เพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับไม่เหลือ**แห่งอุปาทาน** ควรจะกล่าวว่า ภิกษุปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม.

ภิกษุ ถ้าภิกษุเป็นผู้ปฏิบัติ เพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับไม่เหลือ**แห่งตัณหา** ควรจะกล่าวว่า ภิกษุปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม.

ภิกษุ ถ้าภิกษุเป็นผู้ปฏิบัติ เพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับไม่เหลือ**แห่งเวทนา** ควรจะกล่าวว่า ภิกษุปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม.

ภิกษุ ถ้าภิกษุเป็นผู้ปฏิบัติ เพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับไม่เหลือ**แห่งผัสสะ** ควรจะกล่าวว่า ภิกษุปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม.

ภิกษุ ถ้าภิกษุเป็นผู้ปฏิบัติ เพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับไม่เหลือ**แห่งสฬายตนะ** ควรจะกล่าวว่า ภิกษุปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม.

ภิกษุ ถ้าภิกษุเป็นผู้ปฏิบัติ เพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับไม่เหลือ**แห่งนามรูป** ควรจะกล่าวว่า ภิกษุปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม.

ภิกษุ ถ้าภิกษุเป็นผู้ปฏิบัติ เพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับไม่เหลือ**แห่งวิญญาณ** ควรจะกล่าวว่า ภิกษุปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม.

ภิกษุ ถ้าภิกษุเป็นผู้ปฏิบัติ เพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับไม่เหลือ**แห่งสังขารทั้งหลาย** ควรจะกล่าวว่า ภิกษุปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม.

ภิกษุ ถ้าภิกษุเป็นผู้ปฏิบัติ เพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับไม่เหลือ**แห่งอวิชชา** ควรจะกล่าวว่า ภิกษุปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม.

ธรรมที่สมควรแก่ผู้ปฏิบัติธรรม สมควรแก่ธรรม (นัยที่ ๑) ๑๘๐

–บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๕๐/๘๓.

ภิกษุ ผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ย่อมมีธรรมอันเหมาะสม คือ **พึงเป็นผู้มากไปด้วยความเบื่อหน่ายในรูปอยู่** พึงเป็นผู้มากไปด้วยความเบื่อหน่ายใน**เวทนา**อยู่ พึงเป็นผู้มากไปด้วยความเบื่อหน่ายใน**สัญญา**อยู่ พึงเป็นผู้มากไปด้วยความเบื่อหน่ายใน**สังขาร**อยู่ พึงเป็นผู้มากไปด้วยความเบื่อหน่ายใน**วิญญาณ**อยู่

ภิกษุนั้น เมื่อเป็นผู้มากไปด้วยความเบื่อหน่ายในรูป ในเวทนา ในสัญญา ในสังขาร ในวิญญาณอยู่ **ย่อมกำหนดรู้รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ**

เมื่อกำหนดรู้รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ **ย่อมหลุดพ้นจากรูป** ย่อมหลุดพ้นจาก**เวทนา** ย่อมหลุดพ้นจาก**สัญญา** ย่อมหลุดพ้นจาก**สังขาร** ย่อมหลุดพ้นจาก**วิญญาณ** ย่อมหลุดพ้นจาก**ชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส อุปายาส เรากล่าวว่า ย่อมหลุดพ้นจากทุกข์.**

ธรรมที่สมควรแก่ผู้ปฏิบัติธรรม สมควรแก่ธรรม (นัยที่ ๒)

-บาลี ขนฺ. สำ. ๑๗/๕๑/๘๔.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ย่อมมีธรรมอันเหมาะสม คือ **พึงเป็นผู้พิจารณาเห็นความไม่เที่ยงในรูป ในเวทนา ในสัญญา ในสังขาร ในวิญญาณอยู่**

เมื่อเธอพิจารณาเห็นความไม่เที่ยงในรูป ในเวทนา ในสัญญา ในสังขาร ในวิญญาณอยู่ **ย่อมกำหนดรู้รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ**

เมื่อเธอกำหนดรู้รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ **ย่อมหลุดพ้นจากรูป** ย่อมหลุดพ้นจาก**เวทนา** ย่อมหลุดพ้นจาก**สัญญา** ย่อมหลุดพ้นจาก**สังขาร** ย่อมหลุดพ้นจาก**วิญญาณ** ย่อมหลุดพ้นจาก**ชาติ ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัส อุปายาสะ เรากล่าวว่า ย่อมหลุดพ้นจากทุกข์.**

(ในสูตรอื่น ทรงตรัสว่า การพิจารณาเห็นความเป็นทุกข์, พิจารณาเห็นความเป็นอนัตตาในขันธ์ทั้ง ๕ ก็จัดเป็นธรรมที่เหมาะสมกับผู้ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม -บาลี ขนฺ. สำ. ๑๗/๕๑-๕๒/๘๕-๘๖.)

ธรรมอันสมควรแก่กุลบุตรผู้บวชด้วยศรัทธา ๑๘๒

-บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๒๑๙/๓๔๒.

ภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้ย่อมเป็นธรรมอันสมควรแก่กุลบุตรผู้บวชด้วยศรัทธา คือ ความเป็นผู้อยู่มากด้วยความเบื่อหน่ายในรูป ... ในเวทนา ... ในสัญญา ... ในสังขาร ... ในวิญญาณ

เมื่อเป็นผู้อยู่มากด้วยความเบื่อหน่ายในรูป ... ในเวทนา ... ในสัญญา ... ในสังขาร ... ในวิญญาณ ย่อมกำหนดรู้ซึ่งรูป ... ซึ่งเวทนา ... ซึ่งสัญญา ... ซึ่งสังขาร ... ซึ่งวิญญาณ

เมื่อกำหนดรู้อยู่ซึ่งรูป ... ซึ่งเวทนา ... ซึ่งสัญญา ... ซึ่งสังขาร ... ซึ่งวิญญาณ ย่อมหลุดพ้นไปจากรูป ... จากเวทนา ... จากสัญญา ... จากสังขาร ... จากวิญญาณ และย่อมหลุดพ้นไปจากชาติ ชรามรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัส อุปายาสะ เรากล่าวว่า ย่อมหลุดพ้นไปได้จากทุกข์.

(ในสูตรอื่น ทรงตรัสว่า การเป็นผู้อยู่มากด้วยพิจารณาเห็นความไม่เที่ยง, เห็นความเป็นทุกข์, เห็นความเป็นอนัตตาในขันธ์ทั้ง ๕ ก็จัดเป็นธรรมอันสมควรแก่กุลบุตรผู้บวชด้วยศรัทธา -บาลี ขนฺธ. สํ. ๑๗/๒๑๙-๒๒๐/๓๔๓-๓๔๕.)

การแก้ปัญหาและข้อควรระวัง

ขณะปฏิบัติ

เข้าใจนิวรณ์ ๕ ๑๘๓

-บาลี ปญฺจก. อ. ๒๒/๗๒/๕๑.

ภิกษุทั้งหลาย **นิวรณ์เครื่องกางกั้น ๕ ประการนี้ ครอบงำจิตแล้ว ทำปัญญาให้ถอยกำลัง** ๕ ประการเป็นอย่างไร ๕ ประการ คือ

(๑) นิวรณ์เครื่องกางกั้น คือ **กามฉันทะ**

(๒) นิวรณ์เครื่องกางกั้น คือ **พยาบาท**

(๓) นิวรณ์เครื่องกางกั้น คือ **ถีนมิทธะ**

(๔) นิวรณ์เครื่องกางกั้น คือ **อุทธัจจกุกกุจะ**

(๕) นิวรณ์เครื่องกางกั้น คือ **วิจิกิจฉา**

ภิกษุทั้งหลาย นิวรณ์เครื่องกางกั้น ๕ ประการเหล่านี้แล ครอบงำจิตแล้ว ทำปัญญาให้ถอยกำลัง.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้น**ไม่ละนิวรณ์เครื่องกางกั้น ๕ ประการนี้ อันครอบงำจิต ทำปัญญาให้ถอยกำลังแล้ว จักรู้จักประโยชน์ของตน ประโยชน์ของผู้อื่น ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย หรือจักทำให้แจ้งซึ่งญาณทัสสนะอันวิเศษที่สามารถกระทำความเป็นอริยะ ยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ ด้วยปัญญาที่ไม่มีกำลัง ข้อนี้มิใช่ฐานะที่จะมีได้.**

เปรียบเหมือนแม่น้ำที่ไหลลงจากภูเขาไปสู่ที่ไกล มีกระแสเชี่ยว พัดพาสิ่งที่จะพัดไปได้ มีบุรุษมาเปิดช่องทั้งหลายที่เขาขุดขึ้น ด้วยเครื่องไถทั้งสองฝั่งแม่น้ำนั้น เมื่อเป็นเช่นนี้ กระแสน้ำในท่ามกลางแห่งแม่น้ำนั้น ก็ซัดส่ายไหลผิดทาง ไม่พึงไหลไปสู่ที่ไกล ไม่มีกระแสเชี่ยว ไม่พัดพาสิ่งที่จะพัดไปได้ ฉันใด ภิกษุนั้น ก็ฉันนั้นเหมือนกัน เมื่อไม่ละนิวรณ์ เครื่องกางกั้น ๕ ประการนี้ อันครอบงำจิตทำปัญญาให้ทุรพลแล้ว จักรู้ประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย หรือจักทำให้แจ้งซึ่งญาณทัสสนะอันวิเศษ ที่สามารถกระทำความเป็นอริยะ ยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ด้วยปัญญาอันไม่มีกำลัง ทุรพล ข้อนั้นไม่เป็นฐานะที่จะมีได้.

(ต่อไปนี้ ได้ตรัสโดยนัยตรงข้าม คือ ภิกษุละนิวรณ์แล้ว ทำญาณวิเศษให้แจ้งได้ด้วยปัญญา อันมีกำลัง เหมือนแม่น้ำที่เขาอุดรูรั่วทั้งสองฝั่งเสียแล้ว มีกระแสเชี่ยวแรงมากฉะนั้น).

อาหารของนิวรณ์ ๕

-บาลี มหาวาร. สํ. ๑๙/๙๔-๙๕,๑๔๖-๑๔๗/๓๕๗-๓๖๓,๕๓๕-๕๓๙.

ภิกษุทั้งหลาย กายนี้มีอาหารเป็นที่ตั้ง ดำรงอยู่ได้ เพราะอาศัยอาหาร ไม่มีอาหารดำรงอยู่ไม่ได้ แม้ฉันใด นิวรณ์ ๕ ก็มีอาหารเป็นที่ตั้ง ดำรงอยู่ได้เพราะอาศัยอาหาร ไม่มีอาหารดำรงอยู่ไม่ได้ ฉันนั้นเหมือนกัน.

ภิกษุทั้งหลาย ก็อะไรเล่าเป็นอาหารให้กามฉันทะที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรือที่เกิดแล้ว ให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น ภิกษุทั้งหลาย **ศุภนิมิต** (อารมณ์อันน่าพอใจ) มีอยู่ การกระทำให้มากซึ่ง**อโยนิโสมนสิการ** (การไม่ใช้ปัญญาพิจารณา) ในศุภนิมิตนั้น นี้เป็นอาหารให้**กามฉันทะ**ที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรือที่เกิดแล้ว ให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น.

ภิกษุทั้งหลาย ก็อะไรเล่าเป็นอาหารให้พยาบาทที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรือที่เกิดแล้ว ให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น ภิกษุทั้งหลาย **ปฏิฆนิมิต** (อารมณ์ที่ไม่น่าพอใจ) มีอยู่ การกระทำให้มากซึ่งอโยนิโสมนสิการในปฏิฆนิมิตนั้น **นี้เป็นอาหารให้พยาบาท**ที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรือที่เกิดแล้ว ให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น.

ภิกษุทั้งหลาย ก็อะไรเล่าเป็นอาหารให้ถีนมิทธะที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรือที่เกิดแล้ว ให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น ภิกษุทั้งหลาย **ความไม่ยินดี ความเกียจคร้าน ความบิดขี้เกียจ ความเมาอาหาร ความที่ใจหดหู่** มีอยู่ การกระทำให้มากซึ่งอโยนิโสมนสิการในสิ่งเหล่านั้น **นี้เป็นอาหารให้ถีนมิทธะ** ที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรือที่เกิดแล้ว ให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น.

ภิกษุทั้งหลาย ก็อะไรเล่าเป็นอาหารให้อุทธัจจกุกกุจจะที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรือที่เกิดแล้ว ให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น ภิกษุทั้งหลาย **ความไม่สงบใจ** มีอยู่ การกระทำให้มากซึ่งอโยนิโสมนสิการในความไม่สงบใจนั้น **นี้เป็นอาหารให้อุทธัจจกุกกุจจะที่ยังไม่เกิด** เกิดขึ้น หรือที่เกิดแล้ว ให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น.

ภิกษุทั้งหลาย ก็อะไรเล่าเป็นอาหารให้วิจิกิจฉาที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรือที่เกิดแล้ว ให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น ภิกษุทั้งหลาย **ธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งวิจิกิจฉา** มีอยู่ การกระทำให้มากซึ่งอโยนิโสมนสิการในธรรมเหล่านั้น **นี้เป็นอาหารให้วิจิกิจฉาที่ยังไม่เกิด** เกิดขึ้น หรือที่เกิดแล้ว ให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น.

ภิกษุทั้งหลาย กายนี้มีอาหารเป็นที่ตั้ง ดำรงอยู่ได้เพราะอาศัยอาหารไม่มีอาหารดำรงอยู่ไม่ได้ แม้ฉันใด นิวรณ์ ๕ เหล่านี้ ก็มีอาหารเป็นที่ตั้ง ดำรงอยู่ได้เพราะอาศัยอาหาร ไม่มีอาหารดำรงอยู่ไม่ได้ ฉันนั้นเหมือนกัน.

ภิกษุทั้งหลาย ก็อะไรเล่า ไม่เป็นอาหารให้กามฉันทะที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรือที่เกิดแล้ว ให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น ภิกษุทั้งหลาย **อศุภนิมิต**มีอยู่ การกระทำให้มากซึ่งโยนิโสมนสิการในอศุภนิมิตนั้น **นี้ไม่เป็นอาหารให้กามฉันทะ**ที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรือที่เกิดแล้ว ให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น.

ภิกษุทั้งหลาย ก็อะไรเล่า ไม่เป็นอาหารให้พยาบาทที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรือที่เกิดแล้ว ให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น ภิกษุทั้งหลาย **เจโตวิมุตติ** มีอยู่ การกระทำให้มากซึ่งโยนิโสมนสิการในเจโตวิมุตตินั้น **นี้ไม่เป็นอาหารให้พยาบาท**ที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรือที่เกิดแล้ว ให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น.

ภิกษุทั้งหลาย ก็อะไรเล่า ไม่เป็นอาหารให้ถีนมิทธะที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรือที่เกิดแล้ว ให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น ภิกษุทั้งหลาย **ความริเริ่ม ความพยายาม ความบากบั่น** มีอยู่ การกระทำให้มากซึ่งโยนิโสมนสิการในสิ่งเหล่านั้น **นี้ไม่เป็นอาหารให้ถีนมิทธะ**ที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรือที่เกิดแล้ว ให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น.

ภิกษุทั้งหลาย ก็อะไรเล่า ไม่เป็นอาหารให้อุทธัจจ-กุกกุจจะที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรือที่เกิดแล้ว ให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น ภิกษุทั้งหลาย **ความสงบแห่งใจ** มีอยู่ การกระทำให้มากซึ่งโยนิโสมนสิการในความสงบแห่งใจนั้น **นี้ไม่เป็นอาหารให้อุทธัจจกุกกุจจะที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรือที่เกิดแล้ว ให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น.**

ภิกษุทั้งหลาย ก็อะไรเล่า ไม่เป็นอาหารให้วิจิกิจฉาที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรือที่เกิดแล้ว ให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น ภิกษุทั้งหลาย **ธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศลและอกุศลที่มีโทษและไม่มีโทษ ที่เลวและประณีต ที่เป็นส่วนข้างดำและข้างขาว** มีอยู่ การกระทำให้มากซึ่งโยนิโสมนสิการในธรรมเหล่านั้น **นี้ไม่เป็นอาหารให้วิจิกิจฉาที่ยังไม่เกิด เกิดขึ้น หรือที่เกิดแล้ว ให้เจริญไพบูลย์ยิ่งขึ้น.**

อาหารของอวิชชา

-บาลี ทสก. อ. ๒๔/๑๒๐/๖๑.

ภิกษุทั้งหลาย เงื่อนต้นแห่งอวิชชาย่อมไม่ปรากฏ ก่อนแต่นี้อวิชชาไม่ได้มี อวิชชาพึ่งมีในภายหลัง เพราะเหตุนั้น เราจึงกล่าวคำนี้อย่างนี้ว่า ก็เมื่อเป็นเช่นนั้น **อวิชชาย่อมปรากฏเพราะมีข้อนี้เป็นปัจจัย.**

ภิกษุทั้งหลาย เรายอมกล่าวอวิชชาว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของอวิชชา ควรจะกล่าวว่า **นิวรณ์ ๕.**

แม้นิวรณ์ ๕ เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของนิวรณ์ ๕ ควรกล่าวว่า **ทุจริต ๓.**

แม้ทุจริต ๓ เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของทุจริต ๓ ควรกล่าวว่า **การไม่สำรวมอินทรีย์.**

แม้การไม่สำรวมอินทรีย์ เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารแห่งการไม่สำรวมอินทรีย์ ควรกล่าวว่า **ความไม่มีสติสัมปชัญญะ.**

แม้ความไม่มีสติสัมปชัญญะ เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของความไม่มี

สติสัมปชัญญะ ควรกล่าวว่า **การทำไว้ในใจโดยไม่แยบคาย.**

แม้การทำไว้ในใจโดยไม่แยบคาย เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของการทำไว้ในใจโดยไม่แยบคาย ควรกล่าวว่า **ความไม่มีศรัทธา**

แม้ความไม่มีศรัทธา เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของความไม่มีศรัทธา ควรกล่าวว่า **การไม่ฟังสัทธรรม.**

แม้การไม่ฟังสัทธรรม เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของการไม่ฟังสัทธรรม ควรกล่าวว่า **การไม่คบสัปบุรุษ.**

ภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการดังนี้ การไม่คบสัปบุรุษที่บริบูรณ์ ย่อมยังการไม่ฟังสัทธรรมให้บริบูรณ์

การไม่ฟังสัทธรรมที่บริบูรณ์ ย่อมยังความไม่มีศรัทธาให้บริบูรณ์

ความไม่มีศรัทธาที่บริบูรณ์ ย่อมยังการทำไว้ในใจโดยไม่แยบคายให้บริบูรณ์

การทำไว้ในใจโดยไม่แยบคายที่บริบูรณ์ ย่อมยังความไม่มีสติสัมปชัญญะให้บริบูรณ์

ความไม่มีสติสัมปชัญญะที่บริบูรณ์ ย่อมยังการไม่สำรวมอินทรีย์ให้บริบูรณ์

การไม่สำรวมอินทรีย์ที่บริบูรณ์ ย่อมยังทุจริต ๓ ให้บริบูรณ์

ทุจริต ๓ ที่บริบูรณ์ ย่อมยังนิวรณ์ ๕ ให้บริบูรณ์

นิวรณ์ ๕ ที่บริบูรณ์ ย่อมยังอวิชชาให้บริบูรณ์

อวิชชานี้มีอาหารอย่างนี้ และบริบูรณ์อย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนเมื่อฝนเม็ดหยาบตกลงเบื้องบนภูเขาเมื่อฝนตกหนัก ๆ อยู่ น้ำนั้นไหลไปตามที่ลุ่ม ย่อมยังซอกเขา ลำธารและห้วยให้เต็ม ซอกเขา ลำธาร และห้วยที่เต็ม ย่อมยังหนองให้เต็ม หนองที่เต็มย่อมยังบึงให้เต็ม บึงที่เต็มย่อมยังแม่น้ำน้อยให้เต็ม แม่น้ำน้อยที่เต็มย่อมยังแม่น้ำใหญ่ให้เต็ม แม่น้ำใหญ่ที่เต็มย่อมยังมหาสมุทรสาครให้เต็ม มหาสมุทรสาครนั้น มีอาหารอย่างนี้และเต็มเปี่ยมอย่างนี้ แม้ฉันใด.

ภิกษุทั้งหลาย การไม่คบสัปบุรุษที่บริบูรณ์ ย่อมยังการไม่ฟังสัทธรรมให้บริบูรณ์ การไม่ฟังสัทธรรมที่บริบูรณ์ ย่อมยังความไม่มีศรัทธาให้บริบูรณ์ ความไม่มีศรัทธาที่บริบูรณ์ ย่อมยังการทำไว้ในใจโดยไม่แยบคายให้บริบูรณ์

การทำไว้ในใจโดยไม่แยบคายที่บริบูรณ์ ย่อมยังความไม่มีสติสัมปชัญญะให้บริบูรณ์ ความไม่มีสติสัมปชัญญะที่บริบูรณ์ ย่อมยังการไม่สำรวมอินทรีย์ให้บริบูรณ์ การไม่สำรวมอินทรีย์ที่บริบูรณ์ ย่อมยังทุจริต ๓ ให้บริบูรณ์ ทุจริต ๓ ที่บริบูรณ์ ย่อมยังนิวรณ์ ๕ ให้บริบูรณ์ นิวรณ์ ๕ ที่บริบูรณ์ ย่อมยังอวิชชาให้บริบูรณ์ อวิชชานี้มีอาหารอย่างนี้ และบริบูรณ์อย่างนี้ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน.

อาหารของวิชชาและวิมุตติ ๑๘๖

–บาลี ทสก. อ. ๒๔/๑๒๒/๖๑.

ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าววิชชาและวิมุตติว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็น**อาหารของวิชชาและวิมุตติ** ควรกล่าวว่า **โพชฌงค์ ๗.**

แม้โพชฌงค์ ๗ เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของโพชฌงค์ ๗ ควรกล่าวว่า **สติปัฏฐาน ๔.**

แม้สติปัฏฐาน ๔ เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของสติปัฏฐาน ๔ ควรกล่าวว่า **สุจริต ๓.**

แม้สุจริต ๓ เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของสุจริต ๓ ควรกล่าวว่า **การสำรวมอินทรีย์.**

แม้การสำรวมอินทรีย์ เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของการสำรวมอินทรีย์ ควรกล่าวว่า **สติสัมปชัญญะ.**

แม้สติสัมปชัญญะ เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของสติสัมปชัญญะ ควรกล่าวว่า **การทำไว้ในใจโดยแยบคาย.**

แม้การทำไว้ในใจโดยแยบคาย เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของการทำไว้ในใจโดยแยบคาย ควรกล่าวว่า **ศรัทธา.**

แม้ศรัทธา เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของศรัทธา ควรกล่าวว่า **การฟังสัทธรรม.**

แม้การฟังสัทธรรม เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของการฟังสัทธรรม ควรกล่าวว่า **การคบสัปบุรุษ.**

ภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการดังนี้ **การคบสัปบุรุษที่บริบูรณ์ ย่อมยังการฟังสัทธรรมให้บริบูรณ์**

การฟังสัทธรรมที่บริบูรณ์ ย่อมยังศรัทธาให้บริบูรณ์

ศรัทธาที่บริบูรณ์ ย่อมยังการทำไว้ในใจโดยแยบคายให้บริบูรณ์

การทำไว้ในใจโดยแยบคายที่บริบูรณ์ ย่อมยังสติสัมปชัญญะให้บริบูรณ์

สติสัมปชัญญะที่บริบูรณ์ ย่อมยังการสำรวมอินทรีย์ให้บริบูรณ์

การสำรวมอินทรีย์ที่บริบูรณ์ ย่อมยังสุจริต ๓ ให้บริบูรณ์

สุจริต ๓ ที่บริบูรณ์ ย่อมยังสติปัฏฐาน ๔ ให้บริบูรณ์

สติปัฏฐาน ๔ ที่บริบูรณ์ ย่อมยังโพชฌงค์ ๗ ให้บริบูรณ์

โพชฌงค์ ๗ ที่บริบูรณ์ย่อมยังวิชชาและวิมุตติให้บริบูรณ์

วิชชาและวิมุตตินี้มีอาหารอย่างนี้ และบริบูรณ์อย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนเมื่อฝนเม็ดหยาบตกลงเบื้องบนภูเขาเมื่อฝนตกหนัก ๆ อยู่ น้ำนั้นไหลไปตามที่ลุ่ม ย่อมยังซอกเขา ลำธารและห้วยให้เต็ม ซอกเขาลำธารและห้วยที่เต็มย่อมยังหนองให้เต็ม หนองที่เต็มย่อมยังบึงให้เต็ม บึงที่เต็มย่อมยังแม่น้ำน้อยให้เต็ม แม่น้ำน้อยที่เต็ม ย่อมยังแม่น้ำใหญ่ให้เต็ม แม่น้ำใหญ่ที่เต็ม ย่อมยังมหาสมุทรสาครให้เต็มมหาสมุทรสาครนั้นมีอาหารอย่างนี้และเต็มเปี่ยมอย่างนี้ แม้ฉันใด.

ภิกษุทั้งหลาย การคบสัปบุรุษที่บริบูรณ์ ย่อมยังการฟังสัทธรรมให้บริบูรณ์ การฟังสัทธรรมที่บริบูรณ์ ย่อมยัง

ศรัทธาให้บริบูรณ์ ศรัทธาที่บริบูรณ์ ย่อมยังการทำไว้ในใจโดยแยบคายให้บริบูรณ์ การทำไว้ในใจโดยแยบคายที่บริบูรณ์ ย่อมยังสติสัมปชัญญะให้บริบูรณ์ สติสัมปชัญญะที่บริบูรณ์ ย่อมยังการสำรวมอินทรีย์ให้บริบูรณ์ การสำรวมอินทรีย์ที่บริบูรณ์ ย่อมยังสุจริต ๓ ให้บริบูรณ์ สุจริต ๓ ที่บริบูรณ์ ย่อมยังสติปัฏฐาน ๔ ให้บริบูรณ์ สติปัฏฐาน ๔ ที่บริบูรณ์ ย่อมยังโพชฌงค์ ๗ ให้บริบูรณ์ โพชฌงค์ ๗ ที่บริบูรณ์ ย่อมยังวิชชาและวิมุตติให้บริบูรณ์ วิชชาและวิมุตตินี้มีอาหารอย่างนี้ และบริบูรณ์อย่างนี้ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน.

อาหารของภวตัณหา

–บาลี ทสก. อ. ๒๔/๑๒๔/๖๒.

ภิกษุทั้งหลาย เงื่อนต้นแห่งภวตัณหาย่อมไม่ปรากฏก่อนแต่นี้ภวตัณหาไม่ได้มี ภวตัณหาพึ่งมีในภายหลัง เพราะเหตุนั้น เราจึงกล่าวคำนี้อย่างนี้ว่า ก็เมื่อเป็นเช่นนั้น **ภวตัณหาย่อมปรากฏ เพราะมีข้อนี้เป็นปัจจัย.**

ภิกษุทั้งหลาย เรายอมกล่าวภวตัณหาว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็น**อาหารของภวตัณหา ควรกล่าวว่า อวิชชา.**

แม้อวิชชาเราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของอวิชชา ควรกล่าวว่า **นิวรณ์ ๕.**

แม้นิวรณ์ ๕ เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของนิวรณ์ ๕ ควรกล่าวว่า **ทุจริต ๓.**

แม้ทุจริต ๓ เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของทุจริต ๓ ควรกล่าวว่า **การไม่สำรวมอินทรีย์.**

แม้การไม่สำรวมอินทรีย์ เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของการไม่สำรวมอินทรีย์ ควรกล่าวว่า **ความไม่มีสติสัมปชัญญะ.**

แม้ความไม่มีสติสัมปชัญญะ เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของความไม่มีสติสัมปชัญญะ ควรกล่าวว่า **การทำไว้ในใจโดยไม่แยบคาย.**

แม้การทำไว้ในใจโดยไม่แยบคาย เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของการทำไว้ในใจโดยไม่แยบคาย ควรกล่าวว่า **ความไม่มีศรัทธา.**

แม้ความไม่มีศรัทธา เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของความไม่มีศรัทธา ควรกล่าวว่า **การไม่ฟังสัทธรรม.**

แม้การไม่ฟังสัทธรรม เราก็กล่าวว่ามีอาหาร มิได้กล่าวว่าไม่มีอาหาร ก็อะไรเป็นอาหารของการไม่ฟังสัทธรรม ควรกล่าวว่า **การไม่คบสัตบุรุษ.**

ภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการดังนี้ การไม่คบสัตบุรุษที่บริบูรณ์ ย่อมยังการไม่ฟังสัทธรรมให้บริบูรณ์ การไม่ฟังสัทธรรมที่บริบูรณ์ ย่อมยังความไม่มีศรัทธาให้บริบูรณ์ ความไม่มีศรัทธาที่บริบูรณ์ ย่อมยังการทำไว้ในใจโดยไม่แยบคายให้บริบูรณ์ การทำไว้ในใจโดยไม่แยบคายที่บริบูรณ์ ย่อมยังความไม่มีสติสัมปชัญญะให้บริบูรณ์ ความ

ไม่มีสติสัมปชัญญะที่บริบูรณ์ ย่อมยังการไม่สำรวมอินทรีย์ให้บริบูรณ์ การไม่สำรวมอินทรีย์ที่บริบูรณ์ ย่อมยังทุจริต ๓ ให้บริบูรณ์ ทุจริต ๓ ที่บริบูรณ์ ย่อมยังนิวรณ์ ๕ ให้บริบูรณ์ นิวรณ์ ๕ ที่บริบูรณ์ ย่อมยังอวิชชาให้บริบูรณ์ อวิชชาที่บริบูรณ์ ย่อมยังภวตัณหาให้บริบูรณ์ ภวตัณหานี้มีอาหารอย่างนี้ และบริบูรณ์อย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนเมื่อฝนเม็ดหยาบตกลงเบื้องบนภูเขา เมื่อฝนตกหนัก ๆ อยู่ น้ำนั้นไหลไปตามที่ลุ่มย่อมยังซอกเขา ลำธารและห้วยให้เต็ม ซอกเขาลำธารและห้วยที่เต็มย่อมยังหนองให้เต็ม หนองที่เต็มย่อมยังบึงให้เต็ม บึงที่เต็มย่อมยังแม่น้ำน้อยให้เต็ม แม่น้ำน้อยที่เต็มย่อมยังแม่น้ำใหญ่ให้เต็ม แม่น้ำใหญ่ที่เต็มย่อมยังมหาสมุทรสาครให้เต็ม มหาสมุทรสาครนั้นมีอาหารอย่างนี้และเต็มเปี่ยมอย่างนี้ แม้ฉันใด.

ภิกษุทั้งหลาย การไม่คบสัตบุรุษที่บริบูรณ์ ย่อมยังการไม่ฟังสัทธรรมให้บริบูรณ์ การไม่ฟังสัทธรรมที่บริบูรณ์ ย่อมยังความไม่มีศรัทธาให้บริบูรณ์ ความไม่มีศรัทธาที่บริบูรณ์ ย่อมยังการทำไว้ในใจโดยไม่แยบคายให้บริบูรณ์ การทำไว้ในใจโดยไม่แยบคายที่บริบูรณ์ ย่อมยังความ

ไม่มีสติสัมปชัญญะให้บริบูรณ์ ความไม่มีสติสัมปชัญญะที่บริบูรณ์ ย่อมยังการไม่สำรวมอินทรีย์ให้บริบูรณ์ การไม่สำรวมอินทรีย์ที่บริบูรณ์ ย่อมยังทุจริต ๓ ให้บริบูรณ์ ทุจริต ๓ ที่บริบูรณ์ ย่อมยังนิวรณ์ ๕ ให้บริบูรณ์ นิวรณ์ ๕ ที่บริบูรณ์ ย่อมยังอวิชชาให้บริบูรณ์ อวิชชาที่บริบูรณ์ ย่อมยังภวตัณหาให้บริบูรณ์ ภวตัณหานี้มีอาหารอย่างนี้ และบริบูรณ์อย่างนี้ ก็ฉันนั้นเหมือนกัน.

ที่เกิดแห่งอุปธิ ๑๘๘

–บาลี นิทาน. สํ. ๑๖/๑๓๐–๑๓๕/๒๕๖–๒๖๒.

ข้าแต่พระผู้มีพระภาค ถึงเวลาที่จะทรงแสดงเรื่องนี้แล้ว ข้าแต่พระสุคต ถึงเวลาที่จะทรงแสดงเรื่องนี้แล้ว พระองค์ตรัสการพิจารณาปัจจัยภายในข้อใด ภิกษุทั้งหลาย ฟังการพิจารณาปัจจัยภายในข้อนั้นจากพระองค์แล้ว จักทรงจำไว้ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เมื่อพิจารณาย่อมพิจารณาซึ่งปัจจัยภายในว่า ชราและมรณะนี้ใด เป็นทุกข์มิใช่น้อยนานาประการเกิดขึ้นในโลก ชราและมรณะที่เป็นทุกข์นี้ มีอะไรเป็นเหตุ มีอะไรเป็นที่ตั้งขึ้น มีอะไรเป็นกำเนิด มีอะไรเป็นแดนเกิด เมื่ออะไรมีชราและมรณะจึงมี เมื่อเธอพิจารณาอยู่ ย่อมรู้ได้อย่างนี้ว่า ชราและมรณะนี้ใด เป็นทุกข์มิใช่น้อยนานาประการเกิดขึ้นในโลก **ชราและมรณะที่เป็นทุกข์นี้ มีอุปธิเป็นเหตุ มีอุปธิเป็นกำเนิด มีอุปธิเป็นแดนเกิด** เมื่ออุปธิมี ชราและมรณะจึงมี เมื่ออุปธิไม่มี ชราและมรณะก็ไม่มี เธอย่อมรู้ชัดซึ่งชราและมรณะ ย่อมรู้ชัดซึ่งความเกิดแห่งชราและมรณะ ย่อมรู้ชัดซึ่งความดับแห่งชราและมรณะ และย่อมรู้ชัดซึ่งข้อปฏิบัติอันสมควรให้ถึงความดับแห่งชราและมรณะ และเธอผู้ปฏิบัติอย่างนั้น

ชื่อว่าเป็นผู้ประพฤติตามธรรม ภิกษุทั้งหลาย เราเรียกภิกษุนี้ว่า เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความสิ้นทุกข์ เพื่อความดับไปแห่งชราและมรณะโดยชอบทุกประการ.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเมื่อพิจารณา ย่อมพิจารณาซึ่งปัจจัยภายในว่า ก็อุปธิอันนี้มีอะไรเป็นเหตุ มีอะไรเป็นที่ตั้งขึ้น มีอะไรเป็นกำเนิด มีอะไรเป็นแดนเกิด เมื่ออะไรมี อุปธิจึงมี เมื่ออะไรไม่มี อุปธิจึงไม่มี เมื่อเธอพิจารณาอยู่ย่อมรู้ได้อย่างนี้ว่า **อุปธิมีตัณหาเป็นเหตุ** มีตัณหาเป็นที่ตั้งขึ้น มีตัณหาเป็นกำเนิด มีตัณหาเป็นแดนเกิด เมื่อตัณหามี อุปธิจึงมี เมื่อตัณหาไม่มีอุปธิก็ไม่มี เธอย่อมทราบชัดซึ่งอุปธิ ย่อมทราบชัดซึ่งเหตุเกิดแห่งอุปธิ ย่อมทราบชัดซึ่งความดับแห่งอุปธิ ย่อมทราบชัดซึ่งข้อปฏิบัติอันสมควรให้ถึงความดับแห่งอุปธิ และเธอผู้ปฏิบัติอย่างนั้น ชื่อว่าเป็นผู้ประพฤติตามธรรม ภิกษุทั้งหลาย เราเรียกภิกษุนี้ว่า เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความสิ้นทุกข์ เพื่อความดับไปแห่งอุปธิโดยชอบทุกประการ.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเมื่อพิจารณา ย่อมพิจารณาซึ่งปัจจัยภายในว่า ก็ตัณหานี้ เมื่อเกิดขึ้น ย่อมเกิดขึ้นในที่ไหน เมื่อตั้งอยู่ ย่อมตั้งอยู่ในที่ไหน เมื่อเธอพิจารณาอยู่ย่อมรู้

อย่างนี้ว่า ที่ใดแล เป็นที่รักที่ยินดีในโลก ตัณหานั้นเมื่อเกิดขึ้น ย่อมเกิดขึ้นในที่นั้น เมื่อตั้งอยู่ ย่อมตั้งอยู่ในที่นั้น ก็อะไร เล่าเป็นที่รักที่ยินดีในโลก.

ตา ... รูปทั้งหลาย ... จักขุวิญญาณ ... จักขุสัมผัส ... จักขุสัมผัสสชาเวทนา ... รูปสัญญา ... รูปสัญเจตนา ... รูปตัณหา ... รูปวิตก ... รูปวิจาร ... (แต่ละอย่างทุกอย่าง) เป็นที่รักที่ยินดีในโลก ตัณหานั้นเมื่อเกิดขึ้น ย่อมเกิดขึ้นในที่นั้น เมื่อตั้งอยู่ ย่อมตั้งอยู่ในที่นั้น.

หู ... เสียงทั้งหลาย ... โสตวิญญาณ ... โสตสัมผัส ... โสตสัมผัสสชาเวทนา ... สัททสัญญา ... สัททสัญเจตนา ... สัททตัณหา ... สัททวิตก ... สัททวิจาร ... (แต่ละอย่างทุกอย่าง) เป็นที่รักที่ยินดีในโลก ตัณหานั้นเมื่อเกิดขึ้น ย่อมเกิดขึ้นในที่นั้น เมื่อตั้งอยู่ ย่อมตั้งอยู่ในที่นั้น.

จมูก ... กลิ่นทั้งหลาย ... ฆานวิญญาณ ... ฆานสัมผัส ... ฆานสัมผัสสชาเวทนา ... คันธสัญญา ... คันธสัญเจตนา ... คันธตัณหา ... คันธวิตก ... คันธวิจาร ... (แต่ละอย่างทุกอย่าง) เป็นที่รักที่ยินดีในโลก ตัณหานั้นเมื่อเกิดขึ้น ย่อมเกิดขึ้นในที่นั้น เมื่อตั้งอยู่ ย่อมตั้งอยู่ในที่นั้น.

ลิ้น ... รสทั้งหลาย ... ชิวหาวิญญาณ ... ชิวหาสัมผัส ... ชิวหาสัมผัสสชาเวทนา ... รสสัญญา ... รสสัญเจตนา ... รสตัณหา ... รสวิตก ... รสวิจาร ... (แต่ละอย่างทุกอย่าง) เป็นที่รักที่ยินดีในโลก ตัณหานั้นเมื่อเกิดขึ้น ย่อมเกิดขึ้นในที่นั้น เมื่อตั้งอยู่ ย่อมตั้งอยู่ในที่นั้น.

กาย ... โผฏฐัพพะทั้งหลาย ... กายวิญญาณ ... กายสัมผัส ... กายสัมผัสสชาเวทนา ... โผฏฐัพพสัญญา ... โผฏฐัพพสัญเจตนา ... โผฏฐัพพตัณหา ... โผฏฐัพพวิตก ... โผฏฐัพพวิจาร ... (แต่ละอย่างทุกอย่าง) เป็นที่รักที่ยินดีในโลก ตัณหานั้นเมื่อเกิดขึ้น ย่อมเกิดขึ้นในที่นั้น เมื่อตั้งอยู่ ย่อมตั้งอยู่ในที่นั้น.

ใจ ... ธรรมทั้งหลาย ... มโนวิญญาณ ... มโนสัมผัส ... มโนสัมผัสสชาเวทนา ... ธัมมสัญญา ... ธัมมสัญเจตนา ... ธัมมตัณหา ... ธัมมวิตก ... ธัมมวิจาร ... (แต่ละอย่างทุกอย่าง) เป็นที่รักที่ยินดีในโลก ตัณหานั้นเมื่อเกิดขึ้น ย่อมเกิดขึ้นในที่นั้น เมื่อตั้งอยู่ ย่อมตั้งอยู่ในที่นั้น.

ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ในอดีตกาลได้เห็นอารมณ์อันเป็นที่รักที่ยินดีในโลกนั้น โดยความเป็นของเที่ยง โดยความเป็นสุข โดยความเป็น

ตัวตน โดยความเป็นของไม่มีโรค โดยความเป็นของเกษม สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าทำตัณหาให้เจริญขึ้น สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด ทำตัณหาให้เจริญขึ้นแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าทำอุปธิให้เจริญขึ้น สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด ทำอุปธิให้เจริญขึ้นแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าทำทุกข์ให้เจริญขึ้น สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดทำทุกข์ให้เจริญขึ้นแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าไม่พ้นจากชาติ ชรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสะ เรากล่าวว่า เขาไม่พ้นแล้วจากทุกข์ได้เลย

ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ในอนาคตกาล จักเห็นอารมณ์อันเป็นที่รักที่ยินดีในโลกนั้น โดยความเป็นของเที่ยง โดยความเป็นสุข โดยความเป็นตัวตน โดยความเป็นของไม่มีโรค โดยความเป็นของเกษม สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าจักทำตัณหาให้เจริญขึ้น สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด จักทำตัณหาให้เจริญขึ้น สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าจักทำอุปธิให้เจริญขึ้น สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด จักทำอุปธิให้เจริญขึ้น สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าจักทำทุกข์ให้เจริญขึ้น สมณะ

หรือพราหมณ์เหล่าใด จักทำทุกข์ให้เจริญขึ้น สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าจักไม่พ้นไปจากชาติ ชรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสะ เรากล่าวว่า เขาจักไม่พ้นไปจากทุกข์ได้เลย.

ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งในปัจจุบันนี้ เห็นอารมณ์อันเป็นที่รักที่ยินดีในโลกนั้นโดยความเป็นของเที่ยง โดยความเป็นสุข โดยความเป็นตัวตน โดยความเป็นของไม่มีโรค โดยความเป็นของเกษม สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าย่อมทำตัณหาให้เจริญขึ้น สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด ทำตัณหาให้เจริญขึ้น สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าย่อมทำอุปธิให้เจริญขึ้น สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด ทำอุปธิให้เจริญขึ้น สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าย่อมทำทุกข์ให้เจริญขึ้น สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด ทำทุกข์ให้เจริญขึ้น สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ย่อมไม่พ้นไปจากชาติ ชรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสะ เรากล่าวว่า เขาย่อมไม่พ้นไปจากทุกข์ได้เลย ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือน ถ้วยน้ำสำริดที่มีเครื่องดื่มใส่อยู่ อันถึงพร้อมด้วยสี กลิ่นและรส แต่ว่า

เจือด้วยยาพิษ ทันใดนั้น มีบุรุษเดินฝ่าความร้อนอบอ้าวเหน็ดเหนื่อย เมื่อยล้ามา ระหายน้ำ คนทั้งหลายจึงได้พูดกะบุรุษผู้นั้นว่า ท่านผู้เจริญ ถ้วยน้ำสำริดที่มีเครื่องดื่มใส่อยู่นี้ถึงพร้อมด้วยสี กลิ่น และรส สำหรับท่าน แต่ว่าเจือด้วยยาพิษ ถ้าท่านประสงค์ก็จงดื่มเถิด เพราะว่าขณะที่ท่านดื่ม ก็จักซาบซ่านด้วยสีบ้าง กลิ่นบ้าง รสบ้าง แต่ครั้นดื่มเข้าไปแล้ว ตัวท่านจะถึงความตาย หรือถึงทุกข์แทบตาย ด้วยเพราะการดื่มนั้น ดังนี้ บุรุษนั้นผลุนผลันไม่พิจารณา รีบดื่มเข้าไปไม่บ้วนทิ้งเลย เขาก็พึงถึงความตาย หรือถึงทุกข์แทบตายด้วยเพราะการดื่มนั้นทันที ฉันนั้นก็เหมือนกัน.

ภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งในอดีตกาล ได้เห็นอารมณ์อันเป็นที่รักที่ยินดีในโลกนั้นโดยความเป็นของไม่เที่ยง โดยความเป็นทุกข์ โดยความเป็นสภาพ มิใช่ตัวตน โดยความเป็นโรค โดยความเป็นภัยแล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าละตัณหาได้แล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด ละตัณหาได้แล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าละอุปธิเสียได้ สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด ละอุปธิได้แล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าละทุกข์เสียได้ สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด

ละทุกข์ได้แล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าพ้นแล้วจากชาติ ชรามรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสะ เรากล่าวว่า สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น พ้นแล้วจากทุกข์ได้.

ภิกษุทั้งหลาย อนึ่ง สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งในอนาคตกาล จักเห็นอารมณ์อันเป็นที่รักที่ยินดีในโลกนั้น โดยความเป็นของไม่เที่ยง โดยความเป็นทุกข์ โดยความเป็นสภาพมิใช่ตัวตน โดยความเป็นโรค โดยความเป็นภัย สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าละตัณหาได้แล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด ละตัณหาได้แล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าละอุปธิเสียได้ สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด ละอุปธิได้แล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าละทุกข์เสียได้ สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด ละทุกข์ได้แล้ว สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าพ้นแล้วจากชาติ ชรา มรณะ โสกะปริเทวะ ทุกขะโทมนัส อุปายาสะ เรากล่าวว่า สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นพ้นแล้วจากทุกข์ได้.

ภิกษุทั้งหลาย อนึ่ง สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งในปัจจุบันกาล ย่อมเห็นอารมณ์อันเป็นที่รักที่ยินดีในโลกนั้น โดยความเป็นของไม่เที่ยง โดยความเป็นทุกข์ โดยความเป็นสภาพมิใช่ตัวตน โดยความเป็นโรค โดยความ

เป็นภัย สมณะหรือพราหมณเหล่านั้น ย่อมละตัณหาได้ สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด ย่อมละตัณหาได้ สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าย่อมละอุปธิได้ สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด ย่อมละอุปธิได้ สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าย่อมละทุกข์ได้ สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด ย่อมละทุกข์ได้ สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ชื่อว่าย่อมพ้นจากชาติ ชรา มรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสะ เรากล่าวว่า สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น ย่อมพ้นจากทุกข์ได้ ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนถ้วยน้ำสำริดที่มีเครื่องดื่มใส่อยู่ อันถึงพร้อมด้วยสี กลิ่นและรส แต่ว่าเจือด้วยยาพิษ ทันใดนั้น มีบุรุษเดินฝ่าความร้อนอบอ้าวเหน็ดเหนื่อย เมื่อยล้ามา ระหายน้ำ คนทั้งหลายจึงได้พูดกะบุรุษผู้นั้นว่า ท่านผู้เจริญ ถ้วยน้ำสำริดที่มีเครื่องดื่มใส่อยู่นี้ ถึงพร้อมด้วยสี กลิ่น และรส สำหรับท่าน แต่ว่าเจือด้วยยาพิษ ถ้าท่านประสงค์ก็จงดื่มเถิด เพราะว่าขณะที่ท่านดื่ม ก็จักซาบซ่านด้วยสีบ้าง กลิ่นบ้างรสบ้าง แต่ครั้นดื่มเข้าไปแล้ว ตัวท่านจะถึงความตาย หรือถึงทุกข์แทบตายด้วยเพราะการดื่มนั้น

ภิกษุทั้งหลาย ลำดับนั้น บุรุษนั้นพึงคิดอย่างนี้ว่า ครั้นเราดื่มแล้ว เราอาจจะบรรเทาได้ด้วยน้ำเย็น ด้วยเนยใส ด้วยน้ำข้าวสัตตุเค็ม หรือด้วยน้ำชื่อโลณโสจิรกะ แต่เราจะไม่ดื่มเครื่องดื่มนั้นเลย เพราะไม่เป็นประโยชน์ มีแต่ทุกข์แก่เราช้านาน เขาพิจารณาดูถ้วยน้ำสำริดนั้นแล้ว ไม่พึงดื่ม เขาทิ้งเสีย เขาก็ไม่เข้าถึงความตาย หรือความทุกข์แทบตาย ด้วยเพราะการดื่มนั้น ฉันนั้นก็เหมือนกัน .

วิธีแก้ความง่วง

–บาลี สตฺตก. อ. ๒๓/๘๗/๕๘.

โมคคัลลานะ เธอง่วงหรือ โมคคัลลานะ เธอง่วงหรือ.

อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

(๑) โมคคัลลานะ เพราะเหตุนั้นแหละ เมื่อเธอมีสัญญาอย่างไรอยู่ ความง่วงนั้นย่อมครอบงำเธอได้ **เธอพึงทำไว้ในใจซึ่งสัญญานั้นให้มาก** ข้อนี้จะเป็นเหตุให้เธอละความง่วงนั้นได้

(๒) ถ้าเธอยังละไม่ได้ แต่นั้นเธอ**พึงตรึกตรองพิจารณาถึงธรรมตามที่ตนได้สดับแล้ว ได้เรียนมาแล้วด้วยใจ** ข้อนี้จะเป็นเหตุให้เธอละความง่วงนั้นได้

(๓) ถ้ายังละไม่ได้ แต่นั้นเธอ**พึงสาธยายธรรมตามที่ตนได้สดับมาแล้วได้เรียนมาแล้วโดยพิสดาร** ข้อนี้จะเป็นเหตุให้เธอละความง่วงนั้นได้

(๔) ถ้ายังละไม่ได้ แต่นั้นเธอ**พึงยอนช่องหูทั้งสองข้าง เอามือลูบตัว** ข้อนี้จะเป็นเหตุให้เธอละความง่วงนั้นได้

(๕) ถ้ายังละไม่ได้ แต่นั้นเธอ**พึงลุกขึ้นยืน เอาน้ำล้างตา เหลียวดูทิศทั้งหลาย แหงนดูดาวนักษัตรฤกษ์** ข้อนี้จะเป็นเหตุให้เธอละความง่วงนั้นได้

(๖) ถ้ายังละไม่ได้ แต่นั้นเธอ**พึงทำในใจถึงอาโลก-สัญญา** อธิษฐานทิวาสัญญา ว่ากลางคืนฉันใด กลางวันก็ฉันนั้น กลางวันฉันใด กลางคืนก็ฉันนั้น เธอมีใจอันสงัดปราศจากเครื่องรัดรึง อบรมจิตให้มีความสว่างอยู่ ข้อนี้จะเป็นเหตุให้เธอละความง่วงนั้นได้

(๗) ถ้ายังละไม่ได้ แต่นั้นเธอ**พึงอธิษฐานจงกรม กำหนดหมายเดินกลับไปกลับมา สำรวมอินทรีย์ มีใจไม่คิดไปในภายนอก** ข้อนี้จะเป็นเหตุให้เธอละความง่วงนั้นได้

(๘) ถ้ายังละไม่ได้ แต่นั้นเธอ**พึงสำเร็จสีหไสยา** คือ นอนตะแคงเบื้องขวา ซ้อนเท้าเหลื่อมเท้า มีสติสัมปชัญญะ ทำความหมายในอันจะลุกขึ้น พอตื่นแล้วพึงรีบลุกขึ้นด้วยตั้งใจว่าเราจักไม่ประกอบความสุขในการนอน ความสุขในการเอนข้าง ความสุขในการเคลิ้มหลับ.

โมคคัลลานะ เธอพึงศึกษาอย่างนี้แล.

เครื่องกั้นจิตจากกามคุณในอดีต ๑๙๐

–บาลี สฬา. สัง. ๑๘/๑๒๑/๑๗๓.

ภิกษุทั้งหลาย ครั้งก่อนแต่การตรัสรู้ เมื่อเรายังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นโพธิสัตว์อยู่ มีความรู้สึกเกิดขึ้นว่า กามคุณห้าที่เป็นอดีต ที่เราเคยสัมผัสมาแล้วแต่ก่อนได้ดับไปแล้ว เพราะความแปรปรวนก็จริง แต่โดยมากจิตของเราเมื่อจะแล่น ก็แล่นไปสู่กามคุณเป็นอดีตนั้น น้อยนักที่จะแล่นไปสู่กามคุณในปัจจุบันหรืออนาคต ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ความตกลงใจได้เกิดขึ้นแก่เราสืบไปว่า ความไม่ประมาทและสติ เป็นสิ่งซึ่งเราผู้หวังประโยชน์แก่ตนเอง พึงกระทำให้เป็นเครื่องป้องกันจิต ในเพราะกามคุณห้าอันเป็นอดีต ที่เราเคยสัมผัสมาและดับไปแล้วเพราะความแปรปรวนนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น ในเรื่องนี้ แม้จิตของพวกเธอทั้งหลาย เมื่อจะแล่น ก็คงแล่นไปในกามคุณห้าอันเป็นอดีต ที่พวกเธอเคยสัมผัสมาและดับไปแล้วเพราะความแปรปรวน (เหมือนกัน) โดยมาก น้อยนักที่จะแล่นไปสู่กามคุณในปัจจุบันหรืออนาคต.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น ในเรื่องนี้ ความไม่ประมาทและสติ จึงเป็นสิ่งที่พวกเธอ ผู้หวังประโยชน์แก่ตัวเอง พึงกระทำให้เป็นเครื่องป้องกันจิต ในเพราะเหตุกามคุณห้าอันเป็นอดีตที่พวกเธอเคยสัมผัสมาและดับไปแล้ว เพราะความแปรปรวนนั้น.

วิธีกำจัดอกุศลวิตก ๕ ประการ ๑๙๑

-บาลี มู. ม. ๑๒/๒๔๑-๒๔๖/๒๕๗-๒๖๒.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้หมั่นประกอบอธิจิต ควรมนสิการถึงนิมิต ๕ ประการ ตามเวลาอันสมควร นิมิต ๕ ประการ เป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุในธรรมวินัยนี้ อาศัยนิมิตใดแล้ว มนสิการนิมิตใดอยู่ วิตกทั้งหลายอันเป็นบาปอกุศลประกอบด้วยฉันทะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง ย่อมเกิดขึ้น ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้นควรมนสิการนิมิตอื่นจากนิมิตนั้น อันประกอบด้วยกุศล เมื่อเธอมนสิการนิมิตอื่นจากนิมิตนั้น อันประกอบด้วยกุศลอยู่ วิตกอันเป็นบาปอกุศล ประกอบด้วยฉันทะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง อันเธอย่อมละเสียได้ ย่อมถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ เพราะละวิตกอันเป็นบาปอกุศลเหล่านั้นได้ จิตย่อมตั้งอยู่ด้วยดี สงบ เป็นธรรมเอกผุดขึ้นตั้งมั่น ในภายในนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนช่างไม้ หรือลูกมือของช่างไม้ผู้ฉลาด ใช้ลิ่มอันเล็ก ตอก โยก ถอน ลิ่มอันใหญ่ออก แม้ฉันใด ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน เมื่อ

อาศัยนิมิตใดแล้ว มนสิการนิมิตใดอยู่ วิตกทั้งหลายอันเป็นบาปอกุศลประกอบด้วยฉันทะบ้าง ประกอบด้วยโทสะบ้าง ประกอบด้วยโมหะบ้าง ย่อมเกิดขึ้น ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้นควรมนสิการนิมิตอื่นจากนิมิตนั้นอันประกอบด้วยกุศล เมื่อเธอมนสิการนิมิตนั้นอันประกอบด้วยกุศลอยู่ วิตกอันเป็นบาปอกุศล อันประกอบด้วยฉันทะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง อันเธอย่อมละเสียได้ ย่อมถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ เพราะละวิตกอันเป็นบาปอกุศลเหล่านั้นได้ จิตย่อมตั้งอยู่ด้วยดี สงบ เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ตั้งมั่นในภายในนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย หากว่า เมื่อภิกษุนั้นมนสิการนิมิตอื่นจากนิมิตนั้น อันประกอบด้วยกุศลอยู่ วิตกอันเป็นบาปอกุศลประกอบด้วยฉันทะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง ยังเกิดขึ้นเรื่อย ๆ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้นควรพิจารณาโทษของวิตกเหล่านั้นว่า วิตกเหล่านี้ล้วนแต่เป็นอกุศล แม้อย่างนี้ วิตกเหล่านี้ล้วนแต่เป็นโทษ แม้อย่างนี้ วิตกเหล่านี้ล้วนแต่มีทุกข์เป็นวิบาก แม้อย่างนี้ ดังนี้ เมื่อเธอพิจารณาโทษของวิตกเหล่านั้นอยู่ วิตกอันเป็นบาปอกุศล ประกอบด้วยฉันทะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง อันเธอย่อมละเสียได้ ย่อมถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ เพราะละวิตกอันเป็นบาปอกุศลเหล่านั้นได้ จิตย่อมตั้งอยู่ด้วยดี สงบ เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ตั้งมั่นในภายในนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนหญิงสาวหรือชายหนุ่มที่ชอบแต่งตัว รู้สึกอึดอัด ระอา เกลียดชังต่อซากงู ซากสุนัข หรือซากมนุษย์ ซึ่งผูกติดอยู่ที่คอ (ของตน) แม้ฉันใด ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน หากเมื่อเธอมนสิการนิมิตอื่นจากนิมิตนั้น อันประกอบด้วยกุศลอยู่ วิตกอันเป็นบาปอกุศล ประกอบด้วยฉันทะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง ยังเกิดขึ้นเรื่อย ๆ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้นควรพิจารณาโทษของวิตกเหล่านั้นว่า วิตกเหล่านี้ล้วนแต่เป็นอกุศลแม้อย่างนี้ วิตกเหล่านี้ล้วนแต่เป็นโทษแม้อย่างนี้ วิตกเหล่านี้ล้วนแต่มีทุกข์เป็นวิบากแม้อย่างนี้ดังนี้ เมื่อเธอพิจารณาโทษของวิตกเหล่านั้นอยู่ วิตกอันเป็นบาปอกุศล ประกอบด้วยฉันทะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง อันเธอย่อมละเสียได้ ย่อมถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ เพราะละวิตกอันเป็นบาปอกุศลเหล่านั้นได้ จิตย่อมตั้งอยู่ด้วยดี สงบ เป็นธรรมเอกผุดขึ้นตั้งมั่นในภายในนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย หากว่า เมื่อภิกษุนั้นพิจารณาโทษของวิตกเหล่านั้นอยู่ วิตกอันเป็นบาปอกุศล ประกอบด้วยฉันทะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง ยังเกิดขึ้นเรื่อย ๆ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้นพึงถึงความไม่นึก ไม่ใส่ใจวิตกเหล่านั้น เมื่อเธอถึงความไม่นึก ไม่ใส่ใจวิตกเหล่านั้นอยู่ วิตกอันเป็น

บาปอกุศล ประกอบด้วยฉันทะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง อันเธอย่อมละเสียได้ ย่อมถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ เพราะละวิตกอันเป็นบาปอกุศลเหล่านั้นได้ จิตย่อมตั้งอยู่ด้วยดี สงบเป็นธรรมเอกผุดขึ้น ตั้งมั่นในภายในนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนบุรุษผู้มีจักษุ ไม่ต้องการจะเห็นรูปที่ผ่านมา เขาพึงหลับตาเสีย หรือเหลียวไปทางอื่นเสีย แม้ฉันใด ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน หากเมื่อเธอพิจารณาโทษของวิตกเหล่านั้นอยู่ วิตกอันเป็นบาปอกุศล ประกอบด้วยฉันทะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง ยังเกิดขึ้นเรื่อยๆ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้นพึงถึงความไม่นึกไม่ใส่ใจวิตกเหล่านั้น เมื่อเธอถึงความไม่นึก ไม่ใส่ใจวิตกเหล่านั้นอยู่ อันเธอย่อมละเสียได้ ย่อมถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ เพราะละวิตกอันเป็นบาปอกุศลเหล่านั้นได้ จิตย่อมตั้งอยู่ด้วยดี สงบ เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ตั้งมั่นในภายในนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย หากว่าเมื่อภิกษุนั้นถึงความไม่นึกไม่ใส่ใจวิตกเหล่านั้นอยู่ วิตกอันเป็นบาปอกุศล ประกอบด้วยฉันทะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง ยังเกิดขึ้นเรื่อยๆ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้นควรมนสิการสัณฐานแห่งวิตกสังขารของ

วิตกเหล่านั้น เมื่อเธอมนสิการสัณฐานแห่งวิตกสังขารของวิตกเหล่านั้นอยู่ วิตกอันเป็นบาปอกุศล ประกอบด้วยฉันทะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง อันเธอย่อมละเสียได้ ย่อมถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ เพราะละวิตกอันเป็นบาปอกุศลเหล่านั้นได้ จิตย่อมตั้งอยู่ด้วยดี สงบ เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ตั้งมั่นในภายในนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนบุรุษพึงเดินเร็ว เขาพึงมีความคิดอย่างนี้ว่า เราจะเดินเร็วทำไมหนอ ถ้ากระไร เราพึงค่อย ๆ เดิน เขาก็พึงค่อย ๆ เดิน เขาพึงมีความคิดอย่างนี้ว่า เราค่อย ๆ เดินไปทำไมหนอ ถ้ากระไร เราควรยืน เขาพึงยืน เขาพึงมีความคิดอย่างนี้อีกว่า เราจะยืนทำไมหนอ ถ้ากระไร เราควรนั่ง เขาพึงนั่ง เขาพึงมีความคิดอย่างนี้ว่า เราจะนั่งทำไมหนอ ถ้ากระไร เราควรนอน เขาพึงลงนอน ภิกษุทั้งหลาย ก็บุรุษคนนั้น เปลี่ยนอิริยาบถหยาบ ๆ เสีย พึงสำเร็จอิริยาบถละเอียด ๆ แม้ฉันใด ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน หากว่าเมื่อเธอมนสิการสัณฐานแห่งวิตกสังขารของวิตกเหล่านั้นอยู่ วิตกอันเป็นบาปอกุศล ประกอบด้วยฉันทะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง ยังเกิดขึ้นเรื่อย ๆ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้นพึงถึงความไม่นึก ไม่ใส่ใจวิตกเหล่านั้น เมื่อเธอถึงความไม่นึก ไม่ใส่ใจวิตกเหล่านั้นอยู่ อันเธอย่อม

ละเสียได้ ย่อมถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ เพราะละวิตกอันเป็นบาปอกุศลเหล่านั้นได้ จิตย่อมตั้งอยู่ด้วยดี สงบ เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ตั้งมั่นในภายในนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย หากว่าเมื่อภิกษุนั้นมนสิการถึงสัณฐานแห่งวิตกสังขารของวิตกแม้เหล่านั้นอยู่ วิตกอันเป็นบาปอกุศล ประกอบด้วยฉันทะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง ยังเกิดขึ้นเรื่อย ๆ ภิกษุนั้นพึงกัดฟันด้วยฟัน ดุนเพดานด้วยลิ้น ข่ม บีบคั้น บังคับ จิตด้วยจิต เมื่อเธอกัดฟันด้วยฟัน ดุนเพดานด้วยลิ้น ข่ม บีบคั้น บังคับจิตด้วยจิตอยู่ วิตกอันเป็นบาปอกุศล ประกอบด้วยฉันทะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง อันเธอย่อมละเสียได้ ย่อมถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ เพราะละวิตกอันเป็นบาปอกุศลเหล่านั้น จิตย่อมตั้งอยู่ด้วยดี สงบ เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ตั้งมั่นในภายในนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนบุรุษผู้มีกำลังมากจับบุรุษผู้มีกำลังน้อยกว่าไว้ได้แล้ว บีบ กด เค้นที่ศีรษะ คอ หรือก้านคอไว้ให้แน่น แม้ฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้นเหมือนกัน หากเมื่อเธอมนสิการถึงสัณฐานแห่งวิตกสังขาร ของวิตกเหล่านั้นอยู่ วิตกอันเป็นบาปอกุศล ประกอบด้วยฉันทะบ้าง

โทสะบ้าง โมหะบ้าง ยังเกิดขึ้นเรื่อย ๆ ภิกษุนั้นพึงกัดฟันด้วยฟัน ดุนเพดานด้วยลิ้น ข่ม บีบคั้น บังคับจิตไว้ด้วยจิต เมื่อเธอกัดฟันด้วยฟัน ดุนเพดานด้วยลิ้น ข่ม บีบคั้น บังคับจิตอยู่ได้ วิตกอันเป็นบาปอกุศล ประกอบด้วยฉันทะบ้าง โทสะบ้าง โมหะบ้าง ยังเกิดขึ้นเรื่อย ๆ ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนั้นพึงถึงความไม่นึก ไม่ใส่ใจวิตกเหล่านั้น เมื่อเธอถึงความไม่นึก ไม่ใส่ใจวิตกเหล่านั้นอยู่ อันเธอย่อมละเสียได้ ย่อมถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ เพราะละวิตกอันเป็นบาปอกุศลเหล่านั้นได้ จิตย่อมตั้งอยู่ด้วยดี สงบ เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ตั้งมั่นในภายในนั้น.

(เมื่อสามารถละอกุศลวิตกจากวิธีใดวิธีหนึ่งข้างต้นได้แล้ว ทรงตรัสสรุปในตอนท้ายว่า)

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนี้เรากล่าวว่า เป็นผู้ชำนาญในทางเดินของวิตก เธอจักจำนงวิตกใด ก็จักตรึกวิตกนั้นได้ จักไม่จำนงวิตกใด ก็จักไม่ตรึกวิตกนั้นได้ เธอนั้นตัดตัณหาได้แล้ว คลี่คลายสังโยชน์ได้แล้ว ทำที่สุดแห่งทุกข์ได้แล้ว เพราะละมานะได้โดยชอบ.

เมื่อตรึกถึงอารมณ์ใดมาก จิตย่อมน้อมไปโดยอาการอย่างนั้น ๑๙๒

-บาลี มู. ม. ๑๒/๒๓๒/๒๕๒.

ภิกษุทั้งหลาย ครั้งก่อนแต่การตรัสรู้ เมื่อเรายังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นโพธิสัตว์อยู่ ได้คิดอย่างนี้ว่า ถ้ากระไร เราพึงแยกวิตกให้เป็น ๒ ส่วน ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นจึงแยกกามวิตก พยาบาทวิตก และวิหิงสาวิตก นี้ออกเป็นส่วนหนึ่ง และแยกเนกขัมมวิตก อัพยาบาทวิตก และอวิหิงสาวิตก นี้ออกเป็นส่วนที่สอง.

ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นไม่ประมาท มีความเพียร เครื่องเผากิเลส ส่งตนไปอยู่อย่างนี้ กามวิตกย่อมบังเกิดขึ้น เรานั้นย่อมทราบชัดอย่างนี้ว่า กามวิตกเกิดขึ้นแก่เราแล้ว ก็แต่ว่ามันย่อมเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง ย่อมเป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง ย่อมเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่นทั้งสองบ้าง ทำให้ปัญญาดับ ก่อให้เกิดความคับแค้น ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเราพิจารณาเห็นว่า มันเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง มันก็ถึงความดับสูญไป เมื่อเราพิจารณาเห็นว่า มันเป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง มันก็ถึงความดับสูญไป เมื่อเราพิจารณาเห็นว่า มันเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่นทั้ง

สองบ้าง มันก็ถึงความดับสูญไป เมื่อเราพิจารณาเห็นว่า มันทำให้ปัญญาดับ ก่อให้เกิดความคับแค้น ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน ดังนี้บ้าง มันก็ถึงความดับสูญไป ภิกษุทั้งหลาย เรานั้น ละเสีย บรรเทาเสีย ซึ่งกามวิตกที่เกิดขึ้นแล้ว ๆ ได้ทำให้มันหมดสิ้นไป.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเรานั้นไม่ประมาท มีความเพียรเครื่องเผากิเลส ส่งตนไปอยู่อย่างนี้ พยาบาทวิตกย่อมบังเกิดขึ้น เรานั้นย่อมทราบชัดอย่างนี้ว่า พยาบาทวิตก เกิดขึ้นแก่เราแล้ว ก็แต่ว่ามันย่อมเป็นไปเพื่อเบียดเบียน ตนบ้าง ย่อมเป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง ย่อมเป็นไป เพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่นทั้งสองบ้าง ทำให้ปัญญาดับ ก่อให้เกิดความคับแค้น ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเราพิจารณาเห็นว่า มันเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง มันก็ถึงความดับสูญไป เมื่อเราพิจารณาเห็นว่า มันเป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง มันก็ ถึงความดับสูญไป เมื่อเราพิจารณาเห็นว่า มันเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่นทั้งสองบ้าง มันก็ถึงความดับสูญไป เมื่อเราพิจารณาเห็นว่า มันทำให้ปัญญาดับ ก่อให้เกิดความคับแค้น ไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน ดังนี้บ้าง มันก็ถึงความดับสูญไป ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นละเสีย บรรเทาเสีย ซึ่งพยาบาทวิตกที่เกิดขึ้นแล้ว ๆ ได้ทำให้มันหมดสิ้นไป.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเรานั้นไม่ประมาท มีความเพียร เครื่องเผากิเลส ส่งตนไปอยู่อย่างนี้ วิหิงสาวิตกย่อมบังเกิดขึ้น เรานั้นย่อมทราบชัดอย่างนี้ว่า วิหิงสาวิตกนี้เกิดขึ้นแก่เราแล้ว ก็แต่ว่ามันเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง เป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เป็นไปเพื่อเบียดเบียน ตนและผู้อื่นทั้งสองบ้าง ทำให้ปัญญาดับ ก่อให้เกิดความคับแค้นไม่เป็นไปเพื่อนิพพาน ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเราพิจารณาเห็นว่า มันเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนบ้าง มันก็ถึงความดับสูญไป เมื่อเราพิจารณาเห็นว่ามันเป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง มันก็ถึงความดับสูญไป เมื่อเราพิจารณาเห็นว่า มันเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนและผู้อื่นทั้งสองบ้าง มันก็ถึงความดับสูญไป เมื่อเราพิจารณาเห็นว่า มันทำให้ปัญญาดับ ก่อให้เกิดความคับแค้น ไม่เป็นไป เพื่อนิพพาน ดังนี้บ้าง มันก็ถึงความดับสูญไป ภิกษุทั้งหลาย เรานั้น ละเสีย บรรเทาเสีย ซึ่งวิหิงสาวิตกที่เกิดขึ้นแล้ว ๆ ได้ทำให้มันหมดสิ้นไป.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุยิ่งตรึก ยิ่งตรองถึงวิตกใด ๆ มาก เธอก็มีใจน้อมไปข้างวิตกนั้น ๆ ภิกษุทั้งหลาย คือ ถ้าภิกษุยิ่งตรึก ยิ่งตรองถึงกามวิตกมาก เธอก็ละทิ้ง เนกขัมมวิตกเสีย มากระทำอยู่แต่กามวิตกให้มาก จิตของเธอนั้นก็น้อมไปเพื่อ

กามวิตก ภิกษุทั้งหลาย ถ้าภิกษุยิ่งตรึก ยิ่งตรองถึงพยาบาท-วิตกมาก เธอก็ละทิ้งอัพยาบาทวิตกเสีย มากระทำอยู่แต่พยาบาทวิตกให้มาก จิตของเธอนั้นก็น้อมไปเพื่อพยาบาทวิตก ภิกษุทั้งหลาย ถ้าภิกษุยิ่งตรึกยิ่งตรองถึงวิหิงสาวิตกมาก เธอก็ละทิ้ง อวิหิงสาวิตกเสีย มากระทำอยู่แต่วิหิงสาวิตกให้มาก จิตของเธอนั้นก็น้อมไปเพื่อวิหิงสาวิตก.

ภิกษุทั้งหลาย เหมือนในสรทสมัยเดือนท้ายแห่งปี คนเลี้ยงโคต้องคอยระวังโคทั้งหลายในที่คับคั่งด้วยข้าวกล้า เขาต้องตี ต้อนโคทั้งหลายจากที่นั้น ๆ กั้นไว้ ห้ามไว้ ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร ภิกษุทั้งหลาย คนเลี้ยงโค มองเห็นการฆ่า การถูกจำ การเสียทรัพย์ การถูกติเตียน เพราะโคทั้งหลายเป็นต้นเหตุ แม้ฉันใด ภิกษุทั้งหลาย เราก็ฉันนั้นเหมือนกัน ได้แลเห็นโทษ ความเลวทราม ความ เศร้าหมองของอกุศลธรรมทั้งหลาย และเห็นอานิสงส์ ในการออกจากกาม อันเป็นฝ่ายแห่งความผ่องแผ้วของกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเรานั้นไม่ประมาท มีความเพียร เครื่องเผากิเลส ส่งตนไปอยู่อย่างนี้ เนกขัมมวิตก ย่อมบังเกิดขึ้น เรานั้นย่อมทราบชัดอย่างนี้ว่า เนกขัมมวิตกนี้เกิดขึ้นแก่เราแล้ว ก็แต่ว่าเนกขัมมวิตกนั้นไม่เป็นไปเพื่อ

เบียดเบียนตน ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่น ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนทั้งสองฝ่าย เป็นทางทำให้ปัญญาเจริญ ไม่ก่อให้เกิดความคับแค้น เป็นไปเพื่อนิพพาน ภิกษุทั้งหลาย ก็ถ้าเราจะตรึกตรองถึงเนกขัมมวิตกนั้นอยู่ตลอดคืนก็ดี เราก็ยังมองไม่เห็นภัยอันจะบังเกิดแต่เนกขัมมวิตกนั้นได้เลย ภิกษุทั้งหลาย ถึงหากเราจะตรึกตรองถึงเนกขัมมวิตกนั้นอยู่ตลอดวันก็ดี เราก็ยังมองไม่เห็นภัยอันจะบังเกิดขึ้นจากเนกขัมมวิตกนั้นได้เลย ภิกษุทั้งหลาย หากเราจะตรึกตรองถึงเนกขัมมวิตกนั้น ตลอดทั้งกลางคืน และกลางวันก็ดี เราก็ยังมองไม่เห็นภัยอันจะบังเกิดขึ้นจาก เนกขัมมวิตกนั้นได้เลย ก็แต่ว่าเมื่อเราตรึกตรองอยู่นานเกินไป ร่างกายก็เหน็ดเหนื่อย เมื่อร่างกายเหน็ดเหนื่อย จิตก็ฟุ้งซ่าน เมื่อจิตฟุ้งซ่าน จิตก็ห่างจากสมาธิ ภิกษุ ทั้งหลาย เรานั้นแลดำรงจิตไว้ในภายใน ทำให้สงบ ทำให้เกิดสมาธิ ประคองไว้ด้วยดี ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร เพราะปรารถนาไว้ว่า จิตของเราอย่าฟุ้งซ่านอีกเลย ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเรานั้นไม่ประมาท มีความเพียร เครื่องเผากิเลส ส่งตนไปแล้วอยู่อย่างนี้ อัพยาบาทวิตกย่อมบังเกิดขึ้น เรานั้นย่อมทราบชัดอย่างนี้ว่า อัพยาบาทวิตกนี้

เกิดขึ้นแก่เราแล้ว ก็แต่ว่าอัพยาบาทวิตกนั้นไม่ เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตน ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่น ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนทั้งสองฝ่าย เป็นทางทำให้ปัญญาเจริญ ไม่ก่อให้เกิดความคับแค้น เป็นไปเพื่อนิพพาน ภิกษุทั้งหลาย ก็ถ้าเราจะตรึกตรองถึงอัพยาบาทวิตกนั้นอยู่ตลอดคืนก็ดี เราก็ยังมองไม่เห็นภัยอันจะบังเกิดแต่อัพยาบาทวิตกนั้นได้เลย ภิกษุทั้งหลาย ถึงหากเราจะตรึกตรองถึงอัพยาบาทวิตกนั้นอยู่ตลอดวันก็ดี เราก็ยังมองไม่เห็นภัยอันจะบังเกิดขึ้นจากอัพยาบาทวิตกนั้นได้เลย ภิกษุทั้งหลาย หากเราจะตรึกตรองถึงอัพยาบาทวิตกนั้น ตลอดทั้งกลางคืน และกลางวันก็ดี เราก็ยังมองไม่เห็นภัยอันจะบังเกิดขึ้นจากอัพยาบาทวิตกนั้นได้เลย ก็แต่ว่าเมื่อเราตรึกตรองอยู่นานเกินไป ร่างกายก็เหน็ดเหนื่อย เมื่อร่างกายเหน็ดเหนื่อย จิตก็ฟุ้งซ่าน เมื่อจิตฟุ้งซ่าน จิตก็ห่างจากสมาธิ ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นแลดำรงจิตไว้ในภายใน ทำให้สงบ ทำให้เกิดสมาธิ ประคองไว้ด้วยดี ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร เพราะปรารถนาไว้ว่า จิตของเราอย่าฟุ้งซ่านอีกเลย ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเรานั้นไม่ประมาท มีความเพียรเครื่องเผากิเลส ส่งตนไปแล้วอยู่อย่างนี้อวิหิงสาวิตกย่อม

บังเกิดขึ้น เรานั้นย่อมทราบชัดอย่างนี้ว่า อวิหิงสาวิตกนี้ เกิดขึ้นแก่เราแล้ว ก็แต่ว่า อวิหิงสาวิตกนั้นไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตน ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่น ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนทั้งสองฝ่าย เป็นทางทำให้ปัญญาเจริญ ไม่ก่อให้เกิดความคับแค้น เป็นไปเพื่อนิพพาน ภิกษุทั้งหลาย ก็ถ้าเราจะตรึกตรองถึงอวิหิงสาวิตกนั้นอยู่ตลอดคืนก็ดี เราก็ยังมองไม่เห็นภัยอันจะเกิดขึ้นจาก อวิหิงสาวิตกนั้นได้เลย ภิกษุทั้งหลาย ถึงหากเราจะตรึกตรองถึงอวิหิงสาวิตกนั้นอยู่ตลอดวันก็ดี เราก็ยังมองไม่เห็นภัยอันจะเกิดขึ้นจากอวิหิงสาวิตกนั้นได้เลย ภิกษุทั้งหลาย หากเราจะตรึกตรองถึงอวิหิงสาวิตกนั้น ตลอดทั้งกลางคืนและกลางวันก็ดี เราก็ยังมองไม่เห็นภัยอันจะเกิดขึ้นจากอวิหิงสาวิตกนั้นได้เลย ก็แต่ว่า เมื่อเราตรึกตรองอยู่นานเกินไป ร่างกายก็เหน็ดเหนื่อย เมื่อร่างกายเหน็ดเหนื่อย จิตก็ฟุ้งซ่าน เมื่อจิตฟุ้งซ่าน จิตก็ห่างจากสมาธิ ภิกษุทั้งหลาย เรานั้นแล ดำรงจิตไว้ในภายใน ทำให้สงบ ทำให้เกิดสมาธิ ประคองไว้ด้วยดี ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร เพราะปรารถนาไว้ว่า จิตของเราอย่าฟุ้งซ่านอีกเลย ดังนี้.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุยิ่งตรึกยิ่งตรองถึงวิตกใดๆ มาก เธอก็มีใจน้อมไปข้างวิตกนั้นๆ มาก ภิกษุทั้งหลาย คือ ถ้าภิกษุยิ่งตรึก ยิ่งตรองถึงเนกขัมมวิตกมาก เธอก็จะละกามวิตกเสียได้ ทำเนกขัมมวิตกอย่างเดียวให้มาก จิตของเธอก็จะน้อมไปเพื่อเนกขัมมวิตก ภิกษุทั้งหลาย ถ้าภิกษุยิ่งตรึกยิ่งตรองถึงอัพยาบาทวิตกมาก เธอก็จะละพยาบาทวิตกเสียได้ ทำอัพยาบาทวิตกอย่างเดียวให้มาก จิตของเธอก็จะน้อมไปเพื่ออัพยาบาทวิตก ภิกษุทั้งหลาย ถ้าภิกษุยิ่งตรึกยิ่งตรองถึงอวิหิงสาวิตกมาก เธอก็จะละวิหิงสาวิตกเสียได้ ทำอวิหิงสาวิตกอย่างเดียวให้มาก จิตของเธอก็จะน้อมไปเพื่ออวิหิงสาวิตก ภิกษุทั้งหลาย เหมือนในเดือนท้ายแห่งฤดูร้อน คนเลี้ยงโคจะต้องรักษาโคทั้งหลาย ในที่ใกล้บ้านในทุกด้าน เมื่อเข้าไปสู่โคนต้นไม้ หรือไปสู่ที่แจ้ง พึงทำแต่ความกำหนดว่า นั้นฝูงโค (ของเรา) ดังนี้ ฉันใด ภิกษุทั้งหลาย ถึงภิกษุก็เพียงแต่ทำความระลึกว่า นั่นธรรมทั้งหลาย (คือกุศลวิตก) ดังนี้.

วิธีแก้ความหดหู่ และความฟุ้งซ่านแห่งจิต ๑๙๓

-บาลี มหาวาร. สํ. ๑๙/๑๔๖-๑๕๘/๕๖๙-๕๗๒.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมัยใด จิตหดหู่ สมัยนั้น มิใช่กาลเพื่อเจริญปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ มิใช่กาลเพื่อเจริญสมาธิ-สัมโพชฌงค์ มิใช่กาลเพื่อเจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะจิตหดหู่ จิตที่หดหู่นั้นยากที่จะให้ตั้งขึ้นได้ด้วยธรรมเหล่านั้น เปรียบเหมือนบุรุษต้องการจะก่อไฟดวงน้อยให้ลุกโพลง เขาจึงใส่หญ้าสด โคมัยสด ไม้สด พ่นน้ำ และโรยฝุ่นลงในไฟนั้น บุรุษนั้นจะสามารถก่อไฟดวงน้อยให้ลุกโพลงขึ้นได้หรือหนอ.

ไม่ได้เลย พระเจ้าข้า.

ฉันนั้นเหมือนกัน ภิกษุทั้งหลาย **สมัยใด จิตหดหู่ สมัยนั้น มิใช่กาลเพื่อเจริญปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ มิใช่กาลเพื่อเจริญสมาธิสัมโพชฌงค์ มิใช่กาลเพื่อเจริญอุเบกขา-สัมโพชฌงค์ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะจิตหดหู่ จิตที่หดหู่นั้น ยากที่จะให้ตั้งขึ้นได้ด้วยธรรมเหล่านั้น.**

ภิกษุทั้งหลาย สมัยใด จิตหดหู่ สมัยนั้น เป็นกาลเพื่อเจริญธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ เป็นกาลเพื่อเจริญวิริยสัมโพชฌงค์ เป็นกาลเพื่อเจริญปีติสัมโพชฌงค์ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะจิตหดหู่ จิตที่หดหู่นั้นให้ตั้งขึ้นได้ง่ายด้วยธรรมเหล่านั้น เปรียบเหมือนบุรุษต้องการจะก่อไฟดวงน้อยให้ลุกโพลง เขาจึงใส่หญ้าแห้ง โคมัยแห้ง ไม้แห้ง เอาปากเป่าและไม่โรยฝุ่นในไฟนั้น บุรุษนั้นสามารถจะก่อไฟดวงน้อยให้ลุกโพลงขึ้นได้หรือหนอ.

ได้ พระเจ้าข้า.

ฉันนั้นเหมือนกัน ภิกษุทั้งหลาย **สมัยใด จิตหดหู่ สมัยนั้น เป็นกาลเพื่อเจริญธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ เป็นกาลเพื่อเจริญวิริยสัมโพชฌงค์ เป็นกาลเพื่อเจริญปีติสัมโพชฌงค์** ข้อนั้นเพราะเหตุไร **เพราะจิตหดหู่ จิตที่หดหู่นั้นให้ตั้งขึ้นได้ง่ายด้วยธรรมเหล่านั้น.**

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมัยใด จิตฟุ้งซ่าน สมัยนั้น มิใช่กาลเพื่อเจริญธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ มิใช่กาลเพื่อเจริญวิริยสัมโพชฌงค์ มิใช่กาลเพื่อเจริญปีติสัมโพชฌงค์ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะจิตฟุ้งซ่าน จิตที่ฟุ้งซ่านนั้น ยากที่จะให้สงบได้ด้วยธรรมเหล่านั้น เปรียบเหมือนบุรุษต้องการ

จะดับไฟกองใหญ่ เขาจึงใส่หญ้าแห้ง โคมัยแห้ง ไม้แห้ง เอาปากเป่า และไม่โรยฝุ่นลงไปในกองไฟใหญ่นั้น บุรุษนั้นสามารถจะดับไฟกองใหญ่ได้หรือหนอ.

ไม่ได้เลย พระเจ้าข้า.

ฉันนั้นเหมือนกัน ภิกษุทั้งหลาย **สมัยใด จิตฟุ้งซ่าน สมัยนั้น มิใช่กาลเพื่อเจริญธัมมวิจยสัมโพชฌงค์ มิใช่กาลเพื่อเจริญวิริยสัมโพชฌงค์ มิใช่กาลเพื่อเจริญปีติสัมโพชฌงค์** ข้อนั้นเพราะเหตุไร **เพราะจิตฟุ้งซ่าน จิตที่ฟุ้งซ่านนั้น ยากที่จะให้สงบได้ด้วยธรรมเหล่านั้น.**

ภิกษุทั้งหลาย ก็สมัยใด จิตฟุ้งซ่าน สมัยนั้น เป็นกาลเพื่อเจริญปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ เป็นกาลเพื่อเจริญสมาธิ-สัมโพชฌงค์ เป็นกาลเพื่อเจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะจิตฟุ้งซ่าน จิตที่ฟุ้งซ่านนั้น ให้สงบได้ง่ายด้วยธรรมเหล่านั้น เปรียบเหมือนบุรุษต้องการจะดับไฟกองใหญ่ เขาจึงใส่หญ้าสด โคมัยสด ไม้สด พ่นน้ำ และโรยฝุ่นลงในกองไฟใหญ่นั้น บุรุษนั้นจะสามารถดับกองไฟกองใหญ่นั้นได้หรือหนอ.

ได้ พระเจ้าข้า.

ฉันนั้นเหมือนกัน ภิกษุทั้งหลาย **สมัยใด จิตฟุ้งซ่าน สมัยนั้น เป็นกาลเพื่อเจริญปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ เป็นกาลเพื่อเจริญสมาธิสัมโพชฌงค์ เป็นกาลเพื่อเจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์** ข้อนั้นเพราะเหตุไร **เพราะจิตฟุ้งซ่าน จิตที่ฟุ้งซ่านนั้น ให้สงบได้ง่ายด้วยธรรมเหล่านั้น.**

ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าว **"สติ" แล้วว่า มีประโยชน์ในที่ทั้งปวง.**

เหตุให้สมาธิเคลื่อน ๑๙๔

-บาลี อุปริ. ม. ๑๔/๓๐๒-๓๑๐/๔๕๒-๔๖๖.

อนุรุทธ นิมิตนั้นแหละ พวกเธอพึงแทงตลอดเถิด แม้เราเมื่อครั้งก่อนแต่การตรัสรู้ ยังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นโพธิสัตว์อยู่ ก็ย่อมรู้สึกแสงสว่างและการเห็นรูปเหมือนกัน แต่ไม่ช้าเท่าไร แสงสว่างและการเห็นรูปอันนั้นของเราย่อมหายไปได้ เราจึงมีความดำริดังนี้ว่า อะไรหนอเป็นเหตุ เป็นปัจจัยให้แสงสว่างและการเห็นรูปของเราหายไปได้ อนุรุทธ เรานั้นได้มีความรู้ดังนี้ว่า **วิจิกิจฉา** (ความลังเล) เกิดขึ้นแล้วแก่เรา เพราะวิจิกิจฉาเป็นเหตุ สมาธิของเราจึงเคลื่อน เมื่อสมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปจึงหายไปได้ เราจักทำโดยประการที่ไม่ให้วิจิกิจฉาเกิดขึ้นแก่เราได้อีก.

อนุรุทธ เรานั้นเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร ส่งตนไปในธรรมอยู่ ย่อมรู้สึกแสงสว่างและการเห็นรูป แต่ไม่ช้าเท่าไร แสงสว่างและการเห็นรูปอันนั้นของเรา ย่อมหายไปได้. เราจึงมีความดำริดังนี้ว่า อะไรหนอเป็นเหตุ เป็นปัจจัยให้แสงสว่างและการเห็นรูปของเราหายไปได้ อนุรุทธ เรานั้นได้มีความรู้ดังนี้ว่า **อมนสิการ** (การไม่ใส่ใจ) เกิดขึ้นแล้วแก่เรา เพราะอมนสิการเป็นเหตุ สมาธิของเราจึงเคลื่อน เมื่อสมาธิ

เคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปจึงหายไปได้ เราจักทำโดยประการที่ไม่ให้วิจิกิจฉา และอมนสิการเกิดขึ้นแก่เราได้อีก.

... อนุรุทธ เรานั้นเป็นผู้ไม่ประมาท ... อนุรุทธ เรานั้นได้มีความรู้ดังนี้ว่า **ถีนมิทธะ** (ความง่วงงุน) เกิดขึ้นแล้วแก่เรา เพราะถีนมิทธะเป็นเหตุ สมาธิของเราจึงเคลื่อนเมื่อสมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปจึงหายไปได้ เราจักทำโดยประการที่ไม่ให้วิจิกิจฉา อมนสิการ และถีนมิทธะเกิดขึ้นแก่เราได้อีก.

... อนุรุทธ เรานั้นได้มีความรู้ดังนี้ว่า **ความหวาดเสียว** (ฉัมภิตัตตะ) เกิดขึ้นแล้วแก่เรา เพราะความหวาดเสียวเป็นเหตุ สมาธิของเราจึงเคลื่อน เมื่อสมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปจึงหายไปได้ อนุรุทธ เปรียบเหมือนบุรุษเดินทางไกล เกิดมีคนปองร้ายเขาขึ้นที่สองข้างทาง เขาจึงเกิดความหวาดเสียว เพราะถูกคนปองร้ายนั้นเป็นเหตุ ฉะนั้น เราจักทำโดยประการที่ไม่ให้วิจิกิจฉา อมนสิการ ถีนมิทธะ และความหวาดเสียวเกิดขึ้นแก่เราได้อีก.

... อนุรุทธ เรานั้นได้มีความรู้ ดังนี้ว่า **ความตื่นเต้น** (อุพพิละ) เกิดขึ้นแล้วแก่เรา เพราะความตื่นเต้นเป็นเหตุ สมาธิของเราจึงเคลื่อน เมื่อสมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่าง

และการเห็นรูปจึงหายไปได้ อนุรุทธ เปรียบเหมือนบุรุษแสวงหาแหล่งขุมทรัพย์แห่งหนึ่ง พบแหล่งขุมทรัพย์เข้า ๕ แห่งในคราวเดียวกัน เขาจึงเกิดความตื่นเต้น เพราะพบแหล่งขุมทรัพย์ ๕ แห่งนั้นเป็นเหตุ ฉะนั้น เราจักทำโดยประการที่ไม่ให้วิจิกิจฉา อมนสิการ ถีนมิทธะ ความหวาดเสียว และความตื่นเต้นเกิดขึ้นแก่เราได้อีก.

... อนุรุทธ เรานั้นได้มีความรู้ ดังนี้ว่า **ความชั่วหยาบ** (ทุฏฐุลละ) เกิดขึ้นแล้วแก่เรา เพราะความชั่วหยาบเป็นเหตุ สมาธิของเราจึงเคลื่อน เมื่อสมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปจึงหายไปได้ เราจักทำโดยประการที่ไม่ให้วิจิกิจฉา อมนสิการ ถีนมิทธะ ความหวาดเสียว ความตื่นเต้น และความชั่วหยาบเกิดขึ้นแก่เราได้อีก.

... อนุรุทธ เรานั้นได้มีความรู้ ดังนี้ว่า **ความเพียรที่ปรารภเกินไป** (อัจจารัทธวิริยะ) เกิดขึ้นแล้วแก่เรา เพราะความเพียรที่ปรารภเกินไปเป็นเหตุ สมาธิของเราจึงเคลื่อน เมื่อสมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่างและการเห็นรูปจึงหายไปได้ อนุรุทธ เปรียบเหมือนบุรุษเอามือทั้ง ๒ จับนกคุ่มไว้แน่น นกคุ่มนั้นต้องถึงความตายในมือนั้นเอง ฉะนั้น เราจักทำโดยประการที่ไม่ให้วิจิกิจฉา อมนสิการ ถีนมิทธะ ความหวาดเสียว ความตื่นเต้น ความชั่วหยาบ และความเพียรที่ปรารภเกินไปเกิดขึ้นแก่เราได้อีก.

... อนุรุทธ เรานั้นได้มีความรู้ ดังนี้ว่า **ความเพียรที่ย่อหย่อนเกินไป** (อติลีนวิริยะ) เกิดขึ้นแล้วแก่เรา เพราะความเพียรที่ย่อหย่อนเกินไปเป็นเหตุ สมาธิของเราจึงเคลื่อน เมื่อสมาธิเคลื่อนแล้วแสงสว่างและการเห็นรูปจึงหายไปได้ อนุรุทธ เปรียบเหมือนบุรุษจับนกคุ่มหลวม ๆ นกคุ่มนั้นก็จะบินไปจากมือเขาได้ ฉะนั้น เราจักทำโดยประการที่ไม่ให้วิจิกิจฉา อมนสิการ ถีนมิทธะ ความหวาดเสียว ความตื่นเต้น ความชั่วหยาบ ความเพียรที่ปรารภเกินไป และความเพียรที่ย่อหย่อนเกินไปเกิดขึ้นแก่เราได้อีก.

... อนุรุทธ เรานั้นได้มีความรู้ดังนี้ว่า **ความกระสันอยาก** (อภิชัปปา) เกิดขึ้นแล้วแก่เรา เพราะความกระสันอยากเป็นเหตุ สมาธิของเราจึงเคลื่อน เมื่อสมาธิเคลื่อนแล้ว แสงสว่าง และการเห็นรูปจึงหายไปได้ เราจักทำโดยประการที่ไม่ให้วิจิกิจฉา อมนสิการ ถีนมิทธะ ความหวาดเสียว ความตื่นเต้น ความชั่วหยาบ ความเพียรที่ปรารภเกินไป ความเพียรที่ย่อหย่อนเกินไป และความกระสันอยากเกิดขึ้นแก่เราได้อีก.

... อนุรุทธ เรานั้นได้มีความรู้ดังนี้ว่า **ความใส่ใจไปในสิ่งต่าง ๆ** (นานัตตสัญญา) เกิดขึ้นแล้วแก่เรา เพราะความใส่ใจไปในสิ่งต่าง ๆ เป็นเหตุ สมาธิของเราจึงเคลื่อน

เมื่อสมาธิเคลื่อนแล้วแสงสว่างและการเห็นรูปจึงหายไปได้ เราจักทำโดยประการที่ไม่ให้วิจิกิจฉา อมนสิการ ถีนมิทธะ ความหวาดเสียว ความตื่นเต้น ความชั่วหยาบ ความเพียรที่ปรารภเกินไป ความเพียรที่ย่อหย่อนเกินไป ความกระสันอยาก และความใส่ใจไปในสิ่งต่าง ๆ เกิดขึ้นแก่เราได้อีก.

... อนุรุทธ เรานั้นได้มีความรู้ดังนี้ว่า **ความเพ่งต่อรูปทั้งหลายจนเกินไป** (รูปานัง อตินิชฌายิตัตตะ) เกิดขึ้นแล้วแก่เรา เพราะลักษณะที่ความเพ่งต่อรูปทั้งหลายจนเกินไป สมาธิของเราจึงเคลื่อน เมื่อสมาธิเคลื่อนแล้วแสงสว่างและการเห็นรูปจึงหายไปได้ เราจักทำโดยประการที่ไม่ให้วิจิกิจฉา อมนสิการ ถีนมิทธะ ความหวาดเสียว ความตื่นเต้น ความชั่วหยาบ ความเพียรที่ปรารภเกินไป ความเพียรที่ย่อหย่อนเกินไป ความกระสันอยาก ความใส่ใจไปในสิ่งต่าง ๆ และความเพ่งต่อรูปทั้งหลายจน**เกินไป**เกิดขึ้นแก่เราได้อีก.

อนุรุทธ เรานั้นแลรู้ว่า วิจิกิจฉา อมนสิการ ถีนมิทธะ ความหวาดเสียว ความตื่นเต้น ความชั่วหยาบ ความเพียรที่ปรารภเกินไป ความเพียรที่ย่อหย่อนเกินไป ความกระสันอยาก ความใส่ใจไปในสิ่งต่าง ๆ และความเพ่งต่อรูปทั้งหลายจนเกินไป เป็นอุปกิเลส **จึงละวิจิกิจฉา อมนสิการ ถีนมิทธะ**

ความหวาดเสียว ความตื่นเต้น ความซั่วหยาบ ความเพียรที่ปรารภเกินไป ความเพียรที่ย่อหย่อนเกินไป ความกระสันอยาก ความใส่ใจไปในสิ่งต่าง ๆ และความเพ่งต่อรูปทั้งหลายจนเกินไป เป็นอุปกิเลสแห่งจิต.

อนุรุทธ เรานั้นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร ส่งตนไปในธรรมอยู่ ย่อมรู้สึกแสงสว่างอย่างเดียว แต่ไม่เห็นรูป เห็นรูปอย่างเดียว แต่ไม่รู้สึกแสงสว่าง ตลอดกลางคืนบ้าง ตลอดกลางวันบ้าง ตลอดทั้งกลางคืนและกลางวันบ้าง เรานั้นจึงมีความดำริดังนี้ว่า อะไรหนอเป็นเหตุ เป็นปัจจัยให้เรารู้สึกแสงสว่างอย่างเดียว แต่ไม่เห็นรูป เห็นรูปอย่างเดียว แต่ไม่รู้สึกแสงสว่าง ตลอดกลางคืนบ้าง ตลอดกลางวันบ้าง ตลอดทั้งกลางคืนและกลางวันบ้าง.

อนุรุทธ เรานั้นได้มีความรู้ดังนี้ว่า สมัยใดเราไม่ใส่ใจนิมิตคือรูป ใส่ใจแต่นิมิตคือแสงสว่าง สมัยนั้นเรารู้สึกแสงสว่างอย่างเดียว แต่ไม่เห็นรูป ส่วนสมัยใดเราไม่ใส่ใจนิมิตคือแสงสว่าง ใส่ใจแต่นิมิตคือรูป สมัยนั้นเราเห็นรูปอย่างเดียว แต่ไม่รู้สึกแสงสว่าง ตลอดกลางคืนบ้าง ตลอดกลางวันบ้าง ตลอดทั้งกลางคืนและกลางวันบ้าง.

อนุรุทธ เรานั้นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร ส่งตนไปในธรรมอยู่ ย่อมรู้สึกแสงสว่างเพียงนิดหน่อย เห็นรูปได้นิดหน่อย และรู้สึกแสงสว่างอย่างหาประมาณมิได้ ก็เห็นรูปอย่างหาประมาณมิได้ ตลอดกลางคืนบ้าง ตลอดกลางวันบ้าง ตลอดทั้งกลางคืนและกลางวันบ้าง เราจึงมีความดำริดังนี้ว่า อะไรหนอเป็นเหตุ เป็นปัจจัยให้เรารู้สึกแสงสว่างเพียงนิดหน่อย เห็นรูปได้นิดหน่อย และรู้สึกแสงสว่างอย่างหาประมาณมิได้ เห็นรูปอย่างหาประมาณมิได้ ตลอดกลางคืนบ้าง ตลอดกลางวันบ้าง ตลอดทั้งกลางคืนและกลางวันบ้าง.

อนุรุทธ เรานั้นได้มีความรู้ดังนี้ว่า สมัยใดเรามีสมาธินิดหน่อย สมัยนั้นเราก็มีจักษุนิดหน่อย ด้วยจักษุนิดหน่อย เรานั้นจึงรู้สึกแสงสว่างเพียงนิดหน่อย เห็นรูปได้นิดหน่อย ส่วนสมัยใดเรามีสมาธิหาประมาณมิได้ สมัยนั้นเราก็มีจักษุหาประมาณมิได้ ด้วยจักษุหาประมาณมิได้ เรานั้นจึงรู้สึกแสงสว่างหาประมาณมิได้ และเห็นรูปหาประมาณมิได้ ตลอดกลางคืนบ้าง ตลอดกลางวันบ้าง ตลอดทั้งกลางคืนและกลางวันบ้าง.

อนุรุทธ เพราะเรารู้ว่าวิจิกิจฉา อมนสิการ ถีนมิทธะ ความหวาดเสียว ความตื่นเต้น ความชั่วหยาบ ความเพียรที่ปรารภเกินไป ความเพียรที่ย่อหย่อนเกินไป ความกระสันอยาก ความใส่ใจไปในสิ่งต่าง ๆ และความเพ่งต่อรูปทั้งหลายจนเกินไป **เป็นอุปกิเลสแห่งจิตแล้ว** เป็นอันละวิจิกิจฉา อมนสิการ ถีนมิทธะ ความหวาดเสียว ความตื่นเต้น ความชั่วหยาบ ความเพียรที่ปรารภเกินไป ความเพียรที่ย่อหย่อนเกินไป ความกระสันอยาก ความใส่ใจไปในสิ่งต่าง ๆ และความเพ่งต่อรูปทั้งหลายจนเกินไป ตัวเกาะจิตให้เศร้าหมองได้ เรานั้นจึงได้มีความรู้ดังนี้ว่า อุปกิเลสแห่งจิตนั้น ๆ ของเรา เราละได้แล้ว ดังนั้น เราจึงเจริญสมาธิโดยส่วนสามได้ในบัดนี้.

อนุรุทธ เรานั้นได้เจริญสมาธิมีวิตกมีวิจารบ้าง ได้เจริญสมาธิไม่มีวิตก มีแต่วิจารบ้าง ได้เจริญสมาธิไม่มีวิตกไม่มีวิจารบ้าง ได้เจริญสมาธิมีปีติบ้าง ได้เจริญสมาธิไม่มีปีติบ้าง ได้เจริญสมาธิสหรคตด้วยสุขบ้าง ได้เจริญสมาธิสหรคตด้วยอุเบกขาบ้าง.

อนุรุทธ **กาลใดสมาธิชนิดที่มีวิตกมีวิจารบ้าง ชนิดที่ไม่มีวิตกมีแต่วิจารบ้าง ชนิดที่ไม่มีวิตกไม่มีวิจารบ้าง ชนิดที่มีปีติบ้าง ชนิดที่ไม่มีปีติบ้าง ชนิดที่สหรคตด้วยสุขบ้าง ชนิดที่สหรคตด้วยอุเบกขาบ้าง** (เหล่านั้นทั้ง ๗ อย่าง) **เป็นอันเราเจริญแล้ว กาลนั้น ญาณเป็นเครื่องรู้จึงได้เกิดขึ้นแก่เราว่า วิมุตติของเราไม่กำเริบ ชาตินี้ เป็นชาติที่สุด บัดนี้ความเกิดใหม่ย่อมไม่มี.**

การทำสมาธิมีเคล็ดลับ เหมือนโคปีนภูเขาที่ลาดชัน ๑๙๕

–บาลี นวก. อ. ๒๓/๔๓๗/๒๓๙.

ภิกษุทั้งหลาย แม่โคเที่ยวไปตามภูเขา เป็นโคโง่ ไม่ฉลาด ไม่รู้จักเขตที่หากิน ไม่เข้าใจที่จะไปเที่ยวบนเขาอันขรุขระ แม่โคนั้นพึงคิดอย่างนี้ว่า ผิฉะนั้น เราพึงไปยังทิศที่ไม่เคยไป พึงกินหญ้าที่ยังไม่เคยกินและพึงดื่มน้ำที่ยังไม่เคยดื่ม แม่โคนั้นยันเท้าหน้าก็ไม่ดีเสียแล้ว พึงยกเท้าหลังอีก ก็คงจะไปยังทิศที่ไม่เคยไปไม่ได้ กินหญ้าที่ยังไม่เคยกินไม่ได้และดื่มน้ำที่ยังไม่เคยดื่มไม่ได้ แม่โคนั้นยืนอยู่ในที่ใดพึงคิดอย่างนี้ว่า ผิฉะนั้น เราพึงไปยังทิศที่ไม่เคยไป พึงกินหญ้าที่ยังไม่เคยกิน และพึงดื่มน้ำที่ยังไม่เคยดื่ม มันกลับมายังที่นั้นอีกโดยสวัสดีไม่ได้ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะแม่โคนั้นเที่ยวไปบนภูเขา เป็นโคโง่ ไม่ฉลาด ไม่รู้จักเขตที่หากิน ไม่เข้าใจที่จะเที่ยวไปบนภูเขาอันขรุขระ ฉันใด.

ภิกษุทั้งหลาย ฉันนั้นเหมือนกัน ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้เป็นคนโง่ ไม่ฉลาด ไม่รู้จักเขต ไม่เข้าใจเพื่อสงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน มีวิตก

วิจาร มีปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เธอไม่เสพโดยมาก ไม่เจริญ ไม่กระทำให้มาก ซึ่งนิมิตนั้น ไม่อธิษฐานนิมิตนั้นให้ดี เธอย่อมมีความคิดอย่างนี้ว่า ผิฉะนั้น เราพึงบรรลุทุติยฌาน มีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร เพราะวิตกวิจารสงบไป มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ เธอไม่อาจเพื่อบรรลุทุติยฌาน ... เธอย่อมมีความคิดอย่างนี้ว่า ผิฉะนั้น เราพึงสงัดจากกาม สงัดจากอกุศล บรรลุปฐมฌาน มีวิตก มีวิจาร มีปีติและสุขเกิดแต่วิเวกอยู่ เธอย่อมไม่อาจเพื่อสงัดจากกาม ... บรรลุปฐมฌาน ... ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนี้เรากล่าวว่า พลาดแล้ว เสื่อมแล้วจากทั้ง ๒ สิ่ง เปรียบเหมือนแม่โคโง่ ไม่ฉลาด ไม่รู้จักเขตที่หากิน ไม่เข้าใจที่จะเที่ยวไปบนภูเขาอันขรุขระ ฉันนั้น.

ภิกษุทั้งหลาย แม่โคที่เที่ยวไปบนภูเขา เป็นโคฉลาด เฉียบแหลม รู้จักเขตที่หากินเข้าใจที่เที่ยวไปบนภูเขาอันขรุขระ แม่โคนั้นพึงมีความคิดอย่างนี้ว่า ผิฉะนั้น เราพึงไปยังทิศที่ไม่เคยไป พึงกินหญ้าที่ยังไม่เคยกิน และพึงดื่มน้ำที่ไม่เคยดื่ม แม่โคนั้นยันเท้าหน้าไว้ดีแล้ว พึงยกเท้าหลัง แม่โคนั้นพึงไปยังทิศที่ไม่เคยไป พึงกินหญ้าที่ยังไม่เคยกิน และพึงดื่มน้ำที่ไม่เคยดื่ม เมื่อยืนอยู่ในที่ใดพึงคิดอย่างนี้ว่า

ผิฉะนั้น เราพึงไปยังทิศที่ไม่เคยไป พึงกินหญ้าที่ยังไม่เคยกินพึงดื่มน้ำที่ยังไม่เคยดื่ม และพึงกลับมายังที่นั้นโดยสวัสดี ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะแม่โคเที่ยวไปบนภูเขา เป็นโคฉลาด เฉียบแหลม รู้จักเขตที่หากิน เข้าใจที่จะเที่ยวไปบนภูเขาอันขรุขระ ฉันใด.

ภิกษุทั้งหลาย ฉันนั้นเหมือนกัน ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ เป็นบัณฑิต ฉลาด รู้จักเขต เข้าใจที่จะสงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน ... เธอเสพโดยมาก เจริญ กระทำให้มากซึ่งนิมิตนั้น อธิษฐานนิมิตนั้นให้มั่นด้วยดี เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า ผิฉะนั้น เราพึงบรรลุทุติยฌาน เป็นเครื่องผ่องใสใจในภายใน ให้สมาธิเป็นธรรมอันเอกผุดมีขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร มีแต่ปีติและสุข อันเกิดจากสมาธิแล้วแลอยู่ เธอยังไม่ยินดีเพียงทุติยฌานที่ได้บรรลุ ... เธอเสพโดยมาก เจริญ กระทำให้มากซึ่งนิมิตนั้น อธิษฐานนิมิตนั้นให้มั่นด้วยดี เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า ผิฉะนั้น เราพึงมีอุเบกขามีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยกาย เพราะปีติสิ้นไป บรรลุตติยฌานที่พระอริยเจ้าทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้เป็นผู้มีอุเบกขามีสติอยู่เป็นสุข เธอยังไม่ยินดีเพียงตติยฌานที่ได้บรรลุ ... เธอเสพโดยมาก

เจริญกระทำให้มากซึ่งนิมิตนั้น อธิษฐานนิมิตนั้นให้มั่นด้วยดี เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า ผิฉะนั้น เราพึงบรรลุจตุตถฌาน อันไม่มีทุกข์ไม่มีสุข มีแต่ความที่สติเป็นธรรมชาติบริสุทธิ์ เพราะอุเบกขา แล้วแลอยู่ เธอยังไม่ยินดีเพียงจตุตถฌานที่ได้บรรลุ... เธอเสพโดยมาก เจริญ กระทำให้มากซึ่งนิมิตนั้น อธิษฐานนิมิตนั้นให้มั่นด้วยดี ....

(ในกรณีแห่งสมาธิที่เหลืออีก ๕ ระดับก็ทรงตรัสไว้ทำนองเดียวกัน กล่าวคือ ทรงให้ดำรงจิตในสมาธิที่ได้ให้มั่นคงเสียก่อน แล้วจึงค่อยขยับเพื่อเจริญสมาธิในขั้นถัดไป).

(ผู้ศึกษาพึงสังเกตให้เห็นว่า แม่โคที่ฉลาดย่อมรู้จักจรดเท้าหน้าลงในที่อันมั่นคงเสียก่อนแล้วจึงค่อยยกเท้าหลัง จึงจะไม่พลาดกลิ้งลงมา เช่นเดียวกับภิกษุ ต้องมีความตั้งอยู่อย่างมั่นคงในสมาธิที่ได้ขั้นแรกก่อน จึงค่อยขยับไปเจริญสมาธิขั้นถัดไป).

ประโยชน์ของการระลึกถึงสิ่งที่ตนเองเลื่อมใส

๑๙๖

-บาลี มหาวาร. สี. ๑๙/๒๐๗-๒๐๘/๗๑๖-๗๑๘.

อานนท์ ข้อนี้เป็นอย่างนั้น ข้อนี้เป็นอย่างนั้น ภิกษุหรือภิกษุณีรูปใดรูปหนึ่ง **มีจิตตั้งมั่นดีแล้วในสติปัฏฐาน ๔** ภิกษุหรือภิกษุณีรูปนั้น **พึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักรู้คุณวิเศษอันยิ่งอย่างอื่นจากคุณวิเศษในกาลก่อน** สติปัฏฐาน ๔ เป็นไฉน.

อานนท์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย เมื่อเธอพิจารณาเห็นกายในกายอยู่ ความเร่าร้อนมีกายเป็นอารมณ์เกิดขึ้นในกายก็ดี ความหดหู่แห่งจิตเกิดขึ้นก็ดี จิตฟุ้งซ่านไปในภายนอกก็ดี ภิกษุนั้นพึงตั้งจิตไว้ให้มั่นในนิมิต อันเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสอย่างใดอย่างหนึ่ง เมื่อเธอตั้งจิตไว้มั่นในนิมิต อันเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ ปราโมทย์ย่อมเกิด เมื่อเธอปราโมทย์ ปีติย่อมเกิด เมื่อเธอมีใจประกอบด้วยปีติ กายย่อมระงับ เธอมีกายระงับแล้ว ย่อมเสวยสุข เมื่อเธอมีสุข จิตย่อมตั้งมั่น เธอย่อมพิจารณาเห็นอย่างนี้ว่า เราตั้งจิตไว้เพื่อประโยชน์ใด ประโยชน์นั้นสำเร็จแก่เราแล้ว บัดนี้เรา

จะคุมจิตไว้ เธอคุมจิตไว้และไม่ตรึก ไม่ตรอง ย่อมรู้ชัดว่า เราไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร มีสติในภายใน เป็นผู้มีความสุขดังนี้.

อานนท์ อีกประการหนึ่ง ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ ... ย่อมพิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ ... ย่อมพิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย เมื่อเธอพิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ ความเร่าร้อนมีธรรมเป็นอารมณ์เกิดขึ้นในกายก็ดี ความหดหู่แห่งจิตเกิดขึ้นก็ดี จิตฟุ้งซ่านไปในภายนอกก็ดี ภิกษุนั้นพึงตั้งจิตไว้ให้มั่นในนิมิต อันเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสอย่างใดอย่างหนึ่ง **เมื่อเธอตั้งจิตไว้มั่นในนิมิต อันเป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อมใสอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่ ปราโมทย์ย่อมเกิด เมื่อเธอปราโมทย์ ปีติย่อมเกิด เมื่อเธอมีใจประกอบด้วยปีติ กายย่อมระงับ เธอมีกายระงับแล้ว ย่อมเสวยสุข เมื่อเธอมีสุข จิตย่อมตั้งมั่น** เธอย่อมพิจารณาเห็นอย่างนี้ว่า เราตั้งจิตไว้เพื่อประโยชน์ใด ประโยชน์นั้น สำเร็จแก่เราแล้ว บัดนี้เราจะเพิกถอน เมื่อเธอเพิกถอนคือ ไม่ตรึก ไม่ตรอง ย่อมรู้ชัดว่า เราไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร มีสติในภายใน เป็นผู้มีความสุขอยู่ดังนี้.

อานนท์ ภาวนาย่อมมีเพราะตั้งจิตไว้ ด้วยอาการอย่างนี้.

ข้อควรระวัง ในการเจริญสติปัฏฐานสี่ ๑๙๗

-บาลี อุปริ. ม. ๑๔/๒๖๗-๒๗๐/๓๙๖-๔๐๑.

อัคคิเวสสนะ ในเมื่ออริยสาวกเป็นผู้มีศีล สำรวมด้วยปาติโมกขสังวร ถึงพร้อมด้วยอาจาระและโคจรอยู่ ย่อมเป็นผู้เห็นภัยในโทษเพียงเล็กน้อย สมาทานศึกษาในสิกขาบททั้งหลายได้ ตถาคตจึงแนะนำเธอให้ยิ่งขึ้นไปว่า ภิกษุ มาเถิด **เธอจงเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย** เห็นรูปด้วยจักษุแล้ว ไม่ถือนิมิต ไม่ถืออนุพยัญชนะ เธอย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวมจักขุนทรีย์ ที่เมื่อไม่สำรวมแล้ว จะเป็นเหตุให้อกุศลธรรมอันเป็นบาป คือ อภิชฌาและโทมนัสครอบงำนั้น ชื่อว่ารักษาจักขุนทรีย์ ชื่อว่าถึงความสำรวมในจักขุนทรีย์ ภิกษุฟังเสียงด้วยโสตะ ... ดมกลิ่นด้วยฆานะ ... ลิ้มรสด้วยชิวหา ... ถูกต้องโผฏฐัพพะด้วยกายะ... รู้แจ้งธรรมด้วยมนะแล้ว ไม่ถือนิมิต ไม่ถืออนุพยัญชนะ เธอย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวมมนินทรีย์ ที่เมื่อไม่สำรวมแล้ว จะเป็นเหตุให้อกุศลธรรมอันเป็นบาป คือ อภิชฌาและโทมนัสครอบงำนั้น ชื่อว่ารักษามนินทรีย์ ชื่อว่าถึงความสำรวมในมนินทรีย์ เห็นรูปด้วยจักษุแล้ว จงอย่าถือโดยนิมิต ย่อมทำความรู้สึกตัวในการก้าว ในการถอย ในการแลในการเหลียว ในการคู้เข้า

ในการเหยียดออก ในการทรงสังฆาฏิ บาตรและจีวร ในการฉัน การดื่ม การเคี้ยว การลิ้ม ในการถ่ายอุจจาระปัสสาวะ ย่อมทำความรู้สึกตัวในการเดิน การยืนการนั่ง การหลับ การตื่น การพูด การนิ่ง ภิกษุนั้นประกอบด้วยศีลขันธ์ อินทรียสังวร สติสัมปชัญญะและสันโดษอันเป็นอริยะเช่นนี้แล้ว ย่อมเสพเสนาสนะ อันสงัด คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า ป่าชัฏ ที่แจ้ง ลอมฟาง ในกาลภายหลังภัต เธอกลับจากบิณฑบาตแล้ว นั่งคู้บัลลังก์ ตั้งกายตรง ดำรงสติเฉพาะหน้า เธอละความเพ่งเล็งในโลก มีใจปราศจากความเพ่งเล็งอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากความเพ่งเล็งได้ ละความประทุษร้าย คือพยาบาท ไม่คิดพยาบาท มีความกรุณาหวังประโยชน์แก่สัตว์ทั้งปวงอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากความประทุษร้าย คือพยาบาทได้ ละถีนมิทธะแล้ว เป็นผู้ปราศจากถีนมิทธะ มีความกำหนดหมายอยู่ที่แสงสว่าง มีสติสัมปชัญญะอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากถีนมิทธะได้ ละอุทธัจจะกุกกุจจะแล้ว เป็นผู้ไม่ฟุ้งซ่าน มีจิตสงบ ณ ภายในอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากอุทธัจจะกุกกุจจะได้ ละวิจิกิจฉาแล้ว เป็นผู้ข้ามวิจิกิจฉา ไม่มีความคลางแคลงในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากวิจิกิจฉาได้.

เธอครั้นละนิวรณ์ ๕ ประการ อันเป็นเครื่องทำใจให้เศร้าหมอง ทำปัญญาให้ถอยกำลังนี้ได้แล้ว ย่อมเป็นผู้พิจารณาเห็นกายในกาย มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้อยู่ ย่อมเป็นผู้พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา ... ย่อมเป็นผู้พิจารณาเห็นจิตในจิต ... ย่อมเป็นผู้พิจารณาเห็นธรรมในธรรม มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสียได้อยู่.

อัคคิเวสสนะ เปรียบเหมือนควาญช้างฝังเสาตะลุงใหญ่ลงในแผ่นดิน ล่ามคอช้างป่าไว้มั่นคง เพื่อแก้ไขปกติของสัตว์ป่า แก้ไขความดำริพล่านของสัตว์ป่า แก้ไขความกระวนกระวาย ความลำบากใจ และความเร่าร้อนใจของสัตว์ป่า เพื่อให้ช้างป่าเชือกนั้นอภิรมย์ในแดนบ้าน ให้บันเทิงในปกติที่มนุษย์ต้องการ ฉันใด. อัคคิเวสสนะ ฉันนั้นเหมือนกันแล **สติปัฏฐาน ๔ นี้ ชื่อว่าเป็นหลักผูกใจของอริยสาวก เพื่อแก้ไขปกติชนิดอาศัยเรือน แก้ไขความดำริพล่านชนิดอาศัยเรือน แก้ไขความกระวนกระวาย ความลำบากใจ และความเร่าร้อนใจชนิดอาศัยเรือน เพื่อบรรลุญายธรรม เพื่อทำนิพพานให้แจ้ง.**

ตถาคตจึงแนะนำเธอให้ยิ่งขึ้นไปว่า ภิกษุ มาเถิด เธอจงเป็นผู้พิจารณาเห็นกายในกายอยู่ **แต่อย่าตรึกวิตกที่เข้าประกอบกับกาย** จงเป็นผู้พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ **แต่อย่าตรึกวิตกที่เข้าประกอบกับเวทนา** จงเป็นผู้พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ **แต่อย่าตรึกวิตกที่เข้าประกอบกับจิต** จงเป็นผู้พิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่ **แต่อย่าตรึกวิตกที่เข้าประกอบกับธรรม** เธอย่อมเข้าถึง **ทุติยฌาน ... ตติยฌาน ... จตุตถฌาน** อันไม่มีทุกข์ไม่มีสุข มีแต่ความที่สติเป็นธรรมชาติบริสุทธิ์เพราะอุเบกขา แล้วแลอยู่

เมื่อเธอมีจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสปราศจากอุปกิเลส เป็นจิตอ่อนโยนควรแก่การงาน ตั้งมั่นถึงความไม่หวั่นไหวอย่างนี้แล้ว ย่อมน้อมจิตไปเพื่อปุพเพนิวาสานุสติญาน ... ย่อมน้อมจิตไปเพื่อจุตูปปาตญาณ ... .

เธอเมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผุดผ่อง ไม่มีกิเลสปราศจากอุปกิเลส เป็นจิตอ่อนโยน ควรแก่การงาน ตั้งมั่นถึงความไม่หวั่นไหว อย่างนี้แล้ว ย่อมน้อมจิตไปเพื่ออาสวักขยญาณ เธอย่อมรู้ชัดตามเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้เหตุให้เกิดทุกข์ นี้ความดับแห่งทุกข์ นี้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งทุกข์ เธอย่อมรู้ชัดตามเป็นจริงว่าเหล่านี้อาสวะ นี้เหตุ

ให้เกิดอาสวะ นี้ความดับแห่งอาสวะ นี้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งอาสวะ เมื่อเธอรู้อยู่อย่างนี้ เห็นอยู่อย่างนี้ จิตก็หลุดพ้นแม้จากกามาสวะ แม้จากภวาสวะ แม้จากอวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณรู้ชัดว่า หลุดพ้นแล้ว เธอย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นที่จะต้องทำเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี.

ภิกษุอาชาไนย-ภิกษุกระจอก ๑๙๘

-บาลี เอกาทสก. อ. ๒๔/๓๔๘/๒๑๖.

สันธะ เธอจงเพ่งแบบการเพ่งของม้าอาชาไนย อย่าเพ่งแบบการเพ่งของม้ากระจอก.

สันธะ ก็การเพ่งของม้ากระจอก ย่อมมีอย่างไร สันธะ ธรรมดาม้ากระจอกถูกเขาผูกไว้ใกล้รางข้าวเหนียว ย่อมเพ่งว่า ข้าวเหนียว ๆ ดังนี้ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะม้ากระจอกที่เขาผูกไว้ใกล้รางข้าวเหนียวย่อมไม่มีความคิดอย่างนี้ว่า วันนี้ สารถีผู้ฝึกม้าจักให้เราทำเหตุอะไรหนอแล เราจักทำอะไรตอบแก่เขา ดังนี้ ม้ากระจอกนั้นถูกเขาผูกไว้ใกล้รางข้าวเหนียว ย่อมเพ่งว่า ข้าวเหนียว ๆ ดังนี้ ฉันใด.

สันธะ บุรุษกระจอกบางคนในธรรมวินัยนี้ ก็ฉันนั้นเหมือนกันแล อยู่ที่ป่าก็ดี อยู่ที่โคนต้นไม้ก็ดี อยู่ที่เรือนว่างเปล่าก็ดี มีจิตถูกกามราคะกลุ้มรุมแล้ว ถูกกามราคะครอบงำแล้ว และย่อมไม่รู้อุบายเครื่องสลัดกามราคะ ที่เกิดขึ้นแล้วตามความเป็นจริง บุรุษกระจอกนั้น ทำกามราคะนั่นแหละในภายในแล้ว ย่อมเพ่ง ย่อมเพ่งต่าง ๆ ย่อมเพ่งเนืองนิตย์ ย่อมเพ่งฝ่ายต่ำ มีจิตอันพยาบาทกลุ้มรุมแล้ว อันพยาบาทครอบงำแล้ว ... มีจิตอันถีนมิทธะกลุ้มรุมแล้ว อันถีนมิทธะ

ครอบงำแล้ว ... มีจิตอันอุทธัจจกุกกุจจะกลุ้มรุมแล้ว อันอุทธัจจกุกกุจจะครอบงำแล้ว ... มีจิตอันวิจิกิจฉากลุ้มรุมแล้ว อันวิจิกิจฉาครอบงำแล้ว และย่อมไม่รู้อุบายเครื่องสลัดวิจิกิจฉาที่เกิดขึ้นแล้ว ตามความเป็นจริง บุรุษกระจอกนั้นทำวิจิกิจฉานั่นแหละในภายในแล้ว ย่อมเพ่ง ย่อมเพ่งต่าง ๆ ย่อมเพ่งเนืองนิตย์ ย่อมเพ่งฝ่ายต่ำ บุรุษกระจอกนั้น ย่อมอาศัยปฐวีธาตุเพ่งบ้าง ย่อมอาศัยอาโปธาตุเพ่งบ้าง ย่อมอาศัยเตโชธาตุเพ่งบ้าง ย่อมอาศัยวาโยธาตุเพ่งบ้าง ย่อมอาศัยอากาสานัญจายตนะเพ่งบ้าง ย่อมอาศัยวิญญาณัญ-จายตนะเพ่งบ้าง ย่อมอาศัยอากิญจัญญายตนะเพ่งบ้าง ย่อมอาศัยเนวสัญญานาสัญญายตนะเพ่งบ้าง ย่อมอาศัยโลกนี้เพ่งบ้าง ย่อมอาศัยโลกหน้าเพ่งบ้าง ย่อมอาศัยรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ทราบ ธรรมที่รู้แจ้ง ที่ถึงแล้ว ที่แสวงหาแล้ว ที่ตรองตามแล้วด้วยใจ เพ่งบ้าง สันธะการเพ่งของบุรุษกระจอกย่อมมีด้วยประการอย่างนี้แล.

สันธะ ก็การเพ่งของม้าอาชาไนยย่อมมีอย่างไร สันธะธรรมดาม้าอาชาไนยที่เจริญ ถูกเขาผูกไว้ใกล้รางข้าวเหนียว ย่อมไม่เพ่งว่า ข้าวเหนียว ๆ ดังนี้ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะม้าอาชาไนยที่เจริญ ถูกเขาผูกไว้ใกล้รางข้าวเหนียว ย่อมมี

ความคิดอย่างนี้ว่า วันนี้สารถีผู้ฝึกม้าจักให้เราทำเหตุอะไร หนอแล เราจะกระทำอะไรตอบเขา ดังนี้ ม้าอาชาไนยนั้น ถูกเขาผูกไว้ใกล้รางข้าวเหนียว ย่อมไม่เพ่งว่า ข้าวเหนียว ๆ ดังนี้ สันธะ ด้วยว่าม้าอาชาไนยที่เจริญ ย่อมพิจารณาเห็นการถูกปฏิกแทงว่า เหมือนคนเป็นหนี้ครุ่นคิดถึงหนี้ เหมือนคนถูกจองจำมองเห็นการจองจำ เหมือนคนผู้เสื่อมนึกเห็นความเสื่อม เหมือนคนมีโทษเล็งเห็นโทษ.

สันธะ บุรุษอาชาไนยที่เจริญ ก็ฉันนั้นเหมือนกันแล อยู่ที่ป่าก็ดี อยู่ที่โคนต้นไม้ก็ดี หรืออยู่เรือนว่างเปล่าก็ดี ย่อมไม่มีจิตอันกามราคะกลุ้มรุมแล้ว อันกามราคะครอบงำแล้วอยู่ และย่อมรู้ทั่วถึงอุบายเครื่องสลัดกามราคะที่เกิดขึ้นแล้วตามความเป็นจริง ย่อมไม่มีจิตอันพยาบาทกลุ้มรุมแล้ว ... ย่อมไม่มีจิตอันถีนมิทธะกลุ้มรุมแล้ว ... ย่อมไม่มีจิตอันอุทธัจจกุกกุจจะกลุ้มรุมแล้ว ... ย่อมไม่มีจิตอันวิจิกิจฉากลุ้มรุมแล้ว อันวิจิกิจฉาครอบงำแล้วและย่อมรู้ทั่วถึงอุบายเครื่องสลัดวิจิกิจฉาที่เกิดขึ้นแล้ว บุรุษอาชาไนยนั้น ย่อมไม่อาศัยปฐวีธาตุเพ่ง ย่อมไม่อาศัยอาโปธาตุเพ่ง ย่อมไม่อาศัยเตโชธาตุเพ่ง ย่อมไม่อาศัยวาโยธาตุเพ่ง ย่อมไม่อาศัยอากาสานัญจายตนะเพ่ง ย่อมไม่อาศัยวิญญาณัญจายตนะเพ่ง

ย่อมไม่อาศัยอากิญจัญญายตนะเพ่ง ย่อมไม่อาศัยเนวสัญญา-นาสัญญายตนะเพ่ง ย่อมไม่อาศัยโลกนี้เพ่ง ย่อมไม่อาศัยโลกหน้าเพ่ง ย่อมไม่อาศัยรูปที่ได้เห็น เสียงที่ได้ยิน อารมณ์ที่ทราบ ธรรมที่รู้แจ้ง ที่ถึงแล้ว ที่แสวงหาแล้ว ที่ตรองตามแล้วด้วยใจเพ่ง ก็แต่ว่าย่อมเพ่ง สันธะ อนึ่ง เทวดาพร้อมทั้งอินทร์ พรหม ปชาบดีย่อมนมัสการภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วอย่างนี้ มาจากที่ไกลเทียว กล่าวว่า

ข้าแต่ท่านบุรุษอาชาไนย ข้าแต่ท่านบุรุษผู้สูงสุด ข้าพเจ้าขอนมัสการท่าน เพราะข้าพเจ้าไม่อาจจะทราบสิ่งซึ่งท่านอาศัยแล้วเพ่ง ของท่านนี้.

ลักษณะของ การอยู่อย่างมีตัณหาเป็นเพื่อน ๑๙๙

–บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๔๓–๔๔/๖๖–๖๗.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ ภิกษุจึงชื่อว่าเป็นผู้มีการอยู่อย่างมีเพื่อนสอง

มิคชาละ รูป ทั้งหลายอันจะพึงเห็นได้ด้วยจักษุ อันเป็นรูปที่น่าปรารถนา น่ารักใคร่ น่าพอใจ มีลักษณะน่ารัก เป็นที่เข้าไปตั้งอาศัยอยู่แห่งความใคร่ เป็นที่ตั้งแห่งความกำหนัดย้อมใจ มีอยู่.

ถ้าหากว่าภิกษุย่อมเพลิดเพลิน พร่ำสรรเสริญ สยบมัวเมาซึ่งรูปนั้น แก่ภิกษุผู้เพลิดเพลิน พร่ำสรรเสริญ สยบมัวเมา ซึ่งรูปนั้นอยู่นั่นแหละ **นันทิ** (ความเพลิดเพลิน) ย่อมเกิดขึ้น.

เมื่อนันทิ มีอยู่ **สาราคะ** (ความกำหนัดกล้า) ย่อมมี

เมื่อสาราคะ มีอยู่ **สัญโญคะ** (ความผูกจิตติดกับอารมณ์) ย่อมมี

มิคชาละ ภิกษุผู้ประกอบพร้อมแล้ว ด้วยการผูกจิตติดกับอารมณ์ ด้วยอำนาจแห่งความเพลิน นั่นแล เราเรียกว่า ผู้มีการอยู่อย่างมีเพื่อนสอง.

(ในกรณีแห่งเสียงทั้งหลายอันจะพึงได้ยินด้วยหู กลิ่นทั้งหลายอันจะพึงดมด้วยจมูก รสทั้งหลายอันจะพึงลิ้มด้วยลิ้น โผฏฐัพพะทั้งหลายอันจะพึงสัมผัสด้วยผิวกาย และธรรมทั้งหลายอันจะพึงรู้แจ้งด้วยใจ ก็ทรงตรัสอย่างเดียวกัน).

มิคชาละ ภิกษุผู้มีปกติอยู่ด้วยอาการอย่างนี้ ถึงจะเสพเสนาสนะ อันเป็นป่าและป่าชัฏ ซึ่งเงียบสงัด มีเสียงรบกวนอันแผ่วเบา ไร้ซึ่งลมจากกายคน ควรเป็นที่ประกอบกิจอันสงบของมนุษย์ สมควรเป็นที่หลีกเร้นเช่นนี้แล้วก็ตาม กระนั้น ภิกษุนั้นเราก็ยังเรียกว่าผู้มีการอยู่อย่างมีเพื่อนสอง ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะ**ผู้นั้นยังมีตัณหาเป็นเพื่อนสอง เขายังละตัณหานั้นไม่ได้** ฉะนั้นจึงเรียกว่า **ผู้มีการอยู่อย่างมีเพื่อนสอง.**

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยเหตุเพียงเท่าไร พระเจ้าข้า ภิกษุจึงชื่อว่า ผู้มีการอยู่อย่างผู้เดียว.

มิคชาละ รูปที่จะพึงรู้แจ้งด้วยจักษุ อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ ให้เกิดความรัก ชักให้ใคร่ ชวนให้กำหนัด มีอยู่ ถ้าภิกษุไม่ยินดี ไม่กล่าวสรรเสริญ ไม่หมกมุ่นรูปนั้น เมื่อเธอไม่ยินดี ไม่กล่าวสรรเสริญ ไม่หมกมุ่นรูปนั้นอยู่ ความเพลิดเพลินย่อมดับ เมื่อไม่มีความเพลิดเพลิน ก็ไม่มีความกำหนัด เมื่อไม่มีความกำหนัด ก็ไม่มีความเกี่ยวข้อง

มิคชาละ ภิกษุผู้ไม่ประกอบด้วยความเพลิดเพลินและความเกี่ยวข้อง เราเรียกว่า ผู้มีการอยู่อย่างผู้เดียว.

(ในกรณีแห่งเสียงทั้งหลายอันจะพึงได้ยินด้วยหู กลิ่นทั้งหลายอันจะพึงดมด้วยจมูก รสทั้งหลายอันจะพึงลิ้มด้วยลิ้น โผฏฐัพพะทั้งหลายอันจะพึงสัมผัสด้วยผิวกาย และธรรมทั้งหลายอันจะพึงรู้แจ้งด้วยใจ ก็ทรงตรัสอย่างเดียวกัน).

มิคชาละ ภิกษุผู้มีปกติอยู่ด้วยอาการอย่างนี้ แม้จะอยู่ปะปนกับภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา พระราชา มหาอำมาตย์ของพระราชา เดียรถีย์ สาวกของเดียรถีย์ ในที่สุดบ้านก็จริง ถึงอย่างนั้นก็ยังเรียกว่า ผู้มีการอยู่อย่างผู้เดียว.

มิคชาละ เราเรียกผู้มีปกติอยู่ด้วยอาการอย่างนี้ว่ามีปกติอยู่ผู้เดียว ข้อนั้นเพราะเหตุไร **เพราะตัณหาซึ่งเป็นเพื่อนสอง เธอละได้แล้ว เพราะเหตุนั้นจึงเรียกว่าผู้มีการอยู่อย่างผู้เดียว.**

ท่อนไม้ที่ลอยออกไปได้ถึงทะเล ๒๐๐

-บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๒๒๓-๒๒๔/๓๒๒-๓๒๓.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคประทับอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำคงคาแห่งหนึ่ง พระผู้มีพระภาคได้ทอดพระเนตรเห็นท่อนไม้ใหญ่ท่อนหนึ่ง อันกระแสน้ำพัดลอยมาริมฝั่งแม่น้ำคงคา แล้วตรัสถามภิกษุทั้งหลาย ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายเห็นหรือไม่ ท่อนไม้ใหญ่โน้นอันกระแสน้ำพัดลอยมาในแม่น้ำคงคา.

เห็น พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าท่อนไม้จะไม่เข้ามาใกล้ฝั่งนี้หรือฝั่งโน้น จักไม่จมเสียในท่ามกลาง จักไม่เกยบก ไม่ถูกมนุษย์หรืออมนุษย์จับเอาไว้ ไม่ถูกเกลียวน้ำวน ๆ ไว้ จักไม่เน่าในภายใน ภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการดังกล่าวมานี้แล ท่อนไม้นั้นจักลอยไหลเลื่อนไปสู่สมุทรได้ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเหตุว่ากระแสน้ำแห่งแม่น้ำคงคาลุ่มลาดไหลไปสู่สมุทร ฉันใด.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าท่านทั้งหลายจะไม่แวะเข้าฝั่งข้างนี้หรือฝั่งข้างโน้น ไม่จมลงในท่ามกลาง ไม่เกยบก ไม่ถูกมนุษย์หรืออมนุษย์จับไว้ ไม่ถูกเกลียวน้ำวน ๆ ไว้ จักไม่เป็นผู้เน่าในภายในไซร้ ด้วยประการดังกล่าวมานี้ ท่านทั้งหลายจักโน้มน้อม

เอียงโอนไปสู่นิพพาน ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเหตุว่า **สัมมาทิฏฐิย่อมโน้มน้อม เอียงโอนไปสู่นิพพาน** ก็ฉันนั้น เหมือนกัน.

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว ภิกษุรูปหนึ่งได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ฝั่งนี้ได้แก่อะไร ฝั่งโน้นได้แก่อะไร การจมลงในท่ามกลางได้แก่อะไร การเกยบนบกได้แก่อะไร มนุษย์จับไว้คืออะไร อมนุษย์จับไว้คืออะไร เกลียวน้ำวน ๆ ไว้คืออะไร ความเป็นของเน่าในภายในคืออะไร. พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ภิกษุ คำว่า **ฝั่งนี้ เป็นชื่อแห่งอายตนะภายใน ๖** คำว่า **ฝั่งโน้น เป็นชื่อแห่งอายตนะภายนอก ๖** คำว่า **จมในท่ามกลาง เป็นชื่อแห่งนันทิราคะ** คำว่า **เกยบก เป็นชื่อแห่งอัสมิมานะ.**

คำว่า ถูกมนุษย์จับไว้ ได้แก่ ภิกษุในกรณีนี้เป็นผู้คลุกคลี เพลิดเพลิน โศกเศร้าอยู่กับพวกคฤหัสถ์ เมื่อเขาสุขก็สุขด้วย เมื่อเขาทุกข์ก็ทุกข์ด้วย ย่อมถึงการประกอบตนในกิจการอันบังเกิดขึ้นแล้วของเขา ภิกษุนี้เรียกว่า **ถูกมนุษย์จับไว้.**

คำว่า ถูกอมนุษย์จับไว้ ได้แก่ภิกษุบางรูปในกรณีนี้ ย่อมประพฤติพรหมจรรย์ ปรารถนาเป็นเทพนิกายหมู่ใดหมู่หนึ่งว่า ด้วยศีล ด้วยวัตร ด้วยตบะ หรือด้วยพรหมจรรย์นี้ เราจักได้เป็นเทวดาหรือเทพเจ้าองค์ใดองค์หนึ่ง ภิกษุนี้เรียกว่า **ถูกอมนุษย์จับไว้.**

ภิกษุ คำว่าเกลียวน้ำวน ๆ ไว้ เป็นชื่อแห่ง**กามคุณ ๕.**

ภิกษุ ความเป็นผู้เน่าในภายในเป็นไฉน ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ทุศีล มีธรรมอันลามก ไม่สะอาด มีความประพฤติน่ารังเกียจ มีการงานปกปิดไว้ ไม่เป็นสมณะก็ปฏิญาณว่าเป็นสมณะ ไม่เป็นพรหมจารีก็ปฏิญาณว่าเป็นพรหมจารี เป็นผู้เน่าในภายใน มีใจชุ่มด้วยกาม เป็นดุจขยะมูลฝอย ภิกษุนี้เรียกว่า **ความเป็นผู้เน่าในภายใน.**

เครื่องกีดขวางการละสัญโญชน์ ๒๐๑

–บาลี ฉกฺก. อ. ๒๒/๔๗๑/๓๓๙.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุชอบคลุกคลีด้วยหมู่ ยินดีในการคลุกคลีด้วยหมู่ ประกอบความยินดีในการคลุกคลีด้วยหมู่ ชอบคณะ ยินดีคณะ ประกอบความยินดีในคณะ จักเป็นผู้อยู่รูปเดียว ยินดียิ่งในวิเวก ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้

เมื่อไม่อยู่รูปเดียว ยินดียิ่งในวิเวก จักถือนิมิตแห่งจิต ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้.

เมื่อไม่ถือนิมิตแห่งจิต จักกระทำสัมมาทิฏฐิให้สมบูรณ์ ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้.

ไม่กระทำสัมมาทิฏฐิให้สมบูรณ์แล้ว จักกระทำสัมมาสมาธิให้สมบูรณ์ ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้.

ไม่กระทำสัมมาสมาธิให้สมบูรณ์แล้ว จักละสังโยชน์ ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้.

ไม่ละสังโยชน์แล้ว จักกระทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่ชอบคลุกคลีด้วยหมู่ ไม่ยินดีในการคลุกคลีด้วยหมู่ ไม่ประกอบความยินดีในการคลุกคลีด้วยหมู่ ไม่ชอบคณะ ไม่ยินดีคณะ ไม่ประกอบความยินดีคณะ

จักเป็นผู้อยู่รูปเดียว ยินดียิ่งในวิเวก ข้อนี้ย่อมเป็นฐานะที่จะมีได้.

เมื่อเป็นผู้อยู่รูปเดียวยินดียิ่งในวิเวก จักถือนิมิตแห่งจิต ข้อนี้ย่อมเป็นฐานะที่จะมีได้.

เมื่อถือนิมิตแห่งจิต จักกระทำสัมมาทิฏฐิให้สมบูรณ์ ข้อนี้ย่อมเป็นฐานะที่จะมีได้.

กระทำสัมมาทิฏฐิให้สมบูรณ์แล้ว จักกระทำสัมมาสมาธิให้สมบูรณ์ ข้อนี้ย่อมเป็นฐานะที่จะมีได้.

กระทำสัมมาสมาธิให้สมบูรณ์แล้ว จักละสังโยชน์ ข้อนี้ย่อมเป็นฐานะที่จะมีได้.

ละสังโยชน์ได้แล้ว จักกระทำให้แจ้งซึ่งนิพพาน ข้อนี้ย่อมเป็นฐานะที่จะมีได้.

ไม่มีผู้อยาก ไม่มีผู้ยึดมั่น ๒๐๒

-บาลี นิทาน. สํ. ๑๖/๑๕-๑๗/๓๑-๓๗.

ภิกษุทั้งหลาย อาหาร ๔ เหล่านี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความดำรงอยู่ของหมู่สัตว์ผู้เกิดมาแล้ว หรือเพื่ออนุเคราะห์หมู่สัตว์ผู้แสวงหาที่เกิด.

อาหาร ๔ เป็นไฉน คือ (๑) กวฬีการาหารหยาบหรือละเอียด (๒) ผัสสาหาร (๓) มโนสัญเจตนาหาร (๔) วิญญาณาหาร อาหาร ๔ เหล่านี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความดำรงอยู่ของหมู่สัตว์ผู้เกิดมาแล้ว หรือ เพื่ออนุเคราะห์หมู่สัตว์ผู้แสวงหาที่เกิด.

เมื่อพระผู้มีพระภาคตรัสอย่างนี้แล้ว ท่านพระโมลิยผัคคุนะได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคว่า พระพุทธเจ้าข้า ใครหนอย่อมกลืนกินวิญญาณาหาร. พระผู้มีพระภาคตรัสว่า

ตั้งปัญหายังไม่ถูก เรามิได้กล่าวว่ากลืนกิน (วิญญาณาหาร) ถ้าเรากล่าวว่ากลืนกิน (วิญญาณาหาร) ควรตั้งปัญหาในข้อนั้นได้ว่า พระพุทธเจ้าข้า ใครหนอย่อมกลืนกิน (วิญญาณาหาร) แต่เรามิได้กล่าวอย่างนั้น ผู้ใดพึงถามเราผู้มิได้กล่าวอย่างนั้นอย่างนี้ว่า พระพุทธเจ้าข้า วิญญาณาหารย่อมมีเพื่ออะไรหนอ

อันนี้ควรเป็นปัญหา ควรชี้แจงให้กระจ่างในปัญหานั้นว่า **วิญญาณาหารย่อมมี เพื่อความบังเกิดในภพใหม่ต่อไป เมื่อวิญญาณาหารนั้นเกิดมีแล้ว จึงมีสฬายตนะ เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ.**

พระพุทธเจ้าข้า ใครหนอย่อมถูกต้อง.

ตั้งปัญหายังไม่ถูก เรามิได้กล่าวว่าย่อมถูกต้อง ถ้าเรากล่าวว่าย่อมถูกต้อง ควรตั้งปัญหาในข้อนั้นได้ว่า พระพุทธเจ้าข้า ใครหนอย่อมถูกต้อง แต่เรามิได้กล่าวอย่างนั้น ผู้ใดพึงถามเราผู้มิได้กล่าวอย่างนั้น อย่างนี้ว่า พระพุทธเจ้าข้า เพราะอะไรเป็นปัจจัยหนอ จึงมีผัสสะ อันนี้ควรเป็นปัญหา ควรชี้แจงให้กระจ่างในปัญหานั้นว่า **เพราะสฬายตนะเป็นปัจจัย จึงมีผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา.**

พระพุทธเจ้าข้า ใครหนอย่อมเสวยอารมณ์.

ตั้งปัญหายังไม่ถูก เรามิได้กล่าวว่าย่อมเสวยอารมณ์ ถ้าเรากล่าวว่าย่อมเสวยอารมณ์ ควรตั้งปัญหาในข้อนั้นได้ว่า พระพุทธเจ้าข้า ใครหนอย่อมเสวยอารมณ์ แต่เรามิได้กล่าวอย่างนั้น ผู้ใดถามเราผู้มิได้กล่าวอย่างนั้น อย่างนี้ว่า

พระพุทธเจ้าข้า เพราะอะไรเป็นปัจจัยหนอ จึงมีเวทนา อันนี้ควรเป็นปัญหา ควรชี้แจงให้กระจ่างในปัญหานั้นว่า **เพราะผัสสะเป็นปัจจัย จึงมีเวทนา เพราะเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา.**

พระพุทธเจ้าข้า ใครหนอย่อมทะเยอทะยาน.

ตั้งปัญหายังไม่ถูก เรามิได้กล่าวว่า ย่อมทะเยอทะยาน ถ้าเรากล่าวว่า ย่อมทะเยอทะยาน ควรตั้งปัญหาในข้อนั้นได้ว่า พระพุทธเจ้าข้า ใครหนอย่อมทะเยอทะยาน แต่เรามิได้กล่าวอย่างนั้น ผู้ใดถามเราผู้มิได้กล่าวอย่างนั้น อย่างนี้ว่า พระพุทธเจ้าข้า เพราะอะไรเป็นปัจจัยหนอ จึงมีตัณหา อันนี้ควรเป็นปัญหา ควรชี้แจงให้กระจ่างในปัญหานั้นว่า **เพราะเวทนาเป็นปัจจัย จึงมีตัณหา เพราะตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน.**

พระพุทธเจ้าข้า ใครหนอย่อมถือมั่น.

ตั้งปัญหายังไม่ถูก เรามิได้กล่าวว่า ย่อมถือมั่น ถ้าเราพึงกล่าวว่าย่อมถือมั่น ควรตั้งปัญหาในข้อนั้นได้ว่า พระพุทธเจ้าข้า ใครหนอย่อมถือมั่น แต่เรามิได้กล่าวอย่างนั้น ผู้ใดถามเราผู้มิได้กล่าวอย่างนั้น อย่างนี้ว่า พระพุทธเจ้าข้า

เพราะอะไรเป็นปัจจัยหนอ จึงมีอุปาทาน อันนี้ควรเป็นปัญหา ควรชี้แจงให้กระจ่างในปัญหานั้นว่า **เพราะตัณหาเป็นปัจจัย จึงมีอุปาทาน เพราะอุปาทานเป็นปัจจัย จึงมีภพ เพราะภพเป็นปัจจัย จึงมีชาติ เพราะชาติเป็นปัจจัย จึงมีชราและมรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสะ ความเกิดขึ้นแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้.**

ผัคคุนะ ก็**เพราะบ่อเกิดแห่งผัสสะทั้ง ๖ ดับด้วยการสำรอก โดยไม่เหลือ ผัสสะจึงดับ เพราะผัสสะดับ เวทนาจึงดับ เพราะเวทนาดับ ตัณหาจึงดับ เพราะตัณหาดับ อุปาทานจึงดับ เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ เพราะภพดับ ชาติจึงดับ เพราะชาติดับ ชราและมรณะ โสกะปริเทวะทุกขะโทมนัสอุปายาสะจึงดับ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้.**

(หมายเหตุผู้รวบรวม : สูตรนี้ทั้งสูตร แสดงว่า ไม่มีบุคคลที่กลืนกินวิญญาณาหาร ไม่มีบุคคลที่เป็นเจ้าของอายตนะ ไม่มีบุคคลที่กระทำผัสสะ ไม่มีบุคคลที่เสวยเวทนา ไม่มีบุคคลที่อยากด้วยตัณหา ไม่มีบุคคลที่ยึดมั่นถือมั่น มีแต่ธรรมชาติที่เป็นปฏิจจสมุปปันนธรรมอย่างหนึ่ง ๆ เป็นปัจจัย สืบต่อแก่กันและกันเป็นสายไป เท่านั้น).

วิธีวัดความก้าวหน้า

ของการปฏิบัติ

ความสามารถในการทิ้งอารมณ์ได้เร็ว ๒๐๓

-บาลี อุปริ. ม. ๑๔/๕๔๒-๕๔๕/๘๕๖-๘๖๑.

อานนท์ อินทรีย์ภาวนาชั้นเลิศในอริยวินัย เป็นอย่างไร.

อานนท์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เมื่อ**เห็นรูปด้วยตา** ความชอบใจก็เกิดขึ้น ความไม่ชอบใจก็เกิดขึ้น ความชอบใจและไม่ชอบใจก็เกิดขึ้น ภิกษุนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่าความชอบใจที่เกิดขึ้น ความไม่ชอบใจที่เกิดขึ้น ความชอบใจและไม่ชอบใจที่เกิดขึ้นแล้วแก่เรานั้น เป็นของปรุงแต่ง เป็นของหยาบ อาศัยกันแล้วเกิดขึ้น ยังมีสิ่งที่ละเอียด ประณีต **นั่นคืออุเบกขา** เมื่อรู้ชัดอย่างนี้ ความชอบใจที่เกิดขึ้นแล้ว ความไม่ชอบใจที่เกิดขึ้นแล้ว ความชอบใจและไม่ชอบใจที่เกิดขึ้นแล้ว นั้นย่อมดับไป ส่วนอุเบกขายังดำรงอยู่ อานนท์ ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและไม่ชอบใจ อันเกิดขึ้นแก่ภิกษุนั้น ย่อมดับไปเร็ว**เหมือนบุรุษกระพริบตา** ส่วนอุเบกขายังคงดำรงอยู่ อานนท์ นี้เราเรียกว่า **อินทรีย์ภาวนาชั้นเลิศในอริยวินัย ในกรณีแห่งรูปที่รู้แจ้งด้วยตา.**

อานนท์ อีกประการหนึ่ง เมื่อภิกษุ**ได้ยินเสียงด้วยหู** ความชอบใจก็เกิดขึ้น ความไม่ชอบใจก็เกิดขึ้น ความชอบใจ

และไม่ชอบใจก็เกิดขึ้น ภิกษุนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่าความชอบใจที่เกิดขึ้น ความไม่ชอบใจที่เกิดขึ้น ความชอบใจและไม่ชอบใจที่เกิดขึ้นแล้วแก่เรานั้น เป็นของปรุงแต่ง เป็นของหยาบ อาศัยกันแล้วเกิดขึ้น ยังมีสิ่งที่ละเอียด ประณีต **นั่นคือ อุเบกขา** เมื่อรู้ชัดอย่างนี้ ความชอบใจที่เกิดขึ้นแล้ว ความไม่ชอบใจที่เกิดขึ้นแล้ว ความชอบใจและไม่ชอบใจที่เกิดขึ้นแล้ว นั้นย่อมดับไป ส่วนอุเบกขายังดำรงอยู่ อานนท์ ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและไม่ชอบใจอันเกิดขึ้นแก่ภิกษุนั้น ย่อมดับไปเร็ว**เหมือนบุรุษมีกำลังดีดนิ้วมือโดยไม่ลำบาก** ส่วนอุเบกขายังคงดำรงอยู่ อานนท์ นี้เราเรียกว่า **อินทรีย์ภาวนาชั้นเลิศในอริยวินัยในกรณีแห่งเสียงที่รู้แจ้งด้วยหู.**

อานนท์ อีกประการหนึ่ง เมื่อภิกษุ**ได้ดมกลิ่นด้วยจมูก** ความชอบใจก็เกิดขึ้น ความไม่ชอบใจก็เกิดขึ้น ความชอบใจและไม่ชอบใจก็เกิดขึ้น ภิกษุนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่าความชอบใจที่เกิดขึ้น ความไม่ชอบใจที่เกิดขึ้น ความชอบใจและไม่ชอบใจที่เกิดขึ้นแล้วแก่เรานั้น เป็นของปรุงแต่ง เป็นของหยาบ อาศัยกันแล้วเกิดขึ้น ยังมีสิ่งที่ละเอียด ประณีต **นั่นคือ อุเบกขา** เมื่อรู้ชัดอย่างนี้ ความชอบใจที่เกิดขึ้นแล้ว

ความไม่ชอบใจที่เกิดขึ้นแล้ว ความชอบใจและไม่ชอบใจที่เกิดขึ้นแล้ว นั้นย่อมดับไป ส่วนอุเบกขายังดำรงอยู่ อานนท์ ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและไม่ชอบใจอันเกิดขึ้นแก่ภิกษุนั้น ย่อมดับไปเร็ว**เหมือนหยาดน้ำกลิ้งไปบนใบบัวที่ลาดเอียง ย่อมไม่ติดในที่ที่กลิ้งไปสักน้อยหนึ่ง** ส่วนอุเบกขายังคงดำรงอยู่ อานนท์ นี้เราเรียกว่า **อินทรีย์ภาวนาชั้นเลิศในอริยวินัย ในกรณีแห่งกลิ่นที่รู้แจ้งด้วยจมูก.**

อานนท์ อีกประการหนึ่ง เมื่อภิกษุ**ได้ลิ้มรสด้วยลิ้น** ความชอบใจก็เกิดขึ้น ความไม่ชอบใจก็เกิดขึ้น ความชอบใจและไม่ชอบใจก็เกิดขึ้น ภิกษุนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่าความชอบใจที่เกิดขึ้น ความไม่ชอบใจที่เกิดขึ้น ความชอบใจและไม่ชอบใจที่เกิดขึ้นแล้วแก่เรานั้น เป็นของปรุงแต่ง เป็นของหยาบ อาศัยกันแล้วเกิดขึ้น ยังมีสิ่งที่ละเอียด ประณีต **นั่นคือ อุเบกขา** เมื่อรู้ชัดอย่างนี้ ความชอบใจที่เกิดขึ้นแล้ว ความไม่ชอบใจที่เกิดขึ้นแล้ว ความชอบใจและไม่ชอบใจที่เกิดขึ้นแล้ว นั้นย่อมดับไป ส่วนอุเบกขายังดำรงอยู่ อานนท์ ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและไม่ชอบใจอันเกิดขึ้นแก่ภิกษุนั้น ย่อมดับไปเร็ว**เหมือนบุรุษมีกำลัง**

ตะล่อมก้อนน้ำลายไว้ที่ปลายลิ้นแล้วถ่มไปโดยไม่ลำบาก ส่วนอุเบกขายังคงดำรงอยู่ อานนท์ นี้เราเรียกว่า **อินทรีย์ภาวนาชั้นเลิศในอริยวินัย ในกรณีแห่งรสที่รู้แจ้งด้วยลิ้น.**

อานนท์ อีกประการหนึ่ง เมื่อภิกษุ**ถูกต้องกระทบทางกาย** ความชอบใจก็เกิดขึ้น ความไม่ชอบใจก็เกิดขึ้น ความชอบใจและไม่ชอบใจก็เกิดขึ้น ภิกษุนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่า ความชอบใจที่เกิดขึ้น ความไม่ชอบใจที่เกิดขึ้น ความชอบใจและไม่ชอบใจที่เกิดขึ้นแล้วแก่เรานั้น เป็นของปรุงแต่ง เป็นของหยาบ อาศัยกันแล้วเกิดขึ้น ยังมีสิ่งที่ละเอียด ประณีต **นั่นคือ อุเบกขา** เมื่อรู้ชัดอย่างนี้ ความชอบใจที่เกิดขึ้นแล้ว ความไม่ชอบใจที่เกิดขึ้นแล้ว ความชอบใจและไม่ชอบใจที่เกิดขึ้นแล้ว นั้นย่อมดับไป ส่วนอุเบกขายังดำรงอยู่ อานนท์ ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและไม่ชอบใจ อันเกิดขึ้นแก่ภิกษุนั้น ย่อมดับไปเร็ว**เหมือนบุรุษมีกำลังเหยียดแขนออก หรือคู้แขนเข้าโดยไม่ลำบาก** ส่วนอุเบกขายังคงดำรงอยู่ อานนท์ นี้เราเรียกว่า **อินทรีย์ภาวนาชั้นเลิศในอริยวินัย ในกรณีแห่งสัมผัสทางผิวหนังที่รู้แจ้งด้วยกาย.**

อานนท์ อีกประการหนึ่ง เมื่อภิกษุ**รู้ธรรมด้วยใจ** ความชอบใจก็เกิดขึ้น ความไม่ชอบใจก็เกิดขึ้น ความชอบใจและไม่ชอบใจก็เกิดขึ้น ภิกษุนั้นรู้ชัดอย่างนี้ว่าความชอบใจที่เกิดขึ้น ความไม่ชอบใจที่เกิดขึ้น ความชอบใจและไม่ชอบใจที่เกิดขึ้นแล้วแก่เรานั้น เป็นของปรุงแต่ง เป็นของหยาบ อาศัยกันแล้วเกิดขึ้น ยังมีสิ่งที่ละเอียด ประณีต **นั่นคือ อุเบกขา** เมื่อรู้ชัดอย่างนี้ ความชอบใจที่เกิดขึ้นแล้ว ความไม่ชอบใจที่เกิดขึ้นแล้ว ความชอบใจและไม่ชอบใจที่เกิดขึ้นแล้ว นั้นย่อมดับไป ส่วนอุเบกขายังดำรงอยู่ อานนท์ ความชอบใจ ความไม่ชอบใจ ความชอบใจและไม่ชอบใจอันเกิดขึ้นแก่ภิกษุนั้น ย่อมดับไปเร็ว**เหมือนบุรุษมีกำลังเอาหยดน้ำสองหรือสามหยดใส่ลงในกะทะเหล็กที่ร้อนจัดตลอดวัน น้ำที่หยดลงยังช้าไป ที่แท้หยดน้ำนั้นจะระเหยแห้งไปอย่างรวดเร็ว** ส่วนอุเบกขายังคงดำรงอยู่ อานนท์ นี้เราเรียกว่า **อินทรีย์ภาวนาชั้นเลิศในอริยวินัย ในกรณีแห่งธรรมที่รู้ได้ด้วยใจ.**

อานนท์ อย่างนี้แล เป็นการเจริญอินทรีย์อย่างไม่มีวิธีอื่นยิ่งกว่าในวินัยของพระอริยะ.

ความสามารถในการละ ๒๐๔

–บาลี สตฺตก. อ. ๒๓/๔๘/๔๖.

ภิกษุทั้งหลาย **สัญญา ๗ ประการนี้ อันภิกษุเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด** ๗ ประการเป็นไฉน คือ **อสุภสัญญา ๑ มรณสัญญา ๑ อาหาเรปฏิกูลสัญญา ๑ สัพพโลเกอนภิรตสัญญา ๑ อนิจจสัญญา ๑ อนิจเจ-ทุกขสัญญา ๑ ทุกเขอนัตตสัญญา ๑.**

ภิกษุทั้งหลาย ก็ข้อที่กล่าวดังนี้ว่า อสุภสัญญาอันภิกษุเจริญแล้ว กระทำให้มาก ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยอะไร ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุมีใจอันอบรมแล้วด้วยอสุภสัญญาอยู่โดยมาก จิตย่อมหวลกลับ งอกลับ ถอยกลับจากการร่วมเมถุนธรรม ไม่ยื่นไปรับการร่วมเมถุนธรรม อุเบกขาหรือความเป็นของปฏิกูลย่อมตั้งอยู่ เปรียบเหมือนขนไก่หรือเส้นเอ็นที่เขาใส่ลงในไฟ ย่อมหดงอเข้าหากัน ไม่คลี่ออก ฉะนั้น ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเมื่อภิกษุมีใจอบรมแล้วด้วยอสุภสัญญาอยู่โดยมาก จิตย่อมไหลไปในการร่วมเมถุนธรรม หรือความเป็นของไม่ปฏิกูลตั้งอยู่ไซร้ ภิกษุพึง

ทราบข้อนั้นดังนี้ว่า อสุภสัญญาอันเราไม่เจริญแล้ว คุณวิเศษทั้งเบื้องต้นและเบื้องปลายของเราก็ไม่มี ผลแห่งภาวนาของเราไม่ถึงที่ เพราะฉะนั้น ภิกษุนั้นจึงต้องเป็นผู้รู้ทั่วถึงในอสุภสัญญานั้น ภิกษุทั้งหลาย ถ้าหากว่า เมื่อภิกษุมีใจอันอบรมแล้วด้วยอสุภสัญญาอยู่โดยมาก จิตย่อมหวลกลับ งอกลับ ถอยกลับจากการร่วมเมถุนธรรม ไม่ยื่นไปรับการร่วมเมถุนธรรม อุเบกขาหรือความเป็นของปฏิกูล ย่อมตั้งอยู่ไซร้ ภิกษุพึงทราบข้อนั้นดังนี้ว่า อสุภสัญญาอันเราเจริญแล้ว คุณวิเศษทั้งเบื้องต้นและเบื้องปลายของเรามีอยู่ ผลแห่งภาวนาของเราถึงที่แล้ว เพราะฉะนั้น ภิกษุนั้นย่อมเป็นผู้รู้ทั่วถึงในอสุภสัญญานั้น ข้อที่กล่าวดังนี้ว่า ภิกษุทั้งหลาย **อสุภสัญญาอันภิกษุเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยข้อนี้.**

ก็ข้อที่กล่าวดังนี้ว่า ภิกษุทั้งหลาย มรณสัญญาอันภิกษุเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยอะไร ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุมีใจอันอบรมแล้วด้วยมรณสัญญาอยู่โดยมาก จิตย่อมหวลกลับ งอกลับ ถอยกลับจากการรักชีวิต

ไม่ยื่นไปรับความรักชีวิต อุเบกขาหรือความเป็นของปฏิกูล ย่อมตั้งอยู่ เปรียบเหมือนขนไก่หรือเส้นเอ็นที่เขาใส่ลงในไฟ ย่อมหดงอเข้าหากัน ไม่คลี่ออกฉะนั้น ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเมื่อภิกษุมีใจอันไม่อบรมแล้วด้วยมรณสัญญาอยู่โดยมาก จิตย่อมไหลไปในความรักชีวิต หรือความเป็นของไม่ปฏิกูล ย่อมตั้งอยู่ไซร้ ภิกษุพึงทราบข้อนั้นดังนี้ว่า มรณสัญญาอันเราไม่เจริญแล้ว คุณวิเศษทั้งเบื้องต้นและเบื้องปลายของเราก็ไม่มี ผลแห่งภาวนาของเรายังไม่ถึงที่ เพราะฉะนั้นภิกษุนั้นจึงต้องเป็นผู้รู้ทั่วถึงในมรณสัญญานั้น ภิกษุทั้งหลาย ก็ถ้าเมื่อภิกษุมีใจอันอบรมแล้วด้วยมรณสัญญาอยู่โดยมาก จิตย่อมหวลกลับ งอกลับ ถอยกลับจากการรักชีวิต ไม่ยื่นไปรับความรักชีวิต อุเบกขาหรือความเป็นของปฏิกูล ย่อมตั้งอยู่ไซร้ ภิกษุพึงทราบข้อนั้นดังนี้ว่า มรณสัญญาอันเราเจริญแล้ว คุณวิเศษทั้งเบื้องต้น และเบื้องปลายของเรามีอยู่ ผลแห่งภาวนาของเราถึงที่แล้ว เพราะฉะนั้นภิกษุนั้นเป็นผู้รู้ทั่วถึงในมรณสัญญานั้น ข้อที่กล่าวดังนี้ว่า **มรณสัญญาอันภิกษุเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยข้อนี้.**

ก็ข้อที่กล่าวดังนี้ว่า ภิกษุทั้งหลาย อาหาเรปฏิกูลสัญญาอันภิกษุเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะมีอมตะเป็นที่สุด เรากล่าวแล้ว เพราะอาศัยอะไร ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุมีใจอันอบรมแล้วด้วยอาหาเรปฏิกูลสัญญาอยู่โดยมาก จิตย่อมหวลกลับ งอกลับ ถอยกลับจากตัณหาในรส ไม่ยื่นไปรับตัณหาในรส อุเบกขาหรือความเป็นของปฏิกูลย่อมตั้งอยู่ เปรียบเหมือนขนไก่หรือเส้นเอ็นที่เขาใส่ลงในไฟ ย่อมหดงอเข้าหากันไม่คลี่ออก ฉะนั้น ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเมื่อภิกษุมีใจอันอบรมแล้วด้วยอาหาเรปฏิกูลสัญญาอยู่โดยมาก จิตย่อมไหลไปในตัณหาในรส หรือความเป็นของไม่ปฏิกูลย่อมตั้งอยู่ไซร้ ภิกษุพึงทราบข้อนั้นดังนี้ว่า อาหาเรปฏิกูลสัญญาอันเราไม่ได้เจริญแล้ว คุณวิเศษทั้งเบื้องต้นและเบื้องปลายของเราไม่มี ผลแห่งภาวนาของเรายังไม่ถึงที่ เพราะฉะนั้น ภิกษุนั้นจึงต้องเป็นผู้รู้ทั่วถึงในอาหาเรปฏิกูลสัญญานั้น ภิกษุทั้งหลาย ก็ถ้าเมื่อภิกษุมีใจอันอบรมแล้วด้วยอาหาเรปฏิกูลสัญญาอยู่โดยมาก จิตย่อมหวลกลับ งอกลับ ถอยกลับจากตัณหาในรส ไม่ยื่นไปรับตัณหาในรส อุเบกขาหรือความเป็นของปฏิกูลย่อมตั้งอยู่ไซร้ ภิกษุพึงทราบข้อนั้นดังนี้ว่า อาหาเรปฏิกูลสัญญาอันเราเจริญแล้ว คุณวิเศษทั้งเบื้องต้นและเบื้องปลายของเรา

มีอยู่ ผลแห่งภาวนาของเราถึงที่แล้ว เพราะฉะนั้น ภิกษุนั้นเป็นผู้รู้ทั่วถึงในอาหาเรปฏิกูลสัญญานั้น ข้อที่กล่าวดังนี้ว่า ภิกษุทั้งหลาย **อาหาเรปฏิกูลสัญญาอันภิกษุเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยข้อนี้.**

ก็ข้อที่กล่าวดังนี้ว่า ภิกษุทั้งหลาย สัพพโลเกอนภิรต-สัญญาอันภิกษุเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก อานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด เรากล่าวแล้ว เพราะอาศัยอะไร ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุมีใจอันอบรมแล้วด้วยสัพพโลเกอนภิรตสัญญาอยู่โดยมาก จิตย่อมหวลกลับ งอกลับ ถอยกลับจากความวิจิตรแห่งโลก ไม่ยื่นไปรับความวิจิตรแห่งโลก อุเบกขาหรือความเป็นของปฏิกูลย่อมตั้งอยู่ เปรียบเหมือนขนไก่หรือเส้นเอ็นที่เขาใส่ลงในไฟ ย่อมหดงอเข้าหากัน ไม่คลี่ออก ฉะนั้น ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเมื่อภิกษุมีใจอันไม่อบรมแล้วด้วยสัพพโลเกอนภิรตสัญญาอยู่โดยมาก จิตย่อมไหลไปในความวิจิตรแห่งโลก หรือความเป็นของไม่ปฏิกูลย่อมตั้งอยู่ไซร้ ภิกษุพึงทราบข้อนั้นดังนี้ว่า สัพพโลเกอนภิรตสัญญาอันเราไม่เจริญแล้ว คุณวิเศษทั้งเบื้องต้นและเบื้องปลายของเราก็ไม่มี ผลแห่งภาวนาของ

เรายังไม่ถึงที่ เพราะฉะนั้น ภิกษุนั้นจึงต้องเป็นผู้รู้ทั่วถึงในสัพพโลเกอนภิรตสัญญานั้น ภิกษุทั้งหลาย ถ้าหากว่าเมื่อภิกษุมีใจอันอบรมแล้วด้วยสัพพโลเกอนภิรตสัญญาอยู่โดยมาก จิตย่อมหวลกลับ งอกลับ ถอยกลับจากความวิจิตรแห่งโลก ไม่ยื่นไปรับความวิจิตรแห่งโลก อุเบกขาหรือความเป็นของปฏิกูลย่อมตั้งอยู่ไซร้ ภิกษุพึงทราบข้อนั้นดังนี้ว่า สัพพโลเกอนภิรตสัญญาอันเราเจริญแล้ว คุณวิเศษทั้งเบื้องต้นและเบื้องปลายของเรามีอยู่ ผลแห่งภาวนาของเราถึงที่แล้ว เพราะฉะนั้น ภิกษุนั้นจึงเป็นผู้รู้ทั่วถึงในสัพพโลเกอนภิรตสัญญานั้น ข้อที่กล่าวดังนี้ว่า ภิกษุทั้งหลาย **สัพพโลเกอนภิรตสัญญาอันภิกษุเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยข้อนี้.**

ก็ข้อที่กล่าวดังนี้ว่า ภิกษุทั้งหลาย อนิจจสัญญาอันภิกษุเจริญแล้วกระทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยอะไร ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุมีใจอันอบรมแล้วด้วยอนิจจสัญญาอยู่โดยมาก จิตย่อมหวลกลับ งอกลับ ถอยกลับ ไม่ยื่นไปรับในลาภสักการะ และความสรรเสริญ อุเบกขา

หรือความเป็นของปฏิกูล ย่อมตั้งอยู่ เปรียบเหมือนขนไก่หรือเส้นเอ็นที่เขาใส่ลงในไฟ ย่อมหดงอเข้าหากัน ไม่คลี่ออก ฉะนั้น ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเมื่อภิกษุมีใจอันอบรมแล้วด้วยอนิจจสัญญาอยู่โดยมาก จิตย่อมไหลไปในลาภสักการะ และความสรรเสริญ หรือความเป็นของไม่ปฏิกูลย่อมตั้งอยู่ไซร้ ภิกษุพึงทราบข้อนั้นดังนี้ว่า อนิจจสัญญาอันเราไม่เจริญแล้ว คุณวิเศษทั้งเบื้องต้นเบื้องปลายของเราไม่มี ผลแห่งภาวนาของเรายังไม่ถึงที่ เพราะฉะนั้น ภิกษุนั้นจึงต้องเป็นผู้รู้ทั่วถึงในอนิจจสัญญานั้น ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเมื่อภิกษุมีใจอันอบรมแล้วด้วยอนิจจสัญญาอยู่โดยมาก จิตย่อมหวลกลับ งอกลับ ถอยกลับ ไม่ยื่นไปรับลาภ สักการะและความสรรเสริญ อุเบกขาหรือความเป็นของ ปฏิกูลย่อมตั้งอยู่ไซร้ ภิกษุพึงทราบข้อนั้นดังนี้ว่า อนิจจสัญญาอันเราเจริญแล้ว คุณวิเศษทั้งเบื้องต้นและเบื้องปลายของเรามีอยู่ ผลแห่งภาวนาของเราถึงที่แล้ว เพราะฉะนั้น ภิกษุนั้นจึงเป็นผู้รู้ทั่วถึงในอนิจจสัญญานั้น ข้อที่กล่าวดังนี้ว่า ภิกษุทั้งหลาย **อนิจจสัญญาอันภิกษุเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยข้อนี้.**

ก็ข้อที่กล่าวดังนี้ว่า ภิกษุทั้งหลาย อนิจเจทุกขสัญญา อันภิกษุเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด เรากล่าวแล้ว เพราะอาศัยอะไร ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุมีใจอันอบรมแล้วด้วยอนิจเจทุกขสัญญาอยู่โดยมาก ภยสัญญา (ความสำคัญเป็นภัย) อย่างแรงกล้าในความเฉื่อยชา ในความเกียจคร้าน ในความท้อถอย ในความประมาท ในการไม่ประกอบความเพียร ในการไม่พิจารณา ย่อมปรากฏเปรียบเหมือนความสำคัญว่าเป็นภัย ย่อมปรากฏในเมื่อเพชฌฆาตเงื้อดาบขึ้น ฉะนั้น ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเมื่อภิกษุมีใจอันอบรมแล้วด้วยอนิจเจทุกขสัญญาอยู่โดยมาก ภยสัญญาอย่างแรงกล้าในความเฉื่อยชา ในความเกียจคร้าน ในความท้อถอย ในความประมาท ในการไม่ประกอบความเพียร ในการไม่พิจารณา ย่อมไม่ปรากฏ เปรียบเหมือนความสำคัญว่าเป็นภัย ย่อมไม่ปรากฏในเมื่อเพชฌฆาตเงื้อดาบขึ้น ฉะนั้น ภิกษุพึงทราบข้อนั้นดังนี้ว่า อนิจเจทุกขสัญญาอันเราไม่เจริญแล้ว คุณวิเศษทั้งเบื้องต้นและเบื้องปลายของเราไม่มี ผลแห่งภาวนาของเรายังไม่ถึงที่ เพราะฉะนั้น ภิกษุนั้นจึงต้องเป็นผู้รู้ทั่วถึงในอนิจเจทุกขสัญญานั้น ภิกษุทั้งหลาย ก็ถ้าว่าเมื่อภิกษุมีใจอันอบรมแล้วด้วยอนิจเจทุกขสัญญาอยู่โดยมาก ภยสัญญา

อย่างแรงกล้าในความเฉื่อยชา ในความเกียจคร้าน ในความท้อถอย ในความประมาท ในการไม่ประกอบความเพียรในการไม่พิจารณา ย่อมปรากฏ เหมือนความสำคัญว่าเป็นภัยย่อมปรากฏในเมื่อเพชฌฆาตเงื้อดาบขึ้น ฉะนั้นไซร้ ภิกษุพึงทราบข้อนั้นดังนี้ว่า อนิจเจทุกขสัญญา อันเราเจริญแล้ว คุณวิเศษทั้งเบื้องต้น เบื้องปลายของเรามีอยู่ ผลแห่งภาวนาของเราถึงที่แล้ว เพราะฉะนั้น ภิกษุนั้นจึงเป็นผู้รู้ทั่วถึงในอนิจเจทุกขสัญญานั้น ข้อที่กล่าวดังนี้ว่า ภิกษุทั้งหลาย **อนิจเจทุกขสัญญาอันภิกษุเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยข้อนี้.**

ก็ข้อที่กล่าวดังนี้ว่า ภิกษุทั้งหลาย ทุกเขอนัตตสัญญาอันภิกษุเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะมีอมตะเป็นที่สุด เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยอะไร ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุมีใจอันอบรมแล้ว ด้วยทุกเขอนัตตสัญญาอยู่โดยมาก ย่อมมีใจปราศจากทิฏฐิว่าเราตัณหาว่าของเรา และมานะทั้งในร่างกายที่มีใจครองนี้และสรรพนิมิตในภายนอกเสียได้ ก้าวล่วงกิเลส ๓ ประการสงบระงับ หลุดพ้นได้เป็นอย่างดี ภิกษุทั้งหลาย ถ้าเมื่อ

ภิกษุมีใจอันอบรมแล้วด้วยทุกเขออนัตตสัญญาอยู่โดยมาก ใจย่อมไม่ปราศจากทิฏฐิว่าเรา ตัณหาว่าของเรา และมานะทั้งในร่างกายที่มีใจครองนี้ และสรรพนิมิตในภายนอก ไม่ก้าวล่วงกิเลส ๓ ประการ ไม่สงบระงับ ยังไม่หลุดพ้นด้วยดีไซร้ ภิกษุพึงทราบข้อนั้นดังนี้ว่า ทุกเขออนัตตสัญญาอันเราไม่เจริญแล้ว คุณวิเศษทั้งเบื้องต้นและเบื้องปลายของเราก็ไม่มี ผลแห่งภาวนาของเรายังไม่ถึงที่ เพราะฉะนั้น ภิกษุนั้นจึงต้องเป็นผู้รู้ทั่วถึงในทุกเขออนัตตสัญญานั้น ภิกษุทั้งหลาย ก็ถ้าว่าเมื่อภิกษุมีใจอันอบรมแล้วด้วยทุกเขออนัตตสัญญาอยู่โดยมาก ย่อมมีใจปราศจากทิฏฐิว่าเรา ตัณหาว่าของเรา และมานะทั้งในร่างกายที่มีใจครองนี้ และสรรพนิมิตในภายนอกเสียได้ ก้าวล่วงกิเลส ๓ ประการ สงบระงับ หลุดพ้นได้เป็นอย่างดีไซร้ ภิกษุพึงทราบข้อนั้นดังนี้ว่า **ทุกเขออนัตตสัญญาอันเราเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยข้อนี้.**

ภิกษุทั้งหลาย สัญญา ๗ ประการนี้แล อันภิกษุเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด.

แว่นส่องความเป็นพระโสดาบัน ๒๐๕

-บาลี มหาวาร. สํ. ๑๙/๔๕๐-๔๕๑/๑๔๗๙-๑๔๘๐.

อานนท์ ข้อที่บุคคลเกิดมาเป็นมนุษย์แล้ว พึงกระทำกาละ มิใช่เป็นของน่าอัศจรรย์ ถ้าเมื่อผู้นั้น ๆ กระทำกาละแล้ว เธอทั้งหลายพึงเข้ามาหาเราแล้วสอบถามเนื้อความนั้น ข้อนี้เป็นความลำบากของตถาคต เพราะฉะนั้นแหละ เราจักแสดงธรรมปริยายชื่อ **ธรรมาทาส** (แว่นส่องธรรม) ที่อริยสาวกประกอบแล้ว เมื่อหวังอยู่ พึงพยากรณ์ตนด้วยตนเองได้ว่า เรามีนรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ปิตติวิสัย อบาย ทุคติ วินิบาต สิ้นแล้ว เราเป็นพระโสดาบัน มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงที่จะตรัสรู้ในเบื้องหน้า.

อานนท์ ก็ธรรมปริยายชื่อธรรมาทาส ที่อริยสาวกประกอบแล้ว เมื่อหวังอยู่ พึงพยากรณ์ตนด้วยตนเองได้ว่า เรามีนรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ปิตติวิสัย อบาย ทุคติ วินิบาต สิ้นแล้ว เราเป็นพระโสดาบัน มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงที่จะตรัสรู้ในเบื้องหน้า เป็นไฉน.

อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ **ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้าว่า** แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ตรัสรู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ เสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้แจ้งโลก

เป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม ดังนี้ **ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระธรรม**ว่า พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคตรัสดีแล้ว อันผู้ได้บรรลุพึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล ควรเรียกให้มาดู ควรน้อมเข้ามา อันวิญญูชนพึงรู้เฉพาะตน ดังนี้ **ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์**ว่า พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาค เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว ปฏิบัติตรง ปฏิบัติเป็นธรรม ปฏิบัติชอบ คือ คู่แห่งบุรุษ ๔ บุรุษ บุคคล ๘ นี้ พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาค เป็นผู้ควรของคำนับ ควรของต้อนรับ ควรของทำบุญ ควรทำอัญชลี เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า ดังนี้ **ประกอบด้วยศีลที่พระอริยเจ้าใคร่แล้ว** อันไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ด่าง ไม่พร้อย เป็นไทย วิญญูชนสรรเสริญ อันตัณหาและทิฏฐิลูบคลำไม่ได้ เป็นไปเพื่อสมาธิ นี้แล คือ ธรรมปริยายชื่อ**ธรรมาทาส** (แว่นส่องธรรม) ที่อริยสาวกประกอบแล้ว เมื่อหวังอยู่พึงพยากรณ์ตนด้วยตนเองได้ว่า เรามีนรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ปิตติวิสัย อบาย ทุคติ วินิบาตสิ้นแล้ว เราเป็นพระโสดาบัน มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงที่จะตรัสรู้ในเบื้องหน้า.

ธรรม ๗ ประการ ของผู้ตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล ๒๐๖

-บาลี มู. ม. ๑๒/๕๘๔-๕๘๙/๕๔๓-๕๕๐.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ทิฏฐิอันเป็นอริยะ อันเป็นเครื่องนำออก นำไปเพื่อความสิ้นทุกข์โดยชอบแก่ผู้กระทำตามเป็นอย่างไร.

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ไปแล้วสู่ป่า สู่โคนไม้ หรือสู่เรือนว่างก็ตาม ย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า เราเป็นผู้มีจิตถูกเครื่องครอบงำใดครอบงำแล้ว (ปริยุฏฐาเนน ปริยุฏฐิตจิตฺโต) ไม่พึงรู้เห็นตามความเป็นจริง เครื่องครอบงำนั้นที่เรายังละไม่ได้ในภายใน มีอยู่หรือไม่หนอ.

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าภิกษุมีจิตอันกามราคะครอบงำ หรือมีจิตอันพยาบาทครอบงำ หรือมีจิตอันถีนมิทธะครอบงำ หรือมีจิตอันอุทธัจจกุกกุจจะครอบงำ หรือมีจิตอันวิจิกิจฉาครอบงำ ก็ชื่อว่าเป็นผู้มีจิตถูกเครื่องครอบงำครอบงำแล้ว. ถ้าภิกษุเป็นผู้ขวนขวายในการคิดเรื่องโลกนี้ หรือเป็นผู้ขวนขวายในการคิดเรื่องโลกอื่น ก็ชื่อว่าเป็นผู้มีจิตถูกเครื่องครอบงำครอบงำแล้ว. ถ้าภิกษุเกิดขัดใจ ทะเลาะวิวาท ทิ่มแทงกันและกันด้วยหอกคือปากอยู่ ก็ชื่อว่าเป็นผู้มีจิตถูกเครื่องครอบงำครอบงำแล้ว. ภิกษุนั้น ย่อมรู้ชัด

อย่างนี้ว่า เราเป็นผู้มีจิตถูกเครื่องครอบงำใดครอบงำแล้ว ไม่พึงรู้เห็นตามความเป็นจริง เครื่องครอบงำนั้นที่เรายังละไม่ได้ในภายใน มิได้มีเลย จิตของเราตั้งไว้ดีแล้ว เพื่อความตรัสรู้สัจจะทั้งหลาย นี้คือ **ญาณที่ ๑** อันเป็นอริยะ เป็นโลกุตระไม่ทั่วไปกับพวกปุถุชน อันภิกษุนั้นบรรลุแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย อีกข้อหนึ่ง อริยสาวกย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า เราเสพให้ทั่วถึง ทำให้เจริญ ทำให้มากซึ่งทิฏฐินี้ ย่อมได้ความสงบเฉพาะตน ย่อมได้ความดับเฉพาะตนหรือหนอ อริยสาวกนั้นย่อมรู้ชัดอย่างนี้ว่า เราเสพให้ทั่วถึง ทำให้เจริญ ทำให้มากซึ่งทิฏฐินี้ ย่อมได้ความสงบเฉพาะตน ย่อมได้ความดับเฉพาะตน นี้คือ **ญาณที่ ๒** อันเป็นอริยะ เป็นโลกุตระไม่ทั่วไปกับพวกปุถุชน อันอริยสาวกนั้นบรรลุแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย อีกข้อหนึ่ง อริยสาวกย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า เราเป็นผู้ประกอบด้วยทิฏฐิเช่นใด สมณะหรือพราหมณ์อื่นนอกธรรมวินัยนี้ ที่เป็นผู้ประกอบด้วยทิฏฐิเช่นนั้นมีอยู่หรือหนอ อริยสาวกนั้นย่อมรู้ชัดอย่างนี้ว่า เราเป็นผู้ประกอบด้วยทิฏฐิเช่นใด สมณะหรือพราหมณ์อื่นนอกธรรมวินัยนี้ ที่เป็นผู้ประกอบด้วยทิฏฐิเช่นนั้นมิได้มี นี้คือ **ญาณที่ ๓** อันเป็นอริยะ เป็นโลกุตระ ไม่ทั่วไปกับพวกปุถุชน อันอริยสาวกนั้นบรรลุแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย อีกข้อหนึ่ง อริยสาวกย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ เป็นผู้ประกอบด้วยธรรมดาเช่นใด ถึงเราก็เป็นผู้ประกอบด้วยธรรมดาเช่นนั้น. ภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ เป็นผู้ประกอบด้วยธรรมดาเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิมีธรรมดาดังนี้ คือ ความออกจากอาบัติเช่นใด ย่อมปรากฏ อริยสาวกย่อมต้องอาบัติเช่นนั้นบ้างโดยแท้ แต่ถึงอย่างนั้น อริยสาวกนั้นจะรีบแสดง เปิดเผย ทำให้ตื้น ซึ่งอาบัตินั้นในสำนักพระศาสดาหรือเพื่อนร่วมประพฤติพรหมจรรย์ที่เป็นวิญญูชนทั้งหลาย ครั้นแสดง เปิดเผย ทำให้ตื้นแล้ว ก็ถึงความสำรวมต่อไป เปรียบเหมือนเด็กอ่อนที่นอนหงาย ถูกถ่านไฟด้วยมือ หรือด้วยเท้าเข้าแล้ว ก็จะชักหนีเร็วพลัน ฉะนั้น อริยสาวกนั้นย่อมรู้ชัดอย่างนี้ว่า บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ เป็นผู้ประกอบด้วยธรรมดาเช่นใด ถึงเราก็เป็นผู้ประกอบด้วยธรรมดาเช่นนั้น นี้คือ **ญาณที่ ๔** อันเป็นอริยะ เป็นโลกุตระ ไม่ทั่วไปกับพวกปุถุชน อันอริยสาวกนั้นบรรลุแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย อีกข้อหนึ่ง อริยสาวกย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ เป็นผู้ประกอบด้วยธรรมดาเช่นใด ถึงเราก็เป็นผู้ประกอบด้วยธรรมดาเช่นนั้น. ภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ เป็นผู้ประกอบ

ด้วยธรรมดาเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิมีธรรมดาดังนี้ คือ อริยสาวกย่อมถึงความขวนขวายในกิจใหญ่น้อยที่ควรทำของเพื่อนร่วมประพฤติพรหมจรรย์โดยแท้ แต่ถึงอย่างนั้น ความปรารถนาอย่างแรงกล้าในอธิศีล-สิกขา อธิจิตตสิกขา และอธิปัญญาสิกขา ของอริยสาวกนั้นก็ยังมีอยู่ เปรียบเหมือนแม่โคลูกอ่อน ย่อมเล็มหญ้ากินไปด้วยชำเลืองดูลูกไปด้วยฉะนั้น อริยสาวกนั้น ย่อมรู้ชัดอย่างนี้ว่า บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ เป็นผู้ประกอบด้วยธรรมดาเช่นใด ถึงเราก็เป็นผู้ประกอบด้วยธรรมดาเช่นนั้น นี้คือ **ญาณที่ ๕** อันเป็นอริยะ เป็นโลกุตระ ไม่ทั่วไปกับพวกปุถุชน อันอริยสาวกนั้นบรรลุแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย อีกข้อหนึ่ง อริยสาวกย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ เป็นผู้ประกอบด้วยพละเช่นใด ถึงเราก็เป็นผู้ประกอบด้วยพละเช่นนั้น. ภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ เป็นผู้ประกอบด้วยพละเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย พละของบุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิเป็นดังนี้ คือ อริยสาวกนั้น เมื่อธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว อันบัณฑิตแสดงอยู่ ย่อมทำให้เกิดประโยชน์ ย่อมทำไว้ในใจ ย่อมกำหนดด้วยจิตทั้งปวง ย่อมเงี่ยโสตลงฟังธรรม อริยสาวกนั้นย่อมรู้ชัดอย่างนี้ว่าบุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ เป็นผู้ประกอบด้วยพละเช่นใด ถึงเรา

ก็เป็นผู้ประกอบด้วยพละเช่นนั้น นี้คือ **ญาณที่ ๖** อันเป็นอริยะ เป็นโลกุตระ ไม่ทั่วไปกับพวกปุถุชน อันอริยสาวกนั้นบรรลุแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย อีกข้อหนึ่ง อริยสาวกย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ เป็นผู้ประกอบด้วยพละเช่นใด ถึงเราก็เป็นผู้ประกอบด้วยพละเช่นนั้น. ภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ เป็นผู้ประกอบด้วยพละเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย พละของบุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิเป็นดังนี้ คือ อริยสาวกนั้น เมื่อธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว อันบัณฑิตแสดงอยู่ ย่อมได้ความรู้อรรถ ย่อมได้ความรู้ธรรม ย่อมได้ปราโมทย์อันประกอบด้วยธรรม อริยสาวกนั้นย่อมรู้ชัดอย่างนี้ว่า บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ เป็นผู้ประกอบด้วยพละเช่นใด ถึงเราก็เป็นผู้ประกอบด้วยพละเช่นนั้น นี้คือ **ญาณที่ ๗** อันเป็นอริยะ เป็นโลกุตระ ไม่ทั่วไปกับพวกปุถุชน อันอริยสาวกนั้นบรรลุแล้ว.

ภิกษุทั้งหลาย ธรรมดาอันอริยสาวกผู้ประกอบด้วยองค์ ๗ ประการอย่างนี้ ตรวจดูดีแล้ว ด้วยการทำให้แจ้งซึ่งโสดาปัตติผล. ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ประกอบด้วยองค์ ๗ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้เพรียบพร้อมด้วยโสดาปัตติผลดังนี้แล.

ฐานะที่เป็นไปไม่ได้ของโสดาบัน (นัยที่ ๑)

-บาลี ฉกฺก. อ. ๒๒/๔๘๘/๓๖๔.

ภิกษุทั้งหลาย ฐานะที่ไม่อาจเป็นไปได้ ๖ ประการนี้ ๖ ประการเป็นอย่างไร คือ

ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ ไม่อาจเข้าถึงสังขารใด ๆ โดยความเป็นของเที่ยง

ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ ไม่อาจเข้าถึงสังขารใด ๆ โดยความเป็นของสุข

ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ ไม่อาจเข้าถึงธรรมะใด ๆ โดยความเป็นตัวตน

ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ ไม่อาจกระทำอนันตริยกรรม

ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ ไม่อาจหวังการถึงความบริสุทธิ์ โดยโกตุหลมงคล

ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ ไม่อาจแสวงหาทักขิเณยยบุคคล ภายนอกจากศาสนานี้.

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล ฐานะที่ไม่อาจเป็นไปได้ ๖ ประการ.

ฐานะที่เป็นไปไม่ได้ของโสดาบัน (นัยที่ ๒)

–บาลี ฉกฺก. อ. ๒๒/๔๘๘/๓๖๓.

ภิกษุทั้งหลาย ฐานะที่ไม่อาจเป็นได้ ๖ ประการนี้ ๖ ประการเป็นอย่างไร คือ

ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ ไม่อาจอยู่อย่างไม่มีความเคารพยำเกรง ในพระศาสดา

ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ ไม่อาจอยู่อย่างไม่มีความเคารพยำเกรง ในพระธรรม

ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ ไม่อาจอยู่อย่างไม่มีความเคารพยำเกรง ในพระสงฆ์

ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ ไม่อาจอยู่อย่างไม่มีความเคารพยำเกรง ในสิกขา

ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ ไม่อาจมาสู่อนาคมนียวัตถุ (วัตถุที่ไม่ควรเข้าหา)

ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ ไม่อาจยังภพที่แปดให้เกิดขึ้น.

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล ฐานะที่ไม่อาจเป็นไปได้ ๖ ประการ.

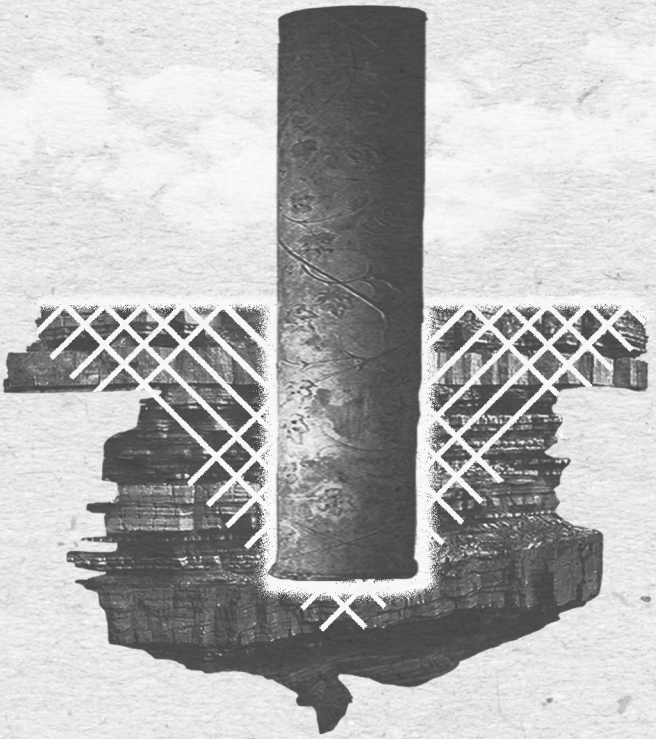

ฐานะที่เป็นไปไม่ได้ของโสดาบัน (นัยที่ ๓)

–บาลี ฉกฺก. อ. ๒๒/๔๘๘/๓๖๕.

ภิกษุทั้งหลาย ฐานะที่ไม่อาจเป็นได้ ๖ ประการนี้ ๖ ประการเป็นอย่างไร คือ

ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ ไม่อาจปลงชีวิตมารดา
ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ ไม่อาจปลงชีวิตบิดา
ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ ไม่อาจปลงชีวิตพระอรหันต์
ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ ไม่อาจคิดประทุษร้ายตถาคต แม้เพียงทำโลหิตให้ห้อ
ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ ไม่อาจทำให้สงฆ์แตกกัน
ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ ไม่อาจถือศาสดาอื่น.

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล ฐานะที่ไม่อาจเป็นไปได้ ๖ ประการ.

ฐานะที่เป็นไปไม่ได้ของโสดาบัน (นัยที่ ๔)

-บาลี ฉกฺก. อ. ๒๒/๔๘๙/๓๖๖.

ภิกษุทั้งหลาย ฐานะที่ไม่อาจเป็นได้ ๖ ประการนี้ ๖ ประการเป็นอย่างไร คือ

ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ ไม่อาจมาสู่ทิฏฐิว่า สุขและทุกข์ ตนทำเอง

ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ ไม่อาจมาสู่ทิฏฐิว่า สุขและทุกข์ ผู้อื่นทำให้

ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ ไม่อาจมาสู่ทิฏฐิว่า สุขและทุกข์ ตนทำเองก็มี ผู้อื่นทำให้ก็มี

ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ ไม่อาจมาสู่ทิฏฐิว่า สุขและทุกข์ ไม่ต้องทำเอง เกิดขึ้นได้ตามลำพัง

ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ ไม่อาจมาสู่ทิฏฐิว่า สุขและทุกข์ ไม่ต้องใครอื่นทำให้ เกิดขึ้นได้ตามลำพัง

ผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ ไม่อาจมาสู่ทิฏฐิ ว่า สุขและทุกข์ ไม่ต้องทำเองและไม่ต้องใครอื่นทำให้ เกิดขึ้นได้ตามลำพัง.

ข้อนั้น เพราะเหตุไร ภิกษุทั้งหลาย ข้อนั้นเพราะเหตุว่า เหตุ (แห่งสุขและทุกข์) **อันผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ เห็นแล้วโดยแท้จริง และธรรมทั้งหลาย ก็เป็นสิ่งที่เกิดมาแต่เหตุด้วย.**

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล ฐานะที่ไม่อาจเป็นไปได้ ๖ ประการ.

ความหมายของคำว่า เสขะ ๒๑๑

-บาลี ติก. อ. ๒๐/๒๙๗/๕๒๕.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์ตรัสว่า เสขะ ๆ ดังนี้ ด้วยเหตุมีประมาณเท่าไรหนอ บุคคลจึงชื่อว่าเป็นเสขะ.

ภิกษุ **ที่เรียกชื่อว่าเสขะ ด้วยเหตุว่ายังต้องศึกษา** ศึกษาอะไร **ศึกษาอธิศีลสิกขา ศึกษาอธิจิตตสิกขา และศึกษาอธิปัญญาสิกขา.**

ภิกษุ ที่เรียกชื่อว่าเสขะ ด้วยเหตุว่ายังต้องศึกษาแล.

ผู้เป็นเสขะ-อเสขะ ๒๑๒

-บาลี มหาวาร. สํ. ๑๙/๓๐๓/๑๐๓๒.

ภิกษุทั้งหลาย ปริยายที่ภิกษุผู้เป็นเสขะอาศัยแล้ว ตั้งอยู่ในเสขภูมิ พึงรู้ว่า เราเป็นพระเสขะ และปริยายที่ภิกษุผู้เป็นอเสขะอาศัยแล้ว ตั้งอยู่ในอเสขภูมิ พึงรู้ว่า เราเป็นพระอเสขะมีอยู่.

ภิกษุทั้งหลาย ปริยายที่ภิกษุผู้เป็นเสขะอาศัยแล้ว ตั้งอยู่ในเสขภูมิ ย่อมรู้ว่า เราเป็นพระเสขะ เป็นอย่างไร

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้เป็นเสขะในกรณีนี้ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ภิกษุทั้งหลาย ปริยายแม้นี้แล ที่ภิกษุผู้เป็นเสขะ อาศัยแล้ว ตั้งอยู่ในเสขภูมิ ย่อมรู้ชัดว่า เราเป็นพระเสขะ.

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้เป็นเสขะย่อมพิจารณาเห็นดังนี้ว่า สมณะหรือพราหมณ์อื่นภายนอกจากศาสนานี้ ซึ่งจะแสดงธรรมที่จริงแท้แน่นอนเหมือนพระผู้มีพระภาค มีอยู่หรือ เธอนั้นย่อมรู้ชัดอย่างนี้ว่า สมณะหรือพราหมณ์อื่นภายนอกจากศาสนานี้ ซึ่งจะแสดงธรรมที่จริงแท้แน่นอนเหมือนพระผู้มีพระภาคไม่มี ภิกษุทั้งหลาย

ปริยายแม้นี้แล ที่ภิกษุผู้เป็นเสขะอาศัยแล้ว ตั้งอยู่ในเสขภูมิ ย่อมรู้ว่าเราเป็นพระเสขะ.

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้เป็นเสขะย่อมรู้ชัดซึ่งอินทรีย์ ๕ คือ สัทธินทรีย์ วิริยินทรีย์ สตินทรีย์ สมาธินทรีย์ ปัญญินทรีย์ อินทรีย์ ๕ นั้นมีสิ่งใดเป็นคติ มีสิ่งใดเป็นอย่างยิ่ง มีสิ่งใดเป็นผล มีสิ่งใดเป็นที่สุด ภิกษุผู้เป็นเสขะยังไม่ถูกต้องสิ่งนั้นด้วยกาย แต่เห็นแจ้งแทงตลอดด้วยปัญญา ภิกษุทั้งหลาย ปริยายแม้นี้แล ที่ภิกษุผู้เป็นเสขะอาศัยแล้ว ตั้งอยู่ในเสขภูมิ ย่อมรู้ว่า เราเป็นพระเสขะ.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ปริยายที่ภิกษุผู้เป็นอเสขะอาศัยแล้ว ตั้งอยู่ในอเสขภูมิ ย่อมรู้ว่า เราเป็นพระอเสขะ เป็นอย่างไร ภิกษุผู้เป็นอเสขะในกรณีนี้ ย่อมรู้ชัดซึ่งอินทรีย์ ๕ คือ สัทธินทรีย์ วิริยินทรีย์ สตินทรีย์ สมาธินทรีย์ ปัญญินทรีย์ อินทรีย์ ๕ มีสิ่งใดเป็นคติ มีสิ่งใดเป็นอย่างยิ่ง มีสิ่งใดเป็นผล มีสิ่งใดเป็นที่สุด อริยสาวกผู้เป็นอเสขะถูกต้องสิ่งนั้นด้วยกาย และเห็นแจ้งแทงตลอดด้วยปัญญา ภิกษุทั้งหลาย ปริยายแม้นี้แล ที่ภิกษุผู้เป็นอเสขะอาศัย และตั้งอยู่ในอเสขภูมิ ย่อมรู้ว่า เราเป็นพระอเสขะ.

ภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้เป็นอเสขะ ย่อมรู้ชัดซึ่งอินทรีย์ ๖ คือ จักขุนทรีย์ โสตินทรีย์ ฆานินทรีย์ ชิวหินทรีย์ กายยินทรีย์ มนินทรีย์ อริยสาวกผู้เป็นอเสขะย่อมรู้ชัดว่า อินทรีย์ ๖ เหล่านี้ จักดับไปหมดสิ้นโดยประการทั้งปวง ไม่มีเหลือ และอินทรีย์ ๖ เหล่าอื่น จักไม่เกิดขึ้นในภพไหน ๆ ภิกษุทั้งหลาย ปริยายแม้นี้แล ที่ภิกษุผู้เป็นอเสขะอาศัยแล้ว ตั้งอยู่ในอเสขภูมิ ย่อมรู้ชัดว่า เราเป็นพระอเสขะ.

เหตุให้เป็นคนดุร้าย หรือคนสงบเสงี่ยม

๒๑๓

-บาลี สฬา. สํ. ๑๘/๓๗๖/๕๘๖.

คามณิ บุคคลบางคนในโลกนี้ยังละราคะไม่ได้ เพราะเป็นผู้ยังละราคะไม่ได้ คนอื่นจึงยั่วให้โกรธได้ เมื่อถูกคนอื่นยั่วให้โกรธ ย่อมแสดงความโกรธให้ปรากฏ ด้วยเหตุนั้น ผู้นั้นจึงถึงความนับว่า เป็นคนดุร้าย.

คามณิ บุคคลบางคนในโลกนี้ยังละโทสะไม่ได้ เพราะเป็นผู้ยังละโทสะไม่ได้ คนอื่นจึงยั่วให้โกรธได้ เมื่อถูกคนอื่นยั่วให้โกรธ ย่อมแสดงความโกรธให้ปรากฏ ด้วยเหตุนั้น ผู้นั้นจึงถึงความนับว่า เป็นคนดุร้าย.

คามณิ บุคคลบางคนในโลกนี้ยังละโมหะไม่ได้ เพราะเป็นผู้ยังละโมหะไม่ได้ คนอื่นจึงยั่วให้โกรธได้ เมื่อถูกคนอื่นยั่วให้โกรธ ย่อมแสดงความโกรธให้ปรากฏ ด้วยเหตุนั้น ผู้นั้นจึงถึงความนับว่า เป็นคนดุร้าย.

คามณิ นี้แลเป็นเหตุเป็นปัจจัย ให้บุคคลบางคนในโลกนี้ถึงความนับว่า เป็นคนดุร้าย.

คามณิ อนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ละราคะได้แล้ว เพราะเป็นผู้ละราคะได้ คนอื่นจึงยั่วให้โกรธไม่ได้ เมื่อถูกคนอื่นยั่วให้โกรธ ก็ไม่แสดงความโกรธให้ปรากฏ ด้วยเหตุนั้น ผู้นั้นจึงถึงความนับว่า เป็นคนสงบเสงี่ยม.

คามณิ บุคคลบางคนในโลกนี้ละโทสะได้แล้ว เพราะเป็นผู้ละโทสะได้ คนอื่นจึงยั่วให้โกรธไม่ได้ เมื่อถูกคนอื่นยั่วให้โกรธ ก็ไม่แสดงความโกรธให้ปรากฏ ด้วยเหตุนั้น ผู้นั้นจึงถึงความนับว่า เป็นคนสงบเสงี่ยม

คามณิ บุคคลบางคนในโลกนี้ละโมหะได้แล้ว เพราะเป็นผู้ละโมหะได้ คนอื่นจึงยั่วให้โกรธไม่ได้ เมื่อถูกคนอื่นยั่วให้โกรธ ก็ไม่แสดงความโกรธให้ปรากฏ ด้วยเหตุนั้น ผู้นั้นจึงถึงความนับว่า เป็นคนสงบเสงี่ยม

คามณิ นี้แลเป็นเหตุเป็นปัจจัย ให้บุคคลบางคนในโลกนี้ถึงความนับว่า เป็นคนสงบเสงี่ยม.

ธรรมเป็นเครื่องอยู่ของพระอริยะ ๒๑๔

-บาลี ทสก. อ. ๒๔/๓๑/๒๐.

ภิกษุทั้งหลาย **การอยู่แบบพระอริยเจ้า ซึ่งพระอริยเจ้าทั้งหลาย ได้อยู่มาแล้วก็ดี กำลังอยู่ในบัดนี้ก็ดี จักอยู่ต่อไปก็ดี ๑๐ ประการนี้ ๑๐ ประการเป็นอย่างไร คือ** ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในกรณีนี้ **เป็นผู้ละองค์ ๕ ได้ขาด เป็นผู้ประกอบพร้อมด้วยองค์ ๖ เป็นผู้มีอารักขาอย่างเดียว เป็นผู้มีพนักพิง ๔ ด้าน เป็นผู้ถอนความเห็นว่าจริงดิ่งไปคนละทางขึ้นเสียแล้ว เป็นผู้ละการแสวงหาสิ้นเชิงแล้ว เป็นผู้มีความดำริอันไม่ขุ่นมัว เป็นผู้มีกายสังขารอันสงบรำงับแล้ว เป็นผู้มีจิตหลุดพ้นด้วยดี เป็นผู้มีปัญญาในความหลุดพ้นด้วยดี.**

(๑) ภิกษุ**เป็นผู้ละองค์ ๕ ได้ขาด** เป็นอย่างไร ภิกษุในกรณีนี้ **เป็นผู้ละกามฉันทะ ละพยาบาท ละถีนมิทธะ ละอุทธัจจกุกกุจจะ และละวิจิกิจฉาได้แล้ว.** ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอย่างนี้ ชื่อว่าเป็นผู้ละองค์ ๕ ได้ขาด.

(๒) ภิกษุ**เป็นผู้ประกอบพร้อมด้วยองค์ ๖** เป็นอย่างไร ภิกษุในกรณีนี้ **ได้เห็นรูปด้วยตา ได้ฟังเสียงด้วยหู ได้ดมกลิ่นด้วยจมูก ได้ลิ้มรสด้วยลิ้น ได้สัมผัสโผฏฐัพพะด้วยกาย และได้รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจแล้ว ก็เป็นผู้ไม่ดีใจ ไม่เสียใจ มีอุเบกขา มีสติ มีสัมปชัญญะอยู่ได้.** ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอย่างนี้ ชื่อว่าเป็นผู้ประกอบพร้อมด้วยองค์ ๖.

(๓) ภิกษุ**เป็นผู้มีอารักขาอย่างเดียว** เป็นอย่างไร ภิกษุในกรณีนี้ **ประกอบการรักษาจิตด้วยสติ.** ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอย่างนี้ ชื่อว่ามีอารักขาอย่างเดียว.

(๔) ภิกษุ**เป็นผู้มีพนักพิง ๔ ด้าน** เป็นอย่างไร ภิกษุในกรณีนี้ **พิจารณาแล้วเสพของสิ่งหนึ่ง พิจารณาแล้วอดกลั้นของสิ่งหนึ่ง พิจารณาแล้วเว้นขาดของสิ่งหนึ่ง พิจารณาแล้วบรรเทาของสิ่งหนึ่ง.** ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอย่างนี้ ชื่อว่าเป็นผู้มีพนักพิง ๔ ด้าน.

(๕) ภิกษุ**เป็นผู้ถอนความเห็นว่าจริงดิ่งไปคนละทางขึ้นเสียแล้ว** เป็นอย่างไร ภิกษุในกรณีนี้ **เป็นผู้ถอน สละ คาย ปล่อย ละทิ้งเสียแล้ว ซึ่งความเห็นว่าจริงดิ่งไปคนละทางมากอย่าง ของเหล่าสมณพราหมณ์มากผู้ด้วยกัน ที่มีความเห็นว่า โลกเที่ยง บ้าง โลกไม่เที่ยง บ้าง โลกมีที่สุด บ้าง โลกไม่มีที่สุด บ้าง ชีวะก็อันนั้น สรีระก็อันนั้น บ้าง ชีวะก็อันอื่น สรีระก็อันอื่น บ้าง ตถาคตภายหลังแต่การตาย ย่อมมีอีก บ้าง ตถาคตภายหลังแต่การตาย ย่อมไม่มีอีก บ้าง ตถาคตภายหลังแต่การตาย ย่อมมีอีกก็มี ไม่มีอีกก็มี บ้าง ตถาคตภายหลังแต่การตาย ย่อมมีอีกก็หามิได้ ไม่มีอีกก็หามิได้ บ้าง.** ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอย่างนี้ ชื่อว่าเป็นผู้ถอนความเห็นว่าจริงดิ่งไปคนละทางขึ้นเสียแล้ว.

(๖) ภิกษุ**เป็นผู้ละการแสวงหาสิ้นเชิงแล้ว** เป็นอย่างไร ภิกษุในกรณีนี้ **เป็นผู้ละการแสวงหากามแล้ว เป็นผู้ละการแสวงหาภพแล้ว และการแสวงหาพรหมจรรย์ของเธอนั้นก็ระงับไปแล้ว.** ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอย่างนี้ ชื่อว่าเป็นผู้ละการแสวงหาสิ้นเชิงแล้ว.

(๗) ภิกษุ**เป็นผู้มีความดำริไม่ขุ่นมัว** เป็นอย่างไร ภิกษุในกรณีนี้ **เป็นผู้ละความดำริในทางกามเสียแล้ว เป็นผู้ละความดำริในทางพยาบาทเสียแล้ว และเป็นผู้ละความดำริในทางเบียดเบียนเสียแล้ว.** ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอย่างนี้ ชื่อว่าเป็นผู้มีความดำริไม่ขุ่นมัว.

(๘) ภิกษุ**เป็นผู้มีกายสังขารอันสงบรำงับแล้ว** เป็นอย่างไร ภิกษุในกรณีนี้ **เพราะละสุขเสียได้ เพราะละทุกข์เสียได้ และเพราะความดับหายไปแห่งโสมนัสและโทมนัสในกาลก่อนจึงบรรลุฌานที่ ๔ อันไม่มีทุกข์และสุข มีแต่ความที่สติเป็นธรรมชาติที่บริสุทธิ์เพราะอุเบกขาแล้วแลอยู่.** ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอย่างนี้ ชื่อว่าเป็นผู้มีกายสังขารอันสงบรำงับแล้ว.

(๙) ภิกษุ**เป็นผู้มีจิตหลุดพ้นด้วยดี** เป็นอย่างไร ภิกษุในกรณีนี้ **เป็นผู้มีจิตหลุดพ้นแล้วจากราคะ จากโทสะ จากโมหะ.** ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอย่างนี้ ชื่อว่าเป็นผู้มีจิตหลุดพ้นด้วยดี.

(๑๐) ภิกษุ**เป็นผู้มีปัญญาในความหลุดพ้นด้วยดี** เป็นอย่างไร ภิกษุในกรณีนี้ **ย่อมรู้ชัดว่า เราละ ราคะ โทสะ โมหะ เสียแล้ว ถอนขึ้นได้กระทั่งราก ทำให้เหมือนตาลยอดเน่า ไม่ให้มี ไม่ให้เกิดได้อีกต่อไป** ดังนี้. ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอย่างนี้ ชื่อว่าเป็นผู้มีปัญญาในความหลุดพ้นด้วยดี.

ภิกษุทั้งหลาย ในกาลยืดยาวฝ่ายอดีต พระอริยเจ้าเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ได้เป็นอยู่แล้วอย่างพระอริยเจ้า พระอริยเจ้าทั้งหมดเหล่านั้น ก็ได้เป็นอยู่แล้วในการอยู่อย่างพระอริยเจ้า ๑๐ ประการนี้เหมือนกัน. ภิกษุทั้งหลาย ในกาลยืดยาวฝ่ายอนาคต พระอริยเจ้าเหล่าใดเหล่าหนึ่ง จักเป็นอยู่อย่างพระอริยเจ้า พระอริยเจ้าทั้งหมดเหล่านั้น ก็จักเป็นอยู่ในการอยู่อย่างพระอริยเจ้า ๑๐ ประการนี้เหมือนกัน.

ภิกษุทั้งหลาย ในกาลบัดนี้ พระอริยเจ้าเหล่าใด เหล่าหนึ่ง กำลังเป็นอยู่อย่างพระอริยเจ้า พระอริยเจ้าทั้งหมดเหล่านั้น ก็กำลังเป็นอยู่ในการอยู่อย่างพระอริยเจ้า ๑๐ ประการนี้เหมือนกัน. ภิกษุทั้งหลาย การอยู่แบบพระอริยเจ้า ซึ่งพระอริยเจ้าทั้งหลายได้อยู่มาแล้วก็ดี กำลังอยู่ในบัดนี้ก็ดี จักอยู่ต่อไปก็ดี มีเครื่องอยู่ ๑๐ ประการเหล่านี้แล.

ปัจจัยที่ส่งผลต่อ

ความเร็ว ในการบรรลุธรรม

ปฏิปทาการบรรลุมรรคผล ๔ แบบ ๒๑๕

-บาลี จตุกฺก. อ. ๒๑/๒๐๒/๑๖๓.

ภิกษุทั้งหลาย ปฏิปทา ๔ ประการเหล่านี้ ๔ ประการเป็นอย่างไร คือ

(๑) ทุกขาปฏิปทาทันธาภิญญา (ปฏิบัติลำบาก รู้ได้ช้า)

(๒) ทุกขาปฏิปทาขิปปาภิญญา (ปฏิบัติลำบาก รู้ได้เร็ว)

(๓) สุขาปฏิปทาทันธาภิญญา (ปฏิบัติสบาย รู้ได้ช้า)

(๔) สุขาปฏิปทาขิปปาภิญญา (ปฏิบัติสบาย รู้ได้เร็ว)

แบบปฏิบัติลำบาก รู้ได้ช้า

ภิกษุทั้งหลาย ก็ทุกขาปฏิปทาทันธาภิญญา เป็นอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นในกายว่าไม่งาม มีความสำคัญในอาหารว่าเป็นของปฏิกูล มีความสำคัญในโลกทั้งปวงว่าไม่น่ายินดี พิจารณาเห็นในสังขารทั้งปวงว่าไม่เที่ยง อนึ่ง มรณสัญญาของเธอตั้งอยู่ดีแล้วในภายใน เธอเข้าไปอาศัยธรรมอันเป็นกำลังของพระเสขะ ๕ ประการนี้ คือ สัทธา หิริ โอตัปปะ วิริยะ ปัญญา อินทรีย์ ๕ ประการนี้ คือ สัทธินทรีย์ วิริยินทรีย์ สตินทรีย์ สมาธินทรีย์ ปัญญินทรีย์

ของเธอปรากฏว่าอ่อน เธอจึงได้บรรลุคุณวิเศษเพื่อความสิ้นอาสวะช้า เพราะอินทรีย์ ๕ ประการนี้อ่อน ภิกษุทั้งหลาย **นี้เรียกว่า ทุกขาปฏิปทาทันธาภิญญา.**

แบบปฏิบัติลำบาก รู้ได้เร็ว

ภิกษุทั้งหลาย ก็ทุกขาปฏิปทาขิปปาภิญญา เป็นอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็นในกายว่าไม่งาม มีความสำคัญในอาหารว่าเป็นของปฏิกูล มีความสำคัญในโลกทั้งปวงว่าไม่น่ายินดี พิจารณาเห็นในสังขารทั้งปวงว่าไม่เที่ยง อนึ่ง มรณสัญญาของเธอตั้งอยู่ดีแล้วในภายใน เธอเข้าไปอาศัยธรรมอันเป็นกำลังของพระเสขะ ๕ ประการนี้ คือ สัทธา หิริ โอตัปปะ วิริยะ ปัญญา แต่อินทรีย์ ๕ ประการนี้ คือ สัทธินทรีย์ วิริยินทรีย์ สตินทรีย์ สมาธินทรีย์ ปัญญินทรีย์ ของเธอปรากฏว่าแก่กล้า เธอย่อมได้บรรลุคุณวิเศษเพื่อความสิ้นอาสวะเร็วพลัน เพราะอินทรีย์ ๕ ประการนี้แก่กล้า ภิกษุทั้งหลาย **นี้เรียกว่า ทุกขาปฏิปทาขิปปาภิญญา.**

แบบปฏิบัติสบาย รู้ได้ช้า

ภิกษุทั้งหลาย ก็สุขาปฏิปทาทันธาภิญญาเป็นอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌาน มีวิตกวิจาร มีปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกและวิจารสงบไป จึงบรรลุทุติยฌาน มีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตกวิจาร มีปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ เพราะความจางคลายไปแห่งปีติ ย่อมเป็นผู้อยู่อุเบกขา มีสติและสัมปชัญญะ บรรลุตติยฌานที่พระอริยเจ้าทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข ดังนี้ เพราะละสุข ละทุกข์ และดับโสมนัสก่อน ๆ ได้ จึงบรรลุจตุตถฌานอันไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีแต่สติอันบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่ เธออาศัยธรรมอันเป็นกำลังของพระเสขะ ๕ ประการนี้ คือ สัทธา หิริ โอตัปปะ วิริยะ ปัญญา แต่อินทรีย์ ๕ ประการนี้ คือ สัทธินทรีย์ วิริยินทรีย์ สตินทรีย์ สมาธินทรีย์ ปัญญินทรีย์ ของเธอปรากฏว่าอ่อน เธอจึงบรรลุคุณวิเศษ เพื่อความสิ้นอาสวะช้า เพราะอินทรีย์ ๕ ประการนี้อ่อน ภิกษุทั้งหลาย **นี้เรียกว่าสุขาปฏิปทาทันธาภิญญา.**

แบบปฏิบัติสบาย รู้ได้เร็ว

ภิกษุทั้งหลาย ก็สุขาปฏิปทาขิปปาภิญญาเป็นอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌาน มีวิตกวิจาร มีปีติและสุขอันเกิดจากวิเวกอยู่ เพราะวิตกและวิจารสงบไป จึงบรรลุทุติยฌาน มีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตกวิจาร มีปีติและสุขอันเกิดจากสมาธิอยู่ เพราะความจางคลายไปแห่งปีติ ย่อมเป็นผู้อยู่อุเบกขา มีสติและสัมปชัญญะ บรรลุตติยฌานที่พระอริยเจ้าทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข ดังนี้ เพราะละสุข ละทุกข์ และดับโสมนัสก่อน ๆ ได้ จึงบรรลุจตุตถฌานอันไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีแต่สติอันบริสุทธิ์เพราะอุเบกขาอยู่ เธออาศัยธรรมอันเป็นกำลังของพระเสขะ ๕ ประการนี้ คือ สัทธา หิริ โอตัปปะ วิริยะ ปัญญา ทั้งอินทรีย์ ๕ ประการนี้ คือ สัทธินทรีย์ วิริยินทรีย์ สตินทรีย์ สมาธินทรีย์ ปัญญินทรีย์ ของเธอปรากฏว่าแก่กล้า เธอย่อมได้บรรลุคุณวิเศษ เพื่อความสิ้นอาสวะเร็วพลัน เพราะอินทรีย์ ๕ ประการนี้แก่กล้า ภิกษุทั้งหลาย **นี้เรียกว่า สุขาปฏิปทาขิปปาภิญญา.**

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล ปฏิปทา ๔ ประการ.

อินทรีย์ ๖ ๒๑๖

-บาลี มหาวาร. สํ. ๑๙/๒๗๑-๒๗๒/๙๐๒,๙๐๓,๙๐๕.

ภิกษุทั้งหลาย อินทรีย์ ๖ ประการ ๖ ประการเป็นอย่างไร คือ อินทรีย์คือ **ตา** อินทรีย์คือ **หู** อินทรีย์คือ **จมูก** อินทรีย์คือ **ลิ้น** อินทรีย์คือ **กาย** อินทรีย์คือ **ใจ.**

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อใด **อริยสาวก** รู้แจ้งชัดตามความเป็นจริงซึ่ง**ความเกิดขึ้น** (สมุทัย) **ความตั้งอยู่ไม่ได้** (อัตถังคมะ) **รสอร่อย** (อัสสาทะ) **โทษอันต่ำทราม** (อาทีนวะ) และ**อุบายเครื่องออก** (นิสสรณะ) **แห่งอินทรีย์ ๖ ประการนี้เมื่อนั้น เราเรียกอริยสาวกนี้ว่า เป็นโสดาบัน** มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงแท้ต่อพระนิพพาน จักตรัสรู้พร้อมในเบื้องหน้า.

...ภิกษุทั้งหลาย เมื่อใด **ภิกษุ** รู้แจ้งชัดตามความเป็นจริงซึ่ง**ความเกิดขึ้น ความตั้งอยู่ไม่ได้ รสอร่อย โทษอันต่ำทราม และอุบายเครื่องออก แห่งอินทรีย์ ๖ ประการนี้ ตามความเป็นจริงแล้ว เป็นผู้หลุดพ้นเพราะไม่ถือมั่น เมื่อนั้น เราเรียกภิกษุนี้ว่า เป็นพระอรหันต์ สิ้นอาสวะแล้ว** อยู่จบพรหมจรรย์ ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระลงแล้ว บรรลุประโยชน์ของตนแล้ว สิ้นสังโยชน์ที่จะนำไปสู่ภพ หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ.

อินทรีย์ ๕ (นัยที่ ๑) ๒๑๗

-บาลี มหาวาร. สำ. ๑๙/๒๕๙-๒๖๑/๘๕๒-๘๖๓.

ภิกษุทั้งหลาย อินทรีย์ ๕ ประการนี้ ๕ ประการ เป็นอย่างไร คือ สัทธินทรีย์ วิริยินทรีย์ สตินทรีย์ สมาธินทรีย์ ปัญญินทรีย์.

ภิกษุทั้งหลาย ก็จะพึงเห็นสัทธินทรีย์ในธรรมไหนเล่า **ในโสตาปัตติยังคะ ๔ พึงเห็นสัทธินทรีย์ในธรรมนี้.**

ภิกษุทั้งหลาย ก็จะพึงเห็นวิริยินทรีย์ในธรรมไหนเล่า **ในสัมมัปปธาน ๔ พึงเห็นวิริยินทรีย์ในธรรมนี้.**

ภิกษุทั้งหลาย ก็จะพึงเห็นสตินทรีย์ในธรรมไหนเล่า **ในสติปัฏฐาน ๔ พึงเห็นสตินทรีย์ในธรรมนี้.**

ภิกษุทั้งหลาย ก็จะพึงเห็นสมาธินทรีย์ในธรรมไหนเล่า **ในฌานทั้ง ๔ พึงเห็นสมาธินทรีย์ในธรรมนี้.**

ภิกษุทั้งหลาย ก็จะพึงเห็นปัญญินทรีย์ในธรรมไหนเล่า **ในอริยสัจ ๔ พึงเห็นปัญญินทรีย์ในธรรมนี้.**

ภิกษุทั้งหลาย ก็สัทธินทรีย์เป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีศรัทธา เชื่อพระปัญญาตรัสรู้ของพระตถาคตว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ทรงถึงพร้อมด้วยวิชชาและจรณะเสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถี

ฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ทรงเบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม **นี้เรียกว่า สัทธินทรีย์.**

ก็วิริยินทรีย์เป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ปรารภความเพียร เพื่อละอกุศลธรรม เพื่อความถึงพร้อมแห่งกุศลธรรม มีกำลัง มีความบากบั่น มั่นคง ไม่ทอดทิ้งธุระในกุศลธรรมทั้งหลาย **นี้เรียกว่า วิริยินทรีย์.**

ก็สตินทรีย์เป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีสติ ประกอบด้วยสติเป็นเครื่องรักษาตัวอย่างยิ่ง ระลึกได้ ตามระลึกได้ซึ่งกิจที่กระทำ และคำที่พูดแม้นานได้ **นี้เรียกว่า สตินทรีย์.**

ก็สมาธินทรีย์เป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ กระทำโวสสัคคารมณ์ (ความที่จิตมีการปล่อยหรือการวางเป็นอารมณ์) แล้วได้สมาธิ ได้เอกัคคตาจิต **นี้เรียกว่า สมาธินทรีย์.**

ก็ปัญญินทรีย์เป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีปัญญา ประกอบด้วยปัญญาเครื่องกำหนดความเกิดความดับ อันประเสริฐ ชำแรกกิเลส ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ **นี้เรียกว่า ปัญญินทรีย์.**

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แลอินทรีย์ ๕ ประการ.

อินทรีย์ ๕ (นัยที่ ๒) ๒๑๘

-บาลี มหาวาร. สํ. ๑๙/๒๖๒-๒๖๓/๘๖๔-๘๖๙.

ภิกษุทั้งหลาย อินทรีย์ ๕ ประการนี้ ๕ ประการ เป็นอย่างไร คือ สัทธินทรีย์ วิริยินทรีย์ สตินทรีย์ สมาธินทรีย์ ปัญญินทรีย์.

ภิกษุทั้งหลาย ก็สัทธินทรีย์เป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ **เป็นผู้มีศรัทธา เชื่อพระปัญญาตรัสรู้ของพระตถาคต**ว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ทรงถึงพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ เสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ทรงเบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม **นี้เรียกว่า สัทธินทรีย์.**

ก็วิริยินทรีย์เป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ **ปรารภความเพียร เพื่อละอกุศลธรรม เพื่อความถึงพร้อมแห่งกุศลธรรม** มีกำลัง มีความบากบั่น มั่นคง ไม่ทอดทิ้งธุระในกุศลธรรมทั้งหลาย อริยสาวกนั้น ยังฉันทะให้เกิด พยายาม ปรารภความเพียร ประคองจิตไว้ ตั้งจิตไว้มั่น เพื่อความไม่บังเกิดขึ้นแห่งอกุศลธรรมอันลามกที่ยัง

ไม่บังเกิดขึ้น เพื่อละอกุศลธรรมอันลามกที่บังเกิดขึ้นแล้ว เพื่อความบังเกิดขึ้นแห่งกุศลธรรมที่ยังไม่บังเกิดขึ้น เพื่อความถึงพร้อม เพื่อความไม่หลงลืม เพื่อเจริญยิ่งขึ้น เพื่อความไพบูลย์ เพื่อความเจริญ เพื่อความบริบูรณ์แห่งกุศลธรรมที่บังเกิดขึ้นแล้ว **นี้เรียกว่า วิริยินทรีย์.**

ก็สตินทรีย์เป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ **เป็นผู้มีสติ ประกอบด้วยสติเครื่องรักษาตัวอย่างยิ่ง ระลึกได้ ตามระลึกได้ ซึ่งกิจที่กระทำและคำพูดแม้นานได้** อริยสาวกนั้น **ย่อมพิจารณาเห็นกายในกาย**อยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย **ย่อมพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนา**อยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย **ย่อมพิจารณาเห็นจิตในจิต**อยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย **ย่อมพิจารณาเห็นธรรมในธรรม**อยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและโทมนัสในโลกเสีย **นี้เรียกว่า สตินทรีย์.**

ก็สมาธินทรีย์เป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ กระทำโวสสัคคารมณ์ (ความที่จิตมีการปล่อยหรือ

การวางเป็นอารมณ์) แล้วได้สมาธิ ได้เอกัคคตาจิต อริยสาวกนั้น สงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรม **บรรลุปฐมฌาน** มีวิตก วิจาร มีปีติและสุข เกิดแต่วิเวกอยู่ **บรรลุทุติยฌาน** มีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอก ผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร เพราะวิตกวิจารสงบไป มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ เธอมีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยกาย เพราะปีติสิ้นไป **บรรลุตติยฌาน** ที่พระอริยเจ้าทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข เธอ**บรรลุจตุตถฌาน** ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขและทุกข์ และดับโทมนัสโสมนัสก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่ **นี้เรียกว่า สมาธินทรีย์.**

ก็ปัญญินทรีย์เป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ **เป็นผู้มีปัญญา ประกอบด้วยปัญญาเครื่องกำหนดความเกิดความดับอันประเสริฐ ชำแรกกิเลสให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ** อริยสาวกนั้น ย่อมรู้ตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา **นี้เรียกว่า ปัญญินทรีย์.**

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แลอินทรีย์ ๕ ประการ.

อินทรีย์ ๕ (นัยที่ ๓) ๒๑๙

-บาลี มหาวาร. สํ. ๑๙/๒๙๙-๓๐๐/๑๐๑๗-๑๐๒๒.

ดีละ ๆ สารีบุตร อริยสาวกใดมีศรัทธามั่น เลื่อมใสในตถาคต อริยสาวกนั้นไม่พึงเคลือบแคลงหรือสงสัย ในตถาคต หรือในศาสนาของตถาคต

ด้วยว่าอริยสาวกผู้มีศรัทธา พึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักเป็นผู้ปรารภความเพียร เพื่อละอกุศลธรรม เพื่อยังกุศลธรรมให้ถึงพร้อม มีกำลัง มีความบากบั่น มั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลาย. สารีบุตร ก็**วิริยะของอริยสาวกนั้นเป็นวิริยินทรีย์**

ด้วยว่าอริยสาวกผู้มีศรัทธา ปรารภความเพียรแล้ว พึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักเป็นผู้มีสติ ประกอบด้วยสติเป็นเครื่องรักษาตนอย่างยิ่ง จักระลึกถึง ตามระลึกถึง กิจที่ทำและคำที่พูดแม้นานได้. สารีบุตร ก็**สติของอริยสาวกนั้น เป็นสตินทรีย์**

ด้วยว่าอริยสาวกผู้มีศรัทธา ปรารภความเพียรเข้าไปตั้งสติไว้แล้ว พึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักกระทำให้ได้ซึ่งกระทำโวสสัคคารมณ์ (ความที่จิตมีการปล่อย หรือการวางเป็นอารมณ์) แล้วได้สมาธิ จักได้ซึ่งความตั้งมั่นแห่งจิต ได้เอกัคคตาจิต. สารีบุตร ก็**สมาธิของอริยสาวกนั้น เป็นสมาธินทรีย์**

ด้วยว่าอริยสาวกผู้มีศรัทธา ปรารภความเพียร เข้าไปตั้งสติไว้ มีจิตตั้งมั่นโดยชอบ พึงหวังข้อนี้ได้ว่า จักรู้ชัดอย่างนี้ว่า สงสารมีที่สุดและเบื้องต้น อันบุคคลรู้ไม่ได้แล้ว เบื้องต้นที่สุดไม่ปรากฏแก่เหล่าสัตว์ผู้มีอวิชชาเป็นเครื่องกั้น มีตัณหาเป็นเครื่องผูกไว้ ผู้แล่นไปแล้ว ท่องเที่ยวไปแล้ว ก็ความดับด้วยการสำรอกโดยไม่เหลือแห่งกองมืด คือ อวิชชา นั่นเป็นบทอันสงบ นั่นเป็นบทอันประณีต คือ ความระงับสังขารทั้งปวง ความสละคืนอุปธิทั้งปวง ความสิ้นตัณหา ความสิ้นกำหนัด ความดับ นิพพาน. สารีบุตร ก็**ปัญญาของอริยสาวกนั้น เป็นปัญญินทรีย์**

อริยสาวกนั้นแล พยายามอย่างนี้ ครั้นพยายามแล้ว ระลึกอย่างนี้ ครั้นระลึกแล้ว ตั้งมั่นอย่างนี้ ครั้นตั้งมั่นแล้ว รู้ชัดอย่างนี้ ครั้นรู้ชัดแล้ว ย่อมเชื่อมั่นอย่างนี้ว่า ธรรมเหล่านี้ก็คือธรรมที่เราเคยได้ฟังมาแล้วนั่นเอง เหตุนั้น บัดนี้ เราถูกต้องด้วยกายอยู่ และเห็นแจ้งแทงตลอดด้วยปัญญา.

สารีบุตร **สิ่งใดเป็นศรัทธาของอริยสาวกนั้น สิ่งนั้นเป็นสัทธินทรีย์**ของอริยสาวกนั้น ดังนี้แล.

(สามารถดูความหมายของอินทรีย์ ๕ อีกนัยหนึ่งได้ในหน้า ๑๖๗ ของหนังสือเล่มนี้)

อินทรีย์ ๕ กับ พละ ๕ ๒๒๐

-บาลี มหาวาร. สํ. ๑๙/๒๙๐/๙๗๖.

ภิกษุทั้งหลาย ปริยายที่อินทรีย์ ๕ อาศัยแล้ว เป็นพละ ๕ ที่พละ ๕ อาศัยแล้ว เป็นอินทรีย์ ๕ มีอยู่ ปริยายที่อินทรีย์ ๕ อาศัยแล้ว เป็นพละ ๕ ที่พละ ๕ อาศัยแล้ว เป็นอินทรีย์ ๕ เป็นอย่างไร

ภิกษุทั้งหลาย สิ่งใดเป็นสัทธินทรีย์ สิ่งนั้นเป็นสัทธาพละ สิ่งใดเป็นสัทธาพละ สิ่งนั้นเป็นสัทธินทรีย์ สิ่งใดเป็นวิริยินทรีย์ สิ่งนั้นเป็นวิริยพละ สิ่งใดเป็นวิริยพละ สิ่งนั้นเป็นวิริยินทรีย์ สิ่งใดเป็นสตินทรีย์ สิ่งนั้นเป็นสติพละ สิ่งใดเป็นสติพละ สิ่งนั้นเป็น สตินทรีย์ สิ่งใดเป็นสมาธินทรีย์ สิ่งนั้นเป็นสมาธิพละ สิ่งใดเป็นสมาธิพละ สิ่งนั้นเป็นสมาธินทรีย์ สิ่งใดเป็นปัญญินทรีย์ สิ่งนั้นเป็นปัญญาพละ สิ่งใดเป็นปัญญาพละ สิ่งนั้นเป็นปัญญินทรีย์.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนแม่น้ำ ซึ่งไหลไปทางทิศตะวันออก หลั่งไปทางทิศตะวันออก บ่าไปทางทิศตะวันออก ที่ตรงกลางแม่น้ำนั้นมีเกาะ ปริยายที่กระแสแห่งแม่น้ำนั้นอาศัยแล้ว ย่อมถึงซึ่งความนับว่ากระแสเดียวมีอยู่ อนึ่ง ปริยายที่กระแสแห่งแม่น้ำนั้นอาศัยแล้ว ย่อมถึงซึ่งความนับว่าสองกระแสมีอยู่.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ปริยายที่กระแสแห่งแม่น้ำนั้นอาศัยแล้ว ย่อมถึงซึ่งความนับว่ากระแสเดียว เป็นอย่างไร คือ น้ำในที่สุดด้านตะวันออก และในที่สุดด้านตะวันตกแห่งเกาะนั้น ปริยายนี้แล ที่กระแสแห่งแม่น้ำนั้นอาศัยแล้ว ย่อมถึงซึ่งความนับว่ากระแสเดียว.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ปริยายที่กระแสแห่งแม่น้ำนั้นอาศัยแล้ว ย่อมถึงซึ่งความนับว่าสองกระแสเป็นอย่างไร คือ น้ำในที่สุดด้านเหนือ และในที่สุดด้านใต้แห่งเกาะนั้น ปริยายนี้แล ที่กระแสแห่งแม่น้ำนั้นอาศัยแล้ว ย่อมถึงซึ่งความนับว่าสองกระแส ฉันใด.

ภิกษุทั้งหลาย ฉันนั้นก็เหมือนกัน สิ่งใดเป็นสัทธินทรีย์ สิ่งนั้นเป็นสัทธาพละ สิ่งใดเป็นสัทธาพละ สิ่งนั้นเป็นสัทธินทรีย์ สิ่งใดเป็นวิริยินทรีย์ สิ่งนั้นเป็นวิริยพละ สิ่งใดเป็นวิริยพละ สิ่งนั้นเป็นวิริยินทรีย์ สิ่งใดเป็นสตินทรีย์ สิ่งนั้นเป็นสติพละ สิ่งใดเป็นสติพละ สิ่งนั้นเป็นสตินทรีย์ สิ่งใดเป็นสมาธินทรีย์ สิ่งนั้นเป็นสมาธิพละ สิ่งใดเป็นสมาธิพละ สิ่งนั้นเป็นสมาธินทรีย์ สิ่งใดเป็นปัญญินทรีย์ สิ่งนั้นเป็นปัญญาพละ สิ่งใดเป็นปัญญาพละ สิ่งนั้นเป็นปัญญินทรีย์.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะความที่อินทรีย์ ๕ อันตนเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ภิกษุจึงกระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่.

ปัจจัยต่อความลดหลั่นของความเป็นอริยบุคคล (นัยที่ ๑) ๒๒๑

-บาลี มหาวาร. สำ. ๑๙/๒๖๕/๘๗๘-๘๗๙.

ภิกษุทั้งหลาย อินทรีย์ ๕ ประการเหล่านี้ ๕ ประการ เป็นอย่างไร คือ สัทธินทรีย์ วิริยินทรีย์ สตินทรีย์ สมาธินทรีย์ ปัญญินทรีย์ ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล อินทรีย์ ๕ ประการ.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลเป็นอรหันต์ เพราะอินทรีย์ ๕ เต็มบริบูรณ์ เป็นอนาคามี เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของอรหันต์ เป็นสกทาคามี เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของอนาคามี เป็นโสดาบัน เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของสกทาคามี เป็นธัมมานุสารี เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของโสดาบัน เป็นสัทธานุสารี เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของธัมมานุสารี.

ภิกษุทั้งหลาย ด้วยอาการอย่างนี้ ความต่างแห่งผลย่อมมีได้เพราะความต่างแห่งอินทรีย์ ความต่างแห่งบุคคลย่อมมีได้เพราะความต่างแห่งผล.

ภิกษุทั้งหลาย อินทรีย์ ๕ ประการเหล่านี้ ๕ ประการ เป็นอย่างไร คือ สัทธินทรีย์ วิริยินทรีย์ สตินทรีย์ สมาธินทรีย์ ปัญญินทรีย์ ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล อินทรีย์ ๕ ประการ.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลเป็นอรหันต์ เพราะอินทรีย์ ๕ ประการนี้เต็มบริบูรณ์ เป็นอันตราปรินิพพายี เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของอรหันต์ เป็นอุปหัจจ-ปรินิพพายี เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของอันตราปรินิพพายี เป็นอสังขารปรินิพพายี เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของอุปหัจจปรินิพพายี เป็นสสังขาร-ปรินิพพายี เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของอสังขารปรินิพพายี เป็นอุทธังโสโตอกนิฏฐคามี เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของสสังขารปรินิพพายี เป็นสกทาคามี เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของอุทธังโสโต-อกนิฏฐคามี เป็นโสดาบัน เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของสกทาคามี เป็นธัมมานุสารี เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของโสดาบัน เป็นสัทธานุสารี เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของธัมมานุสารี.

ภิกษุทั้งหลาย อินทรีย์ ๕ ประการเหล่านี้ ๕ ประการ เป็นอย่างไร คือ สัทธินทรีย์ วิริยินทรีย์ สตินทรีย์ สมาธินทรีย์ ปัญญินทรีย์ ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล อินทรีย์ ๕ ประการ.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้เป็นอรหันต์ เพราะอินทรีย์ ๕ ประการนี้เต็มบริบูรณ์ เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อทำอรหัตผลให้แจ้ง เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของอรหันต์ เป็นอนาคามี เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของผู้ปฏิบัติเพื่อทำอรหัตผลให้แจ้ง เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อทำอนาคามิผลให้แจ้ง เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของอนาคามี เป็นสกาทาคามี เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของผู้ปฏิบัติเพื่อทำอนาคามิผลให้แจ้ง เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อทำสกทาคามิผลให้แจ้ง เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของสกทาคามี เป็นโสดาบัน เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของผู้ปฏิบัติเพื่อทำสกทาคามิผลให้แจ้ง เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อทำโสดาปัตติผลให้แจ้ง เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของโสดาบัน

ภิกษุทั้งหลาย อินทรีย์ ๕ ประการนี้ ไม่มีแก่ผู้ใดเสียเลยโดยประการทั้งปวง เราเรียกผู้นั้นว่า **เป็นคนภายนอก ตั้งอยู่ในฝ่ายปุถุชน.**

ภิกษุทั้งหลาย อินทรีย์ ๕ ประการเหล่านี้ ๕ ประการ เป็นอย่างไร คือ สัทธินทรีย์ วิริยินทรีย์ สตินทรีย์ สมาธินทรีย์ ปัญญินทรีย์ ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แล อินทรีย์ ๕ ประการ.

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลเป็นอรหันต์ เพราะอินทรีย์ ๕ ประการนี้เต็มบริบูรณ์ เป็นอันตราปรินิพพายี เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของอรหันต์ เป็นอุปหัจจ-ปรินิพพายี เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของอันตรา-ปรินิพพายี เป็นอสังขารปรินิพพายี เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของอุปหัจจปรินิพพายี เป็นสสังขารปรินิพพายี เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของอสังขารปรินิพพายี เป็นอุทธังโสโตอกนิฏฐคามี เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของสสังขารปรินิพพายี เป็นสกทาคามี เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของอุทธังโสโตอกนิฏฐคามี เป็นเอกพิชี เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของสกทาคามี เป็นโกลังโกละ เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของเอกพิชี เป็นสัตตักขัตตุปรมะเพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของโกลังโกละ เป็นธัมมานุสารีเพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าสัตตักขัตตุปรมะ เป็นสัทธานุสารี เพราะอินทรีย์ ๕ ยังอ่อนกว่าอินทรีย์ของธัมมานุสารี.

ปัจจัยต่อความลดหลั่นของความเป็นอริยบุคคล (นัยที่ ๒) ๒๒๒

-บาลี ติก. อ. ๒๐/๒๙๙/๕๒๗.

ภิกษุทั้งหลาย สิกขาบท ๑๕๐ ถ้วนนี้ ย่อมมาสู่อุเทศทุกกึ่งเดือน ซึ่งกุลบุตรทั้งหลายผู้ปรารถนาประโยชน์ศึกษากันอยู่ ภิกษุทั้งหลาย สิกขา ๓ นี้ ที่สิกขาบท ๑๕๐ นั้น รวมอยู่ด้วยทั้งหมด **สิกขา ๓** เป็นอย่างไร **คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา.**

ภิกษุทั้งหลาย สิกขา ๓ นี้แล ที่สิกขาบท ๑๕๐ นั้น รวมอยู่ด้วยทั้งหมด ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ **เป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล เป็นผู้ทำพอประมาณในสมาธิ เป็นผู้ทำพอประมาณในปัญญา** เธอย่อมล่วงสิกขาบทเล็กน้อยบ้าง ย่อมออกจากอาบัติบ้าง ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะไม่มีใครกล่าวความเป็นคนอาภัพ เพราะเหตุล่วงสิกขาบทนี้ แต่ว่าสิกขาบทเหล่าใด เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ สมควรแก่พรหมจรรย์ เธอเป็นผู้มีศีลยั่งยืนและมีศีลมั่นคงในสิกขาบทเหล่านั้น สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย **เพราะสังโยชน์ ๓ หมดสิ้นไป** เธอเป็น**สัตตักขัตตุปรมะ ย่อมท่องเที่ยวไปในเทวดาและมนุษย์อย่างมาก เจ็ดครั้ง แล้วจักทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ เพราะสังโยชน์ ๓**

หมดสิ้นไป เธอเป็นโกลังโกละ **ย่อมท่องเที่ยวไปสู่ ๒ หรือ ๓ ตระกูล แล้วจักทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ เพราะสังโยชน์ ๓ หมดสิ้นไป** เธอเป็นเอกพีชี **ย่อมมาเกิดยังภพมนุษย์นี้ คราวเดียวเท่านั้น แล้วจักทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ เพราะสังโยชน์ ๓ หมดสิ้นไป และเพราะราคะ โทสะ โมหะ เบาบาง** เธอเป็นสกทาคามี **ย่อมมาสู่โลกนี้อีกครั้งเดียว แล้วจักทำที่สุดแห่งทุกข์ได้.**

ภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุในธรรมวินัยนี้ **เป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล เป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในสมาธิ เป็นผู้ทำพอประมาณในปัญญา** เธอย่อมล่วงสิกขาบทเล็กน้อยบ้าง ย่อมออกจากอาบัติบ้าง ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะไม่มีใครกล่าวความเป็นคนอาภัพเพราะเหตุล่วงสิกขาบทนี้ แต่ว่าสิกขาบทเหล่าใดเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ สมควรแก่พรหมจรรย์ เธอเป็นผู้มีศีลยั่งยืน และมีศีลมั่นคงในสิกขาบทเหล่านั้น สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย **เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ หมดสิ้นไป เธอเป็นอุทธังโสโต-อกนิฏฐคามี เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ หมดสิ้นไป เป็นสสังขารปรินิพพายี เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ หมดสิ้นไป เป็นอสังขารปรินิพพายี เพราะโอรัมภาคิย-**

สังโยชน์ ๕ หมดสิ้นไป เป็นอุปหัจจปรินิพพายี เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ หมดสิ้นไป เป็นผู้อันตราปรินิพพายี.

ภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุในธรรมวินัยนี้ **เป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในศีล เป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในสมาธิ เป็นผู้ทำให้บริบูรณ์ในปัญญา** เธอย่อมล่วงสิกขาบทเล็กน้อยบ้าง ย่อมออกจากอาบัติบ้าง ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะไม่มีใครกล่าวความเป็นคนอาภัพเพราะเหตุล่วงสิกขาบทนี้ แต่ว่าสิกขาบทเหล่าใด เป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ สมควรแก่พรหมจรรย์ เธอเป็นผู้มีศีลยั่งยืน และมีศีลมั่นคงในสิกขาบทเหล่านั้นสมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย **เธอทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติอันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบันเข้าถึงอยู่**

ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ทำได้เพียงบางส่วนย่อมให้สำเร็จได้บางส่วน ผู้ทำให้บริบูรณ์ย่อมให้สำเร็จได้บริบูรณ์อย่างนี้แล ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวสิกขาบททั้งหลายว่า ไม่เป็นหมันเลย.

สิกขา ๓ ๒๒๓

–บาลี ติก. อ. ๒๐/๓๐๓/๕๒๙.

ภิกษุทั้งหลาย สิกขา ๓ นี้ สิกขา ๓ เป็นอย่างไร คือ อธิศีลสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา

ภิกษุทั้งหลาย ก็อธิศีลสิกขาเป็นอย่างไร ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีศีล สำรวมแล้วด้วยการสำรวมในปาติโมกข์ ถึงพร้อมด้วยอาจาระและโคจร เห็นภัยในโทษมีประมาณเล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า**อธิศีลสิกขา.**

ภิกษุทั้งหลาย ก็อธิจิตตสิกขาเป็อย่างไร ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌาน มีวิตกมีวิจาร มีปีติและสุขเกิดแต่วิเวกอยู่. เพราะวิตกและวิจารสงบไป จึงบรรลุทุติยฌาน มีความผ่องใสแห่งจิตในภายในเป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ เพราะปีติสิ้นไป จึงมีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยกาย บรรลุตติยฌาน ที่พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้ เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข เพราะละสุขและทุกข์ และดับโสมนัสโทมนัส

ก่อน ๆ ได้ จึงบรรลุจตุตถฌาน ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่ ภิกษุทั้งหลาย **นี้เรียกว่า อธิจิตตสิกขา.**

ภิกษุทั้งหลาย ก็อธิปัญญาสิกขาเป็นไฉน ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้เหตุให้เกิดทุกข์ นี้ความดับทุกข์ นี้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ภิกษุทั้งหลาย **นี้เรียกว่า อธิปัญญาสิกขา.**

ภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้แลสิกขา ๓.

ลักษณะของผู้เป็นธรรมกถึก ๒๒๔

–บาลี นิทาน. สี. ๑๖/๒๑-๒๒/๔๕-๔๖.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่เรียกว่า ธรรมกถึก ธรรมกถึก ดังนี้ ด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ จึงจะชื่อว่าธรรมกถึก.

ภิกษุ ถ้าภิกษุแสดงธรรมเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับ**ชราและมรณะ** ควรจะกล่าวว่าภิกษุธรรมกถึก.

ภิกษุ ถ้าภิกษุแสดงธรรมเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับ**ชาติ** ควรจะกล่าวว่าภิกษุธรรมกถึก.

ภิกษุ ถ้าภิกษุแสดงธรรมเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับ**ภพ** ควรจะกล่าวว่าภิกษุธรรมกถึก.

ภิกษุ ถ้าภิกษุแสดงธรรมเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับ**อุปาทาน** ควรจะกล่าวว่าภิกษุธรรมกถึก.

ภิกษุ ถ้าภิกษุแสดงธรรมเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับ**ตัณหา** ควรจะกล่าวว่าภิกษุธรรมกถึก.

ภิกษุ ถ้าภิกษุแสดงธรรมเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับ**เวทนา** ควรจะกล่าวว่าภิกษุธรรมกถึก.

ภิกษุ ถ้าภิกษุแสดงธรรมเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับ**ผัสสะ** ควรจะกล่าวว่าภิกษุธรรมกถึก.

ภิกษุ ถ้าภิกษุแสดงธรรมเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับ**สฬายตนะ** ควรจะกล่าวว่าภิกษุธรรมกถึก.

ภิกษุ ถ้าภิกษุแสดงธรรมเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับ**นามรูป** ควรจะกล่าวว่าภิกษุธรรมกถึก.

ภิกษุ ถ้าภิกษุแสดงธรรมเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับ**วิญญาณ** ควรจะกล่าวว่าภิกษุธรรมกถึก.

ภิกษุ ถ้าภิกษุแสดงธรรมเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับ**สังขาร** ควรจะกล่าวว่าภิกษุธรรมกถึก.

ภิกษุ ถ้าภิกษุแสดงธรรมเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อความคลายกำหนัด เพื่อความดับ**อวิชชา** ควรจะกล่าวว่าภิกษุธรรมกถึก.

การวางจิตเมื่อถูกเบียดเบียนทางวาจา ๒๒๕

-บาลี มู. ม. ๑๒/๒๕๔-๒๖๐/๒๖๗-๒๗๓.

ภิกษุทั้งหลาย ทางแห่งถ้อยคำที่บุคคลอื่นจะพึงกล่าวหาเธอ ๕ อย่างเหล่านี้ มีอยู่ คือ กล่าวโดยกาลหรือโดยมิใช่กาล กล่าวโดยเรื่องจริงหรือโดยเรื่องไม่จริง กล่าวโดยอ่อนหวานหรือโดยหยาบคาย กล่าวด้วยเรื่องมีประโยชน์หรือไม่มีประโยชน์ กล่าวด้วยมีจิตเมตตาหรือมีโทสะในภายใน.

ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเขากล่าวอยู่อย่างนั้น ในกรณีนั้น ๆ เธอพึงทำการศึกษาอย่างนี้ว่า จิตของเราจักไม่แปรปรวน เราจักไม่กล่าววาจาอันเป็นบาป เราจักเป็นผู้มีจิตเอ็นดูเกื้อกูล มีจิตประกอบด้วยเมตตา ไม่มีโทสะในภายใน จักมีจิตประกอบด้วยเมตตาแผ่ไปยังบุคคลนั้นอยู่ และจักมีจิตประกอบด้วยเมตตา อันเป็นจิตไพบูลย์ ใหญ่หลวง ไม่มีประมาณ ไม่มีเวร ไม่มีพยาบาทแผ่ไปสู่โลกถึงที่สุดทุกทิศทาง มีบุคคลนั้นเป็นอารมณ์ แล้วแลอยู่ ดังนี้ ภิกษุทั้งหลาย เธอพึงทำการศึกษาอย่างนี้.

ภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนบุรุษถือเอาสีมา เป็นสีครั่งบ้าง สีเหลืองบ้าง สีเขียวบ้าง สีแสดบ้าง กล่าวอยู่ว่า เราจักเขียนรูปต่าง ๆ ในอากาศนี้ ทำให้มีรูปปรากฏอยู่ ดังนี้ ภิกษุทั้งหลาย เธอจะสำคัญความข้อนี้ว่าอย่างไร บุรุษนั้นจะเขียนรูปต่าง ๆ ในอากาศนี้ ทำให้มีรูปปรากฏอยู่ได้หรือ.

ข้อนั้นหามิได้ พระเจ้าข้า.

นั่นเพราะเหตุอะไร.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เพราะเหตุว่าอากาศนี้ เป็นสิ่งที่มีรูปไม่ได้ แสดงออกซึ่งรูปไม่ได้ ในอากาศนั้นไม่เป็นการง่ายที่ใคร ๆ จะเขียนรูปทำให้มีรูปปรากฏอยู่ได้ รังแต่บุรุษนั้นจะเป็นผู้มีส่วนแห่งความลำบากคับแค้นเสียเปล่า พระเจ้าข้า.

ภิกษุทั้งหลาย ฉันนั้นก็เหมือนกัน ในบรรดาทางแห่งถ้อยคำสำหรับการกล่าวหา ๕ ประการนั้น เมื่อเขากล่าวหาเธอ ด้วยทางแห่งถ้อยคำประการใดประการหนึ่งอยู่ เธอพึงทำการศึกษาในกรณีนั้นอย่างนี้ว่า จิตของเราจักไม่แปรปรวน เราจักไม่กล่าววาจาอันเป็นบาป เราจักเป็นผู้มีจิตเอ็นดูเกื้อกูล มีจิตประกอบด้วยเมตตา ไม่มีโทสะในภายในอยู่ จักมีจิตประกอบด้วยเมตตา แผ่ไปยังบุคคลนั้นอยู่ และจักมีจิตประกอบด้วยเมตตา อันเป็นจิตไพบูลย์

ใหญ่หลวง ไม่มีประมาณ ไม่มีเวร ไม่มีพยาบาท แผ่ไปสู่โลกถึงที่สุดทุกทิศทาง มีบุคคลนั้นเป็นอารมณ์ แล้วแลอยู่ ดังนี้ ภิกษุทั้งหลาย เธอพึงทำการศึกษาอย่างนี้แล ... .

(นอกจากนี้ยังทรงอุปมาเปรียบกับบุรุษถือเอาจอบและกระทอมาขุดแผ่นดิน หวังจะไม่ให้เป็นแผ่นดินอีก, เปรียบกับบุรุษถือเอาคบเพลิงหญ้ามาเผาแม่น้ำคงคา หวังจะให้เดือดพล่าน ซึ่งเป็นฐานะที่ไม่อาจเป็นได้).

ภิกษุทั้งหลาย ถ้าโจรผู้คอยหาช่อง พึงเลื่อยอวัยวะน้อยใหญ่ของใครด้วยเลื่อยมีด้ามสองข้าง ผู้ใดมีใจประทุษร้ายในโจรนั้น ผู้นั้นชื่อว่าไม่ทำตามคำสอนของเรา เพราะเหตุที่มีใจประทุษร้ายต่อโจรนั้น ภิกษุทั้งหลาย ในกรณีนั้น เธอพึงทำการศึกษาอย่างนี้ว่า จิตของเราจักไม่แปรปรวน เราจักไม่กล่าววาจาอันเป็นบาป เราจักเป็นผู้มีจิตเอ็นดูเกื้อกูล มีจิตประกอบด้วยเมตตาไม่มีโทสะในภายในอยู่ จักมีจิตประกอบด้วยเมตตาแผ่ไปยังบุคคลนั้นอยู่ และจักมีจิตประกอบด้วยเมตตา อันเป็นจิตไพบูลย์ ใหญ่หลวง ไม่มีประมาณ ไม่มีเวร ไม่มีพยาบาท แผ่ไปสู่โลกถึงที่สุดทุกทิศทาง มีบุคคลนั้นเป็นอารมณ์ แล้วแลอยู่ ดังนี้ ภิกษุทั้งหลาย เธอพึงทำการศึกษา อย่างนี้แล.

ภิกษุทั้งหลาย เธอพึงกระทำในใจถึงโอวาท อันเปรียบด้วยเลื่อยนี้อยู่เนืองๆ เถิด ภิกษุทั้งหลาย เมื่อเธอทำในใจถึงโอวาทนั้นอยู่ เธอจะได้เห็นทางแห่งการกล่าวหาเล็กหรือใหญ่ที่เธอออดกลั้นไม่ได้อยู่อีกหรือ.

ข้อนั้นหามิได้ พระเจ้าข้า !”.

ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนั้นในเรื่องนี้ พวกเธอทั้งหลาย จงกระทำในใจถึงโอวาทอันเปรียบด้วยเลื่อยนี้ อยู่เป็นประจำเถิด นั่นจักเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เธอทั้งหลาย ตลอดกาลนาน.

ขอนอบน้อมแด่

ตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธะ

พระองค์นั้นด้วยเศียรเกล้า

ตถาคตสาวก

(สาวกตถาคต)

คณะงานธัมมะ วัดนาป่าพง

(กลุ่มอาสาสมัครพุทธวจน-หมวดธรรม)

หากมีความประสงค์รับสื่อ พุทธวจน เพื่อนำไปศึกษา
หรือนำไปแจกเป็นธรรมทาน สามารถแจ้งความจำนงและขอรับ

ได้ที่ **พระอาจารย์คึกฤทธิ์ โสตฺถิผโล**

วัดนาป่าพง WATNAPAPONG

เลขที่ 29 หมู่ที่ 7 ตำบลบึงทองหลาง อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี 12150

โทรศัพท์ 09 2526 1236, 09 9087 8986

29 Moo 7, Bueng Thong Lang, Lam Luk Ka, Pathumthani 12150, Thailand

- **สนับสนุนการเผยแผ่พุทธวจน ได้ที่**

  ธนาคารไทยพาณิชย์ สาขา คลอง 10 (ธัญบุรี)

  ชื่อบัญชี วัดนาป่าพง

  เลขที่บัญชี 318-2-46175-6

  หรือ

1. เปิดแอปฯ Mobile Banking
2. เลือกสแกน QR
3. ระบุจำนวนเงิน
4. กดยืนยันบริจาค

- **กรณีโอนเงินจากต่างประเทศ ได้ที่**

  ธนาคารไทยพาณิชย์ (Siam Commercial Bank)

  Account name : WATNAPAPONG

  Account Number : **318-2-46175-6**

  SWIFT CODE : SICOTHBK

  Bank Code : 0014

  Branch Code : 0318

- **ติดตามข่าวสารและข่าวประชาสัมพันธ์ พร้อมสื่อธรรมพุทธวจน**

  พุทธวจนเรียล
  Buddhawajana Real

  ติดต่อสอบถามได้ที่ พี่ตา ตัวแทนคณะศิษย์ 092-526-1236

ขอกราบขอบพระคุณแด่

พระอาจารย์คึกฤทธิ์ โสตฺถิผโล และคณะสงฆ์วัดนาป่าพง
ที่กรุณาให้คำปรึกษาในการจัดทำหนังสือเล่มนี้

ติดตามการเผยแผ่พระธรรมคำสอนตามหลักพุทธวจน

โดย พระอาจารย์คึกฤทธิ์ โสตฺถิผโล ได้ที่

พุทธวจนเรียล
Buddhawajana Real

เว็บไซต์

- http://www.watnapp.com : หนังสือ และสื่อธรรมะ บนอินเทอร์เน็ต
- http://media.watnapahpong.org : ศูนย์บริการมัลติมีเดียวัดนาป่าพง
- http://www.buddha-net.com : เครือข่ายพุทธวจน
- http://etipitaka.com : โปรแกรมตรวจหาและเทียบเคียงพุทธวจน
- http://www.watnapahpong.com : เว็บไซต์วัดนาป่าพง
- http://www.buddhakos.org : มูลนิธิพุทธโฆษณ์

ดาวน์โหลดโปรแกรมตรวจหาและเทียบเคียงพุทธวจน (E-Tipitaka)

สำหรับคอมพิวเตอร์

- ระบบปฏิบัติการ Windows, Macintosh, Linux
  http://etipitaka.com/download

สำหรับโทรศัพท์เคลื่อนที่และแท็บเล็ต

- ระบบปฏิบัติการ Android
  ดาวน์โหลดได้ที่ Play Store โดยพิมพ์คำว่า พุทธวจน หรือ e-tipitaka
- ระบบปฏิบัติการ iOS (สำหรับ iPad, iPhone, iPod)
  ดาวน์โหลดได้ที่ App Store โดยพิมพ์คำว่า พุทธวจน หรือ e-tipitaka

ดาวน์โหลดโปรแกรมพุทธวจน (Buddhawajana)

เฉพาะโทรศัพท์เคลื่อนที่และแท็บเล็ต

- ระบบปฏิบัติการ Android
  ดาวน์โหลดได้ที่ Google Play Store โดยพิมพ์คำว่า พุทธวจน หรือ buddhawajana
- ระบบปฏิบัติการ iOS (สำหรับ iPad, iPhone, iPod)
  ดาวน์โหลดได้ที่ App Store โดยพิมพ์คำว่า พุทธวจน หรือ buddhawajana

ดาวน์โหลดโปรแกรมวิทยุวัดนาป่าพง (Watnapahpong Radio)

เฉพาะโทรศัพท์เคลื่อนที่และแท็บเล็ต

- ระบบปฏิบัติการ Android
  ดาวน์โหลดได้ที่ Google Play Store โดยพิมพ์คำว่า พุทธวจน หรือ วิทยุวัดนาป่าพง
- ระบบปฏิบัติการ iOS (สำหรับ iPad, iPhone, iPod)
  ดาวน์โหลดได้ที่ App Store โดยพิมพ์คำว่า พุทธวจน หรือ วิทยุวัดนาป่าพง

วิทยุ

- คลื่น ส.ว.พ. FM ๙๑.๐ MHz ช่วงบ่าย

บรรณานุกรม

พระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ

พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง

ร่วมสนับสนุนการจัดทำโดย

พุทธวจนภิกขุคึกฤทธิ์มูลนิธิ

คณะศิษย์วัดนาป่าพงผู้สนับสนุนจากทั่วประเทศและทั่วโลก

คณะงานธัมมะ วัดนาป่าพง (กลุ่มอาสาสมัครพุทธวจน-หมวดธรรม)

พุทธวจนสถาบันภาคกลาง

พุทธวจนสถาบันภาคเหนือ

พุทธวจนสถาบันภาคตะวันออกเฉียงเหนือ

พุทธวจนสถาบันภาคตะวันออก

พุทธวจนสถาบันภาคใต้

พุทธวจนสถาบันภาคตะวันตก

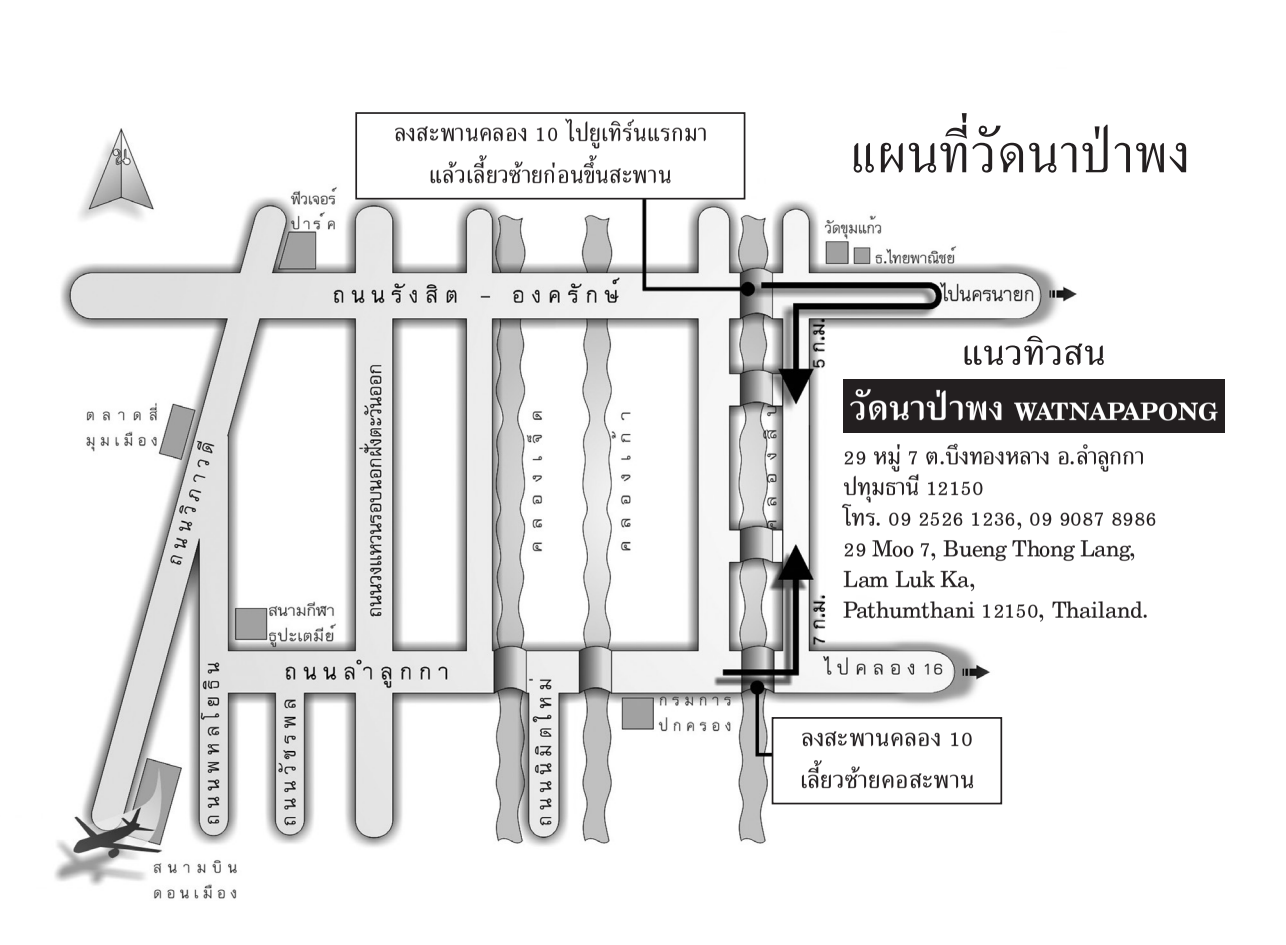
ลงสะพานคลอง 10 ไปยูเทิร์นแรกมา
แล้วเลี้ยวซ้ายก่อนขึ้นสะพาน
แผนที่วัดนาป่าพง
พีวเจอร์ปาร์ค
วัดขุมแก้ว
ธ.ไทยพาณิชย์
ถนนรังสิต - องครักษ์
ไปนครนายก
5 ก.ม.
แนวทิวสน
วัดนาป่าพง WATNAPAPONG
29 หมู่ 7 ต.บึงทองหลาง อ.ลำลูกกา
ปทุมธานี 12150
โทร. 09 2526 1236, 09 9087 8986
29 Moo 7, Bueng Thong Lang,
Lam Luk Ka,
Pathumthani 12150, Thailand.
ตลาดสี่มุมเมือง
ถนนวิภาวดี
สนามกีฬารูปะเตมีย์
ถนนลำลูกกา
ไป คลอง 16
7 ก.ม.
กรมการปกครอง
ลงสะพานคลอง 10
เลี้ยวซ้ายคอสะพาน
สนามบินดอนเมือง

๑๐ พระสูตรของความสำคัญ ที่ชาวพุทธต้องศึกษา แต่คำสอนจากพระพุทธเจ้า เท่านั้น

ผ่านมา ๒,๕๐๐ กว่าปี
คำสอนทางพระพุทธศาสนาเกิดความหลากหลายมากขึ้น
มีสำนักต่างๆ มากมาย ซึ่งแต่ละหมู่คณะก็มีความเห็นของตน
หามาตรฐานไม่ได้ แม้จะกล่าวในเรื่องเดียวกัน
ทั้งนี้ไม่ใช่เพราะคำสอนของพระพุทธเจ้าไม่สมบูรณ์
แล้วเราควรเชื่อและปฏิบัติตามใคร?
ลองพิจารณาหาคำตอบง่ายๆ ได้จาก ๑๐ พระสูตร
ซึ่งพระตถาคตทรงเตือนเอาไว้
แล้วตรัสบอกวิธีป้องกันและแก้ไขเหตุเสื่อมแห่งธรรมเหล่านี้.
ขอเชิญมาตอบตัวเองกันเถอะว่า ถึงเวลาแล้วหรือยัง?
ที่พุทธบริษัทจะมีมาตรฐานเพียงหนึ่งเดียว คือ “พุทธวจน” ธรรมวินัย
จากองค์พระสังฆบิดาอันวิญญูชนพึงปฏิบัติและรู้ตามได้เฉพาะตน ดังนี้.

๑.พระองค์ทรงสามารถกำหนดสมาธิ เมื่อจะพูด ทุกถ้อยคำจึงไม่ผิดพลาด

-บาลี มู. ม. ๑๒/๔๕๘/๔๓๐.

อัคคิเวสนะ! เรานั้นหรือ จำเดิมแต่เริ่มแสดง กระทั่งคำสุดท้ายแห่งการกล่าวเรื่องนั้นๆ ย่อม**ตั้งไว้ซึ่งจิตในสมาธินิมิตอันเป็นภายในโดยแท้ ให้จิตดำรงอยู่ ให้จิตตั้งมั่นอยู่ กระทำให้มีจิตเป็นเอก** ดังเช่นที่คนทั้งหลายเคยได้ยินว่าเรากระทำอยู่เป็นประจำ ดังนี้.

๒.แต่ละคำพูดเป็นอกาลิโก คือ ถูกต้องตรงจริงไม่จำกัดกาลเวลา

-บาลี มู. ม. ๑๒/๔๔๕/๔๕๐.

ภิกษุทั้งหลาย! พวกเธอทั้งหลายเป็นผู้ที่เรานำไปแล้วด้วยธรรมนี้ อันเป็น**ธรรมที่บุคคลจะพึงเห็นได้ด้วยตนเอง** (สนฺทิฏฐิโก) **เป็นธรรมให้ผลไม่จำกัดกาล** (อกาลิโก) **เป็นธรรมที่ควรเรียกกันมาดู** (เอหิปสฺสิโก) **ควรน้อมเข้ามาใส่ตัว** (โอปนยิโก) **อันวิญญูชนจะพึงรู้ได้เฉพาะตน** (ปจฺจตฺตํ เวทิตพฺโพ วิญฺญูหิ).

๓.คำพูดที่พูดมาทั้งหมดนับแต่วันตรัสรู้นั้น สอดรับไม่ขัดแย้งกัน

-บาลี อิติวุ. ขุ. ๒๕/๓๒๑/๒๔๓.

ภิกษุทั้งหลาย! นับตั้งแต่ราตรี ที่ตถาคตได้ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ จนกระทั่งถึงราตรีที่ตถาคตปรินิพพานด้วยอนุปาทิเสสนิพพานธาตุ ตลอดเวลาระหว่างนั้น ตถาคตได้กล่าวสอน พร่ำสอน แสดงออก ซึ่งถ้อยคำใด **ถ้อยคำเหล่านั้นทั้งหมด ย่อมเข้ากันได้โดยประการเดียวทั้งสิ้น** ไม่แย้งกันเป็นประการอื่นเลย.

๔.ทรงบอกเหตุแห่งความอันตรธานของคำสอนเปรียบด้วยกลองศึก

-บาลี นิทาน. สี. ๑๖/๓๑๑/๖๗๒-๓.

ภิกษุทั้งหลาย! เรื่องนี้เคยมีมาแล้ว กลองศึกของกษัตริย์พวกทสารหะ เรียกว่า อานกะ มีอยู่ เมื่อกลองอานกะนี้ มีแผลแตกหรือลิ พวกกษัตริย์ทสารหะได้หาเนื้อไม้อื่นทำเป็นลิ่ม เสริมลงในรอยแตกของกลองนั้น (ทุกคราวไป). ภิกษุทั้งหลาย! เมื่อเชื่อมปะเข้าหลายครั้งหลายคราวเช่นนั้น นานเข้าก็ถึงสมัยหนึ่ง ซึ่งเนื้อไม้เดิมของตัวกลองหมดสิ้นไป เหลืออยู่แต่เนื้อไม้ที่ทำเสริมเข้าใหม่เท่านั้น.

ภิกษุทั้งหลาย! ฉันใดก็ฉันนั้น ในกาลยืดยาวฝ่ายอนาคต จักมีภิกษุทั้งหลาย สุตตันตะเหล่าใด ที่เป็นคำของตถาคต เป็นข้อความลึก มีความหมายซึ้ง เป็นชั้นโลกุตตระ ว่าเฉพาะด้วยเรื่องสุญญตา เมื่อมีผู้นำสุตตันตะเหล่านั้นมากล่าวอยู่ เธอจักไม่ฟังด้วยดี จักไม่เงี่ยหูฟัง จักไม่ตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และจักไม่สำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน ส่วนสุตตันตะเหล่าใดที่นักกวีแต่งขึ้นใหม่ เป็นคำร้อยกรองประเภทกาพย์กลอน มีอักษรสละสลวย มีพยัญชนะอันวิจิตร เป็นเรื่องนอกแนว เป็นคำกล่าวของสาวก เมื่อมีผู้นำสุตตันตะที่นักกวีแต่งขึ้นใหม่เหล่านั้นมากล่าวอยู่ เธอจักฟังด้วยดี จักเงี่ยหูฟัง จักตั้งจิต เพื่อจะรู้ทั่วถึง และจักสำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียนไป.

ภิกษุทั้งหลาย! ความอันตรธานของสุตตันตะเหล่านั้น ที่เป็นคำของตถาคต เป็นข้อความลึก มีความหมายซึ้ง เป็นชั้นโลกุตตระ ว่าเฉพาะด้วยเรื่องสุญญตา จักมีได้ด้วยอาการอย่างนี้ แล.

๕.ทรงกำชับให้ศึกษาปฏิบัติเฉพาะจากคำของพระองค์เท่านั้น อย่าฟังคนอื่น

-บาลี ทุก. อ. ๒๐/๕๑-๕๒/๒๕๒.

ภิกษุทั้งหลาย! พวกภิกษุบริษัทในกรณีนี้ สุตตันตะเหล่าใด ที่กวีแต่งขึ้นใหม่ เป็นคำร้อยกรองประเภทกาพย์กลอน มีอักษรสละสลวย มีพยัญชนะอันวิจิตร เป็นเรื่องนอกแนว เป็นคำกล่าวของสาวก เมื่อมีผู้นำสุตตันตะเหล่านั้นมากล่าวอยู่ เธอจักไม่ฟังด้วยดี ไม่เงี่ยหูฟัง ไม่ตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และจักไม่สำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน.

ภิกษุทั้งหลาย! ส่วนสุตตันตะเหล่าใด ที่เป็นคำของตถาคต เป็นข้อความลึก มีความหมายซึ้ง เป็นชั้นโลกุตตระ **ว่าเฉพาะด้วยเรื่องสุญญตา** เมื่อมีผู้นำสุตตันตะเหล่านั้นมากล่าวอยู่ เธอย่อมฟังด้วยดี ย่อมเงี่ยหูฟัง ย่อมตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และย่อมสำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน จึงพากันเล่าเรียน ไต่ถาม ทวนถามแก่กันและกันอยู่ว่า “ข้อนี้เป็นอย่างไร มีความหมายกี่นัย” ดังนี้ ด้วยการทำดังนี้ เธอย่อมเปิดธรรมที่ถูกปิดไว้ได้ ธรรมที่ยังไม่ปรากฏ เธอก็ทำให้ปรากฏได้ ความสงสัยในธรรมหลายประการที่น่าสงสัย เธอก็บรรเทาลงได้.

ภิกษุทั้งหลาย! **บริษัทชื่อ อุกกาจิตวินีตา ปริสา โน ปฏิปุจฉาวินีตา** เป็นอย่างไรเล่า?

ภิกษุทั้งหลาย! ในกรณีนี้คือ ภิกษุทั้งหลายในบริษัทใด เมื่อสุตตันตะทั้งหลาย อันเป็นตถาคตภาษิต (ตถาคตภาสิตา) อันลึกซึ้ง (คมฺภีรา) มีอรรถอันลึกซึ้ง (คมฺภีรตฺถา) เป็นโลกุตตระ (โลกุตฺตรา) ประกอบด้วยเรื่องสุญญตา (สุญฺญตปฏิสํยุตฺตา) อันบุคคลนำมากล่าวอยู่ ก็ไม่ฟังด้วยดี ไม่เงี่ยหูฟัง ไม่เข้าไปตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และไม่สำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน.

ส่วนสุตตันตะเหล่าใด ที่กวีแต่งขึ้นใหม่ เป็นคำร้อยกรองประเภทกาพย์กลอน มีอักษรสละสลวย มีพยัญชนะอันวิจิตร เป็นเรื่องนอกแนว เป็นคำกล่าวของสาวก เมื่อมีผู้นำสุตตันตะเหล่านี้มากล่าวอยู่

พวกเธอย่อมฟังด้วยดี เงี่ยหูฟัง ตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และสำคัญไปว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน พวกเธอเล่าเรียนธรรมอันกวีแต่งใหม่นั้นแล้ว ก็ไม่สอบถามซึ่งกันและกัน ไม่ทำให้เปิดเผยแจ่มแจ้งออกมาว่า ข้อนี้พยัญชนะเป็นอย่างไร อรรถเป็นอย่างไร ดังนี้ เธอเหล่านั้น เปิดเผยสิ่งที่ยังไม่เปิดเผยไม่ได้ ไม่หงายของที่คว่ำอยู่ให้หงายขึ้นได้ ไม่บรรเทาความสงสัยในธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งความสงสัยมีอย่างต่างๆ ได้. ภิกษุทั้งหลาย! นี้เราเรียกว่า **อุกกาจิตวินีตา ปริสา โน ปฏิปุจฉาวินีตา.**

ภิกษุทั้งหลาย! **บริษัทชื่อ ปฏิปุจฉาวินีตา ปริสา โน อุกกาจิตวินีตา** เป็นอย่างไรเล่า?

ภิกษุทั้งหลาย! ในกรณีนี้คือ ภิกษุทั้งหลายในบริษัทใด เมื่อสุตตันตะทั้งหลาย ที่กวีแต่งขึ้นใหม่ เป็นคำร้อยกรองประเภทกาพย์กลอน มีอักษรสละสลวย มีพยัญชนะอันวิจิตร เป็นเรื่องนอกแนว เป็นคำกล่าวของสาวกอันบุคคลนำมากล่าวอยู่ ก็ไม่ฟังด้วยดี ไม่เงี่ยหูฟัง ไม่เข้าไปตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และไม่สำคัญว่าเป็นสิ่งที่ตนควรศึกษาเล่าเรียน ส่วน **สุตตันตะเหล่าใด อันเป็นตถาคตภาษิต อันลึกซึ้ง มีอรรถอันลึกซึ้ง เป็นโลกุตตระ ประกอบด้วยเรื่องสุญญตา เมื่อมีผู้นำสุตตันตะเหล่านี้ มากล่าวอยู่ พวกเธอย่อมฟังด้วยดี ย่อมเงี่ยหูฟัง ย่อมเข้าไปตั้งจิตเพื่อจะรู้ทั่วถึง และย่อมสำคัญว่าเป็นสิ่งที่ควรศึกษาเล่าเรียน** พวกเธอเล่าเรียนธรรมที่เป็นตถาคตภาษิตนั้นแล้ว ก็สอบถามซึ่งกันและกัน ทำให้เปิดเผยแจ่มแจ้งออกมาว่า ข้อนี้พยัญชนะเป็นอย่างไร อรรถะเป็นอย่างไร ดังนี้ เธอเหล่านั้น

เปิดเผยสิ่งที่ยังไม่เปิดเผยได้ หงายของที่คว่ำอยู่ให้หงายขึ้นได้ บรรเทาความสงสัยในธรรมทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งความสงสัยมีอย่างต่างๆ ได้. ภิกษุทั้งหลาย! นี้เราเรียกว่า **ปฏิปุจฉาวินีตา ปริสา โน อุกกาจิตวินีตา.**

ภิกษุทั้งหลาย! เหล่านี้แลบริษัท ๒ จำพวกนั้น. ภิกษุทั้งหลาย! **บริษัทที่เลิศในบรรดาบริษัททั้งสองพวกนั้น คือ บริษัทปฏิปุจฉาวินีตา ปริสา โน อุกกาจิตวินีตา** (บริษัทที่อาศัยการสอบสวนทบทวนกันเอาเอง เป็นเครื่องนำไป ไม่อาศัยความเชื่อจากบุคคลภายนอกเป็นเครื่องนำไป) แล.

๖.ทรงห้ามบัญญัติเพิ่มหรือตัดทอนสิ่งที่บัญญัติไว้

-บาลี มหา. ที. ๑๐/๕๐/๗๐.

ภิกษุทั้งหลาย! ภิกษุทั้งหลาย **จักไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่เคยบัญญัติ จักไม่เพิกถอนสิ่งที่บัญญัติไว้แล้ว จักสมาทานศึกษาในสิกขาบทที่บัญญัติไว้แล้วอย่างเคร่งครัด** อยู่เพียงใด ความเจริญก็เป็นสิ่งที่ภิกษุทั้งหลายหวังได้ ไม่มีความเสื่อมเลย อยู่เพียงนั้น.

๗.สำนึกเสมอว่าตนเองเป็นเพียงผู้เดินตามพระองค์เท่านั้น ถึงแม้จะเป็นอรหันต์ผู้เลิศทางปัญญาก็ตาม

-บาลี ขนฺธ. สำ. ๑๗/๔๒/๑๒๖.

ภิกษุทั้งหลาย! **ตถาคตผู้อรหันตสัมมาสัมพุทธะ ได้ทำมรรคที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น** ได้ทำมรรคที่ยังไม่มีใครรู้ให้มีคนรู้ ได้ทำมรรคที่ยังไม่มีใครกล่าวให้เป็นมรรคที่กล่าวกันแล้ว **ตถาคตเป็นผู้รู้มรรค** (มคฺคญฺญู) **เป็นผู้รู้แจ้งมรรค** (มคฺควิทู) **เป็นผู้ฉลาดในมรรค** (มคฺคโกวิโท). ภิกษุทั้งหลาย! **ส่วนสาวกทั้งหลายในกาลนี้ เป็นผู้เดินตามมรรค** (มคฺคานุคา) **เป็นผู้ตามมาในภายหลัง.**

ภิกษุทั้งหลาย! นี้แล เป็นความผิดแผกแตกต่างกัน เป็นความมุ่งหมายที่แตกต่างกัน เป็นเครื่องกระทำให้แตกต่างกัน ระหว่างตถาคตผู้อรหันต-สัมมาสัมพุทธะ กับภิกษุผู้ปัญญาวิมุตติ.

๘.ตรัสไว้ว่าให้ทรงจำบทพยัญชนะและคำอธิบายอย่างถูกต้อง พร้อมขยันถ่ายทอดบอกสอนกันต่อไป

-บาลี จตุกฺก. อ. ๒๑/๑๔๗/๑๖๐.

ภิกษุทั้งหลาย! **พวกภิกษุในธรรมวินัยนี้ เล่าเรียนสูตรอันถือกันมาถูก ด้วยบทพยัญชนะที่ใช้กันถูก ความหมายแห่งบทพยัญชนะที่ใช้กันก็ถูก ย่อมมีนัยอันถูกต้องเช่นนั้น.** ภิกษุทั้งหลาย! นี่เป็นมูลกรณีที่หนึ่ง ซึ่งทำให้พระสัทธรรมตั้งอยู่ได้ไม่เลอะเลือนจนเสื่อมสูญไป...

ภิกษุทั้งหลาย! พวกภิกษุเหล่าใด เป็นพหุสูต คล่องแคล่ว ในหลักพระพุทธวจน ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา (แม่บท) **พวกภิกษุเหล่านั้น เอาใจใส่ บอกสอน เนื้อความแห่งสูตรทั้งหลายแก่คนอื่นๆ** เมื่อท่านเหล่านั้นล่วงลับไป สูตรทั้งหลาย ก็ไม่ขาดผู้เป็นมูลราก (อาจารย์) มีที่อาศัยสืบกันไป. ภิกษุทั้งหลาย! นี่เป็น **มูลกรณีที่สาม** ซึ่งทำให้พระสัทธรรมตั้งอยู่ได้ไม่เลอะเลือนจนเสื่อมสูญไป...

*** ในที่นี้ยกมา ๒ นัย จาก ๔ นัย ของมูลเหตุสี่ประการ ที่ทำให้พระสัทธรรมตั้งอยู่ได้ไม่เลอะเลือนจนเสื่อมสูญไป

๙. ทรงบอกวิธีแก้ไขความผิดเพี้ยนในคำสอน

-บาลี มหา. ที. ๑๐/๑๔๔/๑๑๓-๖.

๑. (หากมี) ภิกษุในธรรมวินัยนี้กล่าวอย่างนี้ว่า ผู้มีอายุ! ข้าพเจ้าได้สดับรับมาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคว่า "นี้เป็นธรรม นี้เป็นวินัย นี้เป็นคำสอนของพระศาสดา"...

๒. (หากมี) ภิกษุในธรรมวินัยนี้กล่าวอย่างนี้ว่า ในอาวาสชื่อโน้นมีสงฆ์อยู่พร้อมด้วยพระเถระ พร้อมด้วยปาโมกข์ ข้าพเจ้าได้สดับมาเฉพาะหน้าสงฆ์นั้นว่า "นี้เป็นธรรม นี้เป็นวินัย นี้เป็นคำสอนของพระศาสดา"...

๓. (หากมี) ภิกษุในธรรมวินัยนี้กล่าวอย่างนี้ว่า ในอาวาสชื่อโน้นมีภิกษุผู้เป็นเถระอยู่จำนวนมาก เป็นพหุสูต เรียนคัมภีร์ ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา ข้าพเจ้าได้สดับมาเฉพาะหน้าพระเถระเหล่านั้นว่า "นี้เป็นธรรม นี้เป็นวินัย นี้เป็นคำสอนของพระศาสดา"...

๔. (หากมี) ภิกษุในธรรมวินัยนี้กล่าวอย่างนี้ว่า ในอาวาสชื่อโน้นมีภิกษุผู้เป็นเถระอยู่รูปหนึ่ง เป็นพหุสูต เรียนคัมภีร์ ทรงธรรม ทรงวินัย ทรงมาติกา ข้าพเจ้าได้สดับมาเฉพาะหน้าพระเถระรูปนั้นว่า "นี้เป็นธรรม นี้เป็นวินัย นี้เป็นคำสอนของพระศาสดา"...

เธอทั้งหลายยังไม่พึงชื่นชม ยังไม่พึงคัดค้านคำกล่าวของผู้นั้น พึงเรียนบทและพยัญชนะเหล่านั้นให้ดี แล้วพึงสอบสวนลงในพระสูตร เทียบเคียงดูในวินัย

ถ้าบทและพยัญชนะเหล่านั้น สอบลงในสูตรก็ไม่ได้ เทียบเข้าในวินัยก็ไม่ได้ พึงลงสันนิษฐานว่า "นี้มิใช่พระดำรัสของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นแน่นอน และภิกษุนี้รับมาผิด" **เธอทั้งหลาย พึงทิ้งคำนั้นเสีย**

ถ้าบทและพยัญชนะเหล่านั้น สอบลงในสูตรก็ได้ เทียบเข้าในวินัยก็ได้ พึงลงสันนิษฐานว่า "นี้เป็นพระดำรัส ของพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นแน่นอน และภิกษุนั้นรับมาด้วยดี" เธอทั้งหลาย พึงจำมหาปเทส... นี้ไว้.

๑๐. ทรงตรัสแก่พระอานนท์ ให้ใช้ธรรมวินัยที่ตรัสไว้เป็นศาสดาแทนต่อไป

-บาลี มหา. ที. ๑๐/๑๗๘/๑๔๑.

-บาลี ม. ม. ๑๓/๔๒๗/๔๖๓.

-บาลี มหาวาร. สี. ๑๙/๒๑๗/๗๔๐

อานนท์! ความคิดอาจมีแก่พวกเธออย่างนี้ว่า 'ธรรมวินัยของพวกเรามีพระศาสดาล่วงลับไปเสียแล้ว พวกเราไม่มีพระศาสดา' ดังนี้. อานนท์! พวกเธออย่าคิดอย่างนั้น. อานนท์! **ธรรมก็ดี วินัยก็ดี ที่เราแสดงแล้ว บัญญัติแล้ว แก่พวกเธอทั้งหลาย ธรรมวินัยนั้น จักเป็นศาสดาของพวกเธอทั้งหลาย โดยกาลล่วงไปแห่งเรา.**

อานนท์! ในกาลบัดนี้ก็ดี ในกาลล่วงไปแห่งเราก็ดี ใครก็ตาม จักต้องมีตนเป็นประทีป มีตนเป็นสรณะ ไม่เอาสิ่งอื่นเป็นสรณะ มีธรรมเป็นประทีป มีธรรมเป็นสรณะ ไม่เอาสิ่งอื่นเป็นสรณะ เป็นอยู่. **อานนท์! ภิกษุพวกใด เป็นผู้ใคร่ในสิกขา ภิกษุพวกนั้น จักเป็นผู้อยู่ในสถานะอันเลิศที่สุดแล.**

อานนท์! ความขาดสูญแห่งกัลยาณวัตรนี้ มีในยุคแห่งบุรุษใด บุรุษนั้นชื่อว่า เป็นบุรุษคนสุดท้ายแห่งบุรุษทั้งหลาย... เราขอกล่าวย้ำกะเธอว่า... **เธอทั้งหลายอย่าเป็นบุรุษคนสุดท้ายของเราเลย.**

เธอทั้งหลายอย่าเป็น
บุรุษคนสุดท้าย
ของเราเลย

-บาลี ม. ม. ๑๓/๔๒๗/๔๖๓.

พระไตรปิฎก
ฉบับหลวง
ภาษาไทย **80** เล่ม
พ.ศ. **2500**

พระไตรปิฎก
ฉบับมหาเถรสมาคม
ภาษาไทย **45** เล่ม
พ.ศ. **2549**

พระไตรปิฎก
ฉบับมหามกุฏ-
ราชวิทยาลัย **91** เล่ม
พ.ศ. **2525**

พระไตรปิฎก
ฉบับมหาจุฬาลงกรณ-
ราชวิทยาลัย **45** เล่ม
พ.ศ. **2535**

งานแปล พระไตรปิฎก
ชุดจากพระโอษฐ์ **5** เล่ม
โดยพุทธทาสภิกขุ
พ.ศ. **2521**

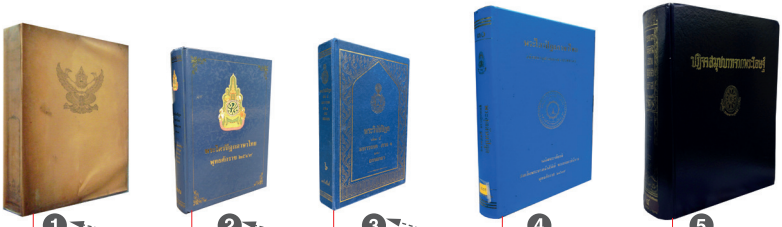

ลำดับการสืบทอดพุทธวจน

เสาหินอโศก
(อินเดีย)
พ.ศ. **234**

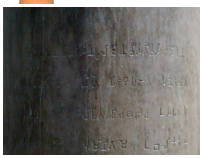

จารึกใบลาน
(อัฟกานิสถาน)
พ.ศ. **1000**

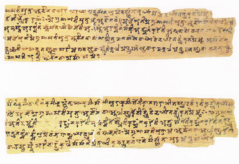

ศิลาจารึก
(ประเทศไทย)
พ.ศ. **1200 - 1400**

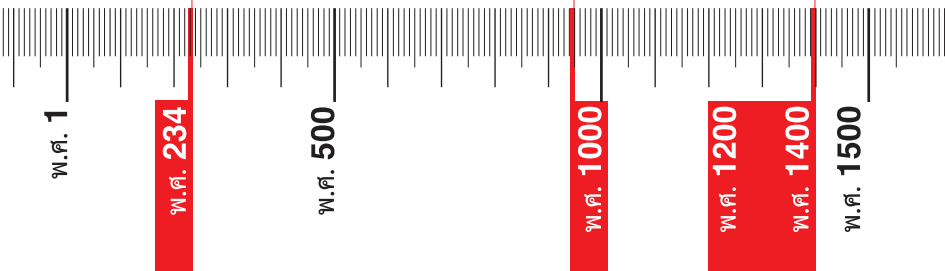

พุทธวจน-หมวดธรรม

พ.ศ. **2553**

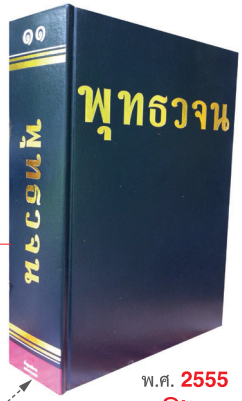

พ.ศ. **2555**

พุทธวจน-ปิฎก

33 เล่ม

พุทธวจน **APP**

E-TIPITAKA+ **APP**

E-TIPITAKA **APP**

วิทยุวัดนาป่าพง **APP**

❹ ❺
❸
❷
❶

พระไตรปิฎก
ฉบับ ร.ศ.๑๑๒
สมัยรัชกาลที่ ๕
พ.ศ. **2436**
+
พระไตรปิฎก
ฉบับสยามรัฐ
ภาษาบาลี
อักขระสยาม
พ.ศ. **2468**

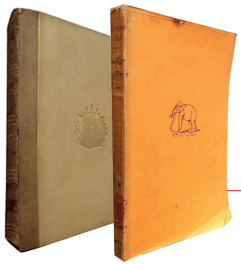

คัมภีร์ใบลาน
อักขระขอม
สมัยรัชกาลที่ ๑
พ.ศ. **2331**

พ.ศ. 2000 | พ.ศ. 2331 | พ.ศ. 2436 | พ.ศ. 2500 | พ.ศ. 2555 | พ.ศ. 3000

๑) หลักฐานสมัย **พุทธกาล**

การใช้ **พุทธวจน** ที่มีความหมายถึงคำสอนของพระพุทธเจ้า มีมาตั้งแต่ใน**สมัยพุทธกาล** ดังปรากฏหลักฐาน**ในพระวินัยปิฎก** ว่า**พระศาสดาให้เรียนพุทธวจน** (ภาพที่ ๑.๑ และภาพที่ ๑.๒)

ภิกฺขู อามนฺเตสิ “น ภิกฺขเว พุทฺธวจนํ ฉนฺทโส อาโรเปตพฺพํ; โย อาโรเปยฺย, อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส. อนุชานามิ ภิกฺขเว สกาย นิรุตฺติยา พุทฺธวจนํ ปริยาปุณิตุนฺติ.

ภาพที่ ๑.๑

คำอธิบายภาพ*: ข้อความส่วนหนึ่งจากพระไตรปิฎก ฉบับ ร.ศ. ๑๑๒ (จปร.อักษรสยาม) หน้า ๖๔ ซึ่งพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง พ.ศ. ๒๕๒๕ เล่มที่ ๗ พระวินัยปิฎก จุลวรรค ภาค ๒ หน้า ๔๕ ได้แปลเป็นภาษาไทยไว้ดังนี้*

*[๑๘๐] ... ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึงยก**พุทธวจนะ**ขึ้นโดยภาษาสันสกฤต รูปใดยกขึ้น ต้องอาบัติทุกกฏ. ดูกรภิกษุทั้งหลาย **เราอนุญาตให้เล่าเรียนพุทธวจนะ**ตามภาษาเดิม.*

ที่มา:
พระไตรปิฎก ฉบับ ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ.๒๔๓๖) พระวินยปิฎก จุล์ลวัค์ค เล่ม ๒ หน้า ๖๔

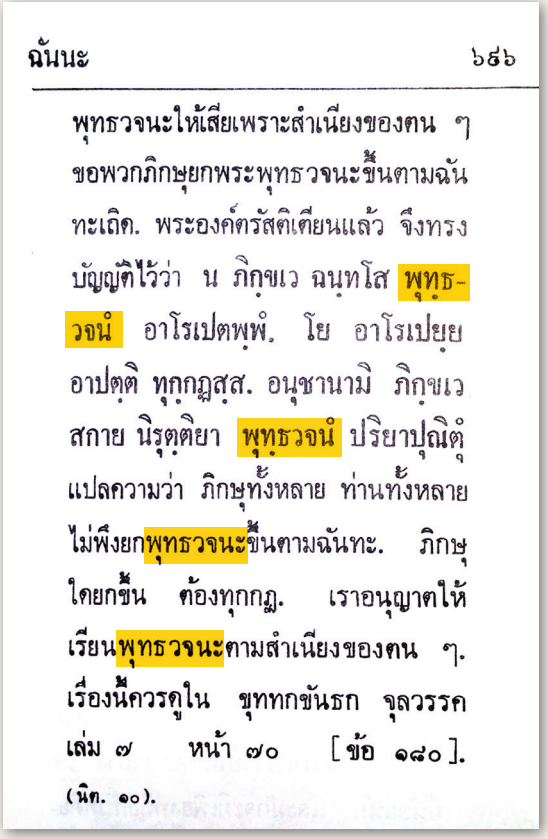

ฉันนะ ๖๘๖

พุทธวจนะให้เสียเพราะสำเนียงของตน ๆ ขอพวกภิกษุยกพระพุทธวจนะขึ้นตามฉันทะเถิด. พระองค์ตรัสติเตียนแล้ว จึงทรงบัญญัติไว้ว่า น ภิกฺขเว ฉนฺทโส พุทฺธวจนํ อาโรเปตพฺพํ. โย อาโรเปยฺย อาปตฺติ ทุกฺกฏสฺส. อนุชานามิ ภิกฺขเว สกาย นิรุตฺติยา พุทฺธวจนํ ปริยาปุณิตุํ แปลความว่า ภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลายไม่พึงยกพุทธวจนะขึ้นตามฉันทะ. ภิกษุใดยกขึ้น ต้องทุกกฏ. เราอนุญาตให้เรียนพุทธวจนะตามสำเนียงของตน ๆ. เรื่องนี้ควรดูใน ขุททกขันธก จุลวรรค เล่ม ๗ หน้า ๗๐ [ข้อ ๑๘๐]. (นิท. ๑๐).

ภาพที่ ๑.๒

คำอธิบายภาพ: *คำแปลเป็นภาษาไทยของภาพที่ ๑.๑ จากหนังสือ สารานุกรมพระพุทธศาสนา ประมวลจากพระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาชิรญาณวโรรส*

ที่มา:
หนังสือ สารานุกรมพระพุทธศาสนา ประมวลจากพระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาชิรญาณวโรรส หน้า ๖๙๖

๒) หลักฐานสมัย **รัชกาลที่ ๑**

พุทธวจนะ มีปรากฏในหนังสือ**พงษาวดาร กรุงศรีอยุธยา ภาษามคธ แล คำแปล** ซึ่งแต่งเป็นภาษามคธ เพื่อเฉลิมพระเกียรติเมื่อสังคายนา**ในรัชกาลที่ ๑** เป็นหนังสือ ๗ ผูก ต้นฉบับมีอยู่ในวัดพระแก้ว กรุงพนมเปญ ประเทศกัมพูชา แปลเป็นภาษาไทยโดยพระยาพจนสุนทร คำนำของหนังสือเล่มนี้ เป็นพระนิพนธ์ในสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (ภาพที่ ๒.๑ และภาพที่ ๒.๒)

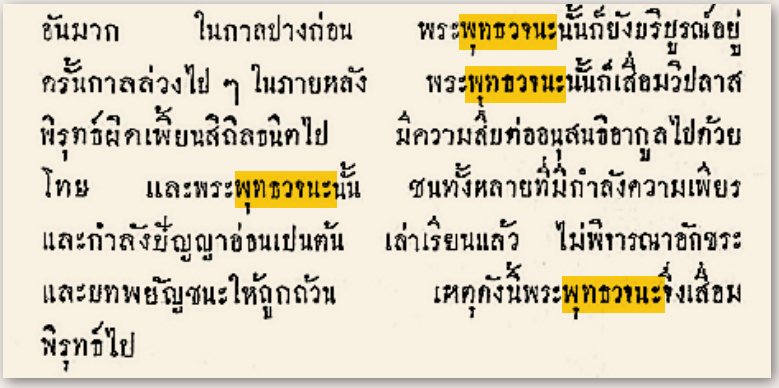

อันมาก ในกาลปางก่อน พระพุทธวจนะนั้นก็ยังบริบูรณ์อยู่
ครั้นกาลล่วงไป ๆ ในภายหลัง พระพุทธวจนะนั้นก็เสื่อมวิปลาส
พิรุทธ์ผิดเพี้ยนสิถิลธนิตไป มีความสืบต่ออนุสนธิอากูลไปด้วย
โทษ และพระพุทธวจนะนั้น ชนทั้งหลายที่มีกำลังความเพียร
และกำลังปัญญาอ่อนเปนต้น เล่าเรียนแล้ว ไม่พิจารณาอักขระ
และบทพยัญชนะให้ถูกถ้วน เหตุดังนี้พระพุทธวจนะจึงเสื่อม
พิรุทธ์ไป

ภาพที่ ๒.๑

คำอธิบายภาพ *: ข้อความส่วนหนึ่งจากหนังสือ พงษาวดาร กรุงศรีอยุธยา ภาษามคธ แล คำแปล หน้า ๑*

๓ อนึ่งพระพุทธวจนะนั้น ยังประกิษฐานมั่นคงอยู่ในประเทศทั้ง ๕

๑ ประเทศของพระเจ้าแผ่นดินไทยคือสยาม

๒ มลานประเทศของพระเจ้าแผ่นดินมันทราช

๓ ประเทศเขมราชคือกัมพุช

๔ ประเทศรามัญราชคือหงษาวดี

๕ ประเทศพม่าคืออังวะยุกาม

ในประเทศอันนั้นเสื่อมสูญไป บรรดานรชนทั้งหลายเหล่านั้น นรชนที่ไม่รู้คุณในพระพุทธสาสนาก็มีมากขึ้น

ภาพที่ ๒.๒

คำอธิบายภาพ: *ข้อความส่วนหนึ่งจากหนังสือ พงษาวดารกรุงศรีอยุธยา ภาษามคธ แล คำแปล หน้า ๒*

ที่มา:
หนังสือ พงษาวดารกรุงศรีอยุธยา ภาษามคธ แล คำแปล

๓) หลักฐานสมัย รัชกาลที่ ๔

พุทธวจน มีปรากฏในหนังสือ **พระคาถาสรรเสริญพระธรรมวินัย** พระราชนิพนธ์**ในรัชกาลที่ ๔** (ภาพที่ ๓.๑) และปรากฏในหนังสือ **ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาบาลีในรัชกาลที่ ๔** ภาค ๒ (ภาพที่ ๓.๒ และภาพที่ ๓.๓)

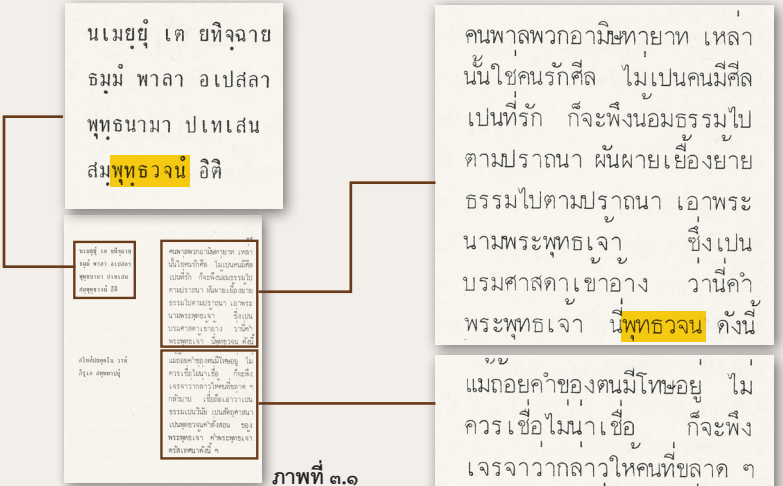
นเมยฺยุ เต ยทิจฺฉาย
ธมฺมํ พาลา อเปสลา
พุทฺธนามา ปเทเสน
สมพุทฺธวจนํ อิติ

คนพาลพวกอามิษทายาท เหล่านั้นใช่คนรักศีล ไม่เป็นคนมีศีลเป็นที่รัก ก็จะพึงนอมธรรมไปตามปรารถนา ผันผายเยื้องยายธรรมไปตามปรารถนา เอาพระนามพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นบรมศาสดาเข้าอ้าง วานี่คำพระพุทธเจ้า นี่พุทธวจน ดังนี้

แม้ถอยคำของตนมีโทษอยู่ ไม่ควรเชื่อไม่นำเชื่อ ก็จะพึงเจรจาวากลาวให้คนที่ขลาด ๆ กลัวบาป เชื่อถือเอาวาเป็นธรรมเป็นวินัย เป็นสัตถุศาสนา เป็นพุทธวจนคำสั่งสอน ของพระพุทธเจ้า คำพระพุทธเจ้าตรัสเทศนาดังนี้ ๆ

ภาพที่ ๓.๑

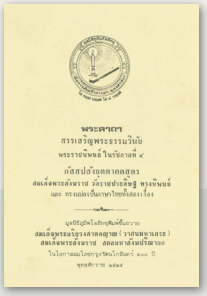
พระคาถา
สรรเสริญพระธรรมวินัย
พระราชนิพนธ์ ในรัชกาลที่ ๔
กัสสปสังยุตตกถาคตสูตร
สมเด็จพระสังฆราช วัดราชประดิษฐ์ ทรงพิมพ์
และ ทรงแปลเป็นภาษาไทยทั้งสองเรื่อง

ที่มา:
หนังสือ พระคาถาสรรเสริญพระธรรมวินัย พระราชนิพนธ์ ในรัชกาลที่ ๔ ทรงแปลเป็นภาษาไทยโดย สมเด็จพระสังฆราช วัดราชประดิษฐ หน้า ๒๕

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๔

ธุตงฺคานญฺจ เกสญฺจิ วตฺตานํ รกฺขเนนปี
อินฺทฺริยานำ ทมเนน สญฺญเมน ยถาพลำ
ปญฺญาย ภาวนาโยค– วายามกรเณนปี
อโถปี พุทฺธวจน– สทฺธมฺมปริยตฺติยา

อันเป็นพระพุทธวจนะ พร้อมทั้งอรรถกถาฎีกาก็ดี ด้วยท่องจำและ
สวดพระบาลี และพิจารณาเนื้อความพระบาลีนั้นด้วยก็ดี ด้วยแสดง
และบอกธรรมตามสมควร แก่คนอื่น ๆ ผู้ใคร่ประโยชน์ ปรารถนา

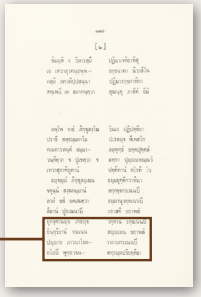

ภาพที่ ๓.๒

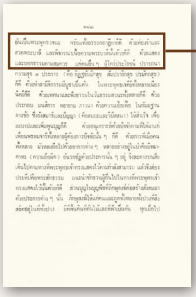

ภาพที่ ๓.๓

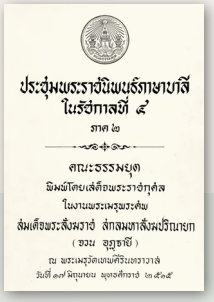

ที่มา:

หนังสือ ประชุมพระราชนิพนธ์ภาษาบาลี ในรัชกาลที่ ๔ ภาค ๒
หน้า ๑๘๐ และหน้า ๑๘๓

๔) หลักฐานสมัย **รัชกาลที่ ๕**

พุทธวจน มีปรากฏในหนังสือ **พระราชวิจารณ์ เทียบลัทธิพระพุทธศาสนาหินยานกับมหายาน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์** (ภาพที่ ๔.๑), ปรากฏในหนังสือ **พระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** ทรงมีไปมากับ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (ภาพที่ ๔.๒ และภาพที่ ๔.๓) และปรากฏในหนังสือ **พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** (ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๑๗ ถึง พ.ศ. ๒๔๕๓) จัดทำโดย มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา (ภาพที่ ๔.๔)

พระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงฉายในราว ๆ เวลาเมื่อทรงพระราชนิพนธ์หนังสือนี้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
รัชกาลที่ ๕

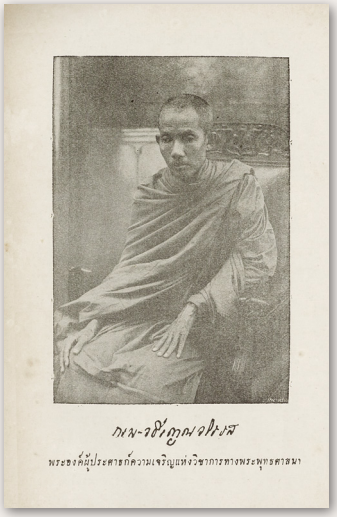

กรม-สมเด็จพระยาวชิรญาณวโรรส
พระองค์ผู้ประศาสก์ความเจริญแห่งวิชาการทางพระพุทธศาสนา

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

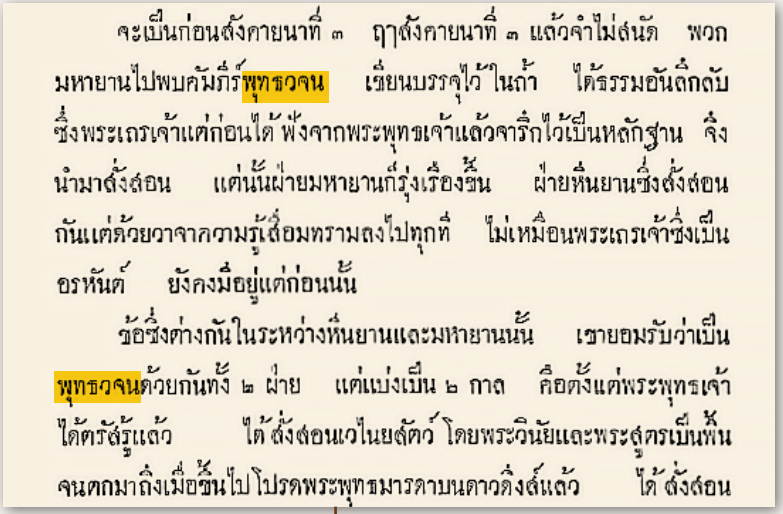

จะเป็นก่อนสังคายนาที่ ๓ ฤาสังคายนาที่ ๓ แล้วจำไม่สนัด พวก
มหายานไปพบคัมภีร์พุทธวจน เชื่อนบรรจุไว้ในถ้ำ ได้ธรรมอันลึกลับ
ซึ่งพระเถรเจ้าแต่ก่อนได้ ฟังจากพระพุทธเจ้าแล้วจารึกไว้เป็นหลักฐาน จึง
นำมาสั่งสอน แต่นั้นฝ่ายมหายานก็รุ่งเรืองขึ้น ฝ่ายหินยานซึ่งสั่งสอน
กันแต่ด้วยวาจาสามารู้เลื่อมทรามลงไปทุกที่ ไม่เหมือนพระเถรเจ้าซึ่งเป็น
อรหันต์ ยังคงมีอยู่แต่ก่อนนั้น

ข้อซึ่งต่างกันในระหว่างหินยานและมหายานนั้น เขายอมรับว่าเป็น
พุทธวจนด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย แต่แบ่งเป็น ๒ กาล คือตั้งแต่พระพุทธเจ้า
ได้ตรัสรู้แล้ว ได้สั่งสอนเวไนยสัตว์ โดยพระวินัยและพระสูตรเป็นพื้น
จนตกมาถึงเมื่อขึ้นไปโปรดพระพุทธมารดาบนดาวดึงส์แล้ว ได้สั่งสอน

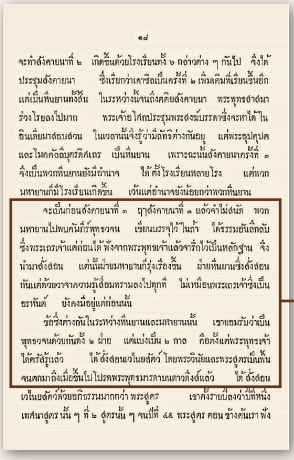

๑๗

จะทำสังคายนาที่ ๒ เกิดขึ้นด้วยวินัยแห่ง ๑ กล่าวต่าง ๆ กันไป จึงได้
ประชุมสังคายนา ซึ่งเรียกว่าเถรวาทเป็นแห่งที่ ๑ เพิ่มเติมขึ้นเรียกชื่อนั้น
แต่เป็นหินยานดังนี้น ในระหว่างนั้นหินยานได้ขยายมหา พระพุทธศาสนา
ว่องไวยิ่งขึ้นมาก พระเจ้าอโศกมหาราชได้ทรงอุปถัมภ์ค้ำชูในทางนี้ ใน
ชินแต่เมื่อล่วงแล้ว ในเรื่องนี้ยังรู้ว่ามีเหตุอย่างกันอยู่ แต่พระปฏิปาโล
แลอโนมทัสสีเถระ เป็นที่นับถือ เพราะฉะนั้นสังคายนาครั้งที่ ๓
จึงเป็นเพราะหินยานเข้มข้นมีอำนาจ ได้ทำให้ไรเรียนหลายไรๆ แต่พวก
มหายานก็มิได้ไรเรียนเกิดขึ้น เว้นแต่อำนาจน้อยกว่าพวกหินยาน

จะเป็นก่อนสังคายนาที่ ๓ ฤาสังคายนาที่ ๓ แล้วจำไม่สนัด พวก
มหายานไปพบคัมภีร์พุทธวจน เชื่อนบรรจุไว้ในถ้ำ ได้ธรรมอันลึกลับ
ซึ่งพระเถรเจ้าแต่ก่อนได้ ฟังจากพระพุทธเจ้าแล้วจารึกไว้เป็นหลักฐาน จึง
นำมาสั่งสอน แต่นั้นฝ่ายมหายานก็รุ่งเรืองขึ้น ฝ่ายหินยานซึ่งสั่งสอน
กันแต่ด้วยวาจาสามารู้เลื่อมทรามลงไปทุกที่ ไม่เหมือนพระเถรเจ้าซึ่งเป็น
อรหันต์ ยังคงมีอยู่แต่ก่อนนั้น

ข้อซึ่งต่างกันในระหว่างหินยานและมหายานนั้น เขายอมรับว่าเป็น
พุทธวจนด้วยกันทั้ง ๒ ฝ่าย แต่แบ่งเป็น ๒ กาล คือตั้งแต่พระพุทธเจ้า
ได้ตรัสรู้แล้ว ได้สั่งสอนเวไนยสัตว์ โดยพระวินัยและพระสูตรเป็นพื้น
จนตกมาถึงเมื่อขึ้นไปโปรดพระพุทธมารดาบนดาวดึงส์แล้ว ได้สั่งสอน
เวไนยสัตว์ด้วยอภิธรรมมากกว่า พระสูตร เราคิ้วยเรื่องว่าได้ฟังมา
เหล่านี้สูตร นั้น ๆ ที่ ๒ สูตรนั้น ๆ จนที่ ๔๘ พระสูตร ตอน ข้างต้นเรา ฟัง

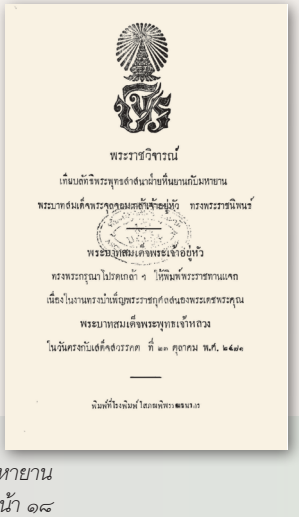

พระราชวิจารณ์

เทียบลัทธิพระพุทธศาสนาหินยานกับมหายาน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต)

ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พิมพ์พระราชทานแจก

เนื่องในงานทรงบำเพ็ญกุศลสนองพระเดชพระคุณ

พระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าหัวถวาย

ในวันทรงกับเสด็จสู่สวรรคต ที่ ๒๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๑

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ไทยเพิ่มพระพรนานาย

ภาพที่ ๔.๑

ที่มา:

หนังสือ พระราชวิจารณ์ เทียบลัทธิพระพุทธศาสนาหินยานกับมหายาน พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชนิพนธ์ หน้า ๑๘

นิกายต่าง ๆ แลคัมภีร์อื่น ซึ่งปรากฏชัดว่าได้เรียบเรียงขึ้นก่อนคัมภีร์ชาดกซึ่งแปลออกพิมพ์ในสมุดนี้ คือชั้นต้นก่อนเวลาตติยสังคายนา มีแต่คาถา ได้แต่งขึ้นในมัชฌิมประเทศ คาถานี้สังเกตได้ว่า ได้นำสืบ ๆ กันมาตามความทรงจำ เพราะแต่ก่อนพระสงฆ์ได้ทรงพระพุทธวจนไว้ด้วยความจำ จึงจำจะต้องร้อยกรองถ้อยคำประจุความให้ย่อสั้นสำหรับที่จะได้จำให้มั่นคง เชื่อได้ว่าคงจะได้สืบมาแต่ชั้นต้นไม่มีข้อที่พลั้งพลาด แต่

แลอรรถกถา ท่านจึงคิดจะรจนาหนังสือชื่อนี้ขึ้นใหม่ ในภาษามคธเลือกอักขรตัวหนึ่ง ๆ ซึ่งมีที่ใช้ในพระพุทธวจนะ เรียบเรียงขึ้นไว้ให้สมแก่พระบาฬี แลจะเรียกชื่อว่าเอกักขรโกสอย่างเดียวกัน ฯ

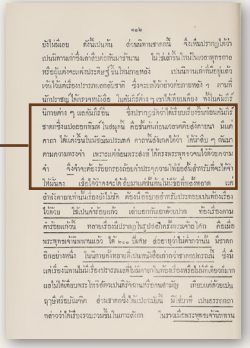

ภาพที่ ๔.๒

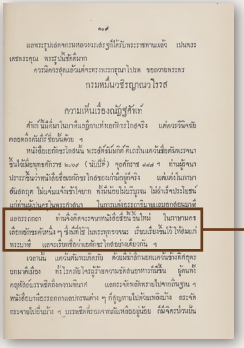

ภาพที่ ๔.๓

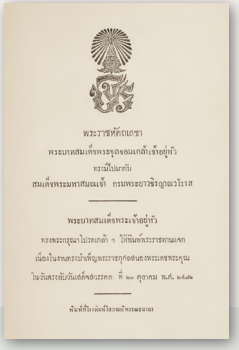

พระราชหัตถเลขา
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงมีไปมากับ
สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
ทรงพระกรุณาไปรดเกล้า ฯ ให้พิมพ์พระราชทานแจก
เนื่องในงานตรงบำเพ็ญพระราชกุศลสนองพระเดชพระคุณ
ในวันพระกัปวันเดือนสิบวรรคต ที่ ๒๓ กุภาคม พ.ศ. ๒๔๖๒

พิมพ์ที่ใบ่ง่อยใช้ตรงแต่พระพระนาย

ที่มา:

หนังสือ พระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีไปมากับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส หน้า ๑๐๒ และ ๑๐๙

ในเวลาเมื่อข้าพเจ้าได้ไปในประเทศทั้งหลาย ก็ได้มีเหตุอันสมควรซึ่งจะนำมาแสดงให้พระเถรานุเถรทั้งปวง ผู้ประกอบด้วยความอุสาหะช่วยชำระพระไตรปิฎกลงพิมพ์เปนเล่มสมุดไปแล้วนั้น เปนที่ยินดีว่าเมื่อข้าพเจ้าไปถึงประเทศใด ซึ่งได้รับพระไตรปิฎกฉบับพิมพ์นั้น รักษาไว้ในหอสมุดใหญ่ต่าง ๆ ย่อมมากล่าวสรรเสริญการซึ่งเราได้ทำ แลได้ตั้งสมุดไว้ ในที่อันงดงามมั่นคงทั่วทุกแห่ง มีนักปราชญ์ทั้งหลายได้อุสาหะเรียนรู้พระพุทธวะจะนะมาก กิติศัพท์ความสรรเสริญธรรมของพระพุทธเจ้าย่อมปรากฏฟุ้งไปในประเทศที่ไกลทั้งหลายมากขึ้นโดยลำดับ ข้าพเจ้าไม่ยืนยันว่าชนทั้งหลายที่ถือสาสนาอื่นจะละสาสนาตนกลับมาถือพระพุทธสาสนา ดังชนบางพวกได้กล่าวเหมือนจะให้เห็นว่าน่าที่จะเปนเช่นนั้นได้บ้าง แต่ข้าพเจ้าสามารถที่จะกล่าวได้ว่าเมื่อพระพุทธวะจะนะแพร่หลาย มีผู้รู้ธรรมะที่แท้จริงย่อมสรรเสริญยกย่องว่าพระพุทธสาสนาเปนคำสั่งสอนอันดีมีธรรมะที่แท้จริง มิใช่สาสนาที่เลวทราม แลบางพวกแสดงความปรารถนายินดีที่จะได้เห็นคัมภีร์พระอรรถกถา ซึ่งจะเปนเครื่องอุดหนุนความรู้ให้แจ่มแจ้งขึ้นอีก เพราะฉนั้นการที่เราทำไม่เปนการมีคุณแต่ในกรุงสยามประเทศเดียวเท่านี้ ย่อมทำให้ผู้ที่ไม่ได้ถือพระพุทธสาสนา ทราบพระพุทธวะจะนะแพร่หลายออกไปด้วย ควรจะเปนที่ยินดีได้ประการหนึ่ง

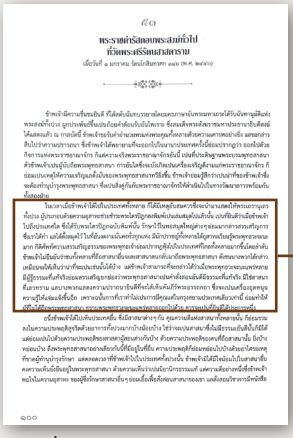

๕๐

พระราชดำรัสแลพระสมณีย์ทั่วไป
ที่ได้พระราชทานในสมัยต่าง ๆ

(เมื่อวันที่ ๑ มกราคม ร.ศ.๑๒๓ (พ.ศ. ๒๔๐๗))

ข้าพเจ้าได้ความรื้นขนลุกขึ้น ที่ได้ฟังเห็นบรรดาโอรสแลหลานท่านทรงพระกรุณาโปรดให้รับนิมนต์ขึ้นไปเฝ้าพร้อมกันทั่วหน้า ในที่ประชุมพระบรมวงศานุวงศ์ ซึ่งเป็นที่ทำเช่นนี้ครั้งนี้เป็นครั้งแรก ข้าพเจ้าได้ไปเฝ้าแต่ลำพังตัวข้าพเจ้าเองเท่านั้น ครั้นได้ทรงสนทนาปราศรัยกันแล้ว ก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดให้ข้าพเจ้าได้ถวายพระพรลาออกมาพักอยู่ที่ตำหนักข้างนอก ครั้นเวลาเย็นจึงได้เสด็จออกมาประทับที่พระที่นั่งอัมพรสถาน ทรงพระกรุณาโปรดให้ข้าพเจ้าเข้าเฝ้าอีกครั้งหนึ่ง ในที่นั้นมีพระราชดำรัสถามถึงการที่ข้าพเจ้าได้ไปในประเทศต่าง ๆ ทั่วไป ข้าพเจ้าได้กราบทูลให้ทรงทราบถึงเหตุที่ข้าพเจ้าได้ไปในประเทศต่าง ๆ ทั่วไปนั้น ว่าเพราะเหตุที่ได้ทราบว่าพระพุทธสาสนาเปนคำสั่งสอนอันดีมีธรรมะที่แท้จริง มิใช่สาสนาที่เลวทราม แลบางพวกแสดงความปรารถนายินดีที่จะได้เห็นคัมภีร์พระอรรถกถา ซึ่งจะเปนเครื่องอุดหนุนความรู้ให้แจ่มแจ้งขึ้นอีก เพราะฉนั้นการที่เราทำไม่เปนการมีคุณแต่ในกรุงสยามประเทศเดียวเท่านี้ ย่อมทำให้ผู้ที่ไม่ได้ถือพระพุทธสาสนา ทราบพระพุทธวะจะนะแพร่หลายออกไปด้วย ควรจะเปนที่ยินดีได้ประการหนึ่ง

ข้าพเจ้าได้ไปในประเทศต่าง ๆ ทั่วไปนั้น ว่าเพราะเหตุที่ได้ทราบว่าพระพุทธสาสนาเปนคำสั่งสอนอันดีมีธรรมะที่แท้จริง มิใช่สาสนาที่เลวทราม แลบางพวกแสดงความปรารถนายินดีที่จะได้เห็นคัมภีร์พระอรรถกถา ซึ่งจะเปนเครื่องอุดหนุนความรู้ให้แจ่มแจ้งขึ้นอีก เพราะฉนั้นการที่เราทำไม่เปนการมีคุณแต่ในกรุงสยามประเทศเดียวเท่านี้ ย่อมทำให้ผู้ที่ไม่ได้ถือพระพุทธสาสนา ทราบพระพุทธวะจะนะแพร่หลายออกไปด้วย ควรจะเปนที่ยินดีได้ประการหนึ่ง

๑๐๐

ภาพที่ ๔.๔

ที่มา:

หนังสือ พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๐๗ ถึง พ.ศ. ๒๔๕๓) จัดทำโดย มูลนิธิสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา พิมพ์ครั้งที่ ๔ พุทธศักราช ๒๕๕๐ หน้า ๑๐๐

๕) หลักฐานสมัย รัชกาลที่ ๗

พุทธวจนะ มีปรากฏในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๔๔ วันที่ ๔ มีนาคม ๒๔๗๐ เรื่อง รายงานการสร้างพระไตรปิฎก โดย พระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ากิติยากรวรลักษณ์ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ (ภาพที่ ๕)

เล่ม ๔๔ หน้า ๓๙๓๙ ราชกิจจานุเบกษา วันที่ ๔ มีนาคม ๒๔๗๐

ถ้าได้จัดตั้งทุนพระไตรปิฎกโดยประการที่กราบบังคมทูล พระกรุณานี้ ประเทศสยามจักเปนคลังพระธรรมของโลก รักษาไว้ซึ่งพระพุทธวจนะสิ้นกาลหาที่สุดมิได้

ตามที่กราบบังคมทูลพระกรุณามานี้ ถ้าชอบด้วยกระแส พระราชดำริ ข้าพระพุทธเจ้าขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต นำรายงานนี้พิมพ์ประกาศในหนังสือราชกิจจานุเบกษา ควรมิควรสุดแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ

ข้าพระพุทธเจ้า กิติยากร ขอเดชะ

ภาพที่ ๕

ที่มา:
ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ ๔๔ หน้า ๓๙๓๙ วันที่ ๔ มีนาคม ๒๔๗๐
เรื่อง รายงานการสร้างพระไตรปิฎก

๖) หลักฐานสมัย รัชกาลที่ ๙

พุทธวจน มีปรากฏในราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ วันที่ ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๒๘ เรื่อง ประกาศสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก (ภาพที่ ๗)

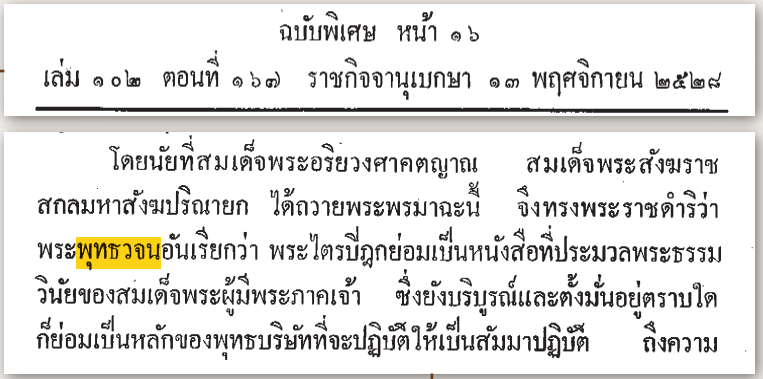

ฉบับพิเศษ หน้า ๑๖
เล่ม ๑๐๒ ตอนที่ ๑๖๗ ราชกิจจานุเบกษา ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๒๘

โดยนัยที่สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ได้ถวายพระพรมาฉะนั้น จึงทรงพระราชดำริว่า พระพุทธวจนอันเรียกว่า พระไตรปิฎกย่อมเป็นหนังสือที่ประมวลพระธรรมวินัยของสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งยังบริบูรณ์และตั้งมั่นอยู่ตราบใดก็ย่อมเป็นหลักของพุทธบริษัทที่จะปฏิบัติให้เป็นสัมมาปฏิบัติ ถึงความ

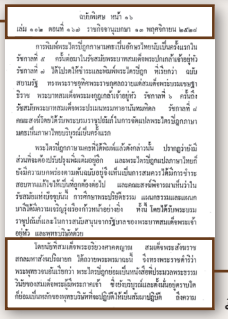

ภาพที่ ๖

ที่มา:

ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ หน้า ๑๖ เล่มที่ ๑๐๒ ตอนที่ ๑๖๗ วันที่ ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๒๘ เรื่อง ประกาศสังคายนาพระธรรมวินัยตรวจชำระพระไตรปิฎก

ภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมเหล่าไหนเล่า เป็นธรรมอันบุคคล
พึงทำให้เจริญ ด้วยปัญญาอันยิ่ง
คำตอบ พึงมีว่า

สมถะ ด้วย วิปัสสนา ด้วย

ธรรมทั้งหลายเหล่านี้แล
ชื่อว่าเป็นธรรม อันบุคคลพึงทำให้เจริญ
ด้วยปัญญาอันยิ่ง.

...บุคคลนั้นเมื่อเจริญอริยอัฏฐังคิกมรรคอยู่อย่างนี้
สติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔
อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ ชื่อว่าย่อมถึงความเจริญบริบูรณ์
บุคคลนั้นย่อมมีธรรมทั้งสองอย่างนี้ คือ

สมถะและวิปัสสนา เคียงคู่กันไป...

-บาลี อุปริ. ม. ๑๔/๕๒๔/๘๒๙.

ภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๒ อย่างเหล่านี้เป็นไปในส่วนแห่งวิชชา

ธรรม ๒ อย่าง อะไรเล่า คือ

สมถะ และ วิปัสสนา

ภิกษุทั้งหลาย

สมถะ ที่อบรมแล้ว

ย่อมได้ประโยชน์อะไร ย่อมอบรมจิต จิตที่อบรมแล้ว

ย่อมได้ประโยชน์อะไร **ย่อมละราคะได้.**

วิปัสสนา ที่อบรมแล้ว

ย่อมได้ประโยชน์อะไร ย่อมอบรมปัญญา ปัญญาที่อบรมแล้ว

ย่อมได้ประโยชน์อะไร **ย่อมละอวิชชาได้.**

พ์ยัคฆปัชชะ ก็ปัญญาสัมปทาเป็นไฉน

กุลบุตรในโลกนี้ เป็นผู้มีปัญญา คือ

ประกอบด้วยปัญญา
ที่เห็นความเกิดและความดับ

เป็นอริยะ ชำแรกกิเลส ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ

พ์ยัคฆปัชชะ นี้เรียกว่าปัญญาสัมปทา.

-บาลี ทุก. อ. ๒๐/๗๗/๒๗๕. , -บาลี อฏฐก. อ. ๒๓/๒๙๓/๑๔๔.

ข้อมูลธรรมะนี้ จัดทำเพื่อประโยชน์ทางการศึกษาสู่สาธารณชนเป็นธรรมทาน ลิขสิทธิ์ในต้นฉบับนี้ได้รับการสงวนไว้ ในการจะจัดทำหรือเผยแผ่ โปรดใช้ความละเอียดรอบคอบ เพื่อรักษาความถูกต้องของข้อมูล ให้ขออนุญาต เป็นลายลักษณ์อักษรและปรึกษาด้านข้อมูล **ในการจัดทำเพื่อความสะดวกและประหยัด ติดต่อได้ที่**

พุทธวจนภิกขุคึกฤทธิ์มูลนิธิ โทร. 09 2526 1236

ตัวแทนคณะศิษย์ คุณสหัทญา คุ้มชนะ โทร. 09 2526 1236

มูลนิธิพุทธโฆษณ์ โทร. 08 2222 5790 – 94

ติดตามการเผยแผ่พระธรรมคำสอนตามหลักพุทธวจน โดยพระอาจารย์คึกฤทธิ์ โสตฺถิผโล ได้ที่

Facebook : Buddhawajana Real | YouTube : Buddhawajana Real

Instagram : Buddhawajana Real

www.watnapp.com | media.watnapahpong.org | www.buddhakos.org

คลื่น ส.ว.พ. FM 91.0 MHz ทุกวันพระ ช่วงบ่าย

พุทธวจนเรียล
Buddhawajana Real

e-Donation วัดนาป่าพง

ร่วมสนับสนุนการเผยแผ่พุทธวจนได้ที่ ธนาคาร : **ไทยพาณิชย์**

ชื่อบัญชี : **วัดนาป่าพง** เลขที่บัญชี : **318-2-46175-6**

แจ้งเจตนาจาคะเพื่อนำกราบเรียนพระอาจารย์คึกฤทธิ์ได้ที่

พิตา ตัวแทนคณะศิษย์ **092-526-1236**